

UNIVERSAL
LIBRARY

OU_202168

UNIVERSAL
LIBRARY

OSMANIA UNIVERSITY LIBRARY

Call No. ^{K397} S 69 B Accession No. K 5966

Author శ్రీధరరాజు గారి S.

Title విశ్వకర్మ సామగ్రి - 1254

This book should be returned on or before the date last marked below.

ಮೈಸೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯ ಕನ್ನಡ ಗ್ರಂಥಮಾಲೆ—೨೭

ಪ್ರಧಾನ ಸಂಪಾದಕ :

ಕೆ. ವಿ. ಪುಟ್ಟಪ್ಪ, ಎಂ.ಎ.

ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿ

ಡಾ|| ಎಸ್. ಶ್ರೀಕಂಠಶಾಸ್ತ್ರಿ, ಎಂ.ಎ., ಡಿ.ಲಿಟ್.

ಮೈಸೂರು :

ಮೈಸೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯ

೧೯೫೪

ಎಲ್ಲ ಹಕ್ಕುಗಳನ್ನೂ ಕಾದಿರಿಸಿದೆ

ಬೆಲೆ:

ಸಾಧಾರಣ ಪ್ರತಿ, ರೂ. ೩-೦-೦

ಉತ್ತಮ ಪ್ರತಿ, ರೂ. ೪-೦-೦

ಮುದ್ರಣಕಾರರು:

ವೆಸ್ಲಿ ಪ್ರೆಸ್ ಮತ್ತು ಪಬ್ಲಿಷಿಂಗ್ ಹೌಸ್,
ಮೈಸೂರು ಸಿಟಿ

ಮುನ್ನುಡಿ

ಮಾನವನ ಉರ್ಧ್ವಗಮನದ ಸಾಹಸ ದ್ವಿಮುಖಿಯಾದದ್ದು : ನಾಗರಿಕತೆ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿ. ಒಂದು ಬಹಿರ್ಮುಖ, ಮತ್ತೊಂದು ಅಂತರ್ಮುಖ. ಆದರೆ ಅವುಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ವಿನಾಭಾವವೇನೂ ಇಲ್ಲ. ಒಂದರ ಪ್ರಭಾವಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದನ್ನು ರೂಪಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯಿರುತ್ತದೆ. ಮಾನವಕುಲದ ಈ ಸಾಹಸವೇ ಋಷಿ, ಕವಿ, ಶಿಲ್ಪಿ, ಯೋಗಿ, ಪ್ರವಾದಿ, ಮಹಾತ್ಮಾ, ಆಚಾರ್ಯ, ಪರಮ ಹಂಸಾದಿ ವಿಭೂತಿಪುರುಷರನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದೆ. ಅಸಂಖ್ಯ ಮನಸ್ಸುಗಳ ಸಮಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸಿ, ಪ್ರಕಟವಾಗಿ, ಸಿದ್ಧವಾಗುವ ಒಂದು ದೇಶದ ಸಮಷ್ಟಿ ಮನಸ್ಸಿನ ಚಿತ್‌ಶಕ್ತಿಯ ರಸಗಂಗೆಯ ಆ ದೇಶದ ಸಂಸ್ಕೃತಿ. ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಎಂಬ ಪದದ ಅರ್ಥವ್ಯಾಪ್ತಿ ವಿಸ್ತಾರವಾದದ್ದು. ಒಂದು ಮಾತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದು ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅದರ ದಿಗ್ದರ್ಶನ ಮಾಡುವುದು ಕಷ್ಟ. ಆದರೂ ಮನುಷ್ಯಜೀತನದ ಸರ್ವತೋಮುಖವೂ ವಿಕಾಸಮಾನವೂ ಆದ ಆತ್ಮಶ್ರೀಯನ್ನು ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಎಂದು ಸಂಕೇತಿಸಬಹುದು.

ಇಂದು ವಿಚ್ಛಾಸ ಮತ್ತು ಚರಿತ್ರೆಗಳ ನೆರವಿನಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಯ ರಹಸ್ಯವನ್ನು ಅರಿಯಲೆಳಸಿದೆ ಮಾನವಮನಸ್ಸು ! ಅಂತಹ ಪ್ರಯತ್ನಗಳಲ್ಲಿ ವಿಕಾಸವಾದವೂ ಒಂದು. ಅಮೀಬದಿಂದ ಹಿಡಿದು ಮಾನವನ ವರೆಗೆ ಸೃಷ್ಟಿ ಅನೇಕ ರೀತಿಯ ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ನಡೆಸಿರುವುದನ್ನು ನೋಡುತ್ತೇವೆ. ಕಪಿಮಾನವನು ಸಂಸ್ಕೃತನಾಗಿ ಪರಿವರ್ತರಗೊಳ್ಳಲು ಎಷ್ಟೋ ಸಹಸ್ರ ವರ್ಷಗಳು ಕಳೆದು ಹೋಗಿವೆಯಂತೆ. ಆರ್ಯರು ಭರತಖಂಡದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿ ವೇದೋಪನಿಷತ್ತುಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಉದಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣಕರ್ತರಾದರು. ಹರಪ್ಪ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ದ್ರಾವಿಡರದೆ? ಆರ್ಯರದೆ? ಹರಪ್ಪ ಮತ್ತು ಆರ್ಯಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದು ಮೊದಲು?—ಎಂಬ ಸಮಸ್ಯೆಗಳನ್ನು ಸಂಶೋಧನೆಗಳಿಂದಲೆ ಬಗೆಹರಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ಒಂದು ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ಈ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಸಮೀಕ್ಷಿಸಲು ದೊರಕುವ ಸಾಧನಸಂಪತ್ತಿಗಳಿಗೆ ಮಿತಿ ಇರುವುದರಿಂದ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು ಸದ್ಯಕ್ಕೆ ಕಷ್ಟವೆಂದೆ ತದ್ವಿದರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಜೀವನಾಡಿ ವೇದೋಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಪ್ರಥಮಸ್ವಂದಿತವಾಗಿದೆ. ಸರಸ್ವತೀಶಕ್ತಿ ಸೃಷ್ಟಿಯ ಪರಮರಹಸ್ಯಗಳನ್ನು

ಈ ಅಪೌರುಷೇಯವೆಂದೆನಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಪವಿತ್ರಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಮೊತ್ತಮೊದಲು ತೊದಲಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ದ್ರಷ್ಟಾರೂದ ಋಷಿಗಳು ಆಂತರಿಕವಾಗಿ ಅನುಭವಿಸಿದ ದಿವ್ಯಾನುಭವಗಳು ಈ ವೇದೋಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಮೈವತ್ತಿವೆ. ಯಾವುದು ಕೇವಲವೂ ಆ ಸತ್ಯವನ್ನೇ ಮೊದಲು ಕಂಡಿತು ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿ. ಹಾಗೆ ಕಂಡುಕೊಂಡು ಅದರ ಹಿರಿಮೆಗೆ ಕಾರಣವಾಯ್ತು. ಉಳಿದ ಜನಾಂಗಗಳ ಸಂಸ್ಕೃತಿ, ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳುವುದಾದರೆ, ವಿಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ತತ್ವಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಮೂಲಕವೇ ಕೇವಲಸತ್ಯದತ್ತ ಸಾಗಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಿದೆ. ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಾದರೂ ತಾನು ಮೊದಲೇ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಮಾಡಿಕೊಂಡ ಆ ಸತ್ಯದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತತ್ವಶಾಸ್ತ್ರೀಯವಾದ ಬುದ್ಧಿ ವಿಧಾನದಿಂದಲೂ ವಿಜ್ಞಾನಶಾಸ್ತ್ರೀಯವಾದ ಪ್ರಯೋಗ ಪರೀಕ್ಷಾ ವಿಧಾನದಿಂದಲೂ ಅರಿಯುವ ಸಾಧನೆಯಲ್ಲಿ ಮುಂಬರಿಯುತ್ತಿದೆ.

ನಾಗರಿಕತೆಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಿದರೆ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಭಾರತೀಯರು ನಾಗರಿಕರಾಗಿದ್ದರೆಂಬುದಕ್ಕೆ ನಿದರ್ಶನಗಳು ದೊರೆತಿವೆ. ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೩೦೦೦ ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆಯೇ ಹರಪ್ಪ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಜನರಿಗೆ ತಾಮ್ರ ಕಂಚು ಚಿನ್ನ ಬೆಳ್ಳಿ ನೀಸಗಳ ಉಪಯೋಗ ತಿಳಿದಿತ್ತು. ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಡುಗೆಗೆ ಸ್ನಾನಕ್ಕೆ ಪೂಜೆಗೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಕಕ್ಷೆಗಳಿದ್ದುವಂತೆ! ಸಂಗೀತ ನಾಟ್ಯ ವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅವರೇನೂ ಹಿಂದುಳಿದವರಾಗಿರಲಿಲ್ಲ ಎಂದು ಆಧುನಿಕ ಸಂಶೋಧನೆ ನಿರ್ಣಯಿಸಿದೆ.

ಋಗ್ವೇದದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಭೇದಗಳಿರಲಿಲ್ಲ. ಕ್ರಮೇಣ ಅನರವರ ವೃತ್ತಿಗನುಗುಣವಾಗಿ ವರ್ಣಭೇದಗಳಾಗಿ ಅನಂತರ ನೀಚೋಚ್ಚಭಾವಗಳು ಮೈದೋರಿರಬೇಕು. “ಚಾತುರ್ವರ್ಣ್ಯಂ ಮಯಾ ಸೃಷ್ಟಂ ಗುಣಕರ್ಮ ವಿಭಾಗತಃ” ಎಂಬ ಗೀತಾವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾದ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಂಡರೆ ವಿವಾದಕ್ಕೆಡೆಯಿಲ್ಲ. “ಮಯಾ ಸೃಷ್ಟಂ” ಎನ್ನುವುದು ಭಗವಂತನ ಮಾತು. ಭಗವಂತನದೇ ಆದ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದು. ಅಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಆ ಚತುರ್ವರ್ಣಗಳು ಮಾನವಕೃತವಾದ ಕೃತಕ ವಿಭಜನೆಯ ರೂಪಗಳಿಲ್ಲ; ಅವು ಜೀವನದ ಸ್ವಭಾವ ಸ್ವಧರ್ಮನಿಷ್ಠವಾಗಿ ಗುಣಕರ್ಮರೂಪದಲ್ಲಿ ಮೂಡುವ ಸಹಜ ವಿಭಾಗ. ಈ ಮನುಜಕೃತವಲ್ಲದ ಅಕೃತಕವಾದ ವರ್ಣವ್ಯವಸ್ಥೆ ಎಲ್ಲ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಎಲ್ಲ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ ತನಗೆ ತಾನೇ ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆ; ಕಡೆಗೆ ಕುಟುಂಬ ಕುಟುಂಬಗಳಲ್ಲಿ, ಮನೆ ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ. ಆದರೆ ಈಗ ಇರುವ ಕೃತಕವಾದ ಈ ವರ್ಣವ್ಯವಸ್ಥೆ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ನಮ್ಮ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಅದೃಶ್ಯವಾಗಿ

ಹೋಗುತ್ತಿತ್ತು ಅಥವಾ ಹೋಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಭಗವದ್ ರೀತಿಯ ವರ್ಣವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಸ್ವರೂಪಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಿರುವುದೇ ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಹಿಂದೆ ಈ ಕೃತಕವಾದ ವರ್ಣವ್ಯವಸ್ಥೆ ಕ್ಷಾಮ ಡಾಮರ ನಿರುದ್ಯೋಗ ಮೊದಲಾದ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿತು ಎಂಬ ನಿರೂಪಣೆಯೂ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಸತ್ಯಕ್ಕೆ ದೂರವಾದದ್ದು. ಇಂದು ನಮಗೆ ಬೇಕಾದುದು ಹಿಂದಿನ ವರ್ಣವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲ; ವೇದ ಉಪನಿಷತ್ತು ಪುರಾಣ ಭಗವದ್ಗೀತೆ ಮೊದಲಾದ ದಿವ್ಯಗ್ರಂಥಗಳ ಆಂತರಿಕ ತತ್ವಗಳನ್ನು ಪೂರ್ಣ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಗ್ರಹಿಸಿ ರಸವುಷ್ಟಿ ಪಡೆಯುವ ಸಾಧನೆ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿ.

ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಪ್ರಧಾನ ಲಕ್ಷಣವಾದ ಆಧ್ಯಾತ್ಮವನ್ನು ಸುಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸಿ ಮಾನವರನ್ನು ಜಾಗೃತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲು ಮಹಾ ಪುರುಷರು ಭರತವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಅವತರಿಸಿ ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ಎಲ್ಲ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಳ್ಳುವ ನವ್ಯ ಸಮನ್ವಯ ಧರ್ಮವನ್ನು ಬೋಧಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಯಾವ ಒಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವಾಗಲಿ ಇತರ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳಿಗಿಂತ ಮೇಲು ಎಂಬ ಭ್ರಾಂತಿಯ ಅಜ್ಞಾನದ ಮೂಲಕ್ಕೆ ಕೊಡಲಿ ಪೆಟ್ಟು ಬಿದ್ದಿದೆ. ಶ್ರೀ ರಾಮ ಕೃಷ್ಣ ಪರಮಹಂಸರಂತಹರ ಸಂದೇಶಜ್ಯೋತಿ ಆ ದಿವ್ಯದೃಷ್ಟಿಯ ಸಾಕ್ಷೀ ಸ್ತಂಭಕ್ಕೆ ದೀಪಕಲಶವಿಟ್ಟಿದೆ. ಸ್ವಾಮಿ ವಿವೇಕಾನಂದರು ಯೂರೋಪ್ ಅಮೆರಿಕಾಖಂಡಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಭರತಖಂಡದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಚಾರಮಾಡಿದುದು ಕೇವಲ ಆದ್ವೈತ ತತ್ವ ಮಾತ್ರವನ್ನಲ್ಲ, ಈ ಸಮನ್ವಯ ಧರ್ಮವನ್ನೇ : ದ್ವೈತಾ ದ್ವೈತ ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತಾದಿ ಸರ್ವ ಸಿದ್ಧಾಂತಗ್ರಾಸಿಯಾದ ಸಮನ್ವಯ ಧರ್ಮದ ಈ ಪೂರ್ಣದೃಷ್ಟಿಯನ್ನೇ !

ಯಂತ್ರನಾಗರಿಕತೆಯ ಸುಳಿಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿ, ಅನ್ನಕ್ಕೇಮ ವಸನಕ್ಕೇಮ ಗಳನ್ನು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಭೋಗಾಭಿಲಾಷಿಗಳಾಗಿರುವ ಮಾನವರು ತಮ್ಮ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಪ್ರಾಚೀನ ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯತ್ತ ಹರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಹೃದ್ಯೋಚರವಾಗುವ ವಿಪುಲವಾದ ಆತ್ಮೈಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಕಂಡು ಆತ್ಮಶ್ರೀ ಗಾಗಿಯೂ ಹಾರೈಸುವ ಸುಮುಹೂರ್ತ ಸಮಯ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿದೆ ಇಂದು. ಸಮಾಜಧರ್ಮದ ಅಧಃಪತನದಿಂದ ಸಂಭವಿಸಿರುವ ವಿಷಕೆಲೈಷಗಳನ್ನು ಶುದ್ಧಿ ಗೊಳಿಸಲು ಅಧ್ಯಾತ್ಮದ ಆಮೃತಸ್ಪರ್ಶ ಬೇಕಾಗಿದೆ. ಹತ್ತೊಂಬತ್ತು ಇಪ್ಪತ್ತನೆಯ ಶತಮಾನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಂತಹ ಆಮೃತಸ್ಪರ್ಶ ಮನುಷ್ಯಕುಲದ ಹೃದಯಕ್ಕೆ ಒದಗಿರುವುದನ್ನೂ, ಒದಗುತ್ತಿರುವುದೂ ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಶ್ರೀ ರಾಮಕೃಷ್ಣ ಪರಮಹಂಸ, ಸ್ವಾಮಿ ವಿವೇಕಾನಂದ, ಮಹಾತ್ಮಾ ಗಾಂಧಿ,

ಶ್ರೀ ರಮಣಮಹರ್ಷಿ, ಶ್ರೀ ಅರವಿಂದರಂತಹ ಮಹಾವುರುಷರು ಕೇವಲ ಭಾರತಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಜಗತ್ತಿಗೇ ಮಂಗಳಮಯವಾದ ಬೆಳಕನ್ನೀಯುವ ಮಹೋನ್ನತ ಜ್ಯೋತಿರ್ಮಯ ಪುರುಷರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಮುಸಲ್ಮಾನರೂ ಕ್ರೈಸ್ತರೂ ಭಾರತಕ್ಕೆ ಧಾಳಿಯಿಟ್ಟು ತಮ್ಮ ಮತವನ್ನು ಹರಡಲುಪಕ್ರಮಿಸಿದರೂ ಭಾರತಸಂಸ್ಕೃತಿ ನಶಿಸದೆ ಮತ್ತಷ್ಟು ಪುಷ್ಟಿಗೊಂಡೆ ಚಿರನೂತನವಾಗಿದೆ. ಭಾರತೀಯರು ಯಾವ ವಿಧವಾದ ರಾಜಕೀಯ ತೃಷ್ಣೆ ಅಥವಾ ರಾಜ್ಯಾಭಿಲಾಷೆ ಇಲ್ಲದೆ ಪ್ರಪಂಚದ ಬೇರೆಬೇರೆ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಧ್ವಜವನ್ನು ನೆಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ, ನೆಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಸತ್ಯವೂ ಶಿವವೂ ಸುಂದರವೂ ಆದ ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಸ್ವತಂತ್ರ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಾಸಿಸಿ ತುಷ್ಟಿ ಪುಷ್ಟಿ ಶಾಂತಿಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಸಮಯ ಸನ್ನಿಹಿತವಾಗಿದೆ.

ಸಾಂಪರಾರು ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಜನಾಂಗವೂ ದೇಶವೂ ಸಾಧಿಸಿದ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಒಂದು ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿಸುವುದೇನು ಸುಲಭದ ಕೆಲಸವಲ್ಲ. ಹಲವಾರು ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಪಂಡಿತರಾಗಿ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಸಂಶೋಧಕರೆನಿಸಿ ಕೊಂಡಿರುವ ಡಾ|| ಎಸ್. ಶ್ರೀಕಂಠಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳ ಈ “ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿ” ಎಂಬ ಕೊತ್ತಿಗೆ ಸಿರಿಗನ್ನಡಕ್ಕೂ ಸಿರಿಯ ಕಾಣಿಕೆಯಾಗಿದೆ. ವಿದ್ಯೆಯ ವಿಶ್ವರೂಪದರ್ಶನ ಮಾಡಿಸುವ ಸಾಧನೆಯಲ್ಲಿಯೆ ತೊಡಗಿರುವ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾ ನಿಲಯಕ್ಕೂ ಇದೊಂದು ಸೇವಾಸಹಾಯವಾಗುವುದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ.

೧-೧-೧೯೫೪ }
ಮೈಸೂರು }

ಕೆ. ವಿ. ಪುಟ್ಟಪ್ಪ,
ಪ್ರಧಾನ ಸಂಪಾದಕ.

ಅರಿಕೆ

ಇಪ್ಪತ್ತನೆಯ ಶತಾಬ್ದದ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ವಿಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ದೃಢನೀತಿ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯೂ ಮಾನವನ ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ನೂತನ ಯುಗವಾರಂಭವಾಗಿದೆಯೆಂಬ ಹುರುಪನ್ನುಂಟುಮಾಡಿತು. ವಿಜ್ಞಾನ, ಬಡತನ, ದಾಸ್ಯ, ಶ್ರಮಜೀವನಗಳು ಸದ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಪಂಚದಿಂದ ಅದೃಶ್ಯವಾಗಿ ವಿಜ್ಞಾನ, ಐಶ್ವರ್ಯ, ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ, ಯಂತ್ರಸಹಾಯದಿಂದ ವಿರಾಮಗಳುಂಟಾಗಿ ಪ್ರತಿವ್ಯಕ್ತಿಯೂ ತನ್ನ ಉಚ್ಚಧೈಯಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸುವದಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವು ಸಿಕ್ಕುವದೆಂಬ ಭಾವವು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿದ್ದಿತು. ಆದರೆ ನೈತಿಕ, ಆರ್ಥಿಕ ಮತ್ತು ರಾಜಕೀಯ ಅವ್ಯವಸ್ಥೆಗಳ ಪರಿಣಾಮಗಳಿಗೆ ಎರಡು ಘೋರಯುದ್ಧಗಳು ನಿದರ್ಶನಗಳಾಗಿ ಮನುಷ್ಯಜಾತಿಯಲ್ಲೇ ನಿರಾಶೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿತು. ಕೆಲವರು ಈ ನಿರಾಶೆಗೆ ವಿಜ್ಞಾನದ ಪ್ರಗತಿಯೇ ಕಾರಣವೆಂದೂ, ಇತರರು ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯತತ್ವವೇ ಮೂಲವೆಂದೂ, ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ಜಾತಿವೈಷಮ್ಯ, ಬಂಡವಾಳಶಾಹಿ, ಮತಗಳ ದೌರ್ಬಲ್ಯ, ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ದುಷ್ಪದ್ಧತಿ, ರಾಷ್ಟ್ರೀಯತೆ, ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಒಡಕು, ಇತ್ಯಾದಿಗಳೇ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ನಾಶಕ್ಕೆ ಕಾರಣಗಳೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಕೊನೆಗಾಲವು ಸಮೀಪಿಸಿದೆಯೆಂದೂ ನೂತನ ವಿಶ್ವವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನೂ ವಿಶ್ವಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನೂ ಶಾಶ್ವತ ತತ್ವಗಳ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ನಿಲ್ಲಿಸದಿದ್ದರೆ ಮಾನವವರ್ಗಕ್ಕೆ ಉಳಿಗಾಲವಿಲ್ಲವೆಂದೂ ವಿವೇಚನಾಪರರೆಲ್ಲರೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಿರುವರು.

ಈ ಸಮಸ್ಯೆಯನ್ನು ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಬಹುದು. ರಾಜಕೀಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯತತ್ವ ಮತ್ತು ನಿರಂಕುಶಪ್ರಭುತ್ವಗಳಿಗೂ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವಗಳಿಗೂ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ಸ್ಪರ್ಧೆ ಮೊದಲನೆಯದು. ಆರ್ಥಿಕಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಐಶ್ವರ್ಯವಂತರಿಗೂ ಬಡವರಿಗೂ ಇರುವ ಅಂತರ. ನೈತಿಕದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ರಾಷ್ಟ್ರಗಳ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧಗಳಲ್ಲಿ ಅನ್ಯಾಯ ಮೋಸಗಳೂ, ವ್ಯಕ್ತಿಜೀವನದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮ ಮತ್ತು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಗಳಿಗೆ ಲೋಪ. ಇವುಗಳೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ಪಶುಧರ್ಮಗಳಾದ ಆಹಾರ, ಭಯ, ಆಲಸ್ಯ, ಕಾಮಗಳೇ ಪ್ರೇರಕಗಳೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ವ್ಯಕ್ತಿ, ಕುಟುಂಬ, ಸಮಾಜ, ರಾಷ್ಟ್ರ, ಅಂತರರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಜೀವನೆಯು ಉತ್ತರೋತ್ತರ ಸುವ್ಯವಸ್ಥೆಯಾಗಬೇಕಾದರೆ ಈ ಸಮಸ್ಯೆಯ ಮೂರು ಅಂಶಗಳಿಗೂ ಸಮರ್ಪಕವಾದ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹುಡುಕಬೇಕು.

ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಉತ್ತರವನ್ನು ನಾವು ಕಾಣಬಹುದೆಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವದೇ ಈ ಗ್ರಂಥದ ಉದ್ದೇಶ. ರಾಜಕೀಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನಮ್ಮ ದೇಶದ ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ತತ್ವಗಳು ಹೊರಟವು, ಎಂತಹ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗಳಿದ್ದವು, ಹೇಗೆ ವ್ಯಕ್ತಿಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಕ್ಕೂ ಸಮಾಜದ ಬಿಗಿಗೂ ಸಮನ್ವಯವುಂಟಾಗಿದ್ದಿತು, ಯಾವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯತೆಯು ವಿಶ್ವ ದೃಷ್ಟಿಯೊಡನೆ ಮಿಲಿತವಾಗಿದ್ದಿತು—ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ಸೂಕ್ತವಾದ ಪರಿಹಾರವು ಕಂಡುಬರುವದು. ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಭಾವನೆಯು ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನಾಗಲಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನಾಗಲಿ ಬೆಳೆಸಲಾರದು ; ಇವೆರಡನ್ನು ರಾಜಕೀಯ ಅವಶ್ಯಕತೆಗೆ ಅಧೀನಮಾಡಿ ನೀತಿಯನ್ನೇ ನಾಶಮಾಡುವದೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು.¹ ಜಡರೂ, ದುರ್ಬಲರೂ, ರಾಜಕೀಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ದುರದೃಷ್ಟವಂತರೂ ಆದವರಲ್ಲಿಯೇ ಇಂತಹ ಕೇವಲ ಭಾವನಾಮೂಲವಾದ, ಹೇಡಿಗಳ ಅಂತ್ಯಾಶ್ರಯವಾದ ದೇಶಭಕ್ತಿ, ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಭಾವನೆಗಳು ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆಯೆಂದು ಇತರರು ಹೇಳುವರು.² ಆದರೆ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಭಾವನೆಯು ಪ್ರಪಂಚದಿಂದ ಅದೃಶ್ಯವಾಗುತ್ತಿದೆ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಯಾವ ನಿದರ್ಶನಗಳನ್ನೂ ತೋರಿಸಿಲ್ಲ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ಈ ಭಾವನೆಯು ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚುತ್ತಲೇ ಇದೆಯೆಂಬುದಕ್ಕೆ ರಷ್ಯಾದೇಶವು ಕೂಡ ಅಂತರರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಸಮತಾವಾದವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿರುವದೇ ಉದಾಹರಣೆ. ಈಗ ಕೊನೆಗೊಂಡಿರುವ ಪ್ರಪಂಚಯುದ್ಧದ ನಂತರ ಸಮಸ್ತ ರಾಷ್ಟ್ರಗಳೂ ಸಮಾನಸ್ವಂಧರಾಗಿರುವರೆಂಬ ಭರವಸೆಯೂ ಇಲ್ಲ.

ರಾಷ್ಟ್ರೀಯತೆಯು ದೇಶ, ಮತ, ಭಾಷೆ, ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳನ್ನನುಸರಿಸಿ ವಿವಿಧ ರೂಪಗಳನ್ನು ಪಡೆಯಬಹುದು. ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಭಾವನೆಯಿಂದ ಪ್ರೇರಿತರಾದ ಚರಿತ್ರಕಾರರು ತಮ್ಮ ಪೂರ್ವಚರಿತ್ರೆಯನ್ನೆಲ್ಲ ಆಧುನಿಕವಾದ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಭಾವಕ್ಕೆ ನಿದರ್ಶನವೆಂದು ತೋರಿಸಲು ಯತ್ನಿಸುವರು. ದೇಶದ ವಿವಿಧ ಭಾಗಗಳೆಲ್ಲ ರಾಜಕೀಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಒಂದಾದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಐಕಮತ್ಯವು ಉಂಟಾಯಿತೆಂದು ಹೇಳುವದಕ್ಕೆ ವಿಮರ್ಶಾ ಪೂರ್ವಕವಾದ

¹ Nationality does not aim at either liberty or prosperity, both of which it sacrifices to the imperative necessity of making the nation the mould and the measure of the state. Its course will be marked with material as well as moral ruin.—Acton.

² It need hardly be said that only among apathetic and feeble peoples was nationalism allowed to develop and only so long as it confined itself to archæological and linguistic disputes. In Milan and Poland, where nationalism was not confined to grammar, a tight rein was kept upon it.—Herzen.

ಪ್ರಪಂಚದ ಚರಿತ್ರೆಯಿಂದ ನಿರ್ದರ್ಶನ ಸಿಕ್ಕುವದಿಲ್ಲ. ರಾಜಕೀಯ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯತೆಯು ಫ್ರಾನ್ಸಿನ ಮಹಾಕ್ರಾಂತಿಯ ನಂತರ ಹುಟ್ಟಿ ೧೯ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡಿತು. ಮತಸಂಬಂಧವಾದ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಭಾವವು ಪ್ರಯಾಣವೇಗಸೌಕರ್ಯಗಳೂ ವಿಜ್ಞಾನವೂ ಹೆಚ್ಚಾದಂತೆ ಕ್ಷೀಣವಾಗುತ್ತ ಬಂದಿದೆ. ಜಾತಿಗೂ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯತೆಗೂ ಕಲ್ಪಿಸಿದ್ದ ಸಂಬಂಧವೂ ಕೃತ್ರಿಮವೆಂದು ನಿರ್ದರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಭಾಷಾಸಂಬಂಧವಾದ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಭಾವವು ಕೂಡ ಕಾಕತಾಳೀಯ ನ್ಯಾಯದಂತೆ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯರೀತಿಯಾದ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗೂ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯತೆಗೂ ಕೇವಲ ಪುರುಷತಂತ್ರವಾದ ತರ್ಕಸಹಾಯದಿಂದ ಒಂದು ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿದೆ. ಇದರಿಂದ ರಾಜಕೀಯ ತಾಟಸ್ಥ್ಯ, ಸಿಜ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಕ್ಷಯಗಳೇ ಉಂಟಾದವು. ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಮೂಲವಾದ ವೈಕ್ತಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಕ್ಕೆ ಸ್ಥಾನವೇನೆಂಬುದೇ ಮರೆತಂತಿದೆ. ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಭಾವನೆಯು ಅಜ್ಞಾನಮೂಲವೆಂದು ಹೇಳಿದರೂ, ಕೇವಲ ಭಾವನಾವುರ್ವಕವೆಂದರೂ, ಪ್ರಕೃತ ವೈಜ್ಞಾನಿಕ ಯುಗದಲ್ಲಿ ಕಾಲಾತ್ಯಯಾಪದಿಷ್ಟವೆಂದರೂ, ವಿಶ್ವ ಸೌಹಾರ್ದಕ್ಕೆ ಅಡಚಣೆಯೆಂದರೂ, ಈಗಿನ ಪ್ರಪಂಚಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಭಾವನೆಯು ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ.

ಆರ್ಥಿಕದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಪರಿಶ್ರಮವಿಧಾನಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗಿರುವ ಕ್ರಾಂತಿಯಿಂದಲೂ, ಬಂಡವಾಳಶಾಹಿಯಿಂದಲೂ, ಕೆಲವು ದೇಶಗಳ ಬಲ ಐಶ್ವರ್ಯಗಳು ಅತ್ಯಧಿಕವಾಗಿ ಐಶ್ವರ್ಯದ ಹಂಚಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಇತರ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಅಲ್ಲದೆ ಸ್ವದೇಶದ ಜನರಲ್ಲಿಯೇ ಅನ್ಯಾಯವು ಉಂಟಾಗಿದೆ. ಪರದೇಶಗಳಿಗೆ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯತತ್ವವೂ ಸ್ವದೇಶದ ಶ್ರಮಜೀವಿಗಳಿಗೆ ಅಲ್ಪವೇತನೆಯ ತತ್ವವೂ ಅನ್ವಯವಾಗುತ್ತಿವೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಕೃಷಿಗೂ ಕೈಗಾರಿಕೆಗಳಿಗೂ ವೈಷಮ್ಯವೇರ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಸ್ಪರ್ಧೆ, ಅಸೂಯೆ, ಅಹಂಕಾರ, ತಿರಸ್ಕಾರಭಾವಗಳು ಬೇರೂರಿ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಶಾಂತಿಯು ಅದೃಶ್ಯವಾಗಿದೆ. ಸಾಮಾನ್ಯಜನರಿಗೆ ಸಹಜವಾದ ಆಲಸ್ಯ, ಔದಾಸೀನ್ಯ ಮತ್ತು ಹಿಂದಿನಕಾಲದಿಂದ ಬಂದ ಕೆಲವು ನಂಬಿಕೆಗಳಿಲ್ಲದಿದ್ದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಘೋರವಾದ ವಿಪ್ಲವವು ಉಂಟಾಗುತ್ತಿದ್ದಿತು. ಕ್ರಾಂತಿಕಾರರ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಯಾವಾಗಲೂ ಅಲ್ಪ. ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದಲೋ ಶಾಂತರೀತಿಯಿಂದಲೋ ಕ್ರಾಂತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ಪಡೆದವರು ತಮ್ಮ ಸ್ವಂತ ಜೀವನ, ಭಾವನೆ, ಅನುಕೂಲ ಸಮಯನಿರೀಕ್ಷೆಗಳಿಂದ ದೇಶದ ಬಹುಸಂಖ್ಯಾತರನ್ನು ತಮ್ಮ ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗಿಸಿಕೊಂಡು ಕೆಲಸಮಾಡುವರು. ಆದುದರಿಂದ ಮುಖಂಡರು ಜನರ

ಸ್ವಭಾವ, ಶಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಗಣಿಸಬೇಕು. ಒಂದು ಹೆಜ್ಜೆ ಮುಂದೆ ಹೋಗುವಂತೆ ಪ್ರೇರಿಸಲೂ ಶಕ್ತರಾಗಬೇಕು. ಮನುಷ್ಯರ ತಿಳುವಳಿಕೆಗೂ ವಿಜ್ಞಾನದ ಮುಂದೋಟಕ್ಕೂ ಉಂಟಾಗುವ ಕಾಲವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ನೆನಪಿನಲ್ಲಿಟ್ಟು ಶಾಂತ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಗತಿಯನ್ನು ಸಾಧಿಸುವದೆ ಉತ್ತಮ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಲಕ್ಷಣ.

ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಮತ್ತು ನೈತಿಕ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಪ್ರಕೃತ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ನಿಜವಾದ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಬೇಕಾದರೆ ಹೊಸದಾಗಿ ಮಾನವನಲ್ಲಿ ಧರ್ಮಭಾವನೆಯನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ಈ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಜ್ಞಾನವೂ ಮುಖ್ಯವಾದ ಸಾಧನ. ಆದರೆ ವಿಜ್ಞಾನದ ಸಹದ್ದೇನು, ಉಪಯೋಗವೇನು, ವಿಜ್ಞಾನವು ವೃತ್ತಿಜೀವನದ ಸರ್ವಸಮಸ್ಯೆಗಳಿಗೂ ಸಮರ್ಪಕವಾದ ಉತ್ತರ ಕೊಡಲು ಈಗ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೇ, ಮುಂದೆಯಾದರೂ ಸಮಸ್ಯಾಪರಿಹಾರ ಗಳನ್ನು ಮಾಡಬಲ್ಲದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಅವಶ್ಯಕ. ಪ್ರಯೋಜನಯೆಂಬ ಉದ್ದೇಶವಿಲ್ಲದೆ ಎಂತಹ ಮಂದನೂ ಪ್ರವರ್ತಿ ಸುವದಿಲ್ಲ. ವಿಜ್ಞಾನವೂ ಇತರ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿದರೂ ಆತ್ಮ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ “ಇದಮಿತ್ಥಂ” ಎಂದು ಖಂಡಿತವಾಗಿ ಹೇಳಲು ಎಂದಿಗೂ ಶಕ್ತಿಪಡೆಯಲಾರದು. ಐಕ್ಯಜ್ಞಾನದಿಂದಲ್ಲದೆ ವಿಜ್ಞಾನದಿಂದ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವವು ಸಿದ್ಧಿಸಲಾರದು. ವಿಜ್ಞಾನವು ಇಂದ್ರಿಯಜನ್ಯವಾದುದು. ಬಾಹ್ಯವಿಷಯಕವಾದುದು. ಇಂದ್ರಿಯಾರ್ಥ ಸನ್ನಿರ್ವಹನ ರೂಪವಾದ ಪ್ರಮಾಣಜ್ಞೇಷ್ಮವಾದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವೇ ವಿಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಮೂಲಾಧಾರ. ವಿಜ್ಞಾನದ ತರ್ಕರೀತಿಯು ಕೂಡ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿರುವದು.* ಆದರೆ ತರ್ಕಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾನವಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ನಿರ್ವಿವಾದಾಸ್ಪದವಾದುದು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ವೈಜ್ಞಾನಿಕರು ಅಣುಭೂತಗಳು, ಶಕ್ತಿ, ಆಕಾಶ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿರುವರು. ವಿಜ್ಞಾನವು ಭೂತವಸ್ತು ವಿಷಯಕವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದಾದರೂ ವಿವೇಚನೆಯಲ್ಲಿ ಆಧ್ಯಾತ್ಮದ

* ನಹಿ ಇಂದ್ರಿಯಾಣ್ಯನುಸಾದಾಯ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿ ವ್ಯವಹಾರಸ್ಸಂಭವತಿ |
ನಚಾಧಿಷ್ಠಾನಮಂತರೇಣ ಇಂದ್ರಿಯಾಣಾಂವ್ಯಾಪಾರಸ್ಸಂಭವತಿ |
ನಚಾನಧ್ಯಸ್ತಾತ್ಮಭಾವೇನ ದೇಹೇನ ಕಶ್ಚಿದ್ವ್ಯಾಪ್ತಿಯತೇ |
ನಚೈತಸ್ಮಿನ್ ಸರ್ವಸ್ಥಿನ್ನ ಸತಿ ಅಸಂಗಸ್ಯಾತ್ಮನಃ ಪ್ರಮಾತೃತ್ವಮುಪಪದ್ಯತೇ |
ನಚ ಪ್ರಮಾತೃತ್ವಮನ್ತರೇಣ ಪ್ರಮಾಣವೃತ್ತಿರಸ್ತಿ |
ತಸ್ಮಾದವಿದ್ಯಾವದ್ವಿಷಯಾಣ್ಯೇವ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದೀನಿ ಪ್ರಮಾಣಾನಿ ಶಾಸ್ತ್ರಾಣಿ ಚ ಇತಿ ||

ಪ್ರಾಬಲ್ಯವೇ ಕಂಡುಬರುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ವಿಜ್ಞಾನದಿಂದ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಮುಖ್ಯ ಚಿಹ್ನೆಗಳಾದ ನಿತ್ಯಾನಿತ್ಯವಸ್ತುವಿವೇಕ, ಇಹಾಮುಕ್ತಾರ್ಥ ಫಲ ಭೋಗವಿರಾಗ, ಶಮದಮಾದಿ ಸಾಧನಸಂಪತ್ತು, ಮುಮುಕ್ಷುತ್ವಗಳ ಸಾಧನೆಯು ಉಂಟಾಗಲಾರದು.

ರಾಷ್ಟ್ರೀಯತೆಯಂತೆ ವಿಜ್ಞಾನವು ಒಂದು ಉಪಕರಣವೆಂಬುದನ್ನು ಮರೆಯಲಾಗದು. ಇವೆರಡನ್ನು ಜಗತ್ತಿನ ಕಲ್ಯಾಣಕ್ಕಾಗಲೀ ಪ್ರಳಯಕ್ಕಾಗಲೀ ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು. ಆದುದರಿಂದ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಕಾವಾಡಿ ಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದರೆ ಇವುಗಳನ್ನು ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಡಬೇಕು. ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃ, ಕರಣ, ಕರ್ಮಗಳಿಗಿರಬೇಕಾದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ “ನಾನ್ಯಃಪನ್ನಾ ವಿದ್ಯತೇಯನಾಯ” ಎಂದು ಸಂಶಯಕ್ಕಾಸ್ಪದವಿಲ್ಲದ ಸಂದೇಶವನ್ನು ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಚರಿತ್ರೆ ಒಂದೇ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆಲ್ಲ ಸಾರಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಕೃತಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ ವಿಷಯಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಕ್ರೋಡೀಕರಿಸಲು ಯತ್ನಿಸಿರುವೆವು. ಸರ್ವಜ್ಞರೂ ಸರ್ವತನ್ತ್ರಸ್ವತಂತ್ರರೂ ಆದವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ವಿವಿಧರೂಪಗಳಾದ ಭಾತಿಕಸ್ಥಿತಿಯ ಫಲ, ವೈದಿಕಮತದ ಸಂದೇಶ, ಆರ್ಥಿಕಸ್ಥಿತಿ, ಸಾಮಾಜಿಕವ್ಯವಸ್ಥೆ, ರಾಜಕೀಯ ಪದ್ಧತಿಗಳು, ಭಾಷೆ, ಸಾಹಿತ್ಯ, ವಿಜ್ಞಾನ, ಕಲೆ, ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ವಿಕಾಸ ವಿಸ್ತರಣೆಗಳೇ ಮುಂತಾದುವಕ್ಕೆ ಉಚಿತಬೆಲೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಲು ಸಾಧ್ಯ. ಆದರೂ ಗ್ರಂಥಪ್ರಮಾಣವನ್ನೂ ವಿಷಯಪ್ರಾಧಾನ್ಯವನ್ನೂ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಯಥಾಶಕ್ತಿ ಈ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಮಾಡಿರುವೆವು. ಅನೇಕಾಂಶಗಳಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳಿಗೆ ಅವಕಾಶವುಂಟೆಂಬುದನ್ನು ಅರಿತಿರುವೆವು. ನಮ್ಮ ಪೂರ್ವ ಚಾರ್ಯರ ಕೃತಿಗಳು ಗಂಗಾಪ್ರವಾಹವು ರಫ್ತೋದಕವನ್ನೂ ವಾವನಮಾಡುವಂತೆ ನಮ್ಮ ಕೆಲಸವನ್ನೂ ಪವಿತ್ರಮಾಡಲಿ ಎಂಬುದೇ ನಮ್ಮ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ.

ಆಚಾರ್ಯಕೃತಿನಿವೇಶನಮಸ್ಯವಧೂತಂ ವಚೋಸ್ತದಾದೀನಾಮ್ |
ರಫ್ತೋದಕವಿವ ಗಂಗಾಪ್ರವಾಹಪಾತಃ ಪವಿತ್ರಯತಿ ||

(ಭಾಮತೀ)

ವಿದ್ವಾಂಸೋನುಗೃಹ್ಯಂತು ಚಿತ್ತಶ್ರೋತ್ರೈಃಪ್ರಸಾದಿಭಿಃ |
ಸಂತಃಪ್ರಣಯಿವಾಕ್ಯಾನಿ ಗೃಹ್ಯಂತ್ಯನಸೂಯವಃ ||

ನಚಾತ್ರಾತೀವ ಕರ್ತವ್ಯಂ ದೋಷದೃಷ್ಟಿಪರಂಮನಃ |
ದೋಷಾಹ್ಯವಿದ್ಯಮಾನೋಽಪಿ ತಚ್ಚಿತ್ತಾನಾಂಪ್ರಕಾಶತೇ ||

ಕುತೋವಾ ಗೃಹ್ಯತೇದೋಷಂ ಸೂರಯೋಮದ್ವಿಧೋಕ್ತಿಷು |
ನೇಷ್ಯತೇಯಃ ಪರಸ್ಯೋಽಪಿ ಸಸ್ವಯಂಗೃಹ್ಯತೇಕಥಮ್ ? ||

ನಿರ್ದೋಷತ್ವೈಕವಾಕ್ಯತ್ವಂ ಕ್ವವಾ ಲೋಕಸ್ಯದೃಶ್ಯತೇ ? |
ಸಾಪವಾದಾಃಯತಃಕೇಚಿನ್ನೋಕ್ತಸ್ವರ್ಗಾವಪಿ ಪ್ರತಿ ||

(ತನ್ತ್ರವಾರ್ತಿಕಾ)

*

*

*

ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯದ ಕನ್ನಡ ಗ್ರಂಥಮಾಲೆಯ ಪ್ರಧಾನ ಸಂಪಾದಕರಿಗೂ
ಸಮಿತಿಯವರಿಗೂ, ನಿವೃತ್ತ ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರಾದ ಶ್ರೀ ಎ. ಆರ್. ಕೃಷ್ಣಶಾಸ್ತ್ರೀ,
ಎಂ.ಎ., ಅವರಿಗೂ “ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿ”ಯ ವಿಷಯವಾಗಿ ಈ
ಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸಲು ಅವಕಾಶವನ್ನೂ ಅಮೂಲ್ಯ ಸಲಹೆಗಳನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟದ
ಕ್ಕಾಗಿ ನಾನು ಕೃತಜ್ಞನಾಗಿದ್ದೇನೆ.

೨೦-೪-೧೯೪೪ }
೧-೩-೧೯೫೪ }

ಎಸ್. ಶ್ರೀಕಂಠಶಾಸ್ತ್ರೀ

ವಿಷಯ ನೂಚಿಕೆ

ಮುನ್ನುಡಿ	iii
ಕಾಲಸೂಚಕ ಪಟ್ಟಿ	ix
೧. ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಮತ್ತು ನಾಗರಿಕತೆ	೧
<p style="margin-left: 40px;">ಸಂಸ್ಕೃತಿ ನಾಗರಿಕತೆಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳು. ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ.</p>					
೨. ಭರತಖಂಡ-ಭೌತಿಕಲಕ್ಷಣ	೮
<p style="margin-left: 40px;">ಜಮ್ಬುದ್ವೀಪ, ಭರತವರ್ಷ, ಭರತಖಂಡ, ವಿಭಾಗಗಳು. ಭರತಖಂಡದಲ್ಲಿ ಆಧುನಿಕ ಮಾನವನು, ಮಾನವವರ್ಗಗಳು, ಜನಾಂಗಗಳು :— ಮುಂಡ—ಮಾನ್ ಬ್ಲೇರ್, ದ್ರಾವಿಡ, ಆರ್ಯ, ಭಾಷೆಗಳು : ಆರ್ಯ ಭಾಷಾವರ್ಗ, ಮುಂಡ, ದ್ರಾವಿಡ.</p>					
೩. ಪ್ರಾಕೃತರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿ	೩೪
<p style="margin-left: 40px;">ಉಪಶಿಲಾಯುಗ, ಪುರಾತನಶಿಲಾಯುಗ, ಕ್ಷುದ್ರಶಿಲಾಯುಗ, ನವಶಿಲಾಯುಗ, ತಾಮ್ರ—ಶಿಲಾಯುಗ.</p>					
೪. ವೈದಿಕ ಸಂಸ್ಕೃತಿ	೫೦
<p style="margin-left: 40px;">ವೇದದ ಸ್ವರೂಪ, ಕಾಲ, ವಿಭಾಗಗಳು :—ಸಂಹಿತಾ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಆರಣ್ಯಕ, ಉಪನಿಷತ್ತು, ಷಡಂಗಗಳು, ಸೂತ್ರಗಳು, ಶಾಸ್ತ್ರಗಳು, ಸ್ಮೃತಿಗಳು, ಭಾಷ್ಯಗಳು. ಸಂಸ್ಕೃತಿ :—ವೈದಿಕ ಜನಾಂಗಗಳು, ಕಸುಬು, ವರ್ಣಾಶ್ರಮ, ಸಮಾಜ, ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ತತ್ವಗಳು. ಇತಿಹಾಸಪುರಾಣಗಳು, ರಾಮಾಯಣ, ಮಹಾಭಾರತ, ಭಗವದ್ಗೀತೆ.</p>					
೫. ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕಸತ್ಯಾನ್ವೇಷಣೆ	೮೬
<p style="margin-left: 40px;">ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ, ದರ್ಶನ ಮತ್ತು ಮತ : ಲೋಕಾಯತ—ಚಾರ್ವಾಕ, ಬೌದ್ಧ, ಆರ್ಹತ, ಸಾಂಖ್ಯ, ಯೋಗ, ನ್ಯಾಯ—ವೈಶೇಷಿಕ (ತಾರ್ಕಿಕ), ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಾ, ವೇದಾಂತದರ್ಶನಗಳು. ಶೈವ :—ಲಾಕುಳ—ಪಾಶುಪತ—ಕಾಳಾಮುಖ, ಶುದ್ಧಶೈವ, ಕಾಶ್ಮೀರಶೈವ, ಶೈವವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತ; ಶೈವವಿಶೇಷಾದ್ವೈತ. ವೈಷ್ಣವ :—ಭಾಗವತ—ಪಾಂಚರಾತ್ರ, ಸ್ನಾತಕಭಾಗವತ, ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತ, ದ್ವೈತಾದ್ವೈತ, ದ್ವೈತ, ಶುದ್ಧಾದ್ವೈತ, ಅಚಿನ್ತ್ಯ ಭೇದಾಭೇದ; ಶಾಕ್ತ, ಸೌರ, ಗಾಣಪತ್ಯ, ಕೌಮಾರ;</p>					

ವಿದೇಶೀಯ ಮತಗಳು—ಇಸ್ಲಾಂ, ಸೂಫಿ, ಪಾರ್ಸಿ, ಕ್ರೈಸ್ತ. ೧೯ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದ ಚಲುವಳಿಗಳು.

೬. ಸಾಮಾಜಿಕ ಸ್ಥಿತಿ

....

....

....

೧೬೩

ವರ್ಣಾಶ್ರಮ ವಿಭಾಗಗಳು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಕ್ಷತ್ರಿಯ, ವೈಶ್ಯ, ಶೂದ್ರ, ಸ್ತ್ರೀಯರು, ವೇಶ್ಯೆಯರು, ಅಂತ್ಯಜರು. ಆಶ್ರಮಗಳ ಧ್ಯೇಯ. ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ, ಗೃಹಸ್ಥ —ವಿವಾಹ, ಸಹಗಮನ, ಆತ್ಮಹತ್ಯೆ, ಪತಿತಸಂಸ್ಕಾರ ಮತ್ತು ಶುದ್ಧಿ, ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮಧರ್ಮ, ದೇವಾಲಯಗಳು, ಆಹಾರ, ವೇಷಭೂಷಣ, ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಪದ್ಧತಿ, ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯಗಳು, ವ್ಯಾಯಾಮ ವಿನೋದಗಳು, ವಾನಪ್ರಸ್ಥಾಶ್ರಮ, ಸನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮ.

೭. ಆರ್ಥಿಕ ಸ್ಥಿತಿ

....

....

....

....

೨೧೪

ವ್ಯವಸಾಯ, ಕೈಗಾರಿಕೆಗಳು, ವ್ಯಾಪಾರ—ವಿದೇಶೀಯ ; ಒಳದೇಶ ವ್ಯಾಪಾರ, ವ್ಯಾಪಾರಪ್ರೇರಿಣಿಗಳು, ನಾಣ್ಯಗಳು, ಅಳತೆ ತೂಕಗಳು.

೮. ರಾಜಕೀಯ ಪದ್ಧತಿಗಳು

....

....

....

೨೨೭

ಧ್ಯೇಯ, ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವ, ರಾಜನ ಸ್ಥಾನ, ಗಣರಾಜ್ಯಗಳು, ಅರ್ಧಶಾಸ್ತ್ರ, ಸ್ಥಾನಿಕ ಆಡಳಿತ, ಚುನಾವಣೆಯ ರೀತಿ, ತೆರಿಗೆ ಕಂದಾಯಗಳು, ಸೈನ್ಯ, ನೌಕಾಬಲ, ಆಯುಧಗಳು, ಯುದ್ಧ ನೀತಿ, ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಾಭಿಲಾಷೆಯ ಖಂಡನೆ.

೯. ಸಾಹಿತ್ಯ

....

....

....

....

೨೪೩

ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯ, ಪ್ರಾಕೃತಭಾಷೆಗಳು, ವಾಲಿಸಾಹಿತ್ಯ, ದೇಶ ಭಾಷೆಗಳ ಸಾಹಿತ್ಯ :—ಹಿಂದಿ, ಉರ್ದು, ಬಂಗಾಳಿ, ಗುಜರಾತಿ, ಅಸ್ಸಾಮಿ, ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರ, ತಮಿಳು, ಕನ್ನಡ, ತೆಲುಗು, ಮಲೆಯಾಳ—ತುಳು ; ಜನಪದ ಸಾಹಿತ್ಯ, ಭಾರತೀಯ-ಆಂಗ್ಲ ಸಾಹಿತ್ಯ.

೧೦. ಕಲೆ—ವಿಜ್ಞಾನ

....

....

....

೨೫೫

ಲಲಿತಕಲೆಗಳ ಧ್ಯೇಯ, ಸಂಗೀತ, ಭರತನಾಟ್ಯ, ವಾದ್ಯಗಳು, ಅಭಿನಯ, ಕರಣ—ಮುದ್ರೆಗಳು. ದ್ರಾವಿಡಸಂಗೀತ, ನೃತ್ಯ ಜಾನಪದನೃತ್ಯ. ಪುಸ್ತಕಲೇಖನ—ವಾಚನ, ಲಿಪಿ, ಗಮಕಕಲೆ, ಚಿತ್ರಲೇಖನ, ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ, ತಕ್ಷಣ—ಮೂರ್ತಿಲಕ್ಷಣ, ಪಾಕಶಾಸ್ತ್ರ ಇತ್ಯಾದಿ ಕಲೆಗಳು. ವಿಜ್ಞಾನ ; ಗಣಿತ, ಜ್ಯೋತಿಷ, ವೈದ್ಯ, ಭೌತ ಮತ್ತು ರಸಾಯನ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳು, ಭೂಶಾಸ್ತ್ರ, ಕಾಮಶಾಸ್ತ್ರ.

೧೧. ಬೃಹದ್ಭಾರತ ೩೧೦

ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಪ್ರಚಾರದ ರೀತಿ ಮತ್ತು ಉದ್ದೇಶ, ಪೂರ್ವ : ಬರ್ಮ, ಕಾಂಬೋಡಿಯ, ಸೈಯಾಂ, ಚಂಪ, ಇಂಡೋ-ಚೀನ, ಫಿಲಿಪೈನ್ಸ್, ಫಾರ್ಮೋಸಾ, ಮಧ್ಯ ಅಮೆರಿಕ. ಆಗ್ನೇಯ : ಜಾವ, ಬಲಿ, ಸುಮಾತ್ರ, ಬೋರ್ನಿಯೊ, ಮಲಕ್ಕ, ಮಲಯ. ದಕ್ಷಿಣ : ಸಿಂಹಳ. ನೈಋತ್ಯ—ಲಕ್ಷದ್ವೀಪ, ಮಾಲಾಡ್ವೀಪ. ದಕ್ಷಿಣ ಆಫ್ರಿಕ. ಪಶ್ಚಿಮ : ಈಜಿಪ್ಟ್, ಗ್ರೀಸ್, ರೋಮ್, ಸಿರಿಯ, ಅರೇಬಿಯ, ಪಾಲಸ್ತಾನ, ಯೂರೋಪ್. ವಾಯವ್ಯ : ಆಫ್ಘಾನಿಸ್ತಾನ, ಪರ್ಷಿಯ, ಪಾರ್ಥಿಯ, ಬಾಕ್ಟ್ರಿಯ. ಉತ್ತರ : ಟಿಬೆಟ್, ಚೈನೀಸ್ ತುರ್ಕಿಸ್ತಾನ, ಗೋಬಿ ಮರುಭೂಮಿ, ಸಿಂಕ್ಯಾಂಗ್, ಈಶಾನ್ಯ : ಚೀನ, ಕೊರಿಯ, ಜಪಾನ್.

೧೨. ಸಿಂಹಾವಲೋಕನ ೩೩೨

ಆಧಾರಗ್ರಂಥಗಳು ೩೪೧

ಚಿತ್ರಗಳು

೧. ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿ (ಭೂಗುಣ—ವಾತಾವರಣ)			ಮುಖಚಿತ್ರ
೨. ಜಂಬೂ ದ್ವೀಪ ಭರತವರ್ಷ	೯
೩. ಭಾಷೆಗಳು	೨೪
೪. ಭರತಖಂಡದ ಪ್ರಾಚೀನ ಚಿತ್ರಗಳು	೩೬-೩೮
೫. ಪ್ರಾಚೀನ ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿ	೪೧, ೪೨, ೪೩
೬. ಮಾತೃದೇವತೆಯರು	೪೯, ೫೧
೭. ಮುಖ್ಯ ವ್ಯಾಪಾರಮಾರ್ಗಗಳು	೨೧೯
೮. ಕರ್ಣಾಟಕ	೨೫೧
೯. ದೇವನಾಗರಿ ಮತ್ತು ಕನ್ನಡಲಿಪಿ ವಿನ್ಯಾಸ	೨೭೪
೧೦. ದೇವನಾಗರಿ ಮತ್ತು ಕನ್ನಡ ಅಂಕಗಳ ವಿನ್ಯಾಸ	೨೭೪
೧೧. ಕನ್ನಡಲಿಪಿಯ ಬೆಳವಣಿಗೆ ೧	೨೭೬
೧೨. ಕನ್ನಡಲಿಪಿಯ ಬೆಳವಣಿಗೆ ೨	೨೭೭
೧೩. ಕಾಕುತ್ಸ್ಥ ವರ್ಮನ ತಾಲಗುಂದದ ಸ್ತಂಭಶಾಸನ	೨೭೮ ರ ಎದುರು
೧೪. ಪಾಪನಾಥ ದೇವಾಲಯ, ಪಟ್ಟದಕಲ್	೨೮೭ ರ ಎದುರು
೧೫. ನವತಾಳ	೨೯೬
೧೬. ಪ್ರಾಚೀನ ಅಂಕಗಳು	೩೦೦
೧೭. ಬೃಹದ್ಭಾರತ	೩೧೧
೧೮. ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪ್ತಿ	೩೩೩

ಕಾಲನೂಚಿ

ಕ್ರಿ.ಪೂ.

ಉಷಶ್ಶಿಲಾಯುಗ

ಪುರಾತನಶಿಲಾಯುಗ

ಕ್ಷುದ್ರಶಿಲಾಯುಗ

೧೦೦೦೦ ನವಶಿಲಾಯುಗ —ವೈದಿಕ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಆರಂಭ.

೬೦೦೦-೨೮೦೦ ತಾಮ್ರಶಿಲಾಯುಗ —ಹರಪ್ಪ ಸಂಸ್ಕೃತಿ, ಮಹಾಭಾರತ, ಕಲಿಯುಗಾರಂಭ, ಸಂಹಿತಾ ವಿಭಾಗ.

೨೫೦೦ —ಯುಕಾರ್ ಸಂಸ್ಕೃತಿ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳು, ಆರಣ್ಯಕಗಳು.

೧೭೦೦-೧೪೦೦ —ಝಾಂಗಾರ್ ಸಂಸ್ಕೃತಿ, ಬೊಘಾಸ್‌ಕಾಯ ಶಾಸನ, ಟೆಲ್ ಅಲ್ ಅಮಾರ್ನ್ ಲೇಖನಗಳು, ವೇದಾಂಗಜ್ಯೋತಿಷ, ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳು.

೬೦೦ —ರಾಮಾಯಣ, ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಗಳು, ಸೂತ್ರಗಳು, ಯಾಸ್ಕ, ಪಾಣಿನಿ.

೫೦೦ —ಬೌದ್ಧ, ಜೈನ, ಆಜೀವಿಕ ಮತಗಳು : ಬುದ್ಧ, ಮಹಾವೀರ, ಶೈಶುನಾಗ ವಂಶ.

೩೨೨-೧೮೦ —ಅಲೆಕ್ಸಾಂಡರ್, ಮೌರ್ಯವಂಶ, ಚಂದ್ರಗುಪ್ತ, ಕೌಟಿಲ್ಯ, ಆಶೋಕ

೧೮೦-೮೦ —ಪತಂಜಲಿ, ಶುಂಗ-ಕಾಣ್ವ, ಆನ್ಧ್ರರಾಜ್ಯಗಳು.

೫೮ —ವಿಕ್ರಮಶಕಾರಂಭ.

ಕ್ರಿ. ಶ.

೭೮ —ಶಾಲಿವಾಹನಶಕ, ಆನ್ಧ್ರ, ಶಕ, ಕುಷಾಣ ರಾಜ್ಯಗಳು, ಅಶ್ವಘೋಷ, ನಾಗಾರ್ಜುನ, ಅಸಂಗ.

೧೨೦-೧೫೦

—ಗೌತಮೀಪುತ್ರ ಶಾತಕರ್ಣಿ, ಕನಿಷ್ಠ, ರುದ್ರ
ದಾಮ, ಸಂಘಸಾಹಿತ್ಯ, ಮಹಾಯಾನ
ಬೌದ್ಧಮತ, ಗಾಂಧಾರಶಿಲ್ಪ, ಅಮರಾ
ವತಿ; ಅಜಂತ ಚಿತ್ರಕಲೆಯ ಆರಂಭ,
ನಾಗ-ಭಾರಶಿವ, ಬೃಹದ್ಭಾರತದ
ಆರಂಭ, ಭರತ.

೨೫೦-೫೬೦

—ಗುಪ್ತಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ, ಕದಂಬ, ವಾಕಾಟಕ,
ತಳಕಾಡುಗಂಗ, ಪಲ್ಲವ, ಚೇರ, ಚೋಳ,
ಪಾಂಡ್ಯವಂಶಗಳು, ಕಾಲಿದಾಸ, ವಿಶಾಖ
ದತ್ತ, ದಿಜ್ಞಾನಿ, ಪುರಾಣಗಳು.

೫೬೦-೬೪೦

—ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು, ಹರ್ಷ, ಪುಲಕೇಶಿನ್,
ಪಲ್ಲವರು, ಆಳ್ವಾರರು, ನಾಯನಾರರು,
ಬಾಣ, ಮಯೂರ, ಸುಬನ್ಧು, ಧರ್ಮ
ಕೀರ್ತಿ, ವರಾಹಮಿಹಿರ.

೬೫೦-೧೦೦೦

—ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರು, ರಾಜಪುತ್ರವಂಶಗಳು,
ಪಾಲರು. ದೇಶಭಾಷೆಗಳ ಸಾಹಿತ್ಯ.

೧೦೦೦-೧೨೨೬

—ಚೋಳ, ಚಾಳುಕ್ಯ, ಹೊಯ್ಸಳ, ಯಾದವ,
ಕಾಕತೀಯ ರಾಜ್ಯಗಳು. ಡಿಲ್ಲಿ ಸುಲ್ತಾ
ನರು, ರಾಜಪುತ್ರರು.

೧೨೨೬-೧೬೬೦

—ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ, ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರು,
ಬಹಮನಿ ರಾಜ್ಯಗಳು, ಮೊಘಲ್
ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ, ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯರ ಆಗಮನ.

೧೬೬೦-೧೮೦೦

—ಮರಾಠಿ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ, ಮೊಘಲರ ಅವನತಿ,
ಬ್ರಿಟಿಷರ ಏಳಿಗೆ.

೧೮೦೦-೧೮೫೭

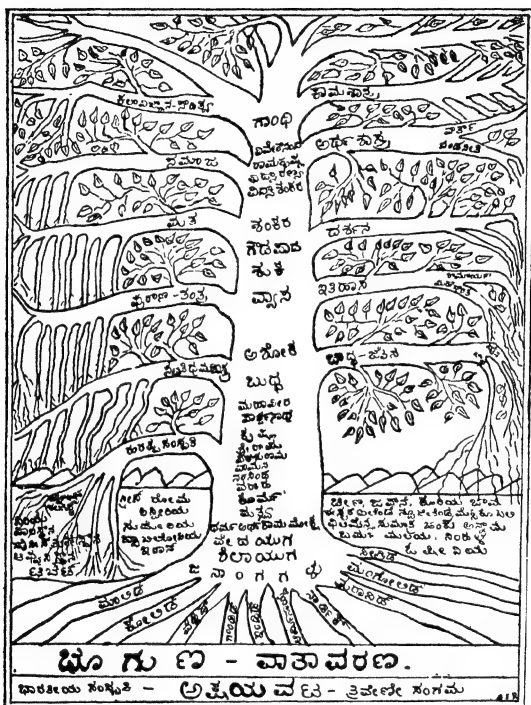
—ಈಸ್ಟ್ ಇಂಡಿಯ ಕಂಪೆನಿಯ ಆಡಳಿತ,
ಸಿಪಾಯಿದಂಗೆ, ಇಂಡಿಯನ್ ನ್ಯಾಷನಲ್
ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಆರಂಭ, ಶ್ರೀರಾಮಕೃಷ್ಣ
ಪರಮಹಂಸ—ವಿವೇಕಾನಂದರು.

೧೮೫೭-೧೯೪೭

—ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳ ಆಡಳಿತ, ಆರ್ಯ
ಸಮಾಜ, ಪ್ರಾರ್ಥನಾ ಸಮಾಜ, ಬ್ರಹ್ಮೋ
ಸಮಾಜ, ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಸಮಾಜ, ಇತರ
ಚಲುವಳಿಗಳು.

೧೯೪೭

—ಸ್ವತಂತ್ರಭಾರತ.

ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿ

೧. ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಮತ್ತು ನಾಗರಿಕತೆ

ಗಾಯನ್ತಿದೇವಾಃಕಿಲಗೀತಕಾನಿ ಧನ್ಯಾಸ್ತು ಯೇ ಭಾರತಭೂಮಿಭಾಗೇ |
ಸ್ವರ್ಗಾಪವರ್ಗಾಸ್ವದ ಮಾರ್ಗಭೂತೇ ಭವನ್ತಿಭೂಯಃ ಪುರುಷಾಃಸುರತ್ಪಾತ್ ||
(ಶ್ರೀವಿಷ್ಣು ಪುರಾಣ)

ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಮತ್ತು ನಾಗರಿಕತೆ: ಪ್ರಪಂಚದ ಚರಿತ್ರೆಯಿಂದ ಮಾನವನು ತನ್ನ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕಾದಿಭೌತಿಕಾಧಿದೈವಿಕ ಭಾವಗಳನ್ನು ಕಾಲದೇಶಸನ್ನಿವೇಶಗಳಿಗನುಸಾರವಾಗಿ ಸ್ಥಿರ, ಪುಷ್ಟಿಮಾಡಿಕೊಂಡು ಪಶ್ಚಾದಿಗಳಿಂದ ಅವಿಶೇಷವಾದ ಆಹಾರ ನಿದ್ರಾಭಯ ಕಾಮಗಳೆಂಬ ಪ್ರಾಕೃತಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳನ್ನು ತನ್ನ ವಿವೇಚನಾಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಆತ್ಮಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಂಡನೆಂಬುದು ವಿಶದವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಮುಖ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಮತ್ತು ಪೃಕ್ತಿಪರವಾದುದು. ಗೌಣವಾಗಿ ಆಯಾ ದೇಶ, ಕಾಲ, ಆರ್ಥಿಕಸ್ಥಿತಿ ಮುಂತಾದುವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಭೇದಗಳಿರುವವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಈ ಗೌಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಸಿದ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಒಂದು ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನಾಗರಿಕತೆ ಎಂದು ಕರೆಯಬಹುದು. ಮಾನವನ ಪ್ರಗತಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಬೇವಸ್ತರೂಪ. ಇಚ್ಛಾ, ಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ಕ್ರಿಯಾಶಕ್ತಿಗಳ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವದು. ನಾಗರಿಕತಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಬೆಳವಣಿಗೆಯು ನಿಂತು ಜಡಭಾವವು ಕಂಡುಬಂದು ಜನಾಂಗವು ಲಯೋನ್ಮುಖವಾಗುವದು. ಧರ್ಮದ ಸ್ವರೂಪ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳು ಸಂಕುಚಿತವಾಗುವವು. ಸ್ಪೆಂಗ್ಲರ್¹ (Spengler) ಮುಂತಾದವರು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಚಿಪ್ಪೆಯಾದ ಉತ್ಪಾದನ ಮತ್ತು ಸರ್ಜನಶಕ್ತಿಯು ನಾಗರಿಕತೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿತಿ ಮತ್ತು ಲಯ ರೂಪಗಳನ್ನು ಪಡೆದು ಕೊನೆಗೆ ಲವಲೇಶವೂ ಇಲ್ಲದಂತೆ ನಾಶವಾಗುವದೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವರು. ಈ ಗತಿಯನ್ನು ವಸಂತ ಮುಂತಾದ

¹ Oswald Spengler, *The Decline of the West*, Vol. I.

ಮತುಗಳಿಗೆ ಹೋಲಿಸಬಹುದು. ಪ್ರಾಚೀನ ಮತ್ತು ಆರ್ವಾಚೀನ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳಾದ ಸುಮೇರು, ಅಸ್ಸಿರಿಯಾ, ಬ್ಯಾಬಿಲೋನಿಯ, ಈಜಿಪ್ಟ್, ಗ್ರೀಸ್, ರೋಮ್, ಇಂಡಿಯ, ಚೀಣ ಮತ್ತು ಈಗಿನ ಯೂರೋಪಿನ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಚರಿತ್ರೆಗಳೆಲ್ಲವೂ ಇದೇ ಸಾಮಾನ್ಯ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವು.

ಸಂಸ್ಕೃತಿ (Culture) ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಕೃಷಿ ಎಂಬ ಭೂವಾಚಕ ಶಬ್ದ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ವ್ಯವಸಾಯವನ್ನೂ ನಾಗರಿಕತೆ (Civilization) ಎಂಬುದು ನಗರಜೀವನವನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುವವು. ಸಂಸ್ಕೃತಿಗೆ ಉಪಷ್ಟಂಭಕವಾದುದು ದರಿಂದ ನಾಗರಿಕತೆಯು ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಿಂತಲೂ ಮುಖ್ಯವಲ್ಲ. ನಾಗರಿಕತೆಯು ಸಾಮಾಜಿಕವ್ಯವಸ್ಥೆ ; ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕಪ್ರಗತಿ. ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ನೈಸರ್ಗಿಕವಾಗಿ ಆಹಾರ, ನಿದ್ರಾ, ಭಯ, ಕಾಮಸಾಧನೆಗಳಿಗಾಗಿ ಉಂಟಾಗುವ ಸ್ಪರ್ಧೆಯಲ್ಲಿ ನಿಯತವಾದ ಧರ್ಮವನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸುವದೇ ನಾಗರಿಕತೆಯ ಮುಖ್ಯೋದ್ದೇಶ. ಆರ್ಥಿಕ, ಸಾಮಾಜಿಕ ಮತ್ತು ರಾಜಕೀಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಏರ್ಪಟ್ಟಮೇಲೆ ಸಮಾಜಕ್ಕೆ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆಯೇ ವ್ಯಕ್ತಿಗೂ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಲಾಭವಾಗಬೇಕು. ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿಲ್ಲದೆ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯೂ ನಾಗರಿಕತೆಯೂ ಬೆಳೆಯಲಾರವು. ಆದುದರಿಂದ ಕ್ರೋಚೆ (Croce) ಮುಂತಾದ ತತ್ತ್ವವೇತ್ತರು² ಪ್ರಪಂಚದ ಚರಿತ್ರೆ ಎಂದರೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದ ಚರಿತ್ರೆ ಎಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿರುವರು. ಆಧಿಭೌತಿಕ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಸಂಪೂರ್ಣ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು ಸಾಧ್ಯವಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷನಾದ ಆತ್ಮವು ತನ್ನ ಸಂಸ್ಕಾರದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಸಾಧ್ಯವು ಮತ್ತು ಅವಶ್ಯಕವು. ಇದು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ.

ಸಮಾಜಸುಧಾರಣೆಯಲ್ಲಿ ನಾಗರಿಕತೆಗೆ ಮುಖ್ಯ ಸಹಕಾರಗಳು ನಾಲ್ಕು : ಆರ್ಥಿಕಸ್ಥಿತಿ, ರಾಜಕೀಯವ್ಯವಸ್ಥೆ, ಧಾರ್ಮಿಕವ್ಯವಹಾರ ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನ-ವಿಜ್ಞಾನಾನ್ವೇಷಣ. ಮನುಷ್ಯನ ಭಯ ನಿರ್ಮೂಲವಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಸ್ವಭಾವ ಸಿದ್ಧವಾದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತ ಬರುವದಕ್ಕೆ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಕೆಲವು ಪ್ರತಿಬಂಧಕಗಳನ್ನೂ ಉತ್ತೇಜನಗಳನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡಿದೆ. ಭೂಮಿಯ ನಾನಾಭಾಗಗಳ ವಾತಾವರಣ, ಮೇಲ್ಮೈಲಕ್ಷಣ, ಸಸ್ಯ, ಪ್ರಾಣಿ, ಖನಿಜಸಂಪತ್ತು ಮುಂತಾದವು ನಾಗರಿಕತೆಯ ಮೇಲೆ ತಮ್ಮ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ತೋರಿಸುವವು³. ಪ್ರಪಂಚದ ಪ್ರಾಚೀನ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸಮಶೀತೋಷ್ಣ

² Croce, *History as the Story of Liberty*.

³ Will Durant, *History of Civilization*, Vol. I.

ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ, ಗಂಗಾಸಿಂಧು, ಯೂಫ್ರಟೀಸ್-ಟೈಗ್ರಿಸ್, ನೈಲ್, ಯಾಂಗ್ಟ್ಸಿ-ಕಿಯಾಂಗ್-ಹೊಯಾಂಗ್-ಹೋ ಮುಂತಾದ ನದಿಗಳ ಅಂತರ್ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಬೆಳೆದವು. ಇಂತಹ ಭೌತಿಕ ಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲಿ ವ್ಯವಸಾಯ, ವ್ಯಾಪಾರ, ವಾಣಿಜ್ಯ, ಕೈಗಾರಿಕೆಗಳು ಪ್ರಬಲವಾಗಿ ಆಹಾರಸಮೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿ ಆರ್ಥಿಕಭಯವನ್ನು ಬಹಳಮಟ್ಟಿಗೆ ನಿರ್ಮೂಲಮಾಡಿದುವು. ಅನಂತರ ಸ್ವಾರ್ಥತೆಯು ಹೆಚ್ಚುತ್ತ ಬಂದುದರಿಂದ ಆಸ್ತಿಯ ಸಂರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಕುಟುಂಬ, ಜಾತಿ, ಗ್ರಾಮಪದ್ಧತಿ, ನಗರಸ್ಥಾಪನೆ, ರಾಜಕೀಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗಳು ಕ್ರಮಕ್ರಮವಾಗಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತ ಬಂದು ರಾಜ್ಯ, ಮಹಾರಾಜ್ಯ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ, ಭಾಷ್ಯ, ವೈರಾಜ್ಯ, ಸ್ವಾರಾಜ್ಯ, ಸ್ವದೇಶಾಭಿಮಾನಗಳುಂಟಾಗಿ ಆಧುನಿಕ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವದೃಷ್ಟಿ (Weltanschauung) ಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ಬಂದಿದೆ. ಈ ರಾಜಕೀಯದೃಷ್ಟಿಗೆ ಸಹಕಾರಿಯಾಗಿ ನ್ಯಾಯ ವ್ಯವಹಾರವೂ ಬೆಳೆಯಿತು. ಪಶುಪಕ್ಷಿಭಾವವಾದ ಸ್ವಾರ್ಥಭಾವನೆಯು ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಕಡಿಮೆಯಾಗುತ್ತ ಬರುವದಕ್ಕೆ ನ್ಯಾಯಧರ್ಮಗಳ ಸ್ವರೂಪವಾದ ಮತವು ಕೂಡ ಕಾರಣವಾಯಿತು. ಪ್ರಪಂಚದ ಮತಗಳು ಯಾವ ಯಾವ ದೇಶ ಕಾಲ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ್ದರೂ ಈಶ್ವರ, ಜೀವ ಮತ್ತು ಪ್ರಪಂಚಗಳ ವಿಷಯವಾಗಿ ಎಷ್ಟು ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದ್ದರೂ ಎಲ್ಲಾ ಮತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಆತ್ಮಸಂಯಮನ, ಸ್ವಾರ್ಥತ್ಯಾಗ ಭೂತದಯಾ ಮುಂತಾದ ಸಾಮಾನ್ಯ ಗುಣಗಳು ಕಂಡುಬರುವವು. ಆದರೂ ಕೆಲವು ಮತಗಳು ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವಾತಂತ್ರಕ್ಕೆ ಸಹಕಾರಿಯಾಗದೆ ಆರ್ಥಿಕಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯವಾದ ತಾರತಮ್ಯ, ಸಾಮಾಜಿಕ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಉಚ್ಚ ನೀಚಭಾವ, ರಾಜಕೀಯ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ನಿರಂಕುಶ ಪ್ರಭುತ್ವ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಗತಿವಿರೋಧಭಾವಗಳಿಗೆ ಅವಕಾಶವನ್ನು ಕೊಟ್ಟವು. ಮೋಕ್ಷ ವಿಷಯಕವಾದ ಜ್ಞಾನ, ಶಿಲ್ಪಶಾಸ್ತ್ರಾದಿ ವಿಷಯಕವಾದ ವಿಜ್ಞಾನಗಳು ನಾಗರಿಕತೆಯ ನಾಶನೆಯ ಗುರುತು. ಜ್ಞಾನವು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಲಕ್ಷಣ, ವಿಜ್ಞಾನವು ನಾಗರಿಕತೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ನಾಗರಿಕತೆಯಲ್ಲಿ ಜನ ಸಮ್ಮರ್ಧ, ಪರದೇಶ ಸಂಪರ್ಕ, ವ್ಯಾಪಾರಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿಭೆಗೆ ಉತ್ತೇಜನ ಉಂಟಾದರೂ, ಈ ನೂತನ ವಿಷಯಗಳ ಗುಣಾವಗುಣ ಪರಿಶೀಲನೆಯು ಸಂಸ್ಕಾರದಿಂದಾಗಬೇಕು. ಆದುದರಿಂದ ನಾಗರಿಕತೆಯು ಜಾತಿವಿಶಿಷ್ಟವಲ್ಲ, ಪ್ರಪಂಚದ ಅನೇಕ ಜನಾಂಗಗಳಲ್ಲಿ ವಿವಿಧವಾದ ನಾಗರಿಕತೆಗಳು ಹುಟ್ಟಿವೆ. ಒಂದು ಜನಾಂಗವು ಮತ್ತೊಂದು ಜನಾಂಗದ ನಾಗರಿಕತೆಯನ್ನು ಅನುಕರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯ. ಆದರೆ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ಅನುಕರಿಸಲಾಗದು. ಆದುದರಿಂದ

ನಾಗರಿಕತೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಮಷ್ಟಿರೂಪವಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದರೂ ಒಂದೊಂದು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವಿದೆ. ಚೀಣ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ನೀತಿ, ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ವಿವೇಚನೆ, ಮೆಸೊಪೊಟೇಮಿಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೈಗಾರಿಕೆ ಮತ್ತು ವ್ಯಾಪಾರಗಳು, ಈಜಿಪ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ತತ್ವ, ಗ್ರೀಕರಲ್ಲಿ ಕಲಾಮತ್ತು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಾಕಾಂಕ್ಷೆ, ರೋಮನ್ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಳೆ, ಕಾನೂನು, ಆರಬ್ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಮತಾಭಿಮಾನ, ಮಧ್ಯ ಯುಗದ ಯೂರೋಪ್ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಮಾಜಿಕ ಮತ್ತು ನೈತಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆ, ಆಧುನಿಕ ಯೂರೋಪ್ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಆರ್ಥಿಕಾಭಿಲಾಷೆ—ಇವು ಪ್ರಧಾನಾಂಶಗಳು. ಈ ಒಂದೊಂದು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಲ್ಲೂ ಒಂದಂಶವೇ ಮುಖ್ಯವಾದುದಕ್ಕೆ ದೇಶ, ಕಾಲ, ಚಾರಿತ್ರಕ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳೇ ಅಲ್ಲದೆ ಆತ್ಮ ಗುಣಗಳೂ ಕಾರಣವೆನ್ನಬಹುದು. ಪ್ರಪಂಚದ ನಾಗರಿಕತೆಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸಿಂಹಾವ ಲೋಕನ ಮಾಡಿದರೆ ನಾಗರಿಕತೆಯ ಅಂಶಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ದೇಶವೂ, ಜನಾಂಗವೂ ತನ್ನ ಉಪಕಾರಮಾಡಿದೆ. ಈಜಿಪ್ಟ್ ಮತ್ತು ಏಷ್ಯಾಖಂಡ ಗಳಲ್ಲಿ ಭೂವ್ಯವಸಾಯ, ನೀರಾವರಿ ಕೆಲಸ, ಕೈಗಾರಿಕೆ, ರಸ್ತೆಗಳು ಮತ್ತು ಸಂಚಾರಸಾಧನಗಳು, ಗೃಹನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕೆ ಇಟ್ಟಿಗೆ ಮುಂತಾದವು, ಕುಲಾಲನ ಚಕ್ರ, ಗಾಜು, ರೇಷ್ಮೆ, ಉಣ್ಣೆ, ಹತ್ತಿ, ಮದ್ದು, ನಾಣ್ಯಗಳ ಚಲಾವಣೆ, ಉತ್ತರಮುಖಿ ಮುಂತಾದ ಯಂತ್ರಗಳು ಕಂಡುಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟವು. ರಾಜ ಕೀಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಕುಟುಂಬ, ಕುಲ, ಗೋತ್ರ, ಬಾತಿ, ವರ್ಣಾಶ್ರಮ ವ್ಯವಸ್ಥೆ, ಗ್ರಾಮನಿರ್ಮಾಣ, ನಗರಗಳು, ನ್ಯಾಯವ್ಯವಸ್ಥೆ, ಅಂಚೆ, ಸೈನಿಕ ಪದ್ಧತಿ, ಜನಗಣನೆ ಮುಂತಾದುವು ಈಜಿಪ್ಟ್ ಮತ್ತು ಏಷ್ಯಾಖಂಡಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವು. ನೈತಿಕವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಸೀಮೆಯ, ನಡತೆ, ವಿವಾಹ ನಿಯಮ, ಭೂತದಯಾ, ದಾನ, ಸರ್ವಮಾನವಸೋದರಭಾವ ಇವು ಏಷ್ಯಾ ಖಂಡದಲ್ಲಿಯೇ ಮೊದಲು ಕಂಡುಬರುವವು. ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ನಂಬಿಕೆ, ಭಕ್ತಿ; ವಿಹಿತಕರ್ಮಾವಶ್ಯಕತೆ, ಪುನರ್ಜನ್ಮ ಮುಂತಾದುವು ಏಷ್ಯಾಖಂಡದಲ್ಲಿಯೇ ಜನಿಸಿದವು. ವಿಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣ ಪೂರ್ವಕ ಪರೀಕ್ಷೆ, ಸಂಖ್ಯಾಶಾಸ್ತ್ರ, ಚ್ಯಾಮಿತಿ, ವೈದ್ಯ, ಜ್ಯೋತಿಷ ಮುಂತಾದವು ಏಷ್ಯಾಖಂಡದಲ್ಲಿಯೇ ಹುಟ್ಟಿದವು. ಸೌಂದರ್ಯ, ಸತ್ಯ, ಆನಂದ, ಕರ್ಮ, ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ, ತರ್ಕ, ತತ್ವನಿರ್ಣಯ, ಪಾರಲೌಕಿಕ ಮತ್ತು ಮಾನಸಿಕ ಸ್ವರೂಪವಿವೇಚನೆ ಈ ವಿಷಯಗಳಿಗೂ ಏಷ್ಯಾಖಂಡವೇ ತೊರು ಮನೆ. ಭಾಷೆ, ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ, ಲೇಖನ, ಲಿಪಿ, ಕಾವ್ಯನಾಟಕಾಲಂಕಾರ,

ಚರಿತ್ರೆ, ಮುದ್ರಣ, ವ್ಯಾಕರಣ, ನಿಘಂಟುರಚನೆ, ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯಗಳು, ಪ್ರಾಚೀನವಶೇಷ ಸಂಶೋಧನೆ, ಕತೆ, ಕಾದಂಬರಿ ಇವುಗಳೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ಏಷ್ಯಾ ಖಂಡವೇ ಮೂಲ. ಹೀಗೆಯೇ ಕಲೆಯಲ್ಲಿಯೂ, ರೂಪ, ವಿನಯಸಗಳು, ಅಲಂಕರಣ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳು, ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪದ ಕಮಾನು, ಗೋಪುರ, ಶಿಖರ, ಸಂಗೀತ, ಕೆತ್ತನೆಕಲೆ, ಇತ್ಯಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಏಷ್ಯಾಖಂಡದಲ್ಲಿಯೇ ಹುಟ್ಟಿದವು. ಈ ಏಷ್ಯಾಖಂಡದ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಕ್ರೀಟ್ ಮಾರ್ಗವಾಗಿ ಗ್ರೀಸ್ ದೇಶಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಜೆಕೆದು ಅನಂತರ ರೋಮ್ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಹರಡಿ ಆಧುನಿಕ ಯೂರೋಪ್ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಯಿತು.

ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ : ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಭರತಖಂಡದಂತೆಯೇ ಅಖಂಡ ಮತ್ತು ಅನಾದಿ. ಕಾಶ್ಮೀರದಿಂದ ಕನ್ಯಾ ಕುಮಾರಿ ವರೆಗೂ, ವಿಶ್ವೇಶ್ವರನಿಂದ ರಾಮೇಶ್ವರನ ವರೆಗೂ, ಬಿಂದುಮಾಧವ ನಿಂದ ಸೇತುಮಾಧವನ ವರೆಗೂ ಹೇಗೆ ಭರತಖಂಡವು ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನವೋ ಹಾಗೆಯೇ ವೇದಖಂಡಗಳಿಂದ ರಾಮಕೃಷ್ಣ ಪರಮಹಂಸ, ಮಹಾತ್ಮಾ ಗಾಂಧಿಗಳ ವರೆಗೂ ಅಖಂಡ. ವಿದೇಶೀಯ ಜನಾಂಗಗಳೂ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳೂ ಭರತಖಂಡದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಪ್ರಾಂತಗಳಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದರೂ ಪ್ರಾಚೀನ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಅವುಗಳನ್ನು ಬೀರ್ಣಮಾಡಿಕೊಂಡು, ತನ್ನ ರೂಪವನ್ನಿತ್ತು, ತನ್ನ ಅಂಗವಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯ ಕಾರಣ ಭಾರತೀಯರ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕದೃಷ್ಟಿ. ಇದು ಕೇವಲ ಪರಮತಸಹಿಷ್ಣುತೆಯಲ್ಲ, ಕೇವಲ ಸಹಿಷ್ಣುತೆಯು ಔದಾಸೀನ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಿಣಮಿಸಬಹುದು. ಅದುದರಿಂದ ಸಹನೆಯೊಡನೆ ಸಹಕಾರವೂ ಅವಶ್ಯಕ. ಈ ಸಹಕಾರವು ಉಪಾದಾನ ನಿಮಿತ್ತಗಳನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಗುಣಾವಗುಣ ವಿಮರ್ಶೆ ಮತ್ತು ಗ್ರಹಣಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಒಂದು ನಿಯತವಾದ ಧರ್ಮವಿರುವುದೇ ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ. ಅರ್ಥ-ಅನರ್ಥ ವಿವೇಚನೆಗೆ ಮೂಲವು ಅತೀಂದ್ರಿಯ ವಿಷಯ ನಿರ್ಣಾಯಕವಾದ ವೇದಜನ್ಯಜ್ಞಾನ. ಚಾರಿತ್ರಕ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ವೇದಬಾಹ್ಯಗಳೆಂದು ವ್ಯವಹರಿಸುವ ಬೌದ್ಧ ಜೈನ ಮುಂತಾದ ಮತಗಳೂ ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಸೂಚಕಗಳೇ ಆದರೂ ಅವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮುಖ್ಯ ತತ್ತ್ವಗಳಾದ ಕರ್ಮ, ಜ್ಞಾನ, ಭಕ್ತಿ, ಪುನರ್ಜನ್ಮ ಮುಂತಾದವು ವೇದ ಜ್ಞಾನಜನ್ಯವೆಂದೇ ನಿರ್ಧರಿಸಿದೆ.

ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಿದೆ. ವ್ಯಕ್ತಿಗೂ ಈಶ್ವರ ಮತ್ತು ಜಡಪ್ರಪಂಚಗಳಿಗೂ ಇರತಕ್ಕ ಸಂಬಂಧ

ವಿಷಯಕವಾಗಿ ಭಾರತೀಯ ದರ್ಶನಗಳಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳು ಕಂಡು ಬಂದರೂ ಪ್ರತಿ ವ್ಯಕ್ತಿಯೂ ತನ್ನ ನೈಜವಾದ ಸ್ವಭಾವಾನುಸಾರ ಯಥಾ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿ ಸ್ವತಂತ್ರವೆಂದು ಸರ್ವರಿಂದಲೂ ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವದರಿಂದ ಸಮಾಜದ ನಿರಂಕುಶಾಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಧರ್ಮ, ಅರ್ಥ, ಕಾಮ, ಮೋಕ್ಷಗಳೆಂಬ ಚತುರ್ವಿಧ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರ, ಉಪಾಸನಾ, ಗುಣ, ಫಲಗಳಿಗನುಸಾರವಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಲೂ ಬಿಡಲೂ ಅನ್ಯಥಾ ಮಾಡಲೂ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿದೆ. ಇದೇ ಕರ್ಮ ಮತ್ತು ಪುನರ್ಜನ್ಮಗಳ ರಹಸ್ಯತತ್ವ.

ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ವಿವೇಚನೆಗೆ ಅಧಿಕ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯವಿದ್ದರೂ ಧರ್ಮಾವಿರುದ್ಧವಾದ ಕಾಮ, ಕರ್ಮಚರಣೆ, ಅರ್ಥಸಂಪಾದನೆ, ಪ್ರಾಪಂಚಿಕಸುಖ ಇವುಗಳೂ ಕೂಡ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಸಂಪೂರ್ಣ ವಿಕಾಸಕ್ಕೆ ಅವಶ್ಯಕವೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಿರುವದರಿಂದ ಭಾರತೀಯರು ಕೇವಲ ಆಮುಷ್ಮಿಕ ದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳವರೆಂಬ ಆಪಾದನೆಯು ನಿರಾಧಾರವಾದುದು. ಭರತಖಂಡದಲ್ಲಿ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳೆಷ್ಟು ಬೆಳೆದಿವೆಯೋ ಲೋಕಸಂಗ್ರಹಕ್ಕಾಗಿ ಅಷ್ಟೇ ಐಹಿಕವಿಷಯಕವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳೂ ಇರುವದರಿಂದ ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಇತರ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳಂತೆ ಅಪೂರ್ಣವಾಗಿಲ್ಲದೆ ಸರ್ವಾಂಗಸುಂದರವಾಗಿದೆ.

ಇತರ ಪ್ರಾಚೀನ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಅಂಶವೇ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಬೆಳೆದುದರಿಂದ ಅವು ಸಮತುಲನೆ ಇಲ್ಲದೆ ಕಾಲಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ನಾಶವಾದವು ; ಇಲ್ಲವೇ ಮುಂದಿನ ಬೆಳವಣಿಗೆಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದಂತೆ ನಿರ್ಜೀವವಾದುವು. ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಮಾತ್ರ ಇಂದಿಗೂ ಸಜೀವವಾಗಿ ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಿರುವದಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕದೃಷ್ಟಿಯೇ ಕಾರಣ. ಭಾರತೀಯರ ಆಹಾರ, ವ್ಯವಹಾರ, ತತ್ವವಿವೇಚನೆ, ಸತ್ಯಸೌಂದರ್ಯ ಸೌಗುಣ್ಯಗಳ ಅನ್ವೇಷಣೆ, ಕಲೆ ಇತ್ಯಾದಿ ಅಂಶಗಳೆಲ್ಲದರಲ್ಲಿಯೂ ಈ ದೃಷ್ಟಿಯು ಅನುಸೂತವಾಗಿರುವದರಿಂದ ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಪ್ರತಿ ಒಂದು ಅಂಶಕ್ಕೂ ಒಂದು ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವು ಬಂದಿದೆ. ಹೀಗೆ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ-ಸಮಷ್ಟಿ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಈ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಸಾಮಾನ್ಯ ಧರ್ಮಗಳೇ ಅಲ್ಲದೆ ವಿಶಿಷ್ಟ ಧರ್ಮಗಳೂ ಸೇರಿರುವದರಿಂದ ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಆತ್ಮವಸ್ತುವಿನಂತೆ ಅನಾದಿ ಮತ್ತು ಅನಂತ.

ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮಿಗಿಲಾದುದು ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುವ ಅದ್ವೈತಭಾವ. ಭೇದಭಾವದಿಂದ ಭಯವು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವದು,

ಭಯದಿಂದ ಸ್ವ-ಸ್ವಾಮಿಭಾವ, ತಾರತಮ್ಯಭಾವನೆ, ನೈಚ್ಯಾಸುಸಂಧಾನಗಳು ಹುಟ್ಟುವವು. ಇತರ ಮತಗಳೂ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳೂ ಭೇದವು ನಿತ್ಯವೆಂದೂ, ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವೆಂದೂ, ಈಗಿರುವ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಮನುಷ್ಯಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಬದಲಾಯಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಲ್ಲವೆಂದೂ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದರಿಂದ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿಲ್ಲ, ರಾಜಕೀಯ ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ಪಾರತಂತ್ರ್ಯವೇ ಗತಿ, ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಉಚ್ಚ ನೀಚ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಶಾಶ್ವತವಾದುದರಿಂದ ಸಮಾಜ ಸುಧಾರಣೆಯು ಭ್ರಾಂತಿ ಮತ್ತು ದುಸ್ಸಾಧ್ಯ, ಆರ್ಥಿಕ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಸಮತಾವಾದವು ಸಾಧ್ಯವಲ್ಲ—ಎಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ, ಇದ್ದಷ್ಟರಲ್ಲಿಯೇ ತೃಪ್ತ ರಾಗಿರಬೇಕೆಂದು ಬೋಧಿಸುವವು. ಈ ತತ್ವಗಳು ಮನುಷ್ಯನ ಪ್ರಗತಿಗೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕಗಳೆಂದೆಣಿಸಿ ಇವನ್ನು ಪ್ರತಿಭಟಿಸಿ ಆಧುನಿಕ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಕೇವಲ ಆರ್ಥಿಕ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೇ ಸಮತಾವಾದವನ್ನು ಹೂಡಿ ಮಾನವನ ಚರಿತ್ರೆಯೆಲ್ಲವೂ ವರ್ಗವೈಷಮ್ಯವನ್ನೇ (Class Conflict) ಸೂಚಿಸುವದೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಿ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧ ಕ್ಷಾಮ ಮುಂತಾದ ಅನರ್ಥಗಳಿಗೆ ಕಾರಣರಾದರು. ಮತ, ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಮುಂತಾದವು ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಮೋಹಕಶಾಸ್ತ್ರಗಳು. ಈ ಉಭಯಸಂಕಟದಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಯಾವ ತಾರತಮ್ಯಬೋಧಕವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರವೂ ಸಹಾಯವಾಗಲಾರದು. ಆಧುನಿಕ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ವೈಜ್ಞಾನಿಕದೃಷ್ಟಿಯು ಪ್ರಬಲವಾಗುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ವಿಚಾರಣೆಗೆ ನಿಲ್ಲದ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ದ್ವೈತಮತವೂ ಶಾಂತಿಸುಖಗಳನ್ನುಂಟು ಮಾಡಲಾರದು. ಕೆಲವು ಮತಗಳಲ್ಲಿ ಕಶ್ವರನ ಪಿತೃತ್ವ ಮಾನವರ ಸಹೋದರತ್ವ ಭಾವಗಳು ಕಂಡುಬಂದರೂ ಈ ಸಹೋದರಭಾವವು ಆಯಾ ಮಾತಾನು ಯಾಯಿಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಅನ್ವಯಿಸುವದೆಂದೂ, ಅವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಮುಕ್ತಿ ಎಂದೂ, ಇತರರು ನಿತ್ಯಸಂಸಾರಿಗಳು ನಿತ್ಯನಾರಕಿಗಳೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ದ್ವೈತಮತವೂ ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪ್ತಿಯಾಗಲಾರದು. ಹೀಗೆಯೇ ಕೇವಲ ನೈರಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಮತವಾಗಲೀ, ವಿಜ್ಞಾನವಾಗಲೀ, ವಿಶ್ವಶಾಂತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಲಾರದು. ಆದುದರಿಂದ ಭಯಜನ್ಯವಾದ ಭೇದದ ನಿವಾರಣೆಗಾಗಿ ಆತ್ಮಾದ್ವೈತಭಾವವೇ ದಿವ್ಯಸಾಧನೆ ಎಂಬುದು ತರ್ಕ, ಅನುಭವ ಮತ್ತು ಶಾಸ್ತ್ರಸಮ್ಮತವು. ಇಂತು ಲೌಕಿಕರ ಚಕ್ಷುಗಳನ್ನು ಜ್ಞಾನಾನ್ವಾನಂಜನಶಲಾಕೆಯಿಂದ ಉನ್ನಿಲಿಸಿ ಅದ್ವೈತದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಪ್ರಸಾದಿಸಿ ಮಹದುಪಕಾರಮಾಡಿರುವದೇ ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ವಿಶೇಷ ಲಕ್ಷಣ.

೨. ಭರತಖಂಡ—ಭೌತಿಕಲಕ್ಷಣ

ಮಯ್ಯಾಧ್ಯಕ್ಷೇಣಪ್ರಕೃತಿಸೂಯತೇ ಸಚರಾಚರಮ್ ||—ಗೀತಾ.

ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ವಿಕಾಸಕ್ಕೆ ಆರ್ಥಿಕಸ್ಥಿತಿಯು ಒಂದು ಮುಖ್ಯಸಾಧನ. ಆರ್ಥಿಕಸ್ಥಿತಿಯು ಭೌತಿಕಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಸುಸರಿಸಿರುವದರಿಂದಲೂ ಮತ್ತು ಭೂಗುಣಗಳು ಮಾನವನ ರಾಜಕೀಯ, ಸಾಮಾಜಿಕ ಮತ್ತು ಧಾರ್ಮಿಕ ಸಂಸ್ಥೆಗಳ ಮೇಲೆ ತಮ್ಮ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದರಿಂದಲೂ ಭರತ ಖಂಡದ ಭೌತಿಕರೂಪವನ್ನು ವಿಮರ್ಶಿಸಿದ ಹೊರತು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಲಕ್ಷಣ ವನ್ನೂ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನೂ ತಿಳಿಯಲಾಗುವದಿಲ್ಲ.

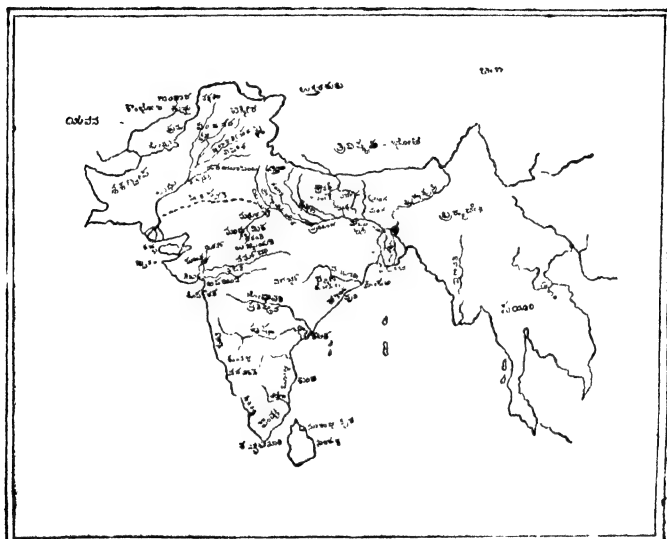
ಜಂಬೂದ್ವೀಪ, ಭರತವರ್ಷ, ಭರತಖಂಡ: ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಭೂಮಂಡಲವರ್ಣನೆ ಮಾಡುವಾಗ ಜಂಬೂದ್ವೀಪವನ್ನು ಸಾಗರವು ಮತ್ತು ಗಟ್ಟಿದೆಯೆಂದೂ, ಗಂಗಾಮೂಲದಿಂದ ಕುಮಾರಿ ವರೆಗೂ ವಿಸ್ತರಿಸಿದೆ ಎಂದೂ ಹೇಳಿದೆ.¹ ಅತೋಕನ್ನು ತನ್ನ ಧರ್ಮವನ್ನು ಜಂಬೂದ್ವೀಪದಲ್ಲಿಲ್ಲ ಪ್ರಚಾರ ಮಾಡಿದನೆಂದು ತನ್ನ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಕೊಂಡಿರುವದರಿಂದ ಕೇವಲ ಭರತ ಖಂಡವೇ ಅಲ್ಲದೆ ಈಡೆಪ್ಪ, ಕೈರನೆ, ಮೆಸೊಪೊಟೇಮಿಯ, ಸಿರಿಯ, ಕಾರಿಂತ್ ದೇಶಗಳ ವರೆಗೂ ಜಂಬೂದ್ವೀಪವು ವಿಸ್ತರಿಸಿದ್ದಿತೆಂದು, ಸ್ಥೂಲವಾಗಿ ಈಗ “ದಕ್ಷಿಣ ಏಷ್ಯಾ” ಎಂಬುದಾಗಿ ವ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಡುವ ಭೂಭಾಗಕ್ಕೆ ಜಂಬೂ

¹ ಮಹಾಭಾರತ—ಭೀ.ಪ. ೫-೯; ಭಾಗವತ V, ೧೬-೨೦; ಬೃಹನ್ನಾರದೀಯ III; ಪಾದ್ಮ I, ೩-೯; ವಾಯು ೩೪-೫೦; ವಿಷ್ಣು II, ೨೭; ಮತ್ಸ್ಯ ೧೨೧: ಕೂರ್ಮ I, ೪೪-೪೯; ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ೪೯-೫೭; ವರಾಹ ೭೪-೮೯; ಬ್ರಾಹ್ಮ ೧೮-೨೭; ದೇ.ಭಾ. VIII, ೪-೧೩; ಲಿಂಗ ೪೬-೫೩; ಗರುಡ ೫೪-೫೭; ಶಿವ ಉಮಾ ೧೭-೧೮.

ಅಯಂತುನವಮಸ್ತೇಷಾಂ ದ್ವೀಪಸ್ಸಾಗರ ಸಂವೃತಃ |
ಯೋಜನಾನಾಂಸಹಸ್ರಂತು ದ್ವೀಪೋಯಂ ದಕ್ಷಿಣೋತ್ತರಃ ||
ಆಯತಸ್ತು ಕುಮಾರೀತಃ ಗಂಗಾಯಾಃ ಪ್ರವಹಾವಧಿಃ |
ತೀರ್ಯಗೂರ್ಧ್ವಂತು ವಿಸ್ತೀರ್ಣಃಸಹಸ್ರಾಣಿ ದಶೈವತು |
ದ್ವೀಪೋಹ್ಯಪನಿವಿಷ್ಟೋಯಂಮೇಚ್ಛೈರಂತೇ ತುಸರ್ವತಃ ||

ಮತ್ಸ್ಯ: ೧೧೪.

ದ್ವೀಪವೆಂಬ ಹೆಸರಿದ್ದ ತೆಂಡೂ ನಿರ್ಧರಿಸಬಹುದು. ಇದರಲ್ಲಿ ಧರತವರ್ಷ ಅಥವಾ ಅಜನಾಭವರ್ಷವು ಆಕ್ಸ್‌ನ್ ನದಿ ಮತ್ತು ಪಾಮಿರ್-ಹಿಂದುಕ್ಕುಷ್ ಪರ್ವತಗಳಿಂದ ಕನ್ಯಾಕುಮಾರಿ ಪರಗೊ ವಿಸ್ತರಿಸಿದ್ದಿತು. ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಅವತಾರ

ಜಿಂಬಾ ದ್ವೀಪ- ಭರತ ವರ್ಷ- ಭರತಖಂಡ

ವಾದ ಋಷಭನಿಗೂ ಜಯನ್ತಿಗೂ ಹುಟ್ಟಿದ ಭರತನು ಅಜನಾಭವರ್ಷವನ್ನು ಆಳಿ ಭರತವರ್ಷ ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು. ದುಷ್ಯಂತ-ಶಕುಂತಲಾ ಪುತ್ರನಾದ ಭರತನು ಸರ್ವದಮನನೆಂಬ ಬಿರುದನ್ನು ಹೊಂದಿ ಆಳಿದುದರಿಂದಲೂ ಭರತ ಖಂಡವೆಂಬ ಹೆಸರಾಯಿತು. ದಶರಥಪುತ್ರನಾದ ಭರತನೂ, ಭರತಋಷಿಯೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧರು. ವೇದಯುಗದಲ್ಲಿ “ಭರತ” ಎಂಬ ಜನಾಂಗವೂ ಪರುಷ್ಣಿ (Ravi) ವಿವಾಶಾ (Beas) ಪ್ರಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದಿತೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುವದು. ಜೈನಪುರಾಣ ಗಳಲ್ಲಿ ಋಷಭತೀರ್ಥಂಕರನ ಮಗನಾದ ಭರತನು ಆಳಿದ ದೇಶಕ್ಕೆ ಭರತಖಂಡ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿತೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಖಾರವೇಲನ ಹಾತಿಗುಂಫಾ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ “ಭರಥವಸ”ದ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಹಿಂದೆ ಪ್ರಿಯವ್ರತನ ಮೊಮ್ಮಗನೂ

ಅಗ್ರೀಧ್ರನ ಮಗನೂ ಆದ ಅಜನಾಭನು ಆಳಿದುದರಿಂದ ಅಜನಾಭವರ್ಷ ವೆಂಬ ಹೆಸರಾಯಿತೆಂದು ಪುರಾಣಗಳು ಹೇಳುವವು.²

ಕೌಟಿಲ್ಯನು³ ಹಿಮವತ್ಸರ್ವತದಿಂದ ಕುಮಾರಿ ವರೆಗೂ ಇರುವ ದೇಶವನ್ನು “ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಕ್ಷೇತ್ರ”ವೆಂದು ಹೇಳುವನು. ಪುರಾಣಗಳೂ ಕೂಡ ಕಾಶ್ಮೀರ ಕೈಲಾಸಗಳಿಂದ ಕನ್ಯಾಕುಮಾರಿ ವರೆಗೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ಅಖಂಡವಾದ ಭೂಭಾಗವನ್ನು ಭರತಖಂಡವೆಂದು ಹೇಳುವವು.⁴ ಇದು ಸವಿತ್ರಭೂಮಿ ಎಂದೂ ಇಲ್ಲಿನ ಧರ್ಮ, ಭಾಷೆ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯೂ ಅಖಂಡವೆಂದೇ ಪ್ರಾಚೀನರ ಸಿದ್ಧಾಂತ.⁵ ಇಂತಹ ಸವಿತ್ರ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಜನ್ಮ ನೆತ್ತಬೇಕಾದರೆ ಪುರಾಕೃತ ಪುಣ್ಯವಿರಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಹೀಗೆ “ಭರತ” ಎಂಬ ಅರ್ಥ ಭರಿತವಾದ ನಾಮಧೇಯದಿಂದ ಭಾರತೀದೇವಿಯ ವೇದವಿದ್ಯೆಯೂ, ಭರತ ಮುನಿಯ ಲಲಿತಕಲೆಯೂ, ಜಡಭರತಮುನಿಯ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ತತ್ತ್ವವೂ, ಭರತ ದೌಷ್ಯಂತಿಯ ಸರ್ವದಮನ ಶಕ್ತಿಯೂ ಸ್ವಾರಾಜ್ಯಪದವಿಯೂ, ಧನಧಾನ್ಯ ಭರಿತವಾದ ಸ್ಥಿತಿಯೂ, ಭರಣಶಕ್ತಿಯೂ ಸೂಚಿಸಲ್ಪಡುವವು. ಈ ಅಖಂಡ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಭಾರತೀಯರಿಗೆ ಕ್ಷಣಕ್ಷಣಕ್ಕೂ ಜ್ಞಾಪಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ನಮ್ಮ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಭರತಖಂಡದ ಭೌತಿಕರೂಪಕ್ಕೂ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದೆ. ಸಿಂಧುಕರ್ಮ ಸಂಕಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ದೇಶಕಾಲ ಸಂಕೀರ್ತನ ಮಾಡುವಾಗಲೂ, ತೀರ್ಥಕ್ಷೇತ್ರಯಾತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವದರಿಂದಲೂ, ಭರತ ಖಂಡದ ಸಮಷ್ಟಿರೂಪವು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವಾಗುತ್ತದೆ. ತಾಂತ್ರಿಕ ವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ದೇಹವೇ ದೇಶವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ರಮದಿಂದ ಯೋಗಾಚರಣೆ ಮಾಡು

² ಲಿಂಗ ೪೭ ; ಮತ್ಸ್ಯ. ೧೦೦-೧೧೨ ; ಭಾರತ—ಭೀ.ಪ. ೬ ; ವಿಷ್ಣು II, ೩. ಭಾಗವತ I, ೧೭ ; ೫.೫, ಭಾರತ ಆದಿ. ಪ. ೯೫-೧೦೦ ; ದ್ರೋಣ ೬೮ ; ಶಾಂತಿ ೨೮ ; ಭಾಗವತ IX, ೨೦.

³ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರ I, ೨.

⁴ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ೫೭-೫೯ ; ವಿಷ್ಣು II, ೩, ೧ ; ವಾಯು ೪೫-೭೫ ; ೭೬, ೮೧ ; ಮತ್ಸ್ಯ ೧೧೪-೧೦ ಭಾಗವತ V, ೧೮-೧೧.

⁵ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಶ್ಲ ಸ್ಥಾಲ್ಯಾಂ ಚರುಶಬ್ದ ಆಹಿಮವತ ಆಚ ಕುಮಾರೀಭ್ಯಃ |

ಶಾಬರಭಾಷ್ಯ X, ೧-೩೫.

ಆಹಿಮವತ ಆಚಕುಮಾರ್ಯಾಃ ಸಿನ್ಧು ವೈತರಣೀ ನದೀ ಸೂರ್ಯಸ್ಯೋದಯನಂಪುರಃ |
ಯಾವದ್ವಾ ಕೃಷ್ಣ ಮೃಗೋ ವಿಚರತಿ ತತ್ರ ಧರ್ಮಶ್ಚ ತುಷ್ಠಾದೋ ಭವತಿ ||

ಪೈಲನಸೀ ಧರ್ಮಸೂತ್ರ,

ಯುಗ	ಸಂಸ್ಕೃತಿ	ಯೂರೋಪ್	ಭುತಖಂಡ	ಕಾಲ
ಅಧುನಿಕ ಯುಗ	ಕೃಷಿ	ಲ.ತೇನೆ ಹಾಲಾಟ್	ಕೃಷಿ	
	ಕಾಂಸ್ಕ		ಕಾಂಸ್ಕ	ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೨೫೦೦
	ಕಾಮ್ರ-ಶಿಲಾ		ಕಾಮ್ರ-ಶಿಲಾ	ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೬೦೦೦
	ನವಶಿಲಾ	ಕಾರ್ಬೋನುನ್ ರೋಚನ್ ಹೌಸಿಯನ್ ಕಾಂಪಿನುನ್ ಮಾಗ್ನೀಸಿಯನ್ ಅಸಿಲಿಯನ್-ಟಾರಿ- ನಾಯ್ಡುನ್	ನವಶಿಲಾ	
ಚತುರ್ಥ ಯುಗ (ಪ್ರೀಹಿಸ್ಟೋನ್)	ಮಹಾ ಶಿಲಾ ಪುರಾತನ ಶಿಲಾ ಪ್ರಾಕೃತ ಶಿಲಾ	ಮಾಗ್ನೀಸಿಯನ್ ಸೊಲಿಟೈಡುನ್ ಅರಿಗ್ನೀಸಿಯನ್ ಮ್ಯಾಸ್ಸೀರಿಯನ್ ಅಷೂಲಿಯನ್ ಜೆಲಿಯನ್	ಪುರಾತನ ಶಿಲಾ ಯುಗ ಗ್ನೀಸಿಯಲ್ IV ಸೋಯನ್ ಅಂತರ್ಗ್ನೀಸಿಯಲ್ III ಪ್ರೀಸೋ ಅನ್ ಗ್ನೀಸಿಯಲ್ III ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಅಂತರ್ಗ್ನೀಸಿಯಲ್ II (ಅಬಿಲಿಯೋ ಗ್ನೀಸಿಯಲ್ II ಅಷೂಲಿಯನ್ ಕರೇವ ಕ್ವಿಗೊಡ್ಡಲಿ) ಅಂತರ್ಗ್ನೀಸಿಯಲ್ I ಇದವಾಡಿ- ಶಿವಾಲಿಕ್	ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೮೦೦೦ ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೨೦,೦೦೦
ವೈಯೋಸೀನ್			ಮುರಿ-ಪೆಗು ದ್ವಾರಕಾ ತೀರ ರಾಣಿಕೋಟ ಡೆಕ್ಕ್ನ್‌ಟ್ರಾನ್	ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೬೦,೦೦೦
ತೃತೀಯ ಯುಗ (ಟರ್ಟಿಯರಿ) ಕೆನೊಸೋಯಿಕ್	ಉಷ್ಣಶಿಲಾ ಮೆಸೋಸೀನ್ ಆಲಿಗೋಸೀನ್ ಇಯೋಸೀನ್			
ದ್ವಿತೀಯ ಯುಗ (ಮೆಸೊ ಸೋಯಿಕ್)	ಕ್ರಿಟೇಷಿಯನ್ ಜುರಾಸಿಕ್ ಟ್ರಯಾಸಿಕ್		ದಕ್ಶಿಣ ಭಾರತ ನರ್ಮದ ಕಾಣಿವ (ಹಮಾಯ) ಗೊಂಡವಾನ (ಆರ್ಯ)	
ಪ್ರಥಮ ಯುಗ (ಪೆಲಿಯೊ ಸೋಯಿಕ್)	ಪರ್ಮಿಯನ್ ಕಾರ್ಬೋನಿಫೆರಸ್ ಡೆವೋನಿಯನ್ ಸ್ಟೀಲಿಯನ್ ಆರ್ಟೊವಿಶಿಯನ್ ಕೇಂಬ್ರಿಯನ್		(ದ್ರಾವಿಡ) ಕಡಪವಿಂದ್ರು (ಪುರಾಣ) (ಹೈಮನ್)	೪,೮೦೦,೦೦೦:೦೦೦ ವರ್ಷ
ಪರ್ವತ ಯುಗ (ಆರ್ಕಿಯನ್)			ಭಾವಾರ್ತ-ಆರಾವಳಿ (ವೈಕ್ಲೆತ)	

ವಾಗಲೂ ಇದು ವಿದಿತವಾಗುವದು. ಮಂತ್ರಯೋಗದಿಂದ ಪರಾಶಕ್ತಿ ಪೂಜೆಮಾಡುವಾಗ ಭರತಖಂಡದಲ್ಲಿರುವ ಯೋಗಿನೀಪೀಠಗಳನ್ನು ಆಯಾ ಬೀಜಾಕ್ಷರಗಳೊಂದಿಗೆ ಸ್ಮರಣಮಾಡಬೇಕು. ಮೂಲಾಧಾರವಾದ ಕುಂಡಲಿನೀ ಶಕ್ತಿಯು ಕನ್ಯಾಕುಮಾರೀ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಅವಿರ್ಭವಿಸಿ ಕಾವೇರಿ ಪ್ರಾಂತ್ಯ ವೆಂಬ ಬ್ರಹ್ಮಗ್ರಂಥಿಯನ್ನೂ, ಕಾವೇರಿಯಿಂದ ವಿಂಧ್ಯಪರ್ವತ ಪ್ರಾಂತ್ಯ ರೂಪವಾದ ವಿಷ್ಣುಗ್ರಂಥಿಯನ್ನೂ, ಕೊನೆಗೆ ವಿಂಧ್ಯೆಯಿಂದ ಹಿಮಾಲಯ ಪ್ರಾಂತ್ಯರೂಪವಾದ ರುದ್ರಗ್ರಂಥಿಯನ್ನೂ ಭೇದಿಸಿಕೊಂಡು, ಕೈಲಾಸಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಮಾನಸಸರೋವರ ಪ್ರಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಸಹಸ್ರಾರು ಕಮಲಸ್ಥಿತನಾದ ಸದಾಶಿವನನ್ನು ಜಗಜ್ಜನನಿಯು ಸೇರುವಳು. ಆದುದರಿಂದ ಜಗಜ್ಜನನಿಗೂ ಜನ್ಮಭೂಮಿಗೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಇವೆರಡೂ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ಗರೀಯವೆಂದು ಶ್ರೀ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಿರುವದು ಸೂಕ್ತವಾಗಿಯೇ ಇದೆ. ಭರತಖಂಡದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ತೀರ್ಥ, ಕ್ಷೇತ್ರ, ಯೋಗಿನೀ ಪೀಠವೂ ಕೂಡ ಈ ಪರಾಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಜಾಗೃತವಾಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಭರತಖಂಡವು ಭುಕ್ತಿ ಮುಕ್ತಿ ಸಾಧನೆಗಾಗಿ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಿರುವ ಶಕ್ತಿಸಹಿತವಾದ ಶರೀರವೆಂದರೆ ಉತ್ತೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲ.

ಕೇವಲ ಭೌತಿಕದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಭರತಖಂಡವನ್ನು ದ್ವೀಪಕಲ್ಪ, ಪರ್ವತಕಲ್ಪ, ಮತ್ತು ಉತ್ತರನದೀಪ್ರಾಂತವೆಂದು ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸಬಹುದು. ಭರತಖಂಡದ ಪುರಾಣಯುಗ (Proterozoic) ದಲ್ಲಿ ಜೀವಾವಶೇಷಗಳು ಸಿಗುವದಿಲ್ಲ. ದಕ್ಷಿಣಾಪಥದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ ಪರ್ವತಚಕ್ರವಾದ ಕಡಪಶಿಲಾಶ್ರೇಣಿ, ಅನಂತರ ಏರ್ಪಟ್ಟ ವಿಂಧ್ಯಶ್ರೇಣಿಗಳು ಈ ಪುರಾಣಯುಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿವೆ. ಅತಿ ಪ್ರಾಚೀನ (Azoic) ಯುಗದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ ಶಿಲೆಗಳು ಸಿಗುತ್ತವೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಜೀವಾವಶೇಷಗಳು ಕಂಡುಬರುವದಿಲ್ಲ. “ಅತಿ ಪ್ರಾಚೀನ” ಮತ್ತು “ಪುರಾಣ” ಯುಗಗಳು ಕಳೆದನಂತರ (ಸುಮಾರು ೪೮೦೦ ಲಕ್ಷ ವರ್ಷ) “ದ್ರಾವಿಡಯುಗ” (Palaeozoic) ಆರಂಭವಾಗಿ ಜೀವಾವಶೇಷಗಳು ಕ್ರಮೇಣ ವ್ಯಕ್ತವಾದುವು. ಈ ಯುಗದಲ್ಲಿ “ಬ್ರಾಕಿಯೊಪೊಡ,” “ಟ್ರಿಲೊಬೈಟ್,” “ಗ್ಯಾಸ್ಪೆರೊಪಾಡ್” ಎಂಬ ಜಂತುಗಳೂ ಹವಳಗಳು, ಎತಿ ನೋಡೆರ್ಮೇಟಿ, ಸಫಾಲೊಪಾಡ್, ಕಪ್ಪೆಚಿವ್ವುಗಳು, ಕೆಲವು ಸಸ್ಯಗಳೂ ಕಂಡು ಬಂದವು. ಅನಂತರ ಭೂಕಂಪಗಳುಂಟಾಗಿ ಮಧ್ಯಸಮುದ್ರವು ಉಂಟಾಯಿತು. ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಗೊಂಡವಾನ ಭೂಖಂಡವು ದಕ್ಷಿಣ ಆಫ್ರಿಕ, ದಕ್ಷಿಣ ಅಮೆರಿಕ, ಆಸ್ಟ್ರೇಲಿಯ ವರೆಗೆ ವ್ಯಾಪಿಸಿದ್ದಿತು. ನಾತಾವರಣದ ವ್ಯತ್ಯಾಸದಿಂದ

ನೂತನ ಜೀವರೂಪಗಳುಂಟಾದುವು. ಅನಂತರ “ಆರ್ಯ” ಯುಗದ ಪ್ರಥಮ ಭಾಗವಾದ ಕ್ರಿಟೇಷಿಯಸ್ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇಕ್ಟಿಯೋಸಾರಸ್, ಮೆಗಾಲೊಸಾರಸ್, ಟೈಟಾನೊಸಾರಸ್ ಮುಂತಾದ ಪೆಡಂಭೂತಗಳು ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡವು. ಪುನಃ ಆಧುನಿಕ ಯುಗದ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಭೂಕಂಪಗಳುಂಟಾಗಿ ಇಯೋಸೀನ್, ಮೈಯೋಸೀನ್ ಮತ್ತು ಪ್ಲಿಯೋಸೀನ್ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಮಾಲಯ ಪರ್ವತಶ್ರೇಣಿಯು ಹುಟ್ಟಿತು. ಜೀವಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸಸ್ತನಪ್ರಾಣಿಗಳು, ಶಂಖ ಮುಂತಾದ ಜಲರಪಾದಗಳು, ಚಿವ್ವುಗಳು, ಗೂಢಬೀಜವುಳ್ಳ ಸಸ್ಯಗಳು ಉಂಟಾದವು. ಮಧ್ಯ ಉಷ್ಣಕಾಲ (Middle Eocene)ದಲ್ಲಿ ದ್ವಿಪತ್ನರೋಹಿಗಳೂ, ಹವಳ, ಕಪಾಲಪಾದ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ, ಅನಂತರ ಶಿವಾಲಿಕ್ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆನೆ, ಪುರಾತನ ಆಶ್ವ, ಹುಲಿ, ಚಿರತೆ, ಕರಡಿ, ಗಂಡಮ್ಮಗ, ಶಿವಾಧೀರಿಯಂ, ಆಮೆಗಳು, ಮೊಸಳೆ ಮುಂತಾದ ಜಂತುಗಳೂ, ಶಿವಪಿಥಿಕಸ್, ಡ್ರೈಯೊಪಿಥಿಕಸ್ ವರ್ಗದ ವಾನರಗಳೂ ಇದ್ದುವು.

ಭರತಖಂಡದಲ್ಲಿ ಆಧುನಿಕ ಮಾನವನು: ಮಾನವ ಜೀವಕಲ್ಪವು ಆರಂಭವಾದಾಗ ಭರತಖಂಡವು ಈಗಿನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪಡೆಯಿತು. ಪ್ಲೀಸ್ಟೊಸೀನ್ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಶೀತ ಉಂಟಾಗಿ ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ಮಂಜು ಗಡ್ಡೆಯ ಘನಪ್ರವಾಹಗಳುಂಟಾದವು. ಇಂಡೋಬ್ರಾಹ್ಮ ಎಂಬ ಒಂದು ಅಖಂಡವಾದ ನದಿಯು ಈಗಿನ ಸಿಂಧೂ-ಗಂಗಾ-ಬ್ರಾಹ್ಮ ಪುತ್ರಾ ನದಿಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಿದ್ದಿತೆಂದು ಕೆಲವರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವರು. ಸರಸ್ವತೀ ನದಿಯು ಪಂಜಾಬ್ ರಾಜ್ಯಪುಟಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವಹಿಸಿ ಶತುದ್ರ ನದಿಯನ್ನು ಸೇರಿ ಅರೇಬಿಯನ್ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಹೊಗುತ್ತಿದ್ದಿತು. ಅನಂತರ ಯಮುನಾ ನದಿಯು ಪಾತ್ರವು ಅಗಲವಾಗಿ ಸರಸ್ವತಿಯ ನೇರನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸಿತು. ದಕ್ಷಿಣ ಪಥದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳಾಗದೆ ಉಷ್ಣ ವಾತಾವರಣವಿದ್ದುದರಿಂದ ಪ್ಲಿಯಿಸ್ಟೋಸೀನ್ ಯುಗದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಆಧುನಿಕ ಮಾನವಜಾತಿಯು ಕಂಡುಬಂದಿತು. ನರನು ವಾನರಪ್ರಭೇದವೆಂದು ಜೀವಶಾಸ್ತ್ರ (Biology) ಮಾನವಶಾಸ್ತ್ರಗಳು (Anthropology) ಹೇಳುವಂತೆ ಭಾರತೀಯಗ್ರಂಥಗಳೂ ಹೇಳಿರುವವೆಂದು ಕೆಲವರಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವರು. ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಮೊದಲು ಜಲಾಶ್ರಯಿಗಳಾಗಿದ್ದು ಅನಂತರ ಭೂಜಲಾಶ್ರಯಿಗಳಾಗಿ ಕೊನೆಗೆ ಪಶು, ಪಕ್ಷಿ, ಸರವಾನರಗಳು ಭೂಮಿಯನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿ

దవు⁶. జీవగళ ప్రగతియ ఈ తత్త్వవన్నే దశావతారగళు సూచిసువవు. మత్స్యవు జలజర, కూర్మవు భూజలజర; వరాహ నారసింహగళు అర్ధపశు అర్ధనర; వామనావతారవు (Pigmy) మానవన ఒండు అవస్థా సూచకవు. దుష్ప్రసిగ్రహ శిష్టాసుగ్రహకర్కాగి యుద్ధవు అవశ్యక వాదుదరింద రామకృష్ణావతారగళు క్షాత్రవర్జస్సినింద కూడిదవు. అహింసా, జ్ఞాన, ధర్మగళి మానవన అంతిమ ధ్యేయవేండు బౌద్ధావతారవు సూచిసుత్తదే.

ఆధునిక మానవన మూలనివాసవావుదేంబ విషయదల్లి కేలవరు “పిథికాస్ట్రోపస్ ఎరేక్టస్” ఎంబ నర-వానరద అవశేషగళు జావ ద్వీపదల్లి సిక్కిరువదరింద ఈ మానవర మూలపురుషను గేంండవాన ఖండవు నాశవాగుత్తిదద్దిగ బడుశః దక్కిణహిందూస్థాన వ్రాంత్య దింద పూర్వద్వీపగళిగి బందిరబడుదేండు ఊహిసిరువరు. హిమాలయ పర్వతగళ ఉత్తర మత్తు ఈశాన్యభాగగళల్లి “పికిన్” మనుష్యన అవశేషగళు సిక్కిరువదరింద మధ్యవిశ్యాఖండవు మానవన మూల నివాసవాగిద్దితేందొ, అల్లింద మూరు ముఖ్యవాద మానవవర్గగళొ మూరు జాతియ భాషేగళొ (Monosyllabic, Agglutinative and Inflexional) వేొదలు ఏకరూపవాగిద్దు అనంతర భిన్న వాదువేందొ మత్తే కేలవరు అభివ్రాయపడువరు. వ్రాయః విజ్ఞాసిగళు మానవన మూలజాతియ ఒందే ఎండు (Monogenesis) సిర్ధరిసిరువరు. భరతఖండద దక్కిణభాగవేొ మానవన మూలనివాసవాగిద్దిరబడు దేంబ ఊహేగి ఆధారగళు సిక్కిల్ల, ఈగ సిక్కిరువ “సూర్యాస్ట్రో” మత్తు “బయానా”కపాలగళు సేంపూర్ణ “ఆయ” అధవా “ఆయ-ద్రావిడ” మిశ్రజాతియ లక్షణగళన్న కేొందివే ఎండు క్షేళలాగిద⁷.

⁶ స్థావరంవింశతీర్ణక్షం జలజంనవలక్ష్మకమ్ |
కూర్మాశ్చ నవలక్ష్మం చ దశలక్ష్మం చ పక్షిణః ||
త్రింశల్లక్షం పశూనాం చ షట్పర్ణక్షం చ వానరాః |
తతోమనుష్యతాం పృథ్వీ తతః కర్మాణి సాధయేత్ ||

ಭರತಖಂಡದ ಮಾನವವರ್ಗಗಳು: ಮಾನವಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರು ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಕೂದಲಿನ ರಚನೆ ಮತ್ತು ಬಣ್ಣ, ಚರ್ಮವರ್ಣ, ಕಣ್ಣಿನ ಆಕಾರ ಮತ್ತು ಬಣ್ಣ, ದೇಹದ ವಿನ್ಯಾಸ, ಕಪಾಲದರೂಪ, ನಾಸಾರೂಪ, ರಕ್ತಭೇದ, ಮತ್ತು ದೈಹಿಕ ಮಾನಸಿಕ ವ್ಯಾಪಾರಗಳ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವರ್ಗಗಳಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿರುವರು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದುದು ಕಪಾಲರಚನೆ. ಕಪಾಲದ ಪರಿಮಾಣ ಮತ್ತು ಆಕಾರಗಳೂ ಕೂಡ ಆಹಾರ, ವಾತಾವರಣ, ಚಾತಿಪದ್ಧತಿಗಳನ್ನನುಸರಿಸಿ ಸ್ವಲ್ಪ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾದರೂ ಸ್ಥೂಲವಾಗಿ ಮಾನವ ವರ್ಗ ನಿರ್ಧಾರಣೆಗೆ ಕಪಾಲರಚನೆಯೇ ಉಪಯುಕ್ತವಾದುದು. ಭಾಷೆಗೂ ವರ್ಗಕ್ಕೂ ನೈಸರ್ಗಿಕವಾದ ಯಾವ ಸಂಬಂಧವೂ ಇಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ “ಆರ್ಯಜಾತಿ”, “ದ್ರಾವಿಡಜಾತಿ” ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವ್ಯವಹರಿಸುವದು ಅಶಾಸ್ತ್ರೀಯ. ಸ್ಥೂಲದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಮಾನವರಲ್ಲಿ ಮೂರು ವರ್ಗಗಳಿವೆ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. (೧) ಕೃಷ್ಣವರ್ಣದ ಚರ್ಮ, ಊರ್ಣಕೇಶ, ವಿಶಾಲ ನಾಸ, ದೀರ್ಘಕಪಾಲ (Dolichocephalic) ಉಳ್ಳ ವರ್ಗದವರು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಆಫ್ರಿಕ, ಓಷೀನಿಯಪ್ರಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿರುವವರು. (೨) ಶ್ವೇತಚರ್ಮ, ದೀರ್ಘನಾಸ, ಮಧ್ಯಪ್ರಮಾಣದ (Mesocephalic) ಕಪಾಲಗಳುಳ್ಳ ಜನರು ಮಧ್ಯಧರಾ ಸಮುದ್ರ (Mediterranean) ವರ್ಗದವರು. ಇದೇ ಮೂಲವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ನಾರ್ಡಿಕ್, ಯೂರ್ ಏಷಿಯಾಟಿಕ್ ಜನರು ಏಷ್ಯಾ ಯೂರೋಪ್ ಖಂಡಗಳಲ್ಲಿರುವರು. ಇವರಲ್ಲಿ ಆಲ್ಪೈನ್, ಪಾಮಿರ್-ಇರಾನಿಯನ್, ಆರ್ಮಿನಿಯನ್-ಆನಟೋಲಿಯನ್, ಡಿನಾರಿಕ್-ಇಲ್ಲಿರಿಯನ್ ಎಂಬ ಪ್ರಭೇದಗಳಿರುವವು. (೩) ಪೀತವರ್ಣ, ವಿಶಾಲಕಪಾಲ (Brachycephalic), ವಿಶಾಲನಾಸಿಕ ಉಳ್ಳ ಮಂಗೋಲಾಯ್ಡ್ ಜನರು ಪೂರ್ವ ಏಷ್ಯಾ ಖಂಡದಲ್ಲಿರುವರು.

ಭರತಖಂಡದ ಜನಾಂಗಗಳು: ರಿಸ್ಲೆ ಎಂಬಾತನು ಹಿಂದೂದೇಶದ ಜನರನ್ನು ಈ ಪ್ರಕಾರ ವಿಂಗಡಿಸಿರುವನು.

೧. ಆರ್ಯವರ್ಗ—ದೀರ್ಘಕಾಯ, ಶ್ವೇತ-ರಕ್ತವರ್ಣ, ದೀರ್ಘನಾಸ, ದೀರ್ಘಕಪಾಲ ಉಳ್ಳ ಜನರು ಪಂಜಾಬ್, ರಾಜಪುಟಾಣ, ಕಾಶ್ಮೀರ ಮತ್ತು ವಾಯವ್ಯ ಪ್ರಾಂತ್ಯಗಳಲ್ಲಿರುವರು.
೨. ಆರ್ಯ-ದ್ರಾವಿಡ ವರ್ಗ—ಸ್ವಲ್ಪ ಕಡಿಮೆಯಾದ ದೀರ್ಘಕಪಾಲ ಉಳ್ಳವರು ಸಂಯುಕ್ತಪ್ರಾಂತ್ಯ, ಬಿಹಾರ್ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿರುವರು.

೩. ಆಲ್ಪೈನ್ ವರ್ಗ—ಬೆಲೂಚಿಸ್ಥಾನದಿಂದ ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರಿನ ವರೆಗೂ, ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ವಂಗದೇಶದ ವರೆಗೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವರು. ವಂಗದೇಶದ ಜನರು ಮಂಗೋಲಾಯ್ಡ್-ದ್ರಾವಿಡ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದವರು.
೪. ಮಂಗೋಲಾಯ್ಡ್ ವರ್ಗ—ವಿಶಾಲಕಪಾಲ, ಬಾದಾಮಿ ಆಕಾರದ ಕಣ್ಣುಳ್ಳ ಪೀತವರ್ಣದವರು ಹಿಂದೂದೇಶದ ಈಶಾನ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿಯೂ ಹಿಮಾಲಯಶ್ರೇಣಿಯ ತಪ್ಪಲಿನಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವರು.
೫. ಪೂರ್ವದ್ರಾವಿಡ ಮುಂಡ-ಮಾನ್‌ಖ್ಮೀರ್ ವರ್ಗ—ಮಧ್ಯಪ್ರಾಂತಗಳಲ್ಲಿ.
೬. ದ್ರಾವಿಡರು—ವಿಂಧ್ಯಪರ್ವತದ ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿದ್ದು ಪಡುವಣ ಕರಾವಳಿಯ ಆಲ್ಪೈನ್ ಮತ್ತು ಸಿಥಿಯನ್ ಜನಾಂಗಗಳೊಡನೆ ಸಮ್ಮಿಶಿತವಾಗಿರುವರು.

೭. ಪ್ರಾಗ್‌ದ್ರಾವಿಡರು—ದಕ್ಷಿಣಾಪಥದ ಅರಣ್ಯಪ್ರಾಂತ್ಯಗಳಲ್ಲಿರುವರು. ಬ್ರಾಹ್ಮ-ಇ ಎಂಬ ಬೆಲೂಚಿಸ್ಥಾನದ ಒಂದು ಪಂಗಡದವರು ದ್ರಾವಿಡ ಭಾಷೆಯನ್ನು ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದರೂ ಇವರು ದೀರ್ಘದೇಹಿಗಳು, ದೀರ್ಘನಾಸರು, ಆಲ್ಪೈನ್ ಜನಾಂಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವರೆಂದೂ ಇವರ ದ್ರಾವಿಡ ಭಾಷೆಯು ದಾಕ್ಷಿಣಾತ್ಯರ ಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ಬಂದಿರಬಹುದೆಂದೂ ಊಹಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಪುರಾಣಗಳ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಪಾರ್ಜಿತರ್ ಎಂಬಾತನು ಹಿಂದೂದೇಶದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಮುಖ್ಯ ಜಾತಿಗಳಿವೆ ಎಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಿರುವನು. (೧) ಚಂದ್ರವಂಶದ ಪುರುಷರ ಮೂಲವರು ಶುದ್ಧ ಆರ್ಯರು. (೨) ಸೌದ್ಯುಮ್ನರು ಮುಂಡ-ಮಾನ್‌ಖ್ಮೀರ್ ಗುಂಪಿನವರು. (೩) ಸೂರ್ಯವಂಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಮನುವಂಶದವರು ದ್ರಾವಿಡರು.

ಡಾ|| ಐಕ್ಸೆಡ್ ಎಂಬಾತನು ಈ ವಿಭಜನೆಗಳನ್ನೊಪ್ಪದೆ ಭರತಖಂಡದ ಜನರನ್ನು ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿರುವನು.^೧

೧. ಅರಣ್ಯಪ್ರಾಂತ್ಯದ ಅನಾಗರಿಕ ಜನರು ಪ್ರಾಚೀನ ಭಾರತೀಯರು ಅಥವಾ “ವೆಡ್ಡಿಡ್” ಜನರು. ಇವರಲ್ಲಿ ಎರಡು ಪಂಗಡಗಳಿವೆ. ಧೂಮ್ರವರ್ಣದ ಊರ್ಣಕೇಶವುಳ್ಳ ತಾಯಿ ಆಡಳಿತದ “ಗಾಂಡಿಡ್” ಜನರು. ಮತ್ತು ನೀಲಕೇಶವುಳ್ಳ “ಮ್ಯಾಲಿಡ್” ಜನರು.

೨. “ಮೆಲಾನಿಡ್” ಎಂಬ ಸಮ್ಮಿಶಿತಜಾತಿಯಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣ ಮೆಲಾನಿಡ್ ಮತ್ತು ಕೋಲಿಡ್ ಪಂಗಡಗಳಿರುವವು. ಇವರೂ “ತಾಯಿ ಆಡಳಿತ” ಉಳ್ಳವರು. ದಕ್ಷಿಣಾಪಥದ ಉತ್ತರಭಾಗದಲ್ಲಿರುವರು.

^೧ Mysors Castes and Tribes, Vol. I.

೩. ಮೈದಾನಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ “ಇಂಡಿಡ್” ಜಾತಿಯಲ್ಲಿ “ಗ್ರಾಸೈಲ್ ಇಂಡಿಡ್” ಪಂಗಡದವರು “ತಂದೆ ಆಡಳಿತ”ವುಳ್ಳವರು. “ಉತ್ತರ ಇಂಡಿಡ್” ಜನರು ಧೂಮ್ರವರ್ಣದ ಕೂದಲುಳ್ಳವರು.

ಭೂಗುಣಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಮೈದಾನಸೀಮೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯವಸಾಯದಿಂದ ಜೀವಿಸುವ ಉತ್ತರಭಾಗದ ಶ್ವೇತಜನರೂ ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಶ್ಯಾಮಲವರ್ಣದ ಜನರೂ, ಅರಣ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬೇಟೆಯಿಂದಲೂ ಗೆಡ್ಡೆಗೆಣಸುಗಳ ಸಂಗ್ರಹ ದಿಂದಲೂ ಜೀವನಮಾಡುವವರೂ, ಮೈಗಾವಲು, ಕುರುಚುಗಿಡಗಳುಳ್ಳ ಪ್ರಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಬೇಟೆ ವ್ಯವಸಾಯಗಳೆರಡರಿಂದಲೂ ಜೀವಿಸುವ ಮಿಶ್ರಜನರೂ ಇರುವರು. ಹಿಂದೂದೇಶದ ವಾಯವ್ಯದ ಫೈಬರ್‌ಮಾರ್ಗವಾಗಿ ವಿದೇಶೀಯರು ಬಂದು ಹಿಮಾಲಯ ತಪ್ಪಲು, ಗಂಗಾಪಾತ್ರವನ್ನನುಸರಿಸಿ ವಂಗದೇಶದವರೆಗೂ, ಬೋಲಾನ್ ಕಣಿವೆ ಮಾರ್ಗವಾಗಿ ಸಿಂಧೂನದಿಯ ಪ್ರಾತ್ರವನ್ನುನುಸರಿಸಿ ಗುಜರಾತ್, ಬೊಂಬಾಯಿ, ಮೈಸೂರು ಪ್ರಾಂತ್ಯಗಳಿಗೂ, ಅನಂತರ ದಕ್ಷಿಣಾಪಥದ ಕಾನೇರಿ ಮುಂತಾದ ನದಿಗಳನ್ನನುಸರಿಸಿ ಪೂರ್ವಭಾಗಗಳಿಗೂ ಹುಡುಕಿಕೊಂಡರು. ದಕ್ಷಿಣಾಪಥದ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಉನ್ನತಭೂಮಿಯು ವ್ಯವಸಾಯಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಪಶು ಪಾಲನೆಯೇ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಾಗಿ ಕಾಲಕ್ರಮೇಣ ವರ್ಣಗಳೂ ಒಳಪಂಗಡಗಳೂ ಉಂಟಾದವು. ನೀಲಗಿರಿಯ ತೊದವರು ಇಂತಹವರು.

ಪ್ರಾಚೀನ ನೀಗ್ರಿಡ್ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಮೆಲಾನಿಡ್ ಮತ್ತು ಮ್ಯಾಲಿಡ್ ಜನರಿಗೂ ಆಫ್ರಿಕಾದೇಶದ ಪಶ್ಚಿಮ ನೀಗ್ರಿಡ್ ಮತ್ತು ಮೆಲನೇಷಿಯ ಪೂರ್ವ ನೀಗ್ರಿಡ್ ಜನರಿಗೂ ನಿಕಟಸಂಬಂಧವಿದೆ. ಇವರನಂತರ ಉತ್ತರದಿಂದ ಬಂದ ವೆಡ್ಡಿಡ್ ಜನರು ಶಾಂತಿಪ್ರಿಯರಾಗಿದ್ದು “ಪ್ರಾಚೀನ ಸಂಸ್ಕೃತಿ” (“Alt-Kultur”)ಗೆ ಕಾರಣರಾಗಿ ಭರತಖಂಡವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಆಕ್ರಮಿಸಿಕೊಂಡರು. ಇವರಲ್ಲಿ “ಪ್ರೋಟೊ-ಗಾಂಡಿಡ್” ಜನರು “ಟೋಟೆಮ್” ಸಂಸ್ಕೃತಿವುಳ್ಳವರು. ಬೇಟೆಯಿಂದ ಜೀವಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಅನಂತರ ವ್ಯವಸಾಯವನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದ ಮೇಲೆ ಮೊಹಂಜೊದಾರೊ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗೆ ಕಾರಣರಾದರು. ಈ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ನಾಶವಾದ ಮೇಲೆ ದಕ್ಷಿಣದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಡುಕಿ ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಕೋಲಿಡ್, ಮೆಲಾನಿಡ್, ನೀಗ್ರಿಡ್, ಗಾಂಡಿಡ್ ಜನರ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಿದರು. ಇವರನಂತರ ಪಶುಪಾಲನೆ ಮತ್ತು ಯುದ್ಧಪ್ರಿಯರಾದ “ಉತ್ತರ ಇಂಡಿಡ್” ಅಥವಾ “ಆರ್ಯ” ಜನರು “ತಾಯಿ ಆಡಳಿತ” ಹೊಂದಿದ್ದ ಜನಾಂಗಗಳನ್ನೂ ಅವರ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡಿದರು.

ನಾಗರು “ ನಾಲ್ ” ಸಂಸ್ಕೃತಿಗೆ ಕಾರಣರಾದರು. ಗಂಗಾಪ್ರಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಮೆಲಾನಿಡ್, ವೆಡ್ಡಿಡ್, ಇಂಡಿಡ್, ಮತ್ತು ಉತ್ತರ ಇಂಡಿಡ್ ಪಂಗಡಗಳು ಕಂಡುಬರುವವು. ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಪಶುಪಾಲಕರಿಂದ ಉತ್ತರ ಇಂಡಿಡ್ ಪಂಗಡಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ತೊದವರು ನೀಲಗಿರಿ ಪರ್ವತವನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿ ತಮ್ಮ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡಿರುವರು. ಮೈಸೂರು ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ ಮ್ಯಾಲಿಡ್-ಮೆಲಾನಿಡ್ ಸಮ್ಮೇಳನವುಳ್ಳ ಇಂಡೋನೀಗ್ರಿಡ್ ಜನರೇ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನರು. ಕುರುಂಬ ಮುಂತಾದ ಮ್ಯಾಲಿಡ್ ಜನರೇ ಮೂಲ ನಿವಾಸಿಗಳೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಅನಂತರ ಬಂದ ಮೆಲಾನಿಡ್ ಜನರು ವ್ಯವಸಾಯವನ್ನನುಸರಿಸಿದರು. ಇಂಡಿಡ್ ಜನರು ಪೆನ್ನಾರ್ ನದಿಯನ್ನನುಸರಿಸಿ ಹೋಗಿ ಮಲಬಾರ್ ದೇಶವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಕೇರಳಿಡ್ ಜನರಾದರು. ಮೈದಾನ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ವೆಡ್ಡಿಡ್-ಮ್ಯಾಲಿಡ್ ಜನರಿಲ್ಲ. ವ್ಯವಸಾಯವನ್ನಲಂಭಿಸಿದ ಒಕ್ಕಲಿಗರು ಒಂದು ಸ್ಥಾನಿಕ ಪಂಗಡ (Gau Typus) ವಾದರು. ಇವರಲ್ಲದೆ ಮೈಸೂರಿನ ವಾಯುವ್ಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರ ಇಂಡಿಡ್, ತುರನಾಯ್ಡ್, ಪಶ್ಚಿಮ ಬ್ರಾಕಿಡ್ (ಕೊಂಕಣ) ಮತ್ತು ಅಲ್ಪಾಂತವಾಗಿ ಪೆಲಿಮಂಗೋಲಿಡ್ ಪಂಗಡದವರೂ ಇರುವರು.

ಚಾರಿತ್ರಕ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರಿನ ಚರಿತ್ರೆಗೆ ಈ ವರ್ಗಗಳೇ ಕಾರಣರೆಂದ ಐಕ್ಸೈಡ್ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವನು. ಕುರುಂಬರು ಕದಂಬರಾದರು. ಗಂಗರು ಉತ್ತರ ಇಂಡಿಡ್ ಜನರು. ಪಲ್ಲವರೂ ಜೋಳರೂ ಮೆಲಾನಿಡ್ ಜನರು. ಪ್ರಾಚೀನ ಮ್ಯಾಲಿಡ್ ಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ಮೈಸೂರು ಪ್ರಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಸಳರು, ಮಲೇರು ಹೊಯ್ಸಳರಾದರು. ಜೀವನವೃತ್ತಿಗಳನ್ನನುಸರಿಸಿ ಕಾಡುಕುರುಂಬ ಇರುಳಿಗೆ ಸೋಲಿಗೆ ಜೀನುಕುರುಂಬರು ಅರಣ್ಯವಾಸಿಗಳಾದರು. ಬೆಸ್ತರು ಮ್ಯಾಲಿಡ್ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದವರು. ಬೇಡರು ಕೊಟ್ಟಿ ಒಕ್ಕಲು ಅಗಸ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಗಾಂಡಿಡ್ ಜನರು ರಾಜಪುಟಾಣದ ಭಟ್ ಜಾತಿಯಂತೆ ಓರಿಯಂಟಲಿಡ್ ಸಂಪರ್ಕಹೊಂದಿರುವವರು. ವಡ್ಡ ಉಪ್ಪಾರ ಬಂಜಾರ ಜನರು ನಾಗಪಂಗಡದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಇಂಡಿಡ್ ಜನರೊಡನೆ ಮೆಲಾನಿಡ್ ಗುಂಪಿನವರು ಸೇರಿ ಹೊಲೆಯ ಮಾದಿಗ ಗುಂಪುಗಳಾದವು. ಕುರುಂಬರು ಪಶುಪಾಲಕರಾದುದರಿಂದ ಕಾಡುಕುರುಂಬರಿಂದ ಭಿನ್ನರು. ಮೈಸೂರಿನ ಇಂಡಿಡ್ ಜನರಾದ ಒಕ್ಕಲಿಗ, ಗಂಗಡಿಕಾರ, ಕುಂಚಟಿಗ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮೆಲಾನಿಡ್ ಸಂಪರ್ಕ ಕಂಡು ಬರುವದು. ಆಲ್ಲದೆ ಮೈಸೂರು ಪ್ರಾಂತ್ಯಕ್ಕೆ ತೆಲಗು ಸೀಮೆಯಿಂದ ಹಂದಿ ಜೋಗಿ, ರೆಡ್ಡಿ ಮುಂತಾದವರೂ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದಿಂದ ಕಹಾರ್, ಮರಾಠೆ,

ನಾಮಗೌಡ, ಆರೇರೂ, ತಮಿಳುದೇಶದಿಂದ ಬೇರಿ ಮೊದಲಿಯಾರ್ ಮುಂತಾದವರೂ, ಉತ್ತರ ಇಂಡಿಡ್ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ ಊರುಗೊಲ್ಲ, ಗೌಳಿಗ ಇತ್ಯಾದಿ ಜನರೂ ಬಂದಿರುವರು.

ಆದರೆ ದಕ್ಷಿಣಾಪಥದಲ್ಲಿರುವ ಜಾತಿಗಳ ವಿಷಯವಾಗಿ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ಸರ್ವರೂ ಅಂಗೀಕರಿಸಿಲ್ಲ. ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಮುಖ್ಯವಾದ ಗುಂಪುಗಳಿವೆಯೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಬಹುದು.

೧. ಮುಂಡ ಅಥವಾ ಕೋಲ್ ಜನರು ಖೇರ್ವಾರಿ ಅಥವಾ ಆಸ್ಟ್ರೋ-ಏಷಿಯಾಟಿಕ್ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದವರು. ಪುರಾತನ ಶಿಲಾಯುಗದಲ್ಲಿ ಮಲಯ, ಇಂಡೋ-ಚೀನ, ಓಷೀನಿಯ ಭಾಗಗಳಿಂದ ಭರತಖಂಡಕ್ಕೆ ಬಂದರೆಂದು ಗ್ರೆಟ್ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವನು. ಇತರರು ಈ ಗುಂಪಿನವರು ಮೊದಲು ಪೂರ್ವದಿಂದ ಅಸ್ಸಾಮಿಗೆ ಬಂದು ಅನಂತರ ಸಮುದ್ರಮಾರ್ಗವಾಗಿ ಒಡ್ಡದೇಶದ ಮೂಲಕ ಮಧ್ಯ ಹಿಂದೂಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದುದರಿಂದ ಮುಂಡಭಾಷೆಗಳು ದಕ್ಷಿಣಾಪಥದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಸ್ಮಿತ್ತಿನ "ಆಸ್ಟ್ರಿಕ್ ಭಾಷೆ" ಎಂಬ ತತ್ತ್ವವು ನಿರಾಧಾರವಾದುದೆಂದು ಈಗ ನಿರ್ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ಮುಂಡಮಾನ್-ಖೈರ್ ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಮುಂಡ, ಕೋಲ್, ಸಂತಾಲ, ಮುಂಡಾರಿ, ಭೂಮ್ಪಿ, ಬ್ರಹ್ಮೋರ್, ಅಸುರ, ಕೊರ್ಟ್, ಹೋ, ಕೊಡ, ಖಾರಿಯು, ತುರಿ, ಕುರ್ಕು ಇತ್ಯಾದಿ ಪಂಗಡಗಳಿವೆ. ಇವರಲ್ಲಿ ಕೋಲರು, ಕೋಲಾರ ಕೊಲ್ಲೇರು ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಳಗಳಿಗೆ ತಮ್ಮ ಹೆಸರನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು. ಕೋಲರ ಒಂದು ಒಳಪಂಗಡವಾದ ಅಸುರರು ಖಾಸಿಪುರಪ್ರಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿರುವರು. ಇವರೇ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತರಾದ ಅಸುರರೆಂದೂ ಅಸ್ಸೀರಿಯನ್ ಜನರೆಂದೂ ವಿವಿಧಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳಿವೆ. ಮತ್ತೊಂದು ಪಂಗಡದವರಾದ ಸವರ-ಶಬರರು ಶಂಭಲ್ ಪುರ, ಸಂಬರ್ ಗರ್ಹ್, ಕಂಕೇರ್, ಬಸ್ತಾರ್ ಪ್ರಾಂತ್ಯಗಳಲ್ಲಿರುವರು. ವೇದದಲ್ಲಿ ಅಸುರನೆಂದು ಹೇಳಿದ ಶಂಬರ ಎಂಬವನ ಹೆಸರು ಇವರ ಒಂದು ಗುಂಪಿನ ಹೆಸರಾಗಿದೆ. ಶಬರೀ ಎಂಬ ಭಾಷಾಪ್ರಭೇದವು ದ್ರಾವಿಡಭಾಷಾ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಹಲ್ಪಿ ಅಥವಾ ಗೋಂಡಿಯನ್ನು ಹೋಲುವದು. ಕೋಲ್ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಥಿಲ್ಲರ ಹೆಸರು ಜಿಲ್ (ಧನುಸ್)ನಿಂದ ಬಂದಿರಬಹುದು.

೨. ದ್ರಾವಿಡರು ಮಧ್ಯಧರಾಸಮುದ್ರ ಜನಾಂಗ (Mediterranean Race)ಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವರೆಂದು ಕೆಲವರು ಊಹಿಸುವರು. ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಮುಂಡ ಮಾನ್-ಖೈರ್ ಜನರಿಗಿಂತೆ ಭಿನ್ನರು. ದ್ರಾವಿಡರೆನಿಸಿದ ಗಾಂಡ್, ಖಾಂಡ್, ಒರವಸ್ ಮುಂತಾದವರು ಮುಂಡಜನರನ್ನು ಪುರೋಹಿತರನ್ನಾಗಿ ಇಟ್ಟು

ಕೊಂಡಿರುವರು. ದ್ರಾವಿಡಭಾಷೆಗಳ ಪುರಾತನ ರೂಪವು ಗಾಂಡಿ, ಕುರಖ್, ಖಾಂಡ್ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವದೆಂದು ಕೆಲವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಗಾಂಡರು, ಒರವನ್ ಜನರೂ ತಮ್ಮದು “ರಾವಣ್‌ವಂಶಿ” (ರಾವಣವಂಶ) ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವರು. ಭೂಯಿಯ ಜನರು “ಪರ್ವತಪುತ್ರ” ಎಂದೂ ಹನು ಮಂತನ ಸಂತಾನವೆಂದೂ, ಬಿರಾರಿನ ರಾಮೋಸಿ ಜನರು “ರಾಮವಂಶ” ದವರೆಂದೂ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವರು. ದ್ರಾವಿಡರು ತಮ್ಮ ಮೂಲಸ್ಥಾನವಾದ ಮಧ್ಯವಿಷ್ಣುಪ್ರಾಂತ್ಯದಿಂದ ಹೊರಟು ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೨೦೦೦ ದಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣ ಇಂಡಿಯ ದೇಶಕ್ಕೆ ಬಂದರೆಂದೂ, ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೧೦೦೦ ದಲ್ಲಿ ತಮಿಳು ಜೇರಿ ಯಾದರೆಂದು ಕಾಲೆದ್ವೈಲ್ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಉತ್ತರ ಭಾರತದಲ್ಲಿರುವ ಮಾಲ್, ಸೌರಿ, ಪಹಾರಿ, ಭೂಯಿಯ, ಕಂಠ್, ಗಾಂಡ್ ಮುಂತಾದ ಜನರು ಈಗಲೂ ಇರುವದರಿಂದ ದ್ರಾವಿಡರು ಉತ್ತರ ಭಾರತದಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿದ್ದರೆಂದೂ ಆರ್ಯರ ಆಕ್ರಮಣಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಇವರ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯೇ ಸಿಂಧೂ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗೆ ಕಾರಣವೆಂದೂ, ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಅನಾಸ, ದಸ್ಯು, ಶಿಶ್ವದೇವ, ಮೃಧ್ರವಾಚಿ, ಅಸುರ ಎಂಬುದಾಗಿ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿರುವ ಆರ್ಯರ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಗಳು ದ್ರಾವಿಡರೆಂದೂ ವಿಚಿತ್ರ ಊಹೆಗಳು ಹೊರಟಿವೆ. ಕರ್ಣಾಟಕದಲ್ಲಿರುವ ತೊದವ, ಹಳೇಪೈಕ, ಕುರುಬ, ಕುರುಂಬ, ಕಾಡರ್, ಮಲೆನೇಡರ್, ಓಡಗ, ಇರುಳಿಗ, ಸೋಲಿಗರು ದ್ರಾವಿಡರೆಂದೂ, ಆದರೆ ಅದೇ ಹೆಸರುಳ್ಳ ತಮಿಳು ದೇಶದವರು ಪ್ರಾಗ್‌ದ್ರಾವಿಡರೆಂದೂ, ಪಾಲಿನೀಷಿಯನ್ ಜನರೆಂದೂ ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು. ನಾಗರು ಪ್ರಾಗ್‌ದ್ರಾವಿಡರೆಂದೂ ನಾಗಭಾಷೆಗೂ ದ್ರಾವಿಡ ಭಾಷೆಗೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದೆಯೆಂದೂ ಕೆಲವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಆದರೆ ಡಾ|| ಪಾರ್ಕ್‌ ಮುಂತಾದವರು ನಾಗರು ನಾಯರ್ ಜನರಾದುದರಿಂದ ದ್ರಾವಿಡರೆಂದು ಹೇಳುವರು. ದಕ್ಷಿಣದೇಶದ ವಿಲ್ಲವರ್, ಮೀನವರ್, (ರಾಜಪುಟಾಣದ ಮೀನರು, ಭಿಲ್ಲರು) ಪುಟವ, ಓವಿಯ, ಪರದವರ್ ಇವರು ದ್ರಾವಿಡರಲ್ಲವೆಂದೂ ನಾಗವಂಶದವರೆಂದೂ ಕನಕಸಭೈಪಿಳ್ಳೆಯವರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವರು.

೩. ಆರ್ಯರು. ಹಿಂದೆ ಸೂಚಿಸಿದಂತೆ ಭಾಷಾಪರವಾದ “ಆರ್ಯ” “ದ್ರಾವಿಡ” ಎಂಬ ಪದಗಳು ಒಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಜನಾಂಗಕ್ಕೆ ಅನ್ವಯಿಸುವದಿಲ್ಲ. ಮೊದಲು ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯರು ಆರ್ಯಭಾಷೆಗಳ ಸಾಮ್ಯಗಳ ಮೇಲೆ ಆರ್ಯ ಜನಾಂಗವೆಂಬುದು ಇದ್ದಿರಬೇಕೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದ್ದರು. ಆದರೆ ಈಚೆಗೆ ನಡೆದಿರುವ ಸಂಶೋಧನೆಯಿಂದ ಈ ಊಹೆಯು ನಿರಾಧಾರವೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಲಾಗಿದೆ. ಗ್ರೀಕ್, ರೋಮನ್, ಟ್ಯುಟಾನಿಕ್, ಸ್ಲಾವ್, ಇರಾನಿಯನ್,

ಹಿಟ್ಟೈಟ್ ಮುಂತಾದ ಭಾಷೆಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಮೂಲಭಾಷೆ ಇದ್ದಿರಬೇಕೆಂದೂ ಅದನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದವರು ಆರ್ಯರೆಂದೂ, ಇವರ ಮೂಲಸ್ಥಾನವು ಮಧ್ಯಪ್ರಾಚ್ಯ, ಆಫ್ಘಾನಿಸ್ತಾನ-ಹಂಗೆರಿ, ಬಾಲ್ಕನ್ ಪ್ರಾಂತ್ಯ, ದಕ್ಷಿಣ ರಷ್ಯಾ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಪ್ರದೇಶವಾಗಿದ್ದಿತೆಂದೂ, ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೨೩೦೦ ರಲ್ಲಿ ಪಶುಪಾಲನೆಯಿಂದ ಜೀವಿಸುತ್ತಿದ್ದ, ಯುದ್ಧಪ್ರಿಯರಾದ, ದೀರ್ಘಕಾಯ, ಶ್ವೇತವರ್ಣ, ದೀರ್ಘಕಪಾಲ, ಸ್ವರ್ಣವರ್ಣದ ಕೂದಲು, ವೃತ್ತಾಕಾರದ ನೀಲ ಅಥವಾ ಬೂದುಬಣ್ಣದ ಕಣ್ಣುಳ್ಳ ಈ ಜನರು ತಮ್ಮ ಮೂಲನಿವಾಸವಾದ ಉಕ್ರೇನ್-ದಕ್ಷಿಣ ರಷ್ಯಾಭಾಗದಿಂದ ಹೊರಟು ಟ್ರೋಜನ್ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ ಪಶ್ಚಿಮದಲ್ಲಿ ಡಾನ್ಯೂಬ್ ಮಾರ್ಗವಾಗಿ ಹೋಗಿ ಯೂರೋಪಿನ ಪ್ರಾಚೀನ ಜನರನ್ನು ಗೆದ್ದು ಥೆಸಲಿ, ಮ್ಯಾಸಿಡೋನಿಯ ಮೂಲಕ ಗ್ರೀಸ್ ದೇಶವನ್ನಾಕ್ರಮಿಸಿ ಮಿನೋವನ್-ಮೈಕೆನಿಯನ್ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಹಾಳುಮಾಡಿದರೆಂದೂ, ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಆನಟೋಲಿಯ, ಸಿರಿಯ, ಇರಾನ್ ಮಾರ್ಗವಾಗಿ ಒಂದು ವಾಮಿರ್ ಹಿಂದೂಕುಷ್ ಶ್ರೇಣಿಗಳನ್ನು ದಾಟಿ ಎರಡು ಅಲೆಗಳಂತೆ ಪಂಜಾಬ್-ಸಿಂಧು ಪ್ರಾಂತ್ಯವನ್ನು ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೧೫೦೦ ರಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ, ಸಿಂಧೂ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ, ದ್ರಾವಿಡರನ್ನು ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಓಡಿಸಿ, ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರೆಂದೂ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ವಾಶ್ವಾತ್ಯವಿದ್ವಾಂಸರು ನಿರ್ಧರಿಸಿರುವರು. ಈ ಜನರಿಗೆ ಇಂಡೋ-ಇರಾನಿಯನ್, ಇಂಡೋ-ಯೂರೋಪಿಯನ್, ಇಂಡೋ-ಜರ್ಮಾನಿಕ್, ಇಂಡೋ-ಆರ್ಯನ್, ವೈರೋಸ್ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಇಷ್ಟಾನುಸಾರ ನಾಮಕರಣ ಮಾಡಿರುವರು. ಈ “ಆರ್ಯವಾದ” ವನ್ನು ಪ್ರತಿಭಟಿಸಲು ಇತರರು ಕೆಲ್ಟ್ ಮೆಡಿಟೆರೇನಿಯನ್ ಮುಂತಾದ ಜನಗಳ ಪ್ರಶಂಸೆಯನ್ನಧಿಕವಾಗಿ ಮಾಡಿ, ಈ ನಾರ್ಡಿಕ್-ಆರ್ಯರು ನಿರಂತರವೂ ಯುದ್ಧಪ್ರಿಯರು. ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವದರಲ್ಲೇ ನಿಪುಣರು, ಇವರಿಂದ ಪ್ರಪಂಚದ ನಾಗರಿಕತೆಗೆ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಉಪಕಾರವಾಗಲಿಲ್ಲವೆಂದೂ, ಪ್ರಾಚೀನ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳಾದ ಕ್ರೀಟನ್, ಈಜಿಪ್ಟಿಯನ್ ಸುಮೇರಿಯನ್, ಅಸ್ಸೀರಿಯನ್, ಬ್ಯಾಬಿಲೋನಿಯನ್, ಐಬೀರಿಯನ್ ಇತ್ಯಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಮಧ್ಯಧರಾಸಮುದ್ರ ಜನಾಂಗದವರೆಂದೂ ಸ್ಥಾಪಿಸಲು ಯತ್ನಿಸುತ್ತಿರುವರು. ಇಂತಹ ವಾದಗಳು ಕೇವಲ ಜಾತಿವೈಷಮ್ಯಜನ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಅನಾದರಣೀಯ.

ಆರ್ಯ ಎಂಬ ಹೆಸರು ವೇದಪ್ರವರ್ತಕರಾದ ಜನರಿಗೂ, ಅವೆಷ್ಟ

ಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸಿ ತಮ್ಮನ್ನು “ ಐರಿಯ ”, “ ಅರಿಯ ” ಎಂದು ಕರೆದು ಕೊಂಡಿರುವ ಪ್ರಾಚೀನ ಇರಾನ್ ಜನರಿಗೂ ಮಾತ್ರವೇ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಒಂದೇ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವರೆಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಭಾಷಾಧೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ಮಾನವವರ್ಗದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ಹಿಂದೂಕುಷ್ ಪರ್ವತಶ್ರೇಣಿಯು ವಿಭಾಗರೇಖೆಯಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ವಿಶಾಲ ಕಪಾಲಗಳುಳ್ಳ ಜನರು ಇರಾನಿಕ್ ಭಾಷೆಗಳನ್ನಾಡುವರು. ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘಕಪಾಲಗಳುಳ್ಳವರು ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಂಬಂಧವಾದ ಪೈಶಾಚಿ ಪ್ರಾಕೃತ ಭಾಷೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವರು. ಭಾಷೆಯು ಮೂಲತಃ ಒಂದೇ ಆದರೂ ಉತ್ತರದವರು ಆಲ್ಪೈನ್-ಆರ್ಮಿನಾಯ್ಡ್ ಜನರೆಂದೂ ದಕ್ಷಿಣದವರು ಇಂಡೋ-ಆರ್ಯರೆಂದು ಸಿಶ್ಚಯಿಸಿದೆ. ಯೂರೋಪ್‌ಖಂಡದಲ್ಲಿ “ ಮೆಸೊ ಲಿಥಿಕ್ ” (ಮಧ್ಯತಲಾಯುಗ) ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯೋಧಸಂಸ್ಕೃತಿಯು (Warrior Culture), ಏಕಸಮಾಧಿ (Single Grave), ಗಂಡು ಕೊಡಲಿ (Battle Axe), ದಾರದ ಚಿಪ್ಪುಗಳುಳ್ಳ ಕುಂಭ (Cord Ware)ಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುವದು. ಈ ಜನರ “ ಇಂಡೋ-ಯೂರೋಪಿಯನ್ ” ಭಾಷೆಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿದರೆ ಇವರ ಮೂಲದೇಶವು ಬಾಲ್ಟಿಕ್ ಸಮುದ್ರ, ಉತ್ತರ ಸಮುದ್ರದಿಂದ ಹಿಡಿದು ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಕಪ್ಪುಸಮುದ್ರ, ಕಾಕಸಸ್ ಅಥವಾ ಕ್ಯಾಸ್ಪಿಯನ್ ವರೆಗೂ ಹರಡಿದ್ದಿತೆಂದು ಊಹಿಸಬಹುದು. ಇವರ ಭಾಷೆಗೂ ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ಫಿನ್ನೋ ಉಗ್ರಿಯನ್, ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಯೂರಲಿಕ್, ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಸಮೀಪ ಪ್ರಾಚ್ಯ ದೇಶದ ಭಾಷೆಗಳಿಗೂ ಸಂಬಂಧವಿದ್ದಿತು. ಆರ್ಯರ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ತಾಮ್ರ ಮತ್ತು ಪರಶುಗಳಿಗೆ ಸುಮೇರಿಯನ್ ಭಾಷೆಯ ಹೆಸರುಗಳೇ ಇವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಆರ್ಯರ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಉತ್ತರದ ಯೂರ್-ಏಷಿಯಾಟಿಕ್ ಮತ್ತು ದಕ್ಷಿಣದ ಸಮೀಪ ಪ್ರಾಚ್ಯಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ನೋಡಬಹುದು. ಅದುದರಿಂದ ಆರ್ಯರ ಮೂಲನಿವಾಸವು ಉತ್ತರ ಯೂರೋಪ್ ಎಂದು ಕೆಲವರು, ದಕ್ಷಿಣ ರಷ್ಯಾ ಅಥವಾ ಕಾಕಸಸ್ ಪ್ರಾಂತ್ಯವೆಂದು ಕೆಲವರೂ ಹೇಳುವರು. ಆದರೆ ಮೂಲನಿವಾಸವನ್ನು ಖಂಡಿತವಾಗಿ ನಿರ್ಣಯಿಸುವದು ಅಸಾಧ್ಯ. ಡ್ಯಾನ್ಯುಬ್ ಪ್ರಾಂತ್ಯದ ವ್ಯವಸಾಯಗಾರರೇ ಆರ್ಯರೆಂದೂ, ಈಶಾನ್ಯದ ಬಾಚಣಿಗೆ ಗುರುತಿನ ಘಟದ (Comb Ware) ಜನರೇ ಆರ್ಯರೆಂದೂ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳಿವೆ. ಆದರೆ “ ಇಂಡೋ-ಯೂರೋಪಿಯನ್ ” ಭಾಷೆಯು ಯೋಧಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಜನರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಸೇರಿದ್ದಿತೆಂದು ಹೇಳಲಾಗದು. ಇವರೂ ಈ ಭಾಷೆಯನ್ನಾಡು

ತ್ತಿದ್ದರೂ ಮಿಕ್ಕವರಿಗೂ ಇದೇ ಭಾಷೆ ಇದ್ದಿರಬಹುದು. ಆದರೂ ಈ ಭಾಷೆಯು ಪುರುಷಪ್ರಧಾನವಾದ ಯುದ್ಧಪ್ರಿಯವಾದ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯೊಡನೆ ಯೂರೋಪ್ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಸ್ತಪೂರ್ವ ಮೂರನೆಯ ಸಹಸ್ರಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ತೆಂದು ಡಾ|| ಹಾಕ್ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವರು.¹⁰

ಕ್ಷತ್ರಿಯರೇ ಆರ್ಯರೆಂದೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು “ಮೆಡಿಟರೇನಿಯನ್” ಜನಾಂಗದವರೆಂದೂ, ವೇದಲು ಕ್ಷತ್ರಿಯರೇ ಉತ್ತಮವರ್ಣದವರಾಗಿದ್ದು ಅಶ್ವಪತಿಕೇಕಯ ಜನಕರಂತಹ ಕ್ಷತ್ರಿಯರು ಜ್ಞಾನಮಾರ್ಗವನ್ನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಬೋಧಿಸಿದರೆಂದು, ಕೇವಲ ಕರ್ಮಮಾರ್ಗವನ್ನು ಖಂಡಿಸಿದ ಬುದ್ಧ ಮಹಾವೀರ ಮುಂತಾದವರು ಕ್ಷತ್ರಿಯರಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಕ್ಷತ್ರಿಯರು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನರೆಂದೂ ಕೆಲವರು ಊಹಿಸುವರು¹¹. ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ಆರ್ಯರಲ್ಲಿಯೇ ವೈದಿಕ ಆರ್ಯರು ಅವೈದಿಕ ಆರ್ಯರೆಂಬ ಎರಡು ಪಂಗಡಗಳಿದ್ದವೆಂದೂ, ಇವರಲ್ಲಿ ವಿಶಾಲಕಪಾಲವುಳ್ಳ ಸಾಮಿರ್-ಅಲ್ಪೈನ್ ಜನರೇ ದ್ರಾವಿಡರೆಂದೆನಿಸಿ ಸಿಂಧೂ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗೆ ಕಾರಣರಾದರೆಂದೂ, ಹೊರಗಣ ಇಂಡೋ-ಆರ್ಯನ್ ಭಾಷಾಪ್ರಭೇದಗಳಿಗೆ ಇವರೇ ಕಾರಣರೆಂದೂ ಹೇಳುವರು. ಈ ದ್ರಾವಿಡರೆಂದೆನಿಸಿದ ಅವೈದಿಕ ಆರ್ಯರು ಭರತಖಂಡದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿದ ನಂತರ ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೧೫೦೦ ರಲ್ಲಿ ವೈದಿಕ ಆರ್ಯರು ಬಂದರೆಂದೂ ಹೇಳುವರು.

ಭಾರತೀಯರ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ಇತರ ನಿದರ್ಶನಗಳಿಂದಲೂ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳೆಲ್ಲವೂ ಕೇವಲ ಪ್ರಮಾಣರಹಿತವಾದುವೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಬಹುದು. ಅಸಾರವಾದ ಭಾರತೀಯ ವಾಙ್ಮಯದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಆರ್ಯರು ಕೇವಲ ಯುದ್ಧಪ್ರಿಯರೆಂದಾಗಲೀ, ಪಶುಪಾಲನೆ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಜೀವಿಸುವವರೆಂದಾಗಲೀ, ಪರದೇಶದಿಂದ ಬಂದು ನೆಲೆಸಿದವರೆಂದಾಗಲೀ ಹೇಳಿಲ್ಲ. ಆರ್ಯಾವರ್ತವು ವಿಂಧ್ಯ-ಹಿಮಾಲಯ ಮಧ್ಯಭಾಗ. ಇದರಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಪವಿತ್ರವೆನಿಸಿದ ಬ್ರಹ್ಮಾವರ್ತ ಬ್ರಹ್ಮರ್ಷಿ ದೇಶಗಳು ಗಂಗಾಯಮುನಾ ಪ್ರಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದವು. ಕೀತ್, ಮಾಕ್ಡೋನೇಲ್ ಮುಂತಾದವರು ಕೂಡ “ಈಜಿಗ್ ಹಾಪ್ಪಿನ್ಸ್, ಗೆಲ್ಡ್ನರ್, ಪಿಷೆಲ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಸಂಶೋಧಕರು ಕಂಡುಹಿಡಿದಿರುವ ಅಂಶಗಳಿಂದ ಋಗ್ವೇದದ ಮೂಲಸ್ಥಾನವು ಪಂಜಾಬ್ ಪ್ರಾಂತ್ಯವಲ್ಲವೆಂದೂ, ಇದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಮಧ್ಯದೇಶದಲ್ಲಿ ಸಂಹಿತೆಯು ರಚಿತವಾಯಿತೆಂದೂ ತಿಳಿದುಬರುವದು” ಎಂಬುದಾಗಿ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡು

¹⁰ Hawke, *Foundation of Europe*.

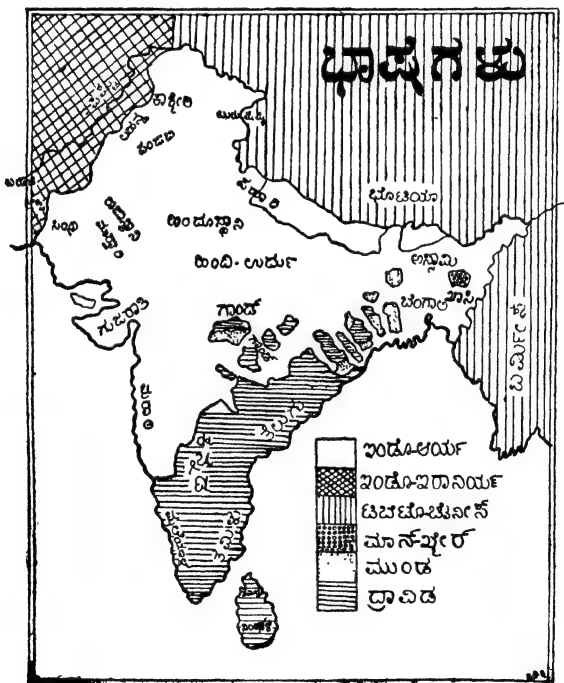
¹¹ Pargiter, *Indian Historical Tradition*.

ಮರು¹⁸. ಋಗ್ವೇದದ ದಶಮಮಂಡಲದಲ್ಲಿರುವ “ನದೀಸ್ತುತಿ”ಯಲ್ಲಿ ಗಂಗಾ, ಯಮುನಾ, ಸರಸ್ವತೀ, ಶುತುದ್ರಿ, ಪರುಷ್ಣೀ, ಅಸಿಕ್ನಿ, ಮರುದ್ವೃಧಾ, ವಿತಸ್ತಾ, ಆರ್ಜೀಕೇಯ, ಸುಷೋಮಾ ಎಂಬುದಾಗಿ ಪೂರ್ವದಿಂದ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ನದಿಗಳ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಆರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಮೂಲಸ್ಥಾನವಾದ ಗಂಗಾ-ಯಮುನಾ ಅಂತರ್ವೇದಿಯಿಂದ ಪಶ್ಚಿಮದೇಶಗಳಿಗೆ ಪ್ರವಾಸಮಾಡಿದರೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಬಹುದು. ವೇದವಾಙ್ಮಯದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಕುವಹಾ (ಕುಭಾ=ಕೊಫೆನ್, ಕಾಬೂಲ್ ನದಿ), ಕ್ರುಮು (ಕುರ್ರಂ), ಗೋಮತೀ (ಗೋಮಾಲ್), ರಸಾ (ಅರಾಸೀಸ್ ಅಥವಾ ಸ್ಕಾರ್ಪ್ಪೀಸ್) ಮುಂತಾದ ನದಿಗಳೂ ಹಿಂದೂಕುಷ್ ವರೆಗೆ ಮಾತ್ರ ಆರ್ಯದೇಶವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವವು. ಆದುದರಿಂದ ಆರ್ಯಸಂಸ್ಕೃತಿಯು “ಮೆಸೊಲಿಥಿಕ್” ಮತ್ತು ನವಶಿಲಾಯುಗದಲ್ಲಿ (ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೧೦,೦೦೦) ಯೇ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ದೇಶಗಳಿಗೆ ವ್ಯಾಪಿಸಿ, ಇರಾನ್, ಹಿಟ್ಟೈಟ್, ಮಿಟಾನೈ, ಹುರ್ರಿ, ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿ, ಹೆಲ್ಲಿಸ್-ಪಾಂಟ್ ಕೊಲ್ಲಿಯನ್ನು ದಾಟಿ, ಉಕ್ರೈನ್-ಡಾನಿಯುಬ್ ಪ್ರಾಂತಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೩೦೦೦ ದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿತವಾಯಿತೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಆರ್ಯರ ಮೂಲಸ್ಥಾನವು ಪೂರ್ವ ಪಂಜನದ, ಕುರುಪಾಂಚಾಲ ಗಂಗಾ-ಯಮುನಾ ಪ್ರಾಂತ್ಯವಾಗಿದ್ದಿತೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಬಹುದು. “ಆರ್ಯಸಂಸ್ಕೃತಿ”ಯನ್ನು ಯೋಧಸಂಸ್ಕೃತಿ (Warrior Culture) ಎಂದು ಕರೆಯುವದು ಯೂರೋಪಿನ ಆರ್ಯಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಆಭಾಸವೂಪಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಅನ್ವಯಿಸುವದು. ವೈದಿಕ ಆರ್ಯರಿಗೆ ಸಲ್ಲದು. “ಆರ್ಯ” ಎಂಬ ಪದವು ರಿ-ಆರ್=ಉಳು ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಅ್ಯಾಟಿನ್ ಪದಗಳಾದ “ಅರಟ್ರಂ” (Aratrum—a plough) “ಎರಿಯ” (ಕೃಷಿಕೇತ್ರ, ಮೈದಾನ) ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಆರ್ಯರು ಸೆಲಿಯಲ್ಲದ ಪಶುವಾಲಕರೆಂದಾಗಲೀ ಯಾವಾಗಲೂ, ಯುದ್ಧಾಸಕ್ತರೆಂದಾಗಲೀ ಹೇಳುವದು ವೇದವಾಙ್ಮಯಕ್ಕೂ ಇತರ ಆಧಾರಗಳಿಗೂ ವಿರುದ್ಧವಾದುದು. ಯೂರೋಪಿನ “ಇಂಡೋ-ಯೂರೋಪಿಯನ್” ಜನರಿಗೂ ಭಾರತೀಯ ಆರ್ಯರಿಗೂ ಅತ್ಯಂತ ಭೇದವಿದೆ. ಮತ್ತು “ದ್ರಾವಿಡ” ಜನಾಂಗ, ಸಂಸ್ಕೃತಿ, ಭಾಷೆಗಳಿಗೆ ಪೃಥಕ್ಕಾದ ಒಂದು ಸ್ವರೂಪವಿದೆ ಎಂಬ ವಾದವೂ ನಿರಾಧಾರವಾದುದು.

¹⁸ Macdonnell and Keith, *Vedic Index*, p. 468. The Vedic Age. (Bharatiya Vidya Bhavan, Vol. I).

ಸಿಂಧೂ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ದ್ರಾವಿಡ ಅಥವಾ ಅನಾರ್ಯರದೆಂಬ ವಾದವು ಸತ್ಯದೂರವೆಂದು ಮುಂದೆ ಸೂಚಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಭಾಷೆಗಳು : ಮಾನವನ ಮೂಲಭಾಷೆಯು ಪಶುಪಕ್ಷಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಕೆಲವು ಧ್ವನಿಗಳ ಅನುಕರಣೆಯಿಂದಲೂ ಮತ್ತು ಹಸಿವು, ಭಯ, ಆಶ್ಚರ್ಯ, ಸಂತೋಷಸೂಚಕವಾದ ಕೆಲವು ಅಂಗವಿಕ್ಷೇಪ ಸಂಕೇತಗಳಿಂದಲೂ ಜನ್ಯವಾಯಿತೆಂದು ಊಹಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಭಾಷೆಯು ಏಕಾಕ್ಷರಾತ್ಮಕ (Monosyllabic) ವಾಗಿದ್ದು ಪದಗಳು ಕೇವಲ ವ್ಯಕ್ತಿಸೂಚಕವಾಗಿದ್ದವು. ಬಹಳ ಕಾಲಾನಂತರ ಜಾತಿಸೂಚಕಗಳಾದ ಪದಗಳು ಮನುಷ್ಯನ ತಾಲ ಓಷ್ಠ್ಯ ದಂತಾದಿಗಳ ಬೆಳವಣಿಗೆಯನ್ನೂ ಮಿದುಳಿನ ಮುಂಭಾಗದ (Neopallium) ಬೆಳವಣಿಗೆಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ಬಂದವು. ಈಗಲೂ ಕೂಡ ಅನೇಕ ಅನಾಗರಿಕ ಜನರಲ್ಲಿ ಜಾತಿಸೂಚಕಗಳಾದ ಪದಗಳಿಲ್ಲ. ಕೆಂಪುಹಸು, ಕರಿಹಸು.

ಬಿಳಿಯಹಸು ಎಂಬ ಪದಗಳಿವೆಯೇ ಏನಾ “ಹಸು” ಎಂಬ ಜಾತಿಸೂಚಕ ವಾದ ಪ್ರತ್ಯೇಕಪದವಿಲ್ಲ. ಮಾನವನು ಬೇಟೆ ಮತ್ತು ಪಶುಪಾಲನೆಯಿಂದ ಜೀವಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೊಸ ಅನುಭವಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಹೊಸ ಪದಗಳು ಅವಶ್ಯಕವಾದವು. ವ್ಯವಸಾಯ, ವ್ಯಾಪಾರ, ಕೈಗಾರಿಕೆಗಳು ಬೆಳೆದ ಹಾಗೆಲ್ಲ ಇತರ ಜನಾಂಗಗಳೊಡನೆ ಸಂಪರ್ಕವುಂಟಾಗಿ ಭಾಷೆಯು ಅಂಟು ಭಾಷೆ (Agglutinative) ಆಯಿತೆಂದೂ, ಕೊನೆಗೆ ಸಂಸ್ಕೃತ, ಗ್ರೀಕ್, ಲ್ಯಾಟಿನ್ ಭಾಷೆಗಳಂತೆ (Inflexional) ಆಯಿತೆಂದೂ ಕೆಲವರು ಊಹಿಸುವರು. ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿರುವ ಭಾಷೆಗಳೆಲ್ಲವೂ ಒಂದೇ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಜನಾಂಗದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಕಾಲಕ್ರಮೇಣ ಇತರ ದೇಶಗಳಿಗೆ ಹರಡಿದವೇ ಅಥವಾ ಪ್ರಪಂಚದ ವಿವಿಧ ಭಾಗದವರು ತಮ್ಮ ಭಾಷೆಯನ್ನು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಕಂಡುಹಿಡಿದರೇ ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳಿವೆ.

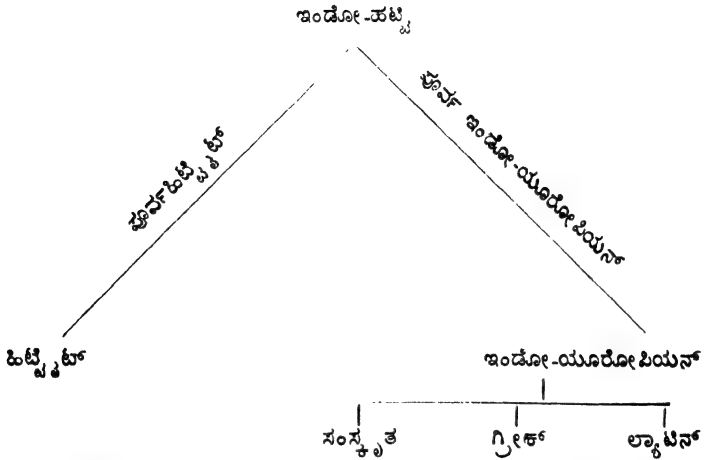
ಭರತಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದ ಭಾಷೆಗಳು ಆರ್ಯ ಅಥವಾ ದ್ರಾವಿಡ ಭಾಷಾವರ್ಗಗಳಿಗೆ ಸೇರಿವೆ. ಸಮಾರು ೩೦೦ ಸ್ಥಾನಿಕ ಭಾಷಾಪ್ರಭೇದಗಳಿವೆ ಯೆಂದು ಲೆಕ್ಕ ಸಿದೆ. ಆದರೆ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮುಂಡ-ನಾಗ-ಅಸ್ಸಾಮೀಸ್, ತಮಿಳು, ತೆಲುಗು, ಕನ್ನಡ, ಮರಾಠಿ, ಬೆಂಗಾಳಿ, ಪೂರ್ವಹಿಂದಿ, ಪಶ್ಚಿಮಹಿಂದಿ (ಉರ್ದು), ಉರಿಯ, ಮತ್ತು ಗುಜರಾತಿ ಎಂಬ ಹತ್ತು ಭಾಷೆಗಳೇ ಮುಖ್ಯ ವಾದುವು.¹⁸

¹⁸ ಮುಖ್ಯಭಾಷೆಗಳು (೧೯೩೧ ನೆಯ ಜನಗಣನೆಯಂತೆ).

	ಭಾಷೆ	ಪುರುಷರು	ಸ್ತ್ರೀಯರು
೧.	ಮುಂಡ-ನಾಗ-ಅಸ್ಸಾಮಿ	೧,೦೪೨,೦೦೦	೯೫೭,೦೦೦
೨.	ತಮಿಳು	೧೦,೦೭೩,೦೦೦	೧೦,೩೩೯,೦೦೦
೩.	ತೆಲುಗು	೧೩,೭೯೧,೦೦೦	೧೩,೦೮೩,೦೦೦
೪.	ಕನ್ನಡ	೫,೬೯೦,೦೦೦	೫,೫೧೬,೦೦೦
೫.	ಮರಾಠಿ	೧೦,೫೭೩,೦೦೦	೧೦,೩೧೭,೦೦೦
೬.	ಬೆಂಗಾಳಿ	೨೭,೫೧೭,೦೦೦	೨೫,೯೫೭,೦೦೦
೭.	ಪೂರ್ವ ಹಿಂದಿ	೪,೭೧೦,೦೦೦	೨,೬೫೭,೦೦೦
೮.	ಪಶ್ಚಿಮ ಹಿಂದಿ	೩೭,೭೪೩,೦೦೦	೩೩,೮೦೪,೦೦೦
೯.	ಉರಿಯ	೫,೪೮೫,೦೦೦	೫,೭೦೯,೦೦೦
೧೦.	ಗುಜರಾತಿ	೪,೬೧೦,೦೦೦	೫,೭೪೬,೦೦೦

ಆರ್ಯಭಾಷಾವರ್ಗ : “ಇಂಡೋ-ಯೂರೋಪಿಯನ್,” “ಇಂಡೋ-ಜರ್ಮಾನಿಕ್,” “ಉರ್-ಆರ್ಯನ್” ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವಾಕ್ಯಾತ್ಮಕ ರಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಭಾಷಾವರ್ಗದಲ್ಲಿ “ಆರ್ಯ” ಎಂಬ ಪ್ರಭೇದವು ಇರಾನಿಯನ್, ದಾರದ, ಇಂಡಿಕ್ ಎಂಬ ಮೂರು ಭಾಷೆಗಳಿಗೆ ಮೂಲವೆಂದು ಡಾ|| ಗ್ರಿಯರ್‌ಸನ್ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವನು. ಇರಾನಿಯನ್ ಭಾಷೆಯಿಂದ ಪಾರಸಿಕ್, ಅವೆಸ್ತಿಕ್, ಸಿಥಿಕ್, ಪೂರ್ವ ಇರಾನಿಯನ್ ಭಾಷಾಪ್ರಭೇದಗಳು ಹುಟ್ಟಿದವು. ಪಾರಸಿಕದಿಂದ ಕುರ್ದು, ಪ್ರಾಚೀನ ಪರ್ಷಿಯನ್, ಬುರ್ಗಿಸ್ತಾ ಎಂಬವೂ ಪ್ರಾಚೀನ ಪರ್ಷಿಯನ್ನಿನಿಂದ ಪೆಹ್ಲವಿಯು ಜನ್ಮವಾದವು. ಇಂಡಿಕ್ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ವೈದಿಕ, ಸಂಸ್ಕೃತ, ಪ್ರಾಚೀನ ಪ್ರಾಕೃತ, ಮಾಲಿ, ಅವಭಂಠ, ಅಧುನಿಕ ಆರ್ಯಭಾಷೆಗಳು, ಎಟು (ಪ್ರಾಚೀನ ಸಿಂಹಳ), ಜಿಪ್ಸಿ ಭಾಷೆಗಳು ಸೇರಿವೆ. ದಾರದ ಅಥವಾ ಪೈಶಾಚೀ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಕಾಫಿರ್-ಬಷ್ಕಲೀ, ವೈ-ಅಲಾ, ಖೋ-ವರಾ, ಷಿನಾ, ಕೋಹಿಸ್ತಾನಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಸೇರಿವೆ. ಅನೇಕ ವೈದಿಕ ಶಬ್ದಗಳು ಈ ಪೈಶಾಚಿ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಈಗಲೂ ಕಂಡುಬರುವವು. ಈ ಪೈಶಾಚಿ ಭಾಷೆಗಳಿಂದಲೇ ಮಾಲಿ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಕೃತಗಳೂ ದ್ರಾವಿಡ ಭಾಷೆಗಳೂ ಹುಟ್ಟಿದವೆಂದು ಕೆಲವರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವರು.

ಈಚೆಗೆ ಚಿತ್ರಲಿಪಿಯ ಹಟ್ಟಿಲಿ (Pictographic Hittite or Hattili) ಭಾಷೆಯನ್ನು ಹ್ರಾಸ್ನಿ, ಸ್ಟರ್ಬಿವಾಂಟ್, ಫ್ರಾಯರ್ ಮುಂತಾದ ಪಂಡಿತರು ವಿಮರ್ಶಿಸಿ “ಇಂಡೋ-ಯೂರೋಪಿಯನ್” ಎಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದ ಭಾಷೆಯ ವಿಷಯವಾಗಿ ನೂತನ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ಹೊರಡಿಸಿರುವದರಿಂದ ಹಿಂದಣ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವಿಮರ್ಶಿಸುವದು ಅನವಶ್ಯಕ. ಕೋಣಲಿಪಿ (Cuneiform)ಯಲ್ಲಿರುವ “ಕ್ಯಾಸಿಕಲ್ ಹಿಟ್ಟೈಟ್” ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಅನಾರ್ಯಪದಗಳಿರುವದರಿಂದ ಇದು ಆಧುನಿಕವು. (ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೨೦೦೦). ಇದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ಚಿತ್ರಲಿಪಿಯ ಹಟ್ಟಿಲಿ ಅಥವಾ ಸಸಲಿ-ನೆಸುಮ್ಲಿಲಿ ಎಂಬ ಭಾಷೆಯೇ ಆರ್ಯರದೆಂದು ಅನೇಕರು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವರು. ಆದುದರಿಂದ ಇಂಡೋ-ಹಟ್ಟಿ ಎಂಬುದೇ ಮೂಲವೆಂದೂ ಇದರಿಂದ ಇಂಡೋ-ಯೂರೋಪಿಯನ್ ಭಾಷೆಯು ಹುಟ್ಟಿತೆಂದೂ ನಿರ್ಧರಿಸಿದೆ.

“ ಸೆಂಟಂ ” ಮತ್ತು ಸೇಟಮ್ ” ಎಂಬ ತತ್ತ್ವವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಈ ವರ್ಗದ ಭಿನ್ನಭಾಷಾ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಈ ವೃತ್ತಗಳಿಂದ (isoglosses) ಸೂಚಿಸಬಹುದು.

೧೧. ಜರ್ಮನ್	೧. ಹಟ್ಟಿಟ್	೪. ಬಾಲ್ಟೋ-ಸ್ಲಾವಾನ್
೧೦. ಕೆಲ್ಟಿಕ್	೨. ತೊಖಾರಿ	೫. ಆಲ್ಬೇನಿಯನ್
೯. ಇಟಾಲಿಯನ್		೬. ಇಂಡೋ-ಇರಾನಿಯನ್
೮. ಗ್ರೀಕ್	೩. ಫ್ರೇಕೋ-ಫ್ರಿಜಿಯನ್	೭. ಆರ್ಮಿನಿಯನ್

ಮೊದಲಿನ ಮೂರು ಭಾಷೆಗಳು ಮಧ್ಯ ಇಂಡೋ-ಯೂರೋಪಿಯನ್ ಪಂಗಡಕ್ಕೂ, ೪, ೫, ೬, ೭ ಸೇಟಂಪಂಗಡಕ್ಕೂ, ೮, ೯, ೧೦, ೧೧ ಸೆಂಟಮ್ ಪಂಗಡಕ್ಕೂ ಸೇರಿವೆ. ಹಟ್ಟಿ ಎಂಬ ಮೂಲಜನಾಂಗವು ಪೂರ್ವ ಏಷ್ಯಾಮೈನರ್ ದೇಶದಲ್ಲಿದ್ದಿತೆಂದೂ ಅನಂತರ ಆ ದೇಶಕ್ಕೆ ಬಂದ ಬೇರೆ ಜನಾಂಗವು ಹಿಂದಣವರ ಹೆಸರನ್ನೇ ತಾವೂ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಹಟ್ಟಿಟ್ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೨೦೦೦ ದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರೆಂದು ಡಾ|| ಹ್ರಾಸ್ನಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಕೋಣಲಿಪಿಯ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ “ ಹಟ್ಟಿಲಿ ಕಿಸನ್

ಮತ್ತಿ, ಹಟ್ಟಿಲಿ ಮೆಮ ಇ" (ಹಟ್ಟಿಲಿ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳುವನು) ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಾಚೀನ ಭಾಷೆಯ ವಾಕ್ಯಗಳಿರುವದರಿಂದ ಹಟ್ಟಿಲಿ ಭಾಷೆ "ಕ್ಲಾಸಿಕಲ್ ಹಿಟ್ಟಿಲಿಟ್" ಭಾಷೆಗಿಂತ ಭಿನ್ನವಾಗಿದ್ದಿತು. ಈ ಪ್ರಾಚೀನ ಚಿತ್ರಲಿಪಿಯ ಹಟ್ಟಿಲಿ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬಂದಿರುವ ದೇವತೆಗಳ ರಾಜರ ಮತ್ತು ಇತರ ವಸ್ತುಗಳ ಹೆಸರುಗಳು ಸಂಸ್ಕೃತಸಂಬಂಧವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವವು¹⁴. ವ್ಯಾಕರಣಾಂಶಗಳಲ್ಲಿ ಇಂಡೋ-ಹಿಟ್ಟಿಲಿಟ್ ಭಾಷೆಗೂ ಇಂಡೋ-ಯೂರೋಪಿಯನ್ ಭಾಷೆಗೂ ಕೆಲವು ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳಿವೆ¹⁵. ಡಾ|| ಸ್ವರ್ವಿ ವಾಂಟ್ ಹಿಟ್ಟಿಲಿಟ್ ಭಾಷೆಯು ಇಂಡೋ-ಯೂರೋಪಿಯನ್ ಭಾಷೆಗಿಂತಲೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದರೂ ಹಿಟ್ಟಿಲಿಟ್ ಭಾಷೆಯ ಕೆಲವು ಅಂಶಗಳು ಇಂಡೋ-ಯೂರೋಪಿಯನ್ ಭಾಷೆಯ ವಿಕಾಸಕ್ರಮವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದು ಹೇಳುವನು. ಡಾ|| ಪೀಡರ್‌ಸನ್¹⁶ ತೊಖಾರಿ ಭಾಷೆಗೂ ಹಿಟ್ಟಿಲಿಟ್

14 ಹಟ್ಟಿಲಿ—ಸಂಸ್ಕೃತ	ಹಿಟ್ಟಿಲಿಟ್—ಸಂಸ್ಕೃತ	ಹಿಟ್ಟಿಲಿಟ್—ಸಂಸ್ಕೃತ
ಅಸ್ತು ವತುಮಜಸ್ —ಅಸಮಂಜಸ್	ಅಪ—ಅಪ	ಸ್ವರ್—ತಾರ
ಲುಹಸ್ —ಲಾಹಿ, ರೋಹಿತ	ಅಪ್, ಏಪ್—ಆಪ್	ತೇ—ತೇ
ಕತುವಸ್ —ಕ್ರತು	ಹರ್ಷ—ಅರ್ಪಯ	ನತ—ನ
ಅರಿಯಸ್ —ಆರ್ಯ	ಲಿಪ್—ಲೇಪ	ಏತ್ } —ಅದ್
ಅಇಅಸ್ —ಆಯು	ಪಪರ್—ಪೃಷತ್	ಆತ್ } —ಅದ್
ಸಗರಿಸ್ —ಸಗರ	ಸ್ತಪ್—ಸ್ಥಾಪಯ	ತೇ—ದಧಾತಿ }
ತುವರ್‌ಸಸ್ —ತುವರ್‌ಸು	ಅಪಸ್—ಅಭಿ	ತೇ—ದಧಾತಿ }
ದುರ್‌ಪತ —ದುರ್‌ಪದ	ನೆಪಸ್—ನಭಸ್	ಹುಕ್ } —ವಾಕ್
	ವೆತರ್—ವತ್	ಹೈಕ್ } —ವಾಕ್

15 ಇಂಡೋ-ಹಿಟ್ಟಿಲಿಟಿನ ಹ. ಇಂ. ಯೂ. ನಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವದಿಲ್ಲ. ಅರ=ಅರೇ, ಆರಾತ್=ದೂರ. ಇಂ. ಹಿ. ಹ. ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಹ್ರಸ್ವಸ್ವರವು ವ್ಯಂಜನದೊಡನೆ ಕೂಡುವದು. ಇಂ. ಯೂ. ನಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘವಾಗುವದು—ಮೆಹೋಮ್=ಮಾತ್ರಂ; ಇ. ಹಿ.—ಕ, ಖ, ಗ, ಘ ಇಂ. ಯೂ. ನಲ್ಲಿ ಮೃದುವಾಗುವದು, ಕ್ಲಾಸಿಕಲ್ ಹಿಟ್ಟಿಲಿಟಿನಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವದಿಲ್ಲ—ಕೇತ=ಶೇತೇ. ಇಂ. ಹಿ. ಕ್ವ, ಖ್ವ, ಗು, ಘು, ಇಂ. ಯೂ. ನಲ್ಲಿ ಅದೃಶ್ಯವಾಗುವವು : ಕಿಸ್—ಕ್ರೂರ; ಹೆಟ್ಟಿಲಿಟ್ ಕುರುರ್<ಇಂ. ಹಿ. ಕುರೂರ್, ಇಂ. ಹಿ. ತ್ಸತ್ ದ್ವಡ್>ಇಂ. ಯೂ. ಸ್ತ್, ಸ್ತ್. ಇಂ. ಹಿ. ಅಂತ್ಯತ್>ಇಂ. ಯೂ. ಸ್ ಆಗುವದು. ಹಿಟ್ಟಿಲಿಟಿನ ಕೆಲವು ಪ್ರಾಚೀನಾಂಶಗಳು (Archaisms) ಇಂಡೋ-ಯೂರೋಪಿಯನ್ ಭಾಷಾಪದ್ಧತಿಗಿಂತ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗಿವೆ. ಆದರೂ ಹಿಟ್ಟಿಲಿಟ್ ಭಾಷೆಗೂ ಸಂಸ್ಕೃತಕ್ಕೂ ಸಾಮ್ಯಗಳೆನಿಸಿಕವಾಗಿವೆ.

ಭಾಷೆಗೂ ನಿಕಟಸಂಬಂಧವನ್ನು ತೋರಿಸಿರುವನು. ಪೈಶಾಚಿ ಪ್ರಾಕೃತ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಂಜನಗಳು ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗುವಂತೆಯೇ ಇಂಡೋ-ಯೂರೋಪಿಯನ್ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಫುಟಾಕ್ಷರಗಳು (Explosives) ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ವಿವಿಧ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿ “ಕ್ಲಾಸಿಕಲ್ ಹಿಟ್ಲೈಟ್”, ತೊಖಾರಿಯನ್, ಥ್ರೇಸಿಯನ್, ಫ್ರಿಜಿಯನ್, ಎಟ್ರಸ್ಕನ್, ಲಿಡಿಯನ್, ಫಿನ್ನೋ-ಉಗ್ರಿಯನ್, ಸ್ಲಾವ್, ಬಾಲ್ಟಿಕ್, ಹೈಜರ್ಮನ್ ಎಂಬ ಪ್ರಭೇದಗಳುಂಟಾದವು.

ಡಾ || ಕೀತ್¹⁷ ಇಂಡೋ-ಯೂರೋಪಿಯನ್ ಜನರ ಮೂಲನಿವಾಸವು ಕಿಫಿಸ್ ಹುಲ್ಲುಗಾವಲು ನೀಪರ್-ಯೂರಲ್ ಮಧ್ಯಪ್ರಾಂತ್ಯವೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವನು. ಆದರೆ ಪ್ರಾಚ್ಯಸಂಶೋಧನೆಯಿಂದ ಈಚೆಗೆ ಕಂಡು ಬಂದಿರುವ ಆಧಾರಗಳ ಮೇಲೆ ಇಂಡೋ-ಯೂರೋಪಿಯನ್ ಎಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಆರ್ಯಜನರ ಮೂಲನಿವಾಸವು ಭರತಖಂಡವಾಗಿದ್ದು ಕ್ರಿಸ್ತ ಪೂರ್ವ ಸುಮಾರು ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸಹಸ್ರಾಬ್ದದ ಆದಿಭಾಗದಲ್ಲಿ ಈ ಭಾರತೀಯರು ಪಶ್ಚಿಮಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹೊರಟು ಪ್ರಾಚೀನ ಹಿಟ್ಲೈಟ್ ಮುಂತಾದ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣರಾದರೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಬಹುದು. ಕೋಣಲಿಪಿಯ ಹಿಟ್ಲೈಟ್ ಭಾಷೆಗೂ ಇಂಡೋ-ಯೂರೋಪಿಯನ್ ಭಾಷೆಗೂ ಎಂತಹ ಸಂಬಂಧವಿದ್ದರೂ, ಇಂಡೋ-ಹಿಟ್ಲೈಟ್ ಎಂಬುದೇ ಮೂಲಭಾಷೆಯೆಂದು ಈಗ ನಿರ್ಧರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಇದುವರೆಗೂ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ಭಾಷಾಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾದ ಭಾಷಾತತ್ವಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಬೇಕಾಗುವದು.

ಇದರ ಮುಕ್ತಿಾರ್ಥ ವೇನೆಂದರೆ—ಆರ್ಯಭಾಷೆಯಾದ ವೈದಿಕ ಸಂಸ್ಕೃತವು ಬೊಫಾಸ್ತಾ ಕಾಯ ಶಾಸನಗಳು, ಟಿಲ್ ಅಲ್ ಅಮಾರ್ ಪತ್ರ(ಕ್ರಿ ಪೂ.೧೪೦೦) ಗಳಿಗಿಂತ ಮುಂಚೆಯೇ ಆನಟೋಲಿಯ, ಸಿರಿಯ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಂತ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಹರಡಿ ಅನೇಕ ರೂಪಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿ ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೮೦೦ ಕ್ಕೆ ಅವೆಸ್ಪನ್ ಭಾಷೆಯಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿತು. ಹೀಗೆ ಪಶ್ಚಿಮದ ಕಡೆಗೆ ಪ್ರವಹಿಸುವಾಗ ವಾಯವ್ಯ ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ ಪೈಶಾಚಿ ಪ್ರಾಕೃತಗಳು ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ ಮೂಲದ್ರಾವಿಡ ಭಾಷೆಗಳೂ ಉಂಟಾದವು. ಲ್ಯಾಟಿನ್ ಭಾಷೆಯು ರೋಮನ್ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ಕಾಲದನಂತರ ಇಟಾಲಿಯನ್ನಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿದಂತೆಯೇ ಸಂಸ್ಕೃತದಿಂದ ಪ್ರಾಕೃತಗಳು ಹುಟ್ಟಿದವು. ವೈಯಾಕರಣರು ಕೂಡ ಪ್ರಾಕೃತವು ಸಂಸ್ಕೃತ ಭವವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವರು. ಗ್ರಿಯರ್ಸ್ಸನು ಪೈಶಾಚಿ ಪ್ರಾಕೃತಗಳನ್ನು ಇಂಡೋ-ಯೂರೋಪಿಯನ್ ಭಾಷಾವರ್ಗದ “ಬೋ” (ಪರ್ವತ) ಭೇದ

¹⁷ I. H. Q. XIV. p. 221 ; XIII. p. 1-30.

ವೆಂದು ಹೇಳುವನು. ಆದರೆ ಬ್ಯಾಕ್, ಮಾರ್ಗನ್‌ಸ್ಟೀರ್ನ್ ಮುಂತಾದವರು ಗ್ರೀಯರ್‌ಸನ್ನಿನ ವಾದವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ ಈ ಪ್ರಾಕೃತಗಳು ಅವೆಷ್ಟೆ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಗಳಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನವಾದ ಮೂರನೆ ಪಂಗಡಕ್ಕೆ ಸೇರದವಲ್ಲವೆಂದು ಸಂಸ್ಕೃತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದವೆಂದು ಹೇಳುವರು.¹⁸ ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ಪಿಶಾಚ ಭಾಷೆಯೆಂದರೆ ಅವ್ಯವಸ್ಥಿತ (Confused) ಭಾಷೆಯೆಂದೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಪೈಶಾಚಿ ಭಾಷಾವರ್ಗವೆಂಬುದಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಊಹಿಸುವರು.¹⁹ ಆದರೆ ಪ್ರಾಕೃತಗಳೆಂದೆನಿಸಿದ ಮಾಗಧೀ ಅರ್ಧಮಾಗಧೀ, ಪಾಲಿ, ಶೌರಸೇನಿ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರೀ ಮುಂತಾದವು ವೈದಿಕ ಭಾಷೆಯ ಅಪಭ್ರಂಶಗಳೇ ಆಗಿವೆ. ಇವುಗಳಿಗೆ ಮಧ್ಯ ಇಂಡೋ-ಆರ್ಯನ್ ಎಂಬ ಹೆಸರಿದೆ.²⁰ ವೈಯಾಕರಣರು ಪ್ರಾಕೃತಭಾಷೆಯನ್ನು ಪ್ರಾಚ್ಯ ಅಥವಾ ಚೂಳಿಕಾ ಪೈಶಾಚಿ ಮತ್ತು ಪ್ರತೀಚ್ಯ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ ಭಾಗಿಸಿರುವರು. ಪಾಲಿ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಮಾಗಧೀ ಅಥವಾ ಅರ್ಧಮಾಗಧೀ ಭಾಷೆಗೆ ಕ್ರಿಸ್ತಶಕ ಎಂಟನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಸಿಂಹಳದ ಬೌದ್ಧ ಭಿಕ್ಷುಗಳು ಕೊಟ್ಟ ಹೆಸರು. ಕೆಲವರು ಪಾಲಿಭಾಷೆಯ ತೌರುವನೆ ಉಜ್ಜಯಿನಿ ಅಥವಾ ತಕ್ಷಶಿಲೆ ಎಂದೂ ವಿಂಧ್ಯಪ್ರಾಂತವೋ ವಾಯವ್ಯ ಪ್ರಾಂತವೋ ಪ್ರಚಾರಭೂಮಿಯೆಂದೂ ಹೇಳುವರು.²¹ ದಾರದ ಅಥವಾ ಪಿಶಾಚ ಜನಾಂಗವು ವೇದಯುಗಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆಯೇ ಕೇಕಯ, ಕುರುಪಾಂಚಾಳ, ಮಗಧ, ಗೌಡ, ನೇಪಾಲದ ವರೆಗೆ ವರ್ತಮಾನವಾಯಿತು, ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಸಿಂಧು, ವಿಂಧ್ಯ, ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರ, ಆಂಧ್ರ, ಕರ್ಣಾಟ, ದ್ರಾವಿಡದೇಶಕ್ಕೂ ಎರಡು ಅಲೆಗಳಂತೆ ಹರಡಿ ಗೌಡ ಮತ್ತು ದ್ರಾವಿಡಗಳೆಂಬ ಭಾಷಾಪ್ರಭೇದಗಳಿಗೆ ಕಾರಣರಾದರೆಂದೂ ಕೆಲವರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವರು. ಈ ಮಧ್ಯ ಇಂಡೋ-ಆರ್ಯನ್ ಭಾಷೆಗಳಿಂದ ಈಗ ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿರುವ ಆಧುನಿಕ ಇಂಡೋ-ಆರ್ಯನ್ ಭಾಷೆಗಳೆಂದೆನಿಸಿದ ಹಿಂದಿ, ಬಂಗಾಲಿ, ಮರಾಠಿ, ಗುಜರಾತಿ, ಔಡ್ಧೀ, ನೇಪಾಳಿ, ಕಾಶ್ಮೀರಿ, ಬ್ರಜಭಾಷಾ, ಭೋಜಪುರಿಯ, ಪಂಜಾಬಿ, ಲಹಂದಿ, ರಾಜಸ್ಥಾನಿ, ಅಸ್ಸಾಮಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷಾಪ್ರಭೇದಗಳು ಹುಟ್ಟಿದವು.

ಮುಂಡ-ಮಾನ್‌ಖೋರ್ ಭಾಷೆಗಳು : ಇವು ಭರತಖಂಡದ ಮಧ್ಯ

¹⁸ Bloch, *Lefarmation de langue Masathi* ; Morgenstierne, *Reports of Linguistic Missions to Afghanistan and North-Western India*, 1926-32. Oslo.

¹⁹ Masters, *J. R. A. S.* 1943.

²⁰ Bloch, *L'Inde-Aryan du Veda aux Temps Modernes*. 1934.

²¹ B. C. Law, *History of Pali Literature*, Vol. I.

ಮತ್ತು ಪೂರ್ವಭಾಗಗಳಲ್ಲಿವೆ. ಇವುಗಳು ಆಸ್ಟ್ರೋ ಎಷಿಯಾಟಿಕ್ ಮತ್ತು ಆಸ್ಟ್ರೋ ನೀಷಿಯನ್ ಎಂಬ ಪ್ರಭೇದಗಳುಳ್ಳ ಆಸ್ಟ್ರಿಕ್ ಭಾಷಾವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವೆಂದು ಸ್ಥಿತ್ ಮುಂತಾದವರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಟ್ಟಿದ್ದರು. ಆದರೆ ಡಿ. ಹೆವೆಸಿ ಈ ಕೋಲ್ (ಮುಂಡ) ಭಾಷೆಗಳಿಗೂ ಫಿನ್ನೋ-ಉಗ್ರಿಯನ್ ಭಾಷೆಗೂ ಹತ್ತಿರ ಸಂಬಂಧವಿರುವದರಿಂದ “ಆಸ್ಟ್ರಿಕ್” ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ವರ್ಗವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವನು. ಈ ಮುಂಡ-ಮಾನ್‌ಖ್ವೀರ್ ಭಾಷೆಗಳು ಪಾಲಿನೇಷಿಯ ವರೆಗೂ ಹರಡಿದ್ದವು. ಪಾಲಿನೇಷಿಯ (ಮೆಯೋರಿ) ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ “ಮತುಕಿ” (ಕೃತ್ತಿಕಾ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು, ಮಾತೃಕೆಯರು), “ರಾಕಾ” (ಸಂಸ್ಕೃತ ರಾಕಾ—ಪೂರ್ಣಿಮಾ), “ಕುಹೂ” (ಸಂಸ್ಕೃತ ಕುಹೂ—ಆಮಾವಾಸ್ಯಾ) ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿರುವದರಿಂದಲೂ, ಮೆಯೋರಿ ಜನರು ತಾವು ಗಂಗಾವ್ರಾಂತದಿಂದ ಬಂದೆವೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಂಡಿರುವದರಿಂದಲೂ, ಇವರ ಭಾಷೆಯು ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಂಬಂಧವಾದುದೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಆದರೆ ಡಾ|| ಸಿಲ್ವೆಸ್ತರ್‌ಲೆವಿ ಇದನ್ನು ವಿಸರೀತಮಾಡಿ ವೇದಕಾಲದ ಇಂಡೋ-ಆರ್ಯನ್ ಭಾಷೆಗೆ “ಆಸ್ಟ್ರಿಕ್” ಭಾಷೆಯೇ ತಳಹದಿ ಎಂದು ಊಹಿಸುವರು.²²

ದ್ರಾವಿಡ ಭಾಷೆಗಳು: ದಕ್ಷಿಣಾಪಧದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿರುವ “ದ್ರಾವಿಡ” ಭಾಷೆಗಳು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಭಾಷಾವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವೆಂದು ಕಾಲ್ಡೆವ್‌ಲ್ ಮುಂತಾದವರು ವಾದವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿದರು. ಇವರಿಗೆ ಮುಖ್ಯ ಆಧಾರವು ವ್ಯಾಕರಣ. “ದ್ರಾವಿಡ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಾನುಸಾರವಾಗಿ ಲಿಂಗನಿರ್ಣಯ ಮತ್ತು ಸಂಧಿಕ್ರಮ ಬೇರೆಯಾಗಿವೆ. ನಾಮಪದಗಳಲ್ಲಿ ಏಕವಚನ ಬಹುವಚನಗಳೆರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ ವಿಭಕ್ತಿಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಸೇರಿರುವವು. ಗುಣವಾಚಕಗಳಿಗೆ ತರತಮಭಾವವಿಲ್ಲ. ಸಂಬಂಧಾರ್ಥಕ ಸರ್ವನಾಮವಿಲ್ಲ. ಕರ್ಮಣಿಪ್ರಯೋಗವು ವಿಶೇಷವಾಗಿಲ್ಲ. ಕ್ರಿಯೆಗಳಿಗೆ ನಿಷೇಧರೂಪವಿದೆ. ಕೃತ್ತದ್ವಿತ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಬೇರೆಯಾಗಿವೆ. ಉತ್ತಮವುರುವದ ಸರ್ವನಾಮಕ್ಕೆ ಇದಿರಲ್ಲಿರುವವರನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಎರಡು ಬಗೆಯ ವಚನಗಳಿವೆ.” ಪ್ರಾಗ್ವೈದಿಕವೆಂಬ ಒಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಭಾಷೆ ಇದ್ದಿತೆಂದೂ ಬಹುಶಃ ಇದು ಗೋಂದಿ, ಕುಞ, ಕುರಖ್, ಮಾಲೊ, ಬ್ರಾಹು-ಇ ಭಾಷೆಗಳಂತಿದ್ದು ಕಾಲಕ್ರಮೇಣ ತಮಿಳು, ತೆಲುಗು, ತುಳು, ಕನ್ನಡ, ಮಲಯಾಳ, ತುದ, ಕೊಡಗ, ಬಡಗ, ಕೋತ ರೂಪಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿತೆಂದೂ ಊಹಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಸಂಸ್ಕೃತ ವೈಯಾಕರಣರು ದ್ರಾವಿಡಭಾಷೆಗಳು ಸಂಸ್ಕೃತಜನ್ಯವಾದ

²² S. K. Chatterji, *Proceedings VIII O.R. Conference, Mysore, 1935*.

ಪ್ರಾಕೃತ ಭಾಷಾವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವೆಂದು ಕೆಲವು ಉಪಪತ್ತಿಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುವರು. ಭರತಖಂಡದಲ್ಲಿ ದ್ರಾವಿಡರಿಗೂ ಇತರರಿಗೂ ಜಾತಿಭೇದವಾಗಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತಿಭೇದವಾಗಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಇರಲಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದಲೂ ದ್ರಾವಿಡ ಭಾಷಾವರ್ಗವನ್ನು ಪರದೇಶದ ಯಾವ ಭಾಷಾವರ್ಗಕ್ಕೂ ಹೋಲಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದಲೂ, ದ್ರಾವಿಡರೆಂಬ ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟ ಜನಾಂಗವು ವಿದೇಶದಿಂದ ಬಂದು ಇಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿತೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಆಧಾರಗಳಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದಲೂ, ಸಂಸ್ಕೃತಜನ್ಯವಾದ ಪೈಶಾಚಿ ಪ್ರಾಕೃತಗಳಿಂದಲೇ ಮುಖ್ಯವಾದ “ದ್ರಾವಿಡ” ಭಾಷೆಗಳು ಹುಟ್ಟಿ, ಅನಾಗರಿಕರಾದ ಕಾಡು ಜನರ ನೈಗ್ರಿಟೋಭಾಷೆಯಿಂದ ಕೆಲವು ಅಂಶಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿ, ಈಗಿನ ರೂಪಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದವೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ಚಾರಿತ್ರಿಕ ನಿರ್ದರ್ಶನಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿದರೆ ಕ್ರಿಸ್ತಪೂರ್ವ ಮೂರನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರಿನ ಉತ್ತರ ಸರಹದ್ದಿನ ವರೆಗೂ ಪಾಲಿಭಾಷೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನರಿಗೂ ಅರ್ಥವಾಗುವಂತೆ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಹಾಕಿಸಿರುವುದಲ್ಲದೆ ಈ ದಕ್ಷಿಣದೇಶದ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ದ್ರಾವಿಡಭಾಷೆಯ ಪದಗಳೇ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಆಫಘನಿಸ್ತಾನದಿಂದ ಮೈಸೂರಿನ ವರೆಗೂ ಮೌರ್ಯಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದಲ್ಲೆಲ್ಲ ಪಾಲಿ-ಪ್ರಾಕೃತ ಭಾಷೆಯೇ ಕೇವಲ ರಾಜಕೀಯ ಭಾಷೆಯಾಗಿರದೆ, ಸಾಮಾನ್ಯ ಪಾಮರ ಜನರ ಭಾಷೆಯೂ ಆಗಿದ್ದಿತೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಬಹುದು, ಮತ್ತು ಅಶೋಕನು ರಾಯಭಾರಿಗಳನ್ನೂ ಬೌದ್ಧ ಭಿಕ್ಷುಗಳನ್ನು ಪಾಂಡ್ಯ, ಕೇರಳ, ಚೋಳ, ಸತ್ಯಪುತ್ರ, ತಾಮ್ರಪರ್ಣಿ (ಸಿಂಹಳ) ದೇಶಗಳಿಗೂ ಕಳುಹಿಸಿದ್ದನು. ಇಲ್ಲಾದರೂ ದ್ರಾವಿಡ ಭಾಷೆಗಳು ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿದ್ದವೇ ಎಂಬುದಕ್ಕೂ ಆಧಾರಗಳಿಲ್ಲ. ಈಚೆಗೆ ತಿರುಚಿನಾಪಲ್ಲಿ, ಆನೆಮಲೆ ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿರುವ ಕ್ರಿಸ್ತಪೂರ್ವ ಎರಡನೆಯ ಶತಾಬ್ದದ ಬ್ರಾಹ್ಮೀಲಿಪಿಯ ಶಾಸನಗಳು ಪಾಲಿಭಾಷೆಯಲ್ಲಿದ್ದು ದ್ರಾವಿಡಭಾಷಾಸಂಪರ್ಕವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಅದುದರಿಂದ ಕ್ರಿಸ್ತಶಕದ ಒಂದನೆಯ ಶತಾಬ್ದಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆ ದ್ರಾವಿಡ ಭಾಷೆಯು ಹೇಗಿದ್ದಿತೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಲು ಆಧಾರಗಳೇ ಸಿಕ್ಕಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಕೆಲವರು ಸಿಂಧೂ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಮುದ್ರೆಗಳ ಮೇಲೆ ದ್ರಾವಿಡಭಾಷೆಯು ಕಂಡುಬರುವದೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ವೇದವಾಙ್ಮಯದಲ್ಲಿ ಮಟಚೀ (ಮಿಡಿತೆ) ಮುಂತಾದ ಪದಗಳು ದ್ರಾವಿಡ ಭಾಷಾಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವವೆಂಬ ವಾದವೂ ನಿರ್ಣಾಯಕವಲ್ಲ. ತಮಿಳಿನ ಸಂಘಂ ಸಾಹಿತ್ಯವು ಕ್ರಿಸ್ತಶಕ ಎರಡನೆಯ ಶತಾಬ್ದದ ಅನಂತರ ಹುಟ್ಟಿತು. ಇದಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆ ಒಂದು

ವಿಧವಾದ ಭಾಷೆ ಇದ್ದಿರಬೇಕೆಂದು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಆದರೆ ದ್ರಾವಿಡ “ಜಾತಿ,” “ಭಾಷೆ,” “ಸಂಸ್ಕೃತಿ”ಗಳು ಆರ್ಯಜಾತಿ, ಭಾಷಾ, ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನವು, ಪ್ರಾಚೀನವು, ಉತ್ತಮವಾದುವೆಂದು ಕೆಲವರು ದ್ರಾವಿಡ ಭಾಷಾಭಿಮಾನಿಗಳು ವಾದಿಸಿರುವುದು ಕೇವಲ ಉತ್ಸಾಹಪೂರ್ವಕವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿದೆ.”

ಭರತಖಂಡದಲ್ಲಿ ಆರ್ಯ, ದ್ರಾವಿಡ, ಮುಂಡ-ಮಾನ್‌ಖ್ಯೀರ್ ಭಾಷಾ ವರ್ಗಗಳಿಲ್ಲದೆ ಈಶಾನ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ತಿಬೆಟೀ-ಚೈನೀಸ್ ಭಾಷೆಗಳೂ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿವೆ.

³³ “Attempts have been made recently to show that Finnish and Hungarian are linked by a ‘common language’ with the Dravidian Languages of Southern India and similarly. Korean and Japanese with Turkish and even Hungarian; but judged by the canons of what is called Indo-European comparative philology, they can be dismissed as the result of enthusiastic workers allowing themselves, to be governed by their own sentiments ‘whence proceed’ as Bacon said, ‘sciences as one would’”. J. R. Firth, *The Tongues of Men*, p. 95, 1937.

೨. ಪ್ರಾಗೈತರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿ

ಭರತಖಂಡದ ಪ್ರಾಕೃತ್ಯಾಂಕಿತ ಕಾಲವನ್ನು ಶಿಲಾಯುಗ (Stone Age), ತಾಮ್ರ ಶಿಲಾಯುಗ (Chalco-lithic) ಎಂದು ಎರಡು ಭಾಗಮಾಡಬಹುದು. ಯೂರೋಪ್ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಶಿಲಾಯುಗವನ್ನು ಉಷಶಿಲಾಯುಗ (Eolithic), ಪುರಾತನ ಶಿಲಾಯುಗ (Palaeolithic) ಕ್ಷುದ್ರ ಶಿಲಾಯುಗ (Microlithic), ಮತ್ತು ನವಶಿಲಾಯುಗ (Neolithic) ಎಂಬುದಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸಲು ಆಧಾರಗಳಿವೆ. ಭರತಖಂಡದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಕಾಲನಿರ್ಣಯಮಾಡಲು ತಕ್ಕಷ್ಟು ಸಲಕರಣೆಗಳು ಸಿಕ್ಕಿಲ್ಲ. ಈಗಲೂ ಕೂಡ ಅನಾಗರಿಕ ಜನರನ್ನೇಕರು ಶಿಲಾಯುಗದ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಲ್ಲೇ ಇರುವರು. ಆದರೂ ಭರತಖಂಡದ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಶಿಲಾಯುಗದ ಮುಖ್ಯ ಘಟ್ಟಗಳನ್ನು ಸ್ಥೂಲವಾಗಿ ನಿರ್ದೇಶಿಸಬಹುದು.

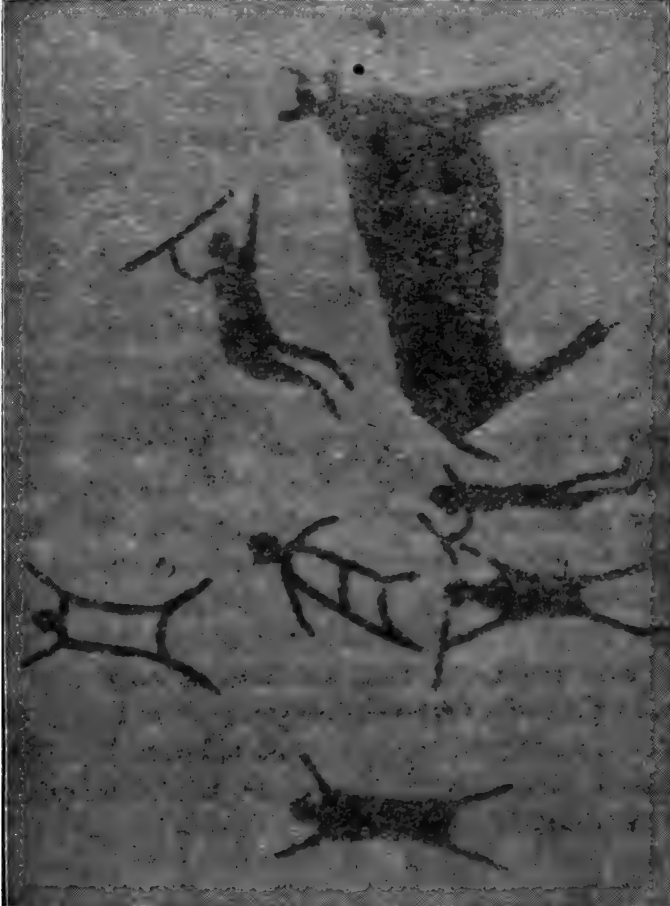
ಉಷಶಿಲಾಯುಗ : ಉಷಶಿಲೆಗಳು ಟರ್ಟಿಯರಿ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವೆಂದೂ ಆಗಲೇ ಮಾನವನು ಉಪಕರಣಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದನೆಂದು ಕೆಲವರು ಊಹಿಸುವರು. ಬರ್ಮದೇಶದ ಐರಾವತೀ ನದಿಯ ಪಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಮೈಯೋಸೀನ್ ಕಾಲದ ದೇವಾವಶೇಷಗಳೊಡನೆ ಇಂತಹ ಶಿಲೆಗಳು ಸಿಕ್ಕಿವೆ. ವಿಂಧ್ಯಾಮರಳುಕಲ್ಲಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಆಯುಧಗಳೂ, ಈಗ ಅದೃಶ್ಯವಾಗಿರುವ ಗಂಡಮ್ಮಗ, ಮತ್ತು ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಾಣಿಜಾತಿಗಳ ಅವಶೇಷಗಳೂ ನರ್ಮದಾ ಪಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಭುತ್ರ ಎಂಬ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿವೆ. ಗೋದಾವರೀ ಪಾತ್ರದಲ್ಲಿ “ಎಲಿಫಾಸ್ ನೊಮಾಡಿಕಸ್” ಎಂಬ ಆನೆಯ ಅವಶೇಷಗಳೊಡನೆ ಕೆಲವು ಶಿಲಾಶಲಕಗಳು ಸಿಕ್ಕಿವೆ. ಆದರೆ ಇವು ಆಯುಧಗಳೇ ? ಮನುಷ್ಯರು ಮಾಡಿದುವೇ ? ಎಂಬುದನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಭರತಖಂಡದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವದು “ಕೈಗೊಡ್ಡಲಿ” (Handaxe, Coup-de-poing) ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಇದು ಬಹುಶಃ ನಿಯಾಂಡರ್ಥಾಲ್ ಮನುಷ್ಯನ ಕೆಲಸ. ಅನಂತರ ಭರತಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾನವನು ಪ್ರಾಚೀನ ಶಿಲಾಯುಗ ವನ್ನಾ ರಂಭಿಸಿದನು. ಉಷಶಿಲಾಯುಗದ ಕೈ-ಗೊಡ್ಡಲಿಗಳನ್ನು ಪೂರ್ವ ತೀರದ “ಲಾಟೆರೈಟ್” ಶಿಲೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದೆ.¹

¹ Mysore Castes and Tribes. Vol. I. Panchanan Mitra, Pre-historic India. P. T. Srinivasa Iyengar, The Stone Age in India.

ಪುರಾತನಶಿಲಾಯುಗ : ಯೂರೋಪ್‌ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಈ ಯುಗವನ್ನು ಷೆಲ್ಲಿಯನ್, ಅಷೂಲಿಯನ್, ಮೌಸ್ಟೀರಿಯನ್, ಅರಿಗ್ನೇಷಿಯನ್, ಸೊಲುಟ್ರಿಯನ್, ಮಾಡಲೀನಿಯನ್ ಎಂಬುದಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸಿದೆ. ಭರತಖಂಡದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ವಿಭಜನೆ ಮಾಡಿ ಕಾಲವನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸಲು ಆಧಾರಗಳು ಸಾಲದು. ಬಹುಶಃ ಇಂಡೋ-ನೀಗ್ರಿಡ್ ಜನರು “ಕ್ವಾರ್ಟೆಸ್ಟೈಟ್” ಕಲ್ಪಗಳಿಂದ ಕೊಡಲಿ, ಬಾಣದ ಮೊನೆ, ಭರ್ಜಿ, ಕವಣಿಕಲ್ಲು, ಚಾಕು, ಕುಟ್ಟಣಿಕಲ್ಲು, ಚಕಮುಕಿಕಲ್ಲು ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನೂ ಮರದಿಂದ ಬಾಚಣಿಗೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಇವು ದಕ್ಷಿಣದೇಶದಲ್ಲಿ ಗುಂತಕಲ್, ಕಡೂರು, ನ್ಯಾಮ್ಲಿ, ತಲ್ಯ, ಸೇಲಂ, ಬಳ್ಳಾರಿ, ಕಡಪ, ಕರ್ನೂಲು, ಪಲ್ಲವರಂ, ಗೋದಾವರೀ ಮತ್ತು ಮಲಪ್ರಭಾತೀರದ ಕೆಲವು ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿವೆ. ಕರ್ನೂಲ್ ಬಳಿಯಿರುವ ಜಿಲ್ಲೆಸರ್ಗಂಗುಹಗಳಲ್ಲಿ ಮ್ಯಾಡಲೀನಿಯನ್ ಕಾಲದ ಶಿಲೆಗಳೂ ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ಕಪಿ, ಕಿರುಬ, ಕುದುರೆ, ಗಂಡಮ್ಮಗ (*cyno-cephalus*, *Hyena Crocuta*, *Equus*, *Manis Gigantaea*, *hystrix*, *Viverra*, *rhinoceros*) ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಅವಶೇಷಗಳೂ ಸಿಕ್ಕಿವೆ.

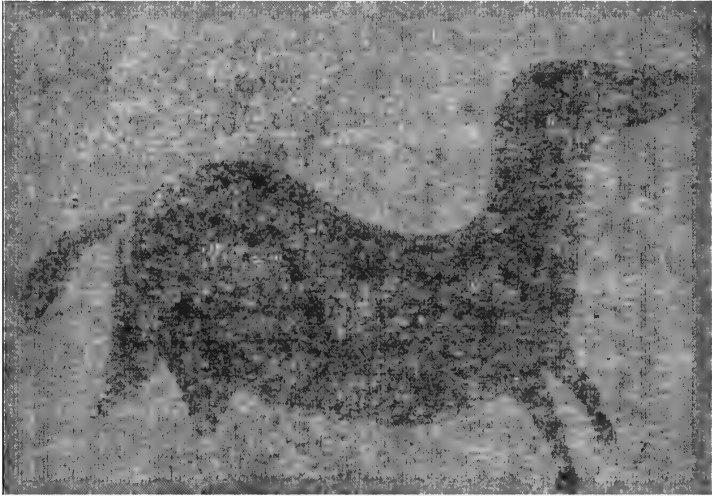
ಕ್ಷುದ್ರಶಿಲಾಯುಗ : ವೆಡ್ಡಿಡ್ ಜನರು ಇಂಡೋ-ನೀಗ್ರಿಡ್ ಜನರನ್ನು ಓಡಿಸಿ ಅವರ ಸ್ಥಳಗಳನ್ನಾಕ್ರಮಿಸಿ ಕ್ಷುದ್ರಶಿಲಾಯುಗ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರೆಂದು ಡಾ|| ಐಕ್ಸ್‌ಬ್ರೂಡ್ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವನು. ಮೈಸೂರು ದೇಶದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಗಿರಿ, ಚಂದ್ರವಳ್ಳಿ ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಇದ್ದಿತೆಂದು ಕೆಲವರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವರು*. ಈ ಜನರು ಶಿಲೆಗಳನ್ನು ಬಹಳ ನಯವಾಗಿ ಕೆತ್ತಿ ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣದಾದ ಸಲಕರಣೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡರು. ಮತ್ತು ಕೋಣಾಕಾರದ ಮರದ ತುಂಡುಗಳನ್ನು ಮಡಕೆಗಳ ಮೇಲೆ ಒತ್ತಿ ಅಲಂಕಾರಮಾಡಿ ಒರಟಾದ ಕುಂಭಗಳನ್ನೂ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದರು.

ನವಶಿಲಾಯುಗ : ಇಂಡಿಡ್ ಜನರು ವ್ಯವಸಾಯ, ತಾಯಿಯ ಅಧಿಕಾರ, ಗ್ರಾಮರಚನೆ, ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ತಂದು ನವಶಿಲಾಯುಗದ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿದರು. ಈ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಚಿಹ್ನೆಗಳು ತಿನ್ನವಿಲ್ಲಿ, ಮಧುರೆ, ಸೇಲಂ, ಮಲಬಾರ್, ಮೈಸೂರು ದೇಶದ ಬ್ರಹ್ಮಗಿರಿ, ಚಂದ್ರವಳ್ಳಿ, ಮಾಗಡಿ, ಆನೆಕಲ್, ಹರಕೋಟಿ, ಉತ್ತರಕರ್ಣಾಟಕದಲ್ಲಿ ಬಳ್ಳಾರಿ, ಅನಂತ

ಪುರ, ರಾಯ್ಪುರು, ಮಾಸ್ಕಿ, ಸಿಂಗನಪುರ, ಬಿಜಾಪುರ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವವು. ಬಳಾರಿ ಬಳಿಯಲ್ಲಿರುವ ಗುಡ್ಡಗಳಲ್ಲಿ ಕಪ್ಪಣ ಕೈಗಾರಿಕೆಯ ಗುರುತುಗಳಿವೆ. ಕುಪ್ಪಗಳಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ನವಶಿಲಾಯುಗದ ಒಂದು ಮೊಡ್ಡ ಕಾರ್ಖಾನೆಯಿದ್ದಿತು. ಈ ಗುಡ್ಡಗಳಲ್ಲಿ ನವಶಿಲಾಯುಗದ ಚಿತ್ರಕಲೆಯೂ

ಕಂಡುಬರುವದು. ಒಂದು ಚಿತ್ರದಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರು ಮನುಷ್ಯರು ಒಂದು ಗೂಳಿ
ಯನ್ನು ಪಾಶದಿಂದ ಹಿಡಿಯುತ್ತಿರುವರು ಹುಲಿ, ಆರುಕಿರಣಗಳನ್ನೂ ನಕ್ಷತ್ರ
ಮರದ ಒಳಿ ಸಂತಿರವ ಮನುಷ್ಯ, ಮುಖವಾಡಹಾಕಿಕೊಂಡು ನೃತ್ಯಮಾಡು

ತ್ತಿರುವ ಮನುಷ್ಯರು, ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ ಮನುಷ್ಯರ ಸಾಲು ಚಿತ್ರಿಸಿವೆ.
ಸಿಂಗನವುರ, ಮಾಸ್ತಿ, ಕರ್ನೂಲು ಗುಹೆಗಳ ಚಿತ್ರಗಳಿಂದ ಈ ಜನರ ಜೀವನ
ಕ್ರಮ, ಪರಲೋಕಭಾವನೆಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಈ ಚಿತ್ರಗಳು ಜೀವಕಳಿ
ಯಿಂದ ತುಂಬಿ ಆ ಜನರ ಕಲಾಕೌಶಲ್ಯಕ್ಕೆ ನಿದರ್ಶನಗಳಾಗಿವೆ. ಇವಲ್ಲದೆ
ಚಕ್ರಸಹಾಯದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕುಂಭಗಳು ಬೆಂಗಳೂರು, ಆದಿಚ್ಛನಲ್ಲೂರು,
ಪೆರಂಬೂರು, ಅರಿಕ್ಕಮೇಡು ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬಂದಿವೆ. ಇವು
ಬ್ಯಾಬಿಲೋನಿಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಸಮಾಧಿಕುಂಭಗಳನ್ನು ಹೋಲುವವು.
ಶಿವರಾಯ್ ಬಿಟ್ಟದ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ "ನೀಸ್" ಶಿಲೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಲಿಂಗವು
ಸಿಕ್ಕಿದೆ. ಕೆಲವರು ಜುಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಅಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ಮನೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿ
ಸರೋವರಗೃಹಗಳನ್ನು (Lake Dwellings) ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಇತರರು
ಗುಡ್ಡಗಳ ಗವಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹೊರಗಡೆ ತಡಕೆ (Wind-brakes) ಕಟ್ಟಿ ಜೀವಿಸು
ತ್ತಿದ್ದರು. ಫಲವತ್ತಾದ ಮೈದಾನಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು

ಮಾಡಿಕೊಂಡು ವ್ಯವಸಾಯದಿಂದ ಬೇವಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ನದೀ ಮತ್ತು ಸಮುದ್ರ ತೀರಗಳಲ್ಲಿ “ಕಟ್ಟಮರ” (Catamaran), ಮರದ ದೋಣಿ (Canoe) ಸಹಾಯದಿಂದ ಮೀನುಹಿಡಿದು, ಅರಣ್ಯಪ್ರಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಅರಣ್ಯವ್ಯವಸಾಯ (Forest Cultivation) ಬೇಟೆಯಿಂದಲೂ ಬದುಕುತ್ತಿದ್ದರು. ತಕಳಿಯಿಂದ ದಾರವನ್ನೂ, ಒರಟಾದ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನೂ ಮಾಡಲು ತಿಳಿದಿದ್ದರು. ಇವರ ಮಹಾ ಶಿಲೆಗಳ ಕಟ್ಟಡ, (Megaliths) ಪಾಂಡುಕುಳಿ, ವೃತ್ತಾಕಾರವಾಗಿ ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಹೂಡುವದು, ಸಾವುಮನೆ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಐರೋಪ್ಯದಿಂದ ಹಿಡಿದು ಅಮೆರಿಕಾ ದೇಶದ ವರೆಗೆ ಇರುವಂತೆಯೇ ರಚಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ನೀಸ್, ಕ್ವಾರ್ಟೈಟ್, ಷೆಲ್ ಮುಂತಾದ ಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಒರಳುಕಲ್ಲು, ಚಾಕು, ಬಾಣದಮೊನೆ, ಕವಣಿ ಕಲ್ಲು ಮುಂತಾದವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಲೋಹಗಳಲ್ಲಿ ಕಬ್ಬಿಣವು ಮೊದಲು ದಕ್ಕಿ ಣದೇಶದಲ್ಲಿಯೇ ಕಂಡುಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿತೆಂದು ಕೆಲವರು ಊಹಿಸುವರು. ತಾಮ್ರ ಮತ್ತು ಚಿನ್ನ ಇವೂ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದವು. ವ್ಯವಸಾಯದಲ್ಲಿ ಬತ್ತವನ್ನು ಮಟ್ಟಮಟ್ಟ ಬೆಳೆಯುವ ರೀತಿಯನ್ನು (Terrace-cultivation) ಕಂಡುಹಿಡಿದಿದ್ದರು. ಅಂತ್ಯಸಂಸ್ಕಾರ ವಿಧಾನಗಳಲ್ಲಿ ಹೂಳುವದು, ಸುಡುವದು, ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಬಿಸಾಡುವದು, ಮರಗಳ ಪೊಟ್ಟರೆಗಳಲ್ಲಿ ಮುಚ್ಚಿಡುವದು, ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಬಿಡುವದು, ಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಮುಚ್ಚುವದು ಇತ್ಯಾದಿ ಪದ್ಧತಿಗಳಿದ್ದವು. ಈ ಜನರಿಗೆ ಮಂತ್ರ ಮಾಟಗಳಲ್ಲಿ ಅಧಿಕ ನಂಬಿಕೆಯಿದ್ದಿತೆಂದು ಇವರು ಬರೆದ ಚಿತ್ರಗಳಿಂದ ಊಹಿಸಬಹುದು. ಬಹುಶಃ ಮಾತೃ ಆಧಿಕಾರವು ಮಾತೃದೇವತಾ ಪೂಜೆಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿದ್ದಿರಬಹುದು. ಪುರುಷರೂ ಸ್ತ್ರೀಯರೂ ಮೈಗೆ ಬಣ್ಣಗಳನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಂಡು, ಮಣ್ಣು, ಕಲ್ಲು, ಬಿದಿರು, ಲೋಹಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಅಂದಿಗೆ, ಹಾರ, ಮೂಗುತಿ, ಕಿವಿ ಓಲೆ, ಬಳೆ ಮುಂತಾದ ಆಭರಣಗಳಿಂದ ಅಲಂಕಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಮನೆಗೆಲಸ, ವ್ಯವಸಾಯ ಮತ್ತು ಕುಂಭಗಳನ್ನು ಮಾಡುವದು ಹಂಗಸರ ಪಾಲಿನ ಕೆಲಸ. ಪುರುಷರು ಬೇಟೆ ಗಾರರೂ ಬೆಸ್ತರೂ ಆಗಿದ್ದು ಸ್ತ್ರೀಯರ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗಿದ್ದರೆಂದು ಊಹಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಯುಗದಲ್ಲಿ ಪಾಲಿನೀಷಿಯ ಪ್ರಾಂತ್ಯದಿಂದ ತೆಂಗಿನ ಕಾಯಿ, ಮರದ ದಿಮ್ಮಿ ದೋಣಿ (Canoe) ನೀಳಿಯದೆಲೆ, “ಬೂಮ್‌ರಾಂಗ್” ಎಂಬ ಆಯುಧ ಭರತಖಂಡಕ್ಕೆ ಬಂದವೆಂದು ಕೆಲವರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವರು.

ತಾಮ್ರ-ಶಿಲಾಯುಗ: ಸಿಂಧೂನದಿಯ ಪಾತ್ರದಲ್ಲಿ ೧೯೨೨ ರಲ್ಲಿ ಹೊರಗೆಡಹಿದ ನಾಗರಿಕತೆಗೆ “ಇಂಡೋ-ಸುಮೇರಿಯನ್”, “ಚಾಲ್ಕ್ಲಿಯ ಲಿಥಿಕ್” ಅಥವಾ “ಇಂಡಸ್” ನಾಗರಿಕತೆಯೆಂದು ಮೊದಲು ನಾಮ

ಕಾಲ	ಯೂ ರೋ & ಪ್					ಈ ಜಿ ಪ್	ಮೆ ಸೂ ಪ್ರೊ ಟಿ & ಮಿ ಯು					ಆ ನ ಟೋ & ಲಿ ಯು					ಪ ಡಿ F ಯು			ಇಂ ಡಿ ಯು			
	ವರ್ಗ	ದಾಖಲೆ	ಕ್ಯೂಕುಟಿಸ್	ಬ್ರಾಂಡ್	ಕ್ಯೂಟಿ		ಆಲ್ ಉಬ್ಬೆ	ಉಲ್	ವಾರ್	ಕಿನ್	ಮುಖೆ	ನಿವೆ	ಅಲ್ ಟಿಯ	ಟಿವಿ	ಸೂಸ	ರಾನ್ ವಾಮು	ಮಂ	ಟಿಲ್ ಹಲಾಫ್	ಆನೊ	ಕಾರ್ಡ್ ಮಿನ್	ಬ್ರಾಂಡ್	ಪರಪ್	ಮೆ. ದಾರೊ
ಕ್ರೈ. 1,500					ಮಿಡೊ ವ V	ವಂಶ 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18	ಕ್ಯೂಸ್ಟಿಕ್ ಬ್ರಾಂಡ್	I ವಂಶ						ಉಂಟಾನ್ 3 ಉಂಟಾನ್ 2				ಅಸ್ತಿಯ ನದಿ. ಅ. ಅ. (ಕ್ಯೂಸ್ಟಿಕ್)	ಗಿಯನ್ 1-II	ಅಸ್ತಿಯ ನದಿ. ಅ. ಅ. (ಕ್ಯೂಸ್ಟಿಕ್)	ಪರಪ್	ಮೆ. ದಾರೊ (ಚಾಸ್ತು ದಾರೊ III)	ಚಾಸ್ತು ದಾರೊ (ಚಾಸ್ತು ದಾರೊ III)
2,000		ದಾಖಲೆ II		ಬ್ರಾಂಡ್ II	ಮಿಡೊ ವ IV ಮಿಡೊ ವ III	ವಂಶ XI, XII ವಂಶ X, IX	ಕ್ಯೂಸ್ಟಿಕ್ ಬ್ರಾಂಡ್							ಉಂಟಾನ್ 1	ಪರಪ್ 2	ಉಲ್ 3	ಮೆ. ಕೊಪ್ ಕ್ಯೂಸ್ಟಿಕ್ ಕಾಯ	ಅಸ್ತಿಯ ನದಿ. ಅ. ಅ. (ಕ್ಯೂಸ್ಟಿಕ್)	ಕಾರ್ಡ್ ಮಿನ್	ಬ್ರಾಂಡ್	ಪರಪ್	ಮೆ. ದಾರೊ X	ಚಾಸ್ತು ದಾರೊ IV
2,500	ಫೆಸಲೆ II	ಎಡೊಸ್	ಕ್ಯೂಕುಟಿಸ್ B		ಮಿಡೊ ವ II (b) ಮಿಡೊ ವ II (a)	ವಂಶ VII, VIII ವಂಶ VI, V ವಂಶ IV	ಉಲ್ II, III ಸಮಾಧಿಗಳು							ಅಸ್ತಿಯ ನದಿ. ಅ. ಅ. (ಕ್ಯೂಸ್ಟಿಕ್)			ಮೆ. ಕೊಪ್	ಅಸ್ತಿಯ ನದಿ. ಅ. ಅ. (ಕ್ಯೂಸ್ಟಿಕ್)	ಕಾರ್ಡ್ ಮಿನ್	ಬ್ರಾಂಡ್ III ಕೂ	ಪರಪ್	ಮೆ. ದಾರೊ IX	ಚಾಸ್ತು ದಾರೊ VIII (ಚಾಸ್ತು ದಾರೊ II)
3,000	ಫೆಸಲೆ I	ದಾಖಲೆ I	ಕ್ಯೂಕುಟಿಸ್ A	ಬ್ರಾಂಡ್ I	ಮಿಡೊ ವ I (b) ಮಿಡೊ ವ I (a)	ವಂಶ III ವಂಶ II ವಂಶ I	(ಮೆ. ಕೊಪ್) ವಂಶ III ವಂಶ II ವಂಶ I	ಮೆ. ಕೊಪ್ ವಂಶ III ವಂಶ II ವಂಶ I	ಮೆ. ಕೊಪ್ ವಂಶ III ವಂಶ II ವಂಶ I	ಮೆ. ಕೊಪ್ ವಂಶ III ವಂಶ II ವಂಶ I	ಮೆ. ಕೊಪ್ ವಂಶ III ವಂಶ II ವಂಶ I	ಮೆ. ಕೊಪ್ ವಂಶ III ವಂಶ II ವಂಶ I	ಮೆ. ಕೊಪ್ ವಂಶ III ವಂಶ II ವಂಶ I	ಮೆ. ಕೊಪ್ ವಂಶ III ವಂಶ II ವಂಶ I	ಮೆ. ಕೊಪ್ ವಂಶ III ವಂಶ II ವಂಶ I	ಮೆ. ಕೊಪ್ ವಂಶ III ವಂಶ II ವಂಶ I	ಮೆ. ಕೊಪ್ ವಂಶ III ವಂಶ II ವಂಶ I	ಮೆ. ಕೊಪ್ ವಂಶ III ವಂಶ II ವಂಶ I	ಮೆ. ಕೊಪ್ ವಂಶ III ವಂಶ II ವಂಶ I	ಮೆ. ಕೊಪ್ ವಂಶ III ವಂಶ II ವಂಶ I	ಮೆ. ದಾರೊ VII (ಚಾಸ್ತು ದಾರೊ I)		
3,500		ಎಡೊಸ್ ಬ್ರಾಂಡ್				ವಂಶ III ವಂಶ II ವಂಶ I	ಕ್ಯೂಸ್ಟಿಕ್ ಬ್ರಾಂಡ್							ಸೂಸ D ಸೂಸ C ಸೂಸ B	ಪರಪ್ 3 ಉಲ್ ವಾರ್	ಮೆ. ಕೊಪ್	ಅಸ್ತಿಯ ನದಿ. ಅ. ಅ. (ಕ್ಯೂಸ್ಟಿಕ್)	ಗಿಯನ್ V	ಬ್ರಾಂಡ್ II	ಪರಪ್	ಮೆ. ದಾರೊ VI	ಚಾಸ್ತು ದಾರೊ (ಕ್ಯೂಸ್ಟಿಕ್)	
4,000						ವಂಶ III ವಂಶ II ವಂಶ I	ಕ್ಯೂಸ್ಟಿಕ್ ಬ್ರಾಂಡ್										ಮೆ. ಕೊಪ್	ಅಸ್ತಿಯ ನದಿ. ಅ. ಅ. (ಕ್ಯೂಸ್ಟಿಕ್)	ಕಾರ್ಡ್ ಮಿನ್	ಬ್ರಾಂಡ್	ಪರಪ್	ಮೆ. ದಾರೊ V	ಚಾಸ್ತು ದಾರೊ IV
4,500						ವಂಶ III ವಂಶ II ವಂಶ I	ಕ್ಯೂಸ್ಟಿಕ್ ಬ್ರಾಂಡ್										ಮೆ. ಕೊಪ್	ಅಸ್ತಿಯ ನದಿ. ಅ. ಅ. (ಕ್ಯೂಸ್ಟಿಕ್)	ಕಾರ್ಡ್ ಮಿನ್	ಬ್ರಾಂಡ್	ಪರಪ್	ಮೆ. ದಾರೊ III	ಚಾಸ್ತು ದಾರೊ III
5,000						ವಂಶ III ವಂಶ II ವಂಶ I	ಕ್ಯೂಸ್ಟಿಕ್ ಬ್ರಾಂಡ್										ಮೆ. ಕೊಪ್	ಅಸ್ತಿಯ ನದಿ. ಅ. ಅ. (ಕ್ಯೂಸ್ಟಿಕ್)	ಕಾರ್ಡ್ ಮಿನ್	ಬ್ರಾಂಡ್	ಪರಪ್	ಮೆ. ದಾರೊ II	ಚಾಸ್ತು ದಾರೊ II
7,000						ವಂಶ III ವಂಶ II ವಂಶ I	ಕ್ಯೂಸ್ಟಿಕ್ ಬ್ರಾಂಡ್										ಮೆ. ಕೊಪ್	ಅಸ್ತಿಯ ನದಿ. ಅ. ಅ. (ಕ್ಯೂಸ್ಟಿಕ್)	ಕಾರ್ಡ್ ಮಿನ್	ಬ್ರಾಂಡ್	ಪರಪ್	ಮೆ. ದಾರೊ I	ಚಾಸ್ತು ದಾರೊ I
10,000						ವಂಶ III ವಂಶ II ವಂಶ I	ಕ್ಯೂಸ್ಟಿಕ್ ಬ್ರಾಂಡ್										ಮೆ. ಕೊಪ್	ಅಸ್ತಿಯ ನದಿ. ಅ. ಅ. (ಕ್ಯೂಸ್ಟಿಕ್)	ಕಾರ್ಡ್ ಮಿನ್	ಬ್ರಾಂಡ್	ಪರಪ್	ಮೆ. ದಾರೊ I	ಚಾಸ್ತು ದಾರೊ I

[ಕೆಳಗಿನಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಓದಿ]

ಕರಣವಾಗಿದ್ದಿತು. ಈ ಹೆಸರುಗಳಾವುವೂ ಸಮರ್ಪಕವಾಗಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ “ಪ್ರಾಗೈರತೀಯ” (Proto-Indic) ಅಥವಾ ಮೊದಲು ಕಂಡುಬಂದ ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರನ್ನ ಸುಸರಿಸಿ “ಹರಪ್ಪ” ಸಂಸ್ಕೃತಿಯೆಂದು ಈಗ ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೮೮೦ ರಲ್ಲಿಯೇ ಕನಿಂಗ್ ಹ್ಯಾಮನು ಹರಪ್ಪ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಈ ನಾಗರಿಕತೆಯ ಕೆಲವು ಮುದ್ರೆಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದನು. ಅನಂತರ ಆರ್. ಡಿ. ಬ್ರಾನ್‌ಜೆ ೧೯೨೨ರಲ್ಲಿ ಹರಪ್ಪ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಮೊದಲು ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ತೋರಿಸಿದನು. ಆಗಿನಿಂದ ವತ್ಸ, ಸಾಹಿಣಿ, ಮಜುಂದಾರ್, ಮ್ಯಾಕೆ ಮುಂತಾದವರು ಹೆಚ್ಚು ಸಂಶೋಧನೆಮಾಡಿ ಈ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಪ್ರಾಚೀನತೆಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿರುವರು.

ಈ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಕುರುಹುಗಳು ಸಿಂಧೂಪಾತ್ರದಲ್ಲೇ ಅಲ್ಲದೆ ಉತ್ತರ ಹಿಂದೂಸ್ಥಾನದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಸಿಕ್ಕಿವೆ. ಹಿಂದೂಕುಷ್ ಶ್ರೇಣಿಯಿಂದ ಅಸ್ಸಾಮ್ ವರೆಗೂ ಹಿಮಾಲಯ ತಪ್ಪಲಿನಿಂದ ನರ್ಮದಾ ಪಾತ್ರದ ವರೆಗೂ ಮಾಕ್ರಾನ್ ಮರುಭೂಮಿ, ಜಬ್ರಿ, ರಾಣಗುಂಡ, ಸೂರಜಂಗಲ್, ರೂಪಾರ್, ಗುಮಾಲ್, ಕೋಟ್ಲಿ-ನಿಹಾಂಗ್, ಖೈರ್‌ಪುರ್, ಅಲೀಮುರಾದ್, ಘಾಸ್ಸಿಪಾಹ್, ಕುಲ್ಲಿ, ಮೆಹಿ, ಪಾಹಿಡುಂಬ್, ಘಾಸ್ಸಿಪುರ್, ಲಿಂಬ್ಜಿ ಸಂಸ್ಥಾನ, ಲೊಹುಂಜೋದಾರೊ, ಮರುಂಜೋದಾರೊ, ಚಾನ್ಸುದಾರೊ, ಮೊಹಂಜೋದಾರೊ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಅವಶೇಷಗಳು ಸಿಕ್ಕಿವೆ. ಈ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಆಮ್ರ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಹರಪ್ಪ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಿಂತಲೂ ಪ್ರಾಚೀನ ವೆಂತಲೂ, ನಾಲ್, ಝಕಾರ್, ಝಾಂಗಾರ್ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳು ಅಧುನಿಕ ವೆಂತಲೂ ನಿರ್ಧರಿಸಿರುವರು. ದಕ್ಷಿಣದೇಶದಲ್ಲಿ ಈ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಇದುವರೆಗೆ ಕಂಡುಬಂದಿಲ್ಲ.

ಈ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಕಾಲನಿರ್ಣಯದಲ್ಲಿ ವಿವಿಧಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳಿವೆ. ಮಾರ್ಷಲ್ ಕ್ರಿಸ್ತವೂರ್ವ ೩೦೦೦ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಟ್ಟಿದ್ದನು. ಡಾ|| ಫ್ರಾಂಕ್ ಫರ್ಟ್ ಮೆಸೊಪೊಟೋಮಿಯ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಖಫಜೆ, ಟೆಲ್ ಅಗ್ರಾಟ್ ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಶೋಧನೆ ನಡಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಹರಪ್ಪ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಮುದ್ರೆಗಳೂ ಇತರ ವಸ್ತುಗಳೂ ಸಿಕ್ಕಿರುವುದರಿಂದ ಕ್ರಿ.ಶ. ೨೫೦೦ ಎಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದನು. ಆದರೆ ಪಂಡಿತವತ್ಸ ಅವರು ಈಚೆಗೆ ನಡೆಸಿರುವ ಶೋಧನೆ ಯಿಂದ ಹರಪ್ಪ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಕಾಲವನ್ನು ಹೀಗೆ ನಿರ್ಧರಿಸಿರುವರು^೩.

³ Marshall, Mohenjo Daro and the Indus Civilisation. Mackay, The Indus civilisation.

⁴ M. S. Vats, Excavations at Harappa, Vol. I

ಹರಪ್ಪ F. ದಿನ್ನೆ —(a) ಆಧುನಿಕ ಮೂರು ಪದರಗಳು. ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೩೦೫೦ ರಿಂದ ೨೭೫೦ ವರೆಗೆ.

(b) ಮಧ್ಯಕಾಲೀನ: ನಾಲ್ಕು ಪದರ. ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೩೫೦೦ ರಿಂದ ೩೦೫೦ ವರೆಗೆ. ಮಾಹಂಜೋದಾರೋ ಪಟ್ಟಣಕ್ಕಿಂತ ಪ್ರಾಚೀನ.

(c) ಅತ್ಯಂತ ಪುರಾತನ: ಎಂಟನೆಯ ಪದರ. ಕ್ರಿ.ಪೂ. ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸಹಸ್ರಾಬ್ದ,

J. ನಿವೇಶ—(a) ಆಧುನಿಕ: ಎರಡು ಪದರಗಳು. ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೨೮೫೦ ರಿಂದ ೩೦೫೦.

(b) ಮಧ್ಯಕಾಲೀನ: ಎರಡು ಪದರ. ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೩೦೫೦ ಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆ.

G. ನಿವೇಶ—(a) ಆಧುನಿಕ: ಎರಡು ಪದರ ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೨೮೦೦ ರಿಂದ ೨೭೦೦ ವರೆಗೆ.

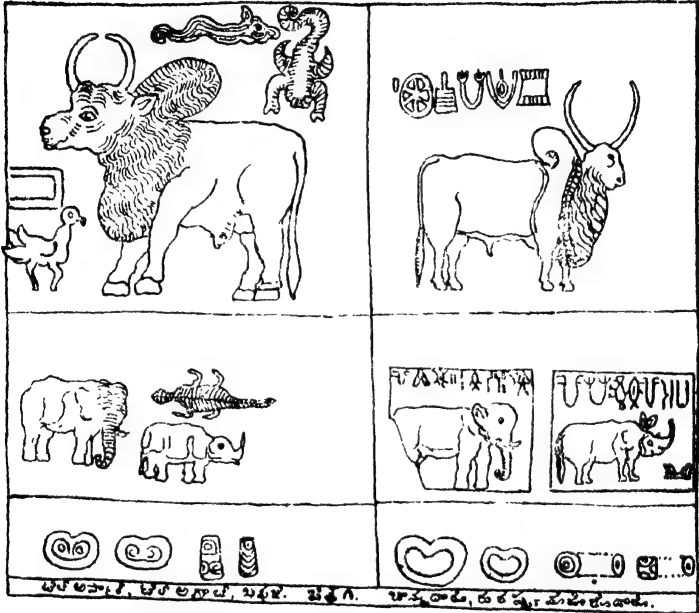
(b) ಮಧ್ಯಕಾಲೀನ. ಮೂರನೆಯ ಪದರ. ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೩೨೫೦. ಮೂರನೆಯ ಪದರಕ್ಕೂ ಮೇಲಣ ಎರಡು ಪದರಗಳಿಗೂ ಬಹಳ ಅಂತರವಿದೆ.

H. ಶ್ಮಶಾನ ಆಧುನಿಕ:—ಎರಡು ಪದರಗಳು. ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೨೫೦೦ ರಿಂದ ೨೦೦೦ ವರೆಗೆ.

ಡಾ || ಮ್ಯಾಕೆ ಚಾನ್ಸ್ಲರ್ ದಾರೋ ಮತ್ತು ಮಾಹಂಜೋದಾರೋ ಶೋಧನೆಯಿಂದ ಹರಪ್ಪ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ನಂತರ ಬೇರೆ ವಿಧವಾದ ಬಹುವರ್ಣ ಕುಂಭಗಳುಳ್ಳ ಝಕಾರ್ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೨೦೦೦ ದಲ್ಲಿದ್ದಿತೆಂದೂ ಇದರ ಅನಂತರ ಬೂದುಬಣ್ಣದ ಕುಂಭಗಳುಳ್ಳ ಝಾಂಗಾರ್ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೧೭೦೦ ರಲ್ಲಿದ್ದಿತೆಂದೂ, ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೧೫೦೦ ರಲ್ಲಿ ಆರ್ಯರು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದರೆಂದೂ ಊಹಿಸುವರು. ಹರಪ್ಪ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೪೦೦೦ ದಿಂದ ೨೨೦೦ ವರೆಗೂ ಇದ್ದಿತೆಂದೂ, ಇದಕ್ಕೂ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ "ಆಮ್ರಿ" ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಕ್ರಿ.ಪೂ. ಐದನೆಯ ಸಹಸ್ರಾಬ್ದದಲ್ಲಿದ್ದಿತೆಂದೂ ನಿರ್ಧರಿಸಿದೆ.

ಹರಪ್ಪ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಅವಶೇಷಗಳಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘಕವಾಲ, ಹ್ರಸ್ವದೇಹಗಳುಳ್ಳ "ಪ್ರೋಟೋ-ಆಸ್ಟ್ರೊಲಾಯ್ಡ್;" ಕಿಷ್, ಆಲ್ಫಾಬೆಟ್ ಆನೋ ಮುಂತಾದ

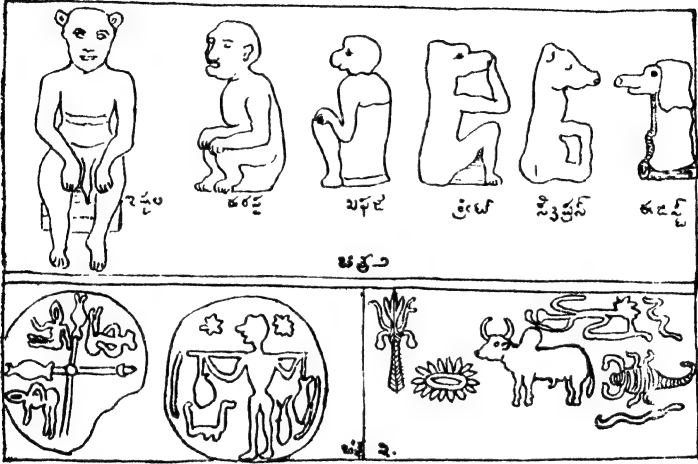
ಮೆಸೊಪೊಟೇಮಿಯ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿರುವ ಕವಾಲಗಳನ್ನು ಹೋಲುವ ದೀರ್ಘಕವಾಲದ “ಮೆಡಿಟರೇನಿಯನ್ ;” “ಮಂಗೋಲೊ-ಆಲ್ಪೈನ್ ;” ಆಲ್ಪೈನ್-ಆರ್ಮಿನಿಯನ್” ಜನಾಂಗಗಳ ದೇಹಭಾಗಗಳು ಸಿಕ್ಕಿವೆ. ಆದುದರಿಂದ

ಈ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಕೇವಲ “ದ್ರಾವಿಡ” ಸಂಸ್ಕೃತಿಯೆಂದು ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಅಧಾರವಿಲ್ಲ.

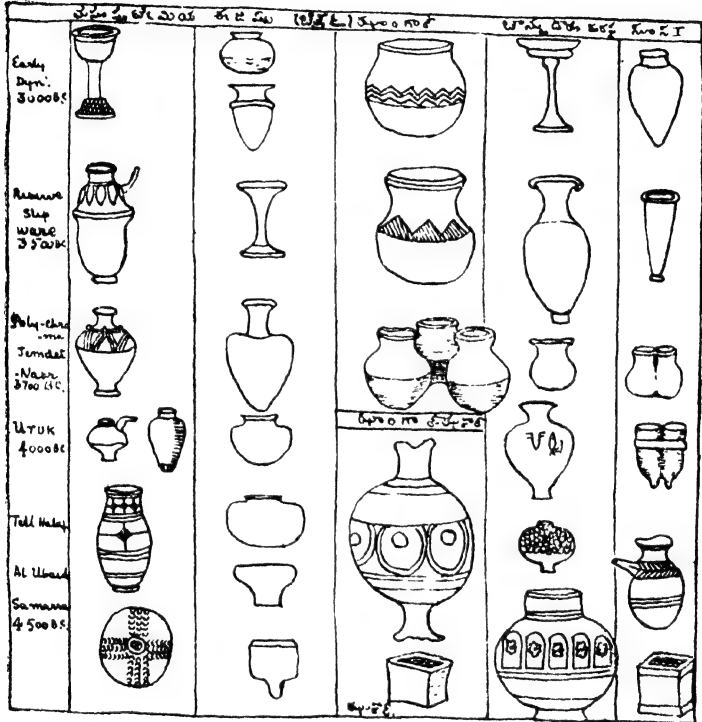
ಮಾರ್ಷಲ್ ಮುಂತಾದ ಕೆಲವು ಶೋಧಕರು ಸಿಂಧುಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಅನಾರ್ಯ ಅಥವಾ ದ್ರಾವಿಡರದೊಂದಾಗಿ ಉಂಟುನಾದದ್ದು ಕೆಲವು ಕಾರಣಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುವರು. ಆರ್ಯರು ಹಳ್ಳಿಜನರು, ಸಿಂಧುಸಂಸ್ಕೃತಿಯವರು ಪಟ್ಟಣ ನಿವಾಸಿಗಳು. ಆರ್ಯರು ಕಬ್ಬಿಣದ ಉಪಯೋಗವನ್ನರಿತಿದ್ದರು, ಸೈಂಧವರು ತಾಮ್ರ, ಕಂಚು, ಬಂಗಾರ, ಬೆಳ್ಳಿ, ಸೀಸಮಾತ್ರ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಆರ್ಯರು ಯುದ್ಧಪ್ರಿಯರು, ಇವರು ಶಾಂತಿಪ್ರಿಯರು. ಆರ್ಯರಿಗೆ

ಸಮುದ್ರ ಮತ್ತು ವ್ಯಾಪಾರಸದ್ಧಿ ತಿಳಿಯದು, ಆದರೆ ಸೈಂಧವರು ಸಮುದ್ರ ಯಾನಮಾಡಿ ವಿದೇಶೀಯ ವ್ಯಾಪಾರಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಆರ್ಯರು ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರು, ಆದರೆ ಈ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ

ಕುದುರೆಯ ಚಿಹ್ನೆ ಯಿಲ್ಲ. ಆರ್ಯರು ಹಸುವನ್ನು ಪವಿತ್ರವೆಂದು ಭಾವಿಸಿದ್ದರು, ಆದರೆ ಸೈಂಧವರು ಗೂಳಿಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಆರ್ಯರಿಗೆ ಆನೆ ಮತ್ತು ಹುಲಿ ಹೊಸದಾಗಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತಿದ್ದವು, ಈ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಇವುಗಳ ಪೂಜೆಯು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿದ್ದವು. ಆರ್ಯರಿಗೆ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಪ್ರಕೃತಿಯ ಶಕ್ತಿಗಳಾದ ಇಂದ್ರ, ವರುಣ ಇತ್ಯಾದಿ ದೇವತೆಗಳ ಅಮೂರ್ತ ಪೂಜೆಯೇ ಪ್ರಧಾನ, ಸೈಂಧವರಿಗೆ ಶಿವ-ಪಶುಪತಿ, ಮಾತೃದೇವತೆ, ನಾಗ, ವೃಕ್ಷ, ಪಶು ಇತ್ಯಾದಿ ಮೂರ್ತಿ ಪೂಜೆಯೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿದ್ದಿತು. ಆರ್ಯರಲ್ಲಿ ವರ್ಣಭೇದಗಳಿರಲಿಲ್ಲ, ಆದರೆ ಸಿಂಧೂಸಂಸ್ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಉದ್ದೇಶಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಬಡೆದುಹಾಕಿದ ಮಣ್ಣಿನ ಗಡಿಗೆ, ಬಟ್ಟಲು ಮುಂತಾದುವು ಸಿಕ್ಕಿರುವುದರಿಂದ ಸೈಂಧವರಲ್ಲಿ ಅಸ್ಪೃಶ್ಯತೆಯೂ ವರ್ಣಭೇದಗಳೂ ಇದ್ದವೆಂದು ಊಹಿಸಬಹುದು. ಸೈಂಧವರಿಗೆ ಲಿಪಿ ತಿಳಿದಿದ್ದಿತು, ಆರ್ಯರಿಗೆ ಬರಹವು ತಿಳಿದಿರಲಿಲ್ಲ—ಈ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಸಿಂಧೂಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಅನಾರ್ಯರದೆಂದೂ ಬಹುಶಃ ದ್ರಾವಿಡರದೆಂದೂ ನಿರ್ಧರಿಸಬಹುದು.

ಈ ವಾದವು ಕೇವಲ ಭ್ರಾಂತಿಜನ್ಯವಾದುದು. ಕಮಲಾವಶಿಷ್ಠಿಗಳಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಮತ್ತು ವಿಶಾಲ ಕಮಲಗಳೆರಡೂ ಸಿಕ್ಕಿರುವುದರಿಂದ ಸೈಂಧವರು ಯಾವ ಮಾನವವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವರೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆರ್ಯರ

ಮತ್ತು ದಸ್ಯುಗಳ “ಪುರ” (ಪಟ್ಟಣ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ) ವೇದದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಆರ್ಯರು ಯಾವಾಗಲೂ ಯುದ್ಧಪ್ರಿಯರು, ಹಳ್ಳಿಗಳಲ್ಲೇ ಇದ್ದರು ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಹಾಸ್ಯಾಸ್ಪದ. ಆರ್ಯರು ಮೂರ್ತ ಮತ್ತು ಅಮೂರ್ತ ಪೂಜಕರೂ ಆಗಿದ್ದರು. “ಇಂದ್ರಂವಯಂ ವಣಿಜಂ ಹವಾಮಹೇ” ಮುಂತಾದ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದಲೂ ಭುಜ್ಯು ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಸಮುದ್ರದ ಮೇಲೆ ಪ್ರಯಾಣಮಾಡಿಡೆಂಬ ಇತಿಹಾಸಗಳು ವೇದದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವುದರಿಂದ

ಆರ್ಯರಿಗೆ ಸಮುದ್ರಯಾನ, ವ್ಯಾಪಾರಪದ್ಧತಿಗಳು ತಿಳಿದಿದ್ದವೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ನಿರ್ಧರಿಸಬಹುದು. ಆರ್ಯರಿಗೆ ಹಸು ಎಷ್ಟು ಪವಿತ್ರವೋ ವೃಷಭವೂ ಅಷ್ಟೇ ಪವಿತ್ರವಾಗಿದ್ದಿತು. ಶಿವ, ನಾರಾಯಣ, ಮಾತೃದೇವತಾವೂಜೆಯು ಅನಾರ್ಯರದೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಂಸ್ಕೃತಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನೇ ಹುಡುಕಿದರೂ ಸಮರ್ಪಕವಾದ ಆಧಾರವು ಕಂಡುಬರುವದಿಲ್ಲ. ಹರಪ್ಪ ಅವಶೇಷಗಳಲ್ಲಿ ಕುದುರೆಯ ಜೇನು, ಲಗಾಮು, ಕಡಿವಾಣಗಳು ಸಿಕ್ಕಿವೆಯೆಂದು ಡಾ|| ಮಾಕೇ ನಿರ್ಧರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಸೈಂಧವ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಲ್ಲೂ ಕುದುರೆಗಳ ಉಪಯೋಗವು ತಿಳಿದಿದ್ದಿತು. ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿಯೇ ಅಕ್ಷರ (ಋಚೋ ಅಕ್ಷರೇ ಪರಮೇವ್ಯೋ ಮನ್), ಸಂಖ್ಯೆ (ಅಷ್ಟಕರ್ಣೇಗಾಃ)ಗಳ ಉಲ್ಲೇಖವಿರುವುದರಿಂದ ಆರ್ಯರಿಗೆ ಲಿಪಿ ತಿಳಿದಿರಲಿಲ್ಲವೆಂಬ ವಾದವು ನಿರಾಧಾರವಾದುದು. ವೇದಾಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಸಹಕಾರಿಗಳಾದ ಜ್ಯೋತಿಷ, ಛಂದಸ್ ಮುಂತಾದ ವೇದಾಂಗಗಳನ್ನು ಕಲಿಯಲು ಲಿಪಿಸಹಾಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ.

ಋಗ್ವೇದಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೧೦೦೦೦ ದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಶಿಲಾಯುಗ, ನವಶಿಲಾಯುಗಗಳಲ್ಲಿ ಆರಂಭವಾಯಿತೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಜ್ಯೋತಿಷ ಮತ್ತು ಇತರ ನಿದರ್ಶನಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಹರಪ್ಪ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ವೈದಿಕಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಆಧುನಿಕರೂಪವೆಂಬುದೇ ಸಮರ್ಪಕವಾದ ಸಿದ್ಧಾಂತ. ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿಯೇ ಹರಪ್ಪ-ಹರಿಯೂಪೀಯ ಅಥವಾ ಯವ್ಯಾವತೀ ಎಂಬ ನದಿಯ (ಅಥವಾ ಪಟ್ಟಣದ) ಉಲ್ಲೇಖವಿರುವುದರಿಂದ ಹರಪ್ಪ ಪಟ್ಟಣಸ್ಥಾಪನೆಗೆ ಮುಂಚೆಯೇ ಋಗ್ವೇದ ಸಂಹಿತೆಯ ರಚನೆ ಆಯಿತೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಬಹುದು.

ಏ ತತ್ಯತ್ತ ಇಂದ್ರಿಯಮಚೇತಿ ಯೇನಾವಧೀರ್ವರಶಿಖಸ್ಯಶೇಷಃ
ವದ್ರಸ್ಯಯತ್ತೇ ನಿಹತಸ್ಯಶುಷ್ಮಾತ್ವನಾಚ್ಚಿದ್ವಿಸ್ತಪರಮೋದದಾರ||
ವಧೀದಿಸ್ತೋ ವರಶಿಖಸ್ಯಶೇಷೋಽಭ್ಯಾವರ್ತಿನೇ ಚಾಯಮಾನಾಯಶಿಕ್ಷನ್ |
ವೃಚೀವತೋ ಯುದ್ಧರಿಯೂಪೀಯಾಯಾಂಹನ್ ಪೂರ್ವೇಽರ್ಥೇಭಿಯಸಾಪರೋಽದರ್ತ್ ||
ತ್ರಿಂಶಚ್ಚತಂ ವರ್ಮಿಣ ಇಂದ್ರಸಾಕಂ ಯವ್ಯಾವತ್ಯಾಂ ಪುರುಷೂತಶ್ರವಸ್ಯಾ |
ವೃಚೀವನ್ತಃ ಶರವೇಪತ್ಯಮಾನಾಃ ಪಾತ್ರಾಭಿನಾನ್ ನೃರ್ಥಾನ್ಯಾಯನ್ ||

(ಋಗ್ವೇದ VI—೩—೨೭. ೪, ೫, ೬).

ಹರಪ್ಪ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಸಮಾಧಿಕುಂಭಗಳ ಮೇಲೆ ನದೀಪ್ರವಾಹ, ವಾಯುಸ, ಶ್ವಾನಗಳು, ವೃಷಭಗಳು, ನವಿಲು, ಮುಂತಾದ ಚಿತ್ರಗಳಿರುವದರಿಂದಲೂ, ಮೃತರಿಗೆ ಅಗ್ನಿ ಸಂಸ್ಕಾರವೇ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ, ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ (X-೧೬-೬) ಸೂಚಿಸಿರುವ ಔರ್ಧ್ವದೈಹಿಕ ಭಾವಗಳೇ ಹರಪ್ಪ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಲ್ಲಿದ್ದವೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಿದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಹರಪ್ಪ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಆರ್ಯಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಅತ್ಯಂತ ಆಧುನಿಕ ರೂಪ.^೬

ಈ ಪ್ರಾಗೈರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಈಜಿಪ್ಟ್, ಸುಮೇರಿಯನ್, ಅಸ್ಸಿರಿಯನ್ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ವಿಸ್ತಾರ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಚೀನವಾದುದು. ಹರಪ್ಪ, ಮೊಹಂಜೊದಾರೊ ಮುಂತಾದ ನಗರಗಳ ಮನೆಗಳಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವ ಇಟ್ಟಿಗೆಗಳು ಕಾಶ್ಯಪಸಂಹಿತಾ ಪ್ರಮಾಣಾನುಸಾರವಾಗಿವೆ (೧೧.೭೫" X ೫.೭೫" X ೭.೫"; ೧೧.೫೫" X ೭.೭೫"; ೧೦.೫" X ೫.೫" X ೭.೫"). ಗೋಡೆಗಳಿಗೆ ಗಾರೆನ್ನು ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದರು. ಮನೆಗೆ ಒಂದೇ ಮುಖ್ಯದ್ವಾರವಿದ್ದು ಒಳಗೆ ಅಂಗಗಳಿದ್ದವು. ಎರಡು ಮೂರು ಅಂತಸ್ತುಗಳಿದ್ದ ಮನೆಗಳೂ ಕಂಡುಬರುವವು. ಬೀದಿಯ ಕಡೆಗೆ ಕಿಟಕಿಗಳಿರುತ್ತಿದ್ದವು. ಮೇಲ್ಜಾವಣಿಗೆ ಧೃಢವಾದ ಮರದ ತೊಲೆಗಳನ್ನು ಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಕೋಣೆಗಳೂ ಕೂಡ ಇರುತ್ತಿದ್ದವು. ಮೇಲ್ತರದ ಗೃಹಗಳಲ್ಲಿ ಕುರ್ಚಿ, ಮಂಡ, ಕಾಲ್ಮಣಿ, ಸುಖಾಸನ, ಮೇಜು ಮುಂತಾದ ಉಪಕರಣಗಳಿದ್ದವು. ಗೃಹನೈರ್ಮಲ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡಿರುವ ಮುಚ್ಚಿದ ಚರಂಡಿಗಳು, ಕೊಳವೆಗಳು ಪಾಯ್ಪಿನೆಗಳು ಈಗಿನ ಪಟ್ಟಣಗಳಲ್ಲಿ ಕೂಡ ಅಪೂರ್ವವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿರುವದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ನೀರಿಗಾಗಿ ಮುಚ್ಚಬಹುದಾದ ಬಾವಿಗಳು ಮನೆಯ ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹೊರಗಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಇದ್ದವು. ಇದರಿಂದ "ಮುನಿಸಿಪಾಲಿಟಿ" ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಪಟ್ಟಣಗಳಲ್ಲಿ ಮನೆ ಕಟ್ಟುವ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ ನಿರ್ಮಲೀಕರಣ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಬಹಳ ಜಾಗರೂಕರಾಗಿದ್ದರೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುವದು. ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಡುಗೆಮನೆ, ಸ್ನಾನದ ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಸೌದೆ ಮತ್ತು ಇದ್ದಿಲು ಉರಿಸುವ ಅಗ್ನಿಪಿಕ್ಗಳೂ, ದೇವರ ಪೂಜೆಗಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಕೋಣೆಗಳೂ ಇದ್ದವು. ಬಿಸಿಲುಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜನರು ಗಾರೆ ಹಾಕಿದ ಮೇಲ್ಜಾವಣಿ ಮೇಲೆ ಮಲಗುತ್ತಿದ್ದರು.

ಪಟ್ಟಣದ ರಸ್ತೆಗಳೂ ಗಲ್ಲಿಗಳೂ ನೆಟ್ಟಗೆ ಶುಭ್ರವಾಗಿ ವಿಶಾಲವಾಗಿದ್ದು ಅಲ್ಲಿ ಕತ್ತಲಸಂಗ್ರಹಕ್ಕಾಗಿ ತೊಟ್ಟಿಗಳಿದ್ದವು. ಸಾಮೂಹಿಕ ಸ್ನಾನಕ್ಕಾಗಿ

^೬ S. Srikantha Sāstri, *Proto Indic Religion*.

ಒಂದು ವಿಶಾಲ ಸ್ನಾನಗೃಹವಿದ್ದಿತು. ಇದರ ಅನೇಕ ಕೋಣೆಗಳಿಗೆ ಕೊಳೆವೆಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಸುರಂಗಮಾರ್ಗವಾಗಿ ಹಬೆಯು ಬರುವಂತೆ ಮಾಡಿ “ಅವಿ ಸ್ನಾನ” (ಹಮಾಮ್)ಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲಮಾಡಿದ್ದರು. ಇಂತಹ ಸ್ನಾನಗೃಹಗಳು ನಗರಮಧ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದವು.

ಜನರು ಪ್ರಾಯಃ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಮತ್ಸ್ಯಾಹಾರಿಗಳು. ಗೋಧಿ, ಯವೆ, ಅಕ್ಕಿ, ತಾವರೆಯ ಕಂದು, ಖರ್ಜೂರ, ಕಲ್ಲಂಗಡಿಹಣ್ಣು, ಕುಂಬಳ, ತೆಂಗಿನ ಕಾಯಿ ಮುಂತಾದುವು ಆಹಾರವಸ್ತುಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಹತ್ತಿ, ಸೆಣಬು, ನಾರಿನಿಂದ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಈ ವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ನಿವೀತಿ, ಉಪವೀತಿ ವಿಧಾನಗಳಲ್ಲಿ ಧರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಹೆಂಗಸರು ನಡುವಿನಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಧರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು.

ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಗೂಳಿ, ಎತ್ತು, ಹಸು, ಎಮ್ಮೆ, ಕುರಿ, ಆನೆ, ಒಂಟೆ, ಹಂದಿ, ಕೋಳಿ, ನಾಯಿ, ಕುದುರೆ, ಹೇಸರಕತ್ತಿಗಳನ್ನು ಪಳಗಿಸಿದ್ದರು. ಹುಲಿ, ಜಿಂಕೆ, ಕಾಡೆಮ್ಮೆ, ಗಂಡವೃಗ, ಕೋತಿ, ಕರಡಿ, ಕುಂದಿಲಿ ಮುಂತಾದ ಅರಣ್ಯಜಂತುಗಳೂ, ಹಾವು, ಜೇಳು, ವೊಸಳೆ, ಪಾರಿವಾಳ, ಮುಂತಾದವೂ ಪರಿಚಿತವಾಗಿದ್ದವು. ಲೋಹಗಳಲ್ಲಿ ಚಿನ್ನ, ಬೆಳ್ಳಿ, ಸೀಸ, ತವರ, ತಾಮ್ರ, ನಿಕೆಲ್, ಕಂಚು ಮುಂತಾದವೂ, ಕೆಂಪು, ವಜ್ರ, ಪುಷ್ಕರಾಗ, ಹವಳ ಇತ್ಯಾದಿ ರತ್ನಗಳೂ, ಪಾತ್ರೆ ಆಭರಣಗಳಿಗಾಗಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದವು. ಬಣ್ಣದ ರೇಖೆಗಳುಳ್ಳ ಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನೂ ಒರಳುಕಲ್ಲು, ತೂಕದಕಲ್ಲು, ಮಣಿಗಳೇ ಮುಂತಾದುವನ್ನೂ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು.

ಪುರುಷರೂ ಸ್ತ್ರೀಯರೂ ಅಲಂಕಾರಪ್ರಿಯರಾಗಿದ್ದರು. ಕೆಲವರು ಪುರುಷರು ತಲೆಗೂದಲನ್ನೂ ಗಡ್ಡವನ್ನೂ ಬೆಳಸಿ ಮೀಸೆಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ತೆಗೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಕೆಲವರು ಸಂಪೂರ್ಣ ಮುಂಡನವನ್ನೂ ಇತರರು ಅರ್ಧಮುಂಡನವನ್ನೂ ಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು, ಅಥವಾ ತಲೆಗೂದಲನ್ನು ಚಿಕ್ಕದಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸಿ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಬೈತಲೆ ತೆಗೆದು ಸಕ್ಕ ಅಥವಾ ಹಿಂದುಗಡೆ ಗಂಟುಹಾಕಿ ಒಂದು ಪಟ್ಟಿಯಿಂದ ಕಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದರು. ಹೆಂಗಸರು ಈಗಿನ ಕಾಲದ ಸ್ತ್ರೀಯರಂತೆ ಸೌಂದರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ವಿಶೇಷ ಪ್ರಯತ್ನಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಸಣ್ಣ ಲಾಳದ ಆಕಾರದ ಕ್ಷೌರದ ಕತ್ತಿಗಳನ್ನೂ, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಅಂಜನ, ತುಟಿಗೆ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ, ಹುಬ್ಬು ತಿದ್ದುವದಕ್ಕೆ ಬಣ್ಣ, ಮುಖಕ್ಕೆ ಲೋಧ್ರದ ಪುಡಿ, ಕೂದಲಿಗೆ ಪರಿಮಳ ತೈಲಗಳನ್ನೂ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಹೆಂಗಸರು ಅನೇಕ ರೀತಿಗಳಲ್ಲಿ ಜಡೆಗಂಟುಗಳನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವದರಲ್ಲಿ ನೈಪುಣ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸು

ತ್ತಿದ್ದರು. ಕಂಚಿನ ತಗಡಿಗೆ ಮೆರಗುಕೊಟ್ಟು ಕನ್ನಡಿಯಂತೆ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಡಾಬು, ಕರ್ಣಾಭರಣ, ಬಳೆ, ಅಂದಿಗೆ, ತೋಡ, ಹಾರ, ಮೂಗು ಬೊಟ್ಟು, “ಹೇರ್‌ಪಿನ್”, ಕರೀಮಣಿ ಸರ ಇತ್ಯಾದಿ ಅಲಂಕಾರಗಳನ್ನೂ ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ರುಮಾಲುಗಳನ್ನೂ ಹೆಂಗಸರು ಧರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು.

ಯೋಧರು ಬಿಲ್ಲು, ಬಾಣ, ಭರ್ಜಿ, ಕವಣೆಕಲ್ಲು, ಕೊಡಲಿ, ಗದೆಗಳನ್ನು ಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ವಾಣಿಜ್ಯವು ಉಚ್ಚಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದ್ದಿತು. ತೂಕಗಳು ಅಸ್ಸಿರಿಯಾ, ಬ್ಯಾಬಿಲೋನಿಯ, ಈಜಿಪ್ಟ್ ದೇಶಗಳ ತೂಕಗಳಿಂದ ಬೇರೆಯಾಗಿದ್ದವು. ತೂಕದ ಪ್ರಮಾಣಗಳು ೧, ೨, ೮ × $\frac{1}{4}$, ೪, ೮, ೧೬, ೩೨, ೬೪, ೧೬೦, ೨೦೦, ೩೨೦, ೬೪೦, ೧೬೦೦, ೩೨೦೦, ೬೪೦೦, ೮೦೦೦, ೧೨೦೦೦ ತಾರತಮ್ಯದಂತೆಯಿದ್ದು ಮೂಲಪ್ರಮಾಣ ೧೩.೫, ೨೭ ಗ್ರಾಮ್ ಆಗಿದ್ದವು. ಒಂದು ಅಳತೆಯ ಕೋಲಿನ ಮೇಲೆ .೦೦೩ ಅಂಗುಲ ಕೂಡ ವ್ಯತ್ಯಾಸಬಾರದಂತೆ ವಿಭಾಗರೇಖೆಗಳಿವೆ. ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ ನಾಣ್ಯಗಳ ಚಲಾವಣೆಯಿದ್ದಿರಬೇಕು. ಆದರೆ ನಾಣ್ಯಗಳೆಂದು ನಿಸ್ಸಂಶಯವಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದಾದ ವಸ್ತುಗಳು ಸಿಕ್ಕಿಲ್ಲ. ಕುಂಭಗಳ ಮೇಲೆ ಚಿತ್ರಿಸಿರುವ ಹಡಗುಗಳಿಂದಲೂ ಮೆಸೊಪೊಟೇಮಿಯ ಪ್ರಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿರುವ ಭಾರತೀಯ ಮುದ್ರೆಗಳು ಮತ್ತು ಇತರ ವಸ್ತುಗಳಿಂದಲೂ ಈ ಜನರು ಸಮುದ್ರಮಾರ್ಗವಾಗಿ ಸುಮೇರಿಯ, ಬ್ಯಾಬಿಲೋನಿಯ, ಈಜಿಪ್ಟ್ ಮುಂತಾದ ದೇಶಗಳೊಡನೆಯೂ, ಹವಳ, ಮುತ್ತು, ನೀಲಗಿರಿಕಲ್ಲು, ಚಿನ್ನ, ಮೆಣಸು ಮುಂತಾದ ದಕ್ಷಿಣದೇಶದ ವಸ್ತುಗಳಿಗಾಗಿ ದಕ್ಷಿಣಾಪಥದೊಡನೆಯೂ ವ್ಯಾಪಾರಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ.

ಕಲಾಕೌಶಲ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಜನರು ನಿಪುಣರಾಗಿದ್ದರು. ಚಾನ್ಸು ದಾರೋ ಪಟ್ಟಣವು ಮಣಿ ಮತ್ತು ಅಟದ ಸಾಮಾನುಮಾಡುವ ಕಾರ್ಖಾನೆಗಳ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದಿತು. ಮಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ತರಹ ಇವೆ. ಒಂದು ಅಂಗುಲ ಉದ್ದ ತಂತಿಗೆ ಎಂಬತ್ತು ಅಥವಾ ನೂರು ಮಣಿಗಳನ್ನು ಪೋಣಿಸಬಹುದು. ಈ ಮಣಿಗಳ ರಂಧ್ರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕೂದಲನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪೋಣಿಸಬಹುದಾದ್ದರಿಂದ ಇಷ್ಟು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಕಲ್ಲಿನಿಂದ ಮಣಿಗಳನ್ನು ಹೇಗೆ ಮಾಡಿದರೆಂದು ಆಶ್ಚರ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂಗೀತ ಮತ್ತು ನಾಟ್ಯವಿದ್ಯೆಗಳೂ ಇದ್ದವು. ವೀಣೆಯನ್ನು ಹೋಲುವ ತಂತ್ರೀವಾದ್ಯ, ಕರತಾಳ, ಮೃದಂಗ, ತಮ್ಮಟೆಗಳು ಮುದ್ರೆಗಳ ಮೇಲೆ ಕಂಡುಬರುವವು. ವಿಗ್ರಹಗಳನ್ನು ಕಲ್ಲಿನಿಂದಲೂ ಮಣ್ಣಿನಿಂದಲೂ ಅತ್ಯುತ್ತಮರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಡಿರುವರು. ಕೆಲವು ನರ್ತನಭಂಗಿಗಳನ್ನು ತೋರಿ

ಸುವ ಸ್ತ್ರೀ ಮತ್ತು ಪುರುಷರ ನಗ್ನ ವಿಗ್ರಹಗಳು ನಾಟ್ಯಕಲೆಗೆ ನಿರ್ದರ್ಶನಗಳಾಗಿರುವವು. ಕುಂಭಗಳು ಅನೇಕಾಕಾರವಾಗಿದ್ದು ಅನೇಕ ವರ್ಣಚಿತ್ರಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾಗಿವೆ. ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅದ್ಭುತವಾದ ಕೌಶಲ್ಯವು ಮುದ್ರೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವದು. ವಿಸೋದಕ್ಕಾಗಿ ಚೌಕಬಾರ, ಕೊಯ್ಯಂಗೂಟ್ಟ, ಚದುರಂಗ ಮುಂತಾದ ಗೃಹಕ್ರೀಡೆಗಳೂ, ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಮೃಚ್ಛಕಟಗಳು, ತಲೆಯನ್ನು ಅಲ್ಲಾಡಿಸುವ ನಾಯಿ, ಬೆಕ್ಕು, ಕೋತಿ, ಮುಂತಾದ ಗೊಂಬೆಗಳೂ, ಪಕ್ಷಿಯ ಆಕಾರದ ಸಿಕ್ಕುಗಳು, ಗೋಲಿಗಳು, ಜೆಂಡು, ದಾಂಡು, ಮುಂತಾದ ಉಪಕರಣಗಳೂ ಇದ್ದವು.

ಈ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಲಿಪಿಯು ಮುದ್ರೆ ಮತ್ತು ಘಟಗಳ ಮೇಲೆ ಕಂಡು ಬರುವದು. ಬರವಣಿಗೆಯು ಸುಮೇರಿಯನ್ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಚೀನ ಲಿಪಿಗಳಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನವಾದುದರಿಂದ ಭಾಷೆಯೂ ಭಿನ್ನವೆಂದೂ ಊಹಿಸಿರುವರು. ದೀರ್ಘಗ್ರಂಥಗಳಾವುವೂ ಸಿಕ್ಕಿಲ್ಲ. ಈ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಆರ್ಯೇತರರೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಈ ಲಿಪಿಯನ್ನು ಸುಮೇರಿಯನ್, ಕ್ರೀಟನ್, ಪುರಾತನ ಚೀನ, ಈಸ್ಟರ್ ಐಲೆಂಡ್, ಈಜಿಪ್ಟಿಯನ್, ಐಜೀರಿಯನ್, ದ್ರಾವಿಡ, ಇಂಡೋನೀಸಿಯನ್ ಲಿಪಿಗಳಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಇಚ್ಛಾನುಸಾರ ಆಯಾ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳೊಡನೆ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಲು ವಿದ್ವಾಂಸರು ಯತ್ನಿಸಿರುವರು. ಭಾಷೆಯು ಪ್ರಾಗ್ಧಾರ್ವಿಕ, ಮುಂಡ, ಬುರೀಷಸ್ಕಿ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಾವದೂ ಅಲ್ಲವೆಂದು ಡಾ|| ಆಲನ್‌ರಾಸ್ ನಿಶ್ಚಯಿಸಿರುವನು. ಆದರೆ ಕೆಲವರು ದ್ರಾವಿಡ ಭಾಷೆಯೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಲು ಯತ್ನಿಸಿರುವರು. ಈ ಊಹೆಯು ಅಚಾರಿತ್ರಿಕ ಮತ್ತು ಭಾಷಾಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ವಿರೋಧವಾಗಿದೆ. ಡಾ|| ಲ್ಯಾಂಗ್ಡನ್ ಈ ಲಿಪಿಯಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮೀ ಲಿಪಿಯು ಹುಟ್ಟಿತೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವನು. ಈ ಮುದ್ರೆಗಳು ಪ್ರಾಯಃ ರಕ್ಷಾಯಂತ್ರಗಳಾದುದರಿಂದ ಅರ್ಥವೇದದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಮಂತ್ರಗಳೆಂದೂ ಮತ್ತು ಕೆಲವು ವೈದಿಕಯಜ್ಞ ಅಥವಾ ದೇವತಾ ಪೂಜೆಯ ಸ್ಮಾರಕಗಳೆಂದೂ ಕೆಲವರು ತರ್ಕಿಸಿರುವರು.

ಮತವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಈ ಜನರು ಪುರುಷ ಮತ್ತು ಸ್ತ್ರೀದೇವತಾ ವಿಗ್ರಹಗಳನ್ನಾರಾಧಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಸಾಮೂಹಿಕಪೂಜೆಗಾಗಿ ದೇವಾಲಯಗಳಿರಲಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಪ್ರತಿ ಗೃಹದಲ್ಲಿಯೂ ಮಂದೇವರ ಪೂಜೆಗೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಸ್ಥಳವಿದ್ದಿತು. ಮುದ್ರೆಗಳ ಮೇಲೆ ಯೋಗಾಸನದಲ್ಲಿರುವ “ಶಿವ-ಪಶುಪತಿ”, “ದುರ್ಗಾ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಗ್ರಹಗಳು, ಕಂಡುಬರುವವು. ಮೂರ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಲಿತನೇತ್ರ, ನಾಸಾಗ್ರಸ್ಥಸ್ತ, ದೃಷ್ಟಿ, ನಗ್ನತೆ, ತಾಂಡವಭಂಗಿ ಕಂಡು

ಬರುವುವು. ಇವಲ್ಲದೆ ಹುಲಿ, ಗೂಳಿ, ಹಾವು, ಗರುಡ, ಆನೆ, ಮೊಸಳೆ, ಮಹಿಷ, ವಾಙ್ಮನು, ತುಳಸಿ, ಅಶ್ವತ್ಥ, ಬೇವು, ಲಿಂಗ-ಯೋನಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಮಾತೃದೇವತಾಪೂಜೆಯೊಂದೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಸ್ಥೂಲವಾಗಿ ಈಗಿರುವ ಹಿಂದೂ ಮತವೇ ಇದ್ದಿತೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಅಂತ್ಯಸಂಸ್ಕಾರವಿಧಾನಗಳಲ್ಲಿ ದಹನ, ಖನನ, ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಹದ್ದು ನರಿಗಳಿಗೆ ಬಿಡುವದು, ನೀರಿನಲ್ಲಿ ತ್ಯಜಿಸುವದು, ಶಿಶುಗಳನ್ನು ಕುಂಭದಲ್ಲಿಟ್ಟು ಹೂಳುವದು ಮುಖ್ಯವಾದುವು. ಮೃತನ ಅಸ್ಥಿಸಂಚಯನ ಮಾಡಿ ಯಾವ ದಾದರೂ ತೀರ್ಥದಲ್ಲಿ ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದರು, ಅಥವಾ ಅಸ್ಥಿಗಳನ್ನು ಕುಂಭದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಮರದ ಬುಡದಲ್ಲಿಯೋ ಮನೆ ಬಳಿಯಲ್ಲಿಯೋ ಹೂಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಘಟಚಿತ್ರಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುವ ಈ ಜನರ ಔರ್ವ್ವಧೃಹಿಕ ಭಾವಗಳನ್ನು ಹಿಂದೆಯೇ ಸೂಚಿಸಿದೆ. ನರಬಲಿ ಪದ್ಧತಿ ಇದ್ದಿತೆಂಬುದಕ್ಕೆ ನಿದರ್ಶನಗಳಿಲ್ಲ.

ಇಂತಹ ಉತ್ಕೃಷ್ಟ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ವಿದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿದುದು ಆಶ್ಚರ್ಯವಲ್ಲ. ಮೆಸೊಪೊಟೇಮಿಯ ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೨೭೦೦ ರಲ್ಲಿಯೇ ಮುದ್ರೆಗಳೂ ಮಣಿಗಳೂ ಅನುಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವು. ಹರಪ್ಪ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಸುಮೇರು ದೇಶದ ಜಮ್ಮತ್-ನಸ್ಸರ್, ಆನಟೋಲಿಯಪ್ರಾಂತದ ಟೆಲ್-ಹಲಾಫ್ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳಿಗೂ ಕಾರಣ. ಝಕಾರ್ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಇಟಲಿ, ಸಿಸಿಲಿ ವರೆಗೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿದ್ದಿತು. ಈ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೨೨೦೦ ರಲ್ಲಿ ಸ್ಥೂಲದೃಷ್ಟಿಗೆ ಅದೃಶ್ಯವಾದರೂ ಭಾರತೀಯರ ಸಾಮಾನ್ಯಸಂಸ್ಕೃತಿ ಪ್ರವಾಹದಲ್ಲಿ ಸಮ್ಮಿಳಿತವಾಗಿ ಈಗಲೂ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಿರುವದು. ಯೋಗದೇವತಾಪೂಜೆ ಮಾತೃದೇವತಾಪೂಜೆ, ಲಿಂಗಪೂಜೆ, ನಾಗ, ವೃಷಭ, ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷ ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ಪೂಜೆ, ಪುರಾಣ ನಾಣ್ಯಗಳ ಗುರುತುಗಳು, ರಾಜವಂಶಗಳ ಲಾಘನಗಳು, ಬುದ್ಧ ಜಿನವಿಗ್ರಹಗಳು, ತಾಂತ್ರಿಕ ಚಿಹ್ನೆಗಳಾದ ಚಕ್ರ, ತ್ರಿಕೋಣ, ನಂದಿಪದ, ಪಾದಚಿಹ್ನೆಗಳ ಪೂಜೆ, ಶಿವ ಪಶುಪತಿ, ನಾರಾಯಣ-ವಿಷ್ಣು ಪೂಜೆ, ವಸ್ತ್ರಧಾರಣ ವಿಧಾನ, ಶಾಕಾಹಾರ ಶಾಂತಿಪ್ರಿಯತೆ, ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕದೃಷ್ಟಿ, ನಾಟ್ಯ, ಸಂಗೀತ, ವ್ಯಾವಾರ, ವ್ಯವಸಾಯ, ಆಲಂಕಾರ, ವಿನೋದಪದ್ಧತಿಗಳು ಈ ಭಾರತೀಯ ಜನ ಜೀವನದ ಮುಖ್ಯಾಂಶಗಳೆಲ್ಲವೂ ಹರಪ್ಪ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಿಂದ ಬಂದ ಸಂಪತ್ತು.

೪. ವೈದಿಕ ಸಂಸ್ಕೃತಿ

ಅನನ್ತಾ ವೈವೇದಾಃ | ನಾವೇದವಿನ್ಮನುತೇ ತಂಬೃಹಸ್ತಮ್ ||

(ತೈತ್ತಿರೀಯ ಸಂಹಿತಾ)

ವೇದದ ಸ್ವರೂಪ : ವೇದವೆಂದರೆ ಜ್ಞಾನ. ಜ್ಞಾನವು ಮೋಕ್ಷ ಸಂಬಂಧ ವಾದುದರಿಂದ ಅಲೌಕಿಕಾರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದೂ ಅತೀಂದ್ರಿಯ ವಿಷಯ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುವ ಗ್ರಂಥವು ವೇದ. ಧರ್ಮಾರ್ಥ ಕಾಮಮೋಕ್ಷ ಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಥ ಮತ್ತು ಕಾಮಗಳನ್ನು ಲೌಕಿಕ ವ್ಯವಹಾರದಿಂದಲೂ ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಆದರೆ ಧರ್ಮ ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷಗಳಿಗೆ ವೇದಜ್ಞಾನವೇ ಅವಶ್ಯಕ. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಅನುಭವದಿಂದಲೂ ಇತರ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಂದಲೂ ವಿಜ್ಞಾನವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪಡೆಯಬಹುದು. ಆದರೆ ತರ್ಕಕ್ಕೆ ನಿಲುಗಡೆ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅಪೌರುಷೇಯವಾದ ವೇದವಿದ್ಯೆಯೇ ಚರಮಪುರುಷಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಸಾಧಕವು. ಅಪೌರುಷೇಯವಾದ ಅನಾದಿಯಾದ ವೇದದಿಂದಲೇ ಈಶ್ವರಾಸ್ತಿತ್ವ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವ ಸರ್ವಶಕ್ತಿಮತ್ತಾದಿಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸಬಹುದೇ ಎನಾ ಕೇವಲ ಪುರುಷಕೃತ ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ಸಾಧಿಸಲು ಆಗದು.¹ ಆಸ್ತಿಕ ದರ್ಶನಗಳು ವೇದಗಳು ಈಶ್ವರಕೃತವಾದರೂ ಅಪೌರುಷೇಯ ವೆಂದು ಸಾಧಿಸುವವು. ಆದರೆ ಮೀಮಾಂಸಕರು ಈಶ್ವರನು ಇರಲಿ, ಇರದಿರಲಿ, ಯಜ್ಞಕರ್ಮವೇ ಪ್ರಧಾನ, ದೇವತೆಯು ಗೌಣ, ಯಜತಿಕರ್ಮವೇ ಅಪೂರ್ವ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವುದು, ಆದುದರಿಂದ ವೇದವು ಅಪೌರುಷೇಯ, ನಿರ್ದುಷ್ಟ ವಾದುದು ಎಂದು ಹೇಳುವರು. ಈಶ್ವರಪ್ರಣೀತವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೂ ವೇದದಲ್ಲಿ ಲೌಕಿಕ ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರಯೋಗವಿದ್ದರೂ ವೇದವು ಸರ್ವಜ್ಞರೂಪ.

ವೇದಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕಾದರೆ ಷಡಂಗಗಳು, ಇತಿಹಾಸ, ಪುರಾಣ ಮುಂತಾದುವೆಲ್ಲವೂ ಅವಶ್ಯಕ. ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಾಗಿ ಕೇವಲ ಚಾರಿತ್ರಿಕ,

¹ ಕಿಮುವಕ್ತವ್ಯಂ? ಅನೇಕ ಶಾಖಾಭೇದಭಿನ್ನ ಸ್ಯ ದೇವತೀರ್ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನಾರ್ಥಮ ಪ್ರವಿಭಾಗಹೇತೋ : ಋಗ್ವೇದಾದ್ಯಾಪ್ಯಸ್ಯ ಸರ್ವಜ್ಞಾನಾಕಾರಸ್ಯ ಅಪ್ರಯತ್ನೇನೈವಲೇ ಲಾನ್ಯಾಯೇನ ಪುರುಷ ನಃಶ್ವಾಸವದ್ ಯಸ್ಮಾದ್ಭೂತಾದ್ಯೋನೇಃ ಸಂಭವಃ ತಸ್ಯ ಭೂತಸ್ಯ ನಿರತಿಶಯಂ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವಂ ಸರ್ವಶಕ್ತಿಮತ್ತ್ವಂಚ ಇತಿ. . . . ಶಾಸ್ತ್ರಾದೇವ ಪ್ರಮಾಣಾತ್ ಜಗತೋಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಧಿಗಮ್ಯತ ಇತ್ಯಭಿಪ್ರಾಯಃ ||

ವೈಜ್ಞಾನಿಕ, ಮತತಾರತಮ್ಯ, ಭಾಷಾತಾರತಮ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ ಏಕದೃಷ್ಟಿ ಕಾಕದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ವೇದದ ನಿಜರೂಪವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಬಿಭೇತ್ಯಲ್ಪ ಶ್ರುತಾದ್ವೇದಃ ಮಾಮಯಂ ಪ್ರತರೇದಿತಿ |
ಇತಿಹಾಸಪುರಾಣಾಭ್ಯಾಂ ವೇದಾರ್ಥಮುಪಬೃಂಹಯೇತ್ ||
ವಿದ್ಯಾಹ ವೈಬ್ರಾಹ್ಮಣಮಾಜಗಾಮ ಗೋಪಾಯಮಾಂ ಶೇವಧಿಷ್ಠೇತಮಸ್ಮಿ |
ಅನಾರ್ಯಕಾಯಾನೃಜವೇ ಶರಾಯ ನಮಾಂಬ್ರೂಯಾ ಪುಜವೇ ಬ್ರೂಹಿನಿತ್ಯಮ್ ||

ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕವಾಗಿ ವೇದಾರ್ಥನಿಶ್ಚಯಕ್ಕಾಗಿ ಏರ್ಪಡಿಸಿರುವ ವಿದ್ಯೆಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ವೇದವಾಚ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಆದುದರಿಂದ ವೈದಿಕ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವಿವರಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ವೇದಗಳು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳು, ಆರಣ್ಯಕಗಳು, ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳು, ಷಡಂಗಗಳು, ಸೂತ್ರ ಮತ್ತು ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನೂ ವಿಮರ್ಶಿಸಬೇಕು.

ವೇದಗಳ ಕಾಲ : ಮೀಮಾಂಸಕರು ವೇದವು ಅನಾದಿ ಮತ್ತು ಅನಂತವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಒಂದು ಪ್ರಳಯವಾದ ನಂತರ ಪುನಃ ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗುವ ವರೆಗೆ ವೇದಗಳು ಪರಮೇಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಬೀಜರೂಪದಿಂದಿದ್ದು ಜಗತ್ಸರ್ಜನೆಯಾದಾಗ ಪೂರ್ವಸ್ಮರಣಾನುಸಾರವಾಗಿ ಮಂತ್ರದ್ರಷ್ಟರಾದ ಋಷಿಗಳಿಂದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗುವದರಿಂದ ಸಾದಿಯೆಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು². ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಕರು ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಿವಾದವನ್ನಂಗೀಕರಿಸುವದಿಲ್ಲ. ಆದಿಕಾಲವೆಂಬುದು ಇಲ್ಲ. ಎಲ್ಲಾ ಸೃಷ್ಟಿವಾಕ್ಯಗಳೂ ವಿಧ್ಯಂತರ ಪ್ರರೋಚನಾರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವಾದಗಳು (ನಹಿಕದಾಚಿದಪಿ ಅನೀದೃಶಂಜಗತ್). ವರ್ಣಗಳು ನಿತ್ಯವಾದುವು. ಅನೇಕಸಲ ಉಚ್ಚರಿಸುವದರಿಂದ ವರ್ಣಗಳು ವ್ಯಂಜಕಗಳಾದರೂ ಉತ್ಪಾದಕಗಳಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಶಬ್ದವೂ ನಿತ್ಯ ಮತ್ತು ಪ್ರಮಾಣಭೂತವಾದುದು ಎಂದು ಹೇಳುವರು.

ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯವಿದ್ವಾಂಸರು ಕೆಲವು ಉಪಪತ್ತಿಗಳಿಂದ ವೇದಗಳ ಕಾಲವನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸಲು ಯತ್ನಿಸಿರುವರು. ಪ್ಲೇಗೇಲ್ ಮತ್ತು ಎೀಬರ್ ಅವರು ವೇದಗಳ ರಚನಾಕಾಲವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವದು ಅಸಾಧ್ಯವೆಂದೂ ವೇದವಾಚ್ಯವು ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲೆಲ್ಲ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನವೆಂದೂ ಪುರಾತನ ಪ್ರಪಂಚದ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಹೇಳುವವು ಎಂದೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವರು. ಮ್ಯಾಕ್ಸ್ ಮೂಲರ್ ಮುಂತಾದವರು ಋಗ್ವೇದ ಸಂಹಿತೆಯ ಮಂಡಲಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ೪, ೫,

² ಅಸ್ಮಾಕಂ ತು ಮತೇ ವೇದೋ ನನಿತ್ಯ ಉತ್ಪತ್ತಿಮತ್ವಾತ್—ವೇದಾನ್ತಪರಿಭಾಷಾ.

೬, ಅನಂತರ ೨, ೩, ೭, ೮, ಅನಂತರ ೯, ಕೊನೆಗೆ ೧ ಮತ್ತು ೧೦ ನೆಯ ಮಂಡಲಗಳು ರಚಿತವಾಯಿತೆಂದೂ ಈ ಬೆಳವಣಿಗೆಗೆ ಸರಾಸರಿ ಇನ್ನೂರು ವರ್ಷಗಳಂತೆ ಗಣನೆಮಾಡಿದರೆ ಋಗ್ವೇದವು ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೧೫೦೦-೧೨೦೦ ಮಧ್ಯೆ ರಚಿತವಾಯಿತೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಿದ್ದರು.^೩ ಈಚೆಗೆ ವಾಲ್ತರ್ ಪೂನ್ಸ್‌ಬ್ ಎಂಬಾತನು ವ್ಯಾಕರಣದ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಮಂಡಲವೇ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನ (ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೧೫೦೦), ಅನಂತರ ೪-೩-೭, ನಂತರ ೨-೬, ಅನಂತರ ೫, ಅನಂತರ ೮, ಅನಂತರ ೧ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ನೆಯ ಮಂಡಲವು (ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೧೦೦೦) ರಚಿತವಾಯಿತೆಂದು ಹೇಳಿರುವನು.^೪ ಇಂತಹ ಭಾಷಾಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನನುಸರಿಸಿದ ವಾದಗಳೆಲ್ಲವೂ ನಿರಾಧಾರವಾದುವು. ಋಗ್ವೇದವನ್ನೆಲ್ಲ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿದರೂ ಭಾಷಾಧೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಯಾವ ವಿಶೇಷ ವ್ಯತ್ಯಾಸವೂ ಕಂಡುಬರುವದಿಲ್ಲವೆಂದು ಸ್ಲಿಮ್ಮರ್‌ಮನ್ ಹೇಳುವನು. ಸೋಮದೇವತಾಕವಾದ ನವಮ ಮಂಡಲವು ಎರಡನೆಯ ಮತ್ತು ಏಳನೆಯ ಮಂಡಲಗಳ ಋಕ್ಕುಗಳ ಸಂಗ್ರಹರೂಪವಾಗಿದ್ದರೂ ಯಾವ ಭಾಷಾ ವ್ಯತ್ಯಾಸವೂ ಕಂಡುಬರುವದಿಲ್ಲ. ಯಾಕೋಬಿ, ತಿಲಕ್ ಮುಂತಾದವರು ಜ್ಯೋತಿಷದ ಆಧಾರದಿಂದ ವೇದಕಾಲವು ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೪೫೦೦, ೬೦೦೦ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ನಿರ್ಧರಿಸಿದರು. ಹೀಗೆಯೇ ಇತರರೂ ಕೆಲವು ಕಾರಣಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೨೫,೦೦೦, ೧೦,೦೦೦ ಎಂದೂ ಹೇಳಿರುವರು.^೫

ಏಷ್ಯಾ ಮೈನರ್ ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿರುವ ಬೊಫಾಸ್ ಕಾಯಶಾಸನ ಮತ್ತು ಟೆಲ್ ಅಲ್ ಅಮಾರ್ನ ಲೇಖನಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ಯಾಬಿಲೋನಿಯ ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ವೈದಿಕ ದೇವತೆಗಳ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ.

(ಇಲಾನಿ) ಮಿಇತ್‌ರ್ ಅಶ್‌ಶಿಇಲ್ (ಇಲಾನಿ) ಉರುವನ್ ಅಶ್‌ಶಿಇಲ್ [ಅರುವನ್ ಅಶ್‌ಶಿಇಲ್—ಪಾಠಾಂತರ], (ಇಲು) ಇಂದರ್ [ಇಂದರ್—ಪಾಠಾಂತರ], (ಇಲಾನಿ) ನಸಲಿ (—ತತ್‌ತಿಇಲಿ) ನ್-ನ (ನ.ಶ್.ಅ.ಅತ್‌-ತಿ.ಇ ಅ ಅ.ಅನ್-ನ).

ಇಲ್ಲಿ ಮಿತ್ರ, ವರುಣ, ಇಂದ್ರ ನಾಸತ್ಯ ಎಂಬ ವೈದಿಕ ದೇವತೆಗಳ

^೩ S. Srikantha Sāstri: *Proto-Indic Religion*.

^೪ Walther Wüst: *Vergleichendes Wörterbuch des Alt-Indoarischen (Alt-Indischen)*, 1934 Munich.

^೫ ಎಸ್. ವಿ. ವೆಂಕಟೇಶ್ವರ—ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೧೦,೦೦೦ ; ಎ. ಸಿ. ದಾಸ್—೨೫,೦೦೦ ; ಸಿ. ವಿ. ವೈದ್ಯ—ಶತಪಥ ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೨೦೦೦ . ಪಾಟಂಕರ್—ತ್ಯ. ಸಂ. I, ೫-೫. ಕ್ರಿ. ಪೂ. ೧೧,೦೦೦ ; ಜೆ. ಸಿ. ರಾಯ್—ಶತ II—೧-೨ ೨೦೦೦ ಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆ ; ಪಿ. ಸಿ. ಸೇನಗುಪ್ತ—೩೦೦೦ ; ಕೇತ್ಕರ್—ತ್ಯ. ಬಾ. ೨೫೦೦ ಹಿಂದೆ.

ಹೆಸರುಗಳಿವೆ. ಈ ಮಿಟಾನಿಭಾಷೆಯು ಇದುವರೆಗೂ ತಿಳಿಯದ ಇಂಡೋ-ಆರ್ಯನ್ ಭಾಷಾಪ್ರಭೇದವೆಂದು ಲೆಸ್ಲಿ ಹೇಳುವನು. ಓಲ್ಡ್‌ನ್‌ಬರ್ಗ್, ಕೀತ್, ಮ್ಯಾಕ್‌ಡೊನೆಲ್ ಇದು ಇಂಡೋ-ಇರಾನಿಯನ್ ಎಂದೂ, ಯಾಕೊಬಿ, ಸ್ಟೆನ್‌ಕೋನೋ ಶುದ್ಧ ಭಾರತೀಯ ಭಾಷೆಯೆಂದೂ ಹೇಳುವರು. ನಾವು ಇಂಡೋ-ಹಟ್ಟಿ ಅಥವಾ ಚಿತ್ರಲಿಪಿಯ ಹಟ್ಟಿಲಿ ಭಾಷೆಯೇ ಆರ್ಯರ ದೆಂದು ಹಿಂದೆಯೇ ಸೂಚಿಸಿರುವೆವು. ಇದರಿಂದ ಮಿಟಾನಿ, ಲೂಯಿಲಿ ಭಾಷೆ, ಹುರಿಲಿ, ನಾಸಿಲಿ, ಪಲಾಮ್ನಿಲಿ ಮುಂತಾದ ಆನಟೋಲಿಯ ಪ್ರಾಂತದ ಭಾಷಾಪ್ರಭೇದಗಳು ಬಹುಶಃ ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೩೦೦೦ ದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವು. ಇವುಗಳ ಸಂತರ ಇರಾನ್ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಹಕಾರವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವ (ಉದಾಹರಣೆ: ಹಿಮಾಲಯ-ಸಿಮೇಲಿಯ, ಅಸುರ-ಅಹುರ, ಸೋಮ-ಹೋಮ ಇತ್ಯಾದಿ) ಅವಸ್ಥಾಭಾಷೆಯು ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೧೦೦೦ ದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಯಿತು. ಆದುದರಿಂದ ಭಾಷಾಧೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಋಗ್ವೇದವು ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೩೦೦೦ ಕ್ಕೆ ಹಿಂದಣದೆಂದು ನಿಸ್ಸಂಶಯವಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದು.

ತೈತ್ತಿರೀಯ ಸಂಹಿತಾ, ಶತಪಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ತೈತ್ತಿರೀಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಜ್ಯೋತಿಷ ವಿಷಯಗಳ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ತೈತ್ತಿರೀಯ ಸಂಹಿತೆಯು ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೧೧೦೦೦ ದಲ್ಲಿಯೂ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳು ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೩೦೦೦ ದಲ್ಲಿಯೂ ರಚಿತವಾದುವೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಬಹುದು.*

ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಚರಿತ್ರೆಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ವೇದಗಳ ಪ್ರಾಚೀನತೆಯನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸಬಹುದು. ಋಗ್ವೇದ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಆಶ್ವಮೇಧ ಮುಂತಾದ ಯಜ್ಞಗಳು ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನಕಾಲದಿಂದ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿದ್ದವೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. “ಪ್ರೋಲಸ್ಕ” ಜಾತಿಯ ಕುದುರೆಯು ಏಷ್ಯಾ ಹುಲ್ಲುಗಾವಲು ದೇಶದಲ್ಲಿದ್ದಿತೆಂದೂ ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೩೦೦೦ ದಲ್ಲಿಯೇ ಸುಮೇರಿಯನ್ ಜನರು ಈ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಪಳಗಿಸಿದ್ದರೆಂದೂ ತಿಳಿದುಬರುವದು. ಆದುದರಿಂದ ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಆಶ್ವದ ಉಲ್ಲೇಖನೆಯು ವೇದದ ಅವರ್ಣಿತವಾದವನ್ನು ತೋರಿಸುವದಿಲ್ಲ. ಈಗಲೂ ಕೂಡ ಯಜ್ಞಾಯುಧಗಳಾದ ಸ್ಥೈ, ಕವಾಲ, ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಹವಣೀ, ಶೂರ್ಪ, ಕೃಷ್ಣಾಜಿನ, ಶಮ್ಯಾ, ಉಲೂಖಲ, ಮುಸಲ, ದೃಷತ್, ಉಪಲ, ಅರಣಿ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಕಲ್ಲು, ಮರ, ಅಸ್ಥಿ, ಚರ್ಮಗಳಿಂದಲೇ ಮಾಡಬೇಕಾದುದರಿಂದ ವೈದಿಕ ಯಜ್ಞ ವಿಧಾನವು ಶಿಲಾಯುಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ಬಂದಿರಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಲೋಹಗಳಲ್ಲಿ ತಾಮ್ರವೂ ಹಿರಣ್ಯವೂ

* S. Śrīkanṭha Śāstri: Proto-Indic Religion, p. 59-60.

ಪವಿತ್ರವೆಂದು ಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವದಕ್ಕೆ ತಾಮ್ರ-ಶಿಲಾಯುಗ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಕಾರಣ. ಆದುದರಿಂದ ಋಗ್ವೇದ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಸುಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ನಿಯಮವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಸೇರಿಸಿದುದಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆಯೇ ಬಹುಶಃ ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೧೦,೦೦೦ ದಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರರಚನೆ ಆಗಿರಬೇಕೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಿರುವೆವು.

ವೇದವಾಚ್ಯಯ ವಿಭಾಗ: ವೇದವು ಒಂದೇ ಆದರೂ ವಿನಿಯೋಗ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಋಗ್, ಯಜುಸ್, ಸಾಮ, ಅಥರ್ವಣವೆಂದು ವಿಭಾಗಿಸಿದೆ. ಅಧ್ಯಯನ ಸೌಲಭ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಋಗ್ವೇದ, ಯಜ್ಞಕ್ಕಾಗಿ ಯಜುರ್ವೇದ, ಗಾನಕ್ಕಾಗಿ ಸಾಮ, ಅಭ್ಯುದಯಕ್ಕಾಗಿ ಅಥರ್ವ ಎಂದು ಬೇರ್ಪಡಿಸಿದೆ. ಕೆಲವರು ಯಜ್ಞವೇ ವೇದದ ತಾತ್ಪರ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಯಜುರ್ವೇದವೇ ಮುಖ್ಯವೆಂದು⁷, ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ಋಗ್ವೇದವನ್ನೂ ಇತರರು ಸಾಮವೇದವನ್ನೇ ಮುಖ್ಯವೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಆದರೆ ಒಂದು ಪ್ರಾಚೀನ ಮತ್ತೊಂದು ಅವರ್ಗಚೀನ, ಒಂದು ಉತ್ಕೃಷ್ಟ ಮತ್ತೊಂದು ಅಸಕ್ಯಷ್ಟ ಎಂದು ಭಾವಿಸುವದು ತಪ್ಪು. ನಾಗರಿಕತೆ ಚರಿತ್ರೆಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅಥರ್ವವೇದವೇ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನವೆಂದು ಹೇಳಲೂ ಸಾಧ್ಯ.

ವೇದವನ್ನು ಮನ್ತ್ರ ಮತ್ತು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಎಂದೂ ವಿಭಾಗಿಸಿರುವರು. ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಕರು ಈ ವಿಭಜನೆಯನ್ನಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದರೂ ಕರ್ಮದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ವೇದವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ವಿಧಿ, ಮನ್ತ್ರ, ನಾಮಧೇಯ, ನಿವೇಧ, ಅರ್ಥವಾದವೆಂದು ಐದು ವಿಧವಾಗಿ ಭಾಗಿಸಿರುವರು. ವೇದದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಮನ್ತ್ರಕ್ಕೂ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವದರಿಂದ ಯಾವುದೂ ನಿರರ್ಥಕವಲ್ಲ. ವಿನಿಯೋಗವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕಾದರೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳು ಅವಶ್ಯಕ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳು ಗದ್ಯರೂಪವಾಗಿವೆ. ಇವುಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿಶದೀಕರಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಆರಣ್ಯಕ, ಉಪನಿಷತ್, ಶ್ರೌತಸೂತ್ರ, ಗೃಹ್ಯಸೂತ್ರ, ಧರ್ಮಸೂತ್ರ, ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ, ಶಿಕ್ಷಾ, ಪ್ರಾತಿಶಾಖ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥಗಳು ಹುಟ್ಟಿವೆ. ಹೀಗೆ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವೇದಕ್ಕೂ ಶಾಖಾನುಸಾರವಾಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಮುಂತಾದ ಗ್ರಂಥಗಳಿವೆ.

⁷ ಏಕವಿವ ಯಜುರ್ವೇದಃ ತಂ ಚತುರ್ಥಾವ್ಯ ಕಲ್ಪಯತ್ || ವಿಷ್ಣು ಪುರಾಣ.

ವೇದನಾಂ ಸಾಮವೇದೋಽಸ್ಮಿ-ಗೀತಾ. ಋಗ್ವೇದೋಽಜಾತಂ ವೈಶ್ಯಂವರ್ಣಮಾಹುಃ |
ಯಜುರ್ವೇದಂ ಕ್ಷತ್ರಿಯಸ್ಯಾಹುರ್ಯೋನಿಮ್ | ಸಾಮವೇದೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾನಾಂ
ಪ್ರಸೂತಃ ||—ತೈ. ಬ್ರಾ.

ಋಚಿಸ್ಸಾಮನಿಜಜ್ಞರೇ | ಧನ್ವಾಂಸಿಜಜ್ಞರೇತಸ್ಮಾತ್ | ಯಜುಸ್ತಸ್ಮಾ ದ
ಜಾಯತ || ತೈ. ಆ. 3.

ಋಗ್ವೇದ:-ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳು—ಐತರೇಯ, ಕೌಷೀತಕಿ, ಶಾಂಖ್ಯಾಯನ
(ಸಾಂಖ್ಯಾಯನ)

ಆರಣ್ಯಕಗಳು—ಐತರೇಯ, ಸಾಂಖ್ಯಾಯನ.

ಉಪನಿಷತ್ತು—ಐತರೇಯ, ಕೌಷೀತಕೀ, ಬಾಷ್ಪಲ.

ಶ್ರುತಸೂತ್ರ—ಅಶ್ವಲಾಯನ, ಸಾಂಖ್ಯಾಯನ, ಕೌಷೀತಕೀ.

ಗೃಹ್ಯಸೂತ್ರ—ಅಶ್ವಲಾಯನ, ಸಾಂಖ್ಯಾಯನ, ಕೌಷೀತಕೀ.

ಧರ್ಮಸೂತ್ರ—ವಸಿಷ್ಠ.

ಯಜುರ್ವೇದ:-ಕೃಷ್ಣ ಅಥವಾ ತೈತ್ತೀರಿಯ—ಬ್ರಾಹ್ಮಣ—ತೈತ್ತೀರೀಯ.
ಆರಣ್ಯಕ ತೈತ್ತೀರೀಯ.

ಉಪನಿಷತ್ತು—ತೈತ್ತೀರೀಯ, ಕಠ, ಮೈತ್ರಾಯಣ.

ಶ್ರುತಸೂತ್ರ—ಆಪಸ್ತಂಬ, ಬೋಧಾಯನ, ಹಿರಣ್ಯಕೇಶಿ, (ಸತ್ಯಾಪಾಧ).

ಗೃಹ್ಯಸೂತ್ರ—ಮಾನವ.

ಧರ್ಮಸೂತ್ರ—ಆಪಸ್ತಂಬ, ಬೋಧಾಯನ, ಹಿರಣ್ಯಕೇಶಿ.

ಶುಕ್ಲ ಯಜುರ್ವೇದ—ಬ್ರಾಹ್ಮಣ—ಶತಪಥ, ಕಾಣ್ವ.

ಆರಣ್ಯಕ—ಕಾಣ್ವ, ಮಾಧ್ವನ್ನಿನ.

ಉಪನಿಷತ್ತು—ಈಶಾವಾಸ್ಯ, ಬೃಹದಾರಣ್ಯ.

ಶ್ರುತಸೂತ್ರ—ಭಾರದ್ವಾಜ, ಮೈಖಾನಸ
ವಾಧೂಲ, ಮಾನವ, ವಾಸಹ

(?) ಕಾತ್ಯಾಯನ, ಪಾರಸ್ಕರ.

ಗೃಹ್ಯಸೂತ್ರ—ಕಾತ್ಯಾಯನ.

ಸಾಮವೇದ:-ಬ್ರಾಹ್ಮಣ: ಪಂಚವಿಂಶ, ಷಡ್ವಿಂಶ, ಸಾಮವಿಧಾನ,
ಆರ್ಷೇಯ, ಮಂತ್ರ-ದೇವತಾಧ್ಯಾಯ, ವಂಶ, ಸಂಹಿತೋಪ
ನಿಷದ್, ಗೋಪಥ, ಜೈಮಿನೀಯ, ಜೈಮಿನೀಯೋಪನಿಷ
ದ್ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಆಪಯ (?).

ಉಪನಿಷತ್ತು—ಛಾಂದೋಗ್ಯ, ಕೇನ.

ಶ್ರುತಸೂತ್ರ—ಖಾದಿರ, ಲಾಟ್ಯಾಯನ, ದ್ರಾಹ್ಯಾಯಣ.

ಗೃಹ್ಯಸೂತ್ರ—ಖಾದಿರ, ಗೋಭಿಲ, ಗೌತಮ.

ಧರ್ಮಸೂತ್ರ—ಗೋತಮ.

ಅಥರ್ವವೇದ : ಉಪನಿಷದಾ—ಪ್ರಶ್ನ, ಮುಂಡಕ, ಮಾಂಡೂಕ್ಯ.

ಶ್ರೌತಸೂತ್ರ—ವೈತಾನ.

ಗೃಹ್ಯಸೂತ್ರ—ಕೌಶಿಕ.

ಡಾ|| ಬೆಲ್ವಾಳ್ಕರರು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಆರಣ್ಯಕ, ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳ ಭಾಗಗಳ ಕಾಲವನ್ನು ಹೀಗೆ ನಿರ್ಧರಿಸಿರುವರು.

೧. ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳು (ಕ್ರಿ. ಪೂ. ೧೨೫೦-೧೧೦೦)

ಆದಿಭಾಗ—ಐತರೇಯ ಆರಣ್ಯಕ II, ೧-೩ ; ಬೃ. ಉಪ. I, ೨ ;

ಭಾಂ. I ; ಬೃ. I, ೩ ; ಭಾಂ. II, ಶತಪಥ ಬ್ರಾ.

X, ೩-೩ ; ಜೈಮಿನಿಬ್ರಾ. Ex. ೨೦೯, ೧೫೨.

ಅಂತ್ಯಭಾಗ—ಐ. ಆರ. III, ತೈತ್ತಿ. ಬ್ರಾ. I, ಕೇನ. ಉಪ.

೩-೪ ; ಜೈ. ಉಪ. ಬ್ರಾ IV, ೧೧-೧೩ ; III,

೧-೧.೨ ; I, ೨೫-೩೦ ; ಶತಪಥ ಬ್ರಾ. XI, ೬-೧ ;

X, ೬-೨.

೨. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಮತ್ತು ಉಪನಿಷತ್ತು (ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೧೧೦೦-೯೦೦).

ಪ್ರಾಚೀನ—ಈಶ, ಬಾಷ್ಪಲ, ಐ. ಆರ. II, ೪-೬ ; ಬೃ. ಉಪ.

I, ೪ ; ಭಾಂ. III, ೧-೪ ; ೧೨ ; ಬೃ. ಉಪ. I,

೫ ; I, ೬.

ಮಧ್ಯ—ತೈ. ಬ್ರಾ. II, ೧-೫, ೯ ; ಭಾಂ. III, ೧೪ ; ೫-೧,

೨ ; ಬೃ. ಉಪ. ೬. ೧-೩ ; ತೈ. III, ೧-೬ ; ಕೇನ. I, II.

ಆಧುನಿಕ—ಭಾಂ. ೩-೧೫ ; ೩-೧೬, ೧೭ ; ೩-೧೮, ೧೯ ;

೪-೧೬, ೧೭ ; ಭಾಗಲೇಯ.

೩. (ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೯೦೦-೭೫೦).

ಪ್ರಾಚೀನ—ಕಠ I, ೧-೨ ; ಭಾಂ. V, ೩.೧೦ ; ಬೃ. ಉಪ.

VI, ೨ ; ಕೌಷೀತಕಿ I, ಕಠ I, ೩ ; ಮುಣ್ಣಕ ;

ಶ್ವೇತಾಶ್ವತಃ ; ಐ. ಬ್ರಾ. V, ೧೦ ; ತೈ. ಬ್ರಾ.

II, ೨-೯ ; VI, ೧-೧೮ ; XI, ೩-೨೧ ; ಇತ್ಯಾದಿ.

ಅಂತ್ಯ—ಭಾಂ. IV, ೧-೩ ; ೪-೯ ; ೧೦-೧೫ ; V, ೧೧-೨೪ ;

ಬೃ. ಉಪ. II, ೧ ; ೪ ; III, IV, ೨ ; ಪ್ರಶ್ನ ;

ಆರ್ಷೇಯ.

೪. (ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೭೫೦-೫೫೦).

ಪ್ರಾಚೀನ—ಬೃ. ಉಪ. II, ೬; IV, ೬; IV, ೫ (ವಂಶ);
ಛಾಂ. ೧೩, ೧೪, ೧೫, ಬೃ. ಉಪ. V, VI, ೪;
ಛಾಂ. VII, ಶ್ವೇ. II, ಮೈ. III.

ಆಧುನಿಕ—ಶ್ವೇ. III, IV, ಮಾಣ್ಡೂಕ್ಯ; ಮೈ. IV, ೧-೩;
೪-೨೨; VI, VII.

೫. ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೫೦೦—ಜೈನ ಮತ್ತು ಬೌದ್ಧ ಮತಗಳ ಪ್ರಚಾರ.

ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳು: ಬ್ರಹ್ಮವಸ್ತುವಿನ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಎಳೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವ ಗ್ರಂಥಗಳು ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಈಶ, ಕೇನ, ಕಠ, ಪ್ರಶ್ನ, ಮುಣ್ಡ, ಮಾಣ್ಡೂಕ್ಯ, ತೈತ್ತಿರಿ, ಐತರೇಯ, ಛಾಂದೋಗ್ಯ ಮತ್ತು ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕ ಎಂಬ ಹತ್ತು ಮುಖ್ಯ. ಏಕದೇವತಾಪರವಾದ ಶ್ವೇತಾಶ್ವತರ ಜಾಬಾಲ, ಸುಬಾಲ, ಅಥರ್ವಣ, ರಾಮತಾಪಿನೀ, ನೃಸಿಂಹತಾಪಿನೀ ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂರೆಂಟು ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳೂ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕವೂ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿವೆ.

ಷಡಂಗಗಳು: ಶಿಕ್ಷಾ, ವ್ಯಾಕರಣ, ಛಂದಸ್ಸು, ನಿರುಕ್ತ, ಜ್ಯೋತಿಷ ಮತ್ತು ಕಲ್ಪ ಎಂಬುವು ವೇದಾಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಅವಶ್ಯಕವಾದ ಆರು ಅಂಗಗಳು. ಋಗ್ವೇದಕ್ಕೆ ಶೌನಕ, ಸ್ವರವ್ಯಂಜನ, ಮತ್ತು ಶ್ಯಮಾನ: ಕೃಷ್ಣಯಜುರ್ವೇದಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಸ; ಶುಕ್ಲಯಜುರ್ವೇದಕ್ಕೆ ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯ; ಸಾಮವೇದಕ್ಕೆ ನಾರದೀಯ, ಅಥರ್ವವೇದಕ್ಕೆ ಮಾಣ್ಡೂಕೀ, ಎಲ್ಲಾ ವೇದಗಳಿಗೂ ಪಾಣಿನೀಯ, ಸಿದ್ಧಾಂತ, ಸರ್ವಸಮ್ಮತ ಎಂಬ ಶಿಕ್ಷೆಗಳಿವೆ. ಪ್ರಾತಿಶಾಖ್ಯಗಳು ಶ್ರೌತ ಮತ್ತು ಸ್ಮಾರ್ತ ಸೂತ್ರಗ್ರಂಥಗಳಿಗಿಂತ ಅವಾಚೀನ, ಪರಿಶಿಷ್ಟ, ಗ್ರಂಥಗಳಿಗಿಂತ ಪ್ರಾಚೀನವೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಿದೆ. ವ್ಯಾಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರ, ಚಂದ್ರ, ಕಾಶಕೃತ್ಸ್ನ, ಆಪೀಶಲಿ, ಶಾಕಟಾಯನ, ಪಾಣಿನಿ, ಅಮರ, ಜೈನೇಂದ್ರ ಎಂಬ ಎಂಟು ಮುಖ್ಯವಾದುವು. ಪಾಣಿನ್ಯಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಹಿಂದೆ (ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೬೦೦) ಯಾಸ್ಕ, ಗಾಂಧ್ಯ, ಆಪೀಶಲಿ, ಶಾಕಟಾಯನ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ನೈಯಾಕರಣರು ಇದ್ದರು. ಛಂದಸ್ಸಿಗೆ ಪೈಂಗಲ ಸೂತ್ರಗಳಿರುವವು. ಯಾಸ್ಕಾಚಾರ್ಯರಿಗಿಂತ ಹಿಂದೆಯೇ (ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೯೦೦) ಅನೇಕ ನಿರುಕ್ತ ಕಾರರು ಇದ್ದರು. ಜ್ಯೋತಿಷಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ವೇದಾಂಗ ಜ್ಯೋತಿಷವು ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೧೪೦೦ ರಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾಯಿತೆಂದು ಯಾಕೊಬಿ ಮತ್ತು ತಿಲಕರು ನಿರ್ಧರಿಸಿರುವರು. ಕಲ್ಪಗ್ರಂಥಗಳು ಯಾಜ್ಞಿಕ ಮತ್ತು ತಾನ್ತ್ರಿಕ ವಿಷಯ

ಗಳನ್ನು ಅಧಿಕರಿಸಿ ರಚಿತವಾಗಿವೆ. ಪರಶುರಾಮ ಕಲ್ಪಸೂತ್ರ ಮುಂತಾದವು ಶ್ರೀವಿದ್ಯಾಪರವಾಗಿವೆ.

ಸೂತ್ರಗಳು: ಹೆಚ್ಚು ಪದಗಳಿಲ್ಲದೇ ಇದ್ದರೂ ಸಂಶಯ ಉಂಟಾಗದಂತೆ ಸಾರವತ್ತಾದ ಸಮಸ್ತಾರ್ಥವನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುವ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಸೂತ್ರ ಎಂದು ಹೆಸರು.⁸ ಸೂತ್ರಗ್ರಂಥಗಳು ಧರ್ಮ, ಶ್ರೌತ, ಗೃಹ್ಯ, ಕಲ್ಪ, ಶುಲ್ಪ, ಶಿಲ್ಪ, ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಷಯಗಳಾಗಿಯೂ, ಷಡ್ದರ್ಶನಗಳಿಗೂ ಇರುವುವು. ಆಪಸ್ತಂಬ, ಆಶ್ವಲಾಯನ, ಬೋಧಾಯನ, ಕಾತ್ಯಾಯನ, ಶಾಂಖಾಯನ, ಲಾಟ್ಯಾಯನ, ದ್ರಾಹ್ಯಾಯಣ, ಸತ್ಯಾಪಾಥ ಶ್ರೌತ ಸೂತ್ರಗಳೂ, ಆಶ್ವಲಾಯನ, ಆಪಸ್ತಂಬ, ಬೋಧಾಯನ ಮುಂತಾದ ಗೃಹ್ಯಸೂತ್ರಗಳೂ ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೮೦೦-೩೦೦ ರಲ್ಲಿಯೂ, ಆಪಸ್ತಂಬ, ಗೌತಮ, ಬೋಧಾಯನ, ವಾಸಿಷ್ಠ ಧರ್ಮಸೂತ್ರಗಳೂ ಪಾರಸ್ಕರ, ಬೋಧಾಯನ ಮುಂತಾದ ಗೃಹ್ಯಸೂತ್ರಗಳೂ ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೬೦೦-೩೦೦ ರಲ್ಲಿಯೂ, ದರ್ಶನಗಳ ಸೂತ್ರಗಳು, ಎಷ್ಟು ಧರ್ಮಸೂತ್ರ ಮುಂತಾದುವು ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೩೦೦—ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦೦ ರಲ್ಲಿಯೂ, ವೈಖಾನಸ ಸ್ಮಾರ್ತಸೂತ್ರಗಳು ಕ್ರಿ.ಶ. ೨೦೦ ರಲ್ಲಿಯೂ ರಚಿತವಾದುವು.⁹

ಶಾಸ್ತ್ರಗಳು: ಶಾಸನಮಾಡುವ, ಬೇವಕ್ಕೆ ತ್ರಾಣಕೊಡುವ ಮತ್ತು ಪ್ರವೃತ್ತಿ ನಿವೃತ್ತಿ ಮಾರ್ಗಗಳನ್ನೂ ನಿತಾನಿತ್ಯ ವಸ್ತುವಿವೇಕವನ್ನೂ ಬೋಧಿಸುವ ಗ್ರಂಥವು ಶಾಸ್ತ್ರವೆನಿಸುವುದು.¹⁰ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಬಲವಂತವಾಗಿ ಯಾರನ್ನೂ ನಿಯಮಿಸುವದಿಲ್ಲ, ಅಭ್ಯುದಯ ನಿಶ್ಚೇಯಗಳನ್ನು ಕೋರುವವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ದಾರಿ ತೋರಿಸುವದು. ಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದಲೇ ಧರ್ಮಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯ. ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಅರ್ಥಕ್ಕೂ ಔತ್ಪತ್ತಿಕ (ನಿತ್ಯ) ಸಂಬಂಧವಿದೆ. ಇದೇ ಧರ್ಮನಿರ್ಣಯದಲ್ಲಿ ನಿಮಿತ್ತವು. ಆದುದರಿಂದ ಧರ್ಮವನ್ನು ಮತ್ತಾವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದಲೂ ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಬಾದರಾಯಣರ ಮತ.¹¹ ಧರ್ಮ ಅರ್ಥ ಕಾಮ ಮೋಕ್ಷಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳ

⁸ ಅಲ್ಪಾಕ್ಷರಮಸಂದಿಗ್ಧಂ ಸಾರವದ್ವಿಶ್ವತೋಮುಖಂ |
ಅಸ್ತೋಭಿಮನವದ್ಯಂಚಿಸೂತ್ರಂ ಸೂತ್ರವಿದೋವಿದುಃ ||

⁹ P. V. Kane: *History of Dharma Śāstra*, Vol. I.

¹⁰ ಶಾಸನಾತ್ರಾಣಗುಣಾಚ್ಚ ಶಾಸ್ತ್ರಮ್ ||

¹¹ ಔತ್ಪತ್ತಿಕಸ್ತು ಶಬ್ದಸ್ಯಾರ್ಥೇನ ಸಂಬಂಧಃ | ತಸ್ಯ ಜ್ಞಾನ ಮುಪದೇಶಃ, ಅವ್ಯತಿರೇಕಶ್ಚ, ಅರ್ಥೋನುಪಲಭೀ ತತ್ರ ಮಾಣಂಬಾದರಾಯಣಸ್ಯ ಅನಪೇಕ್ಷತ್ವಾತ್ ||

(ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಾ ಸೂತ್ರ. I, ೫).

ವಿಷಯಕವಾಗಿ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿವೆ. ಮನುಧರ್ಮ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೫ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ರಚಿತವಾಯಿತೆಂದೂ ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೨ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಪಡಿಸಲಾಯಿತೆಂದೂ ಕೊನೆಗೆ ಕ್ರಿ.ಶ. ೨೦೦ ರಲ್ಲಿ ಈಗಿನ ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿತೆಂದೂ ಕೆಲವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿದೆ. ಕಾಟಿಲ್ಯನ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರವು ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೩೦೦ ರಲ್ಲಿಯೂ ವಾತ್ಸರ್ಯನರ ಕಾಮಸೂತ್ರಗಳು ಕ್ರಿ.ಶ. ೨೦೦ ರಲ್ಲಿಯೂ ರಚಿತವಾದವು.

ಸ್ಮೃತಿಗಳು : ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯಸ್ಮೃತಿಯು ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೨ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿಯೂ, ನಾರದ ಪರಾಶರಸ್ಮೃತಿಗಳು ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ.ಶ. ೪೦೦ ರಲ್ಲಿಯೂ ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಮತ್ತು ಕಾತ್ಯಾಯನಸ್ಮೃತಿಗಳು ಕ್ರಿ.ಶ. ೫೦೦ ರಲ್ಲಿಯೂ ರಚಿತವಾದವು. ವಿಷ್ಣು, ವಸಿಷ್ಠ ಸ್ಮೃತಿಗಳೂ, ಶಂಖ ಲಿಖಿತ ಇತ್ಯಾದಿ ಇತರ ಸ್ಮೃತಿಗಳೂ ಏಳನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ಬಂದವು.

ಈ ಗ್ರಂಥ ಜಾಲದ ಮೇಲೆ ವಾರ್ತಿಕಾ, ಟೀಕಾ, ಭಾಷ್ಯ, ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ, ಟಿಪ್ಪಣಿ, ಕ್ರೋಡಪತ್ರ ರೂಪಗಳಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿಶದೀಕರಿಸುವ ಅನೇಕ ಗ್ರಂಥಗಳು ರಚಿತವಾಗಿವೆ. ಮೂಲಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದನ್ನೂ, ಬಿಟ್ಟು ದನ್ನೂ, ದುರುಕ್ತವಾದುದನ್ನೂ ಚಿತ್ತಸಮಾಡುವ ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ವಾರ್ತಿಕ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಪದಚ್ಛೇದ, ಪದಾರ್ಥೋಕ್ತಿ, ವಿಗ್ರಹ, ವಾಕ್ಯೋಪನಿ, ಆಕ್ಷೇಪ, ಸಮಾಧಾನ ಎಂಬ ಅಂಶಗಳುಳ್ಳ ಗ್ರಂಥವು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ, ಟೀಕಾ, ಟಿಪ್ಪಣಿ ಎಂದೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವದು.

‘ ಧಾರ್ಮಿಕಾಧಾರ್ಮಿಕತ್ವಾಭ್ಯಾಂಪೀಡಾನುಗ್ರಹಕಾರಿಣಾ | ಪ್ರಸಿದ್ಧಾ ಹಿ

ತಥಾಚಾಹ

ಪಾರಾಶರ್ಯೋತ್ರವಸ್ತುನಿ || ಇದಂ ಪುಣ್ಯಮಿದಂಪಾಪಮಿತ್ಯೇತಸ್ಮಿನ್ ಪದದ್ವಯೇ |

ಆ ಚಣ್ಡಾಲಂ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಮಲ್ಪಂ ಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರಯೋಜನಮ್ || ನಿರ್ಮೂಲಾ

ಸಂಭವಾದತ್ಸ

ಪ್ರಮಾಣೈಸ್ಸೈವಮೃಗ್ಯತೇ || ಕುತಃಪುನಃಪ್ರವೃತ್ತೇತಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿ ತು ವಾರಿತಮ್ |

ನಚ್ಛಿತಾನಿ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ ಪೃಥಗ್ಗೋಕೇಪ್ರಮಾಣತಾ | ಸಂಸಾರಮೋಚಕಾದೇಶ್ಚ

ಹಿಂಸಾ ಪುಣ್ಯತ್ವ ಸಮ್ಮತಾ || ಮ್ಲೇಚ್ಛಾರ್ಯಾಣಾಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವಂ ನಧರ್ಮಸ್ಯೋಪ

ಪದ್ಯತೇ |

ನಚಾರ್ಯಾಣಾಂ ವಿಶೇಷೋಽಸ್ತಿ ಯಾವಚ್ಛಾಸ್ತ್ರಮನಾಶ್ರಿತಮ್ || ತನ್ನೂಲಾರ್ಥ

ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಸ್ತು ತತ್ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯೇ ಸ್ಥಿತೇಭವೇತ್ ||

(ಶ್ಲೋಕವಾರ್ತಿಕ).

ಭಾಷ್ಯಗಳು : ಮೂಲಸೂತ್ರಗಳ ಅಕ್ಷರಗಳ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಸೂತ್ರಾರ್ಥವನ್ನು ವಿಷಯ, ವಿಶಯ, ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ, ಉತ್ತರ, ಸಂಗತಿಗಳನ್ನಧಿಕರಿಸಿ ವಿವರಿಸುವ ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯವೆಂದು ಹೆಸರು.¹² ದರ್ಶನಗ್ರಂಥಗಳ ಭಾಷ್ಯಗಳ ವಿಷಯವನ್ನು ಮುಂದೆ ಸೂಚಿಸುತ್ತೇವೆ. ವೇದಗಳಿಗೆ ಅನೂಚಾನವಾದ ಭಾಷ್ಯಪರಂಪರೆಯು ಈಗಿನ ಕಾಲದ ವರೆಗೂ ಅಖಂಡ ಪ್ರವಾಹದಂತೆ ಬಂದಿರುವದು. ತಮ್ಮ ವೇದಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯರು ಅನೇಕ ಪ್ರಾಚೀನ ವೇದಭಾಷ್ಯಗಳನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿರುವರು. ಹಸ್ತಾಮಲಕ, ಗೋಮತಿ, ಧಾನುಷ್ಯಯಜ್ಞನ್, ಆತ್ಮಾನಂದ, ರಾವಣರು ವೇದಭಾಷ್ಯಗಳನ್ನು ಬರೆದಂತೆ ತಿಳಿದುಬರುವದು. ಈಗ ಸಿಕ್ಕಿರುವ ವೇದಭಾಷ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ. ಶ. ೫೦೦ ರಲ್ಲಿ ವಲಭೀವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಾಪಕರಾಗಿದ್ದ ಸ್ಕನ್ನ ಸ್ವಾಮಿನ್, ನಾರಾಯಣ, ಉದ್ಗೀಠಾಚಾರ್ಯರೆಂಬವರ ಭಾಷ್ಯವೇ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನವು. ಉದ್ಗೀಠಾಚಾರ್ಯನು ಬನವಾಸಿ ದೇಶದವನೆಂದೂ ಅಲ್ಲಿಂದ ವಲಭಿಗೆ ಆಹೂತನಾಗಿ ಹೋಗಿ ಗ್ರಂಥರಚನೆ ಮಾಡಿದನೆಂದೂ ತಿಳಿದು ಬಂದಿದೆ. ಸ್ಕನ್ನ ಸ್ವಾಮಿಯ ಶಿಷ್ಯನಾದ ಹರಿಸ್ವಾಮಿಯು ಅವನ್ನಿನಾಥನಾದ ಎಕ್ರಮನ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮಾಧ್ಯಕ್ಷನಾಗಿದ್ದು ಕ್ರಿ.ಶ. ೫೨೮ ರಲ್ಲಿ ಶತಪಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಬರೆದನು. ಭವಸ್ವಾಮಿ, ಭಟ್ಟಭಾಸ್ಕರ ಮಿಶ್ರ, ಹರದತ್ತ, ಚೋಳದೇಶದ ವೇಂಕಟಮಾಧವ, ನೈಠ್ಯವೇಂಕಟ, ಗೋವಿಂದ ಸ್ವಾಮಿ, ಉವ್ವಟ, ಹೊಯ್ಸಳರ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿದ್ದ ಭರತಸ್ವಾಮಿ, ದೇವರಾಜ ಯಜ್ಞನ್, ಶ್ರೀಪತಿ ಪಣ್ಡಿತ್ತ, ಗುಣವಿಷ್ಣು ಮುಂತಾದವರು ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಹಿಂದೆಯೇ ವೇದವಾಚ್ಯದ ಕೆಲಕೆಲವು ಭಾಗಗಳಿಗೆ ಭಾಷ್ಯಗಳನ್ನು ಬರೆದಿರುವರು.

¹² ಉಕ್ತಾನುಕ್ತ ದುರುಕ್ತಾನಾಂ ಚಿನ್ತಾಯತ್ರ ಪ್ರವರ್ತತೇ | ತಂಗ್ರಂಥಂ ವಾರ್ತಿಕಂ ಪ್ರಾಹುಃ | ವಾರ್ತಿಕಜ್ಞಾ ಮನೀಷಿಣಃ || ಸೂತ್ರಾರ್ಥೋವರ್ಣ್ಯತೇ ಯತ್ರವಾಕ್ಯೈಃ ಸೂತ್ರಾನುಸಾರಿಭಿಃ | ಸ್ಪಪದಾನಿಚವರ್ಣ್ಯನೇ ಭಾಷ್ಯಂ ಭಾಷ್ಯವಿದೋವಿದುಃ || ಪದಚ್ಛೇದಃ ಪದಾರ್ಥೋಕ್ತಿಃ ವಿಗ್ರಹೋವಾಕ್ಯಯೋಜನಾ | ಆಕ್ಷೇಪಸ್ಯಸಮಾಧಾನಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಂ ಪಂಚಲಕ್ಷಣಮ್ || ವಿಷಯೋ ವಿಶಯಶ್ಚೈವ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತಥೋತ್ತರಮ್ | ಸಂಗತಿಶ್ಚೇತಿ ಪಂಚಾಂಗಂ ಶಾಸ್ತ್ರೇಧಿಕರಣಂ ಸ್ಮೃತಮ್ || ಪ್ರವೃತ್ತಿರ್ವಾನಿವೃತ್ತಿರ್ವಾನಿತ್ಯೇನ ಕೃತಕೇನವಾ | ಪುಂಸಾಂಯೇನೋಪದಿಶ್ಯೇತ ತಚ್ಛಾಸ್ತ್ರಮಿತಿ ಕಥ್ಯತೇ || ಉಪಕ್ರಮೋಪಸಂಹಾರಾವಭಾಷ್ಯೋಪೂರ್ವತಾ ಫಲಮ್ | ಅರ್ಥವಾದೋಪಪತ್ತೀಚಿ ಲಿಂಗಂ ತಾತ್ಪರ್ಯನಿರ್ಣಯೇ ||

ವೈದಿಕ ಸಂಸ್ಕೃತಿ: ವೇದಯುಗದ ಆದಿಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೂಕುಷ ಮತ್ತು ವಾಯವ್ಯಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ ಗಾನ್ಧಾರ, ಕಾಂಭೋಜ, ಪಕ್ಕ, ಭಲಾನ, ಏಷಾಣೀನ್, ಅಲಿಸ, ಆರ್ಜಕೀಯ ಎಂಬ ಜನರೂ ; ಸಿಂಧು, ಜೇಲಂ ನದಿಗಳ ನಡವೇ ಉತ್ತರಕುರು, ಉತ್ತರಮದ್ರ, ಶಿವ, ಕೇಕಯ, ವೃಚೇವಂತ, ಸೃಂಜಯ ಎಂಬ ವಂಶದವರೂ ; ಜೇಲಂ-ಜೇನಾಬ್ ಪ್ರಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಾಹ್ಲಿಕ (ಬಾಲ್ಹಿಕ), ಮಹಾವೃಷ, ಮೂಜವನ್ತ ಎಂಬವರೂ ; ಜೇನಾಬ್-ರಾವಿ ಆಂತರ್ವೇದಿಯಲ್ಲಿ ಅಸು, ತುರ್ವಸು, ದ್ರುಹ್ಯುಗಳೂ ; ರಾವಿ-ಬಿಯಾಸ್ ನಡುವೆ ಭರತರೂ ; ಬಿಯಾಸ್-ಸಟ್ಲೀಜ್ ಪ್ರಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಶೀನರ, ತೃತ್ಸು, ಪೂರು ಎಂಬ ವರೂ ; ಸರಸ್ವತೀ-ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರಭಾಗದಲ್ಲಿ ವಸು, ಕುರುಗಳೂ ; ಗಂಗಾ ಕೀರದಲ್ಲಿ ಪಾಂಚಾಲ, ಕೋಸಲರೂ ; ಸದಾನೀರಾನದಿಯ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ವೈದೇ ಹರೂ ಪ್ರಾಚ್ಯರೂ ಇದ್ದರು. ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಪುತ್ರಾ ನದಿಯ ಹತ್ತಿರ ಕಾಮರೂಪ ; ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಕುರು, ತ್ರಿವಿಷ್ಟಪ ; ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ನೀಚ್ಯ, ಅಪಾಚ್ಯ, ಮರು, ಶೌರಸೇನ, ವತ್ಸ, ಜೇದಿ, ಮಗಧ, ಕೀಕಟ, ಪುಣ್ಡ್ರ, ವಂಗ, ಸಿಷಾದ ಎಂಬ ದೇಶಗಳಿದ್ದವೆಂದು ವೇದಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುವದು. ಇವಲ್ಲದೆ ವಾಹಿಕ (ಬಾಹಿಕ, ಬಾಹ್ಲೀಕ), ಆರಬ್ಬ, ಮದ್ರ, ವಾಟಧಾನ, ಆಭೀರ, ಕಾಲತೋಯಕ, ಅಪರಾಂತ, ಕುಳಿಂದ, ಪಾರದ, ಮಾಠರ, ದಶಮೂಲಿಕ, ಪಿಶಾಚ, ದಾರದ, ಬರ್ಬರ, ಜೇಣ, ತುಖಾರ, ಲಂವಾಕ, ಮೂಲಿಕ, ಅಂಧ್ರ, ಕಿರಾತ, ಅಶ್ವಕ, ಅಶ್ವಕ ಮುಂತಾದ ಅಂತ್ಯವಾಸಿಗಳು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉತ್ತರಾಗಿರುವರು. ಇವರಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ಕಲಹಗಳು ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಆಯಾ ಜನಾಂಗಗಳ ರಾಜರನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿದ್ದ ಋಷಿಗಳು ತಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಅನಾರ್ಯ, ದಸ್ಯು, ಅಯಜ್ವ್, ಅನಿಂದ್ರ, ಶಿಶ್ನ ದೇವ ಎಂಬುದಾಗಿ ದೂಷಿಸುತ್ತಿದ್ದರು.

ಆರ್ಯರು ಪಶುಪಾಲನಾಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಕಳೆದು ವ್ಯವಸಾಯವನ್ನು ಜೆನ್ನಾಗಿ ಬಲ್ಲವರಾಗಿದ್ದರು. ಗೋವು ಮುಖ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಗೋತ್ರಗಳು ಏರ್ಪಾಡಾದುವು. ಕುದುರೆ, ಕುರಿ, ನಾಯಿ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ ಪಳಗಿಸಿದ್ದರು. ಕೃಷಿಗಾಗಿ ಭೂಮಿಯನ್ನು ವಾಸ್ತು (Arable), ಹುಲ್ಲುಗಾವಲು ಮತ್ತು ಅರಣ್ಯ ಎಂಬುದಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸಿದ್ದರು. ಕ್ಷೇತ್ರವು ಒಂದು ಕುಟುಂಬದ ಅಧೀನದಲ್ಲಿದ್ದಿತು. ಕುಟುಂಬಕ್ಕೆ ಪಿತೃವೇ ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದನು. ಭಾರತೀಯ ಆರ್ಯರಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಮಗನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಅಸ್ತಿಯ ಮೇಲೆ ಹಕ್ಕು ಎಂಬ ನಿಯಮವಿರಲಿಲ್ಲ. ಗಂಡುಮಕ್ಕಳಿಗಿಲ್ಲ ಸಮವಾಗಿಯೂ, ಪುತ್ರರಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ

ಪುತ್ರೀಪುತ್ರನಿಗೂ ಹಕ್ಕು ಇದ್ದಿತು. ಪಂಡ, ಪತಿತ, ಹುಚ್ಚ ಮತ್ತು ಅಂಗ ಹೀನರಿಗೆ ಆಸ್ತಿಯ ಮೇಲೆ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅಂತಹ ದಾಯಾದಿಗಳಿಗೆ (Heirs) ಭಾಗವು ಸಲ್ಲುತ್ತಿದ್ದಿತು. ಆರ್ಯರು ಗ್ರಾಮಜೀವನವೇ ಪ್ರಶಸ್ತವೆಂದೂ ಪಟ್ಟಣನಿವಾಸವು ಹಾನಿಕರವೆಂದೂ ಭಾವಿಸಿದ್ದರು. ಆದರೂ ಅನೇಕ ಪುರಗಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದವು. ಪುರ ಎಂದರೆ ಮರಗಳ ಬೇಲಿಯಿಂದ ರಕ್ಷಿತವಾದ ಗ್ರಾಮವಲ್ಲ. ಕಾಶೀ ಕಾವ್ವೀಲ್ಯ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಪಟ್ಟಣಗಳೂ ಇದ್ದವು.

ವ್ಯವಸಾಯದಲ್ಲಿ ಎತ್ತು ಹೂಡಿದ ಹಲ, ಬೀಜಾವಾಪನೆಗೆ ಸಲಕರಣೆ, ಕುಡುಗೋಲು, ಒನಕೆ, ಒರಳು, ಮುಂತಾದ ಉಪಕರಣಗಳ ಉಪಯೋಗವನ್ನು ಆರ್ಯರು ತಿಳಿದಿದ್ದರು. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಶಾಕಾಹಾರಪದ್ಧತಿಯೇ ಇದ್ದಿತು. ಮತ್ಸ್ಯಮಾಂಸ ಭೋಜನೆಯು ಋಗ್ವೇದಕಾಲದಲ್ಲಿರಲಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಅನಂತರ ಯಾವಾಗಲೋ ಆಪತ್ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಆರಂಭವಾದ ಮಾಂಸಾಹಾರ ಪದ್ಧತಿಯು ಯಜ್ಞ ವಿಧಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸೇರಿಕೊಂಡಿತೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು. ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಅನ್ನವಾಡಕಗಳಾದ ಶಬ್ದಗಳೆಲ್ಲವೂ ವನಸ್ಪತಿಗಳ ಪರವಾಗಿವೆ. ಈ ವನಸ್ಪತಿಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮವೇ ರಾಜನು, ಅದೇ ಅಮೃತವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು. ಅದನ್ನು ಭುಜಿಸಿ ದೇವತೆಗಳು “ಅಮೃತಾಂಧನ”ರಾದರು. ಅನಾರ್ಯರನ್ನು ಪಿಶಿತಾಶನ, ಪಲಾಶಿ, ಅಸುರ (ಆಪತ್ಸಮಾಂಸವನ್ನು ತಿನ್ನುವವರು, ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಅಪಹರಿಸುವವರು) ಎಂದು ಕರೆದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ವೈದಿಕ ಯಜ್ಞಗಳು ವಸಂತಾದಿ ಋತುಗಳಲ್ಲಿ ಆರಂಭವಾಗಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ನಿಸರ್ಗಸಿದ್ಧವಾದ ಪದಾರ್ಥದ್ವಾರವಾಗಿಯೇ ಕರ್ಮವು ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದಿತು. ಮತ್ತು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವವೇದಿಯಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ವನಸ್ಪತಿಗಳಿಂದಲೇ ಹವನಮಾಡಬೇಕು. ಉತ್ತರವೇದಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಂಸವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಬೇಕು. ಆದುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಶಾಕಾಹಾರವೇ ಇದ್ದಿತೆಂದೂ ಅನಂತರ ಮಾಂಸಾಹಾರಪದ್ಧತಿಯು ಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ಬಂದಿತೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು. ಯವ-ಧಾನ್ಯ, ನೆಲ್ಲ, ಗೋಧಿ, ಶಾಲಿ, ಎಳ್ಳು, ಶಾಣ, ಹೆಸರು ಇವು ಮುಖ್ಯವಾದ ಧಾನ್ಯಗಳು. ಕಬ್ಬಿನಿಂದ ಸಕ್ಕರೆ, ಬೆಲ್ಲವನ್ನೂ, ಅನೇಕ ದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಸೋಮ, ಸುರಾ, ಮದ್ಯ, ಮುಂತಾದ ಪಾನೀಯಗಳನ್ನೂ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ನೀರಾವರಿಗೆ ಕಾಲುವೆಗಳು ಘಟೇಯಂತ್ರ ಅಥವಾ ಅರಘಟ್ಟವೂ ಇದ್ದವು. ನದೀ ಮತ್ತು ಸಮುದ್ರಗಳನ್ನು ದಾಟುವುದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ದೋಣಿಗಳಿದ್ದವು. ಆರ್ಯರಿಗೆ ಸಮುದ್ರವು ಅಪರಿಚಿತವಾಗಿದ್ದಿತೆಂದೂ ಸಿಂಧು ಎಂದರೆ ಆ ಹೆಸರಿನ ನದೀ

ಮಾತ್ರವೆಂದೂ ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು. ಆದರೆ ಬುಹ್ಲರ್ ಮುಂತಾದವರು ಆರ್ಯರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ದ್ರವ್ಯಸಂಪಾದನೆಗಾಗಿ ದೊಡ್ಡ ದೋಣಿಗಳಲ್ಲಿ (ಶತಾರಿತ್ರ, ಶತಸ್ಥೈ) ಸಮುದ್ರಯಾನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೆಂಬುದಕ್ಕೆ ನಿದರ್ಶನಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುವರು. ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳ ಅದಲುಬದಲು, ಮಾರಾಟ, ಮತ್ತು ಶತಮಾನ, ನಿಷ್ಕ, ಹಿರಣ್ಯಪಿಂಡ ಎಂಬ ನಾಣ್ಯಗಳೂ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿದ್ದವು.

ವರ್ಣವಿಭಾಗಗಳು ಋಗ್ವೇದಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇರಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಮೂರ್, ವೀಬರ್, ಸ್ಲಿಮ್‌ರ್ ಮುಂತಾದವರು ಹೇಳುವರು. ಆದರೆ ಗೆಲ್ಡೆರ್ನ್ ಮತ್ತು ಓಲ್ಡೆನ್ ಬರ್ಗ್ ವರ್ಣವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಆಗಲೇ ಬೇರೂರಿದ್ದಿತೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಆರ್ಯವರ್ಣ, ದಾಸವರ್ಣ, ವಿಶಾ ಅಸಿಕ್ವೇ, ಕೃಷ್ಣತ್ವಚ ಎಂಬ ಪದಗಳಿರುವುದರಿಂದ ವರ್ಣವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಮಾನವವರ್ಗಗಳನ್ನನುಸರಿಸಿದ್ದಿತೆಂದು ಕೆಲವರು ಊಹಿಸುವರು. ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿಯೂ “ವೈಶ್ಯ,” “ಶೂದ್ರ” ಎಂಬ ಪದಗಳು ಕಂಡುಬರುವದಿಲ್ಲ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಮತ್ತು ಕ್ಷತ್ರಿಯ ವರ್ಣಗಳು ಮಾತ್ರ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿದ್ದು ಮಿಕ್ಕವರಿಗಿಲ್ಲರಿಗೂ “ವಿಶ್” ಎಂಬ ಹೆಸರಿದ್ದಿತು. ವೈಶ್ಯ ಮತ್ತು ಶೂದ್ರ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಮೊದಲು ಪುರುಷ ಸೂಕ್ತ ಮತ್ತು ಅಥರ್ವವೇದ (V, ೧೭, ೯; IV, ೨೦, ೪-೮) ಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವವು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ್ಯವು ವಂಶಾನುಕ್ರಮವನ್ನೂ ಶಿಷ್ಯಪರಂಪರೆಯನ್ನೂ ಗುಣಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಅನುಸರಿಸಿದ್ದಿತು. ಕ್ಷತ್ರಿಯನು ಕೂಡ ಋಷಿಯಾಗಬಹುದು. ಋಗ್ವೇದದ “ಪಂಚಜನರು” ಆರ್ಯರು. ಇವರಲ್ಲಿ ನಿಸಾದರೂ ಒಂದು ಪಂಗಡ. ಕೆಲವು ಬೌದ್ಧ ಮತ್ತು ಜೈನಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯರೇ ಅಗ್ರವರ್ಣದವರೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರೂ, ಋಗ್ವೇದವೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಅಗ್ರಸ್ಥಾನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದೆ.¹³ ಯಜುರ್ವೇದ ಮತ್ತು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ದೇವತೆಗಳೆಂದೂ ಆರ್ಷೇಯರೆಂದೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿದೆ.¹⁴ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ

¹³ ಮುಗ್. VIII, ೩೩, ೧೯; I, ೧೫೭-೨.

¹⁴ ಏತೇ ವೈದೇವಾಃ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಯದ್ಬ್ರಾಹ್ಮಣಃ—ತೈ. ಸಂ. I, ೭, ೩-೧; ಯಾವತೀವೈದೇವತಾಸ್ತಾಃ ಸರ್ವಾವೇದವಿದಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇವಸಂತಿ ತಸ್ಮಾದ್ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇಭ್ಯೋವೇದವಿದ್ಯೋ ದಿವೇ ದಿವೇ ನಮಸ್ಕುರ್ಯಾತ್ | ನಾಶ್ಲೀಲಂಕೀರ್ತಯೇದ್ ಏತಾವಿವ ದೇವತಾಃ ಪ್ರೀಣಾತಿ—ತೈ. ಆರ. II ೪ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋವಾ ಆರ್ಷೇಯಃ ಸರ್ವಾದೇವತಾಃ—ಶತಪಥ. XII, ೪, ೪, ೬, ಭೂಯಾನ್ವೈಬ್ರಾಹ್ಮಣಃ ಕ್ಷತ್ರಿಯಾದಿತಿ ವರುಣ ಉವಾಚ—ಐ. ಬ್ರಾ. III, ೩೪.

ಸೋಮನೇ ರಾಜನು. ಇತರರಿಗೆ ಕ್ಷತ್ರಿಯನು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಕ್ಷತ್ರಿಯನ ನ್ನಾಶ್ರಯಿಸುವುದು ವಿಪರೀತ ಕ್ರಮ.¹⁵ ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ನಾದವನು ತನ್ನ ಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆಯಿಂದ ಯಶಸ್ಸನ್ನು ಪಡೆದು ಲೋಕಕ್ಕೆ ಮಕ್ಕಕ್ಕಾಗಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಯತ್ತಿ ಸುತ್ತಿದ್ದರೆ ಲೋಕವು ಅವನನ್ನು ಗೌರವಿಸುವುದು; ಅಂತಹವನು ದಾನಕ್ಕೆ ಸತ್ಪಾತ್ರನು, ಅಜೇಯನು, ಅವಧ್ಯನು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.¹⁶ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಯಜನ, ಯಾಜನ, ಅಧ್ಯಯನ, ಅಧ್ಯಾಪನ, ದಾನ, ಪ್ರತಿಗ್ರಹಗಳು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಧರ್ಮ ಗಳೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಕ್ಷತ್ರಿಯರ ಕರ್ತವ್ಯವು ಧರ್ಮೋದ್ಧರಣೆ¹⁷. ರಾಜಸೂಯಯಾಗದಲ್ಲಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯರು ತಮ್ಮದೇ ಅಗ್ರವರ್ಣವೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ವೈಶ್ಯರು ಪಶುಪಾಲನೆ ಕೃಷಿ ವಾಣಿಜ್ಯಗಳಿಂದ ಜೀವಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಶೂದ್ರರು ಇತರ ವರ್ಣದವರನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿ ಜೀವಿಸುತ್ತಿದ್ದರು.¹⁸ ಇಂತಹ ವರ್ಣವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿಯೇ ಅಲ್ಲದೆ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇದ್ದಿತೆಂದು ನಂಬಿಕೆಯಿದ್ದಿತು. ಅಗ್ನಿ ಬೃಹಸ್ಪತಿಗಳು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು; ಇಂದ್ರ ವರುಣ ಸೋಮ ಯಮ ವಿಷ್ಣು ಕ್ಷತ್ರಿಯರು; ವಸು ರುದ್ರ ಅದಿತ್ಯ ವಿಶ್ವೇದೇವ ಮರುತ್ತುಗಳು ವೈಶ್ಯರು; ಪೂಷನು ಶೂದ್ರನು. ಶ್ರೀಣಿ, ವ್ರಾತ, ಪೂಗ, ಶರ್ಧ, ಗಣ, ವರ್ಗ,

¹⁵ ಪ್ರತಿಲೋಮರೂಪಮೇವಸ್ಯಾದ್ ಯತ್ಕ್ಷತ್ರಿಯೋಬ್ರಾಹ್ಮಣಮುಪನಯೀ ತ್ವಂ. ಉಪ II, ೧-೧೫; ಕಾಷೀತಕೀ. ಬ್ರಾ. ಉಪ. IV, ೧೮.

¹⁶ ಪ್ರಜ್ಞಾವರ್ಧಮಾನಾ ಚತುರೋಧರ್ಮಾನ್ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಮಭಿನಿಷ್ಠಾದಯತಿ | ಬ್ರಾಹ್ಮಣ್ಯಂ ಪ್ರತಿರೂಪಚರ್ಯಾಂ ಯಶೋ ಲೋಕಪಕ್ತಿಂ ಲೋಕಃ ಪಚ್ಯಮಾನಶ್ಚ ತುರ್ಭಿಃ ಧರ್ಮೈಃ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ ಭುನಕ್ತಿ ಅರ್ಚಯಾಚದಾನೇನ ಚಾಜೀಯತಾಚಾವಧ್ಯತಯಾಚ || ಶತಪಥ XI ೫-೭. ೧

¹⁷ ತಸ್ಮಾದ್ರಾಜ್ಞಾ ಮನುಷ್ಯಾವಿದ್ಯತಾಃ-ತ್ಯೈ. ಸಂ. II ೬-೭-೭; ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋಗೋಪ್ರಾಜನಿ ಧರ್ಮಸ್ಯಗೋಪ್ರಾಜನಿ-ಐ. ಬ್ರಾ. ೩೮, ೩೯-೩; ಧೃತವ್ರತೋ ವೈರಾಜಾ-ಶತಪಥ V-೪-೪-೫; ಋಗ್. I ೨೫-೧೦.

¹⁸ ವೈಶ್ಯೇಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಗಾವಃಪಶೂನಾಂ-ತ್ಯೈ. ಸಂ. VII-೧-೧೫; ಋಗ್ವೇದಾಂತವೈಶ್ಯವರ್ಣಮಾಹುಃ-ತ್ಯೈ. ಬ್ರಾ.

ರುಚಂ ನೋಧೇಹಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇಷು ರುಚಂ ರಾಜಸು ನಸ್ಯಧಿ |

ರುಚಂ ವಿಶ್ವೇಷು ಶೂದ್ರೇಷು ಮಯಿಧೇಹಿ ರುಚಾರುಚಮ್ ||

ತ್ಯೈ. ಸಂ. VII-೬-೩. ೪.

ಮೈ. ಸಂ. I-೧೦-೧೨; ಶತ. XIV-೪-೨, ೨೩. ೨೫; ಕಾಷೀ. ೯-೫; ಐ. ಬ್ರಾ. ೧೩೪-೫.

ಸಮೂಹ ಎಂಬ ಪದಗಳು ವರ್ಣವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವವು. ಆದುದರಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆರ್ಯ-ದಸ್ಯ ಎಂಬ ಎರಡೇ ವರ್ಣಗಳಿದ್ದರೂ ಸಂಹಿತಾಕಾಲಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆಯೇ ದಸ್ಯಗಳು ದಾಸರಾಗಿ ಶುದ್ಧರೊಂದೆನಿಸಿಕೊಂಡರು. ಆರ್ಯರಲ್ಲಿಯೇ ಪಂಗಡಗಳುಂಟಾಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಕ್ಷತ್ರಿಯ, ವೈಶ್ಯರೆಂಬ ವರ್ಣಗಳಾದುವು. ಆದರೆ ಬಹುಳ ಆಧುನಿಕ ಕಾಲದ ವರೆಗೂ ವರ್ಣಗಳನ್ನು ಬದಲಾಯಿಸಲು ಅವಕಾಶವಿದ್ದಿತು. ವೇದಯುಗದಲ್ಲಿ ಚಣ್ಡಾಲ, ಪುಲ್ಕಸ, ನಿಷಾದ ಮುಂತಾದವರು ಅಸ್ವಶ್ಯರೆಂದು ಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಿಲ್ಲ. ಪ್ರಾಚೀನ ಸ್ಮೃತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನಾಲ್ಕೇ ವರ್ಣಗಳಿವೆಯೆಂದು ಪಂಚಮವರ್ಣವಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ.¹⁹ ಪಾಣಿನಿ ಪತಂಜಲಿಗಳು ಚಣ್ಡಾಲ, ಮೃತಪರನ್ನು ನಿರವಸಿತ ಶುದ್ಧರೆಂದು ಹೇಳಿರುವದರಿಂದ ಅವರೂ ಚತುರ್ಥವರ್ಣಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವರು. ಆಂಗಿರಸ ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ “ಅಂತ್ಯಾವಸಾಯಿನ್” ಶುದ್ಧರಾದ ಕ್ಷತ್ರೂ, ಸೂತರೊಡನೆ ಚಣ್ಡಾಲ, ಶ್ವಪಚರನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿದೆ.

ಭರತಖಂಡದಲ್ಲಿ ದಾಸ್ಯವೆಂಬುದೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಕ್ರಿ.ಪೂ. ಮೂರನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ಮೆಗಾಸ್ತಿನೀಸನು ಹೇಳಿರುವನು. ಆದರೆ ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ದಾಸದಾಸಿಗಳನ್ನು ದಕ್ಷಿಣೆಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಂತೆ ಹೇಳಿದೆ. ಯಜುರ್ವೇದ ಮತ್ತು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ದಾಸಿಗಳು ನೃತ್ಯಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸೆರೆಸಿಕ್ಕಿದವರೂ ದುರ್ಭಿಕ್ಷುಕಾಲದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮನ್ನೇ ಮಾರಿಕೊಂಡವರೂ ದಾಸರಾಗಿದ್ದಿರಬಹುದೆಂದು ಊಹಿಸಿದೆ. ವಿಶ್ವಜಿಡ್ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನನು ಸರ್ವವನ್ನೂ ದಾನಮಾಡುವಾಗ ತನಗೆ ಅಧೀನರಾದ ಶುದ್ಧರನ್ನು ಕೊಡಲು ಹಕ್ಕಿಲ್ಲವೆಂದು ಜೈಮಿನಿಯು ಹೇಳುವದರಿಂದ ಶುದ್ಧರೆಲ್ಲರೂ ದಾಸರಾಗಿರಲಿಲ್ಲ.

ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಉನ್ನತಸ್ಥಾನವಿದ್ದಿತು. ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಮನ್ತ್ರ ದ್ರಷ್ಟಾರಾದ ವಾಕ್, ಅಮೃಣೀ, ರೋಮಶಾ ಮುಂತಾದವರೂ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಗಾರ್ಗೀ, ಮೈತ್ರೇಯೀ ಇತ್ಯಾದಿಗಳೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧರು. ಗೃಹಿಣಿಯೇ ಗೃಹ ಮತ್ತು ಯಜಮಾನನಲ್ಲಿ ಅರ್ಧ.²⁰ ಪತಿಯೇ ಪತ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಮಗನಾಗಿ

¹⁹ ಚತುರ್ಥ ಏಕಜಾತಿಸ್ತು ಶುದ್ಧೋನಾಸ್ತಿ ಪಂಚಮಃ—ಮನು X ೪ ; ಸ್ಮೃತಾಶ್ಚ ವರ್ಣಾಶ್ಚ ತ್ವಾರಃ ಪಂಚಮೋನಾಥಿಗಮ್ಯತೇ. ಅನುಶಾಸನಪರ್ವ ೪೭—೧೮.

²⁰ ಅರ್ಧೋವಾ ಏಷ ಆತ್ಮನೋಯತ್ಪತ್ನೀ—ತ್ಯ. ಸಂ. VI ೧—೮. ೫ ; ಐ. ಬ್ರಾ. ೩೩-೧ ; ಋಗ್. III-೫೩-೪ ; X. ೮೫—೩೬ ; V. ೩-೨ V. ೨೮-೩.

ಹುಟ್ಟುವುದರಿಂದ ಪತ್ನಿಗೆ ಜಾಯಾ ಎಂದು ಹೆಸರು.²¹ ಪ್ರೌಢಾವಿವಾಹ ಕನ್ಯಾವಿವಾಹ ಪದ್ಧತಿಗಳೆರಡೂ ವೇದಯುಗದಲ್ಲಿದ್ದವು.²² ಕನ್ಯೆಗೆ ಅರ್ಭಾ, ಆಟಕೀ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಉಷಸ್ತಿಚಾಕ್ರಾಯಣನ ಹೆಂಡತಿಯು ಆಟಕೀ ಆಗಿದ್ದಳೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.²³ ಕನ್ಯಾವಿಕ್ರಯವನ್ನು ಖಂಡಿಸಿದೆ. ಈ ಪದ್ಧತಿಯು ದಾಕ್ಷಿಣಾತ್ಯರಲ್ಲಿದ್ದಿತೆಂದು ಯಾಸ್ಕನು ಹೇಳುವನು.²⁴ ಕೊಂಡುಕೊಂಡ ಪತ್ನಿಯು ದಾಸಿಯೇ ವಿನಾ ಧರ್ಮಪತ್ನಿಯಲ್ಲ.²⁵ “ಸೌಭಾಗ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ನಿನ್ನ ವಾಣಿಗ್ರಹಣ ಮಾಡುವೆನು. ದೇವತೆಗಳು ನಮ್ಮ ಸಂಸಾರಕ್ಕೆ ಮಂಗಳವನ್ನುಂಟುಮಾಡಲಿ. ನಾವಿಬ್ಬರು ನಮ್ಮ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ಮಕ್ಕಳು ಮೊಮ್ಮಕ್ಕಳೊಡನೆ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಇರೋಣ. ಇಂದ್ರನೇ ! ಈಕೆಯನ್ನು ಪುತ್ರವಂತಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು. ಹತ್ತು ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಹಡೆದು ಪತಿಯನ್ನು ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಮಗನಾಗಿ ಭಾವಿಸಲಿ. ಅತ್ತೆ, ಮಾವ, ಅತ್ತಿಗೆ, ಭಾವ ಮುಂತಾದವರಿಗಿಲ್ಲ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಞಿಯಾಗಿರಲಿ ; ಧರ್ಮ ಅರ್ಥ ಕಾಮ ಗಳೆಂಬ ಪುರುಷಾರ್ಥ ಸಾಧನೆಯಲ್ಲಿ ನಾವಿಬ್ಬರೂ ಏಕಮನಸ್ಕರಾಗಿರುವೆವು ” ಎಂಬುದೇ ವಿವಾಹದ ಧೈಯವಾಗಿದ್ದಿತು.²⁶

²¹ ಅರ್ಥೋಹವಾ ಏಷ ಆತ್ಮನೋಯಜ್ಞಾ ಯಾ ತಸ್ಮಾದ್ಯಾವಜ್ಞಾಯಾವಿನ್ದತೇ ಸೈವತಾವತ್ಪ್ರಜಾಯತೇ ಅಸರ್ವೋಹಿತಾವದ್ಭವತಿ | ಅಥ ಯದೈವಜಾಯಾವಿನ್ದತೇಽಥ ಪ್ರಜಾಯತೇ ತರ್ಹಿ ಸರ್ವೋಭವತಿ—ಶತಪಥ V. ೨. ೧ ; VIII—೭ ೩. ೩, ತಸ್ಮಾತ್ಪುರುಷೋ ಜಾಯಾವಿತ್ತಾಸ್ತು ಕೃತ್ಸು ತರಮಿವಾತ್ತಾನಂ ಮನ್ಯತೇ—ಐ. ಆರ. I ೭—೫.

²² ಪ್ರೌಢಾವಿವಾಹ—ಋಗ್. X. ೨೭—೧೨ ; X. ೮೫. ೨೬, ೪೬ ; ಕನ್ಯಾವಿವಾಹ—ಯಾವರ್ಭಗಾಯ ವಿಮದಾಯ ಜಾಯಾಂಸೇನಾಜುವಾನ್ಯೂಹತ್ ರಥೇನ—ಋಗ್. I. ೧೧೬—೧ ; I. ೧೨೬—೬, ೭, I—೫೧—೩.

²³ ಆಟಕ್ಯಾ ಅನುಪಜಾತವಯೋಧರಾದಿ ಸ್ತ್ರೀವ್ಯಂಜನಯಾ—ಶಂಕರಭಾಷ್ಯ.

²⁴ ವಿಜಾಮಾತುರುತಘಾವಾಸ್ಯಾಲಾತ್—ಋಗ್. I. ೧೦—೯. ೭ ; ವಿಜಾಮಾತಾ ಇತಿಶಶ್ವದ್ ದಾಕ್ಷಿಣಾಜಾಃ ಕ್ರೀತಾಪತಿಮಾಚಕ್ಷತೇ—ನಿರುಕ್ತ, VI—೯. ಅಸುಸಮಾಪ್ತ ಇವನರೋಽಭೀಪ್ತೇತಃ ||

²⁵ ಬೋಧಾಯನ ಧರ್ಮಸೂತ್ರ I. ೧೧—೨೦. ೪.

²⁶ ಗೃಭ್ಯಾ ಮಿತೇ ಸೌಭಗತ್ವಾಯ ಹಸ್ತಮಯಾ ಪತ್ಯಾ ಜರದಷ್ಟಿರ್ಯಥಾಸಃ | ಭಗೋ ಅರ್ಯಮಾ ಸವಿತಾ ಪುರನಿರ್ಮಹ್ಯಂತಾಸ್ತದುರ್ಗಾಹ ಪತ್ಯಾಯದೇವಾಃ || ಇಹೈವಸ್ತಂ ಮಾವಿಯೌಷ್ಠಂ ವಿಶ್ವಮಾಯು ವ್ಯಶ್ನುತಮ್ | ಕ್ರೀಳನ್ತಾಪುತ್ರೈರ್ನಪ್ರಭಿಮೋದಮಾನೌ ಸ್ವೇಗೃಹೇ || ಇಮಾಂತ್ವಮಿನ್ದ್ರಮೀಡ್ವಃ ಸುಪುತ್ರಾಂ ಸುಭಗಾಂ ಕೃಣು | ದಶಾನ್ಯಾಂ ಪುತ್ರಾನಾರ್ಥೇಹಿ ಪತಿಮೇಕಾದಶಂ ಕೃಧಿ ||

ಉಪಪನ್ನರು ಮಾತ್ರ ಬಹುಪತ್ನೀಕರಾಗಿದ್ದರು²⁷. ಬಹುಪತ್ನಿತ್ವ (Polyandry) ಇದ್ದಿತೆಂದು ಕೆಲವರು ಊಹಿಸಿರುವದಕ್ಕೆ ವೇದದಲ್ಲಿ ಆಧಾರವಿಲ್ಲ. ವಿಧವೆಯು ಒಬ್ಬ ಪುತ್ರನನ್ನು ಮಾತ್ರ ನಿಯೋಗಕ್ರಮ (Levirate)ದಿಂದ ಇಷ್ಟವಿದ್ದರೆ ಪಡೆಯಬಹುದು²⁸. ಪುನರ್ವಿವಾಹವಾದವಳಿಗೆ ಪುನರ್ಭೂ ಎಂದು ಹೆಸರು. ವಿಧವೆಗೆ ತಲೆಗೂದಲು ತೆಗೆಯುವ ಪದ್ಧತಿ ಇರಲಿಲ್ಲ²⁹. ಸತ್ತವನ ಮಗಳೂ ಏಕೇಶಿ ಅಥವಾ ಏಕೀರ್ಣಕೇಶಿ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಪರದಾಪದ್ಧತಿಯು ಐಚ್ಛಿಕವಾಗಿದ್ದಿತೆಂದು ಊಹಿಸಬಹುದು. ಮದುವೆಯ ಜಗುಲಿಯ ಮೇಲೆ ನಿಂತಿರುವ ವಧುವನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ನೋಡಬಹುದು³⁰. ಅವಕುಂಠನವನ್ನು ಕೆಲವರು ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಪತಿಯೊಡನೆ ಸಹಗಮನಮಾಡುವ ಪದ್ಧತಿಗೂ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಆಧಾರ ಸಿಕ್ಕುವದಿಲ್ಲ. ಗೃಹಿಣಿಯರಲ್ಲದೆ ಸಾಧಾರಣಾ, ನಟೀ ಎಂಬ ವೇಶ್ಯೆಯರು ವೇದಕಾಲದಲ್ಲಿದ್ದರು³¹.

ಆರ್ಯರು ಹತ್ತಿ, ಉಣ್ಣೆ, ಸಣಬು, ನಾರು ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ತ್ರಸರದ ಸಹಾಯದಿಂದ ನೆಯ್ದು ನೀವಿ, ಅದರ ಮೇಲೆ ವಾಮ, ಎಲ್ಲದರಮೇಲೂ ಅಧಿವಾಮ ಎಂಬ ಮೂರು ವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಧರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಮೇಲಣ ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವದರಲ್ಲಿ ಮೂರು ವಿಧಗಳಿದ್ದವು³². ಎಡಭುಜದ ಮೇಲೂ ಬಲಗೈ

ಸಮ್ರಾಜ್ಞೇಶ್ವಶುರೇಭವ ಸಮ್ರಾಜ್ಞೇಶ್ವಶ್ಚಾಂ ಭವ |
ನನಾನ್ದರಿ ಸಮ್ರಾಜ್ಞೇ ಭವ ಸಮ್ರಾಜ್ಞೇ ಅಧಿ ದೇವ್ಯಷು ||
ಧರ್ಮೇ ಚ ಅರ್ಥೇ ಚ ಕಾಮೇ ಚ ನಾತಿಚರಿತವ್ಯಃ ||

(ಋಗ್. X. ೮೫-೯. ಇತ್ಯಾದಿ).

²⁷ ಋಗ್. X. ೧೪೫, ೧೫೯ ; I-೧೦೫-೮ ; ಅಥರ್ವ. III ೧೮ ; ತೈ. ಸಂ. VI. ೬-೪.೩ ; ಶತಪಥ, XIII ೪-೧.೯.

²⁸ ಋಗ್. X. ೪-೭. ದೇವರಃ = ದ್ವಿತೀಯೋವರಃ—ನಿರುಕ್ತ III. ೧೫.

²⁹ ಯದೀಯಂ ದುಹಿತಾತವ ವಿಕೇಶ್ಯರುದದ್ ಗೃಹೇರೋದೇನ ಕೃಣ್ವತ್ಯಭಾಮ್ |
ಅಗ್ನಿಷ್ವಾತ ಸ್ಮಾದೇನಸೋಸವಿತಾಚಪ್ರಮುಂಚತಾತ್ ||

ಅಥರ್ವ. XIV. ೨-೬೦. ವಿಕೇಶೀ = ವಿಕೀರ್ಣಕೇಶೀ—ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯ. Winternitz: *Die witve in Veda*. V. O. J. 1915. p. 172.

³⁰ ಸುಮಂಗಲೀರಿಯಂವಧೂ ಇಮಾಂಸಮೇತಪಶ್ಯತ |

ಸೌಭಾಗ್ಯಮಸ್ಯೈದತ್ಸಾಯಾದಾಸ್ತಂವಿಪರೇತನ ||

³¹ ಪರಾಶುಭ್ರಾ ಅಯುಸೋಯವ್ಯಾ ಸಾಧಾರಣೈವ ಮರುತೋಮಿಮಿಕ್ಸು :—
ಋಗ್. I-೧೬೭-೪ ; ಜಾರಾ-ಋಗ್ I-೬೬-೪ ; I-೧೧೭-೧೮ ; I-೧೩೪-೩.

³² ಅಜನಂ ವಾಸೋವಾ ದಕ್ಷಿಣತ ಉಪವೀಯ ದಕ್ಷಿಣಂಬಾಹುಮುದ್ದರತೇ ವಧತ್ತೇ ಸವ್ಯಮಿತಿ ಯಜ್ಞೋಪವೀತಮೇತದೇನ | ವಿಪರೀತಂ ಪ್ರಾಚೀನಾವೀತಂ ಸಂವೀತಂ ಮಾನುಷಮ್—ತೈ. ಆರ II. ೧.

ಕೆಳಗೂ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವದಕ್ಕೆ ಉಪವೀತಿಕ್ರಮವೆಂದೂ, ಬಲಭುಜದ ಮೇಲೂ ಎಡ ತೋಳಿನ ಕೆಳಗೂ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಚೀನಾವೀತಿ ಎಂದೂ, ಗಂಟಲಿನಿಂದ ಜೋಲಾಡುವಂತೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವದಕ್ಕೆ ನಿವೀತಿಯೆಂದೂ ಹೆಸರು. ಇವು ಮನುಷ್ಯರು, ಪಿತ್ಯಗಳು ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳ ಕ್ರಮವೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಯಜ್ಞೋಪವೀತವು ಪ್ರಜಾಪತಿಗೆ ಸಹಜವಾದುದೆಂದು ಹೇಳಿರುವದರಿಂದ ಬಹುಶಃ ಮೃಗಶಿರಾ (Orion) ನಕ್ಷತ್ರದ ಅನುಕರಣೆಯೆಂದು ತಿಳಿದು ಉಂಟಿದ್ದರು. ಯಾವಾಗಲೂ ಯಜ್ಞೋಪವೀತವು ದೇಹದ ಮೇಲೆ ಇರಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವಿದ್ದಂತೆ ಕಂಡುಬರುವದಿಲ್ಲ. ಉಪವೀತವು ಮೊದಲು ಕೃಷ್ಣಾಜಿನ ಅಥವಾ ವಸ್ತ್ರವೇ ಆಗಿದ್ದಿತು. ವಾಗ್ಗೇವಿಯು ದೇವಭಾಗನಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಳಾದಾಗ ಆತನು ತನ್ನ ವಸ್ತ್ರವನ್ನೇ ಯಜ್ಞೋಪವೀತದಂತೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ³³. ಅಭಿಚಾರ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಕೆಂಪುಬಟ್ಟೆ ಮತ್ತು ಉಸ್ಲೇಷಗಳನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಹಣೆಗೆ ಯಜ್ಞಕುಂಡದ ಅವಶೇಷವಾದ ಭಸ್ಮವನ್ನೇ ಮೂರು ಅಡ್ಡಗೆರೆಗಳಂತೆ ಅಥವಾ ಬೊಟ್ಟಿನಂತೆ ಧರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು³⁴. ಅನಂತರ ಅಗ್ನಿಯೇ ರುದ್ರನೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಶೈವರು ತಿರ್ಯಕ್ ಪ್ರಿಪುಂಡ್ರವನ್ನು ಶೈವಚಿಹ್ನೆಯೆಂದು ಗಣಿಸಿದರು. ಉರ್ಧ್ವಪ್ರಿಪುಣ್ಣ, ಅರ್ಧಚಂದ್ರ ಚಿಹ್ನೆ ಮುಂತಾದವು ಆಧುನಿಕ ಧರ್ಮ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದ್ದರೂ ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೦ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿದ್ದಂತೆ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ವೇದಯುಗದಲ್ಲಿ ಚಿನ್ನ ತಾಮ್ರ ಮುಂತಾದ ಲೋಹಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕವಚ, ತಲೆವಾಗು, ಬಾಣ, ಬತ್ತಳಿಕೆ, ಭರ್ಜಿ, ಗಂಡುಕೊಡಲಿಗಳನ್ನೂ ರಥಗಳನ್ನೂ ಯೋಧರು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಕ್ಷೌರದ ಕತ್ತಿ, ಕತ್ತರಿ, ಸೂಜಿ ಮುಂತಾದುವೂ ಪರಿಚಿತವಾಗಿದ್ದವು. ತಲೆಗೆ ಕುರೀರ, ಕುಮ್ಮ, ಓಸಶ, ಕಿ(ತಿ)ರೀಟ; ಕಂಠಕ್ಕೆ ನಿಷ್ಕ, ಸುರ್ವಣ, ಹಿರಣ್ಯ, ಶತಮಾನಗಳ ಹಾರಗಳು; ಕೈಗೆ ಕಂಕಣ, ಪರಿಸರ; ಕಾಲಿಗೆ ನೂಪುರ, ಕಿವಿಗೆ ಕುಣ್ಡಲ, ಬೆರಳಿಗೆ ಉಂಗುರಗಳೇ ಮುಂತಾದ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಸ್ತ್ರೀಯರೂ ಪುರುಷರೂ

³³ ಏತಾವತಿ ಹಗೌತಮಃ ಯಜ್ಞೋಪವೀತಂಕೃತ್ಯಾ ಅಧೋನಿಪಪಾತ ನಮೋನಮ ಇತಿ—ತೈ. ಬ್ರಾ. III. ೧೦.೯. ಸ್ವಕೀಯೇನ ವಸ್ತ್ರೇಣಯಜ್ಞೋಪವೀತಂಕೃತ್ಯಾ—ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯ.

³⁴ ಬೃಹತ್ಸಾಮ ಕ್ಷತ್ರಭೃದ್ವೃಷ್ಟಿಯಂ ತ್ರಿಷ್ಪುಭೋಜಶ್ಚ ಭಿತಮುಗ್ರವೀರಂ | ಇನ್ದ್ರಸೋಮೇನ ಪಂಚದಶೇನಮಧ್ಯಮಿದಂ ವಾತೇನಸಗರೇಣ ರಕ್ತಾ ||

ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಧರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಚರ್ಮಕಾರ, ಕುಮ್ಮಕಾರ, ತನ್ತು ವಾಯು, ತಕ್ಷಕ, ಸ್ಥಪತಿ, ಲೋಹಕಾರ, ವಂಶಕಾರ, ದಾಶ, ವ್ಯಾಧ, ರಥಕಾರ, ನಾಪಿತ, ಮಾಗಧ, ಸೂತ, ನಟೀನಟ ಮುಂತಾದವರು ಕಸುಬುಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು.

ಒಂದೊಂದು ಜನಾಂಗಕ್ಕೂ ಮುಖಂಡರಾಗಿ ರಾಜರು ಜನಸಮ್ಮತಿಯಿಂದ ಆಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಧರ್ಮರಕ್ಷಣೆಯೇ ರಾಜ್ಯನ ವ್ರತವಾದುದರಿಂದ ಅಧರ್ಮಿಯಾದ ರಾಜನನ್ನು ಪ್ರಜೆಗಳು ಪದಭ್ರಷ್ಟನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ರಾಜನು ನವರತ್ನಗಳೆಂಬ ಮುಖ್ಯಾಧಿಕಾರಿಗಳ ಮತ್ತು ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಜೆಗಳ ಅನುಮತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕಾಗಿದ್ದಿತು. ಹೀಗೆ ಜನಾಪಣೆ ಮತ್ತು ವಂಶಪರಂಪರಾಗತವಾದ ಹಕ್ಕು ಎರಡೂ ಇದ್ದರೂ, ಪ್ರಜೆಗಳು ತಮ್ಮ ಸಮಾಜ, ಗಣ, ಶ್ರೀಣಿ, ಪೂಗ ಮುಂತಾದ ಸಂಸ್ಥೆಗಳ ಮೂಲಕ ನಿರಂಕುಶ ಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದರು. ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಾಕಾಂಕ್ಷೆಯಿಂದ ಪ್ರಾಣಿಹಿಂಸೆ ಮಾಡುವದು ಅತ್ಯಂತ ಹೇಯವೆಂದು ಭಾವಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಜನಕ, ಅಶ್ವಪತಿಕೇಕಯ ಮುಂತಾದವರು ಆದರ್ಶ ರಾಜರಾಗಿದ್ದರು. ಅಶ್ವಪತಿಯು ಹೆಮ್ಮೆಯಿಂದ “ನನ್ನ ಜನಪದದಲ್ಲಿ ಕಳ್ಳನಿಲ್ಲ, ಮೋಸಗಾರನಿಲ್ಲ, ಹೆಂಡಕುಡುಕನಿಲ್ಲ, ಅನಾಹಿತಾಗ್ನಿಯಿಲ್ಲ, ಅವಿದ್ಯಾವಂತನಿಲ್ಲ, ಜಾರನಿಲ್ಲ, ಇನ್ನು ಜಾರಿನಿ ಹೇಗಿರುವಳು?” ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಂಡಿರುವನು.⁸⁵ ಇದರಿಂದ ಆದರ್ಶರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮ, ಅರ್ಥ, ಕಾಮ, ಮೋಕ್ಷಗಳೆಂಬ ಚತುರ್ವಿಧ ಪುರುಷಾರ್ಥ ಸಾಧನೆಗೂ ಹೇಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿದ್ದಿತೆಂದು ವಿವರವಾಗುವದು.

ಆಶ್ರಮಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ, ಗೃಹಸ್ಥ ಮತ್ತು ವಾನಪ್ರಸ್ಥಗಳು ವೇದಯುಗದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವವು. ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ ಮತ್ತು ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮಗಳ ಪ್ರಶಂಸೆಯು ಅಧಿಕವಾಗಿದೆ. ವಾನಪ್ರಸ್ಥರು ವೈಶಾಸಕರೆಂದೂ ತಮ್ಮ ಜೀವನಾಂತಿಮ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅರಣ್ಯವಾಸ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿ ಯತ್ನಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂದೂ ಇವರ ಉಪದೇಶಗಳು ಅರಣ್ಯಕ ಮತ್ತು ಉಪನಿಷದ್ಧಂಧಗಳಲ್ಲಿ ಅಡಕವಾಗಿದೆಯೆಂದೂ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಕೆಲವರು ಆರ್ಯರಲ್ಲಿ ಸಂನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮವಿರಲಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಬಹುಶಃ ಅನಾರ್ಯರಿಂದ ಬಂದಿತೆಂದೂ ಹೇಳುವರು. ಆದರೆ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಮುನಿ, ವ್ರತಿ ಪರಿವ್ರಾಜಕ, ಯತಿ, ವ್ರಾತ್ಯ

⁸⁵ ನಮೋಸ್ತೇನೋ ಜನಪದೇ ನಕದರ್ಯೋ ನಮದ್ಯಘೋ ನಾನಾಹಿತಾಗ್ನಿಃ ನಾವಿದ್ವಾನ್ ಸಸ್ವೋ ಸ್ವೋರಿಣೀಕುತಃ || ಛಾಂದೋಗ್ಯ. V. 11-5.

ಮುಂತಾದವರ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ.⁸⁶ ಈ ಅತ್ಯಾಶ್ರಮಿಗಳು ನಿರಂಕುಶರಾಗಿದ್ದು ದರಿಂದ ಕೆಲವರಿಗೆ ಸರಿಜೀವಿದೆ ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮವೇ ಉತ್ತಮವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಇನ್ನೊಬ್ಬರು ಕೆಲವರು ಯತಿಗಳನ್ನು ಕೊಂದನು. ಆದರೂ ಇನ್ನೊಬ್ಬರು ಯತಿಗಳ ಸಖನು. ಕಪಟಸನ್ಯಾಸಿಗಳು ಜನರನ್ನು ಮೋಸಪಡಿಸುತ್ತ ಇದ್ದು ದರಿಂದ ಇವರನ್ನು ವ್ರಾತ್ಯರೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಆದರೇ ಈ ವ್ರಾತ್ಯರೂ ಆರ್ಯರೇ ಆಗಿದ್ದರು.⁸⁷ ಇವರು ಮಹಾವ್ರತವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಮಹಾನ್ ದೇವನ ಆರಾಧಕರಾಗಿದ್ದು ದರಿಂದಲೂ ಯಾವಾಗಲೂ ಗುಂಪು ಗುಂಪಾಗಿ (ವ್ರಾತ) ಸಂಚಾರ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದು ದರಿಂದ ಇವರು ವ್ರಾತ್ಯರಾದರು. ಅಥರ್ವ ವೇದದಲ್ಲಿ ವ್ರಾತ್ಯನು ಪರಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಬೌದ್ಧರು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಂದ “ಪಬ್ಬಜ್ಜ” (ಪ್ರವ್ರಜ್ಞ) ಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡರು.

ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ವೇದವಾಚ್ಯವು ಭಕ್ತಿ, ಜ್ಞಾನ, ಕರ್ಮ ಮುಂತಾದ ಎಲ್ಲಾ ಭಾರತೀಯ ತತ್ವಗಳಿಗೂ ಮೂಲ. ವೇದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಶ್ರದ್ಧಾ, ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳ ಉಪಾಸನಾ ಇವೇ ಪುರಾಣಗಳ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿ ಎಂಬುದಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿದುವು. ಆದುದರಿಂದ ಭಕ್ತಿ ಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ವಿದೇಶೀಯ ಮತಗಳ ಸಂಪರ್ಕವೇ ಕಾರಣವೆಂದು ಕೆಲವರು ವಾತ್ಸಾತ್ಯರು ಹೇಳಿರುವುದಕ್ಕೆ ಯಾವ ಆಧಾರವೂ ಇಲ್ಲ. ಪ್ರಾಚೀನ ಆರ್ಯರು ಪ್ರಕೃತಿಯ ಶಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಉತ್ಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಇಂದ್ರ, ವರುಣ, ಅಗ್ನಿ, ರುದ್ರ, ವಿಷ್ಣು, ಸೂರ್ಯ, ಸೋಮ ಇತ್ಯಾದಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನಾಗಿ ಭಾವಿಸಿದ್ದಿದ್ದು ದರಿಂದ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಉಚ್ಚತರವಾದ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ವಿವೇಚನೆ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದೂ, ಋಷಿಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ದಕ್ಷಿಣೆಯ ಮೇಲೆಯೇ ಆಸೆಯೆಂದೂ, ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮೂರ್ತಿಪೂಜೆಯಿರಲಿಲ್ಲವೆಂದೂ, ಉಪನಿಷತ್

⁸⁶ ವಾಸವಶ್ವ-ತಾಂಡ್ಯಬ್ರಾ. XIV 4-7; ಯತಿಗಳು ಮೇರುನಿವಾಸಿಗಳೆಂದು ಮೇಧಾಂತಿಯು ಹೇಳುವನು—ಮನು, XII-48.

ಯೇನಾ ಯತಿಭ್ಯೋ ಭೃಗವೇ ಧನೇಹಿತೇ|ಯೇನ ಪ್ರಸ್ಥಣ್ವಮಾವಿಧ-ಋಗ್. VIII. 39; ಯ ಇಂದ್ರಯತಯಸ್ತಾಭೃಗವೇ ಯೇಚ ತುಷ್ಟವುಃ. ಋಗ್, VIII-6.18.—ಮುನಯೋವಾತರಶನಾಃ ಪಿಶಂಗಾಃವಸತೇಮಲಾಃ-ಋಗ್. X-136-2, ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಮುನೀನಾಂಸಖಾ—ಋಗ್, VIII. 18-14.

⁸⁷ ವ್ರಾತೇಭ್ಯೋವ್ರಾತಮತಿಭೃಶ್ಚವೋ ನಮೋನಮೋ ಗಣೇಭ್ಯೋ ಗಣಪತಿಭೃಶ್ಚವೋ ನಮೋ ನಮೋ ವಿರೂಪೇಭ್ಯೋ ವಿಶ್ವರೂಪೇಭೃಶ್ಚ || ಶ್ರೀರುದ್ರ. ತ್ರಯೋಧರ್ಮಸ್ಥನಾಃ ಯಜ್ಞೋಽಧ್ಯಯನಂ ದಾನಮತಿ... ಪುಣ್ಯಲೋಕಾಭವನ್ ಬ್ರಹ್ಮಸಂಸ್ಥೋಽಮೃತತ್ವಮೇತಿ. ಛಾಂದೋಗ್ಯ. II-22-1 ಶ್ರಮಣೋಽಶ್ರಮಣಃ ತಾಪಸೋಽತಾಪಸಃ-ಬೃ. ಉಪ. VI. 3-22.

ಕಾಲದಲ್ಲಿ. ಮಾತ್ರ ಬ್ರಹ್ಮ-ಆತ್ಮ ಸಂಬಂಧವು ಕಲ್ಪಿತವಾಯಿತೆಂದೂ ವಾಶ್ವಾತ್ಯ ಪಂಡಿತಂಮನ್ಯರು ಹೇಳುವರು. ಇದು ಕೇವಲ ಭ್ರಾಂತಿ. ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಸಗುಣ ನಿರ್ಗುಣ ಭೇದವನ್ನ ನುಸರಿಸಿ ದೇವತಾ ಮೂರ್ತಿಗಳ ಮತ್ತು ಆತ್ಮದ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಇಂದ್ರನು ತುವಿಗ್ರೀವ, ವಪೋದರ, ಸುಬಾಹು, ಸುತಿಪ್ರ, ಹರಿಕೇಶ ಎಂದೂ, ರುದ್ರನು ರುದೂದರ, ಭಭ್ರು, ಸ್ಥಿರವಾದ ಅಂಗವುಳ್ಳವನು, ಪುರುರೂಪನು, ಉಗ್ರನು ಎಂದೂ, ವಿಷ್ಣುವು ಯುವ, ಬೃಹಚ್ಛರೀರನೆಂದೂ ಪೂಷನು ಶ್ಮಶ್ರು ಉಳ್ಳವನು ದಂತಹೀನನು ಎಂದೂ, ಸವಿತೃ ಮತ್ತು ವರುಣರಿಗೆ 'ಹಿರಣ್ಯದ್ರಾಪಿ'ಯಿದೆ ಎಂದೂ ವರ್ಣಿಸಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಭಾರತೀ, ಇಡಾ, ಸರಸ್ವತೀ ದೇವಿಯರು ಹಿರಣ್ಯಾಭರಣ ಭೂಷಿತರೆಂದೂ ಸರಸ್ವತಿ ವಾಗ್ರೂಪ, ನದೀರೂಪ, ಮತ್ತು ಮೂರ್ತಿರೂಪವಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಇಂದ್ರನ ವಿಗ್ರಹಗಳನ್ನು ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಋಷಿಗಳು ಪೂಜಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಆರ್ಯರು ವಿಗ್ರಹಾರಾಧನೆಯನ್ನೂ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಬಹುದು.⁸⁸ ಉತ್ತಮಾಧಿಕಾರಿಗಳು ಯಜ್ಞ ಮತ್ತು ಯೋಗಾಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಆನುರಕ್ತರಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಸಗುಣೋಪಾಸನೆ ಪ್ರತೀಕೋಪಾಸನೆಗಳಿಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯ ಕೊಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. "ತಿಶ್ನದೇವಾಃ"⁸⁹ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳು ಎಂಬ ಅರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಲಿಂಗಪೂಜೆ ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಿತೆಂದಾಗಲೀ ಮೂರ್ತಿಪೂಜೆಯು ಆನಾರ್ಯದಿಂದ ಬಂದಿತೆಂದಾಗಲೀ ಹೇಳುವದಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ವೈದಿಕ ಮತ್ತು ತಾಂತ್ರಿಕ ಪದ್ಧತಿಗಳು ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧವೆಂದು ಕೆಲವರು ಭಾವಿಸಿರುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ವೈದಿಕಮತದಲ್ಲಿ ಪುರುಷ ಮತ್ತು ಸ್ತ್ರೀದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಮ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಮಾತೃದೇವತಾಪೂಜೆಯು ಅವೈದಿಕವೆಂದು ಹೇಳುವುದು ತಪ್ಪು. ಷಣ್ಮತಗಳೆನಿಸಿದ ಶೈವ, ವೈಷ್ಣವ, ಶಾಕ್ತ, ಗಾಣಾಪತ್ಯ,

⁸⁸ ಹೋತಾ ಯಕ್ಷತ್ವೇಶಸ್ವತೀಃ ತಿಸ್ರೋದೇವೀ ಹಿರಣ್ಯಯೀ | ಭಾರತೀ ಬ್ರಹ್ಮತಿರ್ಮಹೀಃ—ತೈ. ಬಾ. II.16-17. ಅಮೃತಮೇ ನದೀತಮೇ ದೇವತಮೇ ಸರಸ್ವತೀ-ಋಗ್. I.

ಕ ಇಮಂ ದಶಭಿರ್ಮಮೇನ್ದ್ರಂ ಕ್ರೇಣಾತಿ ಘೇನುಭಿಃ | ಯದಾ ವೃತ್ರಾಣಿ ಜಂಘನತ್ ಆಘೈನಂ ಮೇವುನರ್ದದತ್ || ಋಗ್. IV. 24-10.

ಮಹೇಚನ ತ್ವಾಮದ್ರಿವಃ ಪರಾರುಲ್ಕಾಯದೇಯಾಮ್ | ನಸಹಸ್ರಾಯನಾಯುತಾಯ ವಜ್ರವೋ ನಶತಾಯ ಶತ್ವಾಮಘ || ಋಗ್, VIII. 1-5.

⁸⁹ ಋಗ್. VII. 21-5 ; X-99-3 ; ನಿರುಕ್ತ IV. 19.

ಸೌರ, ಕೌಮಾರ ಮತಗಳೆಲ್ಲವೂ ವೇದಗಳ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆಯೇ ನಿಂತಿವೆ. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಮುಂದೆ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಚರ್ಚಿಸುವೆವು.

ಯಜ್ಞಗಳು ಸಂಹಿತಾಕಾಲಕ್ಕಿಂತ ಬಹುಳ ಪ್ರಾಚೀನ. ವೇದದಲ್ಲಿಯೇ ಅಗ್ನಿತ್ರಯ, ಸವನತ್ರಯ, ಹೋತ್ರ, ಅಧ್ವರ್ಯು, ಗ್ರಾವಸ್ತುತ್, ಅಗ್ನೀತ್, ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಛಂಸಿನ್, ಯಜಮಾನ, ಪತ್ನೀ ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಅತಿರಾತ್ರ ಮತ್ತು ಆಶ್ವಮೇಧಗಳು ಪುರಾತನ ಕಾಲದಿಂದ ಒಂದಿವೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಪಶುವಿನ ಭೌತಿಕ ದೇಹದ ಅಂಶಗಳು ಆಯಾ ಭೂತಗಳಲ್ಲಿ ಅಡುಗುವವು. ಆದರೆ ಆ ಜೀವವು ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಸೇರುವದು. ಹಿಂದೆ ದೇವತೆಗಳು ಮಾಡಿದ ಯಜ್ಞ ರೀತಿಯಲ್ಲೇ ಈಗ ಮನುಷ್ಯರು ಮಾಡುವರು. ಪಶುಹಿಂಸೆ ಮಾಡುವದು "ಋತ"ಕ್ಕಾಗಿ. ಅದುದರಿಂದ ಶಾಮಿತ್ಯವಿಗೆ ಪಾಪದೋಷವಿಲ್ಲ. ಅವನು 'ಅಪಾಪ'.⁴⁰ ದೇವ, ಪಿತೃ, ಭೂತ, ಮನುಷ್ಯ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂಬವು ಐದು ಮಹಾಯಜ್ಞಗಳು. ಅಷ್ಟಕಾ, ಪಾರ್ವಣಶ್ರಾದ್ಧ, ಶ್ರಾವಣಿ, ಆಗ್ರಹಾಯಣಿ, ಪ್ರೌಷ್ಠಪದೀ, ಚೈತ್ರೀ, ಆಶ್ವಯುಜೀ ಎಂಬವು ಪಾಕ ಸಂಸ್ಥೆಗಳು. ಅಗ್ನಿಧೇಯ, ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರ, ದರ್ಶಪೌರ್ಣಮಾಸ, ಆಗ್ರಾ ಯಣ, ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯ, ನಿರೂಧಪಶುಬನ್ಧ, ಸೌತ್ರಾಮಣಿ—ಇವು ಹವಿರ್ಯಜ್ಞಗಳು. ಅಗ್ನಿಷೋಮ, ಅಶ್ವಗ್ನಿಷೋಮ, ಉಕ್ಥ್ಯ, ಷೋಡಶಿ, ವಾಜಪೇಯ (ಕ್ಷತ್ರಿಯರಿಗೆ ರಾಜಸೂಯ), ಅತಿರಾತ್ರ, ಆಪ್ತೋರ್ಯಾಮ ಎಂಬುವು ಸೋಮಸಂಸ್ಥೆಗಳು.

⁴⁰ ನವಾ ಉ ಏತನ್ಮ್ರಿಯಸೇ ನರಿಷ್ಯಸಿ ದೇವಾಗ್ಂ ಇದೇಷಿ ಪಧಿಭಿಃ ಸುಗೇಭಿಃ | ಹರೀತೇಯುಜ್ವಾ ಪೃಷ್ಠೇ ಅಭೂತಾಮುಪಸ್ಥಾಧ್ವಾಜೀ ಧುರಿ ರಾಸಧಸ್ಯ || ಋಗ್. I. 162-21 ; I. 163-13. ಇತ್ಯಾದಿ.

ಋತಸ್ಯ ತ್ವಾ ದೇವಹವಿಃ ಪಾಶೇನಾರಭೇ—ತೈ. ಸಂ.

ದೈವ್ಯಾಶ್ವಮೀತಾರ ಆರಭಧ್ಯಂ ಉತಮನುಷ್ಯಾ ಉಪನಯತ ಮೇಧ್ಯಾದುರ ಆ ಶಾಸಾನಾಮೇಧಪತಿಭ್ಯಾಂಮೇಧಮ್ | ಪ್ರಾಸ್ತಾ ಅಗ್ನಿಂಭರತಸ್ತೃಣೇತ ಬರ್ಹಿರನ್ವೇನಂ ಮಾತಾಮನ್ಯತಾಂ ಅನುಪಿತಾ ಅನುಭ್ರಾತಾಸಗರ್ಭ್ಯೋನುಸಖಾಸಯೂಧ್ಯಃ | ಉದೀಚೇನಾ ಅಸ್ಯಪದೋನಿಧತ್ತಾತ್ ಸೂರ್ಯಂಚಕ್ವು ಗ್ಗಮಯತಾದ್ವಾತಂ ಪ್ರಾಣಮನ್ವಸೃಜತಾದಂತರಿ ಕ್ಷಮಸುಂದಿಶಃ ಶ್ರೋತ್ರಮ್ ಪೃಥಿವೀಶರೀರಮ್ | ಏಕಧಾಸ್ಯತ್ವಚಯ ತಾದ್ವಾತಮಾಚ್ಛ್ಯ ತಾತ್ಪು ರಾನಾಭ್ಯಾ ಅಪಿಶಸೋವಸಾಮುತ್ಪಿದತಾದನ್ನರೇವೋಷ್ಮಾಣಂ ವಾರಯಧ್ವಾತ್ | ಶ್ರೇನಮಸ್ಯವಕ್ಷಃ ಕೃಣುತಾತ್ ಪ್ರಶಸಾ ಬಾಹೂಶಲಾ ದೋಷಣೀ ಕಶ್ಯಪೇವಾಂಸಾವ ಚೈದ್ರೇ ಶ್ರೋಣೀಕವಷೋರುೂ ಸ್ರೇಕಪರ್ಣಾಷ್ಮೀವನ್ತಾ | . . . ಅದ್ರಿಗೋಶಮೀಧ್ವಂ ಸುಶಮಿಶಮೀಧ್ವಂ ಶಮೀಧ್ವಮಧ್ರಿಗಾ ಇ ಉ ಅಪಾಪಾ || ತೈ. ಬ್ರಾ. III. 6-6,

ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧಾ, ಉಪಾಸನಾ, ಭಕ್ತಿ ಮತ್ತು ವೈದಿಕ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಸಂಸ್ಕೃತವಾದ ಆತ್ಮವು ಕೊನೆಗೆ ಜ್ಞಾನಮಾರ್ಗವನ್ನವಲಂಬಿಸುವುದು. “ಬ್ರಹ್ಮನ್” ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವ ಬೃಹ್ಮಣತ್ವವೆಂದು ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ಅರ್ಥ. ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯರು ಬ್ರಹ್ಮನ್ ಎಂದರೆ ಮಾಂತ್ರಿಕ ಶಕ್ತಿ, ಮಾಟ, ಸೋತ್ರ ಶಬ್ದ, ಬಹಿ, ಬೆಳಕು ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿ ವಿಚಿತ್ರಸಿದ್ಧಾಂತಗಳನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು. ಇವೆಲ್ಲ ಅಪಾರ್ಥಗಳು. ವೇದದಲ್ಲಿ ಜನ್ಮಸ್ಥಿತಿ ಭಂಗಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಮಾಯಾಶಕ್ತಿ ಸಹಿತವಾದ ನಿರ್ಗುಣ-ಸಗುಣ ರೂಪಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ, ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾಗಿಯೂ ಆತ್ಮಾಭೇದವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಸತ್ತೆಯೇ ಬ್ರಹ್ಮವಸ್ತುವೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಮನ್ತ್ರದ್ರಷ್ಟರಾದ ಋಷಿಗಳು ಮಾಟಗಾರರೆಂದಾಗಲೀ ಆತ್ಮವೆಂಬ ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಅನಾರ್ಯರಿಂದ ತಿಳಿದುಕೊಂಡರೆಂದಾಗಲೀ ಹೇಳುವುದು ತಪ್ಪು. ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನೇ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳೂ, ಗೀತೆಯೂ, ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳೂ, ಇತಿಹಾಸಪುರಾಣಗಳೂ, ದರ್ಶನಗ್ರಂಥಗಳೂ ಅಧಿಕಾರಭೇದಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತವೆ.

ವೈದಿಕ ವಾಚ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಪಂಚವು ವಿವರ್ತಿತವೆಂದೂ ಆವರಣ ಮತ್ತು ವಿಕ್ಷೇಪಶಕ್ತಿಗಳುಳ್ಳ ಮಾಯೆಯಿಂದ ಕಲ್ಪಿತವಾದುದೆಂದೂ ಸುಕೃತರು ಅರ್ಚಿಸಿರಾದಿ ಮಾರ್ಗವಾಗಿಯೂ ಇತರರು ಧೂಮಾದಿಮಾರ್ಗವಾಗಿಯೂ ಗಮಿಸುವರೆಂದೂ ಬ್ರಹ್ಮಸಿದ್ಧಿ ಹೊಂದಿದವರು ಪುನರಾವೃತ್ತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಆತ್ಮೈಕ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯುವರೆಂದೂ ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದೆ.⁴¹ ಬ್ರಹ್ಮವೆಂಬ ವಸ್ತು ಒಂದೇ. “ಸತ್ಯಸ್ಯ ಸತ್ಯಂ”, “ಜ್ಯೋತಿಷಾಂ ಜ್ಯೋತಿಃ” ಯೆಂದೂ ಇತರ ದೇವತೆಗಳು ಈ ಬ್ರಹ್ಮವಸ್ತುವಿನ ಆಭಾಸ ರೂಪಗಳೆಂದೂ ನಿರ್ಧರಿಸಿದೆ.⁴²

⁴¹ ನದೇವಾನಾಮತಿವ್ರತಂ ಶತಾತ್ಮಾ ಚ ನಜೀವತಿ | ತಥಾಯುಜಾ ವಿವಾವೃತೇ || ಋಗ್ X. ೩೩—೧೦. ಉತ್ಪತ್ತಿ ಸ್ಥಿತಿ ಪ್ರಳಯಕರಣೇನ | ಯುಜ್ಯತ ಇತಿಯುಕ್—ಪ್ರಜಾಪತಿಃ, ತೇನ ಯುಜಾಪ್ರಜಾಪತಿನಾ, ವಿವೃತೇ—ವಿವರ್ತಿತಂ ನಿರ್ಮಿತಂ ಜಗದಿತ್ಯರ್ಥಃ—ಉದ್ಗೀಢಭಾಷ್ಯ.

ಇನ್ನೋ ಮಾಯಾಭಿಃ ಪುರುರೂಪ ಈಯತೇ | ರೂಪಂ ರೂಪಂ ಪ್ರತಿರೂಪೋ ಬಭೂವ | ಯತ್ರ ಹಿದ್ವೈತಮಿವಭವತಿ ತದಿತರ ಇತರಂ ಪಶ್ಯತಿ | ಯತ್ರ ವಾ ಅಸ್ಯ ಸರ್ವಮಾತ್ಮೈವಾಭೂತತ್ವೇನ ಕಂಜಘೇತ್ | ಅಹಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ಮೀತಿ . . . ಋಷಿವಾಮದೇವಃ ಪ್ರತಿವೇದ್ಯೇಹಂ ಮನುರಭವಗಂ ಸೂರ್ಯಶ್ಚೇತಿ—ಇತ್ಯಾದಿ.

⁴² ಇಂದ್ರಂ ಮಿತ್ರಂ ವರುಣಮಗ್ನಿ ಮಾಹುಃ ಅಥೋ ದಿವ್ಯಃ ಸುಪರ್ಣೋ ಗರುತ್ಮಾನ್ . ಏಕಂ ಸದ್ವಿಪ್ರಾ ಬಹುಧಾವದಂತಿ ಅಗ್ನಿಂ ಯಮಂ ಮಾತರಿಶ್ವಾನಮಾಹುಃ || ಋಗ್ .

ಇಂತಹ ಅದ್ವೈತಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮರ್ತ್ಯರೂ ಕೂಡ, ಹಿಂದೆ ಋಭು, ಮರತ್ತು, ಆಂಗೀರಸ, ವಿರೂಪ, ನವಗ್ನ, ದಶಗ್ನ, ಅಥರ್ವನ್, ಭೃಗು, ಕುಶಿಕರೇ ಮುಂತಾದವರು ಅಮರ್ತ್ಯರಾದಂತೆ, ಅಮರ್ತ್ಯರಾಗಬಹುದು. ನುಕದ ವಿಷಯವು ವೇದ ವಾಚ್ಛಿಯದಲ್ಲೇನೂ ಕಂಡುಬರುವದಿಲ್ಲ. ನಿತ್ಯನಾರಕಿ ನಿತ್ಯಸಂಸಾರಿ ಎಂಬ ತಾರತಮ್ಯಗಳು ಬಹುಶಃ ಸೆಮಿಟಿಕ್ ಮತಗಳ ಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ಪುರಾಣ ಯುಗದಲ್ಲಿ ಬಂದುವು. ಯಮಲೋಕವು ಸುಖಸಂತೋಷಗಳಿಗೆ ಆಸ್ಪದವಾದುದು. ಅನಂತಾಮಿಸ್ರ ಅಥವಾ ಅಸೂರ್ಯ ನಾಮಕಲೋಕವೆಂಬುದು ಅವಿದ್ಯೆಯ ಉತ್ಪ್ರೇಕ್ಷೆ. ಮೃತರು ಅಗ್ನಿದಗ್ಧರಾದರೂ ಅನಗ್ನಿದಗ್ಧರಾದರೂ ಅವರವರ ಇಷ್ಟಾಪೂರ್ತಕರ್ಮಾನುಸಾರವಾಗಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಪಂಚಭೂತಗಳಲ್ಲಿ ಲಯಮಾಡಿ ತಮಗೆ ಹಿತವಾದ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಹೊಂದಬಹುದು.⁴⁶

ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ವಿಶಿಷ್ಟಗುಣಗಳೆನಿಸಿದ ಕರ್ಮ, ಪುನರ್ಜನ್ಮ, ಅದ್ವೈತಭಾವನೆಗಳಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ, ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲೆಲ್ಲ ಉತ್ತಮಕರವಾದ, ಸೈತಿಕದೃಷ್ಟಿಯು ವೇದಗಳ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆಯೇ ನಿಂತಿದೆ. “ಸತ್ಯಂವದ, ಧರ್ಮಂಚರ, ಮಾವಿದ್ವಿಷಾಹವೈ” ಎಂಬ ಘೋಷೆಯು ಈಗಲೂ ಪ್ರತಿಧ್ವನಿತವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಸ್ವರೂಪ, ಪ್ರಮಿತಿ, ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳು ಸತ್ತಾ ಎಂಬ ಪದದ ಅರ್ಥ. ಋತ, ಸತ್ಯ, ಜ್ಞಾನ, ಆನಂದ, ಅಮೃತತ್ವ, ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಧರ್ಮ ಎಂಬ ಭಾವಗಳು ಸತ್ತಾರೂಪಗಳು. ಆದುದರಿಂದ ವೈದಿಕ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾನವನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವುದು ಏಕಮುಕ್ತಿಯನ್ನಲ್ಲ, ಅರ್ಥಕಾಮಗಳನ್ನಲ್ಲ. ಸಾವಿತ್ರೀ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಸತ್ಯವಾನ್ ಆಗುವದಕ್ಕಾಗಿ. ಗಾಯತ್ರೀ ಅಥವಾ ಸಾವಿತ್ರೀ ಮಂತ್ರವು ಸತ್ಯಸತ್ಯವಾದ ಜ್ಯೋತಿಗಳಿಗೆಲ್ಲ ಪರಂಜ್ಯೋತಿಯಾದ ಬ್ರಹ್ಮವೆಂಬ ಸದ್ವಸ್ತುವನ್ನು ಸಾಕಷ್ಟಾತ್ಕಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ನಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಯು ಪ್ರಚೋದಿತವಾಗಲಿ ಎಂದು ಹೇಳುವದು. ಅಸತ್ತಿನಿಂದ ಸತ್ತಿಗೂ, ತಮಸ್ಸಿನಿಂದ ಜ್ಯೋತಿಗೂ, ಮೃತ್ಯುವಿನಿಂದ ಅಮೃತತ್ವಕ್ಕೂ ಹೋಗುವುದಕ್ಕೆ ಭಾರತೀಯರು

⁴⁶ ಯತ್ರ ಜ್ಯೋತಿರಜಸ್ರಂ ಯಸ್ಮಿನ್ ಲೋಕೇ ಸ್ವರ್ಗತಃ | ತಸ್ಮಿನ್ ಮಾಂಧೇಹಿ ಪವಮಾನಾ ಮೃತೇಲೋಕೇ ಅಕ್ಷಿತಃ || ಯತ್ರಾನಂದಾಶ್ಚ ಮೋದಾಶ್ಚ ಮುದಃ ಪ್ರಮುದ ಆಸತೇ | ಕಾಮಸ್ಯ ಯತ್ರಾಪ್ತಾಃ ಕಾಮಸ್ತತ್ರ ಮಾಮಮೃತಂಕೃಧಿ | ಇಂದ್ರಾಯೇ ಸೋ ಪರಿಸ್ರವ || ಹುಗ್. IX. ೧೧೩-೭೧.

ಸೂರ್ಯಂ ಚಕ್ಷುರ್ಗಚ್ಛತು ವಾತಮಾತ್ತಾ ದ್ಯಾಂಚ ಗಚ್ಛಪೃಥ್ವೀಂ ಚ ಧರ್ಮಣಾ | ಅಪೋವಾ ಗಚ್ಛಯದಿ ತತ್ರ ತೇ ಹಿತಂ ಓಷಧೀಷು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಶರೀರೈಃ || ಅಜೋ ಭಾಗಸ್ತವ ಸ್ತಪಸಾತಂತವಸ್ತ ತಂತೇ ಶೋಚಿಸ್ತಪತು ತಂತೇಚಿಃ | ಯಾಸ್ತೇಶಿವಾಸ್ತನ್ಮೋ ಜಾತವೇದಸ್ಯಾಭಿವರ್ಹ್ಯನಂ ಸುಕೃತಾಂ ಉಲೋಕಮ್ || ಹುಗ್. X. ೧೭೩-೪.

ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವರೇವಿನಾ ಮಿಕ್ಕ ತುಚ್ಛವಸ್ತುಗಳಿಗಿಲ್ಲ.⁴⁷ ಸಾವಿತ್ರೀ ಸಹಿತ ಸತ್ಯ ವಂತರಾದವರು ಆತ್ಮೈಕ್ಯವನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಮಾಡಿಕೊಂಡರೆ ಮೃತ್ಯು ಮುಖದಿಂದಲೂ ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದಬಹುದೆಂದು ಇತಿಹಾಸಗಳೂ ಹೇಳುವವು. ಕ್ರಿಸ್ತ ಪೂರ್ವ ಮೂರನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಿಂದ ಕ್ರಿಸ್ತ ಶಕ ೧೯ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದ ವರೆಗೆ ಭರತಖಂಡದಲ್ಲಿ ಪ್ರವಾಸಮಾಡಿದ ಮೆಗಾಸ್ತನೀಸ್, ಯುವಾನ್‌ಚಾಂಂಗ್, ಫಾಹಿಯಾನ್ ಮುಂತಾದ ವಿದೇಶೀಯರಲ್ಲರೂ ಭಾರತೀಯರಂತಹ ಸತ್ಯ ವಂತರೂ ಅಹಿಂಸಾಪರರೂ ಪ್ರಮಾಣಿಕರೂ ಇನ್ನಾವ ದೇಶದಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲಿ ವೆಂದು ಘಂಟಾಘೋಷವಾಗಿ ಹೇಳಿ ಭಾರತೀಯರ ಸತ್ಯಾನ್ವೇಷಣೆಗೆ ತಮ್ಮ ಪ್ರಣಾಮಗಳನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸಿರುವರು.⁴⁸ ಇದಕ್ಕೆ ವೈದಿಕ ನೀತಿವಿಧಾನವೇ ತಳಹದಿ. ಕಾಯಕ, ವಾಚಿಕ, ಮಾನಸಿಕ, ಆರ್ಥಿಕ, ಸಾಮಾಜಿಕ, ರಾಜಕೀಯ ಇತ್ಯಾದಿ ಯಾವ ಅಂಶದಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಮಾನವನ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವು (Personality) ಸಂಕುಚಿತವಾದರೇ ಅಲ್ಲಿ ಅನೃತಚಿಹ್ನೆ ಯಿರುವದು. ಸಂಪೂರ್ಣ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಕ್ಕೆ ಸತ್ಯವೇ ಕಾರಣ. ಹಿಂಸೆ ಅಸತ್ಯಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರುವ ಪ್ರಕೃತ ಪ್ರಪಂಚ ದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಭಾರತೀಯರಲ್ಲೇ ಕೆಲವರು ಅಹಿಂಸಾ, ಸತ್ಯಗಳೆಂಬ ಶಾಶ್ವತ ತತ್ವಗಳನ್ನು ಬಲವಾಗಿ ಹಿಡಿದು ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆಲ್ಲ ಆದರ್ಶವ್ಯಕ್ತಿಗಳಾಗಿರುವರು. ಸತ್ಯವೇ ಶಾಶ್ವತ. ಸತ್ಯಾನೃತಗಳಿಗೆ ಸ್ಪರ್ಧೆಯುಂಟಾದಾಗ ಪರಮ ಕಾರುಣಿಕ ನಾದ ಪರಮೇಶ್ವರನು ಅನೃತವನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ ಸತ್ಯವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವನು ಎಂಬ ವೇದಗಳ ಮುಖ್ಯಬೋಧನೆಯು ಭಾರತೀಯರ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ರಕ್ತ ಕಣದಲ್ಲಿಯೂ ಸೇರಿಹೋಗಿದೆ.⁴⁹

⁴⁷ ಅಸತೋಮಾ ಸದ್ಗಮಯ | ತಮಸೋ ಮಾಜ್ಯೋತಿರ್ಗಮಯ | ಮೃತ್ಯೋರ್ಮಾ ಮಮೃತಗಮಯ || ಬೃ. ಉಪ. ಅಗ್ನಿರ್ಮೇವಾಚಿ ಶ್ರಿತಃ | ವಾಗ್ಭೃದಯೇ | ಹೃದಯಂಮಯಿ | ಅಹಮಮೃತಃ | ಅಮೃತಂಬ್ರಹ್ಮಣಿ || ತೈ. ಬ್ರಾ. III. ೧೦-೧೬.

ಪ್ರಜಾಪತುರ್ಭಿರ್ವಹರ್ಷಸೇನ ಸುವರ್ಗೇಲೋಕೇ | ಅನೃತಾತ್ತ್ವಮುಪೈಮಿ | ಮಾನುಷಾದ್ವೈವ ಮುಪೈಮಿ | ದೈವೀವಾಚಂ ಯಚ್ಚಾಪಿ | ಶತ್ಕೃಗ್ನಿ ಮಿನ್ದಾ ನಃ ಉಭಾಲೋಕಾಸನೇಮಹಂ | ಉಭಯೋರ್ಲೋಕಯೋ ಋತ್ಯುಧ್ವಾ | ಅತಿಮೃತ್ಯುಂ ತರಾಮ್ಯಹಮ್ ||—ತೈ. ಬ್ರಾ. II. ೧೫.

⁴⁸ ಅಮೇಧೋ ವೈಪುರುಷೋ ಯದನೃತಂ ವದತಿ—ಶತಪಥ I, ೧, ೧-೧.

⁴⁹ ಸುವಿಜ್ಞಾನಂ ಚಿಕಿತ್ಸುಷೇಜನಾಯ ಸಚ್ಚಾ ಸಚ್ಚ ವಚಸೀ ಪಸ್ವಧಾತೇ | ತಯೋರ್ಯತ್ಸತ್ಯಂ ಯತರದೃಜೇಯಸ್ತದಿ ತ್ಸೋಮೋಽವತಿ ಹಸ್ತೈಸತ್ ||

ಇತಿಹಾಸ-ಪುರಾಣಗಳು : ಪರಮೇಶ್ವರನು ಸತ್ಯ-ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಗ್ರಾಹಿಯುಂಟಾದಾಗ ತಾನೇ ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಹೇಗೆ ಸತ್ಯವನ್ನೇ ಉದ್ಧರಿಸಿ ದುಷ್ಟರನ್ನು ನಿಗ್ರಹಮಾಡುವನೆಂಬ ವೇದತತ್ತ್ವವನ್ನು ಸ್ತ್ರೀ, ಶೂದ್ರ, ದ್ವಿಜ ಬಂಧುಗಳಿಗೆ ಉಪದೇಶಮಾಡುವದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಇತಿಹಾಸಗಳೂ ಪುರಾಣಗಳೂ ರಚಿತವಾಗಿವೆ. ಇತಿಹಾಸವೆಂದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೀಗೆ ಇದ್ದಿತು (ಇತಿ+ಹ+ಆಸ) ಎಂದು ಹೇಳುವ ಗ್ರಂಥ. ಸರ್ಗ, ಪ್ರತಿಸರ್ಗ, ವಂಶ, ಮನ್ವಂತರ, ವಂಶಾನು ಚರಿತಗಳೆಂಬ ಐದು ಮುಖ್ಯ ಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳ ಪ್ರಾಚೀನಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ಪುರಾಣವೆಂದು ಹೆಸರು. ಸಂಹಿತಾ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ದಾನಸ್ತುತಿ, ಗಾಢಾ, ನಾರಾಶಂಸಿ, ಇತಿವೃತ್ತ ಮುಂತಾದ ರೂಪದಲ್ಲಿದ್ದ ಚಾರಿತ್ರಕವಿಷಯಗಳನ್ನು ಕ್ರೋಢೀಕರಿಸಿ ಧರ್ಮಬೋಧೆ ಮಾಡುವದಕ್ಕಾಗಿ ಪುರಾಣಗಳು ಹುಟ್ಟಿದವು. ವ್ಯಾಸರೇ ಎಲ್ಲಾ ಮುಖ್ಯ ಪುರಾಣಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದರೆಂಬ ನಂಬಿಕೆಯಿದೆ. ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಸರ ಸ್ಥಾನವು ಬಹು ಮುಖ್ಯವಾದುದು. ವೇದಗಳನ್ನು ವಿಂಗಡಿಸಿ, ಪಂಚಮ ವೇದವೆಂದೆನಿಸಿದ ಭಾರತವನ್ನು ರಚಿಸಿ, ಅಷ್ಟಾದಶ ಪುರಾಣಗಳಿಗೂ ಪ್ರವರ್ತಕರಾಗಿ, ಬ್ರಹ್ಮ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಸಕಲವೇದಾಂತ ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನೂ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿ, ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದ ಈ ಮಹಾತ್ಮರನ್ನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಅವತಾರವೆಂದು ಗಣಿಸಿದುದರಲ್ಲಿ ಏನು ಆಶ್ಚರ್ಯ. ಭಗವಾನ್ ಬಾದರಾಯಣರು ಮಹಾಭಾರತ ಯುದ್ಧ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ ಧರ್ಮವಿಪ್ಲವವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ ಪರಮೇಶ್ವರನು ಹೇಗೆ ಅವತರಿಸಿ ಅಧರ್ಮವನ್ನು ಅಡಗಿಸಿದನೆಂದು ಹೇಳಿ, ಸ್ವರ್ಗಾರೋಹಣಪರ್ವದಲ್ಲಿ ಕೊನೆಗೆ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಜಯ, ಧರ್ಮವೇ ಸತ್ಯ, ಧರ್ಮದಿಂದಲೇ ಇತರ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳೂ ಸಿದ್ಧಿಸುವವು ಎಂದು ಕೈಯೆತ್ತಿ ಘಂಟಾಘೋಷವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವರು.⁵⁰

ವೈದಿಕ ವಾಙ್ಮಯಕ್ಕೂ ಪುರಾಣಗಳಿಗೂ ಬಹುಳ ಅಂತರವಿದೆಯೆಂದೂ,

⁵⁰ ಮಾತಾಪಿತೃಸಹಸ್ರಾಣಿ ಪುತ್ರದಾರಶತಾನಿಚ | ಸಂಸಾರೇಷ್ಟನುಭೂತಾನಿ ಯಾನ್ತಿ
ಯಾಸ್ಯಾನ್ತಿ ಚಾಪರೇ || ಹರ್ಷಸಾಧನ ಸಹಸ್ರಾಣಿ ಭಯಸಾಧನಶತಾನಿಚ | ದಿವಸೇ
ದಿವಸೇಮೂಢಮಾವಿಶನ್ತಿ ನಪಚ್ಛೇತಮ್ || ಉರ್ಧ್ವಬಾಹುವಿರೋಮ್ಯೇಷನಚ
ಕಶ್ಚಿ ಚ್ಛೇಷ್ಠೋತಿಮಾಂ | ಧರ್ಮಾದರ್ಥಶ್ಚ ಕಾಮಶ್ಚ ಸಕಿಮರ್ಥಂ ನ ಸೇವ್ಯತೇ ||
ನ ಜಾತು ಕಾಮಾನ್ ಭಯಾನ್ ಲೋಭಾದ್ಧರ್ಮಂತ್ಯಜೇಜ್ಜೀವಿತಸ್ಯಾಪಿಹೇತೋಃ,
ನಿತ್ಯೋಧರ್ಮಃಸುಖದುಃಖೇತ್ವನಿತ್ಯೇ ಜೀವೋನಿತ್ಯೋಹೇತುರಸ್ಯತ್ವನಿತ್ಯಃ ||
ಇಮಾಂಭಾರತಸಾವಿತ್ರೀಂಪ್ರಾತರುತ್ಥಾ ಯಯೇಪರೇತ್ | ಸಭಾರತಫಲಂಪ್ರಾಪ್ತು
ಪರಂಬ್ರಹ್ಮಾಧಿಗಚ್ಛತಿ || ಸ್ವರ್ಗಾರೋಹಣಪರ್ವ

ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಎರಡು ಸ್ಥಿತಿಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವವೆಂದೂ, ಪುರಾಣಗಳು ಏಕದೇವತಾಸರವಾದುದರಿಂದ ಕೇವಲ ಆಧುನಿಕ ಗ್ರಂಥಗಳೆಂದೂ, ಇವುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಚರಿತ್ರಾಂಶಗಳು ಕೇವಲ ಕಲ್ಪಿತವೆಂಬುದಾಗಿಯೂ ಕೆಲವರು ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯರು ಹೇಳುವರು. ಆದರೆ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕವು ಈಚೆಗೆ ರಚಿತವಾಗಿದ್ದರೂ, ಅನೇಕ ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ತ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿದ್ದರೂ, ಸಂಹಿತಾ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಪುರಾಣ ಪಠನ, ಶ್ರವಣ ಪದ್ಧತಿಯು ಇದ್ದಿತು. ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ಅಶ್ವಮೇಧಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರ್ಷದ ವರೆಗೂ ಕುದುರೆಯು ದೇಶಸಂಚಾರಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ದೀಕ್ಷಿತನಾದ ರಾಜನು ಇತಿಹಾಸ ವೇದ ಪುರಾಣವೇದವನ್ನು ಪಾರಿಪ್ಲವಾರ್ಥವಾಗಿ ಹೋತೃಮುಖದಿಂದ ಕೇಳಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವಿದೆ.⁵¹ ಧರ್ಮಸೂತ್ರ ಮತ್ತು ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಇತಿಹಾಸಪುರಾಣದ ಉಲೇಖವಿದೆ. ಕ್ರಿಸ್ತ ಪೂರ್ವ ಆರನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿಯೇ ಒಂದು ಭವಿಷ್ಯ ಪುರಾಣವಿದ್ದಿತೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುವುದು. ಪಾಣಿನಿಯೂ ಪುರಾಣಗಳೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳ ಸಮಕಾಲೀನವೆಂದು ಸೂಚಿಸುವನು.⁵² ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಅನತಾರ ಕಥೆಗಳೂ ಪ್ರಾಚೀನ ರಾಜವಂಶ ಚರಿತ್ರೆಗಳೂ ವೇದ ಮಂತ್ರಗಳ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ರಚಿತವಾಗಿವೆ. ಸ್ವತಿಯೊಂದು ಪುರಾಣವೂ ಒಂದು ವಿಶ್ವಕೋಶ. ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲದೆ ನ್ಯಾಯ, ರಾಜಕೀಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆ, ಶಿಲ್ಪ, ವೈದ್ಯ ಸಾಹಿತ್ಯ, ಅಲಂಕಾರ, ಚಿತ್ರಕಲೆ, ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯ, ಮೂರ್ತಿವಿಜ್ಞಾನಮುಂತಾದ ಸಕಲ ಲೋಕೋಪಕಾರಕಗಳಾದ ವಿಷಯಗಳೂ ಅಡಕವಾಗಿವೆ. ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಪುರಾಣ ರೂಪಿ. ಹದಿನೆಂಟು ಪುರಾಣಗಳೂ ಪುರಾಣಪುರುಷನ ಅಂಗಗಳೆಂದು ಪದ್ಮ ಪುರಾಣವು ಹೇಳುವುದು.⁵³ ಶ್ರೀ ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟಾದಶ ಪುರಾಣಗಳ ಗ್ರಂಥಸಂಖ್ಯೆಯು ಹೀಗೆ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ:

⁵¹ ಶತಪಥ. XIII. ೪, ೫ ; ಆಪ, XX. ೩ ೧-೨ ; ಆಶ್ವ. X, ೭, ೧-೧೦.

⁵² ಪುರಾಣ ಪ್ರೋಕ್ತೇಷು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಕಲ್ಪೇಷು-ಪಾಣಿನಿ IV. ೩-೧೦೫. ತುಲ್ಯ ಕಾಲತ್ವಾತ್. ವಾರ್ತಿಕ.

⁵³ ಏಕಂ ಪುರಾಣಂ ರೂಪಂವೈತತ್ಪ್ರಪಾದ್ಯಂ ಪರಂಮಹತ್ | ಬ್ರಾಹ್ಮಂ ಮೂರ್ಧಾ ಹರೇರೇವ ಹೃದಯಂ ಪದ್ಮ ಸಂಜ್ಞ ಕಮ್ || ವೈಷ್ಣವಂ ದಕ್ಷಿಣೋಬಾಹುಃ ಶೈವಂವಾಮೋ ಮಹೇಶಿತುಃ | ಉರೂ ಭಾಗವತಂ ಪ್ರೋಕ್ತಂ ನಾಭಿಃಸ್ಯಾನ್ನಾರೋಯಕಮ್ || ಮಾರ್ಕಣ್ಡೇಯಂಚ ದಕ್ಷಾಂಘ್ರಿವಾರ್ತಮೋಹ್ಯಾಗ್ನೇಯಮುಚ್ಯತೇ | ಭವಿಷ್ಯಂ ದಕ್ಷಿಣೋಜಾನು ವಿಷ್ಣೋರೇವ ಮಹಾತ್ಮನಃ || ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತಸಂಜ್ಞಂತು ವಾಮಜಾನು ರುದಾಹೃತಃ | ಲೈಂಗಂತುಗುಲ್ಫಕಂದಕ್ಷಂ ನಾರಾಹಂ ವಾಮಗುಲ್ಫಕಮ್ || ಸ್ಕಾನ್ದಂ ಪುರಾಣಂಲೋಮಾನಿ

ಬ್ರಾಹ್ಮ	—೧೦೦೦೦
ಪಾದ್ಮ	—೨೫೦೦೦
ವಿಷ್ಣು	—೨೫೦೦೦
ಶಿವ (ವಾಯು)	—೨೪೦೦೦
ಭಾಗವತ	—೧೮೦೦೦
ನಾರದೀಯ	—೨೫೦೦೦
ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ	— ೯೦೦೦
ಅಗ್ನಿ	—೧೫೪೦೦
ಭವಿಷ್ಯತ್	—೧೪೫೦೦

ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತ	—೧೮೦೦೦
ಲಿಂಗ	—೧೧೦೦೦
ವಾರಾಹ	—೨೪೦೦೦
ಸ್ಕಾನ್ದ	—೮೧೧೦೦
ವಾಮನ	—೧೦೦೦೦
ಕೂರ್ಮ	—೧೭೦೦೦
ಮತ್ಸ್ಯ	—೧೪೦೦೦
ಗರುಡ	—೧೯೦೦೦
ಬ್ರಹ್ಮಾಣ್ಡ	—೧೨೦೦೦

ಒಟ್ಟು ನಾಲ್ಕು ಲಕ್ಷ ಗ್ರಂಥಗಳಿವೆ. ಇವಲ್ಲದೆ ಹದಿನೆಂಟು ಉಪಪುರಾಣಗಳೂ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಸ್ಥಲಪುರಾಣಗಳೂ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ವಾಯು, ವಿಷ್ಣು ಮತ್ತು ಪದ್ಮ ಪುರಾಣಗಳು ಕ್ರಿಸ್ತ ಶಕ ೩೨೦ಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆ ರಚಿತವಾದುವು. ಇವು ಸಮುದ್ರಗುಪ್ತನು ಗುಪ್ತಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸುವದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಇದ್ದ ಗುಪ್ತರ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಮಾತ್ರ ವರ್ಣಿಸುವವು.⁵⁴ ಪುರಾಣರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಮೂರು ಮುಖ್ಯ ಘಟ್ಟಗಳಿವೆ. ಭಾರತ ಯುದ್ಧದಿಂದ ಮಹಾ ಪದ್ಮನಂದನ ವರೆಗೆ ಒಂದು ಘಟ್ಟ. ಮಹಾಪದ್ಮನು ಕ್ಷತ್ರಿಯ ರಾಜರನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ ಶೂದ್ರಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದುದರಿಂದ ಈ ಕಾಲವನ್ನು ಕೆಲವು ಪುರಾಣಗಳು ಕಲಿಸನ್ಧ್ಯೆಯೆಂದು ಕರೆದಿವೆ. ಕ್ರಿಸ್ತ ಪೂರ್ವ ೩೨೦ ರಿಂದ ಕ್ರಿಸ್ತ ಶಕ ೩೨೦ ವರೆಗೆ ಎರಡನೆಯ ಘಟ್ಟ. ಅನಂತರ ಗುಪ್ತ ಮತ್ತು ಹರ್ಷ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಭಾಗವತ, ದೇವೀಭಾಗವತ, ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಮುಂತಾದ ಪುರಾಣಗಳು ರಚಿತವಾದವು. ಆರನೆಯ ಶತಾಬ್ದದ ಲಿಪಿಯಲ್ಲಿ ಬರೆದ ಸ್ಕಾನ್ದ ಪುರಾಣದ ಒಂದು ಪ್ರತಿಯು ಸೇವಾಳ ಸಂಸ್ಥಾನದ ವುಸ್ತಕ ಭಣ್ಡಾರದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿರುವದರಿಂದ ಈ ಪುರಾಣವು ಆ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನದು. ಆದರೆ ಈಗ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿರುವ ಸ್ಕಾನ್ದ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಸ್ಥಲ ಪುರಾಣಗಳೂ ಮತಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಗಳೂ ಸೇರಿಕೊಂಡಿವೆ. ಅಗ್ನಿ, ಗರುಡ, ಬ್ರಹ್ಮ ವೈವರ್ತ

ತೃಗಸ್ಯ ವಾಮನಂಸ್ಕೃತಮ್ | ಕೌರ್ಮಂಪೃಷ್ಠಂಸಮಾಖ್ಯಾತಂ ಮಾತ್ಸ್ಯಂ ಮೇಧಃ ಪ್ರಕೀರ್ತ್ಯತೇ || ಮಜ್ಞಾತುಗಾರುಡಂಪೋಕ್ತಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಣ್ಡಮಸ್ಥಿಗೀಯತೇ | ಏವಮೇವಾ ಭವದ್ವಿಷ್ಣುಃ ಪುರಾಣಾಮಯೋ ಹರಿಃ || ಪಾದ್ಮ. 42, 3, 8.

⁵⁴ ಅನು ಗಂಗಾ ಪ್ರಯಾಗಂ ಚ ಸಾಕೇತಂ ಮಗಧಾಂಸ್ತಥಾ. . . ಭೋಕ್ಷ್ಯಂತೇಗುಪ್ತ ವಂಶಜಾಃ ||

ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಾಣ್ಡ ಪುರಾಣಗಳು ಕ್ರಿಸ್ತಶಕ ೧೧ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆ ರಚಿತವಾದುವೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಬಹುದು⁵⁶.

ರಾಮಾಯಣ :⁵⁶ ರಾಮಾಯಣದ ಕಥೆಯು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿಯೇ (X. 3-3) ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಕೆಲವರು ಊಹಿಸುವರು. ಮಹಾಭಾರತದ ವನಪರ್ವ (ಅಧ್ಯಾಯ ೨೭೨-೨೯೧), ಬೌದ್ಧರ ಜಾತಕಗಳು, ಜೈನಪುರಾಣಗಳು, ರಾಮತಾಪಿನೀ ಉಪನಿಷತ್ತು (ಪೂರ್ವ), ಬ್ರಹ್ಮಾಣ್ಡ ಪುರಾಣದ ಅಧ್ಯಾತ್ಮರಾಮಾಯಣ, ಪದ್ಮಪುರಾಣ (ಸಾತಾಳಖಣ್ಡ), ಶ್ರೀಭಾಗವತ, ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಕೃತರಾಮಾಯಣ, ಮೂಲರಾಮಾಯಣ, ಆನಂದರಾಮಾಯಣ, ಶತಕಣ್ಣ ರಾಮಾಯಣ, ಜಾವದ್ವೀಪದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಾರವಾಗಿರುವ ರಾಮೋಪಾಖ್ಯಾನ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ರಾಮಕಥೆಯು ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿ ಕಂಡುಬರುವದು. ವಾಲ್ಮೀಕಿ ರಾಮಾಯಣವು ಆದಿಕಾವ್ಯವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ವಾಲ್ಮೀಕಿಯ ಶೋಕವು ಶ್ಲೋಕರೂಪವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿತು. ಕಾವ್ಯದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಇದರಲ್ಲಿ ಕರುಣಾರಸವೇ ಪ್ರಧಾನವು.

ಶ್ರೀರಾಮನು ಚಾರಿತ್ರಕ ಪುರುಷನಲ್ಲವೆಂದು ಲಾಸನ್, ವೀಬರ್, ಆರ್. ಸಿ. ದತ್ ಮುಂತಾದವರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಟ್ಟಿದ್ದರು. ಆದರೆ ವಾಲ್ಮೀಕಿ ರಾಮಾಯಣವೂ ಕೂಡ ಶ್ರೀರಾಮನು ಮನುಷ್ಯನೆಂದೇ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಇಕ್ಷ್ವಾಕು, ರಾಮ, ದಶರಥ ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿಯೂ ಸಿಕ್ಕುವವು (X. ೬೦-೧; X. ೯೩-೪೧). ಪಾಣಿನಿಯು ಕೋಸಲ-ಕೌಸಲ್ಯಾ, ಕೇಕಯ-ಕೈಕಯೀ, ವೈಶ್ರವಣ, ರಾವಣ, ವಿಭೀಷಣ, ವಾಲ್ಮೀಕಿ ಎಂಬ ಪದಗಳ ವೈತ್ವತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವನು. ಬೌದ್ಧರ ದಶರಥ ಜಾತಕ, ಸಾಮಜಾತಕ, ವೆಸ್ಸಂತರ ಜಾತಕ, ಸಂಬುಲಜಾತಕ, ಲಂಕಾವತಾರಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ರಾಮಾಯಣ ಕಥೆಯು ಕಂಡುಬರುವದು. ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಇಕ್ಷ್ವಾಕು ವಂಶಾನುಚರಿತೆಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀರಾಮನ ಕಾಲನಿರ್ಣಯವಿದೆ. ಯಾಕೋಬಿ, ಲೆವಿ, ರೂಬೆನ್

⁵⁶ ಮಹಾವಿದ್ವಾನ್ ಎಂ. ರಾಮಶೇಷಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳ ಕರ್ಣಾಟಕ ಟೀಕಾ ತಾತ್ಪರ್ಯಸಹಿತ ಶ್ರೀ ಭಾಗವತಪುರಾಣದ ಉಪೋದ್ಘಾತವಿಮರ್ಶೆಯಲ್ಲಿ ಪುರಾಣಗಳ ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಚರ್ಚಿಸಿದ್ದೇವೆ.

⁵⁶ Jacobi: *Das Rāmāyaṇa*, Bonn, 1893.

Walter Rüben: *Studien zur Text Geschichte de Rāmāyaṇa*, 1936.

Weber: *J. A.* 1872.

Kern: *La legende de Rāma*, 1920.

Fausboll: *Jātakas*. Vol. IV.

F. W. Thomas: *Indian Studies in honour of Lanman*.

ಮುಂತಾದವರು ಶ್ರೀರಾಮನು ಚಾರಿತ್ರಕ ವ್ಯಕ್ತಿಯೆಂದು ಹೇಳುವರು. ವಾಲ್ಮೀಕಿ ರಾಮಾಯಣವು ಯಾವಾಗ ರಚಿತವಾಯಿತೆಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳಿವೆ. ಯಾಕೊಬಿಯು ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ಪಾಟಲೀಪುತ್ರ ನಗರದ ಉಲ್ಲೇಖವಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದಲೂ, ಮಿಥಿಲಾ ಮತ್ತು ವಿಶಾಲ ಪಟ್ಟಣಗಳು ಬುದ್ಧನಿಗೆ ಹಿಂದೆಯಿದ್ದಂತೆ ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಕೋಸಲದೇಶದ ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನು ಅಯೋಧ್ಯಾ (ಸಾಕೇತ-ಶ್ರಾವಸ್ತಿ ಅಲ್ಲ) ಎಂದೇ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಅರಣ್ಯಕಾಂಡದಲ್ಲಿ (XVI-೧೨) ಉತ್ತರಾಯಣ ಸಂಕ್ರಮಣಕಾಲದಲ್ಲಿ ವುಷ್ಯನಕ್ಷತ್ರವಿದ್ದಿತೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಕ್ರಿಸ್ತಪೂರ್ವ ಏಳನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ಮೂಲಭಾಗವು ರಚಿತವಾಯಿತೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಿರುವನು. ಮೂಲಭಾಗವು ಪ್ರಥಮಕಾಂಡ ಸ್ವಲ್ಪಭಾಗ ಮತ್ತು ಎರಡರಿಂದ ಆರನೆಯ ಕಾಂಡಗಳು. ಮೂಲಗ್ರಂಥದ ಸಮಾಪ್ತಿ:-

ದಶವರ್ಷಸಹಸ್ರಾಣಿ ದಶವರ್ಷಶತಾನಿ ಚ

ಭ್ರಾತೃಭಿಃ ಸಹಿತಃಶ್ರೀಮಾನ್ ರಾಮೋರಾಜ್ಯಮಕಾರಯತ್ ||

(VI ೧೩೧-೧೦೧)

ಈ ಶ್ಲೋಕವೇ ಬೌದ್ಧರ ದಶರಥ ಜಾತಕದ ಪಾಲಿಶ್ಲೋಕಕ್ಕೆ (ದಸವಸ್ಸಸಹ ಸ್ಸಾನಿ . . . ರಾಮೋರಜ್ಜಂ ಅಕಾರಯಿ) ಮೂಲವೆಂದು ಯಾಕೋಬಿ ನಿರ್ಧರಿಸಿರುವನು. ಉತ್ತರ ಕಾಂಡಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ಫಲಶ್ರುತಿಯಿರುವುದರಿಂದ ಅದು ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ತ. ವನಪರ್ವದಲ್ಲಿರುವ ರಾಮೋಪಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಸೀತಾಪರಿತ್ಯಾಗ ಕಥೆಯಿಲ್ಲ. ಕಾಳಿದಾಸ, ಭಾಸ, ಭವಭೂತಿಗಳ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಈ ಕಥೆಯು ಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ಬಂದಿದ್ದಿತು. ಭವಭೂತಿಯು ವಾಲ್ಮೀಕಿ ರಾಮಾಯಣದಿಂದ ಎರಡು ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಉದ್ಧರಿಸಿರುವದೇ ಅಲ್ಲದೆ ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಾಯಗಳು (ಸರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ) ಇರುವವೆಂದು ಹೇಳುವನು (ಬಾಲಕಾಂಡಸ್ಯಾನ್ಮಿ ಮೇಧ್ಯಾಯೇ-ಉತ್ತರ ರಾಮಚರಿತ).

ಮೂಲಗ್ರಂಥವಾದ ಎರಡರಿಂದ ಆರನೆಯ ಕಾಂಡಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅನೇಕ ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ತಶ್ಲೋಕಗಳಿವೆಯೆಂದು ತಿಲಕ, ಮಹೇಶ್ವರ, ಗೋವಿಂದರಾಜ, ಉಡಾರಿವರದರಾಜ ಮುಂತಾದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರರು ಹೇಳಿರುವರು. ಯಾಕೊಬಿಯು ಕಾಶ್ಮೀರ, ವಂಗ ಮತ್ತು "ಸಿ" ಅಥವಾ ದಕ್ಷಿಣದೇಶದ ಮೂರು ಪಾಠಭೇದಗಳಿವೆಯೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಿರುವನು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದರಲ್ಲಿಯೂ ಮೂರನೆಯ ಒಂದುಭಾಗವು ಮತ್ತೊಂದು ಪಾಠಾಂತರದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕುವ

ದಿಲ್ಲ. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ವಾಲ್ಮೀಕಿ ರಾಮಾಯಣವು ಕ್ರಿಸ್ತಶಕ ಎರಡನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಆಧುನಿಕ ರೂಪವನ್ನು ಪಡೆಯಿತೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಬೌದ್ಧರ ೧೨೧ ಅವದಾನ ಕಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದಾದ ರಾಮಕಥೆಯನ್ನು ಕಿ-ಕಿಯ-ಯಿ ಎಂಬವನು ಕ್ರಿಸ್ತಶಕ ೪೭೨ರಲ್ಲಿ ಚೀನಾಭಾಷೆಗೆ ಪರಿವರ್ತಿಸಿದನು. ವನಪರ್ವದಲ್ಲಿರುವ ರಾಮೋಪಾಖ್ಯಾನವನ್ನನುಸರಿಸಿ ತಿಬೆಟ್ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಸ್ತಶಕ ೭೦೦ ರಲ್ಲಿ ರಾಮಚರಿತೆಯು ರಚಿತವಾಯಿತು. ಆರನೆಯ ಶತಾಬ್ದದ ಕಾಂಬೋಡಿಯ ಶಾಸನವು ರಾಮಾಯಣ, ಮಹಾಭಾರತ ಪಾರಾಯಣಿಗಾಗಿ ಒಬ್ಬ ರಾಜನು ವ್ಯವಸ್ಥೆಮಾಡಿದಂತೆ ಹೇಳುವುದು. ಚಂಪದೇಶದ ಪ್ರಕಾಶ ಧರ್ಮನೆಂಬ ರಾಜನು (ಕ್ರಿ.ಶ. ೬೩೩-೬೭೯) ವಾಲ್ಮೀಕಿಯ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸಿದನು. ಆಂಗೋರ್‌ವಾಟ್, ಬು-ಪೊನ್, ಪ್ರಾಂಬಣಂ ದೇವಾಲಯಗಳ ಪ್ರಾಕಾರಗಳ ಮೇಲೆ ರಾಮಾಯಣ ಕಥೆಯು ಚಿತ್ರಿತವಾಗಿದೆ. ಕ್ರಿಸ್ತಶಕ ಒಂದನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿದ್ದ ಜೈನಕವಿಯಾದ ವಿಮಲಸೂರಿಯು ರಾಮಕಥೆಯನ್ನೊಳಗೊಂಡ “ಪಳುಮ ಚರಿತ” (ಪದ್ಮಚರಿತ)ವನ್ನು ರಚಿಸಿರುವನು. ಅನಂತರ ಸ್ವಯಮ್ಭುದೇವ, ತ್ರಿಭುವನಸ್ವಯಮ್ಭು, ಜನಕೀತ್ತಿ, ಜಿನಸೇನ, ವುಷ್ಪದಂತ ಮುಂತಾದ ಜೈನಕವಿಗಳೂ ರಾಮಕಥೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿರುವರು. ಮಹಾಭಾರತವನ್ನು ಮಾರ್ಪಡಿಸಿದ ಭೃಗುವಂಶದವರೇ ರಾಮಾಯಣಕ್ಕೂ ಪ್ರಕೃತರೂಪವನ್ನು ಕೊಟ್ಟರೆಂದು ಕೆಲವರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವರು.

ಮಹಾಭಾರತ:—ಪಂಚಮವೇದವೆನಿಸಿದ ಮಹಾಭಾರತವನ್ನು ಭೃಗು ಗೋತ್ರದವರು ಪ್ರಕೃತರೂಪಕ್ಕೆ ತಂದರೆಂದು ಡಾ. ಸೂಕ್ಥಂಕರರು ತೋರಿಸಿರುವರು.⁵⁷ ಮೊದಲು ಜಯ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥವು ಕೌರವರ ಪರವಾಗಿದ್ದಿತೆಂದೂ ಅನಂತರ ವೈಷ್ಣವರಿಂದ ವಿಪರೀತವಾಯಿತೆಂದೂ ಆದುದರಿಂದ ಈ ಮಹಾ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧಾಂಶಗಳಿವೆಯೆಂದೂ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯರು ಹೇಳುವರು. ಮೂಲಗ್ರಂಥವು ಕ್ರಿಸ್ತಪೂರ್ವ ೫೦೦ ಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ರಚಿತವಾಗಿರಬೇಕು. ಮಹಾಭಾರತದ ಶ್ಲೋಕಗಳು ಬೋಧಾಯನ, ವಸಿಷ್ಠ, ಮನು, ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವವು. ಮೂಲಗ್ರಂಥವು ೨೪೦೦೦ ಗ್ರಂಥ ವಿಪ್ರಾರ ಹೊಂದಿದ್ದಿತೆಂದೂ ಅನಂತರ ಶತಸಾಹಸ್ರ (೧೦೦೦೦೦)ವಾಯಿತೆಂದೂ ನಿರ್ಧರಿಸಿದೆ⁵⁸. ಪಾವೆಲ್ ಪೌಚ ಎಂಬಾತನು ಭಾರತದಲ್ಲಿ ತುಮಾರರ (Yue-chi)

⁵⁷ Sukthankar : *Prolegomena to the Mahābhārata*.

⁵⁸ ಕೃಷ್ಣದ್ವೈಪಾಯನ ಪ್ರಕೃತವು ಕೃಷ್ಣದ್ವೈಪಾಯನ | ಕುಯುಃ ಕೃಷ್ಣಚಕ್ರವ್ಯಕ್ತಾಸಂ ಪ್ರಮಾದಾತ್ಕೃಷ್ಣದ್ವೈಪಾಯನ || ಅನುತ್ಪನ್ನಾ ಆಪಿ ಗ್ರಂಥಾ ವ್ಯಾಕುಲಾ ಇತಿ ಸರ್ವಶಃ |

ಉಲ್ಲೇಖನವಿರುವುದರಿಂದಲ್ಲ ಕ್ರಿಸ್ತಶಕ ಎರಡನೆಯ ಶತಾಬ್ದಕ್ಕನಂತರ ನಾಲ್ಕು ನೆಯ ಶತಾಬ್ದಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆ ಈ ಗ್ರಂಥವು ಪೂರ್ತಿಯಾಯಿತೆಂದು ಹೇಳುವನು. ಅಷ್ಟಾದಶಪರ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಪಾಠಾಂತರಗಳೂ, ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ತಭಾಗಗಳೂ ಇವೆ. ನಲೋಪಾಖ್ಯಾನ, ಸನತ್ಸುಜಾತೀಯ, ಶಕುಂತಲೋಪಾಖ್ಯಾನ ಮುಂತಾದುವು ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ತಗಳೆಂದು ಕೆಲವರು ಊಹಿಸುವರು. ಆದಿಪರ್ವದಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿವರ್ಣನೆ, ಅಭಿಮನ್ಯು ಚರಿತ್ರೆ, ವನಪರ್ವದ ರಾಮೋಪಾಖ್ಯಾನ, ಸಭಾಪರ್ವದ ಐದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಭಾಗಗಳಿಗೂ ವಾಲ್ಮೀಕಿ ರಾಮಾಯಣಕ್ಕೂ ಅನೇಕ ಸಾಮ್ಯಗಳು ಕಂಡುಬರುವವು. ರಾಮಕಥೆಯನ್ನು ಭಾರ್ಗವರು ವಾಲ್ಮೀಕಿ ರಾಮಾಯಣದಿಂದಲೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಗ್ರಹಿಸಿದರೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಿದೆ.

ಭಗವದ್ಗೀತೆ—ಭಾರತ ಕಥಾವಸ್ತು ವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ನೀತಿಬೋಧಕಗಳಾದ ಅಧ್ಯಾಯಗಳನ್ನು ಅಸಂಬದ್ಧ ಪ್ರಲಾಪಗಳಂತೆ ಸೇರಿಸಿಲ್ಲ. ಭಗವದ್ಗೀತೆಯು ವಿಷಯವಾಗಿ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯರು ಕೆಲವರು ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ತವೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಗೀತೆಯು ಹದಿನೆಂಟು ಅಧ್ಯಾಯಗಳನ್ನೂ ಏಳುನೂರು ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಉಳ್ಳ ಗ್ರಂಥವೆಂದು ಶ್ರೀ ಶಂಕರ, ರಾಮಾನುಜ, ಮಧ್ವ ಮುಂತಾದ ಆಚಾರ್ಯರು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವರು. ಆದರೆ ಭೀಷ್ಮ ಪರ್ವದಲ್ಲಿ (VII-೪೩) ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನು ಹೇಳಿದುದು ೬೭೦, ಅರ್ಜುನನು ೫೭, ಸಂಜಯನು ೬೭, ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ೧, ಒಟ್ಟು ೭೪೫ ಶ್ಲೋಕಗಳೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಅಲ್‌ಬೆರೂನಿಯೂ ೭೪೫ ಶ್ಲೋಕಗಳ ಗ್ರಂಥವೆಂದು ಹೇಳುವನು. ಅಬುಲ್ ಫಝಲ್ ಮತ್ತು ಪೈಸಿ ಪರ್ಸಿಯನ್ ಭಾಷೆಗೆ ೭೪೫ ಶ್ಲೋಕದ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ತರ್ಜುಮೆ ಮಾಡಿದರು. ಅಭಿನವ ಗುಪ್ತ, ರಾಜಾನಕ ರಾಮಕಂಠರು ಇಂತಹ ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಬರೆದಿರುವರು. ೭೪೫ ಶ್ಲೋಕಗಳುಳ್ಳ ಗೀತೆಯು ವಾಯವ್ಯ ಪ್ರಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಸ್ತಶಕ ಐದು-ಆರನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಿಂದಲೂ ಇದ್ದಿತೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಆದರೇ ಶ್ರೀ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಏಳುನೂರೇ ಶ್ಲೋಕಗಳೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಅದೇ ಪ್ರಮಾಣಭೂತವಾದುದು. ಡಾ. ಬೆಲ್ವಾಕ್ಟರರು ೭೪೫

ಉತ್ಪನ್ನಾಃಪ್ರಾಯಶಃಸರ್ವೇ ಕೋಟ್ಯಂಶೋಪಿನವರ್ತತೇ || ಗ್ರಂಥೋಽಪ್ಯೇವಂ ವಿಲುಲಿತಃ ಕಿಮ್ವರ್ಧೋ ದೇವದುರ್ಗಮಃ | ಕಲಾವೇವಂವ್ಯಾಕುಲಿತೇ ನಿರ್ಣಯಾಯ ಪ್ರಚೋದಿತಃ || ಹರಿಣಾನಿರ್ಣಯಾನ್ಮಚ್ಛಿವಿಜಾನನ್ ಸತ್ತ್ವಸಾದತಃ | ಶಾಸ್ತ್ರಾಂತರಾಣಿ ಸಂಜಾನನ್ ವೇದಾಂಶ್ಚಾಸ್ಯಪ್ರಸಾದತಃ || ದೇಶೇದೇಶೇ ತಥಾ ಗ್ರಂಥಾನ್ ದೃಷ್ಟ್ವಾಚೈವಪ್ರಥಗ್ನಿಧಾನ್ || ಮಹಾಭಾರತ ತಾತ್ಪರ್ಯ ನಿರ್ಣಯ. II-3 ff.

ಶ್ಲೋಕಗಳ ಗೀತೆಯು ಪ್ರಾಚೀನವಲ್ಲವೆಂದು ಸಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ತೋರಿಸಿರುವರು.

ಮಹಾಭಾರತ ಯುದ್ಧ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದಾಗಲೇ ಗೀತೆಯ ಉಪದೇಶವಾಯಿತೆಂದು ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕರು ಹೇಳುವುದು ಅಸಂಭವವಲ್ಲ. ಮಹಾಭಾರತ ಯುದ್ಧವು ಕ್ರಿಸ್ತಪೂರ್ವ ೩೧೦೦ ರಲ್ಲಿ ನಡೆಯಿತೆಂದು ಜ್ಯೋತಿಷ ಗ್ರಂಥಗಳಿಂದಲೂ ಐಹೊಳೆ ಶಾಸನದಿಂದಲೂ ತಿಳಿದುಬರುವದು. ಇತರ ಪಂಡಿತರ ವಿವಿಧಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸಿರುವರು.⁵⁹ ಕೆಲವರು ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನು ಚಾರಿತ್ರಕ ವ್ಯಕ್ತಿಯೇ ಅಲ್ಲವೆಂದೂ ಹೇಳಿರುವರು. ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ಮಹಾಭಾರತದ ಅಕ್ಷಕ್ರೀಡೆ, ದ್ರೌಪದೀ ಮಾನಭಂಗ ಮುಂತಾದ ಕಥೆಗಳು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿಯೇ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವರು.⁶⁰

ಭಗವದ್ಗೀತೆಗೆ ಹಿಂದೆ ಎಷ್ಟೋ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳು ಹುಟ್ಟಿದವು. ಈಗಲೂ ಎಷ್ಟೋ ಹುಟ್ಟುತ್ತಿವೆ. ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಇಷ್ಟಾನುಸಾರ ಗೀತೆಗೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುತ್ತಿರುವರು. ಕರ್ಮ, ಜ್ಞಾನ, ಭಕ್ತಿ, ಪ್ರಪತ್ತಿ, ಸಾಂಖ್ಯಯೋಗ, ಹಠಯೋಗ, ದ್ವೈತ, ಅದ್ವೈತ, ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತ, ದ್ವೈತಾದ್ವೈತ, ಪ್ರಾಣವಾದ ಮುಂತಾದ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳೇ ಗೀತೆಯ ತಾತ್ಪರ್ಯವೆಂದು ಆಯಾ ಮತದವರು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿರುವರು. ಹದಿನೆಂಟು ಅಧ್ಯಾಯಗಳನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ಆಚಾರ್ಯರೂ ಆರು ಆರು ಅಧ್ಯಾಯಗಳಂತೆ ಮೂರು ಷಟ್ಕಗಳನ್ನಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸಿರುವರು. ಅದ್ವೈತದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಈ ಮೂರು ಭಾಗಗಳು ತತ್, ತ್ವಂ, ಅಸಿ ಎಂಬ ಮೂರು ಪದಾರ್ಥಗಳ ವಿಷಯಕವಾಗಿವೆ. ಯಾಮುನಾ ಚಾರ್ಯರ ಗೀತಾರ್ಥ ಸಂಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮ ಷಟ್ಕವು ಕರ್ಮ, ಜ್ಞಾನ, ಭಕ್ತಿ, ಪ್ರಪತ್ತಿ ಎಂಬ ಯೋಗಗಳು ಆತ್ಮಾವಲೋಕನೆಯನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಸಾಧಕಗಳೆಂದೂ, ಎರಡನೆಯ ಷಟ್ಕವು ಭಕ್ತಿಯೇ ಅತ್ಯಂತ ಉತ್ತಮಸಾಧನ

⁵⁹ ಮಹಾಭಾರತ ಯುದ್ಧದ ಕಾಲ—ಪಾರ್ಜಿತರ್-ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೯೫೦ ; ಪ್ರಧಾನ್—ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೧೧೫೧ ; ಡಾ. ಶ್ಯಾಮಶಾಸ್ತ್ರಿ—ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೧೯೧೧ ; ರಾಜತರಂಗಿಣೀ—ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೨೪೪೮ ; ಗರ್ಗ ಮತ್ತು ವರಾಹಮಿಹಿರ—ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೨೪೪೮ ಇತ್ಯಾದಿ.

⁶⁰ ಪ್ರಮಾ ಯುಯುಜೇಪ್ರಯುಜೋಜನಾನಃ ವಹಾಮಿ ಸ್ಮ ಪೂಷಣಮಸ್ತರೇಣ || ವಿಶ್ವೇದೇವಾಸೋ ಅಥ ಮಾಪುರಕ್ಷನ್ ದುಶ್ಯಾಸುರಾಗಾದಿತಿ ಘೋಷ ಆಸೀತ್ || ಸಂ ಮಾ ತಪಸ್ತ್ಯಭಿತಃ ಸಪತ್ನೀರಿವ ಪರ್ಶವಃ | ನಿಬಾಧತೇ ಅಮತಿಃ ನಗ್ನತಾ ಜಿಸುವೇರ್ನವೇ ವೀಯತೇ ಮತಿಃ || . . . ಅಕ್ಷೈರ್ಮಾ ದೀವ್ಯಃ ಕೃಷಿಮಿತ್ಯುಷಸ್ತ ವಿತ್ತೇರಮಸ್ತ ಬಹುಮನ್ಯಮಾನಃ | ತತ್ರಗಾವಃ ಕಿತವ ತತ್ರ ಜಾಯಾ ತನ್ತೇವಿಬಕ್ತಿ ಸವಿತಾಯಮರ್ಯಃ ||

ವೆಂದೂ, ಮೂರನೆಯ ಷಟ್ಕವು ಪ್ರಕೃತಿ, ಪುರುಷ, ಪುರುಷೋತ್ತಮ ಮತ್ತು ಶರಣಾಗತಿ ವಿಷಯವಾಗಿದೆಯೆಂದೂ—ಹೇಳಿದೆ. ಇತರ ಆಚಾರ್ಯರೂ ಪ್ರಸ್ಥಾನತ್ರಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ಗೀತೆಗೆ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಮತಾನುಸಾರವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುವರು. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಗೀತೆಯು ಕರ್ಮಕ್ಕೂ ಈಶ್ವರಾನುಗ್ರಹಕ್ಕೂ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿರುವ ಮತಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲ ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗೆ ಗುಣಾಂಶಗಳು ಕಂಡು ಬಂದರೂ ಆಧುನಿಕ ಕಾಲದ ಸಮಸ್ಯೆಗಳಿಗೆ ಭಗವದ್ಗೀತೆಯ ಸಂದೇಶವೇ ಸಮರ್ಪಕವಾದ ಉತ್ತರವೆಂದು ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯರು ಕೂಡ ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತಿರುವರು.⁶¹

ಮಹಾಭಾರತ ರಾಮಾಯಣಗಳ ರಚನಾಕಾಲವು ಯಾವುದೇ ಆಗಲಿ ಈ ಗ್ರಂಥಗಳ ಮಹಿಮೆಯು ಭಾರತೀಯ ಜನಜೀವನದಲ್ಲಿ ಇದುವರೆಗೂ ಕಂಡುಬರುವದು. ಸಿಲ್ವೆನ್‌ಲೇವಿ ಗೀತೆಯೇ ಮಹಾಭಾರತಕ್ಕೆಲ್ಲ ಕೇಂದ್ರ ವೆಂದೂ, ಗೀತಾರ್ಥವನ್ನು ವಿಶದೀಕರಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿಯೇ, ಅನುಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿ ತರುವದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಮಹಾಭಾರತವು ರಚಿತವಾಯಿತೆಂದು ಹೇಳುವನು. ಭಾರತ ರಾಮಾಯಣಗಳ ಕಥಾವಸ್ತುವು ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ಉಪಾಖ್ಯಾನಗಳು. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಕಥೆಗಳು ಭರತಖಂಡದ ವಿವಿಧ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಹರಡಿದಂತೆಲ್ಲ ನೂತನಾಂಶಗಳು ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವು. ಆದರೂ ಮೂಲಗ್ರಂಥಕಾರ ರಾದ ಮನ್ವಕೃತ್ ವಾಲ್ಮೀಕಿ ಋಷಿ, ಭಗವಾನ್ ಬಾದರಾಯಣರ ಉದ್ದೇಶಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿಲ್ಲ. ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯರಾಜರ ಆಸ್ಥಾನಕವಿಗಳ ರಚನೆಗಳು, ನೀತಿಬೋಧಕಗಳಾದ ಋಷ್ಯಶ್ರಮಗಳ ಉಪಾಖ್ಯಾನಗಳು, ಸ್ಥಲಪುರಾಣಗಳು, ಯಜ್ಞಶಾಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಕರ ಇತಿಹಾಸಗಳು, ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಶೋಧನೆಯಿಂದ ಉಗಮವಾದ ತತ್ತ್ವಶಾಸ್ತ್ರ, ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರ, ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರ, ಕಾಮಶಾಸ್ತ್ರ, ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ

⁶¹ When I came across the Gita, the gospel of our Lord Krishna, so wonderfully akin in spirit to the New Testament, but infinitely superior to it in philosophical clarity, I was lifted right out of myself. . . . These words, the deepest ever written by man or God, words which seem childishly simple until one starts working them out, and then . . . well, I know that it took me twenty years to see only the range of their implication. "The Lord regards not merit or demerit nor do men suffer because of sin, but because their knowledge is veiled by ignorance. But ignorance is destroyed by the knowledge of the Self, through it the Supreme reveals Himself."

ಮುಂತಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳೂ, ಪೌರಾಣಿಕ ಕಥೆಗಳೂ, ದೇವತಾಸ್ತೋತ್ರಗಳೂ— ಇವೆಲ್ಲವೂ ಅಡಕವಾಗಿವೆ. ಮಹಾಭಾರತದ ಗದ್ಯಶೈಲಿಯು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳ ಶೈಲಿಯನ್ನು ಹೋಲುವದು.

ಮಹಾಭಾರತವು ಪ್ರಕೃತರೂಪವನ್ನು ಪಡೆದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸನಾತನ ಧರ್ಮಕ್ಕೂ ಗೀರ್ವಾಣಭಾಷೆಗೂ ಗಾಢನಿಯುಂಟಾಗಿದ್ದಿತು. ಬೌದ್ಧರ ಶತ ಸಾಹಸ್ರಿಕಾ ಪ್ರಜ್ಞಾಪಾರಮಿತಾ ಮತ್ತು ವಿನಯ, ಗುಣಾಧ್ಯನು ಪೈಶಾಚಿ ಯಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿದ ಬೃಹತ್ಕಥಾ ಮುಂತಾದ ವಿಸ್ತಾರಗ್ರಂಥಗಳು ರಚಿತವಾಗು ತ್ತಿದ್ದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ, ಸನಾತನ ಮತವನ್ನು ದ್ವರಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಸರ್ವಜನರಿಗೂ ತಿಳಿದಿದ್ದ ಸ್ವದೇಶೀಯವಾದ ಕಥಾವಸ್ತುವನ್ನು ಮಹಾಭಾರತದ ಕವಿಯು ಆರಿಸಿಕೊಂಡು ಮಹಾಯಾನ ಪಂಥದ ಭಕ್ತಿಮಾರ್ಗವನ್ನು ಪ್ರತಿಭಟಿಸಿ ವೈದಿಕವಾದ ಭಕ್ತಿಮಾರ್ಗವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಐದನೆಯ ವೇದವೆಂಬ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸಿದನು. ಸಾಂಖ್ಯ—ಯೋಗಕ್ಕೂ ವೇದಾಂತಕ್ಕೂ ಸಮನ್ವಯಮಾಡಿರುವನು. ಅಲ್ಲದೆ ಬೌದ್ಧರೂ, ಜೈನರೂ, ಗುಣಾಧ್ಯನಂತಹ ಕವಿಗಳೂ ಪ್ರಾಕೃತವಾಙ್ಮಯವನ್ನೇ ಬೆಳೆಸುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಈ ಚಳುವಳಿಯನ್ನು ವಿರೋಧಿಸಿ ಈ ಮಹಾಕವಿಯು ದೇವಭಾಷೆಯನ್ನು ದೇಶಭಾಷೆಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನು. ಮತ್ತು ಶಕ, ಯವನ, ಹೂಣ, ಮೈಟ್ರಾ ಮುಂತಾದ ವಿದೇಶೀಯರೂ, ಸೈರಾತ್ಯೈವಾದಿಗಳೂ ಭರತಖಂಡದ ಧರ್ಮ, ಸಂಸ್ಕೃತಿ, ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಭಾರತೀಯತೆಯನ್ನು ಕಾಪಾಡಿದುದು ಮಹಾಭಾರತ.⁶⁴ ಹೀಗೆ ಯಾವ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅವಲೋಕಿಸಿದರೂ ಕ್ರಿಸ್ತಶಕದ ಆರಂಭ ಶತಮಾನಗಳಿಂದ ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದವರು ವಾಲ್ಮೀಕಿ, ವ್ಯಾಸರು.

⁶⁴ The Mahābhārata is at the same time the announcement of a new faith and the speculum of kings and warriors, the deposit of the heroic religious, juridic, moral traditions of the Indian Nation. It is the greatest cultural battle for the resurrection of India threatened with denationalisation by foreign domination and by the universalistic religion of the Buddha.

೨. ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕನೃಪೇಂದ್ರ

ಧರ್ಮಸ್ಯ ಚರಣಂ ಶ್ರೇಯೋ ಧರ್ಮಜ್ಞಾನಂ ತು ಮುಷ್ಯ ರಮಃ |
ಯಃ ಸತಾಂಧಾರಕೋ ನಿತ್ಯಂ ಸಧರ್ಮಜತಿ ನಿರ್ಮಯಃ ||

ಮಹಾಭಾರತ.

ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಮುಖ್ಯ ಲಕ್ಷಣವು ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ. ಮೋಕ್ಷ, ಶಾಂತಿ, ಪ್ರಪಂಚೋಪಶಮ, ನಿರ್ವಾಣ ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳಿಂದ ಸೂಚಿಸಲ್ಪಡುವ ಪರಮಪುರುಷಾರ್ಥವೇ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ವಿವೇಚನೆಯ ಧ್ಯೇಯ. ಪ್ರಪಂಚ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳೆಲ್ಲ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನ ಮತ್ತು ಸುವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾದ ಧರ್ಮ ಮಾರ್ಗವು ಭರತಖಂಡದಲ್ಲಿಯೇ ಕಂಡುಬರುವದು. ಸಂಹಿತಾಕಾಲಕ್ಕೆ (ಕ್ರಿ. ಪೂ. ೧೦,೦೦೦) ಹಿಂದೆಯೇ ಆಧ್ಯಾತ್ಮವಿವೇಚನೆಯು ಬೆಳೆದಿದ್ದಿತು.

ಕೇವಲ ಪ್ರಾಚೀನತೆಯೇ ಅಲ್ಲದೆ ವಿವೇಚನಾಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವೂ ಭಾರತೀಯರ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕತೆಯ ಲಕ್ಷಣ. ಆದುದರಿಂದ ಅನೇಕ ದರ್ಶನಗಳು ಭರತಖಂಡದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವು, ಬೆಳೆದವು, ಮರೆಯಾದವು. ವೈದಿಕ—ಅವೈದಿಕ, ಆರ್ಯ—ಅನಾರ್ಯ, ಸನಾತನ—ಅಧುನಾತನ, ಔತ್ತರೇಯ—ದಾಕ್ಷಿಣಾತ್ಯ, ಸ್ವದೇಶೀಯ—ವಿದೇಶೀಯ ಮತಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ, ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ, ಹುಟ್ಟಿ ಅನುಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿರುವವು. ಆಯಾಮತಗಳ ಸ್ವಯೂದ್ಧರಲ್ಲಿಯೇ ಅನೇಕಾಂಶಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವತಂತ್ರಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳಿಗೆ ಅವಕಾಶವಿದೆ. ಮುಖ್ಯ ತತ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಎಂತಹ ಕಟ್ಟುನಿಟ್ಟಾದ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿದ್ದರೂ ಮೂಲತತ್ವಕ್ಕೆ ವಿದೋಧವಿಲ್ಲದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿದೆ.

ಮೂರನೆಯ ಅಂಶವೇನೆಂದರೆ ಭಾರತೀಯ ಮತಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಸಹನೆ. ಈ ಸಹನೆ ಕೇವಲ ಭಾವನಾಬದ್ಧವಲ್ಲ. ಅಸಹನೆಯನ್ನು ಸಹಿಸುವದು ಸಹನಾ ವಂತರಿಗೂ ಸಹ ಸಾಧ್ಯವಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಸ್ವಮತಸ್ಥಾಪನೆ. ಪರಮತಖಂಡನೆಗಳು ನಡೆದುಬಂದಿವೆ. ಆದರೂ ಯಾವ ದರ್ಶನವನ್ನೂ ಕೇವಲ ಸ್ವಕವೋಲ ಕಲ್ಪಿತವೆಂದಾಗಲೀ ಸಾಂಕರ್ಯವಿಲ್ಲದ್ದೆಂದಾಗಲೀ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಲ್ಲ. ಅತಿವಾದ, ಜಲ್ಪ, ವಿತಂಡಾ ಮುಂತಾದುವೂ ಉಂಟು. ಇದು ತರ್ಕಸಮಯದಲ್ಲಿ. ಮೂಲತತ್ವಗಳನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿದರೆ ಚಾರ್ವಾಕರ ಈಶ್ವರ ಮತ್ತು ಆತ್ಮ ನಿರಾಕರಣವಾದವು ಇತರ ಮತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ವಲ್ಪ ಕಂಡುಬರುವದು. ಪ್ರಾಚೀನ

ಮೀಮಾಂಸಕರನ್ನೂ ಬೌದ್ಧರನ್ನೂ ಸಾಂಖ್ಯರನ್ನೂ ಅರ್ಥಲೋಕಾಯತರೆಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಅವೈದಿಕವೆನಿಸಿದ ಬೌದ್ಧಮತದಲ್ಲಿ ವೈದಿಕ ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಉತ್ಕಟ ವೈರಾಗ್ಯವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳ ಮೂಲಕವಾಗಿಯೇ ಬೌದ್ಧದರ್ಶನವು ಹೊರಟಿತೆಂದು ಕುಮಾರಿಲರೂ ಒಪ್ಪಿರುತ್ತಾರೆ. ಸಾಂಖ್ಯದರ್ಶನದ ನಿರೀಶ್ವರವಾದ, ಯೋಗದರ್ಶನದ ದ್ವೈತವಾದಗಳೂ ಇತರ ದರ್ಶನಗಳೊಡನೆ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿವೆ. ಜೈನದರ್ಶನದ ಅನೈಕಾಂತವಾದಕ್ಕೂ ವೈದಿಕವಾದ ಸದಸದ್ವೈಲಕ್ಷಣವಾದಕ್ಕೂ ಸಾಮ್ಯಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಬಹುದು. ಸ್ಥಾಯವೈಶೇಷಿಕದರ್ಶನಕ್ಕೂ ಬೌದ್ಧಮತಕ್ಕೂ ಕೆಲವು ಹೋಲಿಕೆಗಳಿರುವದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಅರ್ಥವೈನಾಶಿಕವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅದ್ವೈತದಲ್ಲಿ ಸಾಂಖ್ಯ ಸೌಗತ ಮತ್ತು ಭಾಟ್ಟ ಮತಗಳ ಸಾಂಕರ್ಯವಿದೆಯೆಂದೂ, ಇದು ಪ್ರಚ್ಛನ್ನ ಬೌದ್ಧಮತವೆಂದೂ ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು. ಬೌದ್ಧಮತದ ಮೂಲತತ್ತ್ವಗಳೂ ವೇದಮೂಲವೇ ಆಗಿರುವದರಿಂದ ಅದ್ವೈತಕ್ಕೆ ಇದರಿಂದ ಕುಂದುಬಾರದು. ಮತ್ತು ಶಾಂತರಕ್ಷಿತನು ತನ್ನ ತತ್ತ್ವಸಂಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ಬೌದ್ಧರದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅದ್ವೈತದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಾಸ್ತಿತ್ವವಾದವೆಂಬ ಅಲ್ಪಾಪರಾಧವಿವೆಯೆಂದು ಹೇಳಿರುವನು. ಆದರೆ ಬೌದ್ಧಮತದ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿಸರ್ಥಿಸಿ ಗೌಡವಾದರು ಅದ್ವೈತದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು "ನೈತದ್ಭದ್ಧೇನ ಭಾಷಿತಮ್" ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಸೂಚಿಸಿರುವರು. ವೈಷ್ಣವ ಮತ್ತು ಶೈವವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತವಾದಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಂಖ್ಯ, ಪ್ರಾಭಾಕರ ಮತ್ತು ಯೋಗದರ್ಶನಗಳ ಅನೇಕಾಂಶಗಳು ಕಂಡುಬರುವವು, ಹಾಗೆಯೇ ಶೈವ ಮತ್ತು ವೈಷ್ಣವದ್ವೈತಿಗಳು ತಮ್ಮ ಈಶ್ವರನು ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣನು ಮಾತ್ರ, ಬೇವ ತಾರತಮ್ಯವಿದೆ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಂಖ್ಯ ಯೋಗದರ್ಶನಗಳ ಸಾಂಕರ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸುವರು. ಆದುದರಿಂದ ಕೇವಲ ಮತವೈಷಮ್ಯದಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಕೆಲವು ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಜಿಲ್ಲೆಗೆ ಸರ್ವಮತಗಳೂ ಯಾವುದೋ ಒಂದು ವಿಧವಾಗಿ ಅಧರ್ಮಣವಾಗಿ ಕಂಡುಬರುವವು. ಭರತಖಂಡದಲ್ಲಿ ಪರಮತದ್ವೇಷವು ವಾಕ್ಚಾತ್ಯ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಣಮಿಸಿದಂತೆ ಹಿಂಸೆಯಲ್ಲಿ ಕೊನೆಗೊಣಲಿಲ್ಲ. ಭರತಖಂಡದ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನೆಲ್ಲ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿದರೂ ಹಿಂಸೆಯಿಂದ ಪರಮತಗಳನ್ನು ಕೊನೆಗೊಣಿಸಿದಂತೆ ಕಂಡುಬರುವದಿಲ್ಲ. ವಾಮರೂಪನೆಗೆ ಬರೆದ ಮತದ್ರವರ್ತಕರ ಚರಿತ್ರೆಗಳಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನಮತದವರನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಿದಂತೆ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದರೂ ಇಂತಹುದಕ್ಕೆ ಯಾವ ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಆಧಾರವೂ ಸಿಕ್ಕಿಲ್ಲ.

ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಂಶವೇನೆಂದರೆ ಭಾರತೀಯದರ್ಶನಗಳಲ್ಲಿ ವಾಶ್ವಾತ್ಮ್ಯ ದರ್ಶನಗಳಲ್ಲಿದ್ದಂತೆ ನೀತಿಗೂ ತತ್ತ್ವವಿವೇಚನೆಗೂ ಸಂಬಂಧರಾಹಿತವಿಲ್ಲ. ವಾಶ್ವಾತ್ಮ್ಯರ ಮತಗಳಿಗೆ ತತ್ತ್ವವಿವೇಚನೆ ಅನವಶ್ಯಕ, ತರ್ಕಿಸದೇ ನಂಬಬೇಕು. ತತ್ತ್ವಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೆ ಮತದ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿಲ್ಲ. ತತ್ತ್ವಾನ್ವಾನದ ಫಲವೇ ನೈತಿಕ ಜೀವನವೆಂಬುದನ್ನು ವಾಶ್ವಾತ್ಮ್ಯರು ಮರೆತಿರುವರು. ಆದರೆ ಭರತ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮಜೀವನವೇ ಮುಖ್ಯವೆಂದು ಎಲ್ಲ ಮತಪ್ರಚಾರಕರೂ ನಿರ್ಧರಿಸಿರುವರು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಅಂತಹ ಆದರ್ಶ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳೂ ದರ್ಶನ ಪ್ರವರ್ತಕರೂ ಆದವರಿಗೆ ಆಚಾರ್ಯರೆಂಬ ಹೆಸರು ಸಲ್ಲುವದು. ಯಾರು ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಸುಲಭವಾಗಿ ಬೋಧಿಸುವರೋ, ಯಾರು ಬೋಧನೆಯಿಂದ ತೃಪ್ತರಾಗದೆ ಲೌಕಿಕರಿಗೆ ಉಪದೇಶಮಾಡಿ ಸರಿಯಾದ ದಾರಿಗೆ ಎಳೆದು ಸದಾಚಾರದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸುವರೋ ಮತ್ತು ಪರರಿಗೆ ಉಪದೇಶಮಾಡುವುದು ಸುಲಭ, ತಾನು ಆಚರಿಸಿ ತೋರಿಸಿಕೊಡುವುದು ಕಷ್ಟವಾದುದರಿಂದ ಯಾರು ತಮ್ಮ ನಡೆ ನುಡಿಗಳಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ತತ್ತ್ವಗಳೇ ಮೂರ್ತಿ ಮತ್ತಾಗಿ ಬಂದಂತೆ ಆದರ್ಶಜೀವನದ ಮೇಲ್ವಂಕ್ತಿಯನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಡುವರೋ ಅಂತಹವರೇ ಆಚಾರ್ಯರು.¹ ಆದುದರಿಂದ ಅಸ್ಮದಾಚಾರ್ಯ ಪ್ರಣೀತಗಳಾದ ದರ್ಶನಗಳಲ್ಲಿ ತತ್ತ್ವವಿವೇಚನೆಗೂ ನೈತಿಕ ಜೀವನಕ್ಕೂ, ದರ್ಶನಕ್ಕೂ ಮತಕ್ಕೂ ವಾಶ್ವಾತ್ಮ್ಯ ತತ್ತ್ವಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿದ್ದಂತೆ ಪ್ರತಿಯೋಗಿತ್ವವಿಲ್ಲ. ಇದು ಭಾರತೀಯ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ರೀತಿಯ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ.

ಪ್ರಾಯಃ ಭಾರತೀಯ ತಾತ್ವಿಕ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳನ್ನು ದರ್ಶನ ಮತ್ತು ಮತ ಎಂದು ವಿಂಗಡಿಸಬಹುದು. ತರ್ಕಪ್ರಧಾನವಾದುದು ದರ್ಶನ. ಭಾವನಾ ಪ್ರಧಾನವಾದುದು ಮತ. ಎರಡನ್ನೂ ಆಸ್ತಿಕ ನಾಸ್ತಿಕಯೆಂಬುದಾಗಿಯೂ ವಿಭಜಿಸಬಹುದು. ಚಾರ್ವಾಕ, ಬೌದ್ಧ, ಜೈನ ಮತಗಳು ವೇದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ

¹ ಆಚೀನೋತಿಶ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥಮಾಚಾರೇ ಸ್ಥಾಪಯತ್ಯುಮಿ |

ಸ್ವಯಮಾಚರಣೇ ಯಸ್ಮಾದಾಚಾರ್ಯಸ್ತೇನಚೋಚ್ಯತೇ ||

ದೇವಮಿವಾಚಾರ್ಯಮುಪಾಸೀತ || ಆಪ. ಧ. ಸೂ. I. ೨-೬, ೧೩.

ಆಚಾರ್ಯ : ಕಸ್ಮಾದಾಚಾರಂ ಗ್ರಾಹಯತ್ವಾಚೀನೋತಿ ಅರ್ಥಾನ್ಯಾಚೀನೋತಿ ಬುದ್ಧಿಮಿತಿ ವಾ—ನಿರುಕ್ತ I, ೪.

ಯಸ್ಮಾದ್ಧರ್ಮನಾಚೀನೋತಿ ಸ ಆಚಾರ್ಯಃ || ಆಪ. ಧ. ಸೂ. I. ೧-೧-೧೪.

ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞೋಽಪಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯೇಣ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಾನ್ಲೇಖಣಂ ನ ಕುರ್ಯಾತ್—ಶಾಂಕರಭಾಷ್ಯ.

ವನ್ನಂಗೀಕರಿಸುವದಿಲ್ಲ. ಕಣಾದ, ಅಕ್ಷಪಾದಕವಿಲ, ಪತಂಜಲಿ, ಜೈಮಿನಿ, ವ್ಯಾಸರಿಂದ ಪ್ರಣೀತಗಳಾದ ಷಡ್ದರ್ಶನಗಳು ಒಂದು ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರುವವು. ಸ್ವದೇಶೀಯ ಮತಗಳಲ್ಲಿ ಶೈವ, ವೈಷ್ಣವ, ಶಾಕ್ತ, ಸೌರ, ಗಾಣಪತ್ಯ ಕೌಮಾರ ಎಂಬವು ಷಣ್ಮತಗಳು. ಆಸ್ತಿಕದರ್ಶನ ಮತ್ತು ಮತಗಳಿಗೆ ವೇದವೇ ಮೂಲ. ತೈತ್ತಿರೀಯೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಆನ್ನಮಯ, ಪ್ರಾಣಮಯ, ಮನೋಮಯ, ವಿಜ್ಞಾನಮಯ, ಆನಂದಮಯ ಕೋಶಗಳೂ ಇವುಗಳಿಗೆ ಅತಿರಿಕ್ತವಾದ ನಿರ್ಗುಣ ಬ್ರಹ್ಮವಸ್ತುವೂ ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ.² ಚಾರ್ವಾಕರು ಆನ್ನಮಯ ಕೋಶವನ್ನೇ ಆತ್ಮವೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಇವರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಪುತ್ರನನ್ನೇ ಆತ್ಮವೆಂದೂ, ಇತರರು ಸ್ಥೂಲಶರೀರವನ್ನೇ ಆತ್ಮವೆಂದೂ, ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನೇ ಆತ್ಮವೆಂದೂ ಹೇಳುವರು. ದೇಹಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪ್ರಾಣ ಪ್ರಧಾನವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಾಣಮಯ ಕೋಶವೇ ಆತ್ಮವೆಂದು ಕೆಲವರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವರು. ಹೀಗೆಯೇ ಮನೋಮಯ ಕೋಶವೇ ಆತ್ಮವೆಂದು ಹೇಳುವವರೂ ಇರುವರು (Physical, Biological, Psycho-physical). ವಿಜ್ಞಾನಮಯ ಕೋಶವೇ ಆತ್ಮವೆಂದು ಬೌದ್ಧರು ಹೇಳುವರು (Psychical). ಬ್ರಹ್ಮವಸ್ತುವು ಆನಂದಮಯ ಕೋಶವೆಂದು ಹೇಳಿರುವದನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಪ್ರಭಾಕರರೂ, ತಾರ್ಕಿಕರೂ ಅಜ್ಞಾನರೂಪವಾದ ಮತ್ತು ಸುಷುಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅನುಭೂತವಾದ ಆನಂದವೇ ಆತ್ಮವೆಂದು ವಾದಿಸುವರು. ಇತರ ಸಗುಣ ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿಗಳು ಜೈತನ್ಯಪೂರ್ಣವಾದ ಆನಂದವೇ ಬ್ರಹ್ಮವೆಂದೂ ಈಶ್ವರನೆಂದೂ ಹೇಳುವರು. ಬ್ರಹ್ಮವು ಪ್ರಜ್ಞಾನ ಘನವೆಂದು ಹೇಳಿರುವದರಿಂದ ಅಜ್ಞಾನೋಪಹಿತ ಜೈತನ್ಯವೇ ಆತ್ಮವೆಂದು ಭಾಟ್ಟಮತದವರು ಹೇಳುವರು. ಮೊದಲು ಅಸತ್ತೇ ಇದ್ದಿತು, ಸುಷುಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ನಾನು ಎಂಬ ಅನುಭವವಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಎಲ್ಲವೂ ಕ್ಷಣಿಕ, ಶೂನ್ಯವೆಂದು ಕೆಲವರು ಬೌದ್ಧರೂ ಹೇಳುವರು. ಆದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಸ್ಥೂಲ, ಅಚಕ್ಷು, ಅವ್ರಾಣ, ಅಮನ, ಅಕರ್ತಾ, ಜೈತನ್ಯ, ಚಿನ್ಮಾತ್ರ, ಸದ್ ಎಂದು ಆತ್ಮವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿರುವದರಿಂದ ಈ ವಾದಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ನಿರಾಕರಿಸಿರುವದರಿಂದಲೂ, ದೃಶ್ಯವು ಘಟಾದ

² “ಆತ್ಮಾವೈಜಾಯತೇ ಪುತ್ರಃ”, “ಆತ್ಮಾವೈಪುತ್ರನಾಮಾಸಿ”, “ಸವಾ ಏಷ ಪುರುಷೋನ್ಮರಸಮಯಃ” “ತೇಹಪ್ರಾಣಾಃಉಚುಃ”, “ಅನ್ಯೋನ್ಮರ ಆತ್ಮಾ ಪ್ರಾಣಮಯಃ” “ಅನ್ಯೋನ್ಮರ ಆತ್ಮಾಮನೋಮಯಃ”, “ಅನ್ಯೋನ್ಮರ ಆತ್ಮಾವಿಜ್ಞಾನಮಯಃ”, “ಆನಂದಮಯಃ”, “ಪ್ರಜ್ಞಾನಘನ ಏವಾನಂದಮಯಃ”, ಅಸದೇವೇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್” “ಬ್ರಹ್ಮಪುಚ್ಛಂಪ್ರತಿಷ್ಠಾ”. (ತೈತ್ತಿರೀಯೋಪನಿಷತ್).

ಗಳಂತೆ ಅನಿತ್ಯತ್ವ, ಜಡತ್ವ, ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನತ್ವದಿಂದ ಕೂಡಿರುವದರಿಂದಲೂ “ಅಹಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ಮಿ” ಎಂಬ ವಿದ್ವದನುಭವದಿಂದಲೂ, ಅಧ್ಯಾತ್ಮೋಪ ಅಪವಾದ ನ್ಯಾಯದಿಂದಲೂ ಅದ್ವೈತವೇ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಿ ಸುವುದು.

ಪ್ರಮಾಣತ್ವ ಅಪ್ರಮಾಣತ್ವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಾಂಖ್ಯರು ಸ್ವತಃ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ನೈಯಾಯಿಕರು ಪರತಃ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು, ಸೌಗತರು ಮೊದಲು ಪರತಃ, ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ವತಃ ಪ್ರಮಾಣವೆಂದೂ, ವೇದವಾದಿಗಳು ಸ್ವತಃ ಪ್ರಮಾಣವೇ ನಿಜವಾದುದು, ಪರತಃ ಪ್ರಮಾಣವು ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲವೆಂದೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವರು. ಪ್ರಮಾಣಗಳು ಎಷ್ಟು ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಚಾರ್ವಾಕರು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಒಂದೇ ಎಂದೂ; ಸೌಗತರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರೂ ಮೈಶೇಷಿಕರೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಅನುಮಾನಗಳೆಂಬ ಎರಡನ್ನೂ ; ಜೈನರೂ, ದ್ವೈತಿಗಳು, ಕೆಲವರು ಬೌದ್ಧರೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಅನುಮಾನ ಶಬ್ದಗಳನ್ನೂ ; ನೈಯಾಯಿಕರು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಅನುಮಾನ ಆಗಮ ಉಪಮಾನಗಳನ್ನೂ ; ಪ್ರಾಭಾಕರರು ಈ ನಾಲ್ಕಲ್ಲದೆ ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿಯನ್ನೂ ; ಭಾಟ್ಟರೂ ವೇದಾಂತಿಗಳೂ ಅನುಪಲಬ್ಧಿಯೆಂಬ ಆರನೆಯ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನೂ ; ಪೌರಾಣಿಕರು ಐತಿಹ್ಯ ಸಂಭವ ಎಂಬ ಎರಡನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಎಂಟು ಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನೂ ; ತಾಂತ್ರಿಕರು ಲಿಂಗ ಅಥವಾ ಸಂಜ್ಞಾ ಎಂಬ ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನೂ ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವರು. ಅತಿವಾದಗಳೂ ಕೂಡ ಯಾವುದೋ ಒಂದು ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯ ಕೊಡುವದ ಕಲ್ಪಾಗಿಯೇ ಹೊರಟಿರುವದರಿಂದ ಉದಾರ ಹೃದಯರು ಇವುಗಳೆಲ್ಲ ಸ್ವಲ್ಪ ತಥ್ಯಾಂಶವಿದೆಯೆಂದು ಗುಣಗ್ರಹಣ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು.

ಪ್ರಕೃತ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಭಾರತೀಯರ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಚರಿತ್ರೆ

^೩ ಪ್ರಮಾಣತ್ವಾಪ್ರಮಾಣತ್ವೇ ಸ್ವತಃ ಸಾಂಖ್ಯಾಃ ಸಮಾಶ್ರಿತಃ | ನೈಯಾಯಿಕಾಸ್ತೇ ಪರತಃ ಸೌಗತಾರ್ಥರಮಂ ಸ್ವತಃ | ಪ್ರಥಮಂ ಪರತಃ ಪ್ರಾಹುಃ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ವೇದವಾದಿನಃ | ಪ್ರಮಾಣತ್ವಂ ಸ್ವತಃ ಪ್ರಾಹುಃ ಪರತಶ್ಚಾಪ್ರಮಾಣತಾಮ್ ||

ಸ್ವತಃ ಸರ್ವಪ್ರಮಾಣಾನಾಂ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮಿತಿಗಮ್ಯತಾಮ್ || ಶ್ಲೋಕವಾರ್ತಿಕೇ.

^೪ ಚಾರ್ವಾಕೋಽಧ್ಯಕ್ಷ ಮೇಕಂ, ಸುಗತಕಣಭುಜೌ ಸಾನುಮಾನಂ, ಸಶಬ್ದಂ | ತದ್ವೈತ್ಯಂತಂ ಪಾ ರಮರ್ಶಃ, ಸಹಿತಮುಪಮಯಾ, ತತ್ರಯಂಚಾಕ್ಷಪಾದಃ | ಅರ್ಥಾಪತ್ಯಾ ಪ್ರಭಾಕ್ತದ್, ವದತಿಚ ನಿಖಿಲಂ ಮನ್ಯತೇ ಭಟ್ಟಿ ಏತತ್ | ಸಾಭಾವಂ, ದ್ವೇಪ್ರಮಾಣೇ ಜನಪತಿಸಮಯೇ ಸ್ವಪ್ನತ್ಯಾಸ್ವಪ್ನತಾಚಿ || ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂಚಾನು ಮಾನಂಚ ಶಾಬ್ದಂಚೋಪಮಯಾಸಹ | ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿರಭಾವಶ್ಚ ಷಟ್ಪ್ರಮಾಣಾನಿಜೈಮಿನೇಃ || ಜೈನಂ ಮೀಮಾಂಸಕಂ ಬೌದ್ಧಂ ಸಾಂಖ್ಯಂ ಶೈವಂಚಾಸ್ತಿಕಮ್ | ಸ್ವಸ್ತಕರ್ತವಿಭೇದೇನ ಜಾನೀಯಾದ್ಧರ್ಶನಾನಿಷಟ್ ||

ಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವದೇ ನಮ್ಮ ಮುಖ್ಯೋದ್ದೇಶವಾದುದರಿಂದ ಈ ದರ್ಶನ ಮತ್ತು ಮತಗಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮತತ್ವಗಳನ್ನೂ ತರ್ಕಸಂಹಿಯನ್ನೂ ವಿವರಿಸದೆ ಸ್ಥೂಲರೂಪವನ್ನೂ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನೂ ಮಾತ್ರ ವರ್ಣಿಸುವೆವು.^೧

ಲೋಕಾಯತ—ಚಾರ್ವಾಕದರ್ಶನ: ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ವೇದವಿದ್ಯೆಗೆ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲದ ಅಸುರರಿಗೆ ನೋಹವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದಕ್ಕಾಗಿ ನಾಸ್ತಿಕ ದರ್ಶನಗಳು ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾದುವೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಚಾರಿತ್ರಕದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಿದರೆ ಈ ಮತಗಳು “ಅತಿಸರ್ವತ್ರವರ್ಜಯೇತ್” ಎಂಬ ನ್ಯಾಯದಂತೆ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕತೆಯ ವಿಪರೀತವನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟುವದಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ, ಆಧಿಭೌತಿಕ, ಆಧಿದೈವಿಕಗಳೆಂಬ ಅಂಶಗಳು ಮೂರೂ ವಿಹಿತ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿರ ಬೇಕೆಂಬುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ಬಂದವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಚಾರ್ವಾಕ ದರ್ಶನವನ್ನು ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಮೊದಲು ಪ್ರಚಾರಮಾಡಿ ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದನೆಂದೂ, ಆ ಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಚಾರುವಾಕನೆಂಬುವನು ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಬರೆದನೆಂದೂ ತಿಳಿದುಬರುವದು. ಈ ಮತವು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹರಡಿದುದರಿಂದ ಲೋಕಾಯತವೆಂದೆನಿಸಿಕೊಂಡಿತು. ವಾಲ್ಮೀಕಿ ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ಜಾಬಾಲಿ ಯೆಂಬವನು ಈ ಮತವನ್ನು ಬೋಧಿಸಿದಂತೆ ಹೇಳಿದೆ. ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ದುರ್ಯೋಧನನ ಮಿತ್ರನಾದ ಚಾರ್ವಾಕನೆಂಬುವನು ಧರ್ಮರಾಜನೊಡನೆ ಸಂವಾದಮಾಡಿದನೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಶಾನ್ತರಕ್ಷಿತನು ಕಂಬಳ ಅಶ್ವತರ ರೆಂಬುವರು ಚಾರ್ವಾಕ ಮತಾಚಾರ್ಯರೆಂದು ಹೇಳಿರುವನು. ಚಾರ್ವಾಕ ಮತವು ಒಹುಳ ಪ್ರಾಚೀನವಾದುದು. ಆದರೆ ಈ ದರ್ಶನದ ಪ್ರಕರಣ ಗ್ರಂಥ ಗಳೂ ಸೂತ್ರಗಳು ಈಗ ಅದೃಶ್ಯವಾಗಿವೆ. ಇತರ ಮತಗಳ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಉದಾಹೃತವಾದ ಕೆಲವು ಶ್ಲೋಕಗಳು ಮಾತ್ರ ಕಂಡುಬರುವವು. ಆದುದ ರಿಂದ ಚಾರ್ವಾಕ ದರ್ಶನದ ಸಂಪೂರ್ಣ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವದು ಕಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಲೋಕಾಯತಮತದ ಪ್ರಭಾವವು ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಾ, ವೈದ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ ಮುಂತಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವದು.^೨ ಭಾರತೀಯರು ಯಾವಾ ಗಲೂ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ವೀಚನೆಯಲ್ಲೇ ಕಾಲಕಳೆಯುತ್ತಿದ್ದರೆಂದೂ ಲೋಕೋಪ ಕಾರಕಗಳಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ತುಚ್ಛೀಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂಬ ಆಪಾದನೆಗೆ

^೧ L. Srinivāsāchārya: “ಹಿಂದೂದರ್ಶನಸಾರ” ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ನೋಡ ಬಹುದು.

^೨ ಪ್ರಾಯೀಣ್ಯವ ಹಿ ಮೀಮಾಂಸಾ ಲೋಕೇ ಲೋಕಾಯತೀಕೃತಾ | ತಾಮಾಸ್ತಿಕ ಪಘೇನೇತುಮಯಂಯುತಃ ಕೃತೋಮಯಾ || ಶ್ಲೋಕವಾರ್ತಿಕ.

ಚಾರ್ವಾಕ ದರ್ಶನ, ಕೌಟಿಲ್ಯನ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರ, ವಾತ್ಸರ್ಯನ ಕಾಮಸೂತ್ರಗಳು, ಮಾನಸಾರ ಮುಂತಾದವು ಸಮರ್ಪಕವಾದ ಉತ್ತರ. ವೈದ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಪಿತ್ತದ್ರವ್ಯದ ವಿಕಾರವೇ ಜ್ಞಾನವೆಂದು ಚಾರ್ವಾಕ ರೀತಿಯಾದ ಸಿದ್ಧಾಂತವಿದೆ. ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ವೈಜ್ಞಾನಿಕರು ಪ್ರಚಾರಮಾಡಿರುವ ಅನೇಕ ತತ್ವಗಳನ್ನು (Physicism, Psycho-physical parallelism, Emergent Evolution, Behaviourism, Materialism etc.) ಎಷ್ಟೋ ಹಿಂದೆಯೇ ಚಾರ್ವಾಕರು ಬೋಧಿಸಿದ್ದರು. ಸಮತಾವಾದಕ್ಕೂ (Communism) ಚಾರ್ವಾಕ ತತ್ವಗಳೇ ಮೂಲ. ಪ್ರಾಣವಿರುವವರೆಗೂ ಯಾವ ಉಪಾಯದಿಂದಲಾದರೂ ಸುಖವಾಗಿ ಬೇವಿಸಬೇಕು. ಈಶ್ವರ, ಪರಲೋಕ, ಆತ್ಮ ಮುಂತಾದ ಭಾವಗಳನ್ನು ಸ್ವಾರ್ಥಕ್ಕಾಗಿ ಅಧಿಕಾರಾಕಾಂಕ್ಷಿಗಳಾದ ಮತಬೋಧಕರೂ ಆಳುವವರೂ ಆಸ್ತಿವಂತರೂ ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ಮೂಡರೂ ಒಲಹೀನರೂ ಆದ ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನರನ್ನು ತಮ್ಮ ಹೋಟಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡ ರೆಂಬ ಸಮತಾವಾದಕ್ಕೂ ಚಾರ್ವಾಕಮತಕ್ಕೂ ಹೋಲಿಕೆಯಿದೆ.⁷ ಲೋಕಾಯತ ದರ್ಶನವನ್ನು ಋಷ್ಯಾಶ್ರಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವಿದ್ಯಾಸಾಧನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಗಿರಿ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದ ವರೆಗೂ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುವದು. ಕಣ್ವಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಲೋಕಾಯತರೆದ್ದರೆಂದು ಮಹಾಭಾರತವು ಹೇಳುವದು. ದಿವಾಕರ ಮಿಶ್ರನ ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಚಾರ್ವಾಕರೆದ್ದರೆಂದು ಬಾಣನು ಹೇಳುವನು. ನಾಲಂದಾ, ತಕ್ಷಶಿಲಾ, ಎಕ್ರಮಶೀಲ, ಪಾಟಲೀಪುತ್ರ, ಕಾಂಚೀ, ಬೆಳಗಾಮಿ, ವಲಭೀ, ಕಾಶಿ ಮುಂತಾದ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಚಾರ್ವಾಕ ದರ್ಶನವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಯುವಾನ್ ಚಾಂಗನು

⁷ ಯಾವಜ್ಜೀವೇತ್ ಸುಖಂಜೀವೇತ್ ಋಣಂ ಕೃತ್ವಾಘೃತಂಪಿಬೇತ್ | ಭಸ್ತೀಭೂತಸ್ಯ ದೇಹಸ್ಯ ಪುನರಾಗಮನಂಕುತಃ? ". ಅಹಂ ಸ್ತೂಲಃ ಕೃಶೋಸ್ತೀತಿ ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯತಃ | ದೇಹ ಸ್ಥೂಲಾದ್ಯೋಗಾಚ್ಚ ಸ ವಿವಾತ್ಮಾ ನಚಾಪರಃ || ಭುಂಕ್ತೇವೇತಿಚ ದೇಹವಿವ ಸಮಹಾ ಭೂತಾನಿತ್ವೇಷ್ಟೇವಧೀಃ | ಕಿಣ್ವಾದೌ ಮದಶಕ್ತಿವತ್ಕ್ರತು ಫಲಂಭೋಕ್ತಾ ನಕೋಸ್ತಿಸ್ಥಿತಃ | ದಗ್ಧಾಕಿಂ ಪುನರಪ್ಯುಪೈತಿನಿಯಮೋನಕ್ವಾಪಿ ಜೀವೇತ್ಸುಖಂ | ಯಾವಜ್ಜೀವತಿ ದೈವತಂ ನರಪತಿಃನ್ಯಾಯೋ ಬಲಂಕೇವಲಮ್ || ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಂ ತ್ರಯೋವೇದಾಃ ತ್ರಿಪುಣ್ಣಂಭಸ್ಮಗುಣ್ಣನಂ | ಬುದ್ಧಿ ಪಾರುಷಹೀನಾನಾಂ ಜೀವಿಕಾ ಧಾತೃನಿರ್ಮಿತಾ || ತತಸ್ತು ಜೀವನೋಪಾಯೋ ಬ್ರಹ್ಮಕೈರ್ವಿಹಿತಸ್ತ್ವಹ | ಮೃತಾನಾಂ ಪ್ರೇತ ಕಾರ್ಯಣಿ ನತ್ವನೂದ್ವಿದ್ಯತೇಕ್ಷಚಿತ್ || ತ್ರಯೋವೇದಸ್ಯ ಕರ್ತಾರೋ ಭಣ್ಣಭೂರ್ತನಿರಾಚರಾಃ | ಜರ್ಘರೀತ್ಯ ತುರ್ಘರೀತ್ಯಾದಿ ಪಣ್ಣಿತಾನಾಂವಚಃ ಸ್ಮೃತಮ್ || ಇತ್ಯಾದಿ.

ಒಬ್ಬ ಲೋಕಾಯತನೊಡನೆ ವಾದಮಾಡಿ ಗೆದ್ದನೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಂಡಿರುವನು. ಕರ್ಣಾಟಕದಲ್ಲಿ “ಕೂರವಾಡಿಯ ಒಳಿಯ ಲೋಕಾಯ್ತುಪೊಳಲು ಗುಂಡೇರಿ” ಎಂಬ ಗ್ರಾಮವು ಕ್ರಿಸ್ತಶಕ ೯೬೮ ರಲ್ಲಿದ್ದಿತೆಂದು ಒಂದು ಶಾಸನವು ಹೇಳುವುದು (E. C, XI; HI., ೨೩). ಇದು ಕಾಳಾಮುಖ ಸ್ಥಾನವಾದುದರಿಂದ ಲೋಕಾಯತರ ಕೇಂದ್ರವೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಕಷ್ಟ. ಲೋಕಾದಿತ್ಯನ ಪೊಳಲನ್ನು ಲೋಕಾಯ್ತುಪೊಳಲು ಎಂದು ಈ ಶಾಸನವು ಹೇಳಿದೆಯೆಂದು ಊಹಿಸಬೇಕು.

ಬೌದ್ಧ ದರ್ಶನ:—ಬೌದ್ಧ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಪ್ರಕಾರ ಗೌತಮಬುದ್ಧನಿಗೆ ಹಿಂದೆಯೇ ಅನೇಕ ಬೋಧಿಸತ್ವರೂ ಕ್ರಕುಚನ್ದ, ಕನಕಮುನಿ, ಕಾಶ್ಯಪರೇ ಮುಂತಾದ ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ಬುದ್ಧರೂ ಈ ಮತವನ್ನು ಪ್ರಚಾರ ಮಾಡಿದರೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುವದು.^೧ ಅನಂತರ ಕ್ರಿಸ್ತಪೂರ್ವ ಆರನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ಶುದ್ಧೋದನ ಮತ್ತು ಮಾಯಾದೇವಿಯರ ಪುತ್ರನಾದ ಗೌತಮನು ಸಂಬೋಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದು ಮತಪ್ರವರ್ತಕನಾದನು. ಬುದ್ಧನಿರ್ವಾಣಕಾಲದ ವಿಷಯವಾಗಿ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳಿವೆ. ಕನಿಂಗ್ವಾಲ್ಮಮ್, ಕಾರ್ಪೆನ್‌ಟೀರ್, ಮಾರ್ಕ್‌ಮೂಲರ್, ಫ್ಲೀಟ್, ಸ್ವಾಮಿಕಣ್ಣುಪಿಳ್ಳೆ ಕ್ರಿಸ್ತಪೂರ್ವ ೪೭೮-೪೭೭ ಎಂದೂ, ಬ್ಲೂಲರ್, ರಾಹುಳ ಸಾಂಕೃತ್ಯಾಯನ ಕ್ರಿಸ್ತಪೂರ್ವ ೪೮೩ ಎಂದೂ, ಪೆಗು ಮತ್ತು ಚೀಣ ಗ್ರಂಥಗಳು ಕ್ರಿಸ್ತಪೂರ್ವ ೬೩೮ ಯೆಂದೂ, ಸಿಂಹಳಗ್ರಂಥಗಳು ಕ್ರಿಸ್ತಪೂರ್ವ ೫೪೪ ಯೆಂದೂ, ಟಿಬೆಟ್‌ಗ್ರಂಥಗಳು ಕ್ರಿಸ್ತಪೂರ್ವ ೮೪೬-೮೩೫ ಯೆಂದೂ, ಫಾಹಿಯಾನನು ಕ್ರಿಸ್ತಪೂರ್ವ ೧೦೯೭ ಯೆಂದೂ, ಪ್ರಿನ್ಸೆಪ್ ಕ್ರಿಸ್ತಪೂರ್ವ ೧೦೨೭ ಯೆಂದೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳಿವೆ. ಕ್ರಿಸ್ತಪೂರ್ವ ೫೪೩ ರಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧನಿರ್ವಾಣವಾಯಿತೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಗೌತಮಬುದ್ಧನು ತನ್ನ ತಂದೆಯಾದ ಶುದ್ಧೋದನನಿಗೆ ಕುಲಗುರುವಾಗಿದ್ದ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮವೇತ್ತನೂ ಯೋಗಿಯೂ ಆದ ಅಸಿತದೇವಲನಿಂದ ವೇದಾಂತ ತತ್ವಗಳನ್ನು ತಿಳಿದು^೨ ಎರತ್ತಿಹೊಂದಿ ಸರ್ವವನ್ನೂ ತ್ಯಜಿಸಿ ಬುದ್ಧನಾಗಿ ವೈದಿಕ

^೧ ದೀಪಂಕರ, ಕೊಣ್ಡನ್ನ, ಮಂಗಲ, ಸುಮನ, ರೆವತ, ಸೊಭಿತ, ಅನೊಮದಸ್ಸೀ, ಪದುಮ, ನಾರದ, ಪದುಮುತ್ತರ, ಸುಮೇಧ, ಸುಜಾತ, ಪಿಯದಸ್ಸೀ, ಆತ್ಥದಸ್ಸೀ, ಥಮ್ಮದಸ್ಸೀ, ಸಿದ್ಧತ್ಥ, ತಿಸ್ಸ, ಫುಸ್ಸ, ವಿವಸ್ಸಿ, ಸಿಖಿ, ವೆಸ್ಸಭು, ಕಕುಸನ್ದ, ಕೊಣಾಗಮನ, ಕಸಪ. ಇವರಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯ ಮೂವರೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು. ಇತರರು ಕ್ಷತ್ರಿಯರು. ಮುಂದೆ ಮತ್ತೆಯನು ಬುದ್ಧನಾಗುವನು.

^೨ ಅಶ್ವಘೋಷ: “ಬುದ್ಧಚರಿತ” I. ೫೪.

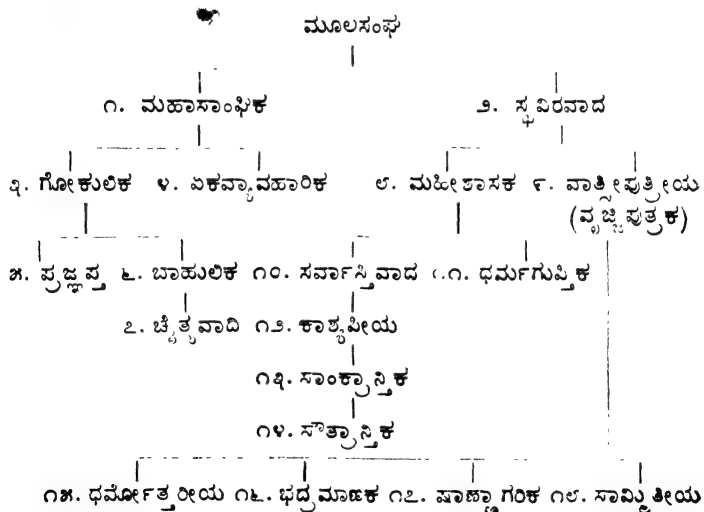
ಮತದ ಒಂದಂಶವನ್ನೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಬೋಧಿಸಿದುದರಿಂದ ಪ್ರಾಚೀನ ಬೌದ್ಧಮತವು ವೈದಿಕವೇ ಆಗಿದೆ. ಬುದ್ಧನಿಗೆ ಮೊದಲು ಶಿಷ್ಯರಾದವರು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು. ವೈದಿಕಮತಕ್ಕೆ ಕೇಂದ್ರವಾದ ಕಾಶಿಯ ಒಳಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಧರ್ಮಚಕ್ರ ಪ್ರವರ್ತನೆಯು ಆರಂಭವಾಯಿತು. ಗೌತಮನು ಸಮಾಜದಲ್ಲಿದ್ದ ದುರಾಚಾರಗಳನ್ನು ತೀವ್ರವಾಗಿ ಖಂಡಿಸಿದರೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ದ್ವೇಷಿಯಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಉಭಯಕುಲ ಪವಿತ್ರರೂ, ಮನ್ತ್ರಜ್ಞರೂ, ಮೂರು ವೇದಗಳನ್ನೂ ಅಧ್ಯಯನಮಾಡಿದವರೂ (ತಿಣ್ಣಂವೇದಾನಂ ಪಾರಗು), ಆಹಿತಾಗ್ನಿಗಳೂ, ಶಮದಮಾದಿ ಗುಣಗಳುಳ್ಳವರೇ ನಿಜವಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೆಂದೂ, ಬೌದ್ಧನಿಗೂ ಇಂತಹ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೂ ಯಾವ ವ್ಯತ್ಯಾಸವೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಬುದ್ಧನು ಹೇಳಿರುವನು.¹⁰ ಮಹಾಪರಿನಿರ್ವಾಣವಾದ ಕೂಡಲೇ ಬುದ್ಧನ ಶಿಷ್ಯರೆಲ್ಲರೂ ಮೊದಲನೆಯ ಮಹಾಸಂಘವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಬುದ್ಧವಚನಗಳನ್ನು ಕ್ರೋಧೀಕರಿಸಿದರು. ಆದರೆ ಸ್ವಲ್ಪಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಶಿಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳು ಉಂಟಾದವು. ಆದುದರಿಂದ ಮಗಧದೇಶದ ರಾಜನಾದ ಕಾಲಾಶೋಕನು ಎರಡನೆಯ ಸಂಘವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆಮಾಡಿದನು. ಆದರೂ ಸ್ವಯೂದ್ಧರಲ್ಲಿಯೇ ಕಲಹಗಳುಂಟಾದುದರಿಂದ ಧರ್ಮಾಶೋಕನು ಕ್ರಿಸ್ತ ಪೂರ್ವ ಮೂರನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಸಂಘವನ್ನನುಕರಿಸಿದನೆಂದು ಸಿಂಹಳ ಗ್ರಂಥಗಳು ಹೇಳುವವು.

ಬೌದ್ಧಮತದ ಬೆಳವಣಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಮೂರು ಘಟ್ಟಗಳಿವೆ (ತ್ರಿಚಕ್ರ). ಮೊದಲು ಪುಂಗಲ (Personality) ವನ್ನು ಸಾಸ್ತ್ರವ-ಅನಾಸ್ತ್ರವ, ಸಾಂಕ್ಷೇಶ-ವ್ಯಾವದಾನಿಕ, ಕುಶಲ-ಅಕುಶಲ ಎಂಬ ಧರ್ಮಗಳಿಗನುಸಾರವಾಗಿ ವಿಭಜಿಸಿ ಸಂಸಾರನಿರೋಧವೇ ನಿರ್ವಾಣ, ಶಾಂತಿಯೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಿದ್ದರು. ಚಿತ್ತ ಮಹಾಭೂಮಿಕಾ ಧರ್ಮಗಳಿದ್ದರೂ ಇವನ್ನು ಆತ್ಮವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುವದಿಲ್ಲ. ಬಾಹ್ಯಾಯತನವು ಅನಿತ್ಯ ಮತ್ತು ಕ್ಷಣಿಕ. ಆದರೆ ಹೇತುಪ್ರತ್ಯಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಆಕಸ್ಮಿಕವಲ್ಲ. ಪ್ರತೀತ್ಯಸಮುತ್ಪನ್ನವಾದುದು. (ಅಸ್ಮಿನ್ ಸತಿ ಇದಂ ಭವತಿ). ಆದುದರಿಂದ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಫಲವಿದ್ದೇ ಇರುವುದು. ಧರ್ಮಗಳು ಸಂಸ್ಕಾರರೂಪಗಳು. ಬಾಹ್ಯಾಯತನದಲ್ಲಿ ರೂಪ, ಶಬ್ದ, ಗಂಧ, ರಸ, ಸ್ಪರ್ಶಗಳಂತೆಯೂ, ಚಿತ್ತಚೈತ್ತಗಳಲ್ಲಿ ವೇದನಾ, ಸಂಜ್ಞಾ, ಸಂಸ್ಕಾರ

¹⁰ ಸುತ್ರನಿಪಾತ—ದೀಘನಿಕಾಯದ ಬ್ರಹ್ಮಜಾಲ, ಸೊನದಂಡ, ಸಾಮುನ್ನ ಫಲ ಸುತ್ರಗಳು, ಧರ್ಮಪದದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವರ್ಗ, ವಾಸೆತ್ತ ಸುತ್ರ, ಬ್ರಹ್ಮಾಯುಸುತ್ರ. ಜಾನು ಸ್ತೋನಿಸುತ್ರ, ದಶಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಜಾತಕ—ಇತ್ಯಾದಿ.

ಗಳಂತೆಯೂ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುವವು. ನಿರ್ವಾಣಸಾಧನೆಗಾಗಿ ನಾಲ್ಕು ಆರ್ಯ ಸತ್ಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬೌದ್ಧ ಸಂಘದಲ್ಲಿ ತುರೀಯಾಶ್ರಮ ದವರೇವಿನಾ ಗೃಹಸ್ಥರಲ್ಲಿಲ್ಲ. ಕೆಲವರು ಭಿಕ್ಷುಗಳು ಆಗಾಗ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ ಕ್ಷಾಮಿ ಒಂದು ಕಡೆ ಸೇರುತ್ತಿದ್ದರು. ಜೈತ್ಯವಂದನೆ, ಬುದ್ಧವಿಗ್ರಹ ಪೂಜೆ, ಮಠಗಳೇ ಮುಂತಾದುವು ಇರಲಿಲ್ಲ. ಬೌದ್ಧಮತವು ಅಶೋಕನ ಕಾಲದ ವರೆಗೂ ಮಧ್ಯದೇಶದಿಂದ ಹೊರಗೆ ಪ್ರಚಾರವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಮಧ್ಯದೇಶದಲ್ಲೂ ಬೌದ್ಧರು ಇತರ ಹಿಂದುಗಳಂತೆಯೇ ಆಚಾರ ವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನು ಹೂಂದಿದ್ದರು. ಭಿಕ್ಷುಗಳು ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನರಿಗೆ ಬೋಧನೆ ಮಾಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಬೌದ್ಧಮತವು ಸನ್ಯಾಸಿಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರವೆಂದು ಗಣಿಸಿದ್ದರು.

ಕಾಕವರ್ಣ (ಕಾಲಾಶೋಕ)ನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನಾ ಭಿನ್ನಾಯಗಳು ಹುಟ್ಟಿ ಅಶೋಕನ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಹದಿನೆಂಟು ಪಂಗಡಗಳಾಗಿದ್ದವೆಂದು ಅಂಟಕಥೆಯಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುವದು.

ಜೈತ್ಯವಾದಿಗಳು ಆನ್ಯದೇಶದಲ್ಲಿ ನಾಗಾರ್ಜುನಕೊಂಡ (ಶ್ರೀಶೈಲ) ದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿ ಪೂರ್ವಶೈಲೀಯ, ಅಪರಶೈಲೀಯ, ರಾಜಗಿರಿಕ, ಸಿದ್ಧಾರ್ಥಕ, ವೆಪುಲ್ಲ (ವೇತುಲ್ಯ) ಎಂಬ ಪಂಗಡಗಳಾದರು.

ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಮಾವಾಟುಗಳಾದವು. ಬುದ್ಧನು ಕೇವಲ ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲ, ಸರ್ವರಿಗೂ ಮುಕ್ತಿಯಿದೆಯೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಿದರು. ಭಾಗವತ ಮತಗಳ ಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ಬೌದ್ಧಮತವೂ ಏಕದೇವತಾ ಪೂಜೆಯ ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗಿತು. ಹಿಂದೆ ನೈರಾತ್ಮ್ಯವೆಂದರೆ ಪುದ್ಗಲಶೂನ್ಯತೆ. ಈಗ ಧರ್ಮನೈರಾತ್ಮ್ಯ ಅಥವಾ ಕೇವಲ ಶೂನ್ಯವಾದವು ಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ಬಂದಿತು. ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧ ವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ವಸ್ತುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಶೂನ್ಯತೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವವು. ಪರಸ್ಪರಾ ಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದರೆ ಸ್ವಭಾವಶೂನ್ಯತೆ. ಇಂತಹ ಆತ್ಮನಿತ್ಯಶೂನ್ಯತೆಯೇ ಬುದ್ಧನ ಧರ್ಮಕಾಯ. ಧರ್ಮಗಳು ಪಂಚಸ್ಥಸ್ಥ, ದ್ವಾದಶಶಾಯತನ, ಅಷ್ಟಾದಶಧಾತು ಎಂಬುದಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸಿ, ಶೂನ್ಯತೆಯೆಂದರೆ ಅತ್ಯಂತಾಭಾವವಲ್ಲ, ಇತರೇತ ರಾಭಾವವೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದೆ. ಹಿಂದೆ ನಾಲ್ಕು ಆರ್ಯ ಸತ್ಯಗಳು ಮುಖ್ಯ ವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದರು. ಈಗ ಸತ್ಯವನ್ನು ಸಂವೃತಿಸತ್ಯ, ಸಾಮ್ಪ್ರತಿ ಸತ್ಯ ಗಳೆಂದು ವಿಭಾಗಿಸಿ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ ಸತ್ಯವಿದೆಯೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ ದರು. ಕರ್ಮ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೆಲ್ಲ ಭ್ರಾಂತಿಮೂಲವಾದುದರಿಂದ ತರ್ಕವೂ ಭ್ರಾಂತಿ. ವಿದ್ವದನುಭವನೇ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕಸತ್ಯ. ಇವರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು (ಸ್ವಾತಂತ್ರಿಕರು) ಅನ್ಯಮತಬಿಡುನೆಗಾಗಿ ಮಾತ್ರ ತರ್ಕವನ್ನಂಗೀಕರಿಸಿದರು. ಈ ಮಹಾಯಾನ ಪಂಥದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಮುಕ್ತಿವಾದವು ಹೊರಟಿತು. ಜ್ಞಾನದ ಪರಾಕಾಷ್ಠದಶೆಯಾದ ಪ್ರಜ್ಞಾಪಾರಮಿತಾ¹¹ಯೆಂಬುದು ಬುದ್ಧನ ಜ್ಞಾನ ಕಾಯ. ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ ದಶೆಯಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧನಿಗೆ ಸ್ವಭಾವಕಾಯವಿದೆ. ಇವೆರ ಡಕ್ಕೂ ಅತಿಶಯವಾದುದೂ, ಲೋಕೋತ್ತರವಾದುದೂ, ಸುಖಸ್ವರೂಪ ವಾದುದೂ ಬುದ್ಧನ ಸಂಭೋಗಕಾಯ. ಆದರೇ ಈ ಸಂಭೋಗಕಾಯ ದಲ್ಲಿಯೂ ದುಃಖದ ಲೇಶವು ಇರುವದರಿಂದ ಬುದ್ಧನಿಗೂ ಸ್ವಲ್ಪ ಸಂವೃತಿಯಿದೆ.

¹¹ ಧರ್ಮಸ್ಯ ಧರ್ಮೇಣ ಶೂನ್ಯತ್ವಾತ್ ಸರ್ವಧರ್ಮ ಶೂನ್ಯತಾ | ಸರ್ವಧರ್ಮಾಣಾಂ ಸಂಸ್ಕೃತಾಸಂಸ್ಕೃತರಾಶೇ ರಿತರೇತರಾಪೇಕ್ಷೇತ್ಸೇನ ಸ್ವಭಾವಾಪರಿನಿಷ್ಪನ್ನತ್ವಾತ್ || (ಹರಿಭದ್ರ—ಅಭಿಸಮಯಾಲಂಕಾರಾಲೋಕ).

ಅನ್ಯತ್ಪ್ರೀತ್ಯಯದಿನಾಮ ಪರೋಪಭವಿಷ್ಯ-| ಜ್ಞಾಯೇತತರ್ಹಬಹುಳಃ ಶಿಖಿನೋಂ ಧಕಾರಃ | ಸರ್ವಸ್ಯಜನ್ತ ಚ ಭೇದೇತ್ಸಲು ಸರ್ವತಶ್ಚ | ತುಲ್ಯಂ ಪರತ್ವಮಖಿಲೇಜನ ಕೇಸಿಯಸ್ಮಾತ್ || ನಾಗಾರ್ಜುನ—ವಿಗ್ರಹವ್ಯಾವರ್ತಿನೀ.

ಸದ್ ಅಸದ್ ಸದಸಚ್ಚೇತಿ ಯಸ್ಯ ಪಕ್ಷೋನವಿದ್ಯತೇ | ಉಪಾಲಮ್ಭಶ್ಚಿರೇಣಾಪಿ ತಸ್ಯ ವಕ್ತುಂನಶಕ್ಯತೇ || ಆರ್ಯದೇವ—ಶತಶಾಸ್ತ್ರ.

¹² ಸರ್ವೇಷಾಮಪಿ ವೀರಾಣಾಂ ಪರಾರ್ಥನಿಯತಾತ್ಮನಾಮ್ | ಯಾಧಿಕಾಜನಯ ತ್ರೀಚ ಮಾತಾತ್ಮಮಸಿ ವತ್ಸಲಾ || ಪ್ರಜ್ಞಾಪಾರಮಿತಾಮುತ್ರ.

ಬುದ್ಧನನ್ನು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣನಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ದೇವತೆಯಂತೆ ಗಣಿಸಿ ಎಗ್ರ ಹಾರಾಧನೆಯು ಆರಂಭವಾಯಿತು. ಮೊದಲು ಮಧುರೆಯಲ್ಲೂ ಅನಂತರ ಗ್ರೀಕರ ರೀತಿಯನ್ನನುಸರಿಸಿ ಗಾನ್ಧಾರದಲ್ಲಿಯೂ ಎಗ್ರಹಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ತಾನ್ತ್ರಿಕಾಚಾರಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸಲು ತೊಡಗಿದರು. ಪ್ರತಿ ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲಿಯೂ ಬುದ್ಧಬೀಜವಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಕಾಲಕರ್ಮಗಳಿಗನುಸಾರವಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ಜೀವಿಗಳೂ ನಿರ್ವಾಣಪದವಿಯನ್ನು ಹೊಂದಬಹುದು ಎಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದರು. ಈ ಮಹಾಯಾನಪಂಥವು ಕ್ರಿಸ್ತಪೂರ್ವ ಎರಡನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ವಿಶಿಷ್ಟರೂಪವನ್ನು ಪಡೆದರೂ ಸ್ಥಿರವಾದ ಅಥವಾ ಹೀನಯಾನದಂತೆಯೇ ಪ್ರಾಚೀನ. ಎರಡು ಯಾನದವರೂ ಸೌಹಾರ್ದದಿಂದ ಒಂದೇ ಮಠದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುತ್ತಿದ್ದರು.

ಮೂರನೆಯ ಘಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಮಾಧ್ಯಮಿಕರು ತರ್ಕಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚು ಗಮನ ಕೊಟ್ಟರು. ಆಸಂಗ, ವಸುಬಂಧು ಮುಂತಾದವರು ಪರಿಕಲ್ಪಿತ, ಪರತಂತ್ರ, ಪರಿನಿಷ್ಪನ್ನಗಳೆಂಬ ಮೂರು ವಿಧಗಳಾದ ಸತ್ಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಆಲಯ ವಿಜ್ಞಾನವಾದವನ್ನು ಹೂಡಿದರು. ಕರ್ಮವಾಸನೆಯು ಅನಾದಿಯಾದುದರಿಂದ ಆಲಯ ವಿಜ್ಞಾನವೆಂಬುದೊಂದು ಇದೆ. ಪ್ರಪಂಚದ ಸತ್ಯತ್ವಕ್ಕೆ ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣವೂ ಇಲ್ಲ. ಎಲ್ಲವೂ ವಿಜ್ಞಾನ ಮಾತ್ರವಾದುದರಿಂದ ನಿರಾಲಂಬವೆಂದು ಕೆಲವರು ಬೌದ್ಧರು ವಾದಿಸಿದರು. ಆದರೆ ದಿಜ್ಞಾಗ, ಶಂಕರ ಸ್ವಾಮಿ, ಧರ್ಮಕೀರ್ತಿ ಮುಂತಾದವರು ಈ ಆಲಯ ವಿಜ್ಞಾನವಾದವನ್ನು ಪ್ರಚ್ಛನ್ನ ಆತ್ಮಾಸ್ತಿತ್ವವಾದವೆಂದು ನಿರಾಕರಿಸಿ ಶೂನ್ಯವಾದಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ರೂಪವನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು.¹⁸ ತರ್ಕದಲ್ಲಿ ತ್ರಿಲಕ್ಷಣಹೇತುವಾದವನ್ನು ತಾವೇ ಸೃಷ್ಟಿಸದಿದ್ದರೂ ಅದನ್ನು ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಗೆ ತಂದರು. ಆದುದರಿಂದ ದಿಬ್ಬಾಗನಿಗೆ ಮಧ್ಯಯುಗದ ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರದ ಜನಕನೆಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿತು. ಇದು ಯೋಗಾಚಾರ ಪಂಥ.

ಕ್ರಿಸ್ತಶಕ ಎಂಟನೆಯ ಶತಮಾನದಿಂದ ಬೌದ್ಧಮತದಲ್ಲಿ ಶೈವ-ಶಾಕ್ತರ ತಾನ್ತ್ರಿಕಾಚಾರಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸೇರಿ ವಜ್ರಯಾನ, ಮನ್ತ್ರಯಾನ ಮುಂತಾದ

¹⁸ ಯದನನ್ವರ್ಥೇಯ ತತ್ತ್ವಂ ತದ್ ಬಹಿರ್ವದವ ಭಾಸತೇ | ಸೋಫೋ (ವಿ)ಜ್ಞಾನ ರೂಪತ್ವಾತ್ ತತ್ತ್ವತ್ವಯತಯಾಪಿಚ || ದಿಜ್ಞಾಗನ ಆಲಮ್ಬನ ಪರೀಕ್ಷಾ. —೬-೮.

ಯದಾ ನ ಭಾವೋ ನಾ ಭಾವೋ ಮತೇಃ ಸಂತಿಷ್ಠತೇ ಪುರಃ | ತದ್ವ್ಯಾನ್ಯಗತ್ಯಭಾವೇನ ನಿರಾಲಮ್ಬಃ ಪ್ರಸಜ್ಯತೇ || ಶಾಂತಿದೇವ—ಬೋಧಿಚರ್ಯಾವತಾರ.

ನಿಸ್ವಭಾವಂ ನಿರಾಲಮ್ಬಂ ಸರ್ವಶೂನ್ಯಂನಿರಾಲಯಂ | ಪ್ರಪಂಚಸಮುಕ್ರಾಂತ ಬೋಧಿಚಿತ್ತಸ್ಯಲಕ್ಷಣಮ್ || ನೈರಾತ್ಮ್ಯಪರಿಪುಚ್ಛ.

ಪಂಗಡಗಳುಂಟಾದುವು. ಶೂನ್ಯವೇ ವಚ್ಛ.¹⁴ ಬೌದ್ಧ ಮತದ ಈ ರೂಪವು ಪೂರ್ವದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಾರವಾಯಿತು. ಬೌದ್ಧ ಮತದ ಪತನಹೇತುವೂ ಆಯಿತು. ಹೀಗೆ ಬುದ್ಧನಿರ್ವಾಣದನಂತರ ಮೂಲ ಮತವು ಅಶೋಕ, ಕನಿಷ್ಠ, ಹರ್ಷವರ್ಧನರ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ರೂಪಗಳನ್ನು ಪಡೆಯಿತು.

ಬೌದ್ಧ ಮತವು ಹುಟ್ಟಿದ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಅದೃಶ್ಯವಾಗಿ ಪರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಜೀವಂತವಾಗಿರುವುದು. ಸನಾತನಧರ್ಮದವರು ಬೌದ್ಧರನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಿ ಪರದೇಶಗಳಿಗೆ ಅಟ್ಟಿದರೆಂದು ಕೆಲವು ನಿರಾಧಾರವಾದ ಜನಜನಿತ ಕಥೆಗಳು ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿವೆ. ಕುಮಾರಿರೂ, ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರೂ, ಭಟ್ಟಾಕಲಂಕನೂ ಬೌದ್ಧ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನೂ, ನಾಗಾರ್ಜುನಕೊಂಡ ಕಂಚಿ ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಬೌದ್ಧರ ಸಂಘಾರಾಮಗಳನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡಿದರೆಂದು ಕಟ್ಟುಕತೆಗಳಿವೆ. ಆದರೆ ಬೌದ್ಧರಂತೆಯೇ ವೇದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸದ ಜೈನ ಮತವು ಈಗಲೂ ಸ್ವದೇಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರಬಲವಾಗಿರುವುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವನ್ನು ವಿವೇಚಿಸಬೇಕು. ಜೈನರು ಈಶ್ವರಾಸ್ತಿತ್ವವನ್ನಂಗೀಕರಿಸದಿದ್ದರೂ, ವೇದಗಳನ್ನು ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದಿದ್ದರೂ ಆತ್ಮವೆಂಬುದು ಇದೆ ಎಂದು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದಲೇ ಜೈನಮತವು ಉಳಿದಿದೆ. ಜೈನರು ಸ್ವದೇಶೀಯತೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರಲಿಲ್ಲ. ಸೈರಾತ್ಮ್ಯವಾದವನ್ನೂ ಕೇವಲ ಭಾವನಾಮೂಲಕವಾದ ವಿಶ್ವಕುಟುಂಬತ್ವವನ್ನೂ ಯಾವ ರೂಪದಲ್ಲಿಯೇ ಆಗಲಿ ಭಾರತೀಯರು ಅಂಗೀಕರಿಸಲಾರರು. ನಿರೀಶ್ವರವಾದವು ಸಾಂಖ್ಯ, ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಾ, ಜೈನ, ಬೌದ್ಧ, ಚಾರ್ವಾಕ ಮತಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲ ಕಂಡುಬರುವುದು. ಆದರೆ ಸೈರಾತ್ಮ್ಯವಾದವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ ಬೌದ್ಧ, ಚಾರ್ವಾಕ ದರ್ಶನಗಳಿಗೆ ಭರತಖಂಡದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನವಿಲ್ಲ. ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಕರೂ ವೇದಾಂತಿಗಳೂ ತರ್ಕವಿರುದ್ಧವಾದ ಬೌದ್ಧ ಮತದ ಅಂಶಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದರೂ ಅಹಿಂಸಾ, ಕಾರುಣ್ಯ, ವೈರಾಗ್ಯ, ಲೋಕಸಂಗ್ರಹ ಮುಂತಾದ ಸಾಮಾನ್ಯ ಧರ್ಮಗಳು ಸನಾತನ ಮತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಅವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಬುದ್ಧನನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅವತಾರವೆಂದು ಗಣಿಸಿದರು. ಭರತಖಂಡದ ಈಶಾನ್ಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬೌದ್ಧ ಮತಾನುಯಾಯಿಗಳು ಶೈವ ಮತ್ತು ಶಾಕ್ತಮತಗಳನ್ನಂಗೀಕರಿಸಿದರು. ದಕ್ಷಿಣದೇಶದಲ್ಲಿ ಸಂಘಸಾಹಿತ್ಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬೌದ್ಧ ಮತವು ಪ್ರಬಲವಾಗಿದ್ದಂತೆ ಮಣಿಮೇಖಲೈ, ಶಿಲಪ್ಪದಿಕಾರಂ ಮುಂತಾದ ಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ ಕಂಡುಬರುವುದು.

¹⁴ ದೃಢಸಾರಮಸಾಶೀರ್ಯಮಚ್ಛೇದ್ಯಾಭೇದ್ಯಲಕ್ಷಣಂ | ಅದಾಹಿ ಅವಿನಾಶೀಚ ಶೂನ್ಯತಾ ವಚ್ಛಮುಚ್ಛತೇ ||

ಬುದ್ಧ ಕಂಚಿಯಲ್ಲಿ ಅಕಲಂಕ, ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬೌದ್ಧರ ಘಟಿಕಾ ಸ್ಥಾನವಿದ್ದಿತು. ಬುದ್ಧ ಘೋಷನು ಕಾವೇರಿ ತೀರದಲ್ಲಿ ಕಳಭುರಾಜನಾದ ಅಚ್ಯುತ ಏಕ್ರಾಸ್ತನೆಂಬವನ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದನು. ದಿವ್ಯಾಂಗ, ಧರ್ಮಕೀರ್ತಿ ಮುಂತಾದ ಉದ್ಧಾಮ ಪಣ್ಣಿತರು ದಕ್ಷಿಣಾದೇಶದವರು. ಅಶೋಕನು ಬೌದ್ಧನಾಗಿದ್ದನೆಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಬಲ ಸಂಶಯವಿದೆ. ಸಿಂಹಳಗ್ರಂಥಗಳು ಮಾತ್ರ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರ, ಮಹಿಷಮಂಡಲಗಳಿಗೆ ಮಹಾಧರ್ಮರಖಿತ, ರಖಿತ, ಮಹಾದೇವ ಎಂಬ ಭಿಕ್ಷುಗಳು ಅಶೋಕನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬೌದ್ಧ ಮತವನ್ನು ಪ್ರಚಾರಮಾಡಿದರೆಂದು ಹೇಳುವವು. ಎಳನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ಪ್ರವಾಸ ಮಾಡಿದ ಯುವಾನ್ ಚಾವ್ತಾಂಗನು ಅಶೋಕನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಜೈತ್ಯಗಳೂ, ಸಂಘಾರಾಮಗಳೂ, ವಿಹಾರಗಳೂ, ಕಂಚಿ, ಕೊಂಕಣಪುರ (ಒನವಾಸಿ), ಬಾದಾಮಿ ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಇದ್ದವೆಂದೂ ಕರ್ಣಾಟಕದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಪಂಥದವರೂ ಇದ್ದರೆಂದು ಹೇಳಿರುವನು. ಬೆಳಗಾವಿಯ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದಲ್ಲಿ ಚತುಸ್ಸಮಯ (ಶ್ರೀವ, ವೈಷ್ಣವ, ಜೈನ, ಬೌದ್ಧ)ಗಳನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಶಾಸನಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುವದು. ಶ್ರೀ ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರು ಜೈನರನ್ನೂ ಬೌದ್ಧರನ್ನೂ ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಾದದಲ್ಲಿ ಸೋಲಿಸಿದರೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಬೆಳಗಾವಿಯಲ್ಲಿ ೧೩ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದ ವರೆಗೂ ತಾರಾಭಗವತಿಯ ಪೂಜೆಯು ಇದ್ದಿತೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿರುವ ಒಂದು ವಿಗ್ರಹವು ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿದೆ. ಕಂಚಿಯಲ್ಲಿ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ತಾರಾಭಗವತಿಯ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಮಾರ್ಪಡಿಸಿ ಮಹಿಷಮರ್ದಿನಿ ಅಥವಾ ಕಾಮಾಕ್ಷೀ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ತಂದರೆಂದು ಒಂದು ಐತಿಹ್ಯವಿದೆ. ಈಗಲೂ ಕೂಡ ಬೌದ್ಧ ಮತದ ಅವಶೇಷಗಳು ಕಂಚಿಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವವು. ಮಂಜುಶ್ರೀಮೂಲಕಲ್ಪವೆಂಬ ಎಂಟನೆಯ ಶತಾಬ್ದದ ಬೌದ್ಧಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಮಂಜುಶ್ರೀ ಅಥವಾ ಅವಲೋಕಿತ ಬೋಧಿಸತ್ತ ಪೂಜೆಯು ದಕ್ಷಿಣದೇಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಾರಹೊಂದಿತೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.¹⁵

ನಾಗಾರ್ಜುನನು ಕರ್ಣಾಟಕದಲ್ಲಿ ನಾಗಾವಿಯಲ್ಲಿದ್ದನೆಂದೂ ಶಾತವಾಹನ ರಾಜನ ಮಿತ್ರನಾಗಿದ್ದು ಸುಹೃಲ್ಲೇಖವನ್ನು ಬರೆದನೆಂದೂ, ಅನಂತರ ಶಾತ

¹⁵ ಮಂಜುಶ್ರೀಯೋಫಮಹಾತ್ಮಾ(ಂ)ವೈ ಕುಮಾರೋಬಾಲರೂಢಿಃ | ಸಿದ್ಧತೇ ಚತದಾ ದೇಶೇ ಕಲಿಪ್ರಾಪ್ತೇ(ಚ)ತದಾಯುಗೇ || ಪರ್ವತಂವಿನ್ಯಮಾತ್ಯ (ಶ್ರೀ)ತಂ ಸಾಗರೇ ಲವಣೋದಕೇ | ಕಾರ್ತಿಕೇಯೇತಿ ಸಾಮಾಖ್ಯಾತಃ ಸತ್ತ್ವಾನಾಂ ವರದಾಯಕಃ | ಅಜ್ಞಾಂ ಭೋ ! ಬೋಧಿಸತ್ತೇನ ಮಂಜುಘೋಷೇಣಧೀಮತಾ | ಸತ್ತ್ವಾನಾಂಹಿತ ಕಾಮಾರ್ಥಂ

ವಾಹನರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದ ಶ್ರೀಶೈಲ (ನಾಗಾರ್ಜುನಿಕೊಂಡ)ಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಅಲ್ಲಿ ಸಂಘಾರಾಮಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನೆಂದೂ ತಿಳಿದುಬರುವದು. ಶಾತವಾಹನರ ಅನಂತರ ಆನ್ಧ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಇಕ್ಷ್ವಾಕುವಂಶದ ರಾಜರು ಬೌದ್ಧಮತವನ್ನು ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸಿದರು. ಶಾರ್ಲೆ, ನಾಸಿಕ, ಅಜಂತಾ, ಅಮರಾವತೀ, ಜಗ್ಗಯ್ಯ ಪೇಟೆ, ಗೋಲಿ, ಬಿಜವಾಡ ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಶಿಲ್ಪಕಲೆಯು ಬೌದ್ಧರಿಂದ ವಿಕಾಸಹೊಂದಿತು. ದೇಶಾಂತರಗಳಲ್ಲಿ ಬೌದ್ಧಮತವು ಹೇಗೆ ಹರಡಿತೆಂಬುದನ್ನು ಮುಂದೆ ವಿವರಿಸುವೆವು. ಪಶ್ಚಿಮ ತೀರಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ, ಈಗಲೂ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿರುವ ಶಾಸ್ತ (ಅಯ್ಯನಾರ್), ಭಗವತೀ, ಮಂಜುನಾಥ, ಕುಮಾರ ಸ್ವಾಮಿ (ಮುರುಗನ್), ಮತ್ತು ಬಹುಶಃ ವೆಂಕಟ ಮತ್ತು ಧರ್ಮರಾಯ ಪೂಜೆಗಳು ಬೌದ್ಧಮತದ ಸಂಪರ್ಕವನ್ನು ತೋರಿಸುವವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಹೀಗೆ ದಕ್ಷಿಣಾಪಥದಲ್ಲಿ ಶಾತವಾಹನ, ಚೋಳ, ಚಾಳುಕ್ಯ, ಪಲ್ಲವ, ಹೊಯ್ಸಳ, ಕಾಕತೀಯರ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಬೌದ್ಧಮತವು ಇದ್ದಿತು. ವಿಜಯನಗರ ಸ್ಥಾಪನೆಯಾದ ಅನಂತರ ಬೌದ್ಧಮತದ ಕುರುಹು ಕಾಣುವದಿಲ್ಲ.

ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ಮುಸ್ಲಿಮ್ ದಂಡನಾಯಕನಾದ ಮುಹಮ್ಮದ್ ಬಾಖ್ತಿಯಾರ್ ಎಂಬುವನು ಬಂಗಾಳ ದೇಶವನ್ನು ಗೆದ್ದು ಬೌದ್ಧಮತದ ಕೇಂದ್ರಗಳಾದ ನಾಲಂದಾ ಮತ್ತು ವಿಕ್ರಮಶೀಲಾ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ ಬೌದ್ಧಭಿಕ್ಷುಗಳನ್ನು ಓಡಿಸಿದುದರಿಂದ ಬೌದ್ಧಮತವು ಕ್ಷೀಣವಾಗುತ್ತ ಬಂದಿತು. ಹದಿನಾರನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ಪೋರ್ಚುಗೀಸರು ಬಂದು ಕನ್ಹೇರಿ ಸಂಘಾರಾಮದಲ್ಲಿದ್ದ ಬೌದ್ಧರನ್ನೆಲ್ಲ ಬಲವಂತವಾಗಿ ಕ್ರೈಸ್ತ ಮತಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡರು. ಈ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಬೌದ್ಧಮತವು ಭರತಖಂಡದಲ್ಲಿ ಅದೃಶ್ಯವಾಯಿತು.

ಆರ್ಹತದರ್ಶನ: ಜೈನಮತದಲ್ಲಿ ಜೀವ ಆಜೀವಗಳೆಂದು ದ್ರವ್ಯವು ಎರಡು ವಿಧ. ಜೀವಲಕ್ಷಣಗಳು ಉಪಯೋಗಮಯ (ಚಾರ್ವಾಕ—ನೈಯಾಯಿಕ ಪ್ರತಿ), ಅಮೂರ್ತ (ಚಾರ್ವಾಕ—ಭಾಟ್ಟ ಪ್ರತಿ), ಕರ್ತ (ಸಾಂಖ್ಯ ಪ್ರತಿ), ಸ್ವದೇಹ ಪರಿಮಾಣ (ನೈಯಾಯಿಕ-ಸಾಂಖ್ಯ-ಮೀಮಾಂಸಕ ಪ್ರತಿ), ಭೋಕ್ತಾ (ಬೌದ್ಧ ಪ್ರತಿ), ಸಂಸಾರಸ್ಥಾ (ಸದಾಶಿವಮತ ಪ್ರತಿ), ಸಿದ್ಧ (ಭಾಟ್ಟ

ನಿವಸೇದ್ಧ ಕ್ಷಿಣಾಂದಿಶಿ || ಕಾರ್ತಿಕೇಯಸ್ಯಯೇಮನ್ತಾ ಕಥಿತಾಮಂಜುಭಾಣಿನಾ | ತಸ್ಮಿನ್ ದೇಶೇತದಾಸಿದ್ಧಿಃ ಭವಿಷ್ಯತಿ ನ ಸಂಶಯಃ || ಶ್ರೀಪರ್ವತೇ ತದಾ ದೇಶೇ ವಿನೃತ್ಯಕುಕ್ತಿ ನಿತಮ್ಬಯೋಃ || ನಾನಾದ್ವೀಪೇಷು ಸರ್ವತ್ರ ಕಳಿಂಗೋದ್ರೇಷು ಕೀರ್ತ್ಯತೇ || ಮಂಜು ಶ್ರೀಮೂಲಕಲ್ಪ. Tr- Skt. S. ೬೩೬.

—ಚಾರ್ವಾಕ ಪ್ರತಿ) ಮತ್ತು ಉದ್ವಿಗತಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಿದೆ. ಜೀವಗಳಲ್ಲಿ ಬದ್ಧ ಮುಕ್ತರೆಂಬ ಭೇದವಿದೆ. ಬದ್ಧರಲ್ಲಿ ಸ್ಪರ್ಶೇಂದ್ರಿಯವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೊಂದಿದ ಸಾಧುವರ, ಹೆಚ್ಚು ಇಂದ್ರಿಯಗಳುಳ್ಳ ತ್ರಸ ಎಂಬ ಎರಡು ಪಂಗಡಗಳಿವೆ. ಅಜೀವ ದ್ರವ್ಯಗಳು ಧರ್ಮ, ಅಧರ್ಮ, ಆಕಾಶ, ಪುಷ್ಕಲ, ಕಾಲ ವೆಂಬುವು. ಕಾಲವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮಿಕ್ಕ ಏದೂ ಅಸ್ತಿತ್ವಕಾಯಗಳು. ಪುಷ್ಕಲವು ಶುದ್ಧವಾದ ಆತ್ಮವನ್ನು ಹೊಕ್ಕು (ಆಸ್ರವ) ಬಂಧನವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದು. ಇದರಿಂದ ಸಂವರ ಉಂಟಾಗುವದು. ಆತ್ಮದಿಂದ ಪುಷ್ಕಲವನ್ನು ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನ. ಸಮ್ಯಗ್ ಜ್ಞಾನ, ಸಮ್ಯಕ್ಚಾರಿತ್ರಗಳೆಂಬ ರತ್ನತ್ರಯಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಡಿಸುವದಕ್ಕೆ ನಿರ್ಜರವೆಂದು ಹೆಸರು. ಇದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷವು ಲಭಿಸುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ಮೋಕ್ಷ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವವರೂ, ನಾಲಕ್ಕು ವಿಧವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು (ಜ್ಞಾನಾವರಣೀಯ, ದರ್ಶನಾವರಣೀಯ, ಮೋಹ ನೀಯ, ಆಸ್ತರಾಯ) ನಾಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡಿರುವವರೂ, ದರ್ಶನ, ಸುಖ, ಜ್ಞಾನ, ವೀರ್ಯವುಳ್ಳವರೂ ಅರ್ಹತ, ತೀರ್ಥಂಕರ (ತೀರ್ಥಂ ಪ್ರವಚನಂ. ತತ್ತ್ವ ಕಾಶತ್ವಾತ್ ತೀರ್ಥ ಕರತ್ವಮ್), ವೀತರಾಗರೆಂದು ಎನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವರು. ಋಷಭ ತೀರ್ಥಂಕರನಿಂದ ವರ್ಧಮಾನ ಮಾಹಾವೀರನ ವರೆಗೂ ಚತುರ್ವಿಂಶತಿ ತೀರ್ಥಂಕರರು ಈ ಮತವನ್ನು ಪ್ರಚಾರಮಾಡಿದರು.¹⁶ ಲೋಕ ಶಿಖರದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮದೇಹವನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ ಲೋಕಾಲೋಕವನ್ನರಿತ ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಸಿದ್ಧರು. ದರ್ಶನಜ್ಞಾನ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ವೀರ್ಯ, ಚಾರಿತ್ರ, ತಪ, ಆಚಾರ ಪರರಾದವರು ಆಚಾರ್ಯರು. ರತ್ನತ್ರಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಧರ್ಮೋಪದೇಶದಲ್ಲಿ ನಿರತರಾದವರು ಉಪಾಧ್ಯಾಯರು. ಶುದ್ಧರಾಗಿ ನಿತ್ಯವೂ ದರ್ಶನ ಜ್ಞಾನಚಾರಿತ್ರಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸುವವರು ಸಾಧುಗಳು. ಇವರೈವರಿಗೂ ಪಂಚಪರಮೇಷ್ಠಿಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. “ಅರ್ಹತರಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರ, ಸಿದ್ಧರಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರ, ಆಚಾರ್ಯರಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರ, ಉಪಾಧ್ಯಾಯರಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರ ಲೋಕದ ಸರ್ವಸಾಧುಗಳಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರ” ಎಂಬುದು ಪಂಚಪರಮೇಷ್ಠಿ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಂತ್ರ.¹⁷

¹⁶ ಋಷಭ, ಅಜಿತ, ಶಂಭುನಮಿ, ವಿಮಲ, ಸುವ್ರತ, ಚಂದ್ರ, ಶಾನ್ತಿ, ಕುಂಭ, ಸುಮತಿ, ಸುವಿಧಿ, ಶೀತಲ, ವಾಸುಪುಷ್ಕ, ಧರ್ಮ, ನನ್ನನ. ಮಲ್ಲಿ, ಸುಪಾರ್ಶ್ವ, ಅರ, ಪದ್ಮ ಪ್ರಭ, ಶ್ರೀಯಾಂಸ, ಅನನ್ತ, ನೇಮಿ, ಪಾರ್ಶ್ವ, ಮಹಾವೀರ,

¹⁷ ಐಮೋ ಅರಿಹನ್ತಾಣಂ, ಐಮೋಸಿದ್ಧಾಣಂ, ಐಮೋ ಆಇರಿಯಾಣಂ, ಐಮೋ ಉವಜ್ಞಾಯಾಣಂ, ಐಮೋ ಲೋಕ ಸವ್ವಸಾಹೂಣಮ್.

ಜೈನರು ಅಸೈಕಾಸ್ತವಾದಿಗಳು. ಚಾಣಾಕನು ಅಭಿನ್ನ ಬೋಧ, ಶ್ರುತ, ಅವಧಿ, ಮನಃಪರ್ಯಾಯ ಮತ್ತು ಕೇವಲ ಎಂಬ ಐದು ರೂಪವಾಗಿದೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಚಾಣಾಕನಲ್ಲಿ ನಯ ಸಸ್ತಭಂಗೀ ಪ್ರಮಾಣಸಸ್ತಭಂಗೀ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ನಯದಲ್ಲಿ ದ್ರವಾರ್ಥಿಕ, ಪರ್ಯಾಯಾರ್ಥಿಕವೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ದ್ರವಾರ್ಥಿಕವು ಸೈಗವು, ಸಂಗ್ರಹ, ಸ್ಥಾಪಹಾರವೆಂದೂ ; ಪರ್ಯಾಯಾರ್ಥಿಕವು ಋಜುಸೂತ್ರ, ಶಬ್ದ, ಸಮಭರೂಢ ಮತ್ತು ಏವಂಭೂತನೆಂಬುದಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಪ್ರಮಾಣ ಸಸ್ತಭಂಗಿಗೆ ಸ್ಯಾದ್‌ವಾದವೆಂದು ಹೆಸರು. “ಸ್ಯಾದಸ್ತಿ” ಎಂಬುದು ವಿಧಾನ ವಿವಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿಯೂ, “ಸ್ಯಾನ್ವಾಸ್ತಿ” ನಿಷೇಧದಲ್ಲಿಯೂ, “ಸ್ಯಾದಸ್ತಿಚ ನಾಸ್ತಿಚ” ಎಂಬುದು ಕ್ರಮದಿಂದ ಉಭಯವಾಂಛೆಯಲ್ಲಿಯೂ, “ಸ್ಯಾದವಕ್ತವ್ಯಂ” ಯುಗಪದ್ವಿವಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಅಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ “ಸ್ಯಾದಸ್ತಿ ಅವಕ್ತವ್ಯಂ” ಆದ್ಯವಾಚ್ಯ ವಿವಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿಯೂ, “ಸ್ಯಾನ್ವಾಸ್ತಿ ಅವಕ್ತವ್ಯಂ” ಎಂಬುದು ಅಂತ್ಯವಾಚ್ಯ ವಿವಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿಯೂ, “ಸ್ಯಾದಸ್ತಿಚ ನಾಸ್ತಿಚ ಅವಕ್ತವ್ಯಂ” ಎಂಬುದು ಸಮುಚ್ಚಯದಲ್ಲಿಯೂ ಪರಮತ ಖಂಡನೆಗಾಗಿ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗುವವು.¹⁸ ಈ ತರ್ಕದಿಂದ ಸರ್ವಚಾಣಾಕನೂ ಅಸೈಕಾಸ್ತಿಕವಾಗುವದೆಂದು ಹೇಳಲಾಗದು. ಸಮ್ಯಗ್ ಚಾಣಾಕನು ಸಂಶಯ, ವಿಮೋಹ, ವಿಘ್ರಮ ವಿವರ್ಜಿತನೆಂದೂ, ಅತ್ಮಪರಸ್ವರೂಪನೆಂದೂ, ಸಾಕಾರ, ಅನೇಕ ಭೇದ ಮತ್ತು ಗ್ರಹಣಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳದೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಿದೆ.¹⁹

ಗೌತಮಬುದ್ಧನ ಸಮಕಾಲೀನನಾದ ವರ್ಧಮಾನಮಹಾವೀರನೂ, ಆತ

¹⁸ ತದ್ವಿಧಾನವಿವಕ್ಷಾಯಾಂ ಸ್ಯಾದಸ್ತೀತಿಗತಿರ್ಭವೇತ್ | ಸ್ಯಾನ್ವಾಸ್ತೀತಿಪ್ರಯೋಗ ಸ್ವಾತ್ ತನ್ನಿಷೇಧೇ ವಿವಕ್ಷಿತೇ || ಕ್ರಮೇಣೋಭಯವಾಂಛಾಯಾಂ ಪ್ರಯೋಗಃ ಸಮುದಾಯವಾನ್ | ಯುಗಪದ್ವಿವಕ್ಷಾಯಾಂತು ಸ್ಯಾದವಾಚ್ಯಮಶಕ್ತತಃ || ಆದ್ಯವಾಚ್ಯವಿವಕ್ಷಾಯಾಂ ಪಂಚಮೋಭಂಗ ಇತ್ಯತಃ | ಅಂತ್ಯವಾಚ್ಯವಿವಕ್ಷಾಯಾಂ ಷಷ್ಠೋಭಂಗಃ ಸಮುದ್ಭವಃ || ಸಮುಚ್ಚಯೇನ ಯುಕ್ತಶ್ಚ ಸಪ್ತಮೋಭಂಗಃ ಉಚ್ಯತೇ || ಅಕಲಂಕ—ತತ್ತ್ವಾರ್ಥರಾಜ ವಾರ್ತಿಕ.

¹⁹ ಜೀವಃ ಉಪಯೋಗಮಯಃ ಅಮೂರ್ತಃ ಕರ್ತಾಸ್ವದೇಹಪರಿಮಾಣಃ | ಭೋಕ್ತಾ ಸಂಸಾರಸಂಧಿಸಿದ್ಧಃ ಸವಿಸ್ತಸಾಲಾರ್ಥಗತಿಃ || ದ್ರವ್ಯಸಮ್ಗ್ರಹ—I, ೨.

ಜೀವ ಇತಿ ಭವತಿ ಚೇತನೋಪಯೋಗ ವಿಶೇಷಿತಃ ಪ್ರಭುಃ ಕರ್ತಾ | ಭೋಕ್ತಾ ಚ ದೇಹಮಾತ್ರೋ ನಹಿಮೂರ್ತಃ ಕರ್ಮಸಂಯುಕ್ತಃ || ಪಂಚಾಸ್ತಿಕಾಯಃ—I, ೨೮.

ಸಂಶಯವಿಮೋಹವಿಘ್ರಮವಿವರ್ಜಿತಂ ಅತ್ಮಪರಸ್ವರೂಪಸ್ಯ | ಗ್ರಹಣಂ ಸಮ್ಯಗ್ ಜ್ಞಾನಂ ಸಾಕಾರಮನೇಕಭೇದಂ ಚ || ದ್ರವ್ಯಸಮ್ಗ್ರಹ.

ಸಿಗೆ ಹಿಂದೆ ಕ್ರಿಸ್ತಪೂರ್ವ ಎಂಟನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ವಾರ್ತನಾಥನೂ ಚಾರಿತ್ರಕ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳೆಂದು ಯಾಕೊಬಿ ಹೇಳುವರು. ವೀರನಿರ್ವಾಣದ ಕಾಲವು ಕ್ರಿಸ್ತಪೂರ್ವ ೫೫೭ ಎಂದೂ ಡಾ. ಕಾರ್ಪೆಂಟೀರ್, ಕ್ರಿಸ್ತಪೂರ್ವ ೫೨೮ ಎಂದೂ ಮೇರುತುಂಗನು, ಅಟೋಸ್ಪಿನ್ ಕ್ರಿಸ್ತಪೂರ್ವ ೪೭೩-೪೭೨ ಯೆಂದೂ, ಸೇಮಿಚನ್ಡ್ರನು ಕ್ರಿಸ್ತಪೂರ್ವ ೬೮೨ ಎಂದೂ ಶ್ರವಣಬೆಳಗೊಳ ಶಾಸನಗಳು ವಿಕ್ರಮನಿಗೆ ಹಿಂದೆ ೬೦೫ ವರ್ಷ, “ಶಕ” ಕಾಲಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆ ೪೬೧, ೯೭೯೫, ೧೪೭೯೩ ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ವರ್ಧಮಾನ ಮಹಾವೀರನು ಗೌತಮಬುದ್ಧ, ಮಂಖಲೀ ಪುತ್ರಗೋಶಾಲರಿಗಿಂತ ಮಯ್ಯಸಿ ನಲ್ಲಿ ಜ್ಯೇಷ್ಠನು ಮತ್ತು ಬುದ್ಧನ ನಿರ್ವಾಣಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆಯೇ ನಿರ್ವಾಣವನ್ನು ಪಡೆದನು.

ಮಹಾವೀರ ನಿರ್ವಾಣಾನಂತರ ಏಕಾದಶ ಗಣಧರರೂ, ಸಪ್ತಗಣಗಳೂ, ಅನುಬದ್ಧ ಕೇವಲಿಗಳೂ, ಶ್ರುತಕೇವಲಿಗಳೂ, ಅಭಿನ್ನದಶಪೂರ್ವಧರರೂ, ಏಕಾದಶಾಂಗಧರರೂ, ಆಚಾರಾಂಗಧರರೂ, ಸೂರಿಗಳೂ ಕ್ರಿಸ್ತಶಕ ಒಂದನೆಯ ಶತಾಬ್ದದ ವರೆಗೆ ಜೈನಮತವನ್ನು ಪ್ರಚಾರಮಾಡಿದರು.¹⁰ ಶ್ರುತ ಕೇವಲಿ ಭದ್ರಬಾಹುವು ತನ್ನ ಶಿಷ್ಯನಾದ ಮೌರ್ಯಚಂದ್ರಗುಪ್ತನೊಡನೆ “ಕಲ್ಪವೃ” (ಕಟವಪ್ರ=ಶ್ರವಣಬೆಳಗೊಳ) ಪರ್ವತಕ್ಕೆ ಬಂದು ಇಲ್ಲಿಯೇ

¹⁰ ೧೧ ಗಣಧರರು—ಇನ್ದ್ರಭೂತಿ, ಗೌತಮತ, ಅಗ್ನಿಭೂತಿ, ವಾಯುಭೂತಿ, ಅಕಮ್ಪನ, ಮೌರ್ಯ, ಸುಧರ್ಮಪುತ್ರ, ಮೈತ್ರೇಯ, ಮಾನ್ದ್ಯ, ಅಂಧವಲ, ಪ್ರಭಾಸಕ, ೭ ಗಣಗಳು—ಪೂರ್ವಜ್ಞ, ವಾದಿ, ಅವಧಿಜ್ಞ, ವೈಕ್ರಿಯಕ, ಶಿಕ್ಷಕ, ಕೇವಲಜ್ಞಾನಿ. ೨ ಧೀಪರ್ಯಯಜ್ಞ, ಅನುಬದ್ಧ ಕೇವಲಿಗಳು (ವೀರನಿರ್ವಾಣಾನಂತರ)—ಗೌತಮ, ಸುಧರ್ಮ, ಜಂಬು.

೫ ಶ್ರುತಕೇವಲಿಗಳು—ವಿಷ್ಣು, ಅಪರಾಜಿತ, ನನ್ನಿಮಿತ್ರ, ಗೋವರ್ಧನ, ಭದ್ರ ಬಾಹು.

೧೧ ಅಭಿನ್ನದಶಪೂರ್ವಧರರು—ಕ್ಷತ್ರಿಯ, ಪೋಷ್ಠಿಲ, ಗಂಗದೇವ, ಜಯ, ಸುಧರ್ಮ, ವಿಜಯ. ವಿಶಾಖ, ಬುದ್ಧಿಲ, ಧೃತಷೇಣ, ನಾಗ, ಸಿದ್ಧಾರ್ಥಕ.

೫ ಏಕಾದಶಾಂಗಧರರು—ನಕ್ಷತ್ರ, ಪಾಂಡು, ಜಯಪಾಲ, ಕಂಸಾಚಾರ್ಯ, ದ್ರುಮಷೇಣ.

೪ ಆಚಾರಾಂಗಧರರು—ಶೋಹಾಚಾರ್ಯ, ಸುಭದ್ರ, ಯಶೋಭದ್ರ, ಭದ್ರ ಬಾಹು.

೧೩ ಸೂರಿಗಳು—ಕುಮ್ಭ, ವಿನೀತ, ಹಲಧರ, ವಸುದೇವ, ಅಚಲ, ಮೇರು, ಧೀರ, ಸರ್ವಜ್ಞ, ಸರ್ವ (ಗುಪ್ತಿ) ಗುಪ್ತ, ಮಹೀಧರ, ಧನಪಾಲ, ಮಹಾವೀರ, ವೀರ.

ಸಿದ್ಧಿ ಹೊಂದಿನನೆಂದೂ, ಆತನೊಡನೆ ದಿಟ್ಟಿವಾದವೊಂದು ವಿನಾ ಮಿಕ್ಕ ಎಲ್ಲಾ ಜೈನಶಾಸ್ತ್ರಗಳೂ ಮರೆಯಾದವೆಂದೂ, ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷಗಳನಂತರ ಭದ್ರ ಬಾಹುವಿನ ಶಿಷ್ಯರು ಉತ್ತರದೇಶಕ್ಕೆ ಹೋದಾಗ ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಜೈನರಲ್ಲಿ ಎರಡ್ಡಾ ಚಾರಗಳು ಕಂಡುಬಂದುದರಿಂದ ಜೈನಸಂಘದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಪಂಗಡಗಳಾದುವೆಂದೂ ದಿಗಂಬರ ಜೈನರು ಹೇಳುವರು. ಶ್ರೇತಾಮ್ಬರರು ಶಾಸ್ತ್ರಗಳೆಲ್ಲವು ತಮ್ಮಲ್ಲಿ ಉಳಿದಿವೆಯೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಮೌರ್ಯರಾಜನಾದ ಅಶೋಕನೂ ಸಂಪ್ರತಿಯೂ ಜೈನರೆಂದೂ, ಸಂಪ್ರತಿಯು ಪರ್ವಿಯು, ಅರೇಬಿಯ ಮುಂತಾದ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಜೈನಮತ ಪ್ರಚಾರಮಾಡಿದನೆಂದೂ ಶ್ರೇತಾಮ್ಬರರ ಗ್ರಂಥಗಳು ಹೇಳುವವು. ಕ್ರಿಸ್ತಪೂರ್ವ ಒಂದನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ಕಾಲಕಾ ಚಾರ್ಯನು ಶಕರನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡುಬಂದು ಗರ್ದಭಿಲರ ವಂಶವನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡಿದನು. ಅನಂತರ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನು ಜೈನಮತವನ್ನು ಪೋಷಿಸಿದನು. ಮಧುರ, ಉಜ್ಜಯಿನಿ, ರಾಜಗೃಹ ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಕಾಲದ ಜೈನರ ಶಾಸನಗಳೂ, ತೀರ್ಥಂಕರರ ವಿಗ್ರಹಗಳೂ ಸಿಕ್ಕಿವೆ. ಇದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಕಳಿಂಗರಾಜನಾದ ಖಾರವೇಲನು ಜೈನಮತಕ್ಕೆ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಕೊಟ್ಟನು.

ಕ್ರಿಸ್ತಶಕ ಒಂದನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ಕುಂಡಕುಂದಾಚಾರ್ಯ ಮತ್ತು ಉಮಾಸ್ವಾತಿ (ಮಿ) ಪ್ರಕರಣ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದರು. ಕುಂಡಕುಂದಾ ಚಾರ್ಯನು ಗುಂತಕಲ್ ಬಳಿಯಲ್ಲಿರುವ ಕೊನಕೊಂಡ್ಲ ಎಂಬ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಿದನೆಂದು ಕೆಲವು ಶಾಸನಗಳು ಹೇಳುವವು. ಈತನಿಗೆ ಎಲಾ ಚಾರ್ಯ, ಪದ್ಮನಂದಿ, ವಕ್ರಗ್ರೀವ, ಗೃಧ್ರಪಿಂಭ ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳೂ ಇದ್ದವು. ಈತನು ಪ್ರಾಭೃತಸಾರ, ಸಮಯಸಾರ, ರಯಣಸಾರ, ಪ್ರವಚನ ಸಾರ, ದ್ವಾದಶಾನುಪ್ರೇಕ್ಷೆ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನೂ ಪ್ರಾಕೃತ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಶಾತವಾಹನ ರಾಜವುತ್ರನಾದ ಶಕ್ತಿಶ್ರೀ ಎಂಬವನ ಬೋಧನೆಗಾಗಿ ರಚಿಸಿದನು. ಉಮಾಸ್ವಾಮಿಯು ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ತತ್ತ್ವಾರ್ಥಾಧಿಗಮ ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುವನು.

ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಆಚಾರಭೇದಗಳನ್ನನುಸರಿಸಿ ಜೈನರಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಪಂಗಡಗಳಾದುವು. ಅದುವರೆಗೂ ದಿಗಮ್ಬರ ಸಂಪ್ರದಾಯವೇ ಅಧಿಕವಾಗಿದ್ದಿತೆಂದು ಮಧುರಾಶಿಲ್ಪದಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಆದರೆ ಶ್ರೇತಾಮ್ಬರರು ವೀರನಿರ್ವಾಣ ೬೦೯ ರಲ್ಲಿ ಶಿವಭೂತಿ ಸಹಸ್ರಮಲ್ಲನ ಶಿಷ್ಯರಾದ ಕೌಣ್ಡೇನ್ಯ, ಕಾಷ್ಟವೀರ ರೆಂಬುವರಿಂದ ದಿಗಮ್ಬರ ಪಂಥವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಯಿತೆಂದೂ ಅನಂತರ ಧರಸೇನ, ಭೂತಲಿ, ವುಷ್ಪದಸ್ತರು ವೀರನಿರ್ವಾಣ ಶಕೆ ೬೮೩ ರಲ್ಲಿ ಧವಳ, ಜಯಧವಳ,

ಮಹಾಧವಳವೆಂಬ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದರೆಂದೂ ಹೇಳುವರು. ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಆ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿಯೇ ಮೋಕ್ಷವಿಲ್ಲವೆಂದು ದಿಗಮ್ಬರರು ನಂಬುವರು.

ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನಿಕವಾಸಿ, ಬೀಸ್‌ಪಂಥಿ, ಥೇರಾಪಂಥಿ ಮುಂತಾದ ಜೈನ ಪಂಗಡಗಳು ಉಂಟಾದವು. ವಲಭಿಯಲ್ಲಿ ಜೈನರ ಮಹಾ ಸಂಘವು ಸೇರಿ ಆಗಮಗಳನ್ನು ಲಿಖಿತರೂಪಕ್ಕೆ ತಂದಿತೆಂದು ದೇವರ್ಧಿಗಣಿಯು ಹೇಳುವನು. ವೀರನಿರ್ವಾಣಾನಂತರ ಸಾವಿರ ವರ್ಷ ಕಳೆದ ಮೇಲೆ ಕಲ್ಹಿಯು ಹುಟ್ಟಿ ಜೈನರನ್ನು ಹಿಂಸೆಮಾಡಿದನೆಂದೂ ಆದರೆ ಕಲ್ಹಿಯ ಮರಣಾನಂತರ ಅಜಿತಂಜಯನು ಜೈನಮತವನ್ನು ಪುನರುದ್ಧಾರ ಮಾಡಿದನೆಂದು ಜೈನ ಗ್ರಂಥಗಳು ಹೇಳುವವು. ಗುಪ್ತರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜೈನಮತವು ಪ್ರಬಲವಾಗಿದ್ದಿತು. ಅಣಹಿಲ್ಲ ಪಟ್ಟಣ, ಧಾರಾ ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಳಗಳು ಮುಖ್ಯ ಕೇಂದ್ರಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಹರ್ಷನ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ನಿಗ್ರಂಥರು ಇದ್ದರೆಂದು ಯುವಾನ್ ಚಾವ್‌ಗನು ಹೇಳುವನು. ಅಣಹಿಲ್ಲವಾಡ ರಾಜನಾದ ಕುಮಾರವಾಲನು ಮೂಳವ ದೇಶವನ್ನು ಗೆದ್ದ ಮೇಲೆ ಅಶೋಕನಂತೆ ಅಹಿಂಸಾ ಧರ್ಮವನ್ನು ಪ್ರಚಾರ ಮಾಡಿದನು. ಅವನ ಸಾಮಂತನಾದ ಕಿರಾತರಾಜ್ಯದ ಅಲ್ಪಣನು ಶಿವರಾತ್ರಿ ಮತ್ತು ಇತರ ಕೆಲವು ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಿವಧೆ ಮಾಡಕೂಡದೆಂದು ಶಾಸಿಸಿದನು. ಈ “ಅಮಾರಿಧರ್ಮ”ವನ್ನು ಮೀರಿದವರಿಗೆ ಐದು ದ್ರಮ್ಮ ದಂಡವನ್ನು ವಿಧಿಸಿದನು. ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ದಕ್ಷಿಣಭಾಗವ ಮುಂತಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಯವಪಿಷ್ಟಪಶುವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸತೊಡಗಿದರು. ಕುಮಾರವಾಲನ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿ ಗೋವಿನ್ದಸೂರಿ, ಸೂರಾಚಾರ್ಯ, ವೀರಾಚಾರ್ಯ, ಅಭಯ ದೇವ, ಶಾಂತಿಸೂರಿ, ದೇವಸೂರಿ ಮುಂತಾದವರು ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದರು. ದೇವಸೂರಿಯ ಶಿಷ್ಯ ಹೇಮಚಂದ್ರಾಚಾರ್ಯನು (ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦೮೯-೧೧೭೩). ಈತನು ಸ್ವತಃ ಶೈವನಾಗಿದ್ದರೂ ಅನೇಕ ಜೈನ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದನು. ಈತನ ಪ್ರತಿಭೆಯು ವಿದ್ವತ್ತೂ ಈತನ ಗ್ರಂಥಗಳಾದ ಸಿದ್ಧಹೇಮ, ಯೋಗ ಶಾಸ್ತ್ರ, ವೀತರಾಗಸ್ತುತಿ, ತ್ರಿಷಪ್ತಿಶಲಾಕಾ ಪುರುಷಚರಿತೆ, ದ್ವ್ಯಾಶ್ರಯ, ಛನ್ನೋನುಶಾಸನ, ಕಾವ್ಯಾನುಶಾಸನ, ನಾಮಸಂಗ್ರಹ, ಪ್ರಮಾಣ ಮೀಮಾಂಸಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವವು. ಈತನ ಸಮಕಾಲೀನನೂ ಜೈನನೂ ಆದ ಮಲಧಾರಿ ಪೇಮಜನ್ಮನು ಜಯಸಿಂಹರ ಜನಿಗೆ ಪ್ರೇರಣೆ ಮಾಡಿ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ೮೦ ದಿನ ಪ್ರಾಣಿವಧೆಯನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿದನು. ಮುಸ್ಲಿಮರ ಆಳಿಕೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಜೈನ ಗುರುಗಳು ಪ್ರಾಣಿವಧೆಯನ್ನೂ ಜೈನ ದೇವಾಲಯಗಳ ನಾಶವನ್ನೂ ನಿಲ್ಲಿಸಲು ಯತ್ನಿಸಿದರು. ಅಕ್ಬರನ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ

ಆರು ಜೈನಮುನಿಗಳು ಧರ್ಮೋಪದೇಶಮಾಡಿದರು. ಇವರಲ್ಲಿ ಪ್ರಖ್ಯಾತನಾದ ಹೀರಾ ವಿಜಯಸೂರಿಯು ಕ್ರಿಸ್ತಶಕ ೧೫೮೪ ರಲ್ಲಿ ಜೈನರ ಪರ್ಯುಷಣ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು ದಿನ ಪ್ರಾಣಹಿಂಸೆಯನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಬೇಕೆಂದೂ, ಕ್ರಿಸ್ತಶಕ ೧೫೯೧ ರಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಂಜಯ ಮುಂತಾದ ಜೈನ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳನ್ನು ಮೊಘಲ್ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ರಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಫರ್ಮಾನುಗಳನ್ನು ಪಡೆದನು. ಕ್ರಿಸ್ತಶಕ ೧೬೦೧ ರಲ್ಲಿ ಅಕ್ಬರನೂ ಸೇರಿದನೂ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಆರು ತಿಂಗಳು ಪ್ರಾಣವಧೆ ನಿಲ್ಲಿಸಬೇಕೆಂದೂ, ವಿಜಯಸೇನಸೂರಿ ಮುಂತಾದವರಿಗೆ ರಾಜಮರ್ಯಾದೆ ಸ್ವತಃ ಕೈದೊಂದೂ ಫರ್ಮಾನು ಕೊಟ್ಟಿರುವರು. ಕ್ರಿಸ್ತಶಕ ೧೬೦೪ ರಲ್ಲಿ ಖರಗತರ ಜೈನ ಜಿನಜನ್ಮನ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದ ಇನ್ನೂ ಏಳು ದಿನ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪ್ರಾಣವಧೆ ನಿಲ್ಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಭಾನುಚಂದ್ರ, ಸಿದ್ಧಚಂದ್ರರ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದ ಜಹಾಂಗೀರನು ಕ್ರಿಸ್ತಶಕ ೧೬೦೫ ರಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಫರ್ಮಾನುಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವನು. ಉತ್ತರ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಮಹಾತ್ಮರಲ್ಲದೆ ಮೇರುತುಂಗ, ಅರಸಿಂಹ, ಸೋಮೇಶ್ವರ, ಜಯಸಿಂಹಸೂರಿ, ಬಾಲಚಂದ್ರಸೂರಿ, ಧನವಾಲ, ಧನಂಜಯ, ಅಮಿತಗತಿ, ಆಶಾಧರ, ಜಿನಮಣ್ಣಿನ ಮುಂತಾದ ಉದ್ಧಾರಮ ಪಂಡಿತರು ಅವಾರ ಗ್ರಂಥರಚನೆ ಮಾಡಿರುವರು. ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ ಶತಮಾನದಿಂದ ಜೈನರು ಗುಜರಾತಿ, ಹಿಂದಿ ಮುಂತಾದ ದೇಶಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಗ್ರಂಥರಚನೆ ಮಾಡಲು ಆರಂಭಿಸಿದರು.

ದಕ್ಷಿಣ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಸಂಘಸಾಹಿತ್ಯದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜೈನಮತವು ಪ್ರಬಲವಾಗಿದ್ದಿತು. ಕುರಳಿ ಗ್ರಂಥಕರ್ತರಾದ ತಿರುವಳ್ಳುವರ್ ಜೈನರೆಂದೂ ಎಲಾಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರೆಂದೂ ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು. ಕಂಚಿ, ಮೈಲಾಪುರ, ಶಿತ್ತಲೂರು, ದಕ್ಷಿಣಮಧುರೈ, ಶ್ರವಣಬೆಳಗೊಳ, ಬೆಳಗಾವಿ, ಕಲ್ಯಾಣಿ, ಬಾದಾಮಿ ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಳಗಳು ಜೈನಮತದ ಕೇಂದ್ರಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಸಿಂಹಸೂರಿಯು (ತ್ರಿಲೋಕ ಪ್ರಜ್ಞಪ್ತಿ) ಲೋಕವಿಭಾಗವೆಂಬ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಪಲ್ಲವ ಸಿಂಹವರ್ಮನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿದನು. ಪಲ್ಲವ ಮಹೇಂದ್ರವರ್ಮನೂ ಕೂನಪಾಂಡ್ಯನೂ ಜೈನರಾಗಿದ್ದು ಅನಂತರ ಶೈವರಾದರೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಸಮಂತಪದ್ಮನು ನಾಗರ ಖಣ್ಣದ ಸೋ(ಉ)ರಗಪುರದ ರಾಜನ ಮಗನೆಂದೂ, ಪಾಟಲಿಪುತ್ರ, ಮಾಳವ, ತಕ್ಕ, ಕಾಂಚೀ, ಎದಿಶ, ಕರಹಾಟ, ದಶಪುರ, ಪುರ್ನಾ, ವಾರಾಣಸೀ ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ವಾದಿಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದು ಗಂಧಹಸ್ತಿಮಹಾಭಾಷ್ಯ, ಆಪ್ತಮೀಮಾಂಸಾ ಮುಂತಾದ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದನೆಂದೂ ತಿಳಿದುಬರುವದು. ದೇವನಂದಿ ಪೂಜ್ಯವಾದನು ಗಂಗ ದುರ್ವಿ

ನೀತನಿಗೆ ಗುರುವಾಗಿದ್ದನೆಂದೂ, ಸರ್ವಾರ್ಥಸಿದ್ಧಿ, ಶಬ್ದಾವತಾರನ್ಯಾಸ, ನೈದ್ಯಸೂತ್ರ ಮತ್ತು ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದನೆಂದೂ ತಿಳಿದುಬರುವದು. ಪೂಜ್ಯಪಾದನ ಶಿಷ್ಯನಾದ ವಜ್ರಸನ್ನಿಯು ಕ್ರಿಸ್ತಶಕ ೫೨೨ ರಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣ ಮಧುರಗೆ ಹೋಗಿ ದ್ರಾವಿಡ ಸಂಘವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನು. ಶಿವಕೋಟಿ, ಸಿದ್ಧಸೇನ, ಜಟಾಸಿಂಹನನ್ನಿ, ಯಶೋಭದ್ರ, ಸುಮತಿ ಮುಂತಾದವರು ಕ್ರಿಸ್ತಶಕ ಆರು-ಏಳನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ಗ್ರಂಥರಚನೆ ಮಾಡಿದರು.

ಕರ್ಣಾಟಕದಲ್ಲಿ ಕದಂಬರು, ಗಂಗರು, ಆಳುಸರೇ ಮುಂತಾದ ರಾಜ ವಂಶದವರು ತಾವು ಜೈನರಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಪುರಿಗೆರೆ ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಜೈನ ವಿದ್ವಾಂಸರನ್ನು ಪೋಷಿಸಿ ದಾಸಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವರು. ಬಾದಾಮಿ ಚಾಳುಕ್ಯರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಾದಾಮಿ, ಐಹೊಳೆ, ಪಟ್ಟದಕಲ್, ಪುರಿಗೆರೆ ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಜೈನ ಬಸದಿಗಳು ನಿರ್ಮಿತವಾದವು. ಇಮ್ಮಡಿ ಪುಲಿಕೇಶಿಯು ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿ ರವಿಕೀರ್ತಿಯೆಂಬ ಜೈನಕವಿಯು ಕಾಲಿದಾಸ ಭಾರವಿ ಗಳಿಗೆ ಸಮಾನನಾಗಿದ್ದನೆಂದು ಐಹೊಳೆ ಶಾಸನವು ಹೇಳುವದು.

ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಕಲಂಕ ಭಟ್ಟಾರಕನು ಪ್ರಖ್ಯಾತ ನಾಗಿದ್ದು ಕ್ರಿಸ್ತಶಕ ೬೪೨ ರಲ್ಲಿ ಬೌದ್ಧರನ್ನು ವಾದದಲ್ಲಿ ಸೋಲಿಸಿ ಅವರನ್ನು ಕಂಚಿಯಿಂದ ಸಿಂಹಳದ್ವೀಪಕ್ಕೆ ಹೊರಡಿಸಿದನು. ಈತನ ಅಷ್ಟಶತೀ, ಲಘೀಯಸ್ತಯ, ನ್ಯಾಯವಿನ್ನಿಶ್ಚಯ, ತತ್ವಾರ್ಥರಾಜವಾರ್ತಿಕ, ಸ್ವರೂಪ ಸಂಬೋಧನ ಮುಂತಾದ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಪರಮತ ಖಂಡನೆಯು ಒಂದರೂ ಉದಾರ ವೃದ್ಧಿಯನಾಗಿದ್ದನೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುವದು.²¹ ಈತನ ನ್ಯಾಯಗ್ರಂಥ ಗಳನ್ನ ನುಸರಿಸಿ, ವಿದ್ವಾಂಸನ್ನಿ, ಮಾಣಿಕ್ಯನನ್ನಿ, ಪ್ರಭಾಚಂದ್ರ, ಮೊದಲನೆಯ ಜಿನಸೇನ, ಎರಸೇನ ಮುಂತಾದವರು ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿ ಜೈನ ಮತಾನುಸಾರವಾಗಿ ತರ್ಕಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುವರು. ಕ್ರಿಸ್ತಶಕ ಒಂಬತ್ತು

²¹ ನಾಹಂಕಾರವಶೀಕೃತೇನಮನಸಾ ನ ದ್ವೇಷಿಣಾಕೇವಲಮ್ | ನೈರಾತ್ಮ್ಯಂವ್ರತಿ ಪದ್ಯನಶ್ಚತಿಜನೇ ಕಾರುಣ್ಯಬುದ್ಧ್ಯಾಮಯಾ | ರಾಜ್ಞಃ ಶ್ರೀಹಮಶೀತಲಸ್ಯಸದಸಿ ಪ್ರಾಯೋ ವಿದಗ್ಧಾತ್ಮನಾಮ್ | ಬೌದ್ಧಾಘಾನ್ ಸಹಸಾವಿಜತ್ಯಸಘಟಃ ಪಾದೇನ ವಿಸ್ಫೋಟಿತಃ || ಯೋ ವಿಶ್ವಂವೇದವೇದ್ಯಂ ಜನನಜಲನಿರ್ಭೇದಿಂಗನಃ ಪಾರದೃಶ್ಯಾ | ಪೌರ್ವಾಪೌರ್ವಾ ವಿರುದ್ಧಂ ವಚನಮನುಪಮಂ ನಿಷ್ಕಲಂಕಂಯದೀಯಮ್ | ತಂವಂದೇ ಸಾಧುವನ್ಮೃಗಂ ಸಕಲಗುಣನಿಧಿಂ ಧೃಶ್ವದೋಷಂಧ್ವಿಷನ್ತಮ್ | ಬುದ್ಧಂವಾವರ್ಧಮಾನಂ ಶತದಳನಿಲಯಂವಾ ಕೇಶವಂವಾ ಶಿವಂವಾ ||

ಪ್ರಮಾಣಮಕಲಂಕಸ್ಯ ಪೂಜ್ಯಪಾದಸ್ಯಲಕ್ಷಣಮ್ | ದ್ವಿಸನ್ಧಾನಕವೇಃ ಕಾವ್ಯಂರತ್ನ ತ್ರಯಮಪಶ್ಚಿಮಮ್ ||

ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ಅಮೋಘವರ್ಷ ನೃಪತುಂಗನು ಬಾಲ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಹಾವೀರಾ ಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯನಾಗಿದ್ದು ಸ್ಯಾದ್ವಾದದಲ್ಲಿ ನಿವುಣನಾಗಿದ್ದನು. ಮತ್ತು ಎರಡನೆಯ ಜಿನಸೇನನನ್ನು ಪರಮಗುರುವೆಂದು ಭಾವಿಸಿದ್ದನು. ಶಾಕಟಾಯನ, ಶ್ರೀವಿಜಯ, ಉಗ್ರಾದಿತ್ಯಪಣ್ಡಿತ ಮುಂತಾದ ವಿದ್ವಾಂಸರನ್ನೂ ಪೋಷಿಸಿದನು. ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಸಾಮಂತರಾದ ತಳಕಾಡಿನ ಬೂತುಗ, ಮರುಳ ಮತ್ತು ಮಾರಸಿಂಹರೂ ಜೈನರು. ಮುಮ್ಮಡಿ ಕೃಷ್ಣನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಟಕಾ ಚಾರ್ಯನಾಗಿದ್ದ ವಾದಿಘಂಟಕಭಟ್ಟ ಮುಂಜಳಾರ್ಯನು ಕೃಷ್ಣನಿಗೂ ಮಾರಸಿಂಹನಿಗೂ ಗುರುವಾಗಿದ್ದನು. ಕೊನೆಗೆ ಮಾರಸಿಂಹನು ಒಂಕಾಪುರದ ಅಜಿತಸೇನರ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಸನ್ಯಸನ ವಿಧಿಯಿಂದ ಸತ್ತನು. ಮಾರಸಿಂಹನ ದಂಡ ನಾಯಕನಾದ ಚಾವುಂಡರಾಯನು ಸಂಸ್ಕೃತ ಮತ್ತು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿ ಶ್ರವಣಬೆಳಗೊಳದಲ್ಲಿ ಗೊಮ್ಮಟೇಶ್ವರ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಮಾಡಿದನು. ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಗುಣಭದ್ರಾಚಾರ್ಯ, ನೇಮಿಚಂದ್ರ, ಅಜಿತಸೇನ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಉತ್ತರಪುರಾಣ, ಗೊಮ್ಮಟಸಾರ ಮುಂತಾದ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದರು. ಮುಮ್ಮಡಿ ಕೃಷ್ಣನ ಸಾಮಂತನಾದ ಚಾಳುಕ್ಯ ಅರಿಕೇಸರಿಯು ವಿಕ್ರಮಾರ್ಜುನವಿಜಯ ಮತ್ತು ಆದಿಪುರಾಣಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಪಂಪನಿಗೆ ಆಶ್ರಯ ದಾತನಾಗಿದ್ದನು. ಮುಮ್ಮಡಿ ಕೃಷ್ಣನೇ ಶಾಂತಿಪುರಾಣವನ್ನು ಬರೆದ ಪೊನ್ನನಿಗೆ ಕವಿಚಕ್ರವರ್ತಿಯೆಂಬ ಬಿರುದನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು. ಮತ್ತು ಯಶಸ್ವೀಲಕ ಚಂಪೂ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಬರೆದ ಸೋಮದೇವ, ನಿಘಂಟು ರಚಿಸಿದ ಹಲಾಯುಧ ಮುಂತಾದವರೂ ಕೃಷ್ಣನ ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದರು.

ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಅನಂತರ ಕಲ್ಯಾಣಿ ಚಾಳುಕ್ಯರು ಕೂಡ ಜೈನಮತವನ್ನು ಪೋಷಿಸಿದರು. ತೈಲಪ, ಇಟ್ಟವಬೆಡಂಗಸತ್ಯಾಶ್ರಯರು ರನ್ನನಿಗೆ ಕವಿಚಕ್ರವರ್ತಿ ಬಿರುದನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು. ಅತ್ತಿಮಟ್ಟಿಯು ಮಹಾದಾನಿಯೆನಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಳು. ಎರಡನೆಯ ಜಯಸಿಂಹನ ಕಟಕವು ವಾಗ್ವಿಧಿಜನ್ಮಭೂಮಿಯಾಗಿದ್ದಿತು. ಇವನ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ವಾದಿರಾಜ, ವಾದೀಭಸಿಂಹ ಮುಂತಾದ ಕವಿಗಳಿದ್ದರು. ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಶೈವ ಮತ್ತು ವೈಷ್ಣವಮತಗಳು ಪ್ರಬಲವಾಗುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಶಿವನ ಸಮಯ ಪರೀಕ್ಷೆಯಂತಹ ಪರಮತದೂಷಣೆ ಮಾಡುವ ಗ್ರಂಥಗಳ ರಚನೆಯು ಆರಂಭವಾಯಿತು. ಆರನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಜೈನಕವಿಗಳೂ ವಿದ್ವಾಂಸರೂ ಇದ್ದರು. ಚಾಳುಕ್ಯರ ಅನಂತರ ಕಾಳಚೂರ್ಯರು ಶೈವರಾಗಿದ್ದರೂ ಜೈನಮತವನ್ನು ಪೋಷಿಸಿದರು. ಬಿಜ್ಜಳನು ಜೈನರಿಗೂ ಏಕಾಂತದ ರಾಮಯ್ಯನಿಗೂ ವಿವಾದ

ಉಂಟಾದಾಗ ಇಬ್ಬರೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸುಖವಾಗಿ ಬಾಳಿಯೆಂದು ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿ ಕಳುಹಿಸಿದನು.

ಹೊಯ್ಸಳ ರಾಜ್ಯಸ್ಥಾಪನೆಗೆ ಜೈನಗುರುವಾದ ವರ್ಧಮಾನ ಅಥವಾ ಸುದತ್ತನು ಕಾರಣನೆಂದು ಕೆಲವು ಶಾಸನಗಳು ಹೇಳುವವು. ಹೊಯ್ಸಳ ರಾಜರು ಜೈನರಾಗಿದ್ದರೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಆಧಾರಗಳಿಲ್ಲ. ಕೆಲವು ಜೈನ ಗ್ರಂಥಗಳೂ ಶ್ರೀ ವೈಷ್ಣವ ಗ್ರಂಥಗಳೂ ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನನು ರಾಮಾನುಜರ ಶಿಷ್ಯನಾಗಿ ಜೈನಮತವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಶ್ರೀವೈಷ್ಣವನಾದನೆಂದು ಹೇಳುವವು. ಆದರೆ ಹೊಯ್ಸಳರು ಯಾರೂ ಜೈನರಾಗಿಯೇ ಆಗಲಿ ಶ್ರೀವೈಷ್ಣವರೇ ಆಗಲಿ ಆಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಜೈನ, ವೈಷ್ಣವ, ಶೈವ, ಬೌದ್ಧ ಮತಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ನಿಷ್ಪಕ್ಷ ಪಾತವಾಗಿ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಜೈನರೊಡನೆ ವಿವಾಹಸಂಬಂಧವನ್ನೂ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಜೈನ ಬಸದಿಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿ ದಾನಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಜೈನಪಂಡಿತರನ್ನೂ ಕವಿಗಳನ್ನೂ ಪೋಷಿಸಿದರು. ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನನು ತನ್ನ ಅಂತ್ಯದಶೆಯಲ್ಲಿ ಕೂಡ ಜೈನ ದೇವಾಲಯಗಳ ಪ್ರಸಾದವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದನೆಂದು ಶಾಸನಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುವದು. ಇವನ ದಂಡನಾಯಕರಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯರಾದ “ಗರುಡರು” ಜೈನರು. ಇವನ ಪಟ್ಟಮಹಿಷಿಯಾದ ಶಾಂತಲೆಯು ಜೈನಳಾಗಿದ್ದು ಸನ್ಯಾಸಿನ ವಿಧಿಯಿಂದ ಶಿವಗಂಗೆಯಲ್ಲಿ ಸದ್ಗತಿ ಪಡೆದಳು. ಆದರೂ ಇವಳು ಚತುಸ್ಸಮಯಸಮುದ್ಧರಣೆ ಮತ್ತು ಕಪ್ಪೆಜಿನ್ನಿಗರಾಯ ದೇವಾಲಯ ಮುಂತಾದ ವಿಷ್ಣು ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನೂ ನಿರ್ಮಿಸಿದಳು. ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನನಂತರ ನರಸಿಂಹ, ಬಲ್ಲಾಳ ಮುಂತಾದವರೂ ಜೈನಮತವನ್ನು ಪೋಷಿಸಿ ಅನೇಕ ಜೈನಕವಿಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು. ಅಭಿನವ ಪಂಪ, ಕನ್ನಿ, ಕವಿ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಜನ್ನ ಇತ್ಯಾದಿ ಉದ್ಧಾಮ ಕವಿಗಳು ಇಮ್ಮಡಿ ಬಲ್ಲಾಳ, ಇಮ್ಮಡಿ ನರಸಿಂಹರ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿದ್ದರು.

ಇತರ ಸಾಮಂತ ರಾಜರಾದ ಸೌನತ್ತಿಯರಟ್ಟರೂ, ಗೋವೆಯಕದಂಬರೂ, ಹುಮ್ಮದಸಾನತ್ತರೂ, ಕರಹಾಡದ ಶಿಲಾಹಾರರೂ, ಆಳುಪರೂ ಜೈನಮತವನ್ನು ಪೋಷಿಸಿದರು. ದೇವಗಿರಿ ಯಾದವರೂ, ಓರಗಲ್ಲಿನ ಕಾಕತೀಯರೂ ಕೂಡ ಜೈನಕವಿಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದರು.

ಅನಂತರ ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುಗಪ್ಪದಣ್ಣನಾಥ, ಮಧುರ, ನೇಮಿಚಂದ್ರ, ವಿದ್ಯಾನಂದ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಕವಿಗಳಿದ್ದರು. ವಿಜಯನಗರಕ್ಕೆ ಅಧೀನರಾಗಿದ್ದ ಕಾರ್ಕಳದ ಭೈರರಸರು, ಅಜೀರೂ, ಚೌಟರೂ ಜೈನಮತ ಪೋಷಕರಾಗಿದ್ದರು. ವಿಜಯನಗರ ಪತನವಾದ ಮೇಲೆ

ಸ್ವತಂತ್ರರಾದ ಬೀಳಗಿ, ಚಿತ್ರದುರ್ಗ, ಕೆಳದಿ ಪಾಳೆಯಗಾರರೂ ಮೈಸೂರು ಒಡೆಯರೂ ಜೈನಮತ ಮತ್ತು ವಿದ್ವಾಂಸರಿಗೆ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹ ಕೊಟ್ಟರು.

ಸಾಂಖ್ಯದರ್ಶನ: ಸಾಂಖ್ಯಮತದ ತತ್ತ್ವಗಳು ಒಂದೊಂದು ರೂಪದಿಂದ ಭಾರತೀಯರ ದರ್ಶನಗಳೆಲ್ಲ ವ್ಯಾಪಿಸಿವೆ. ನಿರೀಶ್ವರ ಸಾಂಖ್ಯವು ಪೂರ್ವ ಮೀಮಾಂಸಾ, ಬೌದ್ಧ, ಜೈನಮತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸೇಶ್ವರ ಸಾಂಖ್ಯ (ಯೋಗ)ವು ಸಕಲ ದ್ವೈತ—ಭಕ್ತಿಮತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರವೇಶಿಸಿವೆ. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅವತಾರ ವಾದ ದೇವಹೂತಿಯ ಮಗನಾದ ಕಪಿಲಮುನಿಯು ವೇದಸಮ್ಮತವಾದ ಸಾಂಖ್ಯಮತವನ್ನು ಬೋಧಿಸಿದನೆಂದೂ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಕಪಿಲನು ಕುತರ್ಕಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ವೇದವಿರುದ್ಧವಾದ ನಾಸ್ತಿಕಮತವನ್ನು ಪ್ರಚಾರಮಾಡಿದನೆಂದೂ ಶ್ರೀ ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಭಗವದ್ಗೀತೆಯು ಸಾಂಖ್ಯಯೋಗಮತಗಳ ಪ್ರಕೃತಿ ಮತ್ತು ಪುರುಷ ಎಂಬ ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಅವೆರಡಕ್ಕೂ ಮಿಗಿಲಾದ ಪುರುಷೋತ್ತಮನಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ಸಾಂಖ್ಯವು ಚ್ಛಾನಮಾರ್ಗಕ್ಕೂ ಯೋಗವು ಭಕ್ತಿಮಾರ್ಗಕ್ಕೂ ಕಾರಣಗಳಾದವು. ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದರಿಂದ ಸಾಂಖ್ಯಯೆಂಬ ಹೆಸರಾಯಿತು. ಷಷ್ಠಿತನ್ತ್ರವೆಂಬ ಪ್ರಾಚೀನಗ್ರಂಥವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಈಶ್ವರ ಕೃಷ್ಣನು ಕ್ರಿಸ್ತಪೂರ್ವ ಎರಡನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಕಾರಿಕೆಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದನು. ಇದಕ್ಕೆ ಮಾರರ ಮತ್ತು ಗೌಡಪಾದರು ವೃತ್ತಿಗಳನ್ನು ಬರೆದರು. ಸಾಂಖ್ಯ ಸೂತ್ರಗಳು ಕ್ರಿಸ್ತ ಶಕ ಮೂರನೆಯ ಶತಾಬ್ದದ ಅನಂತರ ರಚಿತವಾಯಿತೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಿದೆ. ಶಾರೀರಕ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಂಖ್ಯಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದರೂ ವಾಚಸ್ಪತಿಮಿಶ್ರ, ವಿಜ್ಞಾನಭಿಕ್ಷು ಮುಂತಾದವರು ಸಾಂಖ್ಯಕ್ಕೂ ವೇದಾಂತಕ್ಕೂ ಸಮನ್ವಯಮಾಡಲು ಯತ್ನಿಸಿರುವರು.

ಯೋಗದರ್ಶನ: ಸೇಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯ ಅಥವಾ ಯೋಗದರ್ಶನವು ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಪ್ರಣೀತವೆಂದೂ ಪತಂಜಲಿಮಹರ್ಷಿಯು ಸೂತ್ರಕಾರನೆಂದೂ ವ್ಯಾಸರು ಭಾಷ್ಯಕಾರರೆಂದೂ ನಂಬಿಕೆಯಿದೆ. ಯೋಗ ಎಂದರೆ ಸೇರಿಸುವುದು ಎಂದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಅರ್ಥ.²² ಸಂಯಮ, ಸಮಾಧಿಯೆಂಬುದು ವಿಶೇಷಾರ್ಥ. ಈಗ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿರುವ ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರವು “ಯೋಗಶ್ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿನಿರೋಧಃ”

²² ಯುಜ್ಯತೇ ಏತದಿತಿ ; ಯುಜ್ಯತೇ ಅನೇನ ಇತಿ (ಯೋಜಯತಿ) ; ಯುಜಿರ್-ಯುನಕ್ತಿ ; ಯುಜ್ಯತೇ ತಸ್ಮಿನ್ ಇತಿ (ಸಮಾಪತ್ತಿ) ; ಯುಜ್-ಸಂಯಮನೇ ; ಯುಜ್-ಸಮಾಧೌ ; ಯುಜ್ ಸಮಾಧೌ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ವೃತ್ತಂ ಸಮಾಧೃಢಃ, ನತುಯುಜಿರ್. ಯೋಗೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಸಂಯೋಗಾರ್ಥ—ಇತ್ಯರ್ಥಃ || ವಾಚಸ್ಪತಿ-ತತ್ತ್ವ ವೈಶಾರದೀ.

ಎಂದು ಆರಂಭವಾಗುವದು. ಇದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ಮತ್ತೊಂದು ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರವಿದ್ದಿತೆಂದು ಶಾಂಕರಭಾಷ್ಯದಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುವದು.²³

ಕೆಲವರು ಯೋಗ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ವೇದಲು ಸಂಬಂಧ, ಅಲಭ್ಯಲಾಭ, ಸಂಯಮವೆಂಬ ಅರ್ಥಗಳೇ ಇದ್ದುವೆಂದೂ ಸಮಾಧಿಯೆಂಬ ಅರ್ಥವು ಗಾತಮ ಬುದ್ಧನಿಗೆ ಹಿಂದೆ ಕಂಡುಬರುವದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಬೌದ್ಧಮತ ದಿಂದಲೇ ಪತಂಜಲಿಯು ಯೋಗತತ್ತ್ವಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿದನೆಂದೂ ಹೇಳುವರು. ಆದರೆ ಬೌದ್ಧಮತದಲ್ಲಿ ಏಕಾಗ್ರಚಿತ್ತವು ಬಾಹ್ಯಪ್ರಸಂಚದ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವನ್ನೂ ಶೂನ್ಯತ್ವವನ್ನೂ, ನೈರಾತ್ಮ್ಯವನ್ನೂ ಸಾಧಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದು ಭಾವಿಸಿದೆ. ಬುದ್ಧನಿಗೆ ಹಿಂದೆಯೇ ರಚಿತವಾದ ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ವೇದಸಮ್ಮತವಾದ ಯೋಗ ಶಾಸ್ತ್ರದ ತತ್ತ್ವಗಳು ಕಂಡುಬರುವವು.

ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ಯೋಗಾಭ್ಯಾಸವು ಹರಪ್ಪ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡು ಬರುವದರಿಂದ, ಆರ್ಯರಿಗೆ ಮೊದಲು ಆತ್ಮವೆಂಬ ವಸ್ತುವೇ ತಿಳಿದಿರಲಿಲ್ಲ ವೆಂದೂ, ಬಹಳಕಾಲದ ಮೇಲೆ ಅನಾರ್ಯರಾದ ಯತಿ, ಮುನಿ, ಶ್ರಮಣ, ವ್ರಾತ್ಯ, ಮುಷ್ಠರಿ, ವಾತರಶನ, ಪಾಣಿಪಾತ್ರ ಮುಂತಾದ ನೇದಬಾಹಿರರಾದ ಅತ್ಯಾಶ್ರಮಿಗಳಿಂದ ಯೋಗಾಭ್ಯಾಸ ಪದ್ಧತಿಗಳನ್ನು ಕಲಿತರೆಂದೂ ಹೇಳುವರು. ಇದು ಕೇವಲ ಸಿರಾಧಾರವಾದ ಊಹೆ. ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿಯೇ ಯೋಗವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದೆ.²⁴

ಯೋಗಮಾರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಹಠ, ಕರ್ಮ, ಚ್ಛಾಸ, ಭಕ್ತಿ, ಮುಕ್ತ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಅನೇಕವಿವೆ. ಹಠಯೋಗವು ಸ್ವಾತ್ಮರಾಮಮುನಿಯ ಹಟಯೋಗ ಪ್ರದೀಪಿಕೆ, ಘೇರಣ್ಣ ಸಂಹಿತಾ ಮುಂತಾದ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ನಾಡೀಶುದ್ಧಿ, ಶರೀರ ಪಾಟವಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ಥಿರಸುಖವಾದ ಆಸನಗಳು ಭಸ್ಮಿಕ, ನೌಳಿ, ಧೌತಿ ಮುಂತಾದುವು, ಜತ್ತವೃತ್ತಿಯನ್ನು ನಿರೋಧಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಅಷ್ಟಸಿದ್ಧಿ ಗಳನ್ನು (ಅಣಿಮಾ, ಮಹಿಮಾ, ಗರಿಮಾ, ಲಘಿಮಾ, ಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಪ್ರಾಕಾಮ್ಯ, ಈಶತ್ವ, ವಶಿತ್ವ) ಪಡೆಯುವದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಸಮಾಧಿಯನ್ನು ಸಾಧಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಅಪ್ಪಾಂಗಗಳು (ಯಮ, ನಿಯಮ, ಪ್ರಾಣಾ

²³ ಅಥ ತತ್ತ್ವದರ್ಶನೋಪಾಯೋ ಯೋಗಃ || ಶಾಂಕರ ಬ್ರಹ್ಮ ಸೂತ್ರ ಭಾಷ್ಯ II, ೨.

²⁴ ಯೋಗೇ ಯೋಗೇತವಸ್ತುರಂ ವಾಜೇ ವಾಜೇಹವಾಮಹೇ | ಸಖಾಯ ಇನ್ದ್ರ ಮೂತಯೇ || ಋಗ್. I, ೬-೩೦, ೮.

ಯಸ್ಮದ್ಭುತೇನಸಿದ್ಧಿತಿ ಯಜ್ಞೋ ವಿಪಶ್ಚಿತಶ್ಚನ | ಸ ಧೀನಾಂಯೋಗಮಿನ್ಲತಿ ||
ಋಗ್. I, ೫-೧೯, ೮.

ಯಾಮ, ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರ, ಧ್ಯಾನ, ಧಾರಣ, ಸಮಾಧಿ) ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಭಾರತೀಯ ಮತಗಳೆಲ್ಲವೂ ಈ ನಿಯಮಗಳನ್ನಂಗೀಕರಿಸಿವೆ. ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಕಣ್ಣು ಪಟಯೋಗಿಪಂಥದ ಗುರುಗಳಾದ ನಾಥರು (ಮತ್ಸ್ಯೇಂದ್ರ, ಮೀನ, ಗೋರಕ್ಷ, ಚಾರಂಗಿ, ಚರ್ಪಟಿ ಇತ್ಯಾದಿ) ಹಠಯೋಗದಿಂದ ಅನೇಕ ಅದ್ಭುತ ಸಿದ್ಧಿಗಳನ್ನು ಪಡೆಯಬಹುದೆಂದು ಬೋಧಿಸಿರುವರು. ಹಠಯೋಗಾಭ್ಯಾಸವು ಈಗ ವಿದೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಲಿದೆ.

ನ್ಯಾಯ-ವೈಶೇಷಿಕ (ತಾರ್ಕಿಕ) ದರ್ಶನ: ಅಕ್ಷಪಾದಗೋತಮರ ನ್ಯಾಯಸೂತ್ರಗಳೂ ಕಣಾದರ ವೈಶೇಷಿಕ ಸೂತ್ರಗಳೂ ವಿಜ್ಞಾನ-ಜ್ಞಾನಗಳಿಗೆ ಸಮನ್ವಯ ಕಲ್ಪಿಸಲು ಯತ್ನಿಸುವವು. ಈ ದರ್ಶನಗಳಲ್ಲಿ ದ್ರವ್ಯ, ಗುಣ, ಕರ್ಮ, ಸಾಮಾನ್ಯ, ವಿಶೇಷ, ಸಮವಾಯ, ಅಭಾವಗಳೆಂಬ ಸಪ್ತಪದಾರ್ಥಗಳ ವಿವೇಚನೆಯಿದೆ. “ದುಃಖ, ಜನ್ಮ, ಪ್ರವೃತ್ತಿ, ದೋಷ, ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನಾನಾಂ ಉತ್ತರೋತ್ತರಾಪಾಯೇತದ ನಸ್ತರಾಪಾಯಾದಪರ್ವಣಃ” ಎಂದು ದುಃಖಾ ಭಾವವೇ ಮೋಕ್ಷಸ್ವರೂಪವೆಂಬುದಾಗಿ ನಿರ್ಧರಿಸಿದೆ. ನ್ಯಾಯ ಮತ್ತು ವೈಶೇಷಿಕ ಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಸುಮಾರು ಕ್ರಿಸ್ತಶಕ ಮೂರನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ವಾತ್ಸರ್ಯನ, ಪ್ರಶಸ್ತಪಾದರು ಭಾಷ್ಯಗಳನ್ನು ಬರೆದರು. ಈ ದರ್ಶನಗಳೆರಡೂ ಬಹುಶಃ ಪಾಶುಪತ ಶೈವಮತವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವವು. ಇವುಗಳಿಂದ ಭಾರತೀಯ ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರವು ಬೆಳೆಯಿತು. ವೈಶೇಷಿಕರು ಅಣುವಾದಿಗಳಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಮೇಯಗಳಿಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಗಮನ ಕೊಟ್ಟರು. ನೈಯಾಯಿಕರು ಪ್ರಮಾಣಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬೆಳೆಸಿದರು. ತರ್ಕವು ಎಲ್ಲಾ ದರ್ಶನಗಳಿಗೂ ಅವಶ್ಯಕ. ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ವಿವೇಚನೆಗೆ ಕೇವಲ ಭಾವನೆಗಳನ್ನೇ ಪ್ರಧಾನವೆಂದು ತಿಳಿದರೆ ಅನರ್ಥವುಂಟಾಗುವದರಿಂದ ಎಲ್ಲರೂ ತರ್ಕಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಲೇಬೇಕು. ಶ್ರುತಿಗೆ ಎದುರಿದ್ದಲ್ಲಿಯೂ ತರ್ಕವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಪರಮತಖಂಡನೆಯನ್ನೂ ಸ್ವಮತಸ್ಥಾಪನೆಯನ್ನೂ ಎಲ್ಲ ದರ್ಶನಕಾರರೂ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಭಾರತೀಯ ನ್ಯಾಯಶಾಸ್ತ್ರದ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನೂ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನೂ ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗೆ ವಿವರಿಸುವೆವು.

ನ್ಯಾಯವೆಂದರೆ ಜ್ಞಾನದ ಕಡೆಗೆ ಎಳೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವ ರೀತಿ. ಯಾವುದರಿಂದ ಪದಾರ್ಥಜ್ಞಾನವು ಲಭಿಸುತ್ತದೋ ಅದಕ್ಕೆ ನ್ಯಾಯವೆಂದು ಹೆಸರು.²⁵ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ, ಅನುಮಾನ, ಆಗಮವೆಂಬುವು ಮೂರು ಮುಖ್ಯ

²⁵ ಸತರಾಂ ಈಯಂತೇ ಗಮ್ಯಂತೇ, ಗತಿ-ಜ್ಞಾನೇ, ಜ್ಞಾಯಂತೇ ಅರ್ಥಾ ಅನಿತ್ಯತ್ವಾದಯೋಃನೇನ ಇತಿ ನ್ಯಾಯಃ |

ಪ್ರಮಾಣಗಳು. ಅದುಷ್ಟೇಂದ್ರಿಯ ಸನ್ನಿ ಕರ್ಷದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದುದಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಜ್ಞಾನವೆಂದು ಹೆಸರು. ಅನುಮಾನವು ಪ್ರಮಾಣ ಜ್ಞೇಷ್ಠವಾದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದರೂ ಅದಕ್ಕೆ ಸ್ವತಂತ್ರ ಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಆಗಮ ಪ್ರಮಾಣವು ಆಯಾ ಮತಗಳ ನಂಬಿಕೆಗನುಸಾರವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಬಾಧ್ಯರೂ ಜೈನರೂ ಕೂಡ ಬುದ್ಧನ ಮತ್ತು ತೀರ್ಥಂಕರ ವಚನಗಳನ್ನು ಆಗಮಗಳೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸುವರು.

ಇಲ್ಲಿ ಅನುಮಾನ ಪ್ರಕರಣವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿ ಭಾವತೀಯ ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರವು ವಿಕಾಸವೊಂದಿದ ರೀತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವೆವು. ಅನುಮಾನ (Inference) ವೆಂದರೆ ಉಪಪತ್ತಿ ಅಥವಾ ಲಿಂಗ (Mark) ದ ಸಹಾಯದಿಂದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯುವದು.²⁶ ಸಾಹಚರ್ಯ (ವ್ಯಾಪ್ತಿ) ಬಲದಿಂದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತೋರಿಸುವದು ಲಿಂಗ. ತಾರ್ಕಿಕರು ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಮತ್ತು ಪಕ್ಷಧರ್ಮತಾ (ಸಮುಚಿತ ದೇಶಾದಿಸಿದ್ಧಿ) ಇವೆರಡೂ ಅನುಮಾನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಕೆಲವರು ಪಕ್ಷಧರ್ಮತಾ ಅಷ್ಟು ಅವಶ್ಯಕ ವಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವರು.²⁷ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಅನ್ವಯ, ವ್ಯತಿರೇಕವೆಂದು ಎರಡು ಮುಖ್ಯ ವಿಧವಾಗಿದೆ. ಸೈಯಾಯಿಕರು ಕೇವಲಾನ್ವಯೀ, ಕೇವಲವ್ಯತಿರೇಕೀ, ಅನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕೀ ಎಂಬ ಮೂರು ಭೇದಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವರು. ಇವು ಪಕ್ಷ, ಸಪಕ್ಷ, ವಿಪಕ್ಷಗಳನ್ನಾಶ್ರಯಿಸುವವು. ಸ್ವಾರ್ಥಾನುಮಾನ ವನ್ನು ಪೂರ್ವವತ್, ಶೇಷವತ್, ಸಾಮಾನ್ಯತೋದೃಷ್ಟವೆಂಬುದಾಗಿಯೂ ಅಥವಾ ಕಾರಣಾನುಮಾನ, ಕಾರ್ಯಾನುಮಾನ, ಸಾಮಾನ್ಯಾನುಮಾನ ವೆಂಬುದಾಗಿಯೂ ವಿಭಾಗಿಸಿರುವರು.

ಪರಾರ್ಥಾನುಮಾನಕ್ಕೆ (Syllogism) ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ, ಹೇತು, ದೃಷ್ಟಾಂತ, ಉಪನಯ, ನಿಗಮನ, ಜಿಜ್ಞಾಸಾ, ಸಂಶಯ, ಶಕ್ಯಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಪ್ರಯೋಜನ,

²⁶ “ಅನುಮಿತಿಕರಣಮನುಮಾನಮ್” ; “ತ್ರಿರೂಪಾಲಿಂಗಾಲಿಂಗಿನಿ ಜ್ಞಾನಮನು ಮಾನಮ್” (ಧರ್ಮೋತ್ತರ). “ಅನುಮಾನಂ ಲಿಂಗಾದರ್ಥದರ್ಶನಮ್” (ನ್ಯಾಯ ಪ್ರವೇಶ). “ಸ್ವಾರ್ಥಂ ತ್ರಿರೂಪಲಿಂಗಾದ್ವದನುಮೇಯೇ ಜ್ಞಾನಂ ತದನುಮಾನಮ್” (ಧರ್ಮಕೀರ್ತಿ). “ಅನನ್ತರಿಯಕಾರ್ಥದರ್ಶನಂ, ತದ್ವಿದ್ಯೋನುಮಾನಮ್” (ವಸುಬಸ್ತು). “ಅನಾಸನ್ನಾತೀತಾನಾಗತ ವ್ಯವಹಿತಾರ್ಥಗೋಚರಮನುಮಾನಮ್” ; “ಪ್ರಮಾಣಾಂತ ರಾನುಸಾರೇಣೈವ ಅರ್ಥಪ್ರವಾಪಕಮನುಮಾನಮ್” ; “ನಿರ್ದೋಷೋಪಪತ್ತಿರನು ಮಾನಮ್.”

²⁷ ಉದ್ಭವದೇಶೋ ವೃಷ್ಟಿಮಾನ್, ಅಭೋದೇಶೇ ನದೀಫುರಾತ್ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ.

ವ್ಯುದಾಸಗಳೆಂಬ ಹತ್ತು ಅಂಗಗಳೆಂದು ಜರನ್ನೈಯಾಯಿಕರು ಹೇಳುವರು. ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ, ಅಪದೇಶ, ನಿದರ್ಶನ, ಅನುಸನ್ಧಾನ ಪ್ರತ್ಯಾಪ್ನಾ ಯಗಳೆಂಬ ಐದನ್ನೂ, ವಾತ್ಸಲ್ಯಾನ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ, ಹೇತು, ದೃಷ್ಟಾಂತ, ಉಪನಯ, ನಿಗಮನವೆಂಬ ಐದನ್ನೂ ಮುಖ್ಯವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದೆ. ಭದ್ರಬಾಹುವಿನ ದಶವೈಕಾಲಿಕ ಸಿರ್ಯುಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಧರ್ಮ ಕೀರ್ತಿಯ ನ್ಯಾಯಬಿನ್ನು ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಜರನ್ನೈಯಾಯಿಕರ ಮತವು ಕಂಡು ಬರುವದು. ಬೌದ್ಧರ ತ್ರಿಲಕ್ಷಣಹೇತುವಾದ ಅಥವಾ ತ್ರಿರೂಪಲಿಂಗವಾದವು ಅಸಂಗ ವಸುಬನ್ಧಗಳಿಂದ ಆರಂಭವಾಯಿತೆಂದೂ ದಿಜ್ಞಾಗನಿಂದ ಪರಿಷ್ಕೃತ ವಾಗಿ ತಾರ್ಕಿಕ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಕ್ರಾಂತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿತೆಂದೂ ದಿಜ್ಞಾಗನ ಸಮಕಾಲೀನರಾದ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದರು ಬೌದ್ಧರಿಂದ ಅನೇಕ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿದರೆಂದೂ ಚೆರಾಪ್ಪಟ್ಟಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಆದರೆ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದರ "ಸಂಯೋಗ, ಶಬ್ದ, ಸಾಹಚರ್ಯ" ವಿಷಯಕವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ವಸು ಬನ್ಧು ದಿಜ್ಞಾಗರು ತಮ್ಮ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಉದ್ಧರಿಸಿರುವರು. ದಿಜ್ಞಾಗನು ಭಾರತೀಯ ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ ಬದಲಾವಣೆ ಮಾಡಿದನೆಂದೂ ಆದುದ ರಿಂದ ಮಧ್ಯಯುಗೀನ ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರದ ಜನಕನೆಂದೂ ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು. ದಿಜ್ಞಾಗನು ಮೊದಲು ಕಾಂಚೀ ಸಿವಾಸಿಯಾಗಿದ್ದನೆಂದೂ ಅನಂತರ ಉತ್ತರ ದೇಶಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ನಾಲಂದಾ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯಕ್ಕೆ ಅಧ್ಯಕ್ಷನಾದನೆಂದೂ, ಕಾಳಿದಾಸ, ನಿಜುಕರೋಡನೆ ವಾದಮಾಡಿದನೆಂದೂ, ಅನೇಕ ಯೋಗಾಚಾರ ಮತಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿ ಬೋಧಿಸತ್ತನೆಂಬುದಾಗಿ ಗೌರವಿಸಲ್ಪಟ್ಟನೆಂದೂ ಆದುದರಿಂದ ಇತನ ಕಾಲವು ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೪೦೦ ಎಂದೂ ಊಹಿಸಲಾಗಿದೆ. ದಿಜ್ಞಾಗನು ಧೂಮಾದಗ್ನಿ ರೂಪಧರ್ಮಾಂತರಾಸುಮಾನವನ್ನೂ ಅಗ್ನಿ— ದೇಶಸಂಬಂಧಾಸುಮಾನವನ್ನೂ ದೂಷಿಸಿ, ಅಗ್ನಿ ವಿಶಿಷ್ಟ ದೇಶಾಸುಮಾನವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿದನೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು. ಆದರೆ ಇದು ದಿಜ್ಞಾಗನಿಗಿಂತ ಬಹುಳ ಪ್ರಾಚೀನರಾದ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಮತ್ತು ವಾತ್ಸಲ್ಯಾನರ ಭಾಷ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವದು.²⁸ ದಿಜ್ಞಾಗನು ಪಂಚಾವಯವಗಳನ್ನು ಮೊದಲು ನಿರಾಕರ

²⁸ ಸಾಧ್ಯಂಚದ್ವಿವಿಧಂ, ಧರ್ಮವಿಶಿಷ್ಟೋವಾಧರ್ಮಃ ; ಶಬ್ದಸ್ಯಾನಿತ್ಯತ್ವಂ ಧರ್ಮ ವಿಶಿಷ್ಟೋವಾ ಧರ್ಮಃ ಅನಿತ್ಯಃ ಶಬ್ದಃ ಇತಿ || ವಾತ್ಸಲ್ಯಾನಭಾಷ್ಯಂ

ಯದನುಮೇಯೇನ ಸಂಬಂಧಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂಚ ತದನ್ವಿತೇ | ತದಭಾವೇಚನಾಸ್ತೇವ ತಲ್ಲಿಂಗಮನುಮಾಪಕಮ್ || ವಿಪರೀತಮತೋಯತ್ ಸ್ಯಾದೇಕೇನದ್ವಿತಯೇನ ವಾ | ವಿರುದ್ಧಾ ಸಿದ್ಧ ಸಂದಿಗ್ಧಮಲಿಂಗಂ ಕಾಶ್ಯಘೋಟ್ರವೀತ್ ||—ಪ್ರಶಸ್ತವಾದಭಾಷ್ಯ

ಸಿದನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಅವನಿಗೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಮೈತ್ರೇಯನು ಸಾಧ್ಯವೆಂಬುದು ಆತ್ಮಸಂಬಂಧ ಪರಸಂಬಂಧಗಳೆಂಬ ಎರಡೇ ವಿಧವೆಂದು ವಸುಬನ್ಧುವು ಐದು ಅಥವಾ ಮೂರು ಅವಯವಗಳನ್ನೂ ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವರು. ದಿಜ್ಞಾಗನು ಪರಾರ್ಥಾನುಮಾನದಲ್ಲಿ ಉಪನಯ, ನಿಗಮನಗಳನ್ನು ಅವಶ್ಯವೆಂದು ತ್ಯಜಿಸಿದುದು ಸಮರ್ಪಕವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗದು. ಮತ್ತು ಪಕ್ಷಧರ್ಮತಾ, ಸಪಕ್ಷೇಸತ್ವ, ವಿಪಕ್ಷೇಚಾಸತ್ವ ಎಂದು ತ್ರೈರೂಪ್ಯ ಅಥವಾ ತ್ರಿಲಕ್ಷಣ ಕದರ್ಭನವನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದನೆಂದು ಹೇಳುವುದೂ ಸಾಧ್ಯವಲ್ಲ. ಇದು ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಕಂಡುಬರುವದು. ಪ್ರಶಸ್ತವಾದರಿಂದ ಉಕ್ತವಾದ ಅನುಮೇಯವೇ ಪಕ್ಷಧರ್ಮತ್ವ.²⁹ ಅಲ್ಲದೆ ನ್ಯಾಯಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿಯೇ ತ್ರೈರೂಪ್ಯವೂ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ.³⁰ ಮತ್ತು ದಿಜ್ಞಾಗನು ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನೇ ಮುಖ್ಯವೆಂದು ಉದಾಹರಣೆ ನಿಗಮನಗಳು ಅಮುಖ್ಯವೆಂದು ಮೊದಲು ತೀರ್ಮಾನಮಾಡಿದನೆಂದೂ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯ ಅವಶ್ಯಕತೆಯನ್ನು ಪ್ರಶಸ್ತವಾದರೇ ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವರು. ವೈಶೇಷಿಕರು ಬೌದ್ಧರಿಗೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಅಲೌಕಿಕ ಸನ್ನಿ ಕರ್ಷ ಅಥವಾ ಸಾಮಾನ್ಯ ಲಕ್ಷಣಾ ಪ್ರತ್ಯಾಸತ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿರುವರು. ಎಷ್ಟೋ ಹಿಂದೆಯೇ ಯಾಸ್ಕ, ಔಪಮನ್ಯುವರು ನಿಗಮನವು ಅವಶ್ಯಕವೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಿದ್ದರು. ವಾತ್ಸರ್ಯನೂ ಅನ್ವಯವ್ಯಾಪ್ತಿ ವ್ಯತಿರೇಕ ವ್ಯಾಪ್ತಿಗಳನ್ನಂಗೀಕರಿಸಿರುವರು. ನ್ಯಾಯಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಚಾತಿಯೆಂಬ ಆಭಾಸವನ್ನು ಹೇಳಿರುವದನ್ನೇ ಬೌದ್ಧರು ವ್ಯಾಪ್ತಾಭಾಸವೆಂದು ಹೇಳದೇ ದೃಷ್ಟಾಂತಾಭಾಸವೆಂದು ವ್ಯವಹರಿಸಿರುವರು. ಆದುದರಿಂದ ದಿಜ್ಞಾಗನೇ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯವನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದನೆಂಬುದು ವಿಶ್ವಸನೀಯವಲ್ಲ. ದಿಜ್ಞಾಗನು ಪಕ್ಷಾಭಾಸ, ಹೇತ್ವಾಭಾಸ, ದೃಷ್ಟಾಂತಾಭಾಸಗಳನ್ನು ನಿರಾಸಿಸಿದನೆಂಬುದು ಕೂಡ ಸಮರ್ಪಕವಲ್ಲ.

²⁹ ಸಾಧ್ಯೇ (ಸಿದ್ಧಿ ವಿಷಯಪಕ್ಷೇ) ನಿಶ್ಚಿತಮನ್ವಯೇನ ಘಟಿತಂ ಭಿತ್ತಿ ಸಪಕ್ಷೇಸ್ಥಿತಂ | ವ್ಯಾವೃತ್ತಂಚ ವಿಪಕ್ಷತೋಭವತೀಯತ್ ತತ್ಸಾಧನಂ ಸಿದ್ಧಯೇ ||

ಪಾತ್ರಕೇಸರಿ, ಪ್ರಭಾಚಂದ್ರ, ಮುಂತಾದ ಜೈನರೂ ತ್ರಿಲಕ್ಷಣಹೇತುವಾದವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿರುವರು.

ಅನ್ಯಥಾನನುಪಪನ್ನತ್ವಂ ಯತ್ರ ತತ್ರ ತ್ರಯೇಣ ಕಿಮ್ |

ನಾನ್ಯಥಾನನುಪಪನ್ನತ್ವಂ ಯತ್ರ ತತ್ರ ತ್ರಯೇಣ ಕಿಮ್ ||

³⁰ ನ್ಯಾಯಸೂತ್ರ, V—೩೪. ಸಾಧ್ಯೇ ಪ್ರತಿಸನ್ನಾಯಧರ್ಮಂ = ಪಕ್ಷಧರ್ಮತ್ವಂ, ಉದಾಹರಣೇ ಚ ಪ್ರತಿಸನ್ನಾಯ = ಸಪಕ್ಷೇ ಸತ್ವಂ, ಉದಾಹರಣವೈಧರ್ಮ್ಯಚ್ಛ = ವಿಪಕ್ಷೇಚಾಸತ್ವಮ್.

దిజ్ఞాగన శిష్యునాద శంకరస్వామియు న్యాయప్రవేశవేంబ గ్రంథవన్న రచిసదను. అనంతర ధర్మకీర్తియు దిజ్ఞాగన వాద గళన్న విశేషవాగి సమర్థిసదను. ఈ సమయదల్లి కుమారి, ప్రభాకర, శాలికనాథ, అకలంక, విద్యానన్ది, శంకర, మండనమిత్ర భర్తృహరి ముంతాదవరు బౌద్ధ తర్క రీతియన్న ఖండిసువరు. అనంతర టుద్యోతకర, టుదయన, వాఙసృతి, పార్థసారథి ప్రభృతి గళు సందభాసుసారవాగి తర్కగ్రంథగళన్న రచిసుత్తా బందరు. సప్తపదాధిర, తర్కసంగ్రహ ముంతాద ప్రకరణ గ్రంథగళు హుట్టిదవు.

సృయాయకమతవన్న పునః టుద్ధరిసలు నవద్వీపదల్లి నవీన న్యాయపద్ధతియు గంగేశ్వరవాధ్యాయసింద ఆరంభవాయుతు. గదాధరీ, తత్వచింతామణీ ముంతాద గ్రంథగళు భరతఖండదల్లిల్ల వ్యాప్తిఁదొంది నవద్వీపవు న్యాయశాస్త్రకృ కేంద్రవాయుతు. స్మాత్, శ్రీవ, ఏరశ్రీవ, వ్యేష్ణవ, శ్రీవ్యేష్ణవ, శుద్ధాద్వైత ఇత్యాది సంప్ర దాయగళ గ్రంథకర్తరూ తమ్మ తమ్మ మతగళ సమర్థనగాగి అనేక తర్కగ్రంథగళన్న రచిసిరువరు.

భారతీయ తర్కశాస్త్రవు మానసిక వ్యాపారగళన్న కులంకష వాగి విమర్శిసి తత్వనిర్ణయమాడువదక్క ఆత్మత్వమ సాధనవేందూ, పాశ్చాత్య తార్కికరూద అరిస్టోటిల్, బీకన్, టీబ్బిట్స్, క్యాంట, సిగ్వార్ట్స్, బట్రాన్డ్ రస్సెల్ ముంతాదవర పద్ధతిగళన్న విమర్శిసదర భారతీయ తర్కశాస్త్రవే ఎమ్మోరీ టుత్తమవేందదాగి డా. జేర్బాట్సిక ముంతాదవరు ఒప్పి కుందిరువరు.⁸¹

పూర్వమీమాంసాదర్శన : మీమాంసయేందరే విచారణి." మీమాంసాశాస్త్ర ధర్మ, దేవతా మత్తు జ్ఞానకాణ్డగళన్నొళ గొండ ఇప్పత్తు అధ్యాయగళ శాస్త్రవేందు కేలవరూ, ధర్మకన్య జ్ఞానకన్య ముద్వైలక్ష్మణ్విరువుదరింద ఒందే శాస్త్రవల్లవేందు ఇతరరూ దేళువరు. జ్యేమినిమహర్షిప్రణీతవాద పూర్వమీమాంసా

⁸¹ Tcherbatsky: *Buddhist Logic*, Vol. 2.

⁸² మాన పూజాయాం ధాతూస్స ని నిష్పన్నోయం విచారవాఙీ విచారాత్మికా మీమాంసా. న్యాయరత్నాకర: పు. 2.

ಸೂತ್ರಗಲು ಕ್ರಿಸ್ತಪೂರ್ವ ಎರಡನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾಯಿತೆಂದು ಊಹಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಸೂತ್ರಗಲ ಮೇಲೆ ಈಗ ದೊರೆತಿರುವ ಭಾಷ್ಯಗಲಲ್ಲೆಲ್ಲ ಶಬರಸ್ವಾಮಿಗಲದೇ ಪ್ರಾಚೀನ. ಇದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಕೆಲವರು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಇದ್ದರೆಂದು ಊಹಿಸಲು ಅವಕಾಶವಿದೆ. “ವೃತ್ತಿಕಾರರು” (ಪ್ರಾಯಃ ಭಗವಾಢ ಉಪವರ್ಷ) ಬೋಧಾಯನ, ಟಂಕ, ದ್ರವಿಡಾಚಾರ್ಯ ಭವದಾಸ, ಗುಹ, ಕವರ್ದಿ, ಭರ್ತ್ಯಮಿತ್ರ, ಭರ್ತ್ಯಪ್ರಸಂಚ, ಹರಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಗಲು ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿಯೇ ಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರದ ಮೇಲೆ ಭಾಷ್ಯಗಲನ್ನೂ ವೃತ್ತಿಗಲನ್ನೂ ರಚಿಸಿದ್ದರು. ಮಹಾಯಾನ ಬೌದ್ಧಮತವು ಪ್ರಬಲವಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವೇದವಾದಿಗಲು ಕರ್ಮ, ಉಪಾಸನಾ, ಜ್ಞಾನಮಾರ್ಗಗಲನ್ನು ಬೋಧಿಸಿ ಆಸ್ತಿಕ ಮತವನ್ನು ಉದ್ಧಾರಮಾಡಲು ಆರಂಭಿಸಿದರೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಬಹುದು.

ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರದ ಉದ್ದೇಶವು ಅಭ್ಯುದಯ ನಿಶ್ಚೇಯಸೆ ಗಲಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಧರ್ಮವನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸುವದೇ ಆಗಿದೆ. ಇತರ ಮತದವರು ಧರ್ಮವೆಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಧವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದರು.⁸³ ಆದರೆ ಕರ್ಮ ಮೀಮಾಂಸೆಯಲ್ಲಿ ಜೋಡನಾಲಕ್ಷಣ (ಕಾರ್ಯ) ರೂಪವಾದುದು ಧರ್ಮ. ವೇದವೆಲ್ಲವೂ ಕಾರ್ಯ ಅಥವಾ ಸಾಧ್ಯರೂಪಾರ್ಥವಾಗಿದೆ. ಸಿದ್ಧರೂಪಾರ್ಥ ವಲ್ಲ. ಈ ಜೋಡನೆಯ ಪರೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಪುರುಷಸಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿಲ್ಲ. ಧರ್ಮವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿಗಲಿಂದ ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಲ್ಲ.⁸⁴ ವೇದವಿಧಿಯು ಸ್ವತಃ ಪ್ರಮಾಣ, ಜ್ಞಾನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದ ಸಾಧ್ಯವಸ್ತುವನ್ನು ಈ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಬೋಧಿಸುವುದರಿಂದ ಸಾಪೇಕ್ಷತ್ವವಿಲ್ಲ. ವೇದದಲ್ಲಿ ನಿರರ್ಥಕವಾದ ವಾಕ್ಯ ವೊಂದೂ ಕಂಡುಬರುವದಿಲ್ಲ. ವೇದವು ಅಪಾರುಷೇಯವಾದುದರಿಂದ ನಿತ್ಯ ವಾದುದು, ನಿರ್ದೋಷವಾದುದು. ಈಶ್ವರನಿಗಿಂತಲೂ ಯಜ್ಞಕರ್ಮವೇ

⁸³ ಶ್ರೇಯೋ ಹಿ ಪುರುಷ ಪ್ರೀತಿಸ್ಸಾ ದ್ರವ್ಯಗುಣಕರ್ಮಭಃ | ಬೋದನಾಲಕ್ಷಣೈ ಸ್ಸಾಧ್ಯ ತಸ್ಮಾತ್ತೇಷ್ವೇವಧರ್ಮತಾ || ಶ್ಲೋಕವಾರ್ತಿಕ.

ಸಾಂಖ್ಯಾ ಹ್ಯನೈಕರಣ ಸಮನಸಃ ವೃತ್ತಿ ವಿಶೇಷಂ ಯೋಗಾಧ್ಯಾನಪ್ರಜ್ಞಾಂ ಧರ್ಮಮಾಹುಃ | ಶಾಕ್ಯಾಸ್ತು ಚೇತಸೋ ಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಜ್ಞಾನಾಂತರಜನ್ಯಾಂ ವಾಸನಾಪು | ಆರ್ಹತಾಸ್ತು ಕಾಯಾರಮ್ಭಕಾನ್ ಪರಮಾನ್ಘೋನ್ ಪುದ್ಗಲಾಖ್ಯಾನ್ | ವೈಶೇಷಿಕಾಸ್ತು ಆತ್ಮನೋ ವಿಶೇಷ ಗುಣಮ್ | ಏಕದೇಶಿನಸ್ತು (ಪ್ರಾಭಾಕರಾಃ) ಅಪೂರ್ವಮ್ ||

⁸⁴ ಸತ್ಸಂಪ್ರಯೋಗೇ ಪುರುಷಸ್ಯ ಇಂದ್ರಿಯಾಣಾಂ ಬುದ್ಧಿ ಜನ್ಮ | ತತ್ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮನಿ ಮಿತ್ತಂ, ವಿದ್ಯಮಾನೋಪಾಲಮ್ಭನತ್ವಾತ್ || ಸೂತ್ರ. I. ೪.

ಮುಖ್ಯವಾದುದು. ಯಜ್ಞತೀರ್ಥವೇ ಅಪೂರ್ವ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವದು ; ದ್ರವ್ಯ ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳು ಸಿದ್ಧವಸ್ತುಗಳಾದುದರಿಂದ ಗೌಣ. ವೇದಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಆಕಾರಗಳಿವೆಯೆಂದು ಹೇಳಲಾಗದು. ಹಾಗೆ ತೋರಬಹುದಾದ ಕೆಲವು ವಾಕ್ಯಗಳು ಅಸಂಬಂಧ ಅಥವಾ ಕಲ್ಪನೆ. ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಶರೀರವುಂಟೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಆದಿಮತ್ತಾದೋಷವು ಬರುವದು. ಆದುದರಿಂದ ಶಬ್ದವೇ ದೇವತೆ. ಶಬ್ದವು ಆತ್ಮ, ಜಗತ್ತು ಯಜ್ಞಸಾಧನ, ಸ್ವರ್ಗ, ನಿಶ್ಶ್ರೇಯಸಗಳಂತೆಯೇ ನಿತ್ಯವಾದುದು. ಜಗತ್ತಿಗೆ ಆದಿಯೂ ಇಲ್ಲ ಅಂತವೂ ಇಲ್ಲ. (ನಹಿ ಕದಾಚಿದಸಿ ಅನೀದೃಶಂ ಜಗತ್). ಹಾಗೆಯೇ ಆತ್ಮವೂ ನಿತ್ಯವಾಗಿದ್ದು ಕರ್ತೃ ಮತ್ತು ಭೋಕ್ತೃವೂ ಆಗಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಸುಖ ಮತ್ತು ದುಃಖ ತಾರತಮ್ಯಗಳು ಸ್ವರ್ಗ ಸರಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವವು ಎಂದು ಊಹಿಸಬಹುದು. ದೇಹಿಯು ವೈದಿಕ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆಯಬಹುದು. ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸೆಂಬಂಧವಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನ, ಆನಂದಾನುಭವಗಳಿಲ್ಲ. ಅಶರೀತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿ ನೈಜರೂಪವಾದ ಜ್ಞಾನಶಕ್ತಿ ಮಾತ್ರವೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಪುನರಾವೃತ್ತಿಯಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಮೋಕ್ಷದ ಸ್ವರೂಪವು ನಿಸ್ಸಂಬಂಧ ಮತ್ತು ನಿರಾಸಂದವಾದುದು.

ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಾ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣ, ಕರ್ಮಭೇದ, ಶೇಷ, ಅರ್ಥಚಿಂತಾ, ಕ್ರಮ, ಅಧಿಕಾರ, ಅತಿದೇಶ (ಸಾಮಾನ್ಯ), ವಿಶೇಷಾತಿದೇಶ, ಊಹಾ, ಬಾಧ, ತನ್ತ್ರ-ಆವಾಸ, ಪ್ರಸಂಗಗಳೆಂಬ ಹನ್ನೆರಡು ಅಧ್ಯಾಯಗಳಿರುವುದರಿಂದ ದ್ವಾದಶಲಕ್ಷಣೀ ಎಂದೆನಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದು.⁸⁶ ಸಂಕರ್ಷಣ ಅಥವಾ

⁸⁶ ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯಲ್ಲಿ ವೇದವನ್ನು ವಿಧಿ, ಮಂತ್ರ, ನಾಮಧೇಯ, ನಿಷೇಧ ಮತ್ತು ಅರ್ಥವಾದವೆಂಬುದಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸಿದೆ. ವಿಧಿಯನ್ನು ಅಪೂರ್ವ, ನಿಯಮ, ಪರಿ ಸಂಖ್ಯಾಯೆಂಬುದಾಗಿಯೂ ಉತ್ಪತ್ತಿ, ವಿನಿಯೋಗ, ಪ್ರಯೋಗ, ಅಧಿಕಾರ ಎಂಬುದಾಗಿಯೂ ವಿಭಜಿಸಬಹುದು. ವಿನಿಯೋಗ ವಿಧಿಯನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವವಕ್ಕೆ ಶ್ರುತಿ, ಲಿಂಗ, ವಾಕ್ಯ, ಪ್ರಕರಣ, ಸ್ಥಾನ, ಸಾಮಾನ್ಯತೆಯೆಂಬುವು ಸಾಧನಗಳು. ಶ್ರುತಿ ವಾಕ್ಯಗಳು ವಿಧಾತ್ರೀ ಅಭಿಧಾತ್ರೀ, ವಿನಿಯೋಕ್ತೀ ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ. ಶ್ರುತಿಗೆ ಸಾಪೇಕ್ಷತ್ವವಿಲ್ಲ. ಲಿಂಗವು ಸಾಪೇಕ್ಷವೂ ನಿರಪೇಕ್ಷವೂ ಆಗಿರಬಹುದಾದುದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಗಿಂತ ಬಲಹೀನವಾದುದು. ಹೀಗೆಯೇ ಮಿಕ್ಕ ವಾಕ್ಯ, ಪ್ರಕರಣ ಮುಂತಾದವೂ ಒಂದಕ್ಕಿಂತ ಮತ್ತೊಂದು ಬಲಹೀನ. ಪ್ರಯೋಗವು ಶ್ರುತಿ, ಅರ್ಥ, ಪಾಠ, ಸ್ಥಾನ, ಮುಖ್ಯ, ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳೆಂಬ ಆರು ಪ್ರಯಾಣಗಳಿಂದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವದು. ಅಧಿಕಾರವೆಂದರೆ ಪ್ರಧಾನ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಸಾರ. ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಯಥಾರಕ್ತಿ ಕರ್ಮವಾಗುವದು. ಮನ್ತ್ರವು ವೇದಗಳ ಸಂಹಿತಾಭಾಗ. ನಾಮಧೇಯವು ಮತ್ಸರ್ಥ, ಲಕ್ಷಣಾರ್ಥ, ವಾಕ್ಯಭೇದ, ತತ್ತ್ವಪ್ರಶಾಸ್ತ, ತದ್ವ್ಯಪದೇಶ

ದೇವತಾ ಕಾಣ್ತವೂ ಜೈಮಿನಿ ಪ್ರಣೀತವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ,⁸⁶ ಪೂರ್ವ ಮೀಮಾಂಸಾ ಶಾಸ್ತ್ರದ ನ್ಯಾಯಗಳನ್ನು⁸⁷ ವೇದಾಂತ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದರಿಂದ ಕರ್ಮಮೀಮಾಂಸೆಯನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಉತ್ತರ ಮೀಮಾಂಸಾ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ತಿಳಿಯುವದು ಸುಲಭವಲ್ಲ.

ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಕರು ವೇದವ್ರಾವಾಣವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿ, ನಾಸ್ತಿಕ ಮತಗಳನ್ನೂ ಕೇವಲ ಭಾವನಾ ಮೂಲಕವಾದ ಮತಗಳನ್ನೂ ಬಿಡಿಸಿ ಸನಾತನ ಧರ್ಮವನ್ನು ದ್ವಾರಮಾಡಿ ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದರು. ಇವರಲ್ಲಿ ಕುಮಾರಿಲ, ಪ್ರಭಾಕರ ಮತ್ತು ಮುರಾರಿ ಮಿಶ್ರರ ಮೂರು ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳಿವೆ. ಕುಮಾರಿಲರು ಆನ್ಧ್ರರೆಂದೂ ಕ್ರಿಸ್ತಶಕ ಆರು-ಏಳನೆಯ ಶತಾಬ್ದಗಳಲ್ಲಿದ್ದರೆಂದೂ ಪ್ರಭಾಕರ, ಉಂಬೇಕ, ಮಣ್ಣನಮಿಶ್ರ ಮುಂತಾದವರು ಶಿಷ್ಯರಾಗಿದ್ದರೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುವದು.⁸⁸ ಕುಮಾರಿಲರ ಮತಕ್ಕೆ ಭಾಟ್ಟ ಸಂಪ್ರದಾಯವೆಂದೂ ಹೆಸರು. ಪ್ರಭಾಕರರು ಕೇರಳ ದೇಶದ ಕುತುಲ್ಲಿ ಮಾನಂ ಎಂಬ ನಂಬೂದಿರಿ ಕುಟುಂಬಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವರೆಂದೂ, ಶ್ರೀಶಂಕರರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಗಳೆಂದೂ ತಿಳಿದುಬರುವದು. ಆದರೆ ಕೆಲವರು ಪ್ರಭಾಕರರನ್ನು ದಕ್ಷಿಣ ಕೋಸಲೇಶ್ವರನ ಮಹಾಮಾತ್ಯನಾಗಿದ್ದ ನಿಭಾಕರ ಮಿಶ್ರನು ಆತ್ಮಜರೆಂದು

ಗಳಿಂದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟೀಕರಿಸುವುದು. ನಿಷೇಧವು ಎರಡು ವಿಧ. ನಜಾ⁸⁹ ಪೂರ್ವಪದ ದೊಡನೆ ಸೇರಿದರೆ ಪರ್ಯುದಾಸವೆಂದೂ ಉತ್ತರ ಪದದೊಡನೆ ಸೇರಿದರೆ ಪ್ರತಿಷೇಧವೆಂದೂ ಹೆಸರು. ವಿಧಿಗಿಂತಲೂ ನಿಷೇಧವು ಬಲವಾದುದು. ಲಕ್ಷಣದಿಂದ ಅರ್ಥವಾದವನ್ನು ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ವ್ಯಾಕರಣ ಪ್ರಯೋಗಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದು. ವಾಕ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಪದಮೂಲ, ವಾಕ್ಯಮೂಲ, ಪ್ರಕರಣ ಮೂಲ ಮತ್ತು ವಿವಕ್ಷೆಗಳಿಂದ ನಿಶ್ಚಯಿಸಬೇಕು. ವೇದದಲ್ಲಿ ಶಬ್ದವನ್ನು ಬದಲಾಯಿಸದೆಯೇ ಭಿನ್ನಾರ್ಥವು ಕಂಡು ಬರಬಹುದು. ಅಖ್ಯಾತತ್ವ ಮತ್ತು ಲಿಜತ್ವಗಳಿಂದ ಕರ್ಮಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಪ್ರೇರಣೆ ಉಂಟಾಗುವದು. ಇಂತಹ ಪ್ರೇರಣೆಯೆಂಬ ವ್ಯಾಪರವಿಶೇಷಕ್ಕೆ ಭಾವನಾ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಇದು ರಾಬ್ಬೀ ಭಾವನಾ, ಅರ್ಥಿಭಾವನಾ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಲಿಜತ್ವದಿಂದ ರಾಬ್ಬೀ ಭಾವನೆಯೂ ಅಖ್ಯಾತದಿಂದ ಅರ್ಥಿಭಾವನೆಯೂ ಉಂಟಾಗುವವು.

⁸⁶ ಮಹಾಭಾರತ ತಾತ್ಪರ್ಯನಿರ್ಣಯದಲ್ಲಿ (X-೮೩) ವ್ಯಾಸರು ಮೊದಲು ಮತ್ತು ಕೊನೆಯ ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ಬರೆದರೆಂದೂ, ಮಿಕ್ಕವನ್ನು ಪೈಲನು ಬರೆದನೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ.

⁸⁷ ಪ್ರಧಾನಮಲ್ಲನಿಬರ್ಹಣ, ಪೂರ್ವೋಧಾವತಿ, ಗಾರ್ಹಪತ್ಯ, ಸತ್ರ, ದರ್ವೀಯೋಮ, ನಹು ನಿನ್ದಾ, ಹುತುಲಿಂಗ, ಅನ್ಯಪರಂಪರಾ, ಆಮಿಕ್ವಾ, ಶಾಲ್ಯರ್ಥಂಕುಲ್ಯಾಃ, ಅರ್ಥಜರತೀ- ಇತ್ಯಾದಿ ನ್ಯಾಯಗಳು.

⁸⁸ ಉಂಬೇಕ: ಕಾರಿಣಾಂವೇತ್ತಿ ತನ್ಮಂವೇತ್ತಿ ಪ್ರಭಾಕರಃ | ಮಣ್ಣನಸ್ತು (ವಾಮನಸ್ತು) ಉಭಯಂವೇತ್ತಿನಂಕಿಂಚಿದಪಿ ರೇವಣಃ ||

ಹೇಳುವರು. ಕುಮಾರಿಲ ಪ್ರಭಾಕರರು ಬಿಹ್ಲಣನೆಂಬ ಬೌದ್ಧರಾಜನನ್ನು ವೈದಿಕಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ತಂದರೆಂದೂ ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಕುಮಾರಿಲರು ಮಹಿಮಾ ಸ್ತವವನ್ನೂ ಪ್ರಭಾಕರರು ಒಂದು ದಣ್ಣಕವನ್ನೂ ಶಿವಸ್ತುತಿಪರವಾಗಿ ರಚಿಸಿ ದರೆಂದೂ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಕುಮಾರಿಲರು ಒಂದು ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರ ನಿರಾಕರಣೆಮಾಡಬೇಕಾಗಿ ಬಂದರೂ, ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಭಗವದಪಚಾರ ಮಾಡಿದು ದಕ್ಕಾಗಿ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪಪಟ್ಟು ಶಿವಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು.³⁹ ಪ್ರಭಾಕ ರರು ತಮ್ಮ ಗುರುಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ಖಂಡಿಸಿ ಆಚಾರ್ಯಾಪರಾಧ ವನ್ನು ಮಾಡಿದುದಕ್ಕಾಗಿ ತುಷಾಗಿ ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿದರೆಂದೂ, ಆದರೆ ಗುರು ವಾಯೂರಿನ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣದೇವರನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿ ಕೃಷ್ಣವಿಲಾಸವನ್ನು ರಚಿಸಿ ಸುರಕ್ಷೆ ತರಾದರೆಂದೂ ಐತಿಹ್ಯವಿದೆ. ಇಂತಹ ಕಥೆಯು ಕುಮಾರಿಲರ ವಿಷಯ ವಾಗಿ ಶಂಕರವಿಜಯದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವದು. ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮವೇ ಉತ್ತಮ ವೆಂದು ವಾದಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಕುಮಾರಿಲರೂ ಪ್ರಭಾಕರರೂ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಏಕದಂಡಿ ಸನ್ಯಾಸವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರೆಂದು ಆನಂದಾನುಭವನ ನ್ಯಾಯರತ್ನ ದೀಪಾವಲೀ, ಜ್ಞಾನಾಮೃತದ, ಸೈಷ್ಯಮ್ಯುಸಿದ್ಧಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ಮುಂತಾದ ಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುವದು. ಹೀಗೆಯೇ ಮಣ್ಣನಮಿಶ್ರರೂ ಕೂಡ ಶ್ರೀ ಶಂಕರರ ಶಿಷ್ಯ ರಾಗಿ ಸುರೇಶ್ವರಾಚಾರ್ಯರೆಂಬವರಾದರೆಂದೂ ಹೇಳುವರು.

ಕುಮಾರಿಲರು ಮೊದಲು ಶಾಬರಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ಬೃಹದ್ಬೀಕ, ಮಧ್ಯಮಬೀಕ ಮತ್ತು ಟುಪ್ ಬೀಕಗಳನ್ನು ಒರೆದರೆಂದೂ, ಇವುಗಳನ್ನು ಖಂಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಭಾಕರರು ವಿವರಣೆ (ಲಘ್ವೀ ಅಥವಾ ಭಾಷ್ಯ) ಯನ್ನು ರಚಿಸಿದರೆಂದೂ, ಅದನ್ನು ಪ್ರತಿಭಟಿಸಿ ಕುಮಾರಿಲರು ಶ್ಲೋಕವಾರ್ತಿಕ ಮತ್ತು ತನ್ತ್ರವಾರ್ತಿಕ ಗಳನ್ನು ಒರೆದರೆಂದೂ, ಇವಕ್ಕೆ ಖಂಡನರೂಪವಾಗಿ ಪ್ರಭಾಕರರು ಬೃಹತೀ ಅಥವಾ ನಿಬಿನ್ನನವೆಂಬುದನ್ನು ಬರೆದರೆಂದೂ ಊಹಿಸಲಾಗಿದೆ. ಮಣ್ಣನ ಮಿಶ್ರರು ಭಾವನಾವಿವೇಕ, ಸ್ಫೋಟಿಸಿದ್ಧಿ ಮುಂತಾದ ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಾ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನೂ, ಸ್ವತನ್ತ್ರವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಸಿದ್ಧಿಯೆಂಬ ಅದ್ವೈತಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸಿರುವರು. ಈ ಬ್ರಹ್ಮಸಿದ್ಧಿ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಶಾಂಕರ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ ವಾಕ್ಯ ಗಳನ್ನು ದ್ಧರಿಸಿ ಪ್ರತಿಭಟಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಮಣ್ಣನಮಿಶ್ರರು ಶ್ರೀ ಶಂಕರರ ಸಮಾಕಾಲೀನರೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತೋರುವದು. ಕುಮಾರಿಲರ ಶಿಷ್ಯನು ಮಣ್ಣನಮಿಶ್ರರ ಸಹಪಾಠಿಯೂ ಆದ ಉಂಬೇಕ ಅಥವಾ ಉಚ್ಚೇಯಕನು

³⁹ ವಿರುದ್ಧಿಜ್ಞಾನದೇಹಾಯ ತ್ರಿವೇದೀಲೋಕ ಚಕ್ಷುಷೇ | ಶ್ರೇಯಃಪ್ರಾಪ್ತಿನಿಮಿ ತ್ತಾಯ ನಮಸ್ತೋರ್ಮಾರ್ಗಧಾರಿಣೇ ||

ಮಣ್ಡನರ ಗ್ರಂಥಗಳಿಗೆ ಟೀಕೆಯನ್ನು ಬರೆದು ತನ್ನ ಸ್ವತನ್ತ್ರಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಮಾಡಿರುವನು. ಆದುದರಿಂದ ಮಣ್ಡನಮಿಶ್ರರೂ ಉಂಬೇಕನೂ ಭಿನ್ನವ್ಯಕ್ತಿಗಳೆಂದೂ ಉಂಬೇಕ ಮತ್ತು ಭವಭೂತಿಯೆಂಬ ಹೆಸರುಗಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಕವಿಯೂ ಮೀಮಾಂಸಕನೂ ಆದ ಶ್ರೀಕಂಠಸಂಬಾತನ ಜಿರುದುಗಳೆಂದೂ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಈ ಭವಭೂತಿಕವಿಗೆ ವಿಶ್ವರೂಪಾಚಾರ್ಯರೆಂಬ ಹೆಸರೂ ಇದ್ದಿತೆಂದೂ ಈ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಯಾಚ್ಛಾ ವಲ್ಕ್ಯ ಸ್ತೃತಿಗೆ ಬಾಲಕ್ರೀಡೆಯೆಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಬರೆದರೆಂದೂ ಅನಂತರ ಶಂಕರರಿಗೆ ಸುರೇಶ್ವರರೆಂಬ ಶಿಷ್ಯರಾದರೆಂದೂ ಕೆಲವರು ಊಹಿಸುವರು. ಭವಭೂತಿಯು ವಿದರ್ಭದೇಶದ ಪದ್ಮಪುರ ನಿವಾಸಿಯೆಂದೂ ಕಾಶ್ಮೀರದ ಲಲಿತಾಪೀಡ ಮತ್ತು ಯಶೋವರ್ಮರ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿದ್ದನೆಂದೂ ತಿಳಿದುಬರುವದು. ಕೆಲವು ಶಂಕರವಿಜಯಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಮಣ್ಡನಮಿಶ್ರರು ಜೀಡು (ಜಿಜ್ಞುಸೆ) ನಿವಾಸಿಗಳೆಂದೂ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಶ್ರೀಶಂಕರರೊಡನೆ ವಾದವಾಯಿತೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ.

ಹೀಗೆ ಭಾಟ್ವ (ಕುಮಾರಿಲ) ಮತ್ತು ಗುರು (ಪ್ರಭಾಕರ) ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳುಂಟಾದವು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಅಂಶಗಳಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳು ಕಂಡುಬರುವವು.⁴⁰ ಮುರಾರಿಮಿಶ್ರರದು ಮೂರನೆಯ ಮಾರ್ಗ. ಪ್ರಭಾಕರಗುರುಗಳ ಶಿಷ್ಯನೂ ಗೌಡದೇಶದವನೂ ಆದ ಶಾಲಿಕನಾಥನು ಬೃಹತೀ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ, ಋಜುವಿಮಲಪಂಜಿಕಾ, ವಿನರಣವ್ಯಾಖ್ಯಾನ, ದೀಪಶಿಖಾ, ಪ್ರಕರಣಪಂಜಿಕಾ, ಭಾಷ್ಯಪರಿಶಿಷ್ಟ ಮುಂತಾದ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದನು. ಹತ್ತನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ಭವನಾಥಮಿಶ್ರನು ನಯವಿವೇಕವನ್ನು ರಚಿಸಿದನು. ಇದಕ್ಕೆ ರವಿದೇವ, ವರದರಾಜ, ಶಂಕರಮಿಶ್ರ, ದಾಮೋದರ ಮುಂತಾದವರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುವರು. ಪ್ರಾಭಾಕರ ಸಂಪ್ರದಾಯವೇ ದಕ್ಷಿಣದೇಶದಲ್ಲಿ ಹದಿನೆಂಟನೆಯ ಶತಮಾನದ ವರೆಗೂ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದ್ದಂತೆ ತೋರುವದು. ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ಭಾಟ್ವ ಸಂಪ್ರದಾಯವೇ ಮುಖ್ಯ. ಶ್ರೀಶಂಕರರು

⁴⁰ ಸಂವಿದೋಽಪ್ರಕಾಶತ್ವಂ ಅನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿಸಂಶಯಾ | ಕರ್ಮದಿಕ್ಕಾಲವಿಯತಾಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಜ್ಞಾನಗಮ್ಯತಾ || ಧ್ವನೇರ್ವಿಭುತ್ವದ್ವೈತ್ಯೇ ಮನಸೋಽಸ್ತನ್ದವೈಭವೇ | ಭಿನ್ನಾಭಿನ್ನತ್ವಮೇಕಸ್ಯ ಸಮಪ್ರಾಯಸ್ಕವಾಸ್ತಿತಾ || ವಿಭುದ್ವಯಸ್ಯ ಸಂಯೋಗೋ ನತ್ಯತ್ತಂ ತಸ್ಯ ಚಾತ್ಮನಃ | ಜ್ಞೇಯತ್ವಂ ಮುಕ್ತಿವೇಲಾಯಾಂ ನಿತ್ಯಾನಂದಾನುಭಾವಿತಾ || ಅಭಾವಪ್ರಕಟತ್ವಂ ಚ ಶಕ್ತೇ ರಸನುಮೇಯತಾ | ಗುಣತ್ವಮನ್ದಕಾರಸ್ಯ ಪುಂಗಿರಾಂಸ್ಸಾರ್ಥಮಾನತಾ || ಪೃಥಿವೀತ್ಯಾದಿ ಸಾಮಾನ್ಯಂ ರೂಪತ್ವಾದ್ವೈತ್ಯಜ್ಞೇಯಃ | ಅನನ್ಯತಾಭಿಧಾನಂ ಚ ವೇದಸ್ಯಾರ್ಥಮಾನತಾ || ರೂಪಾರ್ಥಪತ್ತಿರಿತ್ಯೇವ ಸ್ಥಲೇ ಸುಪ್ರತಿಯೋಗಿನಃ | ಪ್ರಾಭಾಕರಾನಿರಾಕಾರ್ಯಭಾಟ್ವಮಾರ್ಗಾನುಸಾರಿಣಾ || — ಮಾನರತ್ನಾವಲೀ.

ಕುಮಾರಿಲರ ಮತಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ತಮ್ಮ ದೇಶದವರೇ ಬಂಧುಗಳೇ ಆದ ಪ್ರಭಾಕರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ತೀವ್ರವಾಗಿ ಖಂಡಿಸಿರುವರು. ಪ್ರಭಾಕರನು ಸಾಮವೇದಿಯಾದುದರಿಂದ ಕೇರಳ ದೇಶದಿಂದ ಹೊರಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟನೆಂದು ಭೋಜ ರಾಜನು ಹೇಳುವನು (ಭುದೋಗೋಷಯಮಿತಿಪ್ರಭಾಕರಗುರುರ್ದೇಶಾಚ್ಚ ಸಿರ್ವಾ ಸಿತಃ). ಕುಮಾರಿಲ ಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನು ಕೇರಳ ದೇಶದ ಕೊಟ್ಟಾಯಂ ಸಂಸ್ಥಾನದ ಪುರಲಿರಾಚರು ಪೋಷಿಸಿದರು. ವಿಜಯನಗರದ ಕೃಷ್ಣದೇವ ರಾಯನ ಆಸ್ಥಾನಕವಿಯಾದ ಲೋಲ್ಲ ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರನು ಪ್ರಭಾಕರ ಸಂಪ್ರ ದಾಯಾನುಸಾರವಾಗಿ ನಯವಿವೇಕ, ಭೂಷಣ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದನು. ಇವನ ತಂದೆಯಾದ ವಿಶ್ವನಾಥನು ನಯವಿವೇಕ ದೀಪಿಕೆಯನ್ನು ರಚಿಸಿದನು. ಭಾರತೀತೀರ್ಥರು ಜೈಮಿನೀಯ ನ್ಯಾಯಮಾಲಾವಿಪ್ರರದಲ್ಲಿ ಮೀಮಾಂಸಾ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನೆಲ್ಲ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿರುವರು. ಅಪ್ಪಯ್ಯ ದೀಕ್ಷಿತರೇ ಮುಂತಾದವರೂ ಅನೇಕ ಪ್ರಕರಣ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಬರೆದಿರುವರು.

ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಕರು ಧರ್ಮ, ಕರ್ಮ, ವರ್ಣಾಶ್ರಮ ವ್ಯವಸ್ಥೆ, ವೇದವ್ಯಾಶಸ್ತ್ಯಗಳಿಗಾಗಿ ಹೋರಾಡಿ ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗೆ ಅವೋಘವಾದ ಸೇವೆಯನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸಿರುವರು.

ವೇದಾಂತ : ಶಾರೀರಕ ಮೀಮಾಂಸಾ ಅಥವಾ ವೇದಾಂತಸೂತ್ರಗಳು ಬಾದರಾಯಣರಿಂದ ರಚಿತವಾದವು. ವೇದಾಂತಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಸೌತ್ರಾಂತಿಕ, ಮೈಭಾಷಿಕ ಮತ್ತು ಯೋಗಾಚಾರಮತಗಳ ಖಣ್ಡನೆಯಿರುವುದರಿಂದ ಇವು ಕ್ರಿಸ್ತಶಕ ಎರಡನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾದುವೆಂದು ಊಹಿಸಿದೆ. ಭಗವದ್ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರದ ಉಲ್ಲೇಖವಿರುವುದರಿಂದ (ಗೀತಾ. XIII, ೧೪) ಗೀತಾರಚನೆಗೆ ಹಿಂದೆಯೇ ಒಂದೊಂದು ವೇದಕ್ಕೂ ಬೇರೆಬೇರೆ ವೇದಾಂತ ಸೂತ್ರಗಳಿದ್ದನೆಂದೂ ಈಗಿರುವ ವೇದಾಂತಸೂತ್ರಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸಾಮ ಶಾಖೆಗೆ ಸೇರಿದವೆಂದೂ ಕೆಲವರು ಊಹಿಸುವರು. ವೇದಾಂತಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಈಗ ಸಿಕ್ಕಿರುವ ಭಾಷ್ಯಗಳೆಲ್ಲಾ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ಭಾಷ್ಯವು ಶ್ರೀಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರದು. ಆದರೇ ಶಾಂಕರ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಪೂರ್ವಭಾಷ್ಯ ಕಾರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳು ಅನುವಾದಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಅನೇಕ ಭಾಷ್ಯ ಗಳಿದ್ದವು. ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರು “ಭಗವದ್ಬೋಧಾಯನಕೃತಾಂ ವಿಸ್ತೀರ್ಣಾಂ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರವೃತ್ತಿಂ, ಪೂರ್ವಾಚಾರ್ಯಾ ಸ್ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತಃ” ಎಂದು ಹೇಳಿ ಅಲ್ಲಿ ಬೋಧಾಯನ, ಟಂಕ, ಉಪವರ್ಷ, ದ್ರಮಿಡಾಚಾರ್ಯ, ಭರ್ತೃಪ್ರಸಂಜ ಮುಂತಾದವರ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಅನುವಾದಮಾಡಿರುವರು.

ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಕಾಲದ ವರೆಗೆ ರಚಿತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ ಭಾಷ್ಯ ಕಾರರ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ಶ್ರೀಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಜೀವನಚರಿತ್ರೆಗಳು ಅನೇಕವಾಗಿವೆ. ಅವರ ಕಾಲದ ವಿಷಯವಾಗಿಯೂ ಚರ್ಚೆಗಳು ನಡೆದಿವೆ. ಕೇರಳ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಾರ ವಾಗಿರುವ ಜೀವನಚರಿತ್ರೆಯೇ ಹೆಚ್ಚು ಮಟ್ಟಿಗೆ ಚಾರಿತ್ರಿಕವೆಂದು ಕಂಡುಬರು ವುದರಿಂದ ಅದನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಸುತ್ತೇನೆ.⁴¹ ಶ್ರೀ ಶಂಕರರು ಶಿವಗುರು ಮತ್ತು ಆರ್ಯಾಮ್ನಿಕೆಯೆಂಬ ದಂಪತಿಗಳಿಗೆ ಪುತ್ರರಾಗಿ ಅವತರಿಸಿದರು. ಶಿವಗುರುಗಳು ನಂಬೂದಿರಿ ಪನ್ನಿಯೂರ್ ಮಾನಂ ಎಂಬ ಕುಟುಂಬದವರು. ಇವರು ಪನ್ನಿಯೂರ್ ಗ್ರಾಮದಿಂದ ಬಂದು ಕಾಲಟಿಯಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿದ್ದರು. ಅಲ್ಲಿಯೇ ಶಂಕರರು ಅವತರಿಸಿದರು. ಶ್ರೀ ಶಂಕರರು ತಮ್ಮ ಐದನೆಯ ವರ್ಷ ದಲ್ಲಿ ಪಿತೃವಿಯೋಗವನ್ನು ಹೊಂದಿ ನಂಬೂದಿರಿ ಸಂಪ್ರದಾಯದಂತೆ ಉಪನೀತ ರಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಪೈತ್ಯಕ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಸಂವೇರಿಸಿದರು. ಉಪನಯನವಾದನಂತರ ಹದಿನಾರನೆಯ ವರ್ಷದವರೆಗೂ ಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸಮಾಡಿ ಕಾಶಿಗೆ ಹೋಗಿ ಭಾಷ್ಯ ರಚನೆ ಮಾಡಿದರು. ಶ್ರೀ ಶಂಕರರ ಶಿಷ್ಯರಾದ ಪದ್ಮವಾದರೆಂದೂ ಸೃಸಿಂಹಾವ ತಾರವೆಂದೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ವಿಷ್ಣುಶರ್ಮರು ಅಲಕ್ಕೂರು ಗ್ರಾಮದವರು. ಸುರೇಶ್ವರಾಚಾರ್ಯರು ಪಾಯ್ಲೂರುಮಾಸಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವರು. ಶಂಕರಾ ಚಾರ್ಯರು ಗೌಡವಾದರ ಶಿಷ್ಯರಾದ ಗೋವಿಂದ ಭಗವತ್ಪಾದರನ್ನು ನರ್ಮದಾ ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ ಶಿಷ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಸೇವಿಸಿ, ಗುರುಗಳ ಅನುಜ್ಞೆಯಂತೆ ಕಾಶ್ಮೀರ ದಿಂದ ಕನ್ಯಾಕುಮಾರಿ ವರೆಗೂ ಮೂರು ಸಲ ಪರ್ಯಟನಮಾಡಿ ಪರವಾದಿ ಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದು ಶೃಂಗೇರಿ, ದ್ವಾರಕಾ, ಬದರಿ ಮತ್ತು ಜಗನ್ನಾಥ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಮುಖ್ಯ ಮಠಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿ, ಸುರೇಶ್ವರ, ಹಸ್ತಾಮಲಕ, ತ್ರೋಟಕ, ಪದ್ಮವಾದರೆಂಬ ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಅಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟಕಟ್ಟಿ, ಷಣ್ಮತಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪನೆಮಾಡಿ, ತಮ್ಮ ಮೂವತ್ತೆರಡನೆಯ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೇ ಬ್ರಹ್ಮೀಭೂತ ರಾದರು.

ಶ್ರೀ ಮದಾಚಾರ್ಯರ ಸಮಯವನ್ನು ಅವರ ಗ್ರಂಥಗಳಿಂದಲೂ ಪರಮ ತೀಯರ ಗ್ರಂಥಗಳಿಂದಲೂ ನಿರ್ಧರಿಸಬಹುದು. ಭಾಷ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ರಾಜನರ್ಮ, ಬಲನರ್ಮ, ಜಯಸಿಂಹ, ಕೃಷ್ಣಗುಪ್ತ ಎಂಬ ರಾಜರ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರು ವರು.⁴² ಕೃಷ್ಣಗುಪ್ತನು ಮಗಧ ಗುಪ್ತವಂಶದ ವಂಶೋದ್ಭವನು. ಪೂರ್ಣ

⁴¹ I. H. Q. V. ೧೯೨೯.

⁴² S. Srikantha Sāstri : *Sources of Kārṇāṭaka History*, Vol. I.

ವರ್ಮನೆಂಬವನೂ ಗುಪ್ತವಂಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದನೆಂದೂ ಹರ್ಷ, ಶಶಾಂಕ, ಯುವಾನ'ಚ್ಛಾಂಗರ ಕಾಲದಲ್ಲಿದ್ದನೆಂದೂ ತಿಳಿದುಬರುವದು. ರಾಜವರ್ಮನ ಹೆಸರು ದಂಡಿಯ ಕಾವ್ಯಾದರ್ಶದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವದು. ಬಲವರ್ಮ ಮತ್ತು ಜಯಸಿಂಹರು ಕದಂಬ ಮತ್ತು ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟವಂಶದವರು. ಅಲ್ಲದೆ ಬ್ರಹ್ಮ ಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಬೌದ್ಧ ಮತವನ್ನು ಖಂಡಿಸುವಾಗ ದಿಜ್ಞಾಗನ ಅಲಮ್ಬನ ಪರೀಕ್ಷಾ ಮತ್ತು ವಸುಬನ್ಧು, ಧರ್ಮಕೀರ್ತಿ ಮುಂತಾದವರ ಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಅನುವಾದಮಾಡಿರುವರು. ಮಣ್ಣಿನಮಿಶ್ರರು ತಮ್ಮ "ಬ್ರಹ್ಮ ಸಿದ್ಧಿ"ಯಲ್ಲಿ ಶಾಂಕರಭಾಷ್ಯದಿಂದ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಉದ್ಧರಿಸಿ ಪ್ರತಿಭಟಿಸಿರುವರು. ವಿದ್ಯಾನಂದ ಪಾತ್ರಕೇಸರಿ, ಪ್ರಭಾಚಂದ್ರ ಮುಂತಾದ ಜೈನರು ಸುರೇಶ್ವರರ ಬೃಹದಾರಣ್ಯವಾರ್ತಿಕೆಯಿಂದ ಕೆಲವು ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿರುವರು. ಶಾಂತರಕ್ಷಿತನು (ಕ್ರಿ.ಶ. ೭೪೦), ಅವನ ಶಿಷ್ಯನಾದ ಕಮಲ ಶೀಲನು ಆದ್ವೈತಮತವನ್ನೂ ಉಬ್ಬೇಯಕ, ಕುಮಾರಿಲ ಮುಂತಾದವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನೂ ಸೂಚಿಸಿರುವರು. ತಾರಾನಾಥನು ನಾಲಂದಾ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಶಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರಿಗೂ ಧರ್ಮಕೀರ್ತಿಗೂ ವಿವಾದ ನಡೆಯಿತೆಂದು ಹೇಳುವನು. ಈ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಕ್ರಿಸ್ತಶಕ ಆರನೆಯ ಶತಾಬ್ದದ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಏಳನೆಯ ಶತಾಬ್ದದ ಪೂರ್ವಭಾಗದಲ್ಲಿಯೂ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೫೮೦-೬೨೦) ಇದ್ದಂತೆ ನಿರ್ಧರಿಸಬಹುದು.

ಭಗವತ್ಪಾದರ ಕಾಲವನ್ನು ಭಾರತೀಯರ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಸುವರ್ಣಯುಗವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.¹⁸ ಮೀಮಾಂಸಾ, ನ್ಯಾಯ, ವೈಶೇಷಿಕ, ಜೈನ, ಬೌದ್ಧ, ವ್ಯಾಕರಣ, ಜ್ಯೋತಿಷ, ಸಾಹಿತ್ಯ ಮುಂತಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಉದ್ದಂಡ ಪಂಡಿತನೂ ಪ್ರತಿಭಾಶಾಲಿಗಳೂ ಆದ ಆಚಾರ್ಯರು ಪರಸ್ಪರ ಸ್ಪರ್ಧೆಯಿಂದ ಖಣ್ಡನ ಮಣ್ಣಿನಮಾಡುತ್ತ ಅನೇಕ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುವರು.

ಶ್ರೀ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಜ್ಞಾನಮಾರ್ಗೋಪದೇಶಕ್ಕಾಗಿ ಉಪನಿಷತ್ತು, ಗೀತೆ, ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳು ಸನತ್ತು ಜಾತೀಯಗಳಿಗೆ ಭಾಷ್ಯಗಳನ್ನೂ ಉಪದೇಶ ಸಾಹಸ್ರೀ ಎಂಬ ಪ್ರಕರಣಗ್ರಂಥವನ್ನೂ, ಭಕ್ತಿಮಾರ್ಗವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ವದಕ್ಕಾಗಿ ವಿಷ್ಣು ಸಹಸ್ರನಾಮಭಾಷ್ಯ ಮುಂತಾದುವನ್ನೂ, ಶ್ರೀವಿದ್ಯಾ

¹⁸ S. Srikantha Sāstri: *The Age of Sankara. Proceedings. VIII. Cr. Conference, Mysore. ೧೯೩೫.*

ಬಾಡ್ಡು	ಜೈನ	ಮೀಮಾಂಸಾ	ವೇದಾನ್ತ	ವೈಯಾಕರಣ	ಸಾಹಿತ್ಯ	ಜ್ಯೋತಿಷ	ಛಕ್ತಿಮಾರ್ಗ
ಚಂದ್ರಕೀರ್ತಿ	ಪೂಜ್ಯವಾದ						
ಗುಣಮತಿ	ಶಿವಕೋಟಿ						
ಸ್ಥಿರಮತಿ	ಸಮನ್ತಭದ್ರ	ಕುಮಾರಿಲ	ಗೋವಿಂದಭಗವತ್ಪಾದ	ಭರ್ತೃಹರಿ	ಮಯೂರ	ವರಾಹಮಹಿರ	ವೈಷ್ಣವಆಳ್ವಾರರು
ಪ್ರಭಾಮಿತ್ರ	ಅಕಲಂಕ	ಮುಣನ	ಶಂಕರ	ವಾಮನ	ಪದ್ಮನ್	ಶೈವನಾಯನಾರರು	
ಜನಮಿತ್ರ	ಜಟಾಂಗಹ	ಉಂಜೀಕ	ಪದ್ಮಪಾದ	ಜಯಾದಿತ್ಯ	ಹರ್ಷ	ಶಾಕ್ತರು. ಇತ್ಯಾದಿ	
ಧರ್ಮಪಾಲ	ಮಾಣಿಕ್ಯನಂದಿ	ವಾಮನ	ಸುರೇಶ್ವರ	ಚಂದ್ರಗೋಮ	ಧಾವಕ	ಬ್ರಹ್ಮಗುಪ್ತ	
ಧರ್ಮಕೀರ್ತಿ	ವಿದ್ಯಾನಂದಿ	ಮುರಾರಿ	ಹಸ್ತಮಲಕ	ಜನೇನ ಋದ್ಧಿ	ಶಕ್ತಿಭದ್ರ	ಇತ್ಯಾದಿ	
ಶೀಲಭದ್ರ	ಪದ್ಮನಂದಿ	ಪ್ರಭಾಕರ	ತೋಟಕ				
ಶಾಸ್ತ್ರಿದೇವ	ಪ್ರಭಾಚಂದ್ರ	ಶಾಲಿಕನಾಥ	ಮುಣನ				
ಶಾನ್ತರಕ್ತ	ಕುಮಾರಸೇನ	ಹುಳಿಪುತ್ರ ಪರಮೇಶ್ವರ	ಪರಮೇಶ್ವರ				
ಕಮಲಶೀಲ	ಸಿದ್ಧಸೇನದಿವಾಕರ						

పరవాగి ప్రపంచసార, సౌందర్యలహరి, ఆనందలహరి, మన్త
మౌత్యకాక్షరమాలాస్తోత్ర, లలితాత్రిశతీభాష్య, వేదపాదస్తవ
ముంతాదువన్నూ షణ్మతగళ సాఫాపసేగాగి తివ, షష్ఠ్య, దేవీ,
కుమార, గణపతి, సూర్యదేవతేగళ పరవాగి నూరారు స్తోత్ర
గళన్నూ వేదాంతతత్వవన్న సంగ్రహవాగి బోధిసువుదకత్తాగి భజ
గోవిందస్తోత్ర, దశశ్లోకీ, షకశ్లోకీ, మసీషా పంచక,
కౌపీన పంచక ఇత్తాది షణ్ణ గ్రంథగళన్నూ రచిసిరువరు. అన్యకృ
తానేక గ్రంథగళు శ్రీ శంకరర హసరినల్లివే.

ఆఱాయపాదరు కేవల జ్ఞానమార్గవన్నే బోధిసిదరేందూ
పామరరిగి అదు అశాధ్యవాదుదరింద భక్తి పంథవు హుట్టితేందూ
కేలవరు అపప్రచారమాడిరువరు. ఆదరే నిజవాగి శంకరరు జ్ఞాన,
కర్మ, భక్తియేంబ మూరు మార్గగళన్నూ ఁద్ధరిసిదరు. స్వరాత్మ్య
వాద నిరీత్వరవాదగళన్నూ నిర్మూలమాడి వృద్ధికమతవన్న వునః
ఁదార్ధరమాడిదరు. షణ్మతగళల్లి సేరికొండిద్ది నిసిద్ధవాద ఆఱార
గళన్నూ ఁడిసి అవుగళిగే వృద్ధిక ఁలవన్న కేఁట్టు మందాధికారిగళిగే
సులభమార్గవన్న తేరిసి షణ్మతసాఫాపనాఱాయరేంబ బిరుదన్న
పడేదరు. శంకరరు డేగే జ్ఞానిగళల్లి అగ్రేసరరేందూ హాగేయే భక్తా
గ్రణిగళూ ఆగిద్దరు. శంకరరు భక్తాగ్రేసరరేందూ అవర నిజాభిప్ర
యవు వృష్ణవమతవే ఎందూ వేదాంత దేశికరే ముంతాద
శ్రీ వృష్ణవఱాయరూ డేళిరువరు. హాగేయే శ్రీవరూ, శాక్తరూ
కూడ శంకరరన్న తమ్మ తమ్మ మతదవరేందే డేళికొండిరువరు.
వృరాగ్యవన్నూ శృంగారవన్నూ సమన్తయ మాడలు శ్రీ శంకరరిగే
సాధ్య. సౌందర్య మత్తు ఆనందలహరిగళు అద్వైతద సత్సమద్దరల్లి
మిళితవాగి సిగ్గుణబ్రహ్మనుభవదల్లి పరిణమిసివే. డేగే ఆధ్యాత్మిక
విషయగళల్లి అద్వైతభావనయింద భేదజన్యవాద భయ, దుఃఖ, తార
తమ్యగళు నివారిస్పట్టవే హాగేయే ఐహిక విషయగళల్లియూ పూజ్య
జరణరు ఆత్మస్వాత్వస్య సందేశవన్న అనుగ్రహిసిరువరు. జ్ఞానియూద
జణ్ణాలనూ కూడ గురువేందు అంగిరికరిసిదరు. శంకరసంహితా
ముంతాద ధర్మశాస్త్రగళన్న రచిసి సమాజ సుధారణే మాడిదరు.
ఇవర తిష్య ప్రతిష్యరు క్యాంబోడియ ముంతాద ద్విపాంతరగళిగే

ಹೋಗಿ ರಾಜಗುರುಗಳಾಗಿದ್ದು ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸಿದರು. ಕ್ರಿಸ್ತಶಕ ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಶತಾಬ್ದದ ವರೆಗೂ ಶ್ರೀ ಶಂಕರರ ಆತ್ಮಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಉಪದೇಶದಿಂದ ಭರತಖಂಡವು ಪರಾಧೀನವಾಗದೆ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಅಗ್ರಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದಿತು. ಅನಂತರ ಮುಸ್ಲಿಮರ ದಾಳಿ ಆರಂಭವಾಗಿ ಜಾತಿಕಲಹ, ಮತಕಲಹಗಳಿಗೆ ಅವಕಾಶ ಉಂಟಾದುದರಿಂದ ದ್ವೈತಮತಗಳು ಸ್ವಾಮಿ-ಭೃತ್ಯಭಾವ, ದಾಸ್ಯಭಾವಗಳಿಗೆ ಆಸ್ಪದ ಕೊಟ್ಟು ಭರತಖಂಡವನ್ನು ಪರದೇಶೀಯರ ವಶಮಾಡಿದವು. ಆದರೂ ಉತ್ಕಟಸ್ಥಿತಿಗೆ ಬಂದಾಗ ಪ್ರಪಂಚವು ಮಿಥ್ಯೆಯೆಂದು ಹೇಳುವ ಅದ್ವೈತಾಚಾರ್ಯರೇ ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡಿದರು. ಶ್ರೀ ವಿದ್ಯಾಶಂಕರ, ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ, ಸಾಯಣರು ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲೂ, ಅಕ್ಷರನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತುಲಸೀದಾಸ, ಮಧುಸೂದನ ಸರಸ್ವತಿಗಳೂ, ಪೇಷ್ವೆಗಳ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದ ಸ್ವಾಮಿಗಳೂ, ಹತ್ತೊಂಬತ್ತನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ರಾಮಕೃಷ್ಣ ಪರಮಹಂಸ, ವಿವೇಕಾನಂದರೂ ಭಾರತೀಯರ ಧರ್ಮಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಹೋರಾಡುವದರಲ್ಲಿ ಯಾಜಮಾನ್ಯವನ್ನು ವಹಿಸಿದ್ದರು. ಈಗಿನ ವಿಜ್ಞಾನ ಯುಗದಲ್ಲಿ ಭಯ ಮತ್ತು ಭೇದಗಳ ಮೂಲಕ ಆತ್ಮತತ್ವದಲ್ಲಿ ಜನರಿಗೆ ನಂಬಿಕೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದಕ್ಕಾಗದು. ಕೇವಲ ಪುರುಷಾಕಾರದ ಮತ್ತು ಸಂಸಾರಿಗಳಾದ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ (Anthropomorphic deities) ಈಗಿನ ಜನರಿಗೆ ನಂಬಿಕೆಯಿಲ್ಲ. ವಿಶ್ವಶಾಂತಿ ಮತ್ತು ಸಮತಾಭಾವಗಳು ಉಂಟಾಗಬೇಕಾದರೆ ಅದ್ವೈತವೇ ಗತಿ. ಇಂತಹ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಮತ್ತು ಆತ್ಮೈಕತ್ವ ಸಂದೇಶವನ್ನು ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟು ಪತಿಸೋದ್ಧಾರಮಾಡಿದ ಪರಮ ಕಾರುಣಿಕರಾದ ಶಂಕರ ಭಗವತ್ಪಾದರು ಪ್ರಪಂಚದ ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲೆಲ್ಲ ಅಗ್ರಸ್ಥಾನಾರ್ಹರಾಗಿರುವರು.

ಮಣ್ಣಿನಮಿಶ್ರರು ತಮ್ಮ “ಬ್ರಹ್ಮಸಿದ್ಧಿ” ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಬ್ರಹ್ಮಾದ್ವೈತ ಭಾವಾದ್ವೈತಗಳನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿರುವರು. ಇವರ ಮತವನ್ನನುಸರಿಸಿ ವಾಚಸ್ಪತಿಮಿಶ್ರರು ಭಾಮತೀ ಪ್ರಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ತಂದರು. ಆದರೂ ವಾಚಸ್ಪತಿಗಳು ಶಂಕರರ ಮತ್ತು ಮಣ್ಣರ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳಿಗೆ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಲು ಯತ್ನಿಸಿದರು. ಶಂಕರರ ಶಿಷ್ಯರಾದ ಪದ್ಮವಾದರು ಪಂಚವಾದಿಕಾ ಮತ್ತು ವಿಜ್ಞಾನದೀಪಿಕಾ, ಸುರೇಶ್ವರರು ಬೃಹದಾರಣ್ಯ ಭಾಷ್ಯವಾರ್ತಿಕಾ ಮತ್ತು ನೈಷ್ಕರ್ಮ್ಯಸಿದ್ಧಿ, ತೋಟಕ ಮತ್ತು ಹಸ್ತಾಮಲಕರು ವೇದಭಾಷ್ಯಗಳನ್ನೂ ರಚಿಸಿದರು. ಹತ್ತನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ಎಮುಕ್ತಾತ್ಮರು ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಯನ್ನೂ ಸರ್ವಜ್ಞಾತ್ಮರು ಸಂಕ್ಷೇಪ ಶಾರೀರಕವನ್ನೂ ಬರೆದರು. ಹರ್ಷ

ಚಿತ್ಸುಖ, ಆನಂದಗಿರಿ, ಆನಂದಾನುಭವ, ಅನುಭೂತಿಸ್ವರೂಪಾಚಾರ್ಯ, ಸುಖಪ್ರಕಾಶ ಮುಂತಾದವರು ಪಂಚವಾದಿಕಾ (ವಿವರಣೆ) ಪ್ರಸ್ಥಾನವನ್ನು ಬೆಳೆಸಿಕೊಂಡು ಬಂದರು. ಅನುಲಾನಂದರು ದೇವಗಿರಿ ಯಾದವರಾಜರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಪತರುವೆಂಬ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸಿದರು. ಚ್ಚಾನೇಶ್ವರನು ಮರಾಠಿ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಅದ್ವೈತಪರವಾಗಿ ಗೀತೆಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಬರೆದನು. ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀವಿದ್ಯಾಶಂಕರ, ಶಂಕರಾನಂದ, ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ, ಸಾಯಣನ ಮಗ ಮಾಧವ, ಭಾರತೀ ಕೃಷ್ಣತೀರ್ಥ, ಶ್ರೀಕಂಠ, ಸರ್ವಜ್ಞ, ವಿಷ್ಣು ಮುಂತಾದ ಮಹಾಮಹಿಮರು ಪ್ರಕರಣ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದರು. ಹದಿನೈದನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರ, ವಿಜಯನಗರದ ಇಮ್ಮಡಿ ದೇವರಾಯ ಮುಂತಾದವರು ವೃತ್ತಿಗಳನ್ನೂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದರು. ಹದಿನಾರನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರದೇಶದಲ್ಲಿ ಮಧುಸೂದನ ಸರಸ್ವತೀ ಮಾಧವ ಸರಸ್ವತೀ, ಗೌಡಬ್ರಹ್ಮಾಸನ್ನ ಮುಂತಾದವರೂ, ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ವಾಸುದೇವಸಾರ್ವಭೌಮ, ನೃಸಿಂಹಾಶ್ರಮಿ, ಅಪ್ಪಯದೀಕ್ಷಿತ ಮುಂತಾದವರೂ ಪರಮತ ಖಂಡನರೂಪವಾದ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಬರೆದರು. ಹದಿನೇಳು ಮತ್ತು ಹದಿನೆಂಟನೆಯ ಶತಾಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಧರ್ಮರಾಜಾಧ್ವರೀ, ನೀಲಕಂಠ ದೀಕ್ಷಿತ, ಭಟ್ಟೋಜೀ ದೀಕ್ಷಿತ, ಗೋವಿಂದ ದೀಕ್ಷಿತ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಅದ್ವೈತ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನೂ ಬರೆದಿರುವರು. ಹತ್ತೊಂಬತ್ತನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀರಾಮ ಕೃಷ್ಣ ಪರಮಹಂಸರ ಸಂದೇಶದಿಂದ ಅದ್ವೈತಮತವನ್ನು ವಿವೇಕಾನಂದರೂ, ರಾಮತೀರ್ಥರೇ ಮುಂತಾದವರೂ ಯೂರೋಪ್, ಅಮೆರಿಕಾ ಖಂಡಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಚಾರಮಾಡಿ ಮಾನವಜಾತಿಯನ್ನೇ ಉದ್ಧಾರಮಾಡಿರುವರು.

ಮತಗಳು : ಈಶ್ವರಪರ (Theistic) ವಾದ ಶ್ವೇತಾಶ್ವತರ, ಮಹಾ ನಾರಾಯಣ, ಅಥರ್ವಶಿರ ಮುಂತಾದ ಆಧುನಿಕ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳು ಭಕ್ತಿಮತಗಳಿಗೆ ಮೂಲ. ಈ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಸಂಗಿಕವಾಗಿ ಸ್ವ-ಸ್ವಾಮಿಭಾವ, ಭೇದಭಾವ, ಶೇಷ-ಶೇಷಿಭಾವಪರವಾದ ಮತ್ತು ಏಕದೇವತೋಕ್ತೃಷ್ಟತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ (ಏಕ ಏವರುದ್ರೋನದ್ವಿತೀಯಾಯ ತಸ್ಮುಃ ; ದೇವ ಏಕೋ ನಾರಾಯಣಃ ; ಏಕೋದೇವಃ ಸರ್ವಭೂತೇಷುಗೂಢಃ—ಇತ್ಯಾದಿ) ವಾಕ್ಯಗಳು ಶೈವ, ವೈಷ್ಣವ, ಶಾಕ್ತ, ಕೌಮಾರ, ಗಾಣಪತ್ಯಮತಗಳಿಗೆ ಆಧಾರಗಳಾದವು. “ಭಗ” ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಶ್ರೀ, ಶಕ್ತಿ, ಕಾಮ, ಯೋನಿ, ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ, ಸೂರ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ ಅರ್ಥಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಭಾಗವತ ಎಂಬುದು ಸರ್ವಮತೀಯರಿಗೂ ಅನ್ವಯಿಸುವದು. ಪತಂಜಲಿಯು, ತ್ರಿಶೂಲಧಾರಿ

ಗಳಾದ ಶೈವಭಾಗವತರ ಉಲ್ಲೇಖನೆ ಮಾಡುವನು. ಬೌದ್ಧರು ಇಸ್ಸಿರಿಯ, ಧರ್ಮ, ಸಿರೀ, ಕಾಮ, ಪಯತನ, ಯಸ ಎಂಬ ಷಡ್ಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಬುದ್ಧನನ್ನು ಭಗವಾನ್ ಎಂದು ಕರೆಯುವರು. ಶಾಕ್ತರು ಜಗದ್ವ್ಯೋನಿಯಾದ ಆದಿತಕ್ತಿ ಯನ್ನು ಭಗವತೀ ಎಂದು ಕರೆಯುವರು. ವೇದಯುಗದ ಶ್ರದ್ಧಾ ಮತ್ತು ಉಪಾಸನೆಗಳೇ ಪುರಾಣಯುಗದಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿ ಎಂದೆನಿಸಿಕೊಂಡವೇ ಎನಾ ಭಾರ ತೀಯರ ಭಕ್ತಿಪಂಥಗಳು ವಿದೇಶೀಯರ ಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ಬರಲಿಲ್ಲ. ಭಕ್ತಿಪಂಥ ಗಳು ಪುರುಷ ತನ್ತ್ರಗಳು ಮತ್ತು ಭಾವನಾ ಪ್ರಧಾನಗಳಾದುದರಿಂದ ಷಣ್ಮತ ಗಳಲ್ಲಿಯೂ ದ್ವೈತ, ಅದ್ವೈತ, ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತ, ದ್ವೈತಾದ್ವೈತ, ಶುದ್ಧಾದ್ವೈತ ವಿಶೇಷಾದ್ವೈತ, ಭಾವಾದ್ವೈತ, ಅಚಿನ್ತ್ಯಭೇದಾಭೇದ ತತ್ತ್ವಗಳು ಸೇರಿಕೊಂಡು ಅನೇಕ ಶಾಖೆಗಳುಂಟಾಗಿವೆ. ಇವುಗಳ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಅತಿ ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ವಿವರಿಸುವೆವು.

ಶೈವಮತ: ಶೈವರಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾ ಅಥವಾ ಕಾಶ್ಮೀರ ಶೈವಮತದವರು ಅದ್ವೈತಿಗಳು. ಶುದ್ಧ ಶೈವರು ದ್ವೈತಿಗಳು. ಲಾಕ್ಷುಳಕಾಳಾಮುಖರೂ, ಶ್ರೀಕಣ್ಣಶಿವಸಂಪ್ರದಾಯದವರೂ ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತಿಗಳು. ಶ್ರೀಪತಿಷ್ಣಾತನು ವೀರಶೈವ ಮತವನ್ನು ವಿಶೇಷಾದ್ವೈತ, ಭೇದಾಭೇದ, ಶಕ್ತಿವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತ ವೆಂದು ಹೇಳುವನು.

ಶಿವನು ಅನಾರ್ಯದೇವತೆಯೆಂದೂ ವೈದಿಕ ದೇವತೆಯಾದ ರುದ್ರಸೂಡನೆ ಸೇರಿ ಪೌರಾಣಿಕ ಶೈವಮತವು ಹುಟ್ಟಿತೆಂದೂ ಕೆಲವರು ಊಹಿಸುವರು. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ನಿರಾಧಾರವೆಂದು ಹಿಂದೆಯೇ ಸೂಚಿಸಿರುವೆವು. ಷಣ್ಮತಗಳೂ ವೈದಿಕಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿವೆ. ವೇದದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯ ಕ್ರೂರ ರೂಪಕ್ಕೆ ರುದ್ರನೆಂದೂ ಸೌಮ್ಯರೂಪಕ್ಕೆ ಶಿವನೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ.⁴⁷ ಈ ಯಜ್ಞೇಶ್ವರನ ಕಿಡಿಗಳೇ⁴⁸ ಕಾಳೀ, ಕರಾಳೀ ಮುಂತಾದ ದೇವಿಯರು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ

⁴⁷ ತ್ವಮಗ್ನೇರುದ್ರೋ ಅಸುರೋ ಮಹೋದಿವಃ ||

ಆಘೋರಾಜಾನಮಧ್ವರಸ್ಯ ರುದ್ರಂಹೋತಾರಂ ||

ತ್ವಮಗ್ನೇಪ್ರಥಮೋ ಅಂಗಿರಾಋಷಿ ರ್ದೇವೋ ದೇವಾನಾಮಭವಃ ಶಿವಃ ಸಖಾ |

ತವವ್ರತೇ ಕವಯೋ ವಿದ್ವನಾಪಸೋಜಾಯಂತ ಮರುತೋಭ್ರಾಜದ್ವೃಷ್ಣಯಃ ||

ಋಗ್. I. ೭-೩೧. ೧.

⁴⁸ ಕಾಳೀ ಕರಾಳೀಚ ಮನೋಜವಾಚ ಸುರೋಹಿತಾಯಾಚ ಸುಧೂಮ್ರವರ್ಣಾ |

ಸ್ಫುಲಿಂಗೀ ವಿಶ್ವರೂಪೀಚ ದೇವೀ ಲೀಲಾಯಮಾನಾ ಇತಿ ಸಪ್ತಜಿಹ್ವಾಃ ||

ಮುಣ್ಡಕೋಪನಿಷತ್. I. ೨-೪.

అగ్నియే గురువు.⁴⁹ అగ్నిరూపనాద శివను దేవతేగళి బ్రాహ్మణ నాదుడరింద బ్రాహ్మణరిగి శివసే ద్యేవవు.⁵⁰ శివలింగవు టుత్తరారిణి అథవా యుపద ప్రతీక. శ్రీవచిత్తయాద భస్మవు యజ్ఞావళేశ వాద రక్ష. శ్రీవమతగళి వర్ణాశ్రమనియమగళిరిల్లవేంబుదక్కు ఆధారల్ల. వాశుపత సూత్రగళి స్త్రీ రూద్రరిగి వాశుపత దీకాధి కారవిల్లవేందు స్వప్నవాగి యేళిదే.⁵¹ ఈ సూత్రగళిగి భాష్యవన్న బరద కాణ్డిన్యను లకుళేశ్వరను బ్రాహ్మణశరీరదింద కాయావతరణక్షేత్ర దల్లి అవతరిసి టుజ్జయిసిగి బందు, అల్లి తన్న జాతి గోత్ర శ్రుత అన్యతవన్న నివేదిసిక్కుండు శిష్యనన్నా గి పరిగ్రహిపదేకందు కేళి కేంండ కుశికసిగి వాశుపత దీక్షయన్న అనుగ్రహిసిదసేందు యేళిరు వను. ఆదుడరింద ఋణత్రయగళన్న వేదమార్గదల్లి పరిహరిసిక్కుండ బ్రాహ్మణరీ అత్యాశ్రమక్కు ఆర్హరందు సూచిసిదే. శ్రీవమతగళి జాతి గోత్ర నిబన్ధనేగళిరిల్లవేందూ ఇదు అనాయమతవేందూ యేళువదు అతివాద.

లా శుళ-వా శుపత-కాళాముఖమత : వాయుపురాణ (అ. ౨౩), లింగపురాణ (అ. ౨౪) గళల్లి విష్ణువు వాసుదేవావతార మాడిద సమయదల్లియే పరమేశ్వరను లగుడకస్తనాగి కాయావ రోహణ క్షేత్రదల్లి బ్రాహ్మణన శరీరవన్న ప్రవేశిసిదసేందు యేళిదే. కౌణ్డిన్య భాష్యదల్లి కుశిక (కౌశిక), గర్గ, మిత్ర, కారుణ్యరేంబవు లకుళేశ్వరన ప్రథమ శిష్యరాదరేందూ, పాంజరాత్రమతక్కు ప్రతియాగి పంజార్థ విద్యయు ప్రతివాదితవాయితేందూ యేళిదే.

⁴⁹ గురుర్గిర్విజాతీనాం వర్ణానాం బ్రాహ్మణోగురుః || వాద్య, ౫౧— V, ౫౧.

అగ్నిదేవోద్విజాతీనామో ||

⁵⁰ త్వందేవేశు బ్రాహ్మణోఽస్యతం మనుష్యేశు బ్రాహ్మణో వ్యే బ్రాహ్మణముపధావతి టుప త్వాధావామి || మన్త బ్రాహ్మణ. II. ౪—౬.

⁵¹ ముత్ర పురీషం నావేశ్మేత్ | స్త్రీ రూద్రం నాభిభాషేత్ | యద్యవేశ్మేత్ యద్యభి భాషేత్ | టుపస్త్వైశ్చ | వ్రాణాయామం శృత్వా | రౌద్రీం గాయత్రీం బహురూపీం వాజపేత్ || I—౧౪, ౧౪. Tr. Skt. Series No. ౧౪౩.

ಕಾರ್ಯ, ಕಾರಣ, ಯೋಗ, ವಿಧಿ, ದುಃಖಾಂತ, ಎಂಬುವು ಪಂಚಪದಾರ್ಥಗಳು. ಪಶು, ವಿದ್ಯೆ ಮತ್ತು ಕಳೆ ಕಾರ್ಯವೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವು. ಸಿದ್ಧೀಶ್ವರರನ್ನು ವರ್ಧಿಸಿ ಇತರ ಸರ್ವಚೇತನಾವಸ್ಥರೂ ಪಶುಗಳು (ಪಶ್ಯನಾತ್ ಪಾಶನಾಚ್ಚ ಪಶವಃ). ಪಶುಗಳಲ್ಲಿ ದೇವ, ಮನುಷ್ಯ, ಮತ್ತು ತೀರ್ಯಗ್ನಸ್ತುಗಳೆಂಬ ಭೇದಗಳಿವೆ. ವಿದ್ಯೆಯೆಂದರೆ ಉತ್ಪಾದ್ಯ, ಅನುಗ್ರಾಹ್ಯ, ತಿರೋಭಾವ್ಯ, ಕಾಲ್ಪಲ್ಯ, ವಿಕಾರ್ಯ, ಅಸ್ಪೃಶ್ಯ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಬೋಧನೆ ಮಾಡುವದು. ಕಲೆಯು ಕಾರ್ಯಕಲಾ (ಪಾಶ), ಕರಣಕಲೆಯೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಕಾರ್ಯಕಲೆಗಳು ಪೃಥಿವೀ ಮುಂತಾದುವು. ಕರಣಕಲೆಗಳು ಬುದ್ಧಿ ಮುಂತಾದುವು. ಕಾರಣ ಪದಾರ್ಥವು ಪತಿ (ಅಸ್ತಿ ಪಾತಿ ಚ ತಾನ್ವಶೂನ್ ಇತಿ ಪತಿಃ). ದುಃಖಾಂತ ವೆಂಬ ಮೋಕ್ಷವು ಜ್ಞಾನ, ವೈರಾಗ್ಯ, ಧರ್ಮ, ಐಶ್ವರ್ಯ, ತ್ಯಾಗ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ಲಭಿಸಲಾರದು, ಪಶುಪತಿಯ ಪ್ರಸಾದವೇ ಮುಖ್ಯಕಾರಣ. ಯೋಗವೆಂದರೆ ಆತ್ಮಕ್ಕೂ ಈಶ್ವರಿಗೂ ಸಂಯೋಗ. ಇದು ಸಮಾಧಿ ಲಕ್ಷಣ. ವಿಧಿಯೆಂದರೆ ವಿಧಾಯಕವಾದ ಉಪಾಯಗಳು. (ಕ್ರಾಧನ, ಸ್ಪೃಶ್ಯನ, ಮಣ್ಣನ, ಶೃಂಗಾರಣ, ಅವಿತತ್ಕರಣ, ಅವಿತದ್ವಾಷಣ—ಇವು ದ್ವಾರಗಳು; ಹಸಿ, ಗೀತ, ಸೃಷ್ಟಿ. ಹುಡುಕ್ಕಾರ, ನಮಸ್ಕಾರ, ಒಪ್ಪೋಪಹಾರ ಮುಂತಾದವು ವ್ರತಗಳು). ಇವುಗಳಿಂದ ಪಾಶುಪತವ್ರತಿಯು ಮಹಾದೇವನ ಗಣಗಳಿಗೆ ಪತಿಯಾಗುವನು. ಸಾಯುಜ್ಯವೆಂಬ ದುಃಖಾಂತವನ್ನು ಹೊಂದುವನು.⁵²

ಹರಪ್ಪ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಪಶುಪತಿ ಪೂಜೆಯು ಕಂಡುಬರುವದು. ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ ಶಿರೋವ್ರತ, ಮಹಾವ್ರತ ಎಂದು ಹೆಸರು.⁵³ ನ್ಯಾಯ

⁵² ಶ್ವಶಾನ ವಾಸೀ ಧರ್ಮಾತ್ಮಾ ಯಥಾಲಬ್ಧೀಪಜೀವಕಃ | ಲಭತೇರುದ್ರಸಾಯುಜ್ಯಂ ಸದಾರುದ್ರಮನುಸ್ಮರೇತ್ || ಭಿತ್ತಾದೋಷಾಣಾಂ ಹೇತುಜಾಲಸ್ಯಮೂಲಂ ಬುದ್ಧಾಃ ಸಂಚಿತ್ತಂ ಸ್ಥಾಪಯಿತ್ವಾ ಚರುದ್ರೇ | ಏಕೇಕ್ಷೇವೀಶನಃ ವೀತಶೋಕಃ ಅಪ್ರಮಾದಿ ಗಚ್ಛೇದ್ಧುಃಖಾನಾಮನ್ತವೀಶಪ್ರಸಾದಾತ್ ||

ಪಾಶುಪತ ಸೂತ್ರ.

⁵³ ಕ್ರಿಯಾವಸ್ಥೋತ್ತೀತ್ರಿಯಾಬ್ರಹ್ಮನಿಷ್ಕಾಸ್ವಯಂಜುಹ್ವತಏಕರ್ಷಿಂಶ್ಚದ್ವಯನ್ತಃ | ತೇಷಾಮೇವೈತಾಂ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾಂವದೇತ ಶಿರೋವ್ರತಂ ವಿಧಿವದ್ಯೈಸ್ತು ಚೇರ್ಜಮ್ || ತದೇತತ್ಸತ್ಯಮ್ಸಿರಿಂಗಿರಾಃ ಪುರೋವಾಚ ನೈತದ ಚೇರ್ಜವ್ರತೋಽಧೀತೇ ||

ಮುಣ್ಡಕ, III 2-10. 11.

ವ್ರತಮೇತತ್ಪಾಶುಪತಮ್ | . . . ಸ್ವಾದ್ವ್ರತಮೇತತ್ಪಾಶುಪತಮ್ ಪಶುಪಾಶ ವಿಮೋಕ್ಷಾಯ | ಯೋಽಥರ್ವಶಿರಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋಽಧೀತೇ ಸೋಽಗ್ನಿಪೂತೋಭವತಿ ||

—ಅಥರ್ವಶಿರೋಪನಿಷತ್.

ಮತ್ತು ವೈಶೇಷಿಕ ದರ್ಶನಗಳ ಸೂತ್ರಕಾರರಾದ ಅಕ್ಷಪಾದ ಮತ್ತು ಕಣಾದ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಪಾಶುಪತಮಾಹೇಶ್ವರರಾಗಿದ್ದರು. ಪಾಶುಪತರು ರಕ್ತವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಧರಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಬಾಣನು ಹೇಳಿರುವನು. ಪಾಶುಪತರು ಉಜ್ಜಯಿನಿ ಮಹಾಕಾಳ ಪೂಜಕರಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಕಾಳಾಮುಖರೆಂದೂ, ಲಕುಕ್ಷೇಶ್ವರ ಸಂಪ್ರದಾಯದವರಾದುದರಿಂದ ಲಾಕುಳರೆಂದೂ ಎನಿಸಿಕೊಂಡರು. ಕಾಳಾಮುಖ ಪಾಶುಪತ ಮತವು ಭರತಖಂಡದಲ್ಲಿಯೇ ಅಲ್ಲದೆ ಕ್ಯಾಂಬೋಡಿಯ, ಬೋರ್ನಿಯೋ ಚಾವ ಮುಂತಾದ ದ್ವೀಪಾಂತರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿತು. ಆಂಧ್ರ ಮತ್ತು ಕರ್ಣಾಟಕ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಳಗಾಮಿ, ಹೂಲಿ, ಶ್ರೀಶೈಲ, ನಂದಿ, ಓರುಗಲ್ಲು, ಕಾಳಹಸ್ತಿ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಿದ್ದವು. ಕಾಳಾಮುಖಾಚಾರ್ಯರು ರಾಜಗುರುಗಳಾಗಿದ್ದರು. ಇವರಿಗೆ ದೇವ, ಪಣ್ಡಿ ತ, ರಾಶಿ, ಶಕ್ತಿ, ಜೀಯ, ಶಿವ, ಗೊರವ, ವ್ರತಿ, ಮುನಿ ಮುಂತಾದ ಉಪನಾಮಗಳಿದ್ದವು. ಇವರು “ ಸ್ವಾನ ಜಪ ಹೋಮ, ನಿಯಮ, ಧ್ಯಾನಾನುಷ್ಠಾನಶೀಲತತ್ಪರರೂ, ವ್ಯಾಸ, ಅಗಸ್ತ್ಯ, ದುರ್ವಾಸ, ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ, ನಾರದಾದಿ ದಿವ್ಯ ಮುನಿ ಚಾರಿತ್ರರೂ, ಕೌಪೀನ ಮೌಂಜೀಧರರೂ, ರುದ್ರಾಕ್ಷಾ ಲಂಕೃತರೂ, ಜಂಗಮ ಲಿಂಗಾವತಾರರೂ, ಲಾಕುಳಾಗಮ ಸಮಯ ಸಮುದ್ಧಾರರೂ ” ಎಂದು ಶಾಸನಗಳು ಹೇಳುವವು.¹⁴ ಕರ್ಣಾಟಕದಲ್ಲಿ ಶಾತವಾಹನರು, ಕದಂಬರು, ಗಂಗರು, ಚಾಳುಕ್ಯರು, ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರು, ಕಾಲಚೂರ್ಯರು, ಹೊಯ್ಸಳರು, ವಿಜಯನಗರದ ಸಂಗಮ ವಂಶದವರೂ ಕಾಳಾಮುಖರಿಗೆ ಅನೇಕ ದಾನಗಳನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು. ಅನೇಕ ರಾಜರೂ ಪಾಶುಪತ ಶೈವರಾಗಿದ್ದರು. ಆಂಧ್ರ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಕಾಕತೀಯ ರಾಜರು ಗೋಳಕೀಮಠದ ಪಾಶುಪತಾಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರಾಗಿದ್ದರು. ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ಸೌರಾಷ್ಟ್ರದ ಸೋಮನಾಥ, ಕಾಶಿಯ ವಿಶ್ವನಾಥ, ನೇಪಾಳದ ಪಶುಪತಿನಾಥ, ಉಜ್ಜಯಿನಿಯ ಮಹಾಕಾಳ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ದೇವಾಲಯಗಳೆಲ್ಲವೂ ಪಾಶುಪತ ಅಧೀನದಲ್ಲಿದ್ದವು. ಶ್ರೀಪತಿ ಪಣ್ಡಿ ತನು ವೀರಶೈವ ಮತವು ನಿಗಮಾಗಮ ಉಭಯ ಸಮ್ಮತವಾದ ಪಾಶುಪತ ಮತವೆಂದು ಹೇಳಿರುವನು.

ಶುದ್ಧ ಶೈವಸಿದ್ಧಾಂತ : ಸರ್ವದರ್ಶನಸಂಗ್ರಹದ ಪ್ರಕಾರ ಶೈವರಲ್ಲಿ ಲಕುಳೇಶ ಪಾಶುಪತ, ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾ ಮತ್ತು ರಸೇಶ್ವರ ಎಂಬ ಮೂರು ಪ್ರಭೇದಗಳಿವೆ. ಕಾರಣಾಗಮದಲ್ಲಿ ಶೈವ, ಪಾಶುಪತ, ಸೋಮ, ಲಾಕುಳ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು, ಕೂರ್ಮವುರಾಣದಲ್ಲಿ ಕಾಪಾಲ, ನಾಕುಲ, ವಾಮ,

¹⁴ J. B. B. R. A. S. XII. etc.

ಭೈರವ, ಪಾಶುಪತ ಎಂಬ ಐದೂ, ಆನಂದಗಿರಿ ವಾಚಸ್ಪತಿಗಳ ಪ್ರಕಾರ ಶೈವ, ಪಾಶುಪತ, ಕಾರುಕ (ಕಾರುಣಿಕ) ಸಿದ್ಧಾಂತ, ಕಾಪಾಲಿಕ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಭೇದಗಳಿವೆ. ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರು ಶ್ರೀ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಹಾಭಾರತ ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಸುಸರಿಸಿ ಕಾಪಾಲಿಕರೇ ಕಾಳಾಮುಖರೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರೂ ಕರ್ಣಾಟಕ ಶಾಸನಗಳಿಂದ ಕಾಳಾಮುಖರು ಕಪಾಲಧಾರಿಗಳಾಗಿದ್ದರೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಕಾಪಾಲಿಕ, ಅಘೋರಪಂಥಿ, ಭೈರವ ಮುಂತಾದವರು ಲಾಕುಳ-ಕಾಳಾಮುಖರಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನರು.

ಶುದ್ಧಶೈವಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾವಾದ, ಕ್ರಿಯಾವಾದ, ಯೋಗವಾದ ಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಭಾಗಗಳಿವೆ. ವಿದ್ಯಾವಾದದಲ್ಲಿ ಪತಿ, ಪಶು, ಪಾಶಗಳ ನಿರೂಪಣೆಯಿದೆ. ಪತಿಯಾದ ಶಿವನು ಸೃಷ್ಟಿ, ಸ್ಥಿತಿ, ಲಯ, ವೋಕ್ಷ, ಗೋಪನಗಳೆಂಬ ಪಂಚಶಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವನು. ಈಶ್ವರನು ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ನಿಮಿತ್ತಕಾರನು ಮಾತ್ರ. ಪಶುವಾದ ಜೀವವು ಅಣುರೂಪವಾಗಿ ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞನೆಂದೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವದು. ಜೀವಗಳಲ್ಲಿ ವಿಜ್ಞಾನಾಕಲ, ಪ್ರಳಯಾಕಲ ಮತ್ತು ಸಕಲ ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ. ಪಾಶಗಳು ಮಲ, ಕರ್ಮ, ಮಾಯಾ, ರೋಧ ಶಕ್ತಿ ಎಂಬುವು. ಕ್ರಿಯಾವಾದದಲ್ಲಿ ಮನ್ತ್ರ, ಜಪ, ಹೋಮ, ದೀಕ್ಷೆ ಮುಂತಾದವುಗಳ ನಿರೂಪಣೆಯಿದೆ. ಯೋಗವಾದದಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತಾರು ತತ್ವಗಳು, ಅಣಿಮಾದಿಸಿದ್ಧಿಗಳು ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ನಿರೂಪಿತವಾಗಿವೆ, ಈ ಮತಕ್ಕೆ ಹತ್ತು ಶೈವ, ಮತ್ತು ಹದಿನೆಂಟು ರೌದ್ರ ಆಗಮಗಳು ಪ್ರಮಾಣಗಳು.⁵⁴

ದ್ರಾವಿಡದೇಶದಲ್ಲಿ ತಿರುನಾವಕ್ಕುರಸು (ಅಪ್ಪರ್), ತಿರುಚ್ಚಾನಸಂಬಂಧರು, ಸುಂದರಮೂರ್ತಿನಾಯನಾರರು ಕ್ರಿ.ಶ. ೭ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ಶೈವಮತವನ್ನು ಪ್ರಚಾರಮಾಡಿದರು. ಪಲ್ಲವಮಹೇಂದ್ರನರ್ಮನೂ ಮಾರವರ್ಮನೂ

⁵⁴ ಶೈವಾಃ ಕಾಮಿಕ ಯೋಗಜಾಜತ ಮಘೋಚಿನ್ಮಂಚ ದೀಪ್ತಾಹ್ವಯಃ |
ಸೂಕ್ಷ್ಮೈಃ ಕಾರಣಮಂಶುವಾಂಶ್ಚ ದಶಧಾ ಸಾಹಸ್ರಕಂ ಸುಪ್ರಭಂ |
ರೌದ್ರಾಸ್ತೇ ವಿಜಯಂ ಚ ರೌರವಮಘೋ ನಿಶ್ವಾಸಮಾಗ್ನೇಯಕಂ |
ಸನ್ತಾನಂ ಕಿರಣಾಖ್ಯ ಸಿದ್ಧ ವಿಮಲಂ ಶ್ರೀ ಚನ್ದ್ರಹಾಸಂ ಪರಂ (ವಾತೂಲಂ) ||
ಉದ್ಗೀತಂ ಲಲಿತಂ ಚ ಮಾಕಟ ಮಘೋ ಶ್ರೀನಾಽಸಿಹಂ ತಥಾ |
ಶ್ರೀಸ್ವಾಯಮ್ಭುವ ಪಾರಮೇಶಮುಖಯುಕ್ ಬಿಂಬಾನಿ ಚನ್ದಾಹ್ವಯಂ |
ತೇನಾಷ್ಟಾದಶಸಂಖ್ಯಯೇರ್ಧ್ವಮುಖತಃ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ದೇಶೀನ ತೇ |
ಘ್ರೀಕ್ತಾಸ್ತೋಪಿ ಪರಾಶ್ವ ಏವ ನಿಖಿಲೋತ್ತೀರ್ಣಾಖಿಲಜ್ಞಾನವಾನ್ ||

ವಾಣ್ಡ್ಯನೂ ಇವರ ಬೋಧನೆಯಿಂದ ಜೈನಮತವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಶೈವರಾದರು. ತಿರುನೀಲಕಂಠರು, ಕರೈಕ್ಕಾಲಮ್ಮ, ಮಾಣಿಕ್ಯವಾಚಕ ಮುಂತಾದ ಶಿವಭಕ್ತರು ಅನೇಕ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುವರು. ಇವರಿಗೆ ಅರುವತ್ತುಮೂವರು ಪುರಾತನರೆಂದು ಹೆಸರು. ಇವರ ಚರಿತ್ರೆಗಳು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ರಾಜರಾಜ, ರಾಜೇಂದ್ರಚೋಳರ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾದ ಪೆರಿಯ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವದು. ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಹರಿಹರ, ಷಡಕ್ಷರಿ ಮುಂತಾದ ವೀರಶೈವ ಕವಿಗಳು ಈ ಪುರಾತನರ ಚರಿತ್ರೆಗಳನ್ನು ಬರೆದಿರುವರು. ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ಮೆಯ್ಯಂಡದೇವರು ಶಿವಜ್ಞಾನಬೋಧಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುವರು. ಇದನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಅರುಳ್‌ನಂದಿ, ಅಘೋರ ಶಿವಾಚಾರ್ಯ, ಈಶಾನ ಶಿವಾಚಾರ್ಯ ಮುಂತಾದವರು ಪ್ರಕರಣ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನೂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳನ್ನೂ ರಚಿಸಿದರು. ಹದಿನಾರನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಡಿಂಡಿಮ ಕವಿಯು ತಿರುವ್ವಗಳ್ ಎಂಬ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ಒರೆದನು. ತಮಿಳು ದೇಶದ ಶೈವರು ತಮಿಳು ಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕೆ ಮಹೋಪಕಾರವನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು.

ಕಾಶ್ಮೀರ ಶೈವಮತ ಅಥವಾ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾ ಶಾಸ್ತ್ರ: ಈ ಮತದಲ್ಲಿ ಪರಮೇಶ್ವರನು ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ತನ್ನ ಇಚ್ಛಾಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಪ್ರತಿಬಿಂಬದಂತೆ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವುದರಿಂದ ಕಾರಣ, ಕಾರ್ಯಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ತಾತ್ತ್ವಿಕವಾಗಿ ಅಭೇದವಿದೆ. ಆದರೆ ಜೀವನು ಆಣವ, ಕಾರ್ಯ ಮತ್ತು ಮಾಯಿಕವೆಂಬ ಮೂಲತ್ರಯಗಳಿಗೆ ಅಧೀನನಾಗಿ ಈ ಅಭೇದಜ್ಞಾನವನ್ನು ಮರೆಯುವನು. ಶಿವನೂ ಶಕ್ತಿಯೂ ವಾಕ್ಯ ಅರ್ಥಗಳಂತೆ ಒಂದೇ ಆದರೂ ಸೃಷ್ಟಿಯ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಸ್ವಂದನವುಂಟಾಗಿ ನಾದವು ಹುಟ್ಟುವದು. ನಾದದಿಂದ ಶಬ್ದವೂ ಶಬ್ದದಿಂದ ಮಲವೂ ಉಂಟಾಗಿ ಸಂಸಾರಬಂಧನದಲ್ಲಿ ಪರಿಣಮಿಸುವುದು. ಕೊನೆಗೆ ಯೋಗಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಜೀವನು ಮಲಗಳನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ತನ್ನ ನಿಜರೂಪವಾದ ಶಿವತ್ವವನ್ನು ಪಡೆದು ಐಕ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದುವನು. ಈ ಮತಕ್ಕೆ ವಸುಗುಪ್ತ ಮತ್ತು ಕಲ್ಲಟರು ಕ್ರಿ.ಶ. ೮೪೪ ರಲ್ಲಿ “ಶಿವಸೂತ್ರ”ಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದರು. ಅನಂತರ ಸೋಮಾನಂದನು “ಶಿವದೃಷ್ಟಿ”ಯನ್ನು ಒರೆದನು. ಅಭಿನವ ಗುವ್ತಾಚಾರ್ಯ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೯೯೩-೧೦೧೫) ಉದಯಾಕರ ಮುಂತಾದವರು ಈ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬೆಳೆಸಿಕೊಂಡು ಬಂದರು. ಕರ್ಣಾಟಕದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಮತವು ವ್ಯಾಪಿಸಿದ್ದಂತೆ ತೋರುವದು. ವಿಜಯನಗರದ ಸಂಗಮವಂಶಕ್ಕೆ ಕುಲಗುರುಗಳಾದ ಕಾಶೀವಿಲಾಸ ಕ್ರಿಯಾಶಕ್ತಿ, ತ್ರಿಯಂಬಕ ಕ್ರಿಯಾಶಕ್ತಿ, ಚಂದ್ರಭೂಷಣ ಕ್ರಿಯಾಶಕ್ತಿ, ವಿದ್ಯಾಶಂಕರ ಮುಂತಾದವರು ಹದಿನಾಲ್ಕು

ಹದಿನೈದನೆಯ ಶತಾಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ವಾಶುಪತಿ ಮತ್ತು ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾಶೈವ ಮತಾನುಲಂಬಿಗಳಾಗಿದ್ದರು. ಇವರ ಶಿಷ್ಯನಾದ ಮಾಧವ ಮಂತ್ರಿಯು ಸೂತಸಂಹಿತೆಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಬರೆದನು. ಕಾಲಿದಾಸನೂ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾಶೈವಮತಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನೆಂದೂ ಈ ಮತದ ತತ್ವಗಳನ್ನೇ “ಅಭಿಜ್ಞಾನ ಶಾಕುನ್ತಲ”ದಲ್ಲಿ ಅಡಕಮಾಡಿರುವನೆಂದೂ ಕೆಲವರು ಊಹಿಸುವರು. ಗೋರಕ್ಷನಾಥ ಮುಂತಾದ ನಾಥಪಂಥಿಗಳೂ ಈ ಮತದ ಅನೇಕಾಂಶಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿರುವರು.

ಶೈವ ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತ ಮತಗಳು: ಶಕ್ತಿ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಶಿವನೇ ಪರವಸ್ತುವೆಂಬ ಮೂಲತತ್ವವು ಕೆಲವು ಶೈವಮತ ಪ್ರಭೇದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಶಾಕ್ತ ಮತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕಂಡುಬರುವದು. ಆದರೆ ಶಾಕ್ತಮತಗಳಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ ಶಿವನು ಶವನೆಂದೂ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೇ ಮುಖ್ಯವೆಂದು ಗಣಿಸಿದೆ. ಪುರುಷನು ಸ್ತ್ರೀಗಿಂತಲೂ ಸಹಜವಾಗಿ ಉತ್ತಮನೆಂದು ಇತರರು ಪುರುಷ ದೇವತೆಗೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು. ಶ್ವೇತಾಚಾರ್ಯ ಮುಂತಾದ ವಾಶುಪತಾಚಾರ್ಯರ ಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಶ್ರೀಕಣ್ಣಶಿವಾಚಾರ್ಯರು ಏಕಮಜೋಳನ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೧೮-೩೫) ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸಿದರು. ಇವರ ಶಿಷ್ಯರಾದ ಹರದತ್ತಶಿವಾಚಾರ್ಯರು ಚತುರ್ವೇದ ವೇದಾಂತ ತಾತ್ಪರ್ಯಸಂಗ್ರಹ ಮುಂತಾದ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿ ಜೋಳರಾಜನ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ರಾಮಾನುಜರ ಶಿಷ್ಯರಾದ ಕೂರೇಶ ರೊಡನೆ ವಾದಮಾಡಿ ಶಿವಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರೆಂದು ಒಂದು ಐತಿಹ್ಯವಿದೆ. ಈ ಮತದ ಪ್ರಕಾರ ಶಿವನು ಜಗತ್ತಿಗೆ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣನೂ ಉಪಾದಾನಕಾರಣನೂ ಆಗಿರುವನು. ಶಿವನಲ್ಲಿಯೇ ಮಾಯಾಶಕ್ತಿ ಅಥವಾ ಪ್ರಧಾನವು ಬೇರೆಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಶಿವನು ಶಕ್ತಿವಿಶಿಷ್ಟನು. ಚಿದಚಿದ್ವಸ್ತುಗಳು ಶಾರೀರಕ ಭಾವದಿಂದ ಶಿವನಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವವು. ಮುಕ್ತಜೀವರು ಅಣು ಸ್ವರೂಪರಾಗಿಯೇ ಇದ್ದು ಸಾಮರಸ್ಯ ಹೊಂದುವರು. ಈ ಶೈವವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತಕ್ಕೂ ವೈಷ್ಣವರ ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತಕ್ಕೂ ಹತ್ತಿರ ಸಂಬಂಧವಿದೆ. ಶ್ರೀಕಂಠ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ಹದಿನಾರನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಅಪ್ಪಯ್ಯ ದೀಕ್ಷಿತರು ಶಿವಾರ್ಕಮಣಿ ದೀಪಿಕಾ ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಬರೆದಿರುವರು. ಹದಿನೆಂಟನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಕನ್ನಡ, ಸಂಸ್ಕೃತ ಮತ್ತು ತೆಲುಗು ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ ದಳವಾಯಿ ಕಳೆ ಸಂಜರಾಜನು ಶ್ರೀಕಂಠದೇಶಿಕರ ಮತದವನೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಂಡಿರುವನು.

ಶೈವ ವಿಶೇಷಾದ್ವೈತ: ಶುದ್ಧಶೈವ, ಕಾಶ್ಮೀರಶೈವ, ಕಾಳಾಮುಖಿ-
ಪಾಶುಪತ, ನಾಥಪಂಥ, ಶ್ರೀಕಣ್ಣಶಿವರ ಶಕ್ತಿ ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತ ಮುಂತಾದ
ಶೈವಮತಗಳೆಲ್ಲವೂ ಆಂಧ್ರ ಕರ್ಣಾಟಕ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿದ್ದು ವೀರಶೈವ
ಮತಕ್ಕೆ ಪೀಠಿಕೆ ಹಾಕಿದವು. ರೇಣುಕಾಚಾರ್ಯ (ರೇವಣಸಿದ್ಧ), ಮರುಳಸಿದ್ಧ,
ಏಕೋರಾಮ, ವಿಶ್ವೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ಪಣ್ಡಿ ತಾರಾಧ್ಯರೇಂಬ ಪಂಚಾಚಾರ್ಯರು
ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧-೧೨ ನೆಯ ಶತಮಾನಗಳಲ್ಲಿ ರಾಜೇಂದ್ರಚೋಳ, ಆರನೆಯ
ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ, ಜಿಜ್ಜಳ, ಗೋರಕ್ಷನಾಥ ಮುಂತಾದವರ ಸಮಕಾಲೀನ
ರಾಗಿದ್ದರೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಲು ಅವಕಾಶವಿದೆ. ಈ ಪಂಚಾಚಾರ್ಯರು ಪರಶಿವನ
ಪಂಚಮುಖಗಳಿಂದ ಸಮುದ್ಭವಿಸಿದರೆಂದೂ ರೇಣುಕರು (ರೇವಣ) ರಂಭಾ
ವುರಿಯ ವೀರಸಿಂಹಾಸನವನ್ನೂ, ದಾರುಕ (ಮರುಳಸಿದ್ಧ)ರು ಉಜ್ಜಯಿನೀ
ಧರ್ಮಸಿಂಹಾಸನವನ್ನೂ, ಏಕೋರಾಮರು ಹಿಮವತ್ಸೇದಾರದ ವೈರಾಗ್ಯ
ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನೂ, ಪಂಡಿತಾರಾಧ್ಯರು ಶ್ರೀಶೈಲದ ಸೂರ್ಯಸಿಂಹಾಸನ
ವನ್ನೂ ವಿಶ್ವಾರಾಧ್ಯರು ಕಾಶಿಯ ಜ್ಞಾನಸಿಂಹಾಸನವನ್ನೂ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರೆಂದು
ಕೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅಗಸ್ತ್ಯ ಮತ್ತು ದುರ್ವಾಸರು ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ವೃತ್ತಿ
ಗಳನ್ನು ಬರೆದರು. ಶ್ರೀಪತಿ ಪಣ್ಡಿ ತನು ಶ್ರೀಕರ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ವೀರಶೈವಮತದ
ತತ್ವಗಳನ್ನು ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಹೀಗೆ ಸೂಚಿಸಿರುವನು :

“ ತಾನ್ತ್ರಿಕ ತಪ್ತಲಿಂಗ ಒಲಡಮರುಕ ಶಂಖಚಂಕ್ರಾಂಕ ನಿಷೇಧಪೂರ್ವಕ, ಶ್ವಾತ
ಭಸ್ಮರುದ್ರಾಕ್ಷಧಾರಣಪೂರ್ವಕ . . . ನಿಗಮಾಗಮೋಭಯ ವೇದಾಂತ
ಪ್ರತಿಪಾದಿತ ಭಕ್ತಿ ಕ್ರಿಯಾಜ್ಞಾನಕಾಂಡತ್ರಯವಿಹಿತ ಸ್ಥೂಲಸೂಕ್ಷ್ಮ ಚಿದಚಿತ್ತ
ಪಂಚಪ್ರಕಾರ ಷಟ್ಸ್ಥಲ ಪರಶಿವ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ಕಾರಣ, ಬಹುಜನ್ಮಕೃತ
ಶಿವಾರ್ಪಿತ ಯಜನಯಾಜನ ತಪೋಧ್ಯಾನಾಧ್ಯನೇಕ ಪುಣ್ಯಪೂರ್ವಫಲಕ ಶರೀರ
ತ್ರಯಗತಮಲಧ್ವಂಸಕ ಕಾರುಣ್ಯ ಕಲ್ಯಾಣ ಕೈವಲ್ಯವಿಭೂತಿತ್ರಯಪ್ರದಾಯಕ
ಅಷ್ಟಾವರಣ ಪಂಚಾಚಾರ್ಯ ಸದ್ಗುರು ಕರುಣಾಕಟಾಕ್ಷಲಬ್ಧ ಶಕ್ತಿ ಪಾತಾಡ್ಯವ
ಚ್ಚಿನ್ನ ಪರಶಿವೇಷ್ಟಲಿಂಗಧಾರಣಾತ್ಮಕ ಪಾಶುಪತ ದೀಕ್ಷಾ.”

ಶ್ರೀಪತಿ ಪಣ್ಡಿ ತನು ದ್ವೈತಾದ್ವೈತ ಅಥವಾ ಭೇದಾಭೇದ ವಾದವನ್ನಂಗೀ
ಕರಿಸಿ ಮಾಯಾವಾದ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದನು. ಶ್ರೀಪತಿ
ಪಂಡಿತನು ಆರನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ದಂಡನಾಯಕನಾದ ಅನಂತಪಾಲನು
ಬೆಟವಾಡದಲ್ಲಿ ಆಳುತ್ತಿದ್ದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೨೦) ಪವಾಡಗಳನ್ನು ತೋರಿ
ಸಿದನೆಂದು ಪಲ್ಲಿಕೇತನ ಶಾಸನಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುವದರಿಂದ ರಾಮಾನುಜಾ
ಚಾರ್ಯರ ಸಮಕಾಲೀನನು. ಶ್ರೀಪತಿಗೆ ಹಿಂದೆ ಮಂಚಣ್ಣಪಂಡಿತನೂ

ಅನಂತರ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನಪಂಡಿತನೂ ಅನೇಕ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದಂತೆ ಕಂಡುಬರುವದು. ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನಪಂಡಿತನು ಬಸವೇಶ್ವರನ ಸಮಕಾಲೀನ ನಾಗಿದ್ದು ತೆಲುಗಿನಲ್ಲಿ ಶಿವತತ್ವಸಾರವನ್ನೂ, ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನೂ ರಚಿಸಿದನು. ಆರಾಧ್ಯ ಸಂಪ್ರದಾಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾರ್ಥಮಾರ್ಗ, ಭಕ್ತಿಮಾರ್ಗ ಗಳೆರಡೂ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿವೆ. ಕಾಳಹಸ್ತಿ ಪಣ್ಣಿತ, ಸೋಸಲೆ ರೇವಣಾರಾಧ್ಯ, ನನ್ನಿಕೇಶ್ವರ ಶಿವಾಚಾರ್ಯ, ನಿಜಗುಣಾರಾಧ್ಯ, ಭವಾನೀಶಂಕರಾರಾಧ್ಯ ಮುಂತಾದವರು ಈ ಆರಾಧ್ಯ ಸಂಪ್ರದಾಯ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುವರು.

ಕ್ರಿಸ್ತಶಕ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಬಸವೇಶ್ವರ ಮೊದಲಾದ ಶರಣರು ವೀರಶೈವಮತಕ್ಕೆ ಹೊಸರೂಪವನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು. ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಶತಾಬ್ದ ದಲ್ಲಿಯೇ ಚಾಳುಕ್ಯ ಇಮ್ಮಡಿ ಜಯಸಿಂಹನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶಂಕರದಾಸಿಮಯ್ಯ, ಜೇಡರದಾಸಿಮಯ್ಯ, ಸುಗ್ಗಲದೇವಿ ಮುಂತಾದವರು ವೊಟ್ಟಲಕೆರೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿದ್ದರು. ಬಸವೇಶ್ವರನ ಚರಿತ್ರೆಯು ಹರಿಹರನ ಬಸವರಾಜರಗಳೆ, ಪಾಲ್ಕುರಿಕೆ ಸೋಮನಾಥನ ಬಸವಪುರಾಣ ಮತ್ತು ಸಿಂಗಿರಾಜಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವಿಧವಾಗಿ ಕಂಡುಬರುವದು. ವೀರಶೈವರ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಗಳಾದ ಜೈನರೂ ತಮ್ಮ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಂಡಿರುವರು. ಕಮ್ಮೆಕುಲದ ಮಾದಿರಾಜನೆಂಬ ಶಿವಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಬಸವೇಶ್ವರನು ಅವತರಿಸಿ, ಅಜ್ಜಿಯ ಪೋಷಣೆಯಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದು ಮಾವನಾದ ಸಿದ್ಧ ಅಥವಾ ಬಲದೇವನೆಂಬ ದಂಡನಾಯಕನ ಸಹಾಯದಿಂದ ಮಂಗಳವೇಡೆಯ ಬಿಜ್ಜಲರಾಯನ ಭಂಡಾರ ದಲ್ಲಿ ಕರಣಿಕನಾಗಿ ಅನಂತರ ಭಂಡಾರದ ಸರ್ವಾಧಿಕಾರಿಯಾದನು. ಈತನ ಭಕ್ತ್ಯತಿಶಯವು ನಾನಾದೇಶಗಳ ಶಿವಭಕ್ತರನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸಿತು. ಸ್ವಲ್ಪ ಕಾಲದ ಮೇಲೆ ಬಿಜ್ಜಳನು ಶರಣರಿಗೆ ಅನ್ಯಾಯಮಾಡಿದನೆಂದು ಬಸವೇಶ್ವರನು ಕೋಪಗೊಂಡು ಕಲ್ಯಾಣಕಟಕವು ಹಾಳಾಗಬೇಕೆಂದೂ ಚಾಳುಕ್ಯರಾಜ್ಯವು ನಾಶವಾಗಬೇಕೆಂದೂ ಶಾಪವನ್ನಿತ್ತು ಕೂಡಲಸಂಗಮಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಲಿಂಗೈಕ್ಯ ನಾದನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಬಸವೇಶ್ವರನ ಸಮಕಾಲೀನರೂ ವಚನಕಾರರೂ ಆದ ಕೊಂಡಗೂಳಿ ಕೇಶಿರಾಜ, ಸಿದ್ಧರಾಮ, ವರದಾನಿಗುಡ್ಡಮ್ಮ, ಏಕಾಂತದ ರಾಮಯ್ಯ, ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ಪಂಡಿತರ ಸಂಬಂಧವಾದ ಶಾಸನಗಳು ಕಂಡು ಬರುವವು. ಇದು ವೀರಶೈವಮತದ ಪ್ರಥಮ ಘಟ್ಟ. ಹದಿಮೂರನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ಪಾಲ್ಕುರಿಕೆ ಸೋಮನಾಥ, ಹರಿಹರ, ರಾಘವಾಂಕ, ಕೆರೆಯ ಪದ್ಮರಸ ಮುಂತಾದವರು ಹೊಯ್ಸಳ-ಕಾಕತೀಯ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವೀರಶೈವಮತವನ್ನು ಪ್ರಚಾರಮಾಡಿದರು. ಹದಿನೈದನೆಯ ಶತಾಬ್ದವು

ವೀರಶೈವಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಘಟ್ಟ, ಇಮ್ಮಡಿ ದೇವರಾಯನ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನೂತನರೆಂದೆನಿಸಿಕೊಂಡ ಲಕ್ಕಣ್ಣ, ಜಕ್ಕಣ್ಣ, ಚಾಮರಸ, ಕುಮಾರ ಬಂಕನಾಥ, ಮಗ್ಗಿಯ ಮಾಯದೇವ ಮುಂತಾದವರು ಕನ್ನಡ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದುವರು. ಅನಂತರ ೧೬-೧೭ ಶತಾಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ವೀರಶೈವಮತದ ಮೂರನೆಯ ಘಟ್ಟವು ಕಂಡುಬರುವದು. ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ತೋರಟದ ಸಿದ್ಧೇಶ್ವರರೂ ಅವರ ಶಿಷ್ಯರಾದ ಬೋಳಬಸವೇಶ, ಚೆನ್ನಂಚೆದೇವ, ವಿರಕ್ತ ತೋರಟದಾರ್ಯ, ಗುಮ್ಮಳಾಪುರದ ಸಿದ್ಧವೀರ, ಗುಬ್ಬಿ ಮಲ್ಲಣಾರ್ಯ, ಹಂಪೆಯ ವಿರೂಪಾಕ್ಷ ಪಂಡಿತ ಮುಂತಾದವರು ದಕ್ಷಿಣದೇಶದಲ್ಲೆಲ್ಲ ವೀರಶೈವಮತವನ್ನು ಪ್ರಚಾರಮಾಡಿದರು. ಕೆಳದಿ, ಚಿತ್ರದುರ್ಗ, ಎಳಂದೂರು, ಪುಂಗನೂರು, ಮಾಗಡಿ ಮುಂತಾದ ಪಾಳೆಯಗಾರರು ವೀರಶೈವಮತವನ್ನು ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸಿದರು. ಮೈಸೂರು ಅರಸರೂ ಕೂಡ ಅದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಪ್ರೋಪಿಸುತ್ತಿರುವರು.

ವೀರಶೈವಮತದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವೇನೆಂದರೆ—ಜಾತಿ ಮತ್ತು ವರ್ಣಾಶ್ರಮ ತಾರತಮ್ಯ ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳಿಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದಿರುವುದು; ಭಕ್ತಿ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯ; ಸ್ತ್ರೀಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ, ಕಾಯಕದ ಮಹತ್ವ; ಜಾತಾಶೌಚ ಮೃತಾಶೌಚ ಸ್ವಪ್ನಾಸ್ತೃಷ್ಣಭಾವಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ ಹರಿಜನೋದ್ಧಾರ ಮಾಡಿದುದು; ದೇಶಭಾಷೆಗಳಾದ ಕನ್ನಡ ತೆಲುಗು ಮುಂತಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಸುಲಭಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ವಾಮರರಿಗೂ ನೀತಿಬೋಧೆ ಮಾಡುವದಕ್ಕಾಗಿ ನೂತನ ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದುದು.

ವೈಷ್ಣವಮತ : ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಐದು ಅನುವಾಕಗಳು ಮಾತ್ರ ವಿಷ್ಣು ದೇವತಾಕಗಳಾಗಿವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಕೆಲವರು ವಿಷ್ಣುವು “ಪಿತನ” ಎಂಬ ಸುಮೇರಿಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಮತ್ಸ್ಯದೇವತೆಯೆಂದೂ, ನಾರಾಯಣನು ನೀರಿನ ಸಂಬಂಧ ಉಳ್ಳವನಾದುದರಿಂದ ಸಮುದ್ರಯಾನವನ್ನರಿತಿದ್ದ ದ್ರಾವಿಡರ ದೇವತೆಯೆಂದೂ ಆದುದರಿಂದ ವೈಷ್ಣವಮತವು ಅನಾರ್ಯವೆಂದೂ ಊಹಿಸುವರು. ಆದರೆ ವೇದದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವು ಉಪೇಂದ್ರನು, ಇಂದ್ರನ ಸಖನು, ಆದಿತ್ಯರಲ್ಲೊಬ್ಬನಾದ ಭಗನಿಗೆ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವನು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವು ಆದಿತ್ಯ ಮತ್ತು ಯಜ್ಞದೇವತೆ. ಅರಣ್ಯಕ ಮತ್ತು ಕೆಲವು ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಂಚರಾತ್ರಮತವನ್ನು ಪ್ರಚಾರಮಾಡಿದ ನಾರಾಯಣ ಗೋತ್ರದವನಾದ ನಾರಾಯಣನೆಂಬ ಋಷಿಯು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಂಶವೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಈ ನಾರಾಯಣ ಋಷಿಯು ತನ್ನ ಶಿಷ್ಯರಾದ

ನದ, ಉಪರಿಚರವನು, ಚಿತ್ರಶಿಖಣ್ಣಿ ಎಂಬವರಿಗೆ ಸಾಂಖ್ಯಯೋಗತತ್ವಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಪಾಂಚರಾತ್ರಮತವನ್ನು ಬೋಧಿಸಿದನೆಂದು ಕಂಡುಬರುವದು. ಪಾಂಚರಾತ್ರಮತವು ವೈದಿಕವೇ ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಬಹುಕಾಲದಿಂದಲೂ ಚರ್ಚೆ ನಡೆಯುತ್ತಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳ ತರ್ಕವಾದದಲ್ಲಿ ಪಾಂಚರಾತ್ರಮತ ನಿರಾಕರಣೆಯಿರುವುದೆಂದು ಕೆಲವರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವರು. ಇತರರು ಪಾಂಚರಾತ್ರಮತವೇ ಬಾದರಾಯಣರಿಗೆ ಸಮ್ಮತವೆಂದು ಹೇಳುವರು.⁶⁶

ಈ ಪಾಂಚರಾತ್ರಮತವನ್ನು ಸಾತ್ವತ-ವೈಷ್ಣಿಕುಲದ ವಾಸುದೇವ-ಕೃಷ್ಣನೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪ್ರಚಾರಮಾಡಿದನು. ವಾಸುದೇವ-ಕೃಷ್ಣನ ಅಣ್ಣನಾದ ಸಂಕರ್ಷಣ, ಮಗಮೊಮ್ಮಕ್ಕಳಾದ ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ, ಅನಿರುದ್ಧರು ಚತುರ್ವರ್ಯೋಹಗಳೆಂದು ಗಣಿಸಿ ಕ್ರಿ.ಶ. ೨ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದ ವರೆಗೂ ಚತುರ್ವರ್ಯೋಹಗಳ ಪೂಜೆಯೇ ಭರತಖಂಡದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿದ್ದಿತು. ಅನಂತರ ಅವತಾರಗಳು ಮುಖ್ಯವಾದುವು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೬ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದ ವರೆಗೂ ಶ್ರೀರಾಮನನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅವತಾರವೆಂದು ಗಣಿಸಿರಲಿಲ್ಲ. ಹರಿವಂಶದಲ್ಲಿ ಆರು, ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಆರು ಅಥವಾ ಹತ್ತು, ವಾಯುಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು, ಶ್ರೀಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೈರಡು ಅವತಾರಗಳು ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ. ಈ ಅವತಾರ ಕಥೆಗಳಿಗಿಲ್ಲ ಯಜ್ಞಸಂಬಂಧವಾದ ವೇದಮಂತ್ರಗಳೇ ಮೂಲ. ಪತಂಜಲಿಯ ಮಹಾಭಾಷ್ಯ, ಬೌದ್ಧರ ಜಾತಕಕಥೆಗಳು ಮತ್ತು ಜೈನಪುರಾಣಗಳೂ ಕಂಸವಧಾ, ಯಾದವಕುಲನಾಶ ಮುಂತಾದ ಕಥೆಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸಿವೆ. ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೨ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದ ಬೆನ್ನಿಗರ್ ಶಾಸನ, ಘೋಸುಂಡಿಶಾಸನಗಳಿಂದ ಗ್ರೀಕರು ಕೂಡ ಭಾಗವತ

⁶⁶ ಆಗ್ನೇಯಂ ಪಾಂಚರಾತ್ರಂ ತು ದೀಕ್ಷಾ ಯುಕ್ತಂ ಚ ತಾನ್ವಿಕಮ್ | ಅವೈದಿಕತ್ವಾತ್ ತನ್ತ್ರಂತತೋ ವೈಖಾನಸೇನತಃ | ಸಾಮ್ಯೇನವೈದಿಕೇನೈವ ದೇವದೇವಂ ಸಮರ್ಚಯೇತ್ || ಶೈವಂ ಪಾರುಪತಂಚೈವ ಬೌದ್ಧ ಮಪ್ಯಾರ್ಹತಂತಥಾ | ಕಾಮಾಲಂ ಪಾಂಚರಾತ್ರಂ ಚೇತ್ಯೇವಂ ಪಾಷಣ್ಡ ತಾಸ್ಮತೇಃ || ವೈದಿಕಂ ತಾನ್ವಿಕಂಚೇತಿ ವಿಭಾಗಶರಣಾದಪಿ | ಗಮ್ಯತೇಪಾಂಚರಾತ್ರಸ್ಯ ವೇದಬಾಹ್ಯತ್ವನಿಶ್ಚಯಃ || ಶೈವಂ ಪಾರುಪತಂ ಸಾಮ್ಯಂ ಲಾಗುಡಂಚ ಚತುರ್ವಿಧಮ್ | ತನ್ತ್ರಭೇದಶ್ಚ ಮುದ್ದಿಸ್ವಃ ಸಂಕರಂ ನ ಸಮಾಚರೇತ್ || ಭಾಕ್ತಂಭಾಗವತಂಚೈವ ಸಾತ್ವತಂಚಿತ್ರಧಾಸ್ಮತಮ್ | ಇತ್ಯೇವಂ ತನ್ತ್ರಭೇದೋಕ್ತಿಃ ಪಾಂಚರಾತ್ರೇವಿದ್ಯಶ್ಚತೇ || ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿಸ್ತುತಿಕ್ಲಿಪ್ತ ಜೀವಜನ್ಮಾದಿಗೋಚರಮ್ | ನ್ಯಾಯಹೀನಂ ವಚಸ್ತಥ್ಯಮಿತಿ ಹಾಸವಿದಮಹತ್ || ... ಶ್ರುತಿಮೂರ್ಧ್ನ ಪ್ರಸಿದ್ಧೇರ್ನ ವಾಸುದೇವೇನಭಾಷಿತಮ್ | ತನ್ತ್ರಂ ಮಿಥ್ಯೇತಿ ವಕ್ತುಂನಃ ಕಥಂಜಿಹ್ವಾಪ್ರವರ್ತತೇ || ... ಶ್ರೀಮತ್ಪೂಜಾರ್ಥಿ ಮೂರ್ಧ್ನ ಶ್ರೀಮತ್ಪ್ರಾಣತನೇ ಹರಿಃ | ಶಾಣ್ಡಿಲ್ಯಮೃಷಿಮಾಸೀನಂ ಶ್ರಣಮ್ಯ ಮುನಯೋ ಬ್ರವೀತ್ ||—ಇತ್ಯಾದಿ.

ಮತವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುವದು. ಗುಪ್ತವಂಶದವರು ಪರಮ ಭಾಗವತರಾಗಿದ್ದರು. ಬಾಣನೂ ವರಾಹಮಿಹಿರನೂ ಪಾಂಚರಾತ್ರ-ಭಾಗವತರ ಉಲ್ಲೇಖನೆ ಮಾಡಿರುವರು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೮-೯ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಅಹಿರ್ಬುದ್ಧಿ ಸಂಹಿತಾ, ಸಾತ್ವತ ಸಂಹಿತಾ, ನಾರದ ಪಾಂಚರಾತ್ರ, ಪಾಷ್ಕರ ಸಂಹಿತಾ, ಜಯಾಷ್ಟಿ ಸಂಹಿತಾ, ನಾರದಭಕ್ತಿಸೂತ್ರ, ಶಾಣ್ಡಿಲ್ಯಸೂತ್ರ ಮುಂತಾದ ಪಾಂಚರಾತ್ರಗ್ರಂಥಗಳೂ ಅನೇಕ ವೈಷ್ಣವೋಪನಿಷತ್ತುಗಳೂ ಹುಟ್ಟಿದವು.

ವೈಷ್ಣವ ಮತಾಸುಯಾಯಿಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಮಾರ್ತಭಾಗವತರು ಅದ್ವೈತಿಗಳು. ಶ್ರೀ ವೈಷ್ಣವರು ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತಿಗಳು. ಸದ್ವೈಷ್ಣವರು ದ್ವೈತಿಗಳು. ಸಿಂಬಾರ್ಕ್ ಮತದವರು ಭೇದಾಭೇದವಾದಿಗಳು. ವಲ್ಲಭಾಚಾರ್ಯಮತದವರು ಶುದ್ಧಾದ್ವೈತಿಗಳು. ಜೈತನ್ಯಮತದವರು ಅಚಿನ್ತ್ಯ ಭೇದಾಭೇದವಾದಿಗಳು ಅಥವಾ ಭಾವಾದ್ವೈತಿಗಳು.

ಸ್ಮಾರ್ತಭಾಗವತ ಸಂಪ್ರದಾಯ : ಷಣ್ಮತಸ್ಥಾಪನಾಚಾರ್ಯರಾದ ಶ್ರೀ ಶಂಕರರು ಪರಮವೈಷ್ಣವರೂ ಆಗಿದ್ದರೆಂದು ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಿದೆ. ಶ್ರೀ ಶಂಕರರ ಪ್ರಿಯಶಿಷ್ಯರಾದ ಪದ್ಮಪಾದಾಚಾರ್ಯರೇ ಈ ಸಂಪ್ರದಾಯ ಪ್ರವರ್ತಕರು. ಅನಂತರ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಅಗ್ನಿಮೂರ್ಧ ಕೃಷ್ಣಾನಂದರು ತೇಕಾಡು ಮುಳುಬಾಗಿಲು, ತೀರ್ಥಹಳ್ಳಿ ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಮಠಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರೆಂದು ಶಾಸನಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುವದು. ಈ ಮತದ ಪ್ರಕಾರ ಬ್ರಹ್ಮ ಸೂತ್ರಗಳಿಗೂ ಶ್ರೀ ಭಾಗವತಕ್ಕೂ ಶ್ರೀ ಶುಕಾಚಾರ್ಯರ ಭಾಷ್ಯಗಳಿವೆ. ಕನ್ನಡಕವಿಗಳಾದ ರುದ್ರಭಟ್ಟ, ಲಕ್ಷ್ಮೀಶ, ಕುಮಾರವ್ಯಾಸ, ನಿತ್ಯಾತ್ಮ ಶುಕಯೋಗಿಗಳು ಸ್ಮಾರ್ತಭಾಗವತರಾಗಿದ್ದರು. ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ.ಶ. ೯ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ಅಚಲಾನಂದ ದಾಸರಂಬುವರು ಹರಿದಾಸಕೂಟವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿದರು.

ವೈಷ್ಣವ ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತ : ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ.ಶ. ೬ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಿಂದ ತಮಿಳುದೇಶದ ಆಳ್ವಾರರೆಂಬ ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತರು ಭಾಗವತಮತವನ್ನು ಪ್ರಚಾರ ಮಾಡಲು ಆರಂಭಿಸಿದರು. ಇವರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇತರರು. ಪೂದತ್ತಾಳ್ವಾರ್, ಪೆಯ್ಯಾಳ್ವಾರ್, ಪೊಯ್ಗೈ ಆಳ್ವಾರರು ಮೊದಲಿನ ಆಳ್ವಾರರು. ಎಂಟನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ತಿರುಪ್ಪಾಣಿ, ತಿರುಮೋಟೈ, ತಿರುಮಂಗೈ, ಕುಲಶೇಖರ, ತೊಂಡುರಡಿವೈಡಿ, ಮಧುರಕವಿ, ಪೆರಿಯಾಳ್ವಾರ್, ಆಣ್ಣಾರ್ ಅಥವಾ ಗೋದಾದೇವಿಯೆಂಬವರಿದ್ದರು. ಒಂಬತ್ತು ಹತ್ತನೆಯ ಶತಾಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ನಮ್ಮಾಳ್ವಾರ್, ನಾಥಮುನಿ, ಉಯ್ಯಕ್ಕೊಂಡಾರ್, ಆಳವಂದಾರೂರಿ,

ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ಪೆರಿಯನಂಬಿ, ಮೊದಲಿಯಾಂಡಾನ್, ಮಣಿ ಕ್ಯಾಲನಂಬಿ, ತಿರುಕ್ಕೋಟಿಯೂರ್ ನಂಬಿ ಮುಂತಾದವರು ಶ್ರೀರಾಮಾನುಜರ ಸಮಕಾಲೀನರಾಗಿದ್ದರು. ತಿರುಮೋಟಿಶೈ ಆಳ್ವಾರರ ನಾನ್ಮುಖನ್ ತಿರು ಮದಾದಿ, ತಿರುಚ್ಚಂದವಿರುತ್ತಂ, ನಮ್ಮಾಳ್ವಾರರ ಚತುರ್ವೇದಗಳ ಸಾರ ರೂಪವಾದ ತಿರುವಾಯ್ಮೊಳಿ, ಕುಲಶೇಖರರ ಪೆರುಮಾಳ್ ತಿರುಮೋಟಿ, ಮುಕ್ಕುಂದಮಾಲಾ, ವಿಷ್ಣುಚಿತ್ತರ ತಿರುಪ್ಪಲ್ಲಾಂಡು, ಗೋದಾದೇವಿಯ ಗೀತೆಗಳು, ತಿರುಮಂಗೈ ಆಳ್ವಾರರ ಪೆರಿಯತಿರುವೆಟಿ ಮುಂತಾದ ಗ್ರಂಥಗಳಿಗೆ ದ್ರಾವಿಡವೇದವೆಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ.

ಆಳ್ವಾರರ ಅನಂತರ ಆಚಾರ್ಯ ಪರಂಪರೆಯು ನಾಥಮುನಿಗಳಿಂದ ಆರಂಭವಾಯಿತು. ಇವರ ಪೌತ್ರರಾದ ಯಾಮುನಾಚಾರ್ಯರು (ಆಳವಂದಾರ್) ಸಿದ್ಧಿತ್ರಯ, ಆಗಮಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ, ಗೀತಾರ್ಥಸಂಗ್ರಹ, ಮಹಾ ಪುರುಷ ನಿರ್ಣಯ ಮುಂತಾದ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದರು. ಇವರ ಮೊಮ್ಮಗಳಾದ ಭೂದೇವಿಯು ಕೇಶವ ಸೋಮಯಾಜಿಗಳ ಪತ್ನಿಯಾದಳು. ಈ ದಂಪತಿಗಳಿಗೆ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦೧೭ ರಲ್ಲಿ ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರು ಜನಿಸಿದರು. ರಾಮಾನುಜರು ಸ್ವತಸ್ತಃ ಭೇದಾಭೇದವಾದಿಗಳೂ ವೈಜಯಂತೀ ನಿಘಣ್ಣುಕಾರರೂ ಆದ ಕಂಚಿಯ ಯಾದವಪ್ರಕಾಶರ ಶಿಷ್ಯರಾಗಿದ್ದು ಅನಂತರ ಗುರುಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳು ಉಂಟಾದುದರಿಂದ ರಾಮಾನುಜರು ಮಹಾಪೂರ್ಣ, ಗೋಪ್ತೀ ಪೂರ್ಣ ತಿರುಮಲೆನಂಬಿ ಮುಂತಾದವರಿಂದ ಮಸ್ತದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಪಡೆದು ದ್ರಾವಿಡ ಪ್ರಬಂಧಗಳ ರಹಸ್ಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡರು. ಅನಂತರ ಸನ್ಯಾಸ ವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಯಾಮುನಾಚಾರ್ಯರ ಇಚ್ಛೆಯಂತೆ ಗ್ರಂಥರಚನೆ ಮಾಡಲು ಆರಂಭಿಸಿದರು. ಇವರ ಗ್ರಂಥಗಳ ಮಂಗಳಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಶ್ರೀಭಾಷ್ಯವನ್ನು ತಿರುಪತಿಯಲ್ಲೂ, ವೇದಾರ್ಥಸಂಗ್ರಹ ಗದ್ಯತ್ರಯ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಶ್ರೀರಂಗದಲ್ಲಿಯೂ ರಚಿಸಿದಂತೆ ಊಹಿಸಬಹುದು. ಗುರುಪರಂಪರೆ, ಎಂಬೆರುಮಾನಾರ್ ವೈಭವಂ, ಪ್ರಪನ್ನಾಮೃತಂ ಮುಂತಾದ ಗ್ರಂಥಗಳು ಜೋಳರಾಜನಾದ “ಕ್ರಿಸ್ತಿಕಣ್ಣ”ನೆಂಬವನು ಶ್ರೀವೈಷ್ಣವರನ್ನು ಹಿಂಸೆ ಮಾಡಿದನೆಂದೂ, ಆದುದರಿಂದ ಶ್ರೀರಾಮಾನುಜರು ಜೈನನಾದ ಬಿಟ್ಟದೇವನೆಂಬವನ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಬಂದು ಪರವಾದಿಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದು, ರಾಜನನ್ನು ಶ್ರೀವೈಷ್ಣವನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ, ಉತ್ತರದೇಶದಿಂದ ಅಪ್ರಮೇಯ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ತಂದು ಮೇಲೆಕ್ಕೋಟಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ಮಾಡಿದರೆಂದೂ, ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಮಾಡಿದ ಹರಿಜನರಿಗೆ ಕೆಲವು ಹಕ್ಕುಗಳನ್ನು ದಯಪಾಲಿಸಿದರೆಂದೂ,

ಸುಮಾರು ಇಪ್ಪತ್ತು ವರ್ಷ ಮೈಸೂರು ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿದ್ದು ಶ್ರೀರಂಗಕ್ಕೆ ಹಿಂತಿರುಗಿ ತಮ್ಮ ೧೨೦ ನೆಯ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಪರಮಪದವಿಯನ್ನು ಪಡೆದರೆಂದೂ ಹೇಳುವವು. ಆದರೆ ಚಾರಿತ್ರಿಕ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಪರಿಶೀಲಿಸಿದರೆ ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಆಳುತ್ತಿದ್ದ ವಿಕ್ರಮಚೋಳ ಮತ್ತು ಮೂರುಕುಲೋತ್ತಂಗರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರಾದರೂ ಶ್ರೀವೈಷ್ಣವರಿಗೆ ಹಿಂಸೆಮಾಡಿದರೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಯಾವ ಶಾಸನದ ಆಧಾರವೂ ಸಿಕ್ಕುವದಿಲ್ಲ. ಹೊಯ್ಸಳ ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನನು ಜೈನನಾಗಿದ್ದು ಶ್ರೀವೈಷ್ಣವನಾದಮೇಲೆ ಜೈನರನ್ನು ಹಿಂಸೆಮಾಡಿದನೆಂಬುದಕ್ಕೂ ಶಾಸನಗಳ ಆಧಾರವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಿದೆ. ಬೇಲೂರು ಶಾಸನವೂ ಕೂಡ ಮಂಗಳಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಶಿವಕೇಶವರಿಗೆ ಅಭೇದವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಡಿಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಸುಲ್ತಾನನೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ರಾಮಾನುಜರಿಗೆ ಹಿಂದೆಯೇ ಚೋಳರ ಆಳಿಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಮೈಸೂರಿನ ಪೂರ್ವಭಾಗದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀವೈಷ್ಣವರಿದ್ದರೆಂದು ಮಾರೇಹಳ್ಳಿ, ತಡಿಮಾಲಂಗಿ ಮುಂತಾದ ಶಾಸನಗಳಿಂದ ತಿಳಿದು ಬರುವದು. ಆದುದರಿಂದ ರಾಮಾನುಜರು ಚೋಳರ ಹಿಂಸೆಯನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಮೈಸೂರು ಪ್ರಾಂತಕ್ಕೆ ಬರಲಿಲ್ಲವೆಂದೂ, ಇಲ್ಲಿದ್ದ ಶ್ರೀವೈಷ್ಣವ ಮತವನ್ನು ಮತ್ತಷ್ಟು ಪ್ರಬಲಮಾಡಲು ಬಂದರೆಂದು ಊಹಿಸುವುದು ಸೂಕ್ತವಾಗಿದೆ. ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರು ಹರಿಜನರಿಗೆ ನಿಯಮಿತಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಹಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟರೂ, ಶೂದ್ರರೂ ಕೂಡ ಪ್ರಸತ್ತಿಮಾರ್ಗದಿಂದ ಮುಕ್ತಿ ಪಡೆಯಬಹುದೆಂದು ಘೋಷಿಸಿದರೂ, ತಮ್ಮ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ದ್ರಾವಿಡ ಪ್ರಭಂಧಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ಉದಾಹರಿಸಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ವರ್ಣಾಶ್ರಮ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮೂಲಮಾಡುವದಕ್ಕೂ ಯತ್ನಿ ಸಲಿಲ್ಲ. ಶ್ರೀಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ—ಆದ್ವೈತಿಗಳು ಶೂದ್ರರಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾಧಿಕಾರವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಲ್ಲ. ಆದರೆ ಸಗುಣಬ್ರಹ್ಮವಾದಿಗಳು ಶೂದ್ರರಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾಧಿಕಾರವಿಲ್ಲವೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಯೇ ಹೇಳುವರು—ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು.⁵⁶ ಭರತಖಂಡದ ಆಸ್ತಿ ಕಮತಗಳ ಆಚಾರ್ಯರೆಲ್ಲರೂ ಪರಮಕೃಪಾಳುಗಳಾಗಿದ್ದರೂ, ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಎಂತಹ ಮಾರ್ಪಾಟನ್ನಾದರೂ ಮಾಡಲೂ ಶಕ್ತರಾಗಿದ್ದರೂ ಸಮಾಜ

⁵⁶ ಯೇ ತು ನಿರ್ವಿಶೇಷ ಚಿನ್ಮಾತ್ರಂ ಬ್ರಹ್ಮೈವ ಪರಮಾರ್ಥಃ, ಅನ್ಯತ್ಸರ್ವಂ ಮಿಥ್ಯಾ ಭೂತಂ . . . ಇತಿವದಂತಿ, ತೈಃ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನೇ ಶೂದ್ರಾದೇಃ ಅನಧಿಕಾರೋ ವಕ್ತುಂ ನಶಕ್ಯತೇ | . . . ಜಗದಧ್ಯಸ್ತಮಿತಿ ನಿಶ್ಚಿತ್ಯ . . . ಶೂದ್ರಾದಯೋಽಪಿ ವಿಮೋಕ್ಷ್ಯಂತೇ ಇತಿ ಶೂದ್ರಾದೀನಾಮೇವ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾಯಾಮಧಿಕಾರಸ್ಸು ಶೋಭನಃ ||

ವ್ಯವಸ್ಥೆಯೇ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಮೂಲವಾದುದರಿಂದ ವರ್ಣಸಾಂಕರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಲು ಯತ್ನಿಸಲಿಲ್ಲ.

ಶ್ರೀರಾಮಾನುಜರ ಅನಂತರ ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿ ಪ್ರಪತ್ತಿ, ವೇದಪ್ರಬಂಧಗಳ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯಗಳಿಗನುಸಾರವಾಗಿ ಉತ್ತರ (ವಡಗಲೆ) ದಕ್ಷಿಣ (ತೆಂಗಲೆ) ಎಂಬ ಪಂಗಡಗಳುಂಟಾದುವು. ವೇದಾಂತ ದೇಶಿಕರೆಂದೆನಿಸಿದ ವೇಂಕಟನಾಥರು ನೂರೆಂಟು ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದರು. ಪಿಳ್ಳೆಲೋಕಾಚಾರ್ಯರು ಪ್ರಪತ್ತಿ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ತತ್ವತ್ರಯ, ಮುಮುಕ್ಷುಪ್ಪದಿ, ಅರ್ಥಪಂಚಕ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುವರು. ವಿಜಯನಗರದ ಸಾಳ್ವ, ತುಳುವ ಮತ್ತು ಆರವೀಡುವಂಶದ ಅರಸರು ಶ್ರೀ ವೈಷ್ಣವ ಮತಾಭಿಮಾನಿಗಳಾಗಿದ್ದರು. ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನು ಶ್ರೀವೈಷ್ಣವ ಮತಾನುಸಾರ ಆಮುಕ್ತಮಾಲ್ಯದ ಎಂಬ ಗೋದಾದೇವಿಯ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ತೆಲುಗಿನಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿದರೂ ಸಕಲ ಕಥಾಸಾರ ಸಂಗ್ರಹವೆಂಬ ತನ್ನ ಸಂಸ್ಕೃತ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ತಾನು ವ್ಯಾಸರಾಯರ ಶಿಷ್ಯರೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಂಡಿರುವನು. ಆರವೀಡು ವಂಶದ ರಾಮರಾಜ, ತಿರುಮಲ, ವೆಂಕಟಪತಿ ಮುಂತಾದವರೂ ಅನಂತರ ಮೈಸೂರಿನ ರಾಜ ಒಡೆಯರು ಚಿಕ್ಕದೇವರಾಯ ಇಮ್ಮಡಿ ದೇವರಾಜ ಒಡೆಯರ್, ಮುಮ್ಮಡಿ ಕೃಷ್ಣರಾಜ ಒಡೆಯರೇ ಮುಂತಾದವರೂ ಈ ಮತಕ್ಕೆ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಕೊಟ್ಟರು.

ವೈಷ್ಣವ ದ್ವೈತಾದ್ವೈತಮತ : ಶ್ರೀ ರಾಮಾನುಜರ ಸಮಕಾಲೀನ ನಾದ ನಿಂಬಾರ್ಕಾಚಾರ್ಯನು ಹಂಪಿ ಬಳಿಯಲ್ಲಿರುವ ನಿಂಬಾಪುರದ ವಾಸ್ತವ್ಯನಾಗಿದ್ದು ರಾಧಾಕೃಷ್ಣೋಪಾಸನೆಯನ್ನು ಪ್ರಚಾರಮಾಡಿದನು. ಈ ಭೇದಾಭೇದಮತಕ್ಕೆ ಸನಕಸಂಪ್ರದಾಯವೆಂದು ಹೆಸರು. ನಿಂಬಾರ್ಕಾಚಾರ್ಯನು ಭಾಗವತ ಜಗನ್ನಾಥ ಮತ್ತು ಸರಸ್ವತೀ ಎಂಬ ದಂಪತಿಗಳ ಮಗನು. ವೇದಾಂತ ಪಾರಿಜಾತಸೌರಭ, ಸಿದ್ಧಾಂತರತ್ನ (ದಶಶ್ಲೋಕೀ) ಎಂಬ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುವನು. ಈತನ ಶಿಷ್ಯನಾದ ಶ್ರೀನಿವಾಸನು ವೇದಾಂತ ಸೌರಭಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಒರೆದನು. ಈ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ದೇವಾಚಾರ್ಯನು ಸಿದ್ಧಾಂತಚಾಕ್ಷುಷೀ, ಸುನ್ದರಭಟ್ಟನು ಸೇತು ಎಂಬ ಟೀಕೆ, ಕೇಶವಕಾಶ್ಮೀರಿಯು ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಭಾಷ್ಯ, ಹರಿವ್ಯಾಸನು ದಶಶ್ಲೋಕೀಭಾಷ್ಯ ಮುಂತಾದ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುವರು.

ವೈಷ್ಣವ ದ್ವೈತಮತ : ಶಿವರೂಪ್ಯಗ್ರಾಮದ ಮದ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟ (ನಡ್ಯಂತಿಲ್ಲಾಯ) ರೆಂಬವರಿಗೆ ವಾಸುದೇವನೆಂಬ ಪುತ್ರನು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೯೯

(ಕಲಿ ೪೩೦೦) ರಙ್ಗ ಜನಿಸಿದನು. ಬಾಲ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಮಹಾಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿ ಸನ್ಯಾಸನನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಅನಂದತೀರ್ಥ, ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞ, ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಖ್ಯಾತರಾದರು. ತಾವು ಹನುಮ, ಭೀಮರ ಅನಂತರ ವಾಯುದೇವರ ಮೂರನೆಯ ಅವತಾರವೆಂದೂ, ತಮ್ಮ ಅವತಾರವು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿಯೇ ಸೂಚಿಸಿದೆಯೆಂದೂ,⁵⁷ ಮೋಹಕಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರವರ್ತಕರ ನಿಗ್ರಹಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಸದ್ವೈಷ್ಣವರನ್ನು ಉದ್ಧಾರಮಾಡುವದಕ್ಕಾಗಿಯೂ⁵⁸ ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದರೆಂದೂ, ತಮಗೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಬಾದರಾಯಣರೇ ಗುರುಗಳೆಂದೂ, ವ್ಯಾಸಾಜ್ಞೆಯಿಂದಲೇ ಭಾಷ್ಯಗಳನ್ನೂ ಪ್ರಕರಣಗ್ರಂಥಗಳನ್ನೂ ರಚಿಸಿದರೆಂದೂ ಹೇಳಿಕೊಂಡಿರುವರು. ಪ್ರಸ್ಥಾನತ್ರಯೀಭಾಷ್ಯ, ಮಹಾಭಾರತ ಮತ್ತು ಶ್ರೀ ಭಾಗವತ ತಾತ್ಪರ್ಯನಿರ್ಣಯ, ಅನುಭಾಷ್ಯ, ತತ್ವಸಂಖ್ಯಾನ, ಪ್ರಮಾಣಲಕ್ಷಣ, ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮುಂತಾದ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುವರು. ಇವರ ಶಿಷ್ಯರಾದ ಪದ್ಮನಾಭ, ನರಹರಿ, ಮಾಧವ ಮತ್ತು ಅಕ್ಕೋಭ್ಯರೆಂಬವರು ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರ ಸಮಕಾಲೀನರಾಗಿದ್ದರು. ಚಾರ್ತೀರ್ಥರು ಆಚಾರ್ಯರ ಗ್ರಂಥಗಳಿಗೆ ಟೀಕೆಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುವರು. ನರಹರಿತೀರ್ಥರು ಕೃಷ್ಣಡದಲ್ಲಿ ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿ ಮಾಧ್ವದಾಸಕೂಟವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿದರು. ಹದಿನೈದು ಹದಿನಾರನೆಯ ಶತಾಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಸರಾಯರು ವಿಜಯನಗರದ ಸಾಕ್ಷಿ, ತುಳುವ ಮತ್ತು ಆರವೀಡು ಪಂಶದ ರಾಜರಿಗೆ ಗುರುಗಳಾಗಿದ್ದು ನ್ಯಾಯಾ ಮೃತ, ತರ್ಕತಾಣ್ಡವ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುವರು. ಅವರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರೂ, ಪುರಂದರದಾಸರೂ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದರು.

⁵⁷ ಬಳಿತ್ಯಾ—ಯುಗ. I, ೨೧, ೧೪-೧ ; ಭೂಷನ್ಯೋಧಿ ಬಭ್ರೂಷು ನಮತೇ ವೃಷೇವ ಪತ್ತೀರಭ್ಯೇತಿರೋರುವತ್ | ಓಜಾಯಮಾನಸ್ತನ್ನರ್ಚ ರುಮ್ತೇ ಭೀಮೋನ ಶೃಂಗಾದವಿಧಾವ ದುಃಗೃಭಿಃ || ತಾಂಸುತೇಕೀರ್ತಿಂ ಮಘವನ್ ಮಹಿತ್ವಾಯತ್ವಾಭೀರೋದಸೀ ಅಪ್ಪಯೇತಾಮ್ | ಪ್ರಾಪೋದೇವಾಂ ಅತಿರೋದಾಸಮೋಜಃ ಪ್ರಜಾಯೈತ್ಯಸ್ಯೈಯದಶಿಕ್ವ ಇನ್ದ್ರ ||

⁵⁸ ಚತುಸ್ಸಹಸ್ರೇ ತ್ರಿಶತೋತ್ತರೇ ಗತೇ ಸಂವತ್ಸರಾಣಾಂತು ಕಲಾಪೃಥಿವ್ಯಾಮ್ | ಜಾತಃ ಪುನರ್ವಿಪ್ರತನುಃ ಸಭೀಮೋ ದೈತ್ಯೈರ್ನಿಗೂಢಂ ಹರಿತತ್ವಮಾಹ || . . . ತೇಷಾಂ ಪ್ರಪಾತಾಯ ಸತಾಂವಿಮುಕ್ತೈಃ ಜನ್ಮಾ ಸಭೀಮಸ್ಯಯದುಕ್ತಮತ್ರ | ದುರ್ಗಾ ಪುನರ್ವಿಪ್ರಕುಲೈಃತೀರ್ಣಾ ಹನಿಷ್ಯತಿ ವ್ರಾತಮಥಾಸುರಾಣಾಮ್ || ಅನಂದತೀರ್ಥಾಖ್ಯಮುನಃಸು ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾ ಭಿಧೋಗ್ರಸ್ಥಮಿಮಂ ಚಕಾರ | ನಾರಾಯಣೇನಾಭಿಹಿತೋ ಬದರ್ಯಾಂ ತಸ್ಯೈವ ಶಿವೋ ಜಗದೇಕಭರ್ತುಃ || . . . ವ್ಯಾಸಾಜ್ಞಯಾ ಭಾಷ್ಯವರಂವಿಧಾಯ . . . || ಮಹಾಭಾರತ ತಾತ್ಪರ್ಯನಿರ್ಣಯ.

ಹದಿನೇಳು-ಹದಿನೆಂಟನೆಯ ಶತಾಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ರಾಘವೇಂದ್ರ, ವಿಜಯೇಂದ್ರ, ವಾದಿ ರಾಜ ಮುಂತಾದವರು ಈ ಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನು ಪೋಷಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದರು.

ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದಲ್ಲಿ ನಾಮದೇವ, ತುಕಾರಾಮ ಮುಂತಾದ ಪಂಡರಾವುರ ವಿಠಲನ ಭಕ್ತರು ಅಭಂಗಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿ ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಹರಡಿದರು. ಆನ್ದ್ರದೇಶದಲ್ಲಿಯೂ ಬಹಮನಿ ಸುಲ್ತಾನರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭದ್ರಾದ್ರಿ ರಾಮದಾಸನೇ ಮುಂತಾದವರೂ ಭಾಗವತ ಮತವನ್ನು ಪ್ರಚಾರಮಾಡಿದರು.

ವೈಷ್ಣವ ಶುದ್ಧಾದ್ವೈತಮತ: ಆನ್ಧ್ರಬ್ರಾಹ್ಮಣರಾದ ವಲ್ಲಭಾಚಾರ್ಯರು ಹದಿನಾರನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುಸ್ವಾಮಿಯ ಪ್ರಾಚೀನ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಪ್ರಕಾರ ಶುದ್ಧಾದ್ವೈತಮತವನ್ನು ಪ್ರಚಾರಮಾಡಿದರು. ವಲ್ಲಭರು ಅಗ್ನಿದೇವರ ಅವತಾರವೆಂದು ನಂಬಿಕೆಯಿದೆ. ಇವರು ಕಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪಕಾಲವಿದ್ದು ಬೃನ್ದಾವನದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿದರು. ಅಲ್ಲಿ ದಿವ್ಯಕ್ಷೇತ್ರಗಳನ್ನು ಉದ್ಧಾರಮಾಡಿಸಿ ಪುನಃ ಕಾಶಿಗೆ ಹೋಗಿ ತ್ರಿದಂಡಿ ಸನ್ಯಾಸವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೩೧ ರಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತರಾದರು. ಇವರ ಮತದ ಪ್ರಕಾರ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಾದ ಕೃಷ್ಣನು ಶಕ್ತಿರೂಪಿಯಾದ ರಾಧೆಯೊಡನೆ ಕೂಡಿರುವನು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ತನ್ನ ಚಿತ್ ಮತ್ತು ಆನಂದಾಂಶಗಳನ್ನು ತಿರೋಹಿತ ಮಾಡಿಕೊಂಡಾಗ ಅಚಿತ್ ಪ್ರಪಂಚದ ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗುವದು. ಆನಂದಾಂಶವನ್ನು ಮಾತ್ರ ತಿರೋಹಿತ ಮಾಡಿಕೊಂಡಾಗ ಜೀವಗಳು ಹುಟ್ಟುವವು. ಆದುದರಿಂದ ಮಾಯೆಯೆಂದರೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ಶಕ್ತಿ. ಹೀಗೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮನು ನಿತ್ಯಶುದ್ಧ ನಾದುದರಿಂದ ಈ ಮತಕ್ಕೆ ಶುದ್ಧಾದ್ವೈತವೆಂಬ ಹೆಸರು ಒಂದಿತ್ತು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಕೇವಲ ಚಾರಿತ್ರಿಕ ವ್ಯಕ್ತಿಯಲ್ಲ. ಭಕ್ತರು ಸರ್ವವನ್ನೂ ಕೃಪಣಾರ್ಥಮಾಡಿ ಶರಣಾಗತರಾದರೆ, ಭಗವಂತನು “ಪುಷ್ಟಿ”ಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವನು. ಇದಕ್ಕೆ ಪುಷ್ಟಿ ಮಾರ್ಗವೆಂದು ಹೆಸರು. ವಲ್ಲಭಾಚಾರ್ಯರು ಅಣುಭಾಷ್ಯ, ಸನ್ಯಾಸ ನಿರ್ಣಯ, ಅಸ್ತಿಕರಣಪ್ರಬೋಧ, ಶಿಕ್ಷಾಸಾರ್ಥತ್ರಯೀಶ್ಲೋಕೀ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದರು. ಇವಕ್ಕೆ ವಲ್ಲಭರ ಪುತ್ರರಾದ ಗೋಪೀನಾಥ ವಿಠಲನಾಥರೆಂಬವರೂ, ಶಿಷ್ಯರಾದ ದಾವೇದರದಾಸ ಮುಂತಾದವರೂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳನ್ನು ಬರೆದಿರುವರು. ಯದುನಾಥನೆಂಬವನು ವಲ್ಲಭ ದಿಗ್ವಿಜಯ ವೆಂಬ ಆಚಾರ್ಯರ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಬರೆದಿರುವನು. ಇವರ ಮತವು ಗುಜರಾತಿ ಪ್ರಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪ್ರಚಾರವಾಯಿತು. ಗುಜರಾತಿ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ನರಸಿಂಹಮೆಹ್ತಾ, ಮೀರಾಬಾಯಿ ಮುಂತಾದವರು ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುವರು.

ಅಸ್ಸಾಂ ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ ಹದಿನಾರನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ಸ್ಮಾರ್ತಭಾಗವತ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಶಂಕರದೇವಸಂಬಾತನು ಶಾಕ್ತರನ್ನು ಎದುರಿಸಿ ಒಂದು ಹೊಸ ವೈಷ್ಣವಪಂಥವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ಶ್ರೀ ಭಾಗವತಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಒರೆದನು. ಇದರಿಂದ ಅಸ್ಸಾಮಿ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಸ ಸಾಹಿತ್ಯವು ಉಂಟಾಯಿತು.

ವೈಷ್ಣವ ಅಚಿನ್ತ್ಯ ಭೇದಾಭೇದ (ಭಾವಾದ್ವೈತ) ಮತ: ಕರ್ಣಾಟಕ ರಾಜವಂಶದವರು ಬಂಗಾಳ ಸೇವಾಳ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ ಫಲವಾಗಿ ಭಾವಪ್ರಧಾನವಾದ ಸ್ಮಾರ್ತಭಾಗವತಮತವು ಅಲ್ಲಿ ಕರೆಯಿತು. ಕರ್ಣಾಟಕ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ವಂಶದ ಲಕ್ಷ್ಮಣಸೇನನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜಯದೇವನು ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತಪುರಾಣದ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ "ಗೀತಗೋವಿಂದ"ವನ್ನು ರಚಿಸಿದನು. ಬಿಲ್ವಮಂಗಲಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಕೃಷ್ಣ ಶೀಲಾಶುಕನು ಕೃಷ್ಣಕರ್ಣಾ ವ್ಯುತವನ್ನು ಅದ್ವೈತ ಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನನುಸರಿಸಿ ರಚಿಸಿದನು.⁵⁹ ಶ್ರೀ ಭಾಗವತಕ್ಕೆ ಶ್ರೀಧರಸ್ವಾಮಿಯು ಅದ್ವೈತಪರವಾದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಹದಮೂರನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿದನು. ನಿಂಬಾರ್ಕ, ರಾಮಾನುಜ, ಮಧ್ವರ ವೈಷ್ಣವ ಮತಪ್ರಚಾರಕರಾಗಿ ಉತ್ತರದೇಶದಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಪಂಥಗಳುಂಟಾದುವೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳಿರುವುದಕ್ಕೆ ಯಾವ ಆಧಾರವೂ ಇಲ್ಲ. ಶ್ರೀ ಶಂಕರರ ವೈಷ್ಣವ ಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಿ ಜೈತನ್ಯ, ರಾಮಾನಂದ, ಕಜೀರ ಮುಂತಾದವರು ತಮ್ಮತಮ್ಮ ಮತಗಳನ್ನು ಪ್ರಚಾರಮಾಡಿದರು. ಕವಿಕರ್ಣಪೂರನ ಜೈತನ್ಯ ಚಂದ್ರೋದಯ ಮತ್ತು ಜೈತನ್ಯ ಚರಿತಾಮೃತ ಮುಂತಾದ ಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ ಜೈತನ್ಯರು ಅದ್ವೈತಿಗಳೆಂದೇ ತಿಳಿದುಬರುವದು.⁶⁰ ಜೈತನ್ಯರು ಶ್ರೀಧರ ಸ್ವಾಮಿಯ ಗೀತಾವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮೆಚ್ಚಿ ವಲ್ಲಭಭಟ್ಟನ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಪ್ರೀತಿಸಿದರು. ದಕ್ಷಿಣದೇಶಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ ಮಾಧ್ವರಾದ ವ್ಯಾಸರಾಯರನ್ನೂ ಉಡುಪಿಯ ಯತಿಗಳನ್ನೂ ಮಾಧ್ವಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನೂ ಕಟುತರವಾಗಿ ಪ್ರೀತಿಸಿ

⁵⁹ ಶೈವಾವಯಂ ನುಲುತತ್ರವಿಚಾರಣೀಯಮ್ | ಪಂಚಾಕ್ಷರೀ ಜಪವರಾಸಿತರಾಂ ತಥಾಪಿ | ಚೇತೋಮದೀಯಮತಸೀಕುಸುಮಾವಭಾಸಂ | ಸ್ಮೇರಾನನಂ ಸ್ಮರತಿ ಗೋಪವಧೂಕಿಶೋರಮ್ ||

⁶⁰ ಭೋಗ್ಯದ್ವೈತ! ಸ್ಮರಕಿಮುವಯಂ ಹಂತ ನಾದ್ವೈತಭಾಷೋ | ಭೇದಸ್ತಸ್ಮಿನ್ ತ್ವಯಿ ಚಯದಿ ಯಾನ್ ರೂಪತೋಲಿಂಗತತ್ತ್ವ ||-ಜೈತನ್ಯಚರಿತಾಮೃತ. ಅಂಕ. ೫, ಕಿಯನ್ನವವ ವೈಷ್ಣವಾದೃಷ್ಟಾಃ; ತೇಷಿನ್ವಾರಾಯಣೋಪಾಸಕಾಽವ; ಅವರೇ ತತ್ತ್ವವಾದಿನಃ, ತೇ ತಥಾವಿಧಾಽವ; ನಿರವದ್ಯಂನಭವತೀಶಾಂಮತಮ್—ಜೈತನ್ಯಚರಿತಾಮೃತ. ಅಂಕ. ೮.

ದರು.⁶¹ ಜೈತನ್ಯರ ಗುರುಗಳಾದ ಮಾಧವೇಂದ್ರಪುರೀ, ಅದ್ವೈತಪುರೀ, ಈಶ್ವರ ಪುರೀ, ಕೇಶವ ಭಾರತೀಸ್ವಾಮಿಗಳು ಅದ್ವೈತ ಸಂಪ್ರದಾಯದವರು. ಶ್ರೀಧರ ಸ್ವಾಮಿಗಳನ್ನ ಸುಸಂಸ್ಥಿತ ಭಾಗವತ, ಭಗವದ್ಗೀತೆ, ವಿಷ್ಣು ಪುರಾಣಗಳಿಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ರಚಿಸಿರುವರು. ಜೈತನ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರಾದ ಜೀವಗೋಸ್ವಾಮಿ ಗಳು ಶ್ರೀ ಶಂಕರ ಭಾಗವತ್ತಾದರ ನಿಜಾಭಿಪ್ರಾಯವು ಭಾಗವತದ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ತಾವು ರಚಿಸಿದ ಗೋವಿಂದಾಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ ಅಡಕವಾಗಿದೆಯೆಂದೂ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಕೂಡ ಶ್ರೀ ಶಂಕರರ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಶಿಷ್ಯರೆಂದೂ ಹೇಳಿರುವರು.⁶² ಜೈತನ್ಯರ ಮತದಲ್ಲಿ ರಾಧೆಗೆ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯ. ಮಧ್ವಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ರಾಧೆಯ ಹೆಸರೇ ಇಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಜೈತನ್ಯರ ನಿಜಾಭಿಪ್ರಾಯವು ಅದ್ವೈತವೆ. ಹತ್ತೊಂಬತ್ತನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ಜಗನ್ನಾಥ ಕ್ಷೇತ್ರದ ಬಲದೇವ ವಿದ್ಯಾಭೂಷಣನೆಂಬುವನು ತನ್ನ ಗೋವಿಂದ ಭಾಷ್ಯ, ಪ್ರಮೇಯರತ್ನಾಂಜಲಿ ಮುಂತಾದ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಮಾಧ್ವಗುರುಗಳ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ನಿರಾಧಾರವಾದ ಒಂದು ಪಟ್ಟಾಂಶ ಯನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. ಇವನಿಗೆ ಹಿಂದೆಯಿದ್ದ ಜೀವಗೋಸ್ವಾಮಿ ರೂಪಗೋಸ್ವಾಮಿ ಮುಂತಾದವರು ವ್ಯಾಸತೀರ್ಥ, ವಿಜಯಧ್ವಜ ಮುಂತಾದ ಮಾಧ್ವರ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರೂ ಅವರು ಜೈತನ್ಯರ ಗುರುಪರಂಪರೆಯವರೆಂದು ಹೇಳಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಜೈತನ್ಯಮತವು ಮಧ್ವಸಂಪ್ರದಾಯದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿತೆಂಬ ವಾದವು ನಿರಾಧಾರವಾದುದು.⁶³ ಜೈತನ್ಯರ ಮತವು ಬಂಗಾಳ, ಬಿಹಾರ, ಬರಹ, ಅಸ್ಸಂ ಪ್ರಾಂತಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಹರಡಿತು. ಮಧುರ-ಬೃಹದ್ವನದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿದ ಜೀವಗೋಸ್ವಾಮಿ, ರೂಪಗೋಸ್ವಾಮಿ, ಸನಾತನ ಮುಂತಾದ ಗೋಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ಕವಿಕರ್ಣವೂರವುನ್ನಾ ವನದಾಸ ಮುಂತಾದವರೂ ಅನೇಕ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುವರು.

ಮಧ್ವ ಇಂಡಿಯ ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ ಅದ್ವೈತಿಗಳಾದ ರಾಮಾನಂದರೂ. ಮಧುಸೂದನ ಪರಸ್ವತಿಗಳ ಸ್ನೇಹಿತರಾದ ತುಳಸೀದಾಸರೂ, ಸೂರದಾಸರೂ ಹದಿನೈದು ಹದಿನಾರನೆಯ ಶತಾಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ರಾಮೋಪಾಸನೆಯನ್ನು ಪ್ರಚಾರ ಮಾಡಿದರು. ರಾಮಾನಂದರು ಅದ್ವೈತತತ್ವಗಳನ್ನೂ ರಾಮಭಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಕಬೀರರಿಗೆ ಬೋಧಿಸಿದರು. ಸಿಕಾನ್ದರ್ ಲಾದಿಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಬೀರರು

⁶¹ ಜೈತನ್ಯಚರಿತಾಮೃತ. ಮಧ್ವ xi. ೨೫೪-೨೭೭.

⁶² ತತ್ತ್ವಸನ್ನಿಧಿ—ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಚಿಷ್ಯತಾಂಪ್ರಾಪ್ತೈಃ.

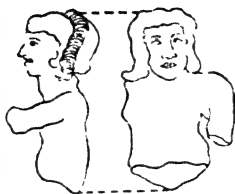
⁶³ S. K. De. Festschrift Moriz Winternitz, p. 194. *Early History of the Vaishnava Faith and Movement in Bengal*, 1942.

ಹಿಂದೂ ಮುಸ್ಲಿಮರಿಗೆ ಐಕಮತ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡಲು ಯತ್ನಿಸಿದರು. ಹೀಗೆ ಕಬೀರಪಂಥವು ಹುಟ್ಟಿತು. ಪಶ್ಚಿಮ ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ ಗುರುನಾನಕರು ಸಿಖ್-ಮತವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ಅದೇ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಿದರು. ಆದರೆ ಮುಸ್ಲಿಮ್ ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳು ಸಿಖ್ಖರ ಗುರುಗಳಿಗೆ ಹಿಂಸೆ ಮಾಡಿದುದರಿಂದ ಸಿಖ್ಖರು ಮುಸ್ಲಿಮರನ್ನು ಎದುರಿಸಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕರಾದರು.

ಶಾಕ್ತಮತ: ಭರತಖಂಡದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಪೂಜೆಯು ಅನಾದಿಯಾಗಿಯೂ ವೇದಮೂಲವಾಗಿಯೂ ಬಂದಿದೆ. ಮಾತೃದೇವತಾಪೂಜೆಯು ಅನಾರ್ಯರ ದೆಂದೂ ಪರದೇಶಗಳಿಂದ ಬಂದುದೆಂದೂ ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು. ಆದರೆ ಭಾರತೀಯ ಮಾತೃದೇವತಾಪೂಜೆಗೂ ಸುಮೇರಿಯ, ಅಸ್ಸಿರಿಯ, ಫ್ರೆಜಿಯ, ಈಜಿಪ್ಟ್, ಸಿರಿಯದೇಶಗಳ ವಸಿಸ್, ಕೈಬೆಲೆ, ಮಾ, ಅಮಾ, ಅಸ್ವಾರ್ಥ್, ಇಸ್ವಾರ್, ಇತ್ಯಾದಿ ಮಾತೃದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಬಹಳ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದೆ. ಭಾರತೀಯ ತಾನ್ತ್ರಿಕ ಗ್ರಂಥಗಳೆಲ್ಲವೂ ವೇದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿವೆ. ವಿದೇಶೀಯ ಮಾತೃದೇವತಾಪೂಜೆಯಲ್ಲಿ ದ್ವೈತಭಾವಗಳೂ, ದೇಹದ ಪುನರುತ್ಥಾನ (Resurrection) ತತ್ವವೂ ಇರುವುದರಿಂದಲೂ ಶಾಕ್ತಮತದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮ, ಪುನರ್ಜನ್ಮ, ಧರ್ಮ, ಆದ್ವೈತ ತತ್ವಗಳಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಶಾಕ್ತಮತವು ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಿಂದಲೇ ಕೂಡಿದೆ. ವೇದವಾಚ್ಯವಾದಲ್ಲೂ ತಾನ್ತ್ರಿಕ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲೂ ಶ್ರೀಚಕ್ರ, ಯಸ್ತ್ರ, ಮಸ್ತ್ರ, ನ್ಯಾಸ, ದೀಕ್ಷೆ ಮುಂತಾದವುಗಳ ವರ್ಣನೆಯು ಕಂಡುಬರುವದು. ಶ್ರೀಚಕ್ರಯಸ್ತ್ರದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಜಿನ್ದಾಮಣ್ಡಲವನ್ನು ಓಡ್ಫಾಣ ಪೀಠವೆಂದೂ, ತ್ರಿಕೋಣಾಗ್ರಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸ್ಥಾನಗಳಿಗೆ ಪೂರ್ಣಗಿರಿ, ಜಾಲಸ್ಥರ ಮತ್ತು ಕಾಮೇಶ್ವರೀ ಪೀಠಗಳೆಂದೂ ಹೆಸರು. ಭೌತಿಕ ಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಓಡ್ಫಾಣ ಪೀಠವು ವಾಯವ್ಯ ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿರುವ ಸ್ವಾತಿಕಣಿವೆ ಒಳಿಯ ಒಡ್ಫಾಣ ಅಥವಾ ಉದ್ಯಾನವೆಂಬ ಸ್ಥಳ. ಇಲ್ಲಿ ಯುವಾನಚ್ಚಾಂಗಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಶಾಕ್ತರಿದ್ದರು. ಪೂರ್ಣಗಿರಿ ಪೀಠವು ಉತ್ತರಬದರಿ. ಜಾಲಸ್ಥರ ಪೀಠವು ಪಂಚಾಕ್ಷನ ಜಲಸ್ಥರ ಡಿಪ್ಪಿಕ್ಟ್. ಕಾಮೇಶ್ವರೀ ಪೀಠವು ಕಾಮಾಕ್ಷಿ (ಅಸ್ನಾಮಿನ ಗೌತತಿ). ಹೀಗೆ ಪಶ್ಚಿಮದಲ್ಲಿ ಆಫ್ಘನಿಸ್ತಾನದಿಂದ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಅಸ್ನಾಮಿನ ವರೆಗೂ ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ಬದರಿ ಕೇದಾರದಿಂದ ಜಲಸ್ಥರದ ವರೆಗೂ ಇರುವ ಉತ್ತರ ಹಿಂದೂ ಸ್ಥಾನವೇ ಶಾಕ್ತಮತದ ಮೂಲದೇಶ. ಇಡಾ, ಪಿಂಗಳಾ, ಸುಷುಮ್ನಾ ಎಂಬೆನಿಸಿದ ಗಂಗಾ, ಯಮುನಾ, ಸರಸ್ವತೀ ನದಿಗಳು ಪ್ರವಹಿಸುವ ಆರ್ಯಾ ವರ್ತವು ಹೀಗೆ ವೇದಗಳಿಗೆ ಮೂಲವೋ ಹಾಗೆಯೇ ತನ್ತ್ರಗಳಿಗೂ ಮೂಲ.

ಕೊಂಬು ಸಂರಕ್ಷಣೆ-೨೭೩

ಮಾಳು

ಕೊಂಬು

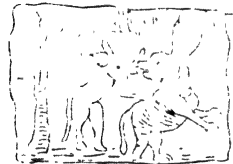
ಕೊಂಬು

ಕೊಂಬು

ಕೊಂಬು

ಕ್ರಿ.ಶ. ೬ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಂತರದ ಚೀನಾಚಾರ ಮುಂತಾದ ವಿದೇಶೀಯ ತಾಸ್ತಿಕಾಚಾರಗಳು ವೈದಿಕವಾದ ಶಾಕ್ತಮತದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡವು. ತನ್ಮತಗಳನ್ನು ಏಷ್ಯಾಕ್ರಾಸ್ತ, ರಥಕ್ರಾಸ್ತ, ಅಶ್ವಕ್ರಾಸ್ತ ಎಂದು ಮೂರು ಭಾಗಗಳಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿದೆ. ಏಷ್ಯಾಕ್ರಾಸ್ತ ತಂತ್ರಗಳು ಏಷ್ಯಾಪ್ರಾಂತದಿಂದ ಚಟ್ಟಿಲಾ (Chittagong) ವರೆಗೆ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿವೆ. ಅಶ್ವಕ್ರಾಸ್ತ ತನ್ಮತಗಳು ಏಷ್ಯೆಯಿಂದ ಮಹಾ ಚೀನದ ವರೆಗೂ, ರಥಕ್ರಾಂತ ತಂತ್ರಗಳು ಏಷ್ಯೆಯಿಂದ ಚಾವ, ಕಾಂಬೋಡಿಯ, ಮುಂತಾದ ದ್ವೀಪಾಂತರಗಳ ವರೆಗೂ ಪ್ರಚಾರವಾದವು. ಒಂದೊಂದು ಕ್ರಾಸ್ತದಲ್ಲಿಯೂ ೬೪ ಮುಖ್ಯ ತನ್ಮತಗಳಿವೆ. ಶ್ರೀವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಕಾದಿ (ಅಗಸ್ತ್ಯ), ಹಾದಿ (ಲೋಪಾಮುದ್ರಾ) ಮತ್ತು ಕಮಾದಿ ಎಂಬ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳಿವೆ. ಕಾದಿವಿದ್ಯೆಗೆ ಸಮಯಮಾರ್ಗ ವೆಂದೂ ಹಾದಿವಿದ್ಯೆಗೆ ಕಾಲಮಾರ್ಗವೆಂದೂ ಹೆಸರು. ಎರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಅಭೇದಚಿಹ್ನೆಸೆಯೇ ಮುಖ್ಯ. "ವೈದಿಕಮತಕ್ಕೂ ತಾಸ್ತಿಕಮತಕ್ಕೂ ಉಪಾಸನಾಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸವೇ ಏನೂ ಮೂಲತತ್ವವು ಒಂದೇ. ಅಚ್ಚು ತಾಸ್ತಿಕಾಚಾರಗಳು ಅಪೈದಿಕವೆಂದೂ ಅಶ್ಲೀಲವೆಂದೂ ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಅವರ ಅನಭಿಜ್ಞತೆಯೇ ಕಾರಣ.

ಶಾಕ್ತತತ್ವಗಳು ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಸಮಸ್ತ ರೂಪಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಡಕವಾಗಿವೆ. ನಿರ್ಗುಣಬ್ರಹ್ಮವಾದಿಗಳಾದ ಶ್ರೀ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರೇ ಶ್ರೀ ವಿವಾಳುಪಾಸಕರಾಗಿದ್ದು ಪ್ರಪಂಚಸಾರ, ಆನಂದಲಹರಿ, ಸೌಂದರ್ಯ ಲಹರಿ, ಲಲಿತಾತ್ರಿಶತೀಭಾಷ್ಯ ಮುಂತಾದ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುವರು. ಮುಖ್ಯಪೀಠಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಚಕ್ರಯನ್ತ್ರ ಸ್ಥಾಪನೆಮಾಡಿರುವರು. ಅವರ ಪರಮ ಗುರುಗಳಾದ ಗೌಡವಾದರು ಶಕ್ತಿ ಸ್ತೂತ್ರಗಳನ್ನೂ ಸುಭಗೋದಯ ಮುಂತಾದ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನೂ ರಚಿಸಿರುವರು. ಗುರುಗಳಾದ ಗೋವಿಂದ ಭಗವತ್ಪಾದರು

೧೪ ಆಹಂ ದೇವಿ! ನಮೋಸ್ತುತೈಃ ಪ್ರಹ್ಲಾದಾಹಂನರೋಕ್ತಭಾಕ್ | ಸಚ್ಚಿದಾನಂದ ರೂಪೋಽಹಂ ನಿತ್ಯಮುಕ್ತಸ್ತುಭಾವವಾನ್ || ಸ್ವಮೇವಾಹಂ ಅಹಂತಂಚ ಸಂವಿನ್ಯಾತ್ರಾ ವಪುಸ್ತವ | ಅವಯೋರನ್ತರಂ ದೇವಿ! ನರ.ತಾ.ಪ್ರಾ.ಬೀರಾತ್ಮಕಂ ||

ಶ್ರೀ ವಿವಾಳವಚನ I, ಪು. ೯೪.

ಕೃಣಂಬ್ರಹ್ಮಾಹಮಸ್ಮೀತಿಯ ಕುರ್ಯಾದಾತ್ಮಚಿತ್ತನಿವ | ಸರ್ವವಾತಕಂಹನ್ಯಾತ್ ತಮಃ ಸೂರ್ಯೋದಯೋರ್ಧಾ | ಅದ್ವೈತಂ ಭಾವಯೇನ್ನಿತ್ಯಂ ನದ್ವೈತಂ ಗುರುಣಾ ಸಹ | ಆತ್ಮವತ್ಸರ್ವಭೂತೇ ಭಿಕ್ಷುಃ ಪಿತುಃಕುರ್ಯಾತ್ ಕುಲೀಕ್ರೂ ||

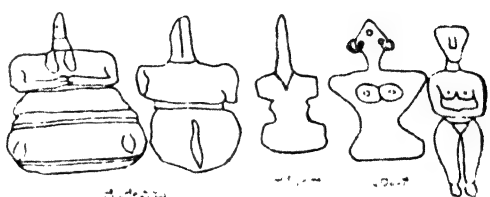

ಕೆಂಪು ಬಿಮ್ಮಿ

ಕೆಂಪು ಬಿಮ್ಮಿ

ಕೆಂಪು

ಕೆಂಪು ಬಿಮ್ಮಿ

ಕೆಂಪು

ಕೆಂಪು

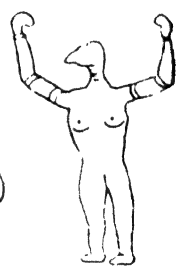
ಕೆಂಪು ಬಿಮ್ಮಿ

ಕೆಂಪು ಬಿಮ್ಮಿ

ಕೆಂಪು ಬಿಮ್ಮಿ

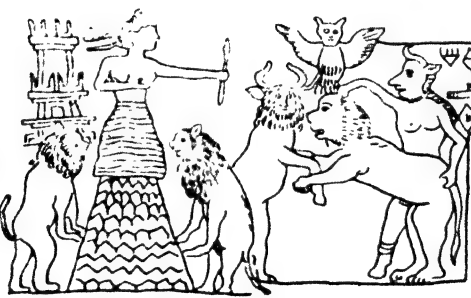
ಕೆಂಪು ಬಿಮ್ಮಿ

ಕೆಂಪು ಬಿಮ್ಮಿ

ಕೆಂಪು ಬಿಮ್ಮಿ

ಕೆಂಪು ಬಿಮ್ಮಿ

ಕೆಂಪು ಬಿಮ್ಮಿ

ಕೆಂಪು ಬಿಮ್ಮಿ

ರಸೇಶ್ವರಸುತಪರವಾದ ರಸಹೃದಯವೆಂಬ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಬರೆದಿರುವರು. ವದ್ಧಿಪಾದರು ಶಂಕರ ಪ್ರಪಂಚಸಾರಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಬರೆದಿರುವರು. ದೇವೀಭಾಗವತ, ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವುರಾಣ, ಕಾಳಿಕಾವುರಾಣ ಮುಂತಾದ ಶಾಕ್ತವುರಾಣಗಳಲ್ಲೇ ಅಲ್ಲದೆ ಸಮಸ್ತ ಶೈವ, ವೈಷ್ಣವ, ಸೌರ, ಗಾಣಪತ್ಯ, ಕೌಮಾರಮತಗಳ ವುರಾಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಜೈನ, ಜೌದ್ಧಮತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣೋವಾಸನೆ, ಮಾತೃಕಾಪೂಜೆ, ಯನ್ತ್ರಸಿರ್ಮಾಣ ಮುಂತಾದ ವಿಷಯಗಳು ಕಂಡುಬರುವವು. ಜಾವದ್ವೀಪದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯದ್ಭುತವಾದ ಬೋರೋಬುದುರ ಎಂಬ ದೇವಾಲಯವು ಶ್ರೀಶೈಲೇಂದ್ರರಾಜರಿಂದ ಶ್ರೀಚಕ್ರಪ್ರಸ್ತಾರವನ್ನು ಸುಸೇವಿಸಿ ನಿರ್ಮಿತವಾಗಿದೆ. ಶ್ರೀವಿದ್ಯಾಶಂಕರ, ಶ್ರೀವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರು ಇದೇ ರೀತಿ ಇಷ್ಟ ಶ್ರೀವಿದ್ಯಾನಗರವನ್ನೂ ಶ್ರೀಗಿರಿ (ಶೃಂಗೇರಿ)ಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀವಿದ್ಯಾಶಂಕರರ ಬೃಂದಾವನ ಮತ್ತು ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದರು. ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರಾದ ಲಕ್ಷ್ಮಣದೇಶಿಕರು ಶಾರದಾತಿಲಕವೆಂಬ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸಿದರು. ಇದಕ್ಕೆ ರಾಘವಭಟ್ಟನು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೪೯೩ ರಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಬರೆದನು. ಈತನ ಸಮಕಾಲೀನನಾದ ಕೃಷ್ಣಾನಂದ ಅಗಮವಾಗಿರಲೆಂದು ತಪ್ಪುಸಾರವನ್ನು ರಚಿಸಿ ವಂಗದೇಶದಲ್ಲಿ ಶಾಕ್ತಮತವನ್ನು ಪ್ರಚಲನಗೊಳಿಸಿದನು. ಚಣ್ಣೀದಾಸ, ರಾಮಚರಣ ಮುಂತಾದ ಶಾಕ್ತರು ಬಂಗಾಳ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದರು. ದಕ್ಷಿಣದೇಶದಲ್ಲಿ ಅಲಿತಾತ್ರಿಪುರಸುಂದರೀ, ರಾಜರಾಜೀಶ್ವರೀ ಉಪಾಸನೆಯು ವಿಶೇಷವಾಗಿದೆ. ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಲೋಲ್ಲಲಕ್ಷ್ಮೀಧರ, ಚಿಂತಾಮಿ ಕವಿಗಳು ಸೌಂದರ್ಯಲಯಿಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳನ್ನು ಬರೆದು ತಮ್ಮ ಸ್ವಂತ ಅನುಭವಗಳನ್ನೂ ಸೂಚಿಸಿರುವರು. ವೇಷ್ಣುಗಳ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭಾಸ್ಕರರಾಯನು (ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭೩೩) ಸೇತುಬಂಧ, ಅಲಿತಾ ಸುಪ್ರನಾಮಭಾಷ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನೂ ಉಪಾಸನ ಸಾಧನ ಸೂತ್ರರಾಮ ಕಲ್ಪಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನೂ ರಚಿಸಿರುವರು. ಈಗ ಅನೇಕ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಕರಗ ಉತ್ಸವವು ಶಕ್ತಿಪೂಜೆಯ ಚಿಹ್ನೆ. ಮಾತೃದೇವತಾಪೂಜೆಯಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮೀಲಿಪಿ, ದೇವನಾಗರಿಲಿಪಿ, ಸಾಹಿತ್ಯ ಛಂದಸ್ಸು, ಭರತನಾಟ್ಯ ಮುಂತಾದ ಅಲಿತಕಲೆಗಳು ಹುಟ್ಟಿರುವವು.

ಸೌರಮತ: ವೇದವಾಚ್ಯಯದಲ್ಲಿ ಭಗ, ಅರ್ಯಮ, ಸೂರ್ಯ, ಸವಿತ್ಯ, ಆದಿತ್ಯ, ಸೂರ್ಯಾ, ಉಷಸ ಇತ್ಯಾದಿ ದೇವತೆಗಳು ಸೂರ್ಯಮಣ್ಣುಲಾಭ ಮಾನಿಗಳು. ಗಾಯತ್ರಿಯು ಸೂರ್ಯದೇವತಾಕವಾದುದು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಉಪನಿಷತ್ತು ಆರಣ್ಯಕಗಳಲ್ಲಿ ಆದಿತ್ಯನೇ ಬ್ರಹ್ಮ, ಮುಕ್ತಜೀವರಿಗೆ ಆದಿತ್ಯ

ಮಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ದತ್ತಾತ್ರೇಯ ಎಂಬುದಾಗಿ ಅದಿತ್ಯೋಪಾಸನೆಯು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.⁶⁵ ಪುರಾಣಗಳ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅದಿತ್ಯಮಂಡಲಾಭಿಮಾನಿಯಾದ ದೇವತೆಯನ್ನು ವೈಷ್ಣವರು ವಿಷ್ಣುವೆಂದೂ, ಶೈವರು ಸಾಂಬನೆಂದೂ, ಶಾಕ್ತರು ಮಾರ್ತಂಡ ಭೈರವಿಯೆಂದೂ ಹೇಳುತ್ತಾ ಬಂದರು. ಸೂರ್ಯನು ಆರೋಗ್ಯಪ್ರದಾಯಕನೂ ಗ್ರಹಾಧಿಪತಿಯೂ ಆದುದರಿಂದ ಸೂರ್ಯನಮಸ್ಕಾರ, ಗ್ರಹಪೂಜೆ ಅರ್ಚನಾ ವ್ರತ ಮುಂತಾದ ಆಚಾರಗಳು ಉಂಟಾದುವು. ಶ್ರೀರಾಮನು ರಾವಣ ವಧೆಗೆ ಮುಂಚೆ ಅದಿತ್ಯಹೃದಯವೆಂಬ ಸೂರ್ಯಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಮಾಡಿದ ಸೆಂದು ಕೆಲವು ರಾಮಾಯಣಗಳು ಹೇಳುವವು. ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಅದಿತ್ಯ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿವೆ. ಅದಿತ್ಯೋಪಾಸನೆಯಿಂದ ಜ್ಯೋತಿಷಶಾಸ್ತ್ರವು ಬೆಳೆಯಿತು. ಆರ್ಯಭಟ, ವರಾಹಮಿಹಿರ, ಬ್ರಹ್ಮಗುಪ್ತ, ಭಾಸ್ಕರಾಚಾರ್ಯ ಮುಂತಾದ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕರು ಸೂರ್ಯಸ್ತುತಿ ಮಾಡಿದವರು. ವರಾಹಮಿಹಿರನು ಅದಿತ್ಯ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಮಗಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಅರ್ಚಕರಾಗಿರಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದ ವನು. ಭವಿಷ್ಯಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನ ಮಗನಾದ ಸಾಂಬನು ಶಾಪ ವಿಮೋಚನೆಗಾಗಿ ಶಿವಾಲಯಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನೆಂದೂ ಶಕ್ತಿಪದವಿಂದ ಮಗಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನು ಕರೆಸಿದನೆಂದೂ, ಇವರು ಯಾದವಪಂಗಡವಾದ ಭೋಜಪೂಜನೆ ಸಂಬಂಧ ಬೆಳೆಸಿದುದರಿಂದ ಇವರಿಗೆ ಭೋಜಕರೆಂಬ ಹೆಸರಾಯಿತೆಂದೂ, ಜ್ಯೋತಿಷದಿಂದ ಬೇವನಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ. ಅದೇ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಮಿಹಿರಗೋತ್ರದ ಮಜ್ಜಿ ಎಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೂ ಸಿಕ್ಷುಭಾ ಎಂಬ ಅನಾಥ ಪುತ್ರನಿಗೂ ಜರಣ್ಣ ಅಥವಾ ಜರಾಸ್ತ (Zoroaster) ಎಂಬ ಮಗನು ಹುಟ್ಟಿದನೆಂದೂ ಇವನ ಪಂಚದವರು ಮಗಬ್ರಾಹ್ಮಣರೆಂದೂ, ನಡುವಿಗೆ ಅವ್ಯಂಗವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ. ವರಾಹಮಿಹಿರನು ಸೂರ್ಯವಿಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ಮೂಡಿಕಾಲು ವರೆಗೆ ವಾದರಕ್ಷೆಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿದಲ್ಲಿ ಅವ್ಯಂಗವನ್ನು ಕೆತ್ತಿ ತೋರಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿರುವನು.⁶⁶ ದಕ್ಷಿಣ ದೇಶದ ಸೂರ್ಯವಿಗ್ರಹಗಳಿಗೆ ಈ ನಿಯಮವು. ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯನ ವಾದಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಬೇಕಾದುದು. ಸೂರ್ಯನೇ ಪ್ರಧಾನದೇವತೆಯಾದ ದೇವಾಲಯಗಳು ಭರತಖಂಡದಲ್ಲಿ ಅತಿ ವಿರಳ. ಕಾಶ್ಮೀರದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ತಂಡ, ಪಶ್ಚಿಮ

⁶⁵ ಅನಾವಾಚಿತೋ ಬ್ರಹ್ಮಾ — ಶ್ರೀ ಬ್ರಾ. X-೨೫, ಯು ವಿವರಿಸುವ ಅದಿತ್ಯ ವಿಗ್ರಹಯು: ಪುನಃ ಪುನಃ ... ತಸ್ಯ ಉದಿತಿನಾಮ | ಭಾಂ. ಉಪ. I-೬-೬-೬, ೧೦೦೦ ಗತ ಸೂಕ್ತ. IV-೧-೧೦. ೨೩.

⁶⁶ ಬ್ರಹ್ಮತಂತ್ರ. ೬೦೦೯; ಭವಿಷ್ಯಪುರಾಣ ಅ. ೧೨; ಅ. ೩೯.

ತೀರದಲ್ಲಿ ಪೊರೆಯಿರಲಿ, ಪೂರ್ವತೀರದಲ್ಲಿ ಕೋಣಾರ್ಕ, ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನಾರಾಯಣ ಕೋಯಿಲೆ ಎಂಬವು ಬಹಳ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದವು. ಸೌರಮತದಲ್ಲಿ ಕಪ್ಪಚಕ್ರಾಂಕನ ಮುಂತಾದ ವಾಮಾಚಾರಗಳಿದ್ದವೆಂದು ಶಂಕರ ವಿಚಾರ, ಮತ್ತು ಯುವಾನಾಚಾರ್ಯಾಂಗನ ಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುವುದು. ಸೌರಪುರಾಣ ಮುಂತಾದುವು ಸೌರಮತಸರವಾಗಿವೆ.

ಗಣಾಪತ್ಯಮತ: ವೇದದಲ್ಲಿ ಗಣ, ವ್ರಾತ, ಸಮಿತಿ, ಸಭಾ, ಯೂಧ ಮುಂತಾದ ಪದಗಳಿಂದ ಸಮಾಜಗಳು, ಆರ್ಥಿಕ ಮತ್ತು ರಾಜಕೀಯ ಸಂಘಗಳು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿವೆ. ಮರುದ್ಧನಗಳಿಗೆ ಪತಿಯೂ ಪಿತೃವೂ ರುದ್ರನು. ಮರುತ್ಮುಗಳೂ, ರುದ್ರನೂ ಆಕಾಶದೇವತೆಗಳಾದುದರಿಂದ ಆಕಾಶದೇವತೆಯಾದ ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಯೇ ಗಣಪತಿಯೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.^{೧೭} ಗಣರಾಜ್ಯಗಳು ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದವು. ಇವುಗಳ ಅಧ್ಯಕ್ಷನು ಗಣಪತಿ. ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಗಣಪತಿಯು ರುದ್ರನ ಮಗನೂ, ಕುಮಾರಸಂತೆ ಸೇನಾಪತಿ (ವಿಷ್ಣುಕ್ಷೇತ್ರ)ಯಾದನು. ಗಣಪತಿಯು ಗಜವದನನಾಗಲು ಕಾರಣಗಳು ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ನಿಧವಾಗಿವೆ.^{೧೮} ಐತರೇಯೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ರುದ್ರನೇ ವಿನಾಯಕನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇತರ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಗಣೇಶಪ್ರಭೇದಗಳು ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ.^{೧೯} ಮಹಾಭಾರತವನ್ನು ಗಣಪತಿಯು ಲೇಖಿಸಿದನೆಂಬ ಕಥೆಯು

^{೧೭} ವ್ರಾತೇಷ್ಟೋ ವ್ರಾತಪತಿಃ ಪುನೇ ನಮೋನಮೋ ಗಣೇಷ್ಟೋ ಗಣಪತಿಃ ಶ್ರೀರುದ್ರಃ. ಗಣಾನಂತಾ ಗಣಪತಿಯವಾಮಹೇ ಕವಿಕವಿನಾಮುಪಮುಕ್ತವಸ್ತುಮಂ | ಜೀವರಾಜಂ ಬ್ರಹ್ಮಣಾಂ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತತ ಆ ನ ಶ್ವಣ್ಯಸ್ತುತಿಭಿಸ್ತೇದ ವಾದನಮ್ ||

^{೧೮} ಅಗ್ನಿ ಪು. ಅ. ೭೧; ಲಿಂಗಪುರಾಣ ೧೦೫; ಶಿವಪುರಾಣ—ಕುಮಾರಖಂಡ ೧೩.೨೦; ವರಾಹ ಪುರಾಣ. ಅ. ೨೩; ವ್ಯಾಸ, ಮುಂದಲ್ಲಪುರಾಣ, ಗಣೇಶಪುರಾಣ ಇತ್ಯಾದಿ.

^{೧೯} ಬೌ.ಗ್ಯ.ಸೂ. III—೬—೭೦೦ ಗಣಾನಪತ್ಯತಿ ಗಣಾಧಿಪತಿಯಪತ್ಯತಿ; ವಿಘ್ನ, ವಿನಾಯಕ, ಸೂಲ, ವರವ, ಹಸ್ತಿಮುಖ ವಕ್ರತುಣ್ಣ, ವಿಕ್ರವಸ್ತ್ರ, ಲವ್ವೋದರ—ಬೌ.ಗ್ಯ.ಸೂ. II—೫—೨೧; ವಿನಾಯಕಃ ಕರ್ಮವಿಘ್ನೋದ್ಧರ್ಥಂ ವಿನಯೋಜಿತಃ | ಗಣಾನಾಮಾಧಿಪತ್ಯಾಯದುದ್ರೇಣ ಬ್ರಹ್ಮಣಾಪುರಾ || ಮಿತಸ್ ಮಿತಶ್ಚೈವ ತಥಾಕಾಲಕಟಂಕಟಃ | ಕೂಷ್ಮಾಂಡ ರಾಜವೃತ್ತಶ್ಚ ಜಪೇತ್ಕಾಪಾ ಸಮಸ್ತತಾನ್ || ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯಸ್ಮೃತಿ, I-೨೬೭, ೨೮೧. ಪೌರ್ಣಮಿತ್ಯಾಕಾರುಫಕರ್ಮನಿಜಯೋ ವಿನಾಯಕ ಶಬ್ದವಾಚಃ | ಸೋಮಸ್ಯ ಸತೋತ್ಪಾದ ಪ್ರವತ್ಯ ವಿವಿಧಂ ಮನುಷ್ಯಾನ್ಸನಯನ್ ವಿನಾಯಕ ವಿವ |—ವ್ಯಾಖ್ಯಾ. ಮಾನವ ಮತ್ತು ಜಿಜಿವಾಸುಗಳ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ರಾಜಕಟಂಕಟ. ಕೂಷ್ಮಾಂಡ ರಾಜವೃತ್ತ. ಉತ್ತಿತ. ವೇದವಿವರಣೆ ವಿನಾಯಕನು ಭೂತಗಳೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಆದಿಪರ್ವದಲ್ಲಿ ಈಚೆಗೆ ಸೇರಿದುದೆಂದು ಸಿದ್ಧಿ ತಪ್ಪಾಗಿದೆ.⁷⁰ ಬೌದ್ಧರಲ್ಲಿಯೂ,⁷¹ ಜೈನರಲ್ಲಿಯೂ,⁷² ಶಾಕ್ತರಲ್ಲಿಯೂ⁷³ ಗಣಪತಿ ಪೂಜೆಯು ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿದೆ. ತನ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಗಣಪತಿಯು ಮೂಲಾಧಾರಚಕ್ರಕ್ಕೆ ಅಭಿಮಾನದೇವತೆ, ತ್ರಿಕೋಣಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವನು. ಪರಾವಾಕ್ ಸ್ವರೂಪನು. ಸೊಂಟದಲ್ಲಿರುವ ಹಾವು ಕುಣ್ಣಿನೀ ಶಕ್ತಿ ಸೂಚಕವಾದುದು. ಮೂಷಕವು ಬ್ರಹ್ಮಚ್ಛಾನವನ್ನು ಅವಹರಿಸುವ ಅಚ್ಛಾನದ ಚಿಹ್ನೆ. ಸೊಂಟಲು ಪ್ರಣವಾಕಾರವಾದುದು. ತನ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹರಿದ್ರಾಗಣಪತಿ, ಶಕ್ತಿಗಣಪತಿ, ಉಚ್ಚಿಷ್ಟಗಣಪತಿ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ವಿಧ ಗಣಪತಿಗಳ ಉಪಾಸನಾಕ್ರಮವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಬೃಹದ್ಭಾರತ ದಲ್ಲಿಯೂ ಗಣಪತಿಯು ಉಪ್ಪದೇವತೆಯಾಗಿದ್ದಿತು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೫ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದ ನಾಣ್ಯಗಳ ಮೇಲೆ ಗಣೇಶ ವಿಗ್ರಹವು ಕಂಡುಬರುವುದು. ಗಣಪತ್ಯರ್ಥವರ್ತೀಮೂರ್ತಿಪನಿಷತ್ತು, ಗಣೇಶಪುರಾಣ, ಮುದ್ದಲಪುರಾಣ ಮುಂತಾದುವು ಗಣೇಶನೇ ಸರ್ವೋತ್ತಮದೈವವೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವವು. ಈಚೆಗೆ ಮನಃ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರು (Psychoanalysis) ಗಣಪತಿ ಉಪಾಸನೆಯ ಮೂಲತತ್ವಗಳನ್ನು ತಿಳಿದು ಮನೋದಾರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲದವರಿಗೆ ಫ್ರಾಯ್ಡ್, ರೆಪ್ಲಾ, ಜರ್ಮನಿ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಗಣಪತಿ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತಿರುವರು.

ಕೌಮಾರಮತ: ಗುಡ್ಡಗಳ ಮೇಲೆ ನೆಲಸಿ, ವೇಶ ಎಂಬ ಶೂಲವನ್ನೂ ಕುಕ್ಕುಟವಾಹನವನ್ನೂ ಹೊಂದಿದ ಮುರುಗನ್ ಎಂಬ ದ್ರಾವಿಡ ದೇವತೆಯೇ ಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿಯಾದನೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು. ಆದರೆ ತ್ರಿಶೂಲ, ಶಿಖಿ (ಕೋಳಿ ಅಥವಾ ನಾಯಿ, ಅಗ್ನಿ) ಯಜ್ಞೇಶ್ವರನ ಚಿಹ್ನೆಗಳು. ಕೃತ್ತಿಕಾಸಂಕ್ರಮಣದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಧಾನಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.⁷⁴ ಅದುದರಿಂದ ಯಜ್ಞೇಶ್ವರನು ಕಾರ್ತಿಕೇಯನಾದನು. ಮತ್ತು ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ ಎಂಬ ಪುತ್ರಿಜನು ವಾಕ್ ಸ್ವರೂಪ,⁷⁵ ಉಪಸದಸಂತರ ಉತ್ಕರದ ಒಳಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ತೋವೇಷವನ್ನು ಧರಿಸಿದ ವೃದ್ಧನು ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ ಮನ್ತ್ರದಿಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನು

⁷⁰ ಮಹಾಭಾರತ. ಆದಿಪರ್ವ, ಅನುಶಾಸನಪರ್ವ ೧೫೧-೨೬.

⁷¹ Getty. Ganesa ೯೩೬.

⁷² ಅಚಾರದಿನಕರ ಪು. ೨೧೦ ; J. I. H. XVIII. ೧೯೩೯. p. ೧೫೮.

⁷³ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ಮಾರಣ-ಲಲಿತೋಪಾಖ್ಯಾನ.

⁷⁴ ಕೃತ್ತಿಕಾಸಂಕ್ರಮಣಮಾಧೀಶ-ಶ್ಲೋಕ.

⁷⁵ ವಾಗೇವಾಂ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಾಸೀತ್ | ಭಸ್ತೋಯೋ ಗಾನ್ಧೀಜಾನತಿ || ತೈ. ಬ್ರಾ ; ಶ್ಲೋ. III-೪-೧೭-೨೦ ; ಐ. ಬ್ರಾ. ೨೬-೩. ಪಾಣಿನಿ. I-೭-೩೭. ೩೮.

ಅಹ್ವಾನಿಸಬೇಕು.⁷⁶ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಯಜ್ಞಸಂಬಂಧವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತೋರುವದು. ರಾಮಾಯಣದ ಪ್ರಕಾರ ಕಾರ್ತಿಕೇಯನು ಅಗ್ನಿ-ಗಂಗಾ ಪುತ್ರನು. ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ⁷⁷ ಶಿವರೂಪನಾದ ಅಗ್ನಿಗೂ ಕೃತ್ತಿಕಾರೂಪನಾದ ಸ್ವಾಹಾದೇವಿಗೂ ಕಾರ್ತಿಕೇಯನು ಜನಿಸಿದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಪತಂಜಲಿಯ ಮಹಾಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಶಿವ, ಸ್ವಸ್ಥ, ವಿಶಾಖರು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ದೇವತೆಗಳೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಭಾಸ್ಕೋಗ್ರಂಥೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಪ್ರಕಾರ ಸ್ವಸ್ಥನು ಸನತ್ಕುಮಾರನು. ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಸ್ವಸ್ಥನನ್ನು ಹೊಡೆಯಲು ಸ್ವಸ್ಥನ ಬಲಭಾಗದಿಂದ ವಿಶಾಖನು ಹುಟ್ಟಿದನೆಂದು ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ⁷⁸ ಕನಿಷ್ಠಕನ ನಾಣ್ಯಗಳ ಮೇಲೆ ಸ್ವಸ್ಥ, ಮಹಾಸೇನ, ಕುಮಾರ, ವಿಶಾಖರು ಬೇರೆಬೇರೆ ರೂಪಗಳಿಂದ ಚಿತ್ರಿತರಾಗಿರುವದು ಅಮರಸಿಂಹನ ನಾಮಲಿಂಗಾನುಶಾಸನದಲ್ಲಿಯೂ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ.⁷⁹ ಗುಪ್ತರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ತಿಕೇಯ ಪೂಜೆಯು ಪ್ರಬಲವಾಗಿದ್ದಿತೆಂದು ರಾಜರ ಹೆಸರುಗಳಿಂದಲೂ (ಕುಮಾರ ಗುಪ್ತ, ಸ್ವಸ್ಥಗುಪ್ತ), ಕಾಲಿದಾಸನ ಕುಮಾರಸಮ್ಭವದಂತಹ ಕಾವ್ಯಗಳಿಂದಲೂ, ಗುಪ್ತರ ನಾಣ್ಯಗಳಿಂದಲೂ ಶಾಸನಗಳಿಂದಲೂ ತಿಳಿದುಬರುವದು. ಈ ನಾಣ್ಯಗಳ ಮೇಲೆ ಕುಕ್ಕುಟಕ್ಕೆ ಒದುಲಾಗಿ ನವಿಲು ಇದೆ. ಗುಪ್ತರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಿಲ್ವಾಡಿನ ಧ್ರುವಶರ್ಮಸಂಬವನು ಕ್ರಿ.ಶ. ೪೧೪ ರಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಮಿ ಮಹಾಸೇನ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಪ್ರತೀಕೀಯವಾಗಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದನು.⁸⁰ ಕರ್ಣಾಟಕದಲ್ಲಿ ಕದಂಬರೂ ಚಾಳುಕ್ಯರೂ ಸ್ವಾಮಿ ಮಹಾಸೇನ ಪಾದಾನುಧ್ಯಾತರೂ ಮಾತೃಗಣ ಪರಿರಕ್ಷಿತರೂ ಎಂದು ಪೇಳಿಕೊಂಡಿರುವರು. ತನ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಕುಮಾರ ಸ್ವಾಮಿಯ ಉಪಾಸನಾವಿಧಾನಗಳನ್ನು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಈ ತಾನ್ತ್ರಿಕ ಕುಮಾರಮೂರ್ತಿಯ ಅನೇಕ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿದ್ದಿತೆಂದು ಆಸನ್ನಗಿರಿಯ ಶಂಕರಪುಟದಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುವದು. ಕರ್ಣಾಟಕದಲ್ಲಿ ಒಳ್ಳೆಯ ದೇವಾಲಯವು ಸೊಂಡೂರು ಬಂದು ಮುಖ್ಯಸ್ಥಳವಾಗಿದ್ದಿತೆಂದು ರಾಷ್ಟ್ರ

⁷⁶ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಮ್ | ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಮ್ | ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಮ್ | ಇನ್ದ್ರಾಗ್ನಿ | ಹವ ಆಗ್ನಿ |

⁷⁷ ವನಪರ್ವ. ಅ. ೧೨೯.

⁷⁸ ಮಹಾಭಾರತ. ವನಪರ್ವ. ಅ. ೧೨೯.

⁷⁹ ಕಾರ್ತಿಕೇಯೋಮಹಾಸೇನಃ ಶರಜನ್ಮ ಪಡಾನನ. | ಪಾರ್ವತೀನಂದನಃ ಸ್ವಸ್ಥೋ ಸುನಾಸಿರಗ್ನಿಧೂರ್ಗುಹಃ | ಬಾಹುಲೀಯಸ್ತಾರಕಜತ್ ವಿಶಾಖಃ ಶಿಖಿವಾಹನಃ | ಪಾಣ್ಯಕುರುಃ ಶಕ್ತಿಧಿರ ಕುಮಾರಃ ಕ್ಷೇಚದಾರಣಃ ||

⁸⁰ J. B. B. R. A. S. XX. p. 385.

ಕೂಟರ ಶಾಸನಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುವುದು.⁸¹ ತಿರುಪತಿಯ ದೇವರು ಬಾಲಾಜಿ (ಬಾಲಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ) ಅಥವಾ ಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿಯೆಂದು ಕೆಲವರು ಊಹಿಸುವರು.⁸² ಘಾಟೀಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ, ಸೊಂಡೂರು, ಪಳನಿ ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಳಗಳು ಈಗೂ ಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಾಗಿವೆ.

ವಿದೇಶೀಯಮತಗಳು. ಇಸ್ಲಾಂ ಮತ: ಇಸ್ಲಾಂ ಎಂದರೆ ಶರಣಾಗತಿ, ಪ್ರಪತ್ತಿ. ದೇವರು ಒಬ್ಬನು, ಶಾಶ್ವತನು. ದೇವರಿಗೆ ಅವತಾರಗಳಿಲ್ಲ. ಎಂತಹ ಘೋರವಾತಕಗಳನ್ನಾದರೂ ಕ್ಷಮಿಸುವನು. ಆದರೆ ತನ್ನೊಡನೆ ಸಾನ್ಯವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಸಹಿಸುವದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಏಗ್ರಹಾರಾಧನೆಯನ್ನು ಮಾಡಕೂಡದು. ಆತ್ಮವು (ರೂಹ್ ಅಥವಾ ಸಫ್) ಅನಾದಿಯಲ್ಲ. ಆತ್ಮಕ್ಕೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿದ್ದರೂ ದೇವರಿಗೆ ಅಧೀನವಾಗಿರಬೇಕು. ಹಾಗಿದ್ದರೆ ಆತ್ಮವು ದೇವರ ಸಾಮೀಪ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು. ಆತ್ಮದ ಪ್ರಗತಿಯಲ್ಲಿ ಐದು ಘಟ್ಟಗಳಿವೆ. ಅಸ್ಮರಾಹ್ ಎಂಬುದು ಪಶುಸ್ಥಿತಿ, ಲವ್ವಾಯಹ್ ಎಂಬುದು ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪಪಡುವುದು. ಮುಲ್ಹಮ್ ಎಂಬುದು ಸ್ಫೂರ್ತಿ (Inspiration) ಪಡೆದ ಆತ್ಮದ ಸ್ಥಿತಿ. ಮುತಾಸುಸಫ್ ಎಂಬುದು ಪ್ರಶಾಂತವಾದ ಆತ್ಮ. ರಸ್ಸಿಯಾ ಎಂಬುದು ಸಂತುಷ್ಟಿ ಪಡೆದ ಆತ್ಮ. ಮುಸೈಯಹ್ ಎಂಬುದು ದೇವರಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಯಾದ ಆತ್ಮ. ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಉತ್ತಮವಾದುದು ಕಾಮೆಲಹ್ ಎಂಬ ಆತ್ಮವು ದೇವರೊಡನೆ ಸಂಪೂರ್ಣ ಸಾಮರಸ್ಯವೊಂದಿದ್ದು. ಜೀವನದ ಧೈಯವು ಪಶುಸ್ವಭಾವವನ್ನು ನಿರ್ಮೂಲಮಾಡಿಕೊಂಡು ಭಗವತ್ಪ್ರೀತಿಯಕಾರ್ಯಮಾಡುವದೇ ಆಗಿದೆ. ಪ್ರಾಯದಲ್ಲಿ ಪುನರುತ್ಥಾನ (Resurrection) ವಾಗುವುದು. ಪಶುಪಕ್ಷಿಗಳಿಗೂ ಈ ಪುನರುತ್ಥಾನವಿದೆ. ಮನುಷ್ಯನ ಅದೃಷ್ಟವು (ತಪ್ಪೀರ್-ಅಳಿಯುವುದು) ಪೂರ್ವದಲ್ಲೇ ನಿರ್ಧರಿಸಿದೆ. ಮಾನವನಿಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿದ್ದರೂ ದೇವರ ಚಿತ್ತಕ್ಕೆ ಅಧೀನವಾಗಿರಬೇಕು. ಏಕದೇವತೆಯಲ್ಲಿ, ಅಂತ್ಯಸ್ಥಾಯ ತೀರ್ಮಾನದಲ್ಲಿ (Day of Judgment),

⁸¹ S. I. I. XI pt I.

⁸² ತ್ರಿಪತಿಪಟ್ಟಣ ಇದು ವೀರೇಶ್ವರಮೂರ್ತಿಯೆಂದು ರಾಮಾನುಜರಿಂದ ವಿಷ್ಣು ಮೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತೆಂದು ಹೇಳುವನು (ಶ್ರೀಕರಭಾಷ್ಯ). ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ದ್ವಂದ್ವರೂಪಿತ್ವದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಶೈಲವಲ್ಲದೆ ಶೇಷಾದ್ರಿಯಲ್ಲೂ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನಿರುವನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಮಂಜು ಶ್ರೀ ಮೂಲಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಮಂಜುನಾಥನೆಂದು, ಜೈನರ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಹುಪಭಾದ್ರಿಯ ಮೇಲೆ ಹುಪಭನಿರುವನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಹರಿಹರಮೂರ್ತಿಯೆಂದು ಕೆಲವರು ಊಹಿಸುವರು.

ಮತ್ತು ಸತ್ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ದೃಢವಾದ ನಂಬಿಕೆಯನ್ನಿಡಬೇಕು. “ಇಸ್ಲಾಮಿನಲ್ಲಿ ನಂಬಿಕೆ ಉಳ್ಳವರೂ, ಯಹೂದ್ಯರೂ, ಕ್ರೈಸ್ತರೂ, ಸೇಬಿಯನ್ ಜನರೂ, ಯಾರಾದರೂ ಆಗಲಿ ದೇವರನ್ನೂ, ಅಂತ್ಯನ್ಯಾಯವನ್ನೂ, ಸತ್ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ನಂಬುವರೋ ಅವರೆಲ್ಲರ ಮೇಲೂ ದೇವರ ಅನುಗ್ರಹವಿದೆ. ಅವರು ಭಯಪಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಅವರು ದುಃಖಪಡುವದಿಲ್ಲ” (ಪವಿತ್ರ ಕೊರಾನ್ II, ೬೨). ದಿನಕ್ಕೆ ಐದುಸಲ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ, ಉಪವಾಸಗಳು, ಮೆಕ್ಕಾ ಯಾತ್ರೆ, ಬಡವರಿಗೆ ದಾನಧರ್ಮ, ಸತ್ಯವಚನ, ತಾಳ್ಮೆ, ರಮ್ಲಾನ್ ಆಚರಣೆ ಇವು ಮುಸ್ಲಿಮರ ಕರ್ತವ್ಯಗಳು.

ಇಸ್ಲಾಂಮತದಲ್ಲಿ ಸುನ್ನಾತ್—ಜಮಾತ್ ಅಥವಾ ಸೊನ್ನಿ ಪಂಗಡದ ಮು ಸೋಮಾನ್, ಮುಹಮ್ಮದ್ ಜಿನ್ ಇದ್ರೀಸಿ, ಮಾಲಿಕ್, ಅಹ್ಮದ್ ಜಿನ್ ಹಂಫಲಿ ಎಂಬ ಇಮಾಮರನ್ನೂ ಅಷ್ಟರಾತ್ಮಗಳನ್ನೂ ಅಂಗೀಕರಿಸುವರು. ಷಿಯಾ ಪಂಗಡದವರೂ ಮೊತಾಸಲಿ ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನೂ ಅಲೀ, ಹಸನ್, ಹುಸೇನ್, ಅಲೀ, ಮುಹಮ್ಮದ್, ಜಾಫರ್, ಮೂಸ್ಸ, ಅಲೀ, ಮುಹಮ್ಮದ್, ಅಲೀ, ಹಸನ್, ಮುಹಮ್ಮದ್ ಎಂಬ ಹನ್ನೆರಡು ಇಮಾಮರನ್ನೂ ಅಂಗೀಕರಿಸುವರು. ಕೊನೆಯ ಇಮಾಮನಾದ ಮುಹಮ್ಮದನು ಏನು ಕ್ರಿಸ್ತನೊಡನೆ ಅವತರಿಸಿ ಜಗತ್ತಿಗೆ ನ್ಯಾಯಶಾಂತಿ ತರುವನೆಂದು ನಂಬಿಕೆಯಿದೆ. ಇವರಲ್ಲಿ ಬೊಹ್ರ, ಬೋಜ ಪಂಗಡದವರು ಏಳು ಜನ ಇಮಾಮರನ್ನು ಮಾತ್ರ ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವರು. ಇವರಲ್ಲದೆ ವಹಾಬಿ, ಷೇಕಿ, ಮಹ್ದಾವಿಯ ಎಂಬ ಪಂಗಡಗಳೂ ಇರುವವು. ಮಹ್ದಾವಿಯ ಪಂಗಡದವರು ಗುಜರಾತಿನಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೦೫ ರಲ್ಲಿ ಅವತರಿಸಿದ ಬಾಸುಪುರದ ಸೈಯದ್ ಮುಹಮ್ಮದ್ ಎಂಬಾತನೇ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಇಮಾಮನೆಂದು ನಂಬುವರು. ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಪಟ್ಟ, ಬನ್ನೂರು, ಕಿರಿಗಾವಲ್ ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರುವ ದೈರೆಹ್ ಪಂಗಡದವರು ಅಕ್ಬರನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರದೇಶದಿಂದ ಬಂದರೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುವದು.

ಸೂಫಿಮತ: ಪೈಗಂಬರರೂ ಅಲಿಯೂ ಪ್ರಥಮ ಸೂಫಿಗಳೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಇರಾನಿನಲ್ಲಿ ಹಜೀಬ್ ಅಜಮಿ, ಇಬ್ರಾಹೀಂ ಆಧಂ, ಫಾಸ್ತೈಲ್ ಜಿನ್ ಅಯಾಸ್, ಬಾಲ್ಬದೇಶದ ಅಹ್ಮದ್, ಅಬು ಅಲೀಸಖೀಬ್ ಎಂಬವರು ಈ ಮತವನ್ನು ಎತ್ತಿರಿಸಿದರು. ಹುಸೇನ್ ಹಲ್ಲಾಸ್ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೮೫೮-೯೨೨) ಎಂಬಾತನು ಗುಜರಾತ್ ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ ಪ್ರವಾಸಮಾಡಿ ಅದ್ವೈತ ವೇದಾಂತ

ವನ್ನು ಹೋಲುವ ಸೂಫಿಮತವನ್ನೂ ಪ್ರಚಾರಮಾಡಿದನು. “ಅನ್ ಅಲ್ ಹಕ್” (ನಾನೇ ಆಪರಮಸತ್ಯ). ನಿತ್ಯಶುದ್ಧವಾದ ಪರಮಾತ್ಮವು ಪಶುರೂಪವಾದ ಜೀವಾತ್ಮಕ್ಕಿಂತ ಜೀರೆಯಾದಂತೆ ತೋರುವದು. ಪರಮಾತ್ಮನು ವಾಗತೀತನು, ಸಾದೃಶ್ಯರಹಿತನು. ಕರ್ಮಭೋಗದಿಂದ ಜೀವಾತ್ಮವು ಪರಿಶುದ್ಧವಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನೊಡನೆ ಸಾಯುಜ್ಯ ಪಡೆಯಬಹುದು. ಸತ್ಯರ್ಮಗಳು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಉತ್ತಮ. ಸತ್ಯಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವಿಶ್ವದೃಷ್ಟಿ, ನಿಜಜ್ಞಾನ, ಶಾಶ್ವತಜ್ಯೋತಿ, ಅನುಪಮವಾದ ಸೌಂದರ್ಯ, ವಾಚ್ಮಾನೋತೀತ, ನಿರ್ಗುಣ ಎಂದು ನಿರ್ದೇಶಿಸಬಹುದು. ಪ್ರಪಂಚವು ಮಿಥ್ಯೆ, ಅಸತ್ಯ, ಅಭಾವ ಮತ್ತು ಭ್ರಾಂತಿಮೂಲ. ನಾನಾತ್ವವು ಏಕತ್ವದ ಒಂದು ವಿಕಾರ, ಪರಮಾತ್ಮನು ಸೌಂದರ್ಯದ ರಾಶಿ. ಆದುದರಿಂದ ಪ್ರೀತಿಯು ಮುಖ್ಯ. ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಕಾಮ, ಚಿತ್ತ, ಮತ್ತು ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಎಂಬ ಮೂರು ಗುಣಗಳಿವೆ. ಮುಕ್ತಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅನುಗ್ರಹವು ಅವಶ್ಯಕ. ಮುಕ್ತಿಯೆಂದರೆ ಜೀವನು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಲಯ (ಫನಾಫಿಲ್ಲಾಹ್) ವಾಗಿ ಐಕ್ಯವನ್ನು (ಹಖೀಖಿತಾ) ಪಡೆಯುವದು. ಇವು ಸೂಫಿಮತದ ಮುಖ್ಯ ತತ್ವಗಳು.

ಇಸ್ಲಾಮ್ ಮತವು ಭರತಖಂಡದ ಪಶ್ಚಿಮ ಸರಹದ್ದಿಗೆ ಏಳನೆಯ ಶತಮಾನದ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲೇ ಬಂದರೂ ಆರುನೂರು ವರ್ಷಗಳು ಕಳೆಯುವ ವರೆಗೂ ವ್ಯಾಪಿಸಲು ಶಕ್ತವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಸುಲೇಮಾನ್, ಇಬ್ರೀಹಿಮುಂತಾದ ಅರಬ್ಬೀ ವರ್ತಕರು ಪ್ರವಾಸಮಾಡಿ ಅಮೋಘವರ್ಷ ಸೃಪತುಂಗನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿರುವರು. ಭರತಖಂಡದಲ್ಲಿ ಈ ವಿದೇಶೀ ಮತಕ್ಕೆ ಆತಿಥ್ಯವು ಸಿಕ್ಕಿದರೂ ಜನರಿಗೆ ಅಭಿರುಚಿ ಹುಟ್ಟಲಿಲ್ಲ. ಇಸ್ಲಾಂ ಮತವು ಕೇವಲ ಸೌಮ್ಯಮಾರ್ಗದಿಂದಲೇ ಹರಡಿತೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುವದು ಸತ್ಯ ದೂರವಾದುದು. ಮುಸ್ಲಿಮ್ ಚರಿತ್ರಕಾರರಾದ ಬಡೌನಿ, ಫಿರಿಷ್ಟಾ, ಅಮೀರ್‌ಖುಸ್ರು, ಕೀರ್ಮಾನಿ ಮುಂತಾದವರ ಗ್ರಂಥಗಳೇ ಭರತಖಂಡದ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಲೂಟಿಮಾಡುವದು, ವಿಗ್ರಹಾರಾಧಕರಾದವರನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ ದೇವರ ಮೆಚ್ಚುಗೆಯನ್ನು ಪಡೆಯುವದೇ (ಘಾಸ್ತಿ) ಮುಸ್ಲಿಮ್ ದಾಳಿಗಾರರ ಉದ್ದೇಶಗಳಾಗಿದ್ದವೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಿರುವಾಗ, ಭರತಖಂಡದಲ್ಲಿದ್ದ ಮತಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಇಸ್ಲಾಮ್ ಮತವು ಹೇಗೋ ಉತ್ತಮವೆಂದು ಭಾವಿಸಿದುದರಿಂದ ಭಾರತೀಯರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಇಸ್ಲಾಂ ಮತವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರೆಂಬ ಪ್ರಚಾರವು ಚರಿತ್ರೆಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಭರತಖಂಡದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಮುಸ್ಲಿಮ್ ರಾಜ್ಯಭಾರವಿದ್ದಿತೆಂದೂ, ಅನಂತರ ಯೂರೋಪಿನ

ಜನಾಂಗಗಳು ಮುಸ್ಲಿಮರಿಂದ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದರೆಂಬುದೂ ಅವಪ್ರಚಾರವಾಗಿದೆ. ಮುಘಲ್ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವೂ ಕೂಡ ಭರತಖಂಡದಲ್ಲಿಲ್ಲ ವ್ಯಾಪಿಸಿರಲಿಲ್ಲ. ಸಿಖ್ಖರು, ರಾಜಪುತ್ರರು, ದಕ್ಷಿಣದೇಶದ ರಾಜರು ಸ್ವತಂತ್ರರಾಗಿಯೇ ಇದ್ದರು. ಮರಾಠರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವು ಮುಸ್ಲಿಮರ ರಾಜ್ಯಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿತು. ಭರತಖಂಡದ ಮುಸ್ಲಿಮರೆಲ್ಲರೂ ಒಗ್ಗಟ್ಟಾಗಿ ಸಹೋದರಭಾವದಿಂದ ಇದ್ದರೆಂಬುದೂ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರೆಂಬುದೂ ಸತ್ಯದೂರವಾದುದು. ಮೊಘಲರಿಗೂ ಪಿಯಾಮತದವರಾದ ಬಹಮನೀರಾಜರಿಗೂ ಬದ್ಧದ್ವೇಷವಿದ್ದಿತು. ಅಕ್ಬರನಂತಹ ಕೆಲವರು ಪರಮತ ಸಹಿಷ್ಣುಗಳಾಗಿದ್ದುದಕ್ಕೆ ಅವರ ಆಡಳಿತವನ್ನು ಕಾಪಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಧೈಯವೇ ಮುಖ್ಯ ಕಾರಣ. ಆದುದರಿಂದ ಗುರುನಾನಕ್, ಕಜೀರ್ ಮುಂತಾದವರ ಪ್ರಯತ್ನಗಳೆಲ್ಲವೂ ವಿಫಲವಾದವು.

ಆದರೂ ಅರಬ್ಬೀಯರ ಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ಭಾರತೀಯ ವಿಜ್ಞಾನವು ಯೂರೋಪ್ ಖಂಡಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಯೂರೋಪಿನಲ್ಲಿ ನವಯುಗಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಯಿತು. ಸಂಖ್ಯೆ, ಗಣಿತ, ಕಾಮಶಾಸ್ತ್ರ, ವೈದ್ಯ, ಜ್ಯೋತಿಷ, ಪಂಚತನ್ತ್ರದ ಕಥೆಗಳೇ ಮುಂತಾದವು ಸ್ಪೈನ್ ಮೂಲಕ ಯೂರೋಪಿಯನ್ ಜನಾಂಗಗಳಿಗೆ ತಿಳಿದುಬಂದವು. ಅಲ್ಬೆರೂಸಿ, ಫೈಸಿ, ಅಬುಲ್ ಫಝಲ್ ಮುಂತಾದವರು ಹಿಂದುಗಳ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನೂ ರಾಮಾಯಣ, ಮಹಾಭಾರತ, ಗೀತೆ ಮುಂತಾದ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನೂ ವಾರ್ಸಿಭಾಷೆಗೆ ತರ್ಜುಮೆಮಾಡಿದರು. ಹಿಂದೂ ಮುಸ್ಲಿಮರ ಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ಹಿಂದುಸ್ತಾನಿ (ಉರ್ದು) ಭಾಷೆಯು ಹುಟ್ಟಿತು. ಕಲೆಗಳೆಲ್ಲ ಮೊಘಲ್ ಚಿತ್ರಕಲಾರೀತಿಯೂ, ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ತಾಜ್‌ಮಹಲಿನಂತಹ ಜಗದ್ವಿಖ್ಯಾತವಾದ ಕಟ್ಟಡಗಳೂ ಉಂಟಾದವು.

ವಾರಸೀಮತ: ಇರಾನ್ ದೇಶವನ್ನು ಅರಬ್ಬೀಯರು ಗೆದ್ದು ತಮ್ಮ ಮತವನ್ನು ಪ್ರಚಾರಮಾಡಿದುದರಿಂದ ವಾರಸೀಮತದವರು ಓಡಿಬಂದು ಭಾರತೀಯರ ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಪಡೆದರು. ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರೂ ಗುಜರಾತಿನ ಚಾಳುಕ್ಯಸಾಮಂತರು ಇವರಿಗೆ ನೆಲೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು. ಅಕ್ಬರನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಾರಸೀ ಪದ್ಧತಿಗಳಾದ ನೌರೋಸ್ತ್ ಮುಂತಾದವು ಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ಬಂದವು. ಪರ್ಷಿಯನ್ ಭಾಷೆಯು ರಾಜಭಾಷೆಯಾಯಿತು. ಆದರೇ ವಾರಸೀಮತವು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸಲಿಲ್ಲ. ವಾರಸಿಗಳು ಗುಜರಾತಿ ಭಾಷೆಗೆ ಉಪಕಾರ ಮಾಡಿರುವರು. ಈಚೆಗೆ ಒಂದೇ ಆರ್ಯಜನಾಂಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವಾರಸಿಗಳಿಗೂ ಹಿಂದುಗಳಿಗೂ ಬಹುಕಾಲ ತಪ್ಪಿಹೋಗಿದ್ದ ಸಂಬಂಧವು ವುನಃ ಬೆಳೆಯುತ್ತಿದೆ.

ಕ್ರೈಸ್ತಮತ: ಯೇಸು ಕ್ರಿಸ್ತನ ಶಿಷ್ಯನಾದ ಥಾಮಸ್ ಎಂಬವನು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ಭರತಖಂಡಕ್ಕೆ ಬಂದು ಮಲಬಾರ್ ಮತ್ತು ವಾಯವ್ಯಪ್ರಾಂತಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರೈಸ್ತಮತವನ್ನು ಪ್ರಚಾರಮಾಡಿ ಮೈಲಾಪುರದಲ್ಲಿ ಮರಣಹೊಂದಿದನೆಂದೂ, ಅನಂತರ ಶಾತವಾಹನರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಾರ್ಥೊಲೋಮಿಯೋ ಎಂಬವನೂ ಹೀಗೆಯೇ ಸಿರಿಯನ್ ಕ್ರಿಶ್ಚಿಯನ್ ಮತವನ್ನು ಹರಡಿ ಮರಣಹೊಂದಿದನೆಂದೂ ಐತಿಹ್ಯಗಳಿವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಭರತಖಂಡದಲ್ಲಿ ಕ್ರೈಸ್ತಮತವು ೧೭೦೦ ವರ್ಷಗಳಿಂದಲೂ ಇದೆಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಹದಿನೈದನೆಯ ಶತಾಬ್ದದ ವರೆಗೂ ಕ್ರೈಸ್ತಮತವು ಹರಡಲು ಅವಕಾಶ ಸಿಕ್ಕಲಿಲ್ಲ. ಪೋರ್ಚುಗೀಸರು ಕೇರಳದ ಸಾಮೋರಿನ್ (ಚೇರಮಾನ್) ರಾಜರನ್ನೂ ವಿಜಯನಗರದ ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳನ್ನೂ ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಸ್ಥಳ ಪಡೆದು, “ಇನ್‌ಕ್ವಿಸಿಷನ್” ಎಂಬ ಸಂಸ್ಥೆಯ ಮೂಲಕ ಬಲವಂತದಿಂದ ಕ್ಯಾಥೊಲಿಕ್ ಮತವನ್ನು ಪ್ರಚಾರಮಾಡಿದರು. ಸ್ಪೇನಿಯರ್, ಬೆಟ್ಟಿ, ನೊಬಿಲಿ ಮುಂತಾದ ಜೆಸೂಟ್ ಪಾದ್ರಿಗಳು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಸನ್ಯಾಸಿಗಳ ವೇಷಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿ ಜನರನ್ನು ತಮ್ಮ ಮತಕ್ಕೆ ಸೆಳೆಯಲು ಯತ್ನಿಸಿದರು. ಇವರು ರಾಜಕೀಯ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲೂ ಕೈಹಾಕುತ್ತಿದ್ದದರಿಂದ ವಿಜಯನಗರದ ರಾಮರಾಯ ಮುಂತಾದವರು ಇವರನ್ನು ಶಿಕ್ಷಿಸಿದರು. ಹದಿನೇಳನೆಯ ಶತಮಾನದಿಂದ ಪ್ರಾಟೆಸ್ಟೆಂಟ್ ಮತದ ಅನೇಕ ಪಂಗಡಗಳು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಮತ ಬೋಧನೆಗಾಗಿ ದೇಶಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಮುದ್ರಣವಿಧಾನ, ಪುಸ್ತಕ ರಚನೆ, ವಾರ್ತಾ ಪತ್ರಿಕೆಗಳು ಮುಂತಾದವನ್ನು ಪ್ರಚಾರಮಾಡಿದರು. ಅದೇ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ವಿದ್ಯಾಶಾಲೆಗಳನ್ನೂ ಆರೋಗ್ಯಶಾಲೆಗಳನ್ನೂ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರು. ಇದರ ಫಲವಾಗಿ ಭಾರತೀಯರಲ್ಲಿ ಜಾಗೃತಿಯುಂಟಾಯಿತು.

ಹತ್ತೊಂಬತ್ತನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ಚಲುವಳಿಗಳು: ಹಿಂದೂ ಸಮಾಜದ ಕೆಲವು ನ್ಯೂನತೆಗಳನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸಿ ಸಮಾಜಸೇವೆ ಮಾಡುವದಕ್ಕಾಗಿ ರಾಮಮೋಹನರಾಯ, ಕೇಶವಚಂದ್ರಸೇನ, ಶಿವನಾಥಶಾಸ್ತ್ರಿ, ದೇವೇಂದ್ರನಾಥ ಠಾಕೂರ ಮುಂತಾದವರು ಬ್ರಹ್ಮಸಮಾಜವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರು. ಆದರೆ ಕೇಶವಚಂದ್ರನು ತನ್ನ ಬೋಧನೆಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಅವಾಸ್ತವಯುಕ್ತವಾದ ತನ್ನ ಮಗಳನ್ನು ಕುಚ್‌ಬಿಹಾರಿನ ರಾಜಪುತ್ರನಿಗೆ ವಿವಾಹ ಮಾಡಿದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಒಡಕುಹುಟ್ಟಿ ಜನರಿಗೆ ಗೌರವವು ಹೋಯಿತು. ಮ್ಯಾಡಾಮ್‌ಬ್ಯಾವಟ್ಟಿ, ಕರ್ನಲ್ ಆಲ್ಫಾಟ್ ಎಂಬವರು ದಿವ್ಯಜ್ಞಾನಸಮಾಜ (Theosophy) ವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿದರು. ಇದರಲ್ಲೂ

ಒಡಕುಹುಟ್ಟಿ ಒಂದು ಸಂಸ್ಥೆಯು ಲಾಸ್ ಆಂಜೆಲೀಸ್‌ನಲ್ಲೂ ಮತ್ತೊಂದು ಆಸಿಬೆಸೆಂಟರ ನೇತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ಮದರಾಸಿನ ಒಳಿ ಅಡೆಯಾರಿನಲ್ಲೂ ಸ್ಥಾಪಿತ ವಾದವು. ವಾಯವ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಮಿ ದಯಾನಂದರು ವೈದಿಕಮತವನ್ನು ಉದ್ಧಾರಮಾಡುವದಕ್ಕೂ ಅನ್ಯಮತಗಳನ್ನು ಒಂಡಿಸುವದಕ್ಕೂ ಆರ್ಯ ಸಮಾಜವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿ, “ಸತ್ಯಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶ” ಮುಂತಾದ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದರು. ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದಲ್ಲಿ ರಾನಡೆ, ಭಂಡಾರ್ಕರ್ ಮುಂತಾದವರು ಬ್ರಹ್ಮಸಮಾಜದಂತೆ ಪ್ರಾರ್ಥನಾಸಮಾಜವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ಸಮಾಜ ಸುಧಾರಣೆಗೆ ಯತ್ನಿಸಿದರು. ಆದರೆ ರಾನಡೆಯವರೇ ತಮ್ಮ ತಂದೆಯ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮೀರಲಾರದೆ ಎರಡನೆಯ ಸಲ ಕನ್ಯಾವಿವಾಹವನ್ನು ಮಾಡಿ ಕೊಂಡುಬಂದ ಈ ಸಮಾಜವೂ ಜನರ ಗೌರವವನ್ನು ಪಡೆಯಲಿಲ್ಲ. ಈ ಎಲ್ಲ ಪ್ರಯತ್ನಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಯಶಸ್ವಿಯಾದುದು ರಾಮಕೃಷ್ಣ-ವಿವೇಕಾ ನಂದರ ಚಳುವಳಿ. ಶ್ರೀ ರಾಮಕೃಷ್ಣ ಪರಮಹಂಸರು ಶೈವ, ವೈಷ್ಣವ, ಶಾಕ್ತ, ಬೌದ್ಧ, ಇಸ್ಲಾಂ, ಕ್ರೈಸ್ತಮತಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಅನುಭವಕ್ಕೆ ತಂದುಕೊಂಡು ಅದ್ವೈತದ ಪ್ರಭಾವಕ್ಕೆ ನಿರರ್ಶನರಾದರು. ಶ್ರೀ ರಾಮಕೃಷ್ಣರ ಪ್ರಿಯ ಶಿಷ್ಯ ರಾದ ವಿವೇಕಾನಂದರು ಅದ್ವೈತ ತತ್ವಗಳನ್ನು ಜಗತ್ತಿಗೆಲ್ಲ ಘೋಷಿಸಿ ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಮೂಲತತ್ವವನ್ನು ಸಂರಕ್ಷಿಸಿದರು.¹¹

¹¹ D. S. Sarma : *Renaissance o Hinduism*, Benares. 1943.

೬. ನಾಮಾಜಿಕ ಸ್ಥಿತಿ

ವಿದ್ಯಾವಿನಯಸಂಪನ್ನೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇ ಗವಿಹಸ್ತಿನಿ |
ದುನಿಚೈವ ಶ್ವಪಾಕೇ ಚ ಪಂಡಿತಾಸ್ಸ ಮದರ್ಶಿನಃ || —ಗೀತಾ.

ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇ ಪುಲ್ಕಸೇಸ್ತೇನೇ ಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯರ್ಕೇ ಸ್ಫುಲಿಂಗಕೇ |
ಆಕ್ರೂರೇ ಕ್ರೂರಕೇಚೈವ ಸಮದೃಷ್ಟಿಣಿ ತೋಮತಃ ||
ನರೇಷ್ವಭೀಕ್ಷ್ಮಂ ಮದ್ಭಾವಂ ಪುಂಸೋ ಭಾವಯತೋಚಿರಾತ್ |
ಸ್ವರ್ಧಾಸೂಯಾ ತಿರಸ್ಕಾರಾ ಸಾಹಂಕಾರಾ ವಿಯನ್ತಿಹು ||

ಶ್ರೀ ಭಾಗವತ.

ಭರತರುಂಡದ ಸಮಾಜವ್ಯವಸ್ಥೆಗೆ ಸಾಮ್ಯವು ಪ್ರಪಂಚದ ಸುತ್ತಾವ ದೇಶದಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡುಬರುವದಿಲ್ಲ. ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜವು ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ತತ್ವಗಳಿಗನುಸಾರವಾಗಿ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ವರ್ಣಾಶ್ರಮದ ವಿಭಜನೆಯ ಮೇಲೆ ನಿಂತಿದೆ. ವರ್ಣವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಗುಣಾವಗುಣಗಳ ವಿಮರ್ಶೆಯೂ, ಸಮಾಜ ಸುಧಾರಣೆ ಪ್ರಯತ್ನಗಳೂ ಸಾವಿರಾರು ವರ್ಷಗಳಿಂದ ನಡೆಯುತ್ತ ಬಂದಿವೆ. ವೈದಿಕ ವಾಙ್ಮಯದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಾಶ್ರಮಿಗಳಿಗೆ ಯಾವ ನಿಯಮವೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಕೆಲವು ಕಡೆ ಹೇಳಿದೆ. ವರ್ಣಗಳು ಗುಣ, ಕರ್ಮ, ವೃತ್ತಿ, ಮತ, ಭಾಷೆ, ದೇಶ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನನುಸರಿಸಿರುವವೇ ವಿನಾ ಮನುಷ್ಯವರ್ಗ (Race) ಗಳನ್ನನುಸರಿಸಿಲ್ಲ. ಒಂದೇ ಗೋತ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ವೈಶ್ಯರೂ ಇರಬಹುದು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಲ್ಲಿಯೇ ೧೮೦೦ ಪಂಗಡಗಳಿವೆಯೆಂದೂ ಹಿಂದೂ ಸಮಾಜದಲ್ಲೆಲ್ಲ ಸುಮಾರು ೩೦೦೦ ಪಂಗಡಗಳಿವೆಯೆಂದೂ ಲೆಕ್ಕಿಸಿದೆ. ಕಾಶ್ಮೀರಬ್ರಾಹ್ಮಣನೂ ದ್ರಾವಿಡಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಒಂದೇ ಮಾನವವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವರೆಂದು ಹೇಳಲಾಗದು. ಕೀಳುಜಾತಿಗಳೆಂದೆಸಿಸಿದ ಮೋಚ, ಮಹಾರ್ ಮುಂತಾದವರಲ್ಲಿ ಮಾನವ ಶರೀರಶಾಸ್ತ್ರದ ಪ್ರಕಾರ ಕೆಲವರು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ “ನಾರ್ಡಿಕ್” ಲಕ್ಷಣಗಳು ಕಂಡುಬರುವವು. ಅದು ದರಿಂದ ವರ್ಣವಿಭಾಗವು ಮಾನವವರ್ಗಗಳನ್ನನುಸರಿಸದೇ ಗುಣಕರ್ಮಗಳನ್ನನುಸರಿಸಿ ಏರ್ಪಟಾಗಿದೆ. ಪುರುಷಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಗಳು ವೃತ್ತಿಭೇದಗಳಿಗನುಸಾರವಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದವೆಂದು ಸೂಚಿಸಿರುವದರಿಂದ ಉಚ್ಚ ನೀಚಭಾವಗಳಿಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಸಮಾಜವೆಂಬ ಸಜೀವಪುರುಷನಿಗೆ ಅಂಗಗಳಂತೆ ಎಲ್ಲವೂ ಅವಶ್ಯಕ.

ವರ್ಣವಿಭಾಗವು ಬೀಜರೂಪದಲ್ಲಿ ಇತರ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇದ್ದಿತೆಂದು ಕಂಡುಬರುವದು. ಇರಾನಿನಲ್ಲಿ ಸರತೂಷ್ಟ್ರ ಅಥವಾ ಯಿಮನು ಆರ್ಯರ ಮೂಲಸ್ಥಾನವಾದ ಐರ್ಯವೈಜೊ (ಆರ್ಯಬೀಜ) ಎಂಬ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಅಥರ್ವನ್ (ಬ್ರಾಹ್ಮಣ), ರಥೇಷ್ಟ್ರ (ಕ್ಷತ್ರಿಯ), ವಾಸ್ತ್ರಿಯ (ಕೃಷಕ) ಎಂಬ ಮೂರು ವರ್ಣಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನೆಂದು ಅವೆಷ್ಟ್ರ ಮತ್ತು ಸಾಹಾನಾಮ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುವದು. ಇರಾನಿನ ಒಂದಾಹ್ಮೆನ್, ಪ್ಲೇಟೋಗೆ ಹಿಂದೆ ರಚಿತವಾದ ಗ್ರೀಕರ ವೈದ್ಯಗ್ರಂಥಗಳು, ಆರ್ಫಿಕ್ ಸ್ತೋತ್ರಗಳು, ಬೈಬಲಿನ ಇಸೋಕ್ ಪುಸ್ತಕ, ಜರ್ಮನ್ಸರ ಯಿಮಿರ್ ಕಥೆಗಳು, ಹಳೆಯ ರಷ್ಯನ್ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿರುವ “ವಾರಿವಾಳದ ಪುಸ್ತಕ” ಇವೆಲ್ಲ ಪುರುಷಸೂಕ್ತವನ್ನನುಸರಿಸಿ ವರ್ಣವಿಭಾಗಗಳನ್ನು ಹೇಳಿವೆ. ಪ್ಲೇಟೋ ಕೂಡ ಈ ವರ್ಣವಿಧಾನವನ್ನಂಗೀಕರಿಸಿರುವನು. ಆದುದರಿಂದ ವರ್ಣವಿಭಜನೆಯು ಪ್ರಕೃತಿ ಸಹಜವಾದುದು. ಸತ್ಯ, ರಜಸ್ ಮತ್ತು ತಮೋಗುಣಗಳನ್ನೂ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಅನುಸರಿಸಿ ಹುಟ್ಟಿದೆ. ಕೇವಲ ಜಾತಿಯೆಂಬ ದುರಹಂಕಾರ ವೈಷಮ್ಯಗಳಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದುದಲ್ಲ. ಹಾಗಿದ್ದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಎಂತಹ ಅಜ್ಞಾನ ಕೂಡ ಸಾವಿರಾರು ವರ್ಷಗಳಿಂದ ಸುಮ್ಮನೆ ಅನ್ಯಾಯವನ್ನು ಸಹಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಈಗಲೂ ಕೂಡ ಎಚ್. ಜೆ. ವೆಲ್ಸ್, ಗೆರಾಲ್ಡ್ ಹರ್ಡ್ ಮುಂತಾದ ಸಮಾಜ ಸುಧಾರಕರು ಮಾನವವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಸ್ಥೈರ್ಯ, ಶಾಂತಿ, ಸೌಖ್ಯಗಳುಂಟಾಗಬೇಕಾದರೆ “ನೋನ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೂ” (Neo-Brahmins), ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ವರ್ಣವ್ಯವಸ್ಥೆಯೂ ಅತ್ಯವಶ್ಯಕವೆಂದು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡಿರುವರು. ಕೆಲವರು ಚರಿತ್ರಕಾರರು ಜೈನ ಮತ್ತು ಬೌದ್ಧಮತಗಳು ವರ್ಣವಿಭಾಗಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮೂಲಮಾಡಲು ಯತ್ನಿಸಿದನೆಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಇದು ತಪ್ಪು. ಗೌತಮಬುದ್ಧನು ಕೆಲವು ದುರಾಚಾರಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಖಂಡಿಸಿದನು. ಸನ್ಯಾಸಿಯಾದವನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಯಾವ ವರ್ಣವೂ ಇಲ್ಲವೆಂದೂ, ತಾನೇ ಆದರ್ಶಬ್ರಾಹ್ಮಣನೆಂದೂ ಹೇಳಿಕೊಂಡಿರುವನು. ಭರತಖಂಡಕ್ಕೆ ರಾಜ್ಯಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಲು ಬಂದ ಶಕ, ಯವನ, ಚೀಣ, ಹೂಣ ಮುಂತಾದವರೂ ವರ್ಣಾಶ್ರಮಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ನಿರ್ಮೂಲಮಾಡಲೂ ಯತ್ನಿಸಿಲ್ಲ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಅಥವಾ ಶೂದ್ರವರ್ಣಕ್ಕೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಧಾರ್ಮಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನಂಗೀಕರಿಸಿ ಸಂತುಷ್ಟರಾದರು.

ಕೆಲವು ವರ್ಣಾಶ್ರಮ ವಿಧಾನವು ಕೇವಲ ವಂಶಾನುಕ್ರಮವನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಿ ಬರುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಭಾವವು ಹುಟ್ಟಲಾರದೆಂದೂ,

ಆದುದರಿಂದ ಪರದೇಶೀಯರ ದಾಳಿಯನ್ನು ಎದುರಿಸಲು ಭಾರತೀಯರಲ್ಲಿ ಒಗ್ಗಟ್ಟು ಇಲ್ಲದೆಹೋಯಿತೆಂದೂ, ನಿಜವಾದ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವವು ವರ್ಣಗಳು ಇರುವ ವರೆಗೂ ಸಿದ್ಧಿ ಸಲಾರದೆಂದೂ, ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸಮವಾದ ನ್ಯಾಯ ದೊರಕಲಾರದೆಂದೂ, ದುರಹಂಕಾರಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿದೆಯೆಂದೂ, ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಐಕಮತ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಆದುದರಿಂದ ವರ್ಣವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಎಷ್ಟು ಬೇಗ ನಿರ್ಮೂಲಮಾಡಿದರೆ ಅಷ್ಟು ಕ್ಷೇಮವೆಂದೂ ಆಧುನಿಕರೇ ಅಲ್ಲದೆ ಹಿಂದಿ ನವರೂ ಆಕ್ರೋಶಮಾಡಿದರು. ಆದರೆ ಭರತಖಂಡದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿದ ವಿದೇಶೀ ಯರೂ ಕೂಡ ಯಾವದೋ ಒಂದು ವಿಧವಾಗಿ ವರ್ಣವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನಂಗೀ ಕರಿಸಿರುವರು. ಇಂಡಿಯನ್ ಕ್ರಿಶ್ಚಿಯನ್, ಪಾರಸೀ, ಮುಸ್ಲಿಂ ಮತ್ತು ಬೌದ್ಧ ಮತದವರೂ ವರ್ಣಭೇದಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವರೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಾಕಾದಷ್ಟು ನಿದರ್ಶನಗಳಿವೆ. ರಾಜಕೀಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ಆರ್ಥಿಕ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ಕೆಲವರು ಕಾರಲ್ ಮಾರ್ಕ್ಸ್ ತತ್ವಗಳನ್ನು ನಂಬಿ ಭಾರತೀಯರ ಚರಿತ್ರೆಯು ವರ್ಣಸ್ಪರ್ಧೆಗೆ (Class Conflict) ನಿದರ್ಶನವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳುವರು. ವೇದಯುಗದಲ್ಲಿ ರಾಜಕೀಯ ಬಲವು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಕೈಲಿದ್ದಿತೆಂದೂ, ಅನಂತರ ಬುಧ್ಧ ಮಹಾವೀರರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯರು ಆಳಿದರೆಂದೂ, ಅನಂತರ ಶೈಶು ನಾಗವಂಶವನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದ ನಂದರು ಶೂದ್ರರಾದುದರಿಂದ ಶೂದ್ರವರ್ಣದ ಆಳಿಕೆ ನಡೆಯಿತೆಂದೂ, ಮೌರ್ಯರ ಅನಂತರ ಶುಂಗ, ಕಾಣ್ವ, ಶಾತವಾಹನ, ಕದಂಬ, ಪಲ್ಲವ ಮುಂತಾದವರು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಾದುದರಿಂದ ಪುನಃ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಆಳಿದರೆಂದೂ, ನಾಲ್ಕನೆಯ ಶತಮಾನದಿಂದ ಗುಪ್ತರೂ ಹರ್ಷನೂ ವೈಶ್ಯ ರಾದುದರಿಂದ ವೈಶ್ಯವರ್ಣದ ಆಳಿಕೆ ನಡೆಯಿತೆಂದೂ ಕಲ್ಪಿಸಿರುವರು. ಇದು ಸತ್ಯದೂರವಾದುದು. ಕೆಲವರು ವೈಶ್ಯರೂ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೂ, ಶೂದ್ರರೂ, ರಾಜ್ಯಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿದರೂ ರಾಜಕೀಯ ಬಲವು ವೈಶ್ಯಗತವಾಗಿದ್ದಿತೇ ಎನಾ ಆಯಾ ವರ್ಣದವರಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯರೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ-ಕ್ಷತ್ರಿಯರೇ ರಾಜರಾಗಿದ್ದರು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಪುರೋಹಿತ, ಅಮಾತ್ಯ ಸಿಯೋಗಿ ಕರಣಿಕ ಮುಂತಾದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಂದಲೇ ಶೃಷ್ಟರಾಗಿದ್ದರು. ಕೌಟಿಲ್ಯ, ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರಂತಹವರು ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡಿದರೂ ಅನ್ಯ ವರ್ಣದವರನ್ನೇ ರಾಜರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದರು. ಈ ರಾಜರು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಗೊಂಬೆ ಗಳಂತಿರಲಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ವರ್ಣವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ದೇಶದ ಪರಾಧೀನತೆಗೆ ಕಾರಣ ವೆಂದು ಹೇಳುವುದು ತಪ್ಪು. ಪರದೇಶಿಗಳಿಂದ ಬಂದ ಶಕ, ಕ್ಷತ್ರಪ, ಪಾರ್ಥಿವ ಮುಂತಾದ ರಾಜರು ಕೂಡ ಶಿಥಿಲವಾಗುತ್ತಿದ್ದ ಧರ್ಮವರ್ಣಾಶ್ರಮಗಳನ್ನು

ವುಸುದಾ ರಮಾಡಿದೆವೆಂದು ಹೆಮ್ಮೆಯಿಂದ ಹೇಳಿಕೊಂಡಿರುವರು. ಅಂತಹ ವರಸ್ಥೆಲ್ಲ ದೇಶದ್ರೋಹಿಗಳು, ಅಜ್ಞರು, ಮೋಸಹೋದವರೆಂದು ತೀರ್ಮಾನಿಸಿಬಿಡುವುದು ನಮ್ಮ ಅಜ್ಞಾನವನ್ನೇ ತೋರಿಸುವುದು. ವರ್ಣವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ನಮ್ಮ ದೇಶಕ್ಕೆ ಐಕ್ಯಭಾವವನ್ನೂ ವೈವಿಧ್ಯವನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟಿದೆ. ವರ್ಣವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಸಮಾಜದ ಬಿಗಿಯು ಸಡಿಲವಾಗಿ ಪರದೇಶೀಯರ ದಾಳಿಯಿಂದ ಈಡೆವ್ವ, ಸುಮೇರು, ಅಸ್ಸೀರಿಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳು ನಶಿಸಿದಂತೆ ನಮ್ಮ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯೂ ಅದೃಶ್ಯವಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಿತು. ಸ್ವಧರ್ಮರಕ್ಷಣೆಯಲ್ಲಿ ನಿಧನವಾದರೂ ನಿಶ್ರೇಯಸಸಿದ್ಧಿ ಉಂಟಾಗುವದೆಂಬ ಭಾವವು ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಘೃಕ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಕಾಪಾಡಿದೆ. ವರ್ಣವು ಕುಲಕ್ರಮಾಗತವಾದ ವೃತ್ತಿಗಳನ್ನು ಪೋಷಿಸಿ ಆರ್ಥಿಕಾಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಮಾಡಿದೆ. ಶ್ರೇಣಿ, ಸಂಘ, ಪೂಗ ಮುಂತಾದವು ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವದ ತತ್ವಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸಿದೆ. ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮ ಮತ್ತು ನೀತಿಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದೆ. ಕಲಾಕಾಶಲ್ಯವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿದೆ. ಬೇರೆ ಕಾನೂನುಗಳ ಅಸತ್ಯಕತೆಯಿಲ್ಲದಂತೆ ಧರ್ಮದಾಸಗಳಿಂದ ಕ್ಷಾಮ ಮತ್ತು ಆಪತ್ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ದರಿದ್ರರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿರುತ್ತದ್ದೋಗ ಸಮಸ್ಯೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿತು. ನ್ಯಾಯಕ್ಕೂ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಕ್ಕಾಂಕ್ಷೆಗೂ ಸಮನ್ವಯಮಾಡಿದೆ. ಹೀಗೆ ವರ್ಣವಿಧಾನದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಕುಂದುಕೊರತೆಗಳಿದ್ದರೂ ನಿಷ್ಪಕ್ಷಪಾತದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಪರಿಶೀಲಿಸಿದರೆ ಸದ್ಗುಣಗಳೇ ಅಧಿಕವಾಗಿವೆಯೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು.

ಚಾತುರ್ವರ್ಣ್ಯ : ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು : ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ವರ್ಣಧರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಯನ, ಇಚ್ಛಾ, ದಾನಗಳೆಂಬ ದ್ವಿಜಾತಿ ಸಾಮಾನ್ಯ ಧರ್ಮಗಳಲ್ಲದೇ ಪ್ರವಚನ, ಯಾಜನ, ಪ್ರತಿಗ್ರಹಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಅಧಿಕವಾಗಿದ್ದವು.¹ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಸಚ್ಛಂದ್ರರು ವಾಕಮಾಡಿದ ಅನ್ನವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬಹುದು.² ಆಪತ್ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಇತರ ವರ್ಣಗಳಿಗೆ ವಿಹಿತವಾದ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಬಹುದು.³ ರಾಜನು ಆಜ್ಞೆ ಮಾಡಿದರೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಶಸ್ತ್ರವನ್ನು ಹಿಡಿದು

¹ ಗೌ. ಧ. ಸೂ. X, ೧-೩ ; ೭-೫೦. ಆಪ. ಧ. ಸೂ. II, ೫-೧೦, ೫, ೮. ಬೌ. ಧ. ಸೂ. X, ೨-೫.

² ಯಾಜ್ಞ. I, ೧೬೬.

³ ಗೌ. VII, ೬. ಬೌ. II, ೨-೮೦. ಆಪ. I, ೧೦ ; ೨೯. ೭. ಮನು. VIII, ೩೪೮. ವಸಿಷ್ಠ. III, ೨೪.

ದೇಶಸಂರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು.⁴ ದ್ರೋಣ, ಪರಶುರಾಮ, ಅಶ್ವತ್ಥಾಮ, ಕೃಪಾಚಾರ್ಯ ಮುಂತಾದವರೂ, ಪುಷ್ಯಮಿತ್ರ ಶುಂಗ, ಕಾಣ್ವವಾಸುದೇವ, ಕದಂಬ ಮಯೂರಶರ್ಮ, ಪೇಷ್ವೆಗಳೂ ಕ್ಷಾತ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿದರು. ಹೀಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಕ್ಷತ್ರ ರಾಜವಂಶಗಳಾದವು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಪ್ರಾಣಿ ಹಿಂಸೆಯಾಗದಂತೆ ಕೃಪಿಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಬಹುದು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಮಾತಾಪಿತೃಗಳಿಂದ ಜನಿಸಿದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಪುತ್ರನೆಂದೂ, ಉಪನೀತನಾದರೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೆಂದೂ, ಪೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿ ಸ್ನಾತಕನಾಗಿ ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿರುವವನು ಶ್ರೋತ್ರೀಮನೆಂದೂ, ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯನಿತಾಗ್ನಿ ಸೋತ್ರ ಹವಿರ್ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವನು ಅನೂಚಾನನೆಂದೂ, ಸೋಮಯಾಜಿಗೆ ಪ್ರಾಣನೆಂದೂ ಯಮಸಿಮಮಾದಿ ಅಪ್ಪಾಂಗ ಯೋಗಾಭ್ಯಾಸದಿಂದ ಋಷಿಕಲ್ಪನೆಂದೂ ಸಾಂಗ ಚತುರ್ವೇದ ತಪೋಯೋಗಗಳಿಂದ ಋಷಿಯೆಂದೂ ಹೆಸರು ಬರುವದು.⁵

ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಹುಟ್ಟುವದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆಂದ ಅಂತ್ಯೇಷ್ಟಿ ನರೆಗೆ ಹದಿನಾರು ಅಥವಾ ನಲವತ್ತೆಂಟು ಸಂಸ್ಕಾರಗಳು ನಡೆಯಬೇಕು.⁶ ಈ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳು ಪತಿಸೋತ್ರಸ್ತತ್ವಕ್ಕಾಗಿ ಅಲ್ಲ. ಚಿತ್ತಶುದ್ಧಿಗಾಗಿ ಏರ್ಪಾಟಾಗಿವೆ. ಸಂಸ್ಕಾರಗಳಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಿದ್ದಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಎಂಟು ಆತ್ಮಗುಣಗಳೂ ಸಾಧನ ಚತುಷ್ಟಯ ಸಂಪತ್ತಿಯೂ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗುವವು. ಸಂಸ್ಕಾರಗಳು ಗೋತ್ರಪ್ರವರಗಳಿಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿರುವವು. ವೇದದಲ್ಲಿ ಗೋತ್ರವೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಕರುಹಟ್ಟಿ, ಮೇಘ, ಪರ್ವತ, ಕೋಟೆ, ಸಮೂಹ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳಿವೆ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿ ಸಗೋತ್ರ ಸಪಿಂಡ ಎಂಬುದರಿಂದ ರಕ್ತಸಂಬಂಧವು ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರವರ ಎಂದರೆ

⁴ ರಾಜ್ಞೋನಿಯೋ ಗಾಡ್ಯೋದ್ಧವ್ಯಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇನ ವಿಶೇಷತಃ |

ವರ್ತತಾಕ್ಷತ್ರಧರ್ಮೇಣತ್ಯೇವಂ ಧರ್ಮವಿದೋವಿದುಃ ||

ಮಹಾಭಾರತ, ಶಲ್ಯ, ೬೫, ೪೨.

⁵ ವೈಖಾ. ಗೃ. ಸೂ. 1, ೧. ಅಪರಾರ್ಕ ಪು. ೨೮೯.

⁶ ಯಸ್ಯೈತೇಷ್ವಾಚಿತ್ತಾರಿಂಶತ್ಸಂಸ್ಕಾರಾ . . . ಸಬ್ರಾಹ್ಮಣಃ ಸಾಯುಜ್ಯಂ ಸಾಲೋಕ್ಯಂ ಚ ಗಚ್ಛತಿ || ಗರ್ಭಾಧಾನ, ಪುನ್ಸವನ, ಸೀಮಂತೋನ್ನಯನ, ವಿಷ್ಣು ಬಲಿ, ಜಾತಕರ್ಮ, ನಾಮಕರಣ, ಉಪನಿಷ್ಕರ್ಮ, ಅನ್ನಪ್ರಾಶನ, ಚೌಲ, ಉಪನಯನ—೧೦ ; ನಾಲ್ಕು ವೇದವ್ರತಗಳು ; ಪಂಚಮಹಾಯಜ್ಞಗಳು, ಏಳು ಪಾಕಯಜ್ಞ ಸಂಸ್ಥೆಗಳು ; ಏಳು ಹವಿರ್ಯಜ್ಞ ಸಂಸ್ಥೆಗಳು ; ಏಳು ಸೋಮಸಂಸ್ಥೆಗಳು ; ಇವುಗಳಿಂದ ಎಂಟು ಆತ್ಮಗುಣಗಳು—ದಯಾ, ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯ, ಅನಸೂಯಾ, ಶೌಚ, ಅನಾಯಾಸ, ಮಂಗಳ, ಅಕಾರ್ಪಣ್ಯ, ಅಸ್ಪೃಹತಾ—೪೮.

ಒಬ್ಬ ಋಷಿಯ ಅಗ್ನಿಪಾಸನಾವಿಧಿಯನ್ನೂ ಆತನ ಆಚಾರ್ಯತ್ವವನ್ನೂ ಶಿಷ್ಯರು ವರಿಸುವರು. ಅದುದರಿಂದ ಪ್ರವರವು ಆರ್ಷೇಯ. ಆಂಗಿರಸ, ಕಶ್ಯಪ, ವಸಿಷ್ಠ, ಮತ್ತು ಭೃಗುವೆಂಬ ನಾಲ್ವರೇ ಮೂಲಗೋತ್ರಗಳೆಂದು ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.⁷ ಬೌದ್ಧಾಯನ ಹಿರಣ್ಯಕೇಶಿಗಳು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ, ಜಮದಗ್ನಿ, ಭರದ್ವಾಜ, ಗೌತಮ, ಅತ್ರಿ, ವಸಿಷ್ಠ, ಅಗಸ್ತ್ಯ ಎಂಬ ಏಳು ಗೋತ್ರಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಕಶ್ಯಪರಿಂದಲೇ ದೇವದಾನವ ಮುಂತಾದವರೆಲ್ಲರೂ ಹುಟ್ಟಿದುದರಿಂದ ಗೋತ್ರ ತಿಳಿಯದವರು ಕಾಶ್ಯಪಗೋತ್ರವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬಹುದು. ಪ್ರವರಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ನಲ್ವತ್ತೆಂಬತ್ತು. ಋಗ್ವೇದದ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರವರಗಳಿದ್ದವು.⁸ ಪ್ರವರದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಋಷಿಗಳ ಹೆಸರನ್ನು ಹೇಳಲಾಗದು. ವಿವಾಹದಲ್ಲಿ ಸಗೋತ್ರವಿರಬಾರದು ಮತ್ತು ಪ್ರವರ ಋಷಿಗಳ ಹೆಸರುಗಳ ಒಂದೂ ಸಮಾನವಾಗಿರಕೂಡದು. ಗೋತ್ರಗಳು ಬೌದ್ಧರಲ್ಲಿಯೂ ಜೈನರಲ್ಲಿಯೂ ಇವೆ.⁹ ಕ್ಷತ್ರಿಯರು ಮಾನವ್ಯಸ ಗೋತ್ರವನ್ನಾಗಲೀ ತಮ್ಮ ಪುರೋಹಿತರ ಗೋತ್ರವನ್ನಾಗಲೀ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಪ್ರಕಾರ ವೈಶ್ಯರಿಗೆ ವಾತ್ಸಪ್ರ ಎಂಬುದೊಂದೇ ಗೋತ್ರ. ಭಾಲನ್ದನವೆಂಬ ಏಕಾರ್ಷ ಅಥವಾ ಬಾಲನ್ದನ, ವಾತ್ಸಪ್ರ, ಮಾಂಗಕ್ತಿಲ ಎಂಬ ತ್ರಾರ್ಷಪ್ರವರ. ಅಥವಾ ತಮ್ಮ ಪುರೋಹಿತರ ಪ್ರವರ. ಶರ್ಮನ್, ರಕ್ಷಾ (ವರ್ಮನ್, ತ್ರಾತ) ವುಷ್ಟಿ (ಪಾಲಿತ, ಗುಪ್ತ, ಭೂತಿ, ದತ್ತ), ಪ್ರೇಷ್ಯಾ (ದಾಸ, ಭೃತ್ಯ) ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ವರ್ಣದವರ ಉಪನಾಮಗಳು ಪ್ರಾಚೀನವಲ್ಲ. ಸ್ವಾಮಿ, ಭಟ್ಟ, ಶರ್ಮನ್ ಎಂಬುವು ಕರ್ಮಮೀಮಾಂಸಕ ಮತ್ತು ವೇದಾಸ್ತಿಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಸಲ್ಲುತ್ತಿದ್ದವು. ಆದರೂ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಒಂದೇ ಸಿಯಮವಿದ್ದಿತೆಂದು ಹೇಳುವದಕ್ಕಾಗುವದಿಲ್ಲ.

ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಸ್ವವರ್ಣೋಚಿತ ವೃತ್ತಿಗಳನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಬೇರೆ ಜೀವನೋಪಾಯಗಳನ್ನಂಗೀಕರಿಸಿದುದರಿಂದಲೂ, ಆರ್ಯಾವರ್ತದಿಂದ ಹೊರಟು ಭರತಖಂಡದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿದುದರಿಂದಲೂ, ಇತರ ಕಾರಣಗಳಿಂದಲೂ ಆಚಾರ ಭೇದಗಳುಂಟಾಗಿ ನಾಮ ಮಾತ್ರ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೆಂದೂ ಪಂಕ್ತಿಪಾವನರಲ್ಲವೆಂದು ಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟರು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಲ್ಲಿಯೇ ದೇವ, ಮುನಿ, ದ್ವಿಜ, ಕ್ಷತ್ರ, ವೈಶ್ಯ, ಶೂದ್ರ, ನಿಷಾದ, ಪಶು, ಮೇಚ್ಛ, ಚಣ್ಡಾಲ

⁷ ಶಾನ್ತಿಪರ್ವ ೨೯೭, ೧೭-೧೮.

⁸ ಋಗ್. VIII, ೧೦೨-೪ ; I, ೪೫-೬.

⁹ E.I.X. Lüders List, No. 158.

ರಿರುವರೆಂದು ಅತ್ರಿಸ್ಮೃತಿಯು ಹೇಳುವದು.¹⁰ ಬೌದ್ಧಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ ಎರಡು ಸಾವಿರದೈನೂರು ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆಯೇ ಬುದ್ಧನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಪೂರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿ “ಅಜ್ಞೇನ ಅಹಿತಗ್ನಿ” ಮುಂತಾದ ಸತ್ಯರ್ಮನಿರತರಾಗಿದ್ದರೆಂದೂ ಆದರೆ ತನ್ನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅನೇಕರು ವೈದ್ಯರೂ ಪರಿಚಾರಕರೂ, ಭಿಕ್ಷು ಕರೂ, ಸನ್ಯಾಸಿಗಳೂ, ವರ್ತಕರೂ, ಯೋಧರೂ, ಕೃಷೀವಲರೂ, ಪಶುಪಾಲಕರೂ, ಧೂಮಪಾನಮಾಡುವವರೂ, ಪಶುಪಾಲಕರೂ, ಕನ್ಯಾವಿಕ್ರಯಮಾಡುವವರೂ, ಜೋರಿಯಿಸರೂ, ಪುರೋಹಿತರೂ, ಬೇಟೆಗಾರರೂ, ನಿಸಿದ್ಧ ದಾನಗ್ರಹಣಮಾಡುವವರೂ ಶ್ರಾದ್ಧಭೋಜನಮಾಡುವವರೂ ಆಗಿ ಕೆಟ್ಟುಹೋಗಿರುವರೆಂದು ಹೇಳಿದನೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುವದು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣಕವಿಗಳೇ ರಚಿಸಿರುವ ಕಾವ್ಯ, ನಾಟಕ, ಕಾದಂಬರಿ, ಭಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಭೋಜನ ಪ್ರೀತಿ ಮತ್ತು ಇತರ ದುರಾಚಾರಗಳು ವರ್ಣಿತವಾಗಿವೆ. ವೈದಿಕರೂ ಅಗ್ರಹಾರನಿವಾಸಿಗಳೂ ಆದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಪಟ್ಟಣಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಸಿಯೋಗಿ ಲೌಕಿಕ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಆಚಾರ ವೇಷಗಳನ್ನು ಕಂಡು ಆಶ್ಚರ್ಯಪಡುತ್ತಿದ್ದರು.¹¹ ಬಹು ಪ್ರಾಚೀನಕಾಲದಿಂದಲೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ತಮ್ಮ ವರ್ಣಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಮರೆತು ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದರೂ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಸಾತ್ವಿಕಜೀವನ ಮಾಡುತ್ತ,

¹⁰ ಅತ್ರಿ. ೩೭೩-೩೮೪ ; ವೇದೈರ್ವಿಹೀನಾಶ್ಚ ಪಠಸ್ತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಂ ಶಾಸ್ತ್ರೇಣಹೀನಾಶ್ಚ ಪುರಾಣಪಾಠಾಃ | ಪುರಾಣಹೀನಾಃ ಕೃಷಿಣೋಭವನ್ತಿಭ್ರಷ್ಟಾಸ್ತತೋ ಭಾಗವತಾಭವನ್ತಿ ||

¹¹ ಮಕರಂದ :—ಸಖೇ ಮಿಳಂದ !

ಇತಃಪವ ಸಕಲ ವಿದ್ಯಾನಿಷದ್ಯಾಯಮೂನಂ ವಿದ್ಯಾನಗರಮ್ |
ಅಸ್ಮಿನ್ ಕಿಲಮಹಾನಯಂ ವೇಷೋ ರಾಜನಿಯೋಗವ್ಯಾಪಾರಶಾಲಿನಾಮ್ |
ಯಜ್ಞೋಪವೀತಂ ಮಲಿನಂತದೇಹಂ ಶ್ರುಶ್ರುಣಿಕ್ಯತ್ತಾನಿ ಚಮತ್ಕೃತಾನಿ |
ಉಷ್ಣೇಶಶಾಟೀಧವಳಾತಿಸೂಕ್ಷ್ಮಾವಾಸಸ್ತಿ ಕೋಣಂ ದ್ವಿಪಟೇವಿಶಾಲಾ ||

ಮಲಿನ್ದ :—ಏತೇಷಾಂ ಕೋಯಂ ಪ್ರಾತಃಕಾಲೇನೋವಿಧಿಃ ?

ಉತ್ಥಾಯೋಷಸಿ ಧೂಮಪಾನಕಲನಾತಾಮ್ಬುಲಿಕಾಚವರ್ಣಮ್ |
ಪಶ್ಚಾದ್ವಿಶ್ವಧಕೇಶಪಾಶನಹನಂ ಶಾರೀರಶುದ್ಧಿಸ್ತತಃ |
ಪ್ರಕ್ಷಾಳ್ಯಾನನಮಚ್ಛದರ್ಪಣಧೃತಿಃ ಪುಣ್ಣಪ್ರಕಾರಸ್ತತಃ |
ಲೇಖಂ ಲೇಖನಿಕಾಂಪಿಧಾಯಚ ಪಟೀಕಾರ್ಯಾಧ್ವಹಿರ್ನಿರ್ಗಮಃ ||

ಏತೇ ವೈದಿಕಂಕರ್ಮಪರಸಾತ್ಕೃತ್ವಾಸುಖೇನವರ್ತಂತೇ |
ಸನ್ಯಾಸಿವಿಧಿಂ ಭಾವನಯ್ಯವಕೃತ್ವಾಹೋಮಂಜಪಂ ದೈತವಪೂಜನಂಚ |
ಪುರೋಹಿತಾಯತ್ತತಯಾವಿಧಾಯ ಯಭಂತ್ಯಹೋನಿದ್ರತಿಭುಂಜತೇಚ ||

ರಾಮಚಂದ್ರಕವಿ—ಕೇರಳಾಭರಣ.

ಪ್ರಸಂಚದಲ್ಲೆಲ್ಲ ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ವೇದವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಬರವಣಿಗೆಯ ಸಹಾಯವನ್ನೇರಿಸದೆ ಚ, ತು, ತಪ್ಪದೆ ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡುಬಂದು, ತತ್ವಶಾಸ್ತ್ರ, ಕಲೆ, ಋಷಿತ್ವ, ವಿಜ್ಞಾನ ಮುಂತಾದ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಸರ್ವಾಂಗಗಳಿಗೂ ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟ ಗುಣವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು, ದೇಶ, ಕಾಲ, ಬಾತಿ, ಆರ್ಥಿಕಸ್ಥಿತಿ, ರಾಜಕೀಯ ಅರಮಾನೆ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಗೆ ಅತೀತವಾದ ಇಹಸೌಖ್ಯ ಆಮೃತಕ ದೃಷ್ಟಿಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸಿ, ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನೂ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯತೆಯನ್ನೂ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿರುವರು. ಶಾಕಾಹಾರ, ಏಕದಾಹಾರ, ಶಾಂತಿ, ತುಷ್ಟಿ, ಲೋಕಸಂಗ್ರಹ, ಐಚ್ಛಿಕದಾರಿದ್ರ್ಯ, ಅಧರ್ಮಮಿಡಸೆಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ವಾಕ್ಯಿಗಾಗಿ, ಸತ್ಯಬಲ್ಲಾ ನಾಸ್ತೇಷಣೆ ಮುಂತಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಗುಣಗಳನ್ನು ಕಂಡು ಮೇಲ್ಮಣೆ ನಾದ ಅಲಗ್ನಾಂಡರಿನೊಡನೆ ಬಂದ ಯವನರಿಂದ ಹಿಡಿದು, ಹತ್ತೊಂಬತ್ತನೆಯ ಶತಮಾನದ ವರೆಗೂ ಪರದೇಶೀಯ ಪರವರ್ತೀಯ ಪ್ರವಾಸಿಗಳೂ ಹೋಗಿರುವರು. ಅಲ್ಲದೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಸಮುದ್ರ ಯಾಸನನ್ನೂ ಮಾಡಿ ಪಶ್ಚಿಮದಲ್ಲಿ ಈಜಿಪ್ಟ್, ಗ್ರೀಸ್ ಮತ್ತು ರೋಮ್ ದೇಶಗಳ ವರೆಗೂ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಈಸ್ಟರ್ ಐಲೆಂಡ್ಸ್ ಮೆಕ್ಸಿಕೋ ವರೆಗೂ ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಶಾಂತರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಾರಮಾಡಿರು. ಆದುದರಿಂದ ಕಾತ್ಯಾಯಿಕ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಸಿಷ್ವಕ ಪಾತೃದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಿದರೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗೇ ಅಲ್ಲದೆ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆಲ್ಲ ಮೌದುಸಕಾರ ಮಾಡಿರುವರೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು.

ಕ್ಷತ್ರಿಯರು: ಬೌದ್ಧ ಮತ್ತು ಜೈನಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ತೀರ್ಥಂಕರರೂ ಗೌತಮಬುದ್ಧನೂ ಕ್ಷತ್ರಿಯರಾದುದರಿಂದ ಕ್ಷತ್ರಿಯರೇ ಅಗ್ರವರ್ಣವೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಕೆಲವು ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಪತಿ ಕೇಕೆಯನಂತಹ ಕ್ಷತ್ರಿಯರು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೂ ಬ್ರಹ್ಮೋಪದೇಶ ಮಾಡಿದರೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಕೆಲವರು ಮೊದಲು ಕ್ಷತ್ರಿಯರೇ ಉತ್ತಮವರ್ಣದವರಾಗಿದ್ದರೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಆದರೆ ಜನಕ, ಚಿತ್ರರಥ ಮುಂತಾದವರು ಯಾಜ್ಞ ವಲ್ಕ್ಯರೇ ಮುಂತಾದ ಋಷಿಗಳಿಂದ ಉಪದೇಶಹೊಂದಿದಂತೆ ತಿಳಿದುಬರುವದು. ಸಂಚಾಗಿ ವಿದ್ಯೆಯು ಮಾತ್ರ ಮೊದಲು ರಾಜರ್ಷಿಗಳಲ್ಲಿದ್ದಿತು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ನಿಜವಾದ ರಾಜನು ಸೋಮನು. ಪಟ್ಟಾಭಿಷಿಕ್ತನಾದ ಕ್ಷತ್ರಿಯನು ತನ್ನ ಕರ್ತವ್ಯವಾದ ಧರ್ಮರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡಿದರೆ ಮಾತ್ರ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಾದಲೂ ರಾಜನೆಂದು ಅಂಗೀಕೃತನಾಗುವನು. ಕುನಾರಿಯರು ಬುದ್ಧನು

ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದರೂ ತನ್ನ ಮರ್ಯಾದ ಧರ್ಮವನ್ನನುಸರಿಸದೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ವರ್ಣೋಚಿತವಾದ ಧರ್ಮೋಪದೇಶಕ್ಕೆ ಅರಂಭಿಸಿದುದರಿಂದ ಶಾಕ್ಯವಂಶಗಳು ವಿಶ್ವಾಸಾರ್ಹಗಳಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿರುವರು.¹² ಕೆಲವು ಸ್ತೃತಿಗಳು ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಶುದ್ಧ ಕ್ಷತ್ರಿಯವರ್ಣವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವವು. ಪುರಾಣಗಳು ರೂದ್ರನಾದ ಮಹಾಪದ್ಮನಂದನು ಕ್ಷತ್ರಿಯ ವಂಶಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ನಾಶಮಾಡಿದನೆಂದೂ, ಹೀಗೆ ಕೃತಯುಗದಲ್ಲಿ ಕಲಾಪಗ್ರಾಮದ ದೇವತೆಯು ಪುನಃ ಕ್ಷತ್ರಿಯವರ್ಣವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುವನೆಂದೂ ಹೇಳುವವು.¹³ ಆದರೆ ಪರಾಶರ ಮಾಧವೀಯ ಮಿತಾಕ್ಷರ ಸಿಂಧುಗಳು ನಾಲ್ಕು ವರ್ಣಗಳೂ ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿವೆ ಎಂದು ಹೇಳುವವು. ಗ್ರೀಕರ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ "ಎತ್ತಿಯೊ" ಎಂಬ ಜನಾಂಗವು ಅಲೆಕ್ಸಾಂಡರನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿತೆಂದೂ, ಕೌಟಿಲ್ಯನ ಅರ್ಧ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಯೌಧೇಯ ಮುಂತಾದವರು ತನ್ನೊಳಗೊಳಗೊಂಡೂ, ಗೌತಮೀ ಪುತ್ರ ಶಾತಕರ್ಣಿಯು ತಾನು "ಎತ್ತಿಯದನಮನವದನ"ನೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಂಡಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಈಗಲೂ ಎತ್ತಿ ಎಂಬ ಪಂಗಡವು ಶುತ್ತರಭಾರತದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಕ್ಷತ್ರಿಯರು ಇರುವರೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ರಾಜವತ್ಸರೂ ವ್ರಾಜೀನ ಕ್ಷತ್ರಿಯರೆಲ್ಲನೆಂದೂ, ಮೊದಲು ಸಿಂಧಿಯನು ಬನರಾಗಿದ್ದು ಹಿಂದೂಮತವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಅಗ್ನಿ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವೊಂದಿ "ಮೆಚ್ಚಿಕೆಯ ಕ್ಷತ್ರಿಯ" ರಾದರೆಂದೂ ಕಲವರು ಊಹಿಸುವರು. ಆದರೆ ಶುತ್ತರದೇಶದ ರಾಜಪುತ್ರವಂಶಗಳೆಂದೆಸೆದ ಸೋಲಂಕೀ, ಚೌಹಾನ, ಪರವಾರ, ರಾಠೋರಿ ಮುಂತಾದವರು ಕರ್ಣಾಟಕದ ಮಾಸವ್ಯಸೋತ್ತರಾ ಹಾರಿತಿ ಪುತ್ರರೂ ಆದ ಚೌಳುಕ್ಕ, ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟವಂಶಗಳ ಶಾಖೆಗಳಾದುದರಿಂದ ಕ್ಷತ್ರಿಯರೆಂದೇ ನಿರ್ಧರಿಸಬೇಕು. ಸ್ತೃತಿಗಳನ್ನನುಸರಿಸಿಯೇ ಗಾಂಧಾರಿ, ಶಿವಾಜಿಯು ರಾಜಪುತ್ರಕ್ಷತ್ರಿಯನೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಿದನು. ರಾಜವತ್ಸರೂ

¹² ಶಾಕಾದಿ ವಚನಾಢಿ ಕತಿಸಯ ದಮದಾನಾದಿವರ್ವಂ ಸರ್ವಾಣ್ಣೀವ ಸಮಸ್ತ ಚತುರ್ವರ ವಿವಾಹಾ ನವಿರುದಾ ನಿತ್ರಯೇ ಮಾರ್ಗವೃತ್ತಿ ತವಿರುದಾ ಚರಣೈರ್ಯದಾ ದಿಭಿಃ ಪ್ರಣೀತಾನಿ | . . . ಸ್ವಧರ್ಮಾತಿಕ್ರಮೇಣ ಚ ಯೇನ ಕ್ಷತ್ರಿಯೇಣ ಸತಾಪ್ರವಕ್ತೃತ್ವ ಪ್ರತಿಗ್ರಹಾಪ್ರತಿಪನ್ನೌ ಸಧರ್ಮಮವಿಪ್ರತಮುಪದೇಷ್ಯತೀತಿಃ ಸಮಾಶ್ವಾಸಃ | ಉಕ್ತಂಚ | ಪರಶೋಕವಿರುದಾ ನಿಶುರ್ವಾಣಂ ದೂರತಸ್ತುಚೀತ | ಆತ್ಮಾನಂಯೋತಿ ಸಪತ್ತೇ ಸೋನಸ್ತೈಸಾ ತತ್ಕಥಂಕಿತುಃ—ಮ. ಭಾ. ಶಾಸ್ತ್ರಪರ್ವ 143-13.

—ತನ್ನವಾರ್ತಕ. ಪುಟ ೧೯೩

¹³ ವಿಷ್ಣು ಪುರಾಣ, IV.24-244.

ಅಗ್ನಿ, ಸೂರ್ಯ ಮತ್ತು ಚಂದ್ರವಂಶಗಳಿರುವವು. ರಾಜಪುತ್ರರಾದ ಪೃಥ್ವೀ ರಾಜ, ಪ್ರತಾಪಸಿಂಹ ಮುಂತಾದವರೂ, ಪದ್ಮಿನಿಯಂತಹ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ರಸುಣಿಯರೂ ಜೋಹಾರ್ ಸಹಗಮನ ಪದ್ಧತಿಗಳಿಂದ ತಮ್ಮ ಪ್ರಾಣ ಗಂಧೇ ಅರ್ಪಿಸಿ ಕ್ಷಾತ್ರಜೀವನ್ಮ ಜೀವಿರುವರು.

ವೈಶ್ಯರು: ಬೌದ್ಧಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ "ವೆಸ್ಸ" ರಲ್ಲಿ "ಗೃಹಪತಿ" (ಗೃಹಪತಿ) "ಸೆಟ್ಟಿ" (ಶ್ರೇಷ್ಠಿ) ಎಂಬೆರಡು ಪಂಗಡಗಳಿದ್ದವೆಂದೂ ಗೃಹಪತಿ ಅಥವಾ ಕುಟುಂಬಿಗಳು ವ್ಯವಸಾಯ ಪಶುಪಾಲನೆಗಳಿಂದಲೂ ಸೆಟ್ಟಿಗಳು ವಾಣಿಜ್ಯ ದಿಂದಲೂ ಜೀವಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಸೇಣಿ (ಶ್ರೇಣಿ), ಪೂಗ, ಸತ್ಥವಹ (ಸಾರ್ಥವಾಹ) ಕುಲ, ನಿಗಮ, ಗಣ ಮುಂತಾದ ವ್ಯಾಪಾರಸಂಸ್ಥೆಗಳಿಗೆ ಸೆಟ್ಟಿಯು ಅಧ್ಯಕ್ಷನಾಗಿದ್ದನು. ಸೆಟ್ಟಿಯು ರಾಜನ ಮಂತ್ರಾಲೋಚನಸಭೆಯ ಸದಸ್ಯನೂ ಆಗಿದ್ದನು. ಅನಾಥಪಿಣ್ಣಿಕೆ ಮುಂತಾದ ಸೆಟ್ಟಿಗಳು ಬುದ್ಧನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಹಾದಾಸಿಗಳೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿದ್ದರು. ದಕ್ಷಿಣದೇಶದ ಶಾಸನ ಗಳಿಂದ ಒಣಜಿಗರು (ಸೆಟ್ಟಿಬಣಂಬು, ವಲಂಜಿಯಾರ್) ವೇದಲು ಜೈನರಾ ಗಿದ್ದು ಅನಂತರ ಶೈವರಾದರೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುವುದು. ನಗರತ್ತಾರ್, ಜೆಟ್ಟಿ ಯಾರ್, ಶೆಟ್ಟಿಗಳು, ಪಟ್ಟಣಸ್ವಾಮಿಗಳು, ಹಂಜಮಾನದವರು, ನಮಿರ ಪರಿವಾರ, ನಾನಾ ದೇಶಿಗಳು, ಅಯ್ಯಾವಳಿ ವಸೂರ್ವರು, ಮುಮ್ಮದಿಗಂಡಂ ಗಳು, ಬ್ಲಾರಿ (ವ್ಯಾಪಾರಿ) ಮುಂತಾದವರು ವ್ಯಾಪಾರರಿಂದ ಜೀವಿಸುತ್ತಿದ್ದ ರೆಂದು ಶಾಸನಗಳು ಹೇಳುವವು. ಆಸ್ಪದೇಶದ ಕೋಮಟಿಗಳು ತಮಿಳು ದೇಶದ ಜೇರಿಗಳೂ ತಾವೇ ನಿಜವೈಶ್ಯರೆಂದು ವಿವಾದಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೆಂದೂ ಇದನ್ನು ತೀರ್ಮಾನಿಸಲು ವಿಜಯನಗರದ ಒಂದನೆಯ ದೇವರಾಯನು ಮಲ್ಲ ನಾಥಸೂರಿ ಮುಂತಾದ ಪಂಡಿತರನ್ನು ಕರಸಿ ಸಭೆ ಮಾಡಿದನೆಂದು ತಿಳಿದು ಬರುವುದು.¹⁴ ಕೋಮಟಿ ಎಂಬ ಪದವಿ ಗೋಮರ ಅಥವಾ ಆಸ್ಪದೇಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಶೈವಮಠವಾಗಿದ್ದ ಗೋಳಕಿಮಠ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹುಟ್ಟಿತೆಂದು ಕೆಲವರು ಊಹಿಸಿರುವರು. ರಾಜಮಂಡ್ರಿಯ ರೆಟ್ಟಿರಾಜರಲ್ಲಿ ಕೋಮಟಿ ವೇಮ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಕಂಡುಬರುವುದರಿಂದ ಕೋಮಟಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಇತರ ವರ್ಣದವರಿಗೂ ಆಸ್ಪದಿಸುತ್ತಿದ್ದಿತೇ ಎಂಬುದು ವಿಚಾರಾರ್ಹವಾ ದುದು. ರಾಜರಾಜ ಸರೇಂದ್ರನ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಅಥವಾ ಅನಂತರವೇ ವಾಸ ಮಾಡಿ ಅಥವಾ ಕನ್ಯಾಕಾವರವೇಶ್ವರಿಯ ಸತೀಶ್ವರವೀಕ್ಷೆಯಾದನಂತರ

ವೈಶ್ಯರಲ್ಲಿ ವಿವಿಧ ಪಂಗಡಗಳಾದುವೆಂದು ಭಾಸ್ಕರಾಚಾರ್ಯನ ತೆಲುಗು ಕನ್ಯಕಾ ಪುರಾಣ, ದೇವಾಂಗಪುರಾಣಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುವದು. ಕನ್ಯಕಾಪೂಜೆಯು ಅನೇಕ ಪ್ರಾಚೀನ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಶಾಕ್ತಮತದಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡುಬರುವದು. ಕನ್ಯಾಕುಮಾರಿ, ಕನ್ಯಾಕೀಕಥೆಗಳಿಗೂ ಈ ಕಥೆಗೂ ಏನೂ ಸಂಬಂಧವಿದ್ದಂತೆ ತೋರುವದಿಲ್ಲ. ಪುರಾಣಗಳ ಪ್ರಕಾರ ಉಪರಿಚರವಸುವಿನ ಘಟಿಯೂ ವ್ಯಾಸರ ತಾಯಿಯೂ ಆದ ಸತ್ಯವತಿಗೆ ವಾಸವೀ ಎಂಬ ಹೆಸರಿದೆ. ಕೆಲವರು ದ್ವೈಪಾಯನ ವ್ಯಾಸರನ್ನು ಕಾಸಿನನೆಂದು ಹೇಳುವರು.¹⁵ ಈ ವಾಸವೀ ಕಥೆಗೂ ಕನ್ಯಕಾಪರಮೇಶ್ವರೀ ಕಥೆಗೂ ಇರಬಹುದಾದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸುವದು ಕಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಉತ್ತರದೇಶದಲ್ಲಿ ವೈಶ್ಯವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಜೈನರೂ ವೈಷ್ಣವರೂ ಇರುವರು. ಸೇತು ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಈಗ ಪಾಸಿಂಗಲೂ ಮುಸ್ಲಿಮರೂ ಹೊಂದಿರುವರು. ವೈಶ್ಯರು ಭರತಖಂಡದ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿ ಸಮುದ್ರಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಿ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಚೀಣ, ಬಾವ ದೇಶಗಳ ವರೆಗೂ ಪಶ್ಚಿಮದಲ್ಲಿ ಈಜಿಪ್ಟ್, ಗ್ರೀಸ್, ರೋಮ್ ಚಕ್ರಾಧಿಪತ್ಯಗಳ ವರೆಗೂ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸಿ, ಅನೇಕ ದಾಸಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಭಾರತೀಯರ ಆರ್ಥಿಕ ಉನ್ನತಿಗೆ ಕಾರಣರಾಗಿದ್ದರು.

ಶೂದ್ರರು: ಒಹುಸಂಖ್ಯಾತರಾದ ಚತುರ್ಥವರ್ಗದವರನ್ನು ಕೆಲವು ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಗಳು ಸಚ್ಛಿದ್ರ, ಅಸಚ್ಛಿದ್ರರೆಂದು ವಿಭಾಗಿಸಿವೆ. ಬಾದರಿಯ ಮತಾನುಸಾರ ಶೂದ್ರರಿಗೂ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಅಧಿಕಾರವಿದೆ.¹⁶ ಜೈಮಿನಿಯು ರಥಕಾರ, ಸ್ಥಪತಿ, ಸಿಪಾದರಿಗೂ ಅಧಿಕಾರವಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳುವನು.¹⁷ ರಥಕಾರರು ವೈಶ್ಯ ಮತ್ತು ಶೂದ್ರವರ್ಗಗಳಿಗೆ ಸುಧ್ಧಿ ಇರುವ ವರ್ಗದವರೆಂದೂ, ಸೌಧಸ್ತನ ಗೋತ್ರದವರೆಂದೂ, ವರ್ಷಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇವರಿಗೆ ಉಪನಯನವಾಗಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾಚೀನಮೀಮಾಂಸಕರು ಹೇಳುವರು.¹⁸ ಸಿಪಾದಸ್ಥಪತಿ ಯೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಆಧುನಿಕ ಮೀಮಾಂಸಕರು ಸಿಪಾದರಾಜನ ಒಳಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಪತಿ ವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಬೇರಿಸುವ ಪ್ರಾಹ್ಮಣರೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರು. ಇಷ್ಟಾವೃರ್ತ

¹⁵ ಪುರಾಣನಾಮ ಚೂಡಾಮಣಿ—'ವಾಸವಿ'. ಆದರೆ ಮಧ್ಯಾಚಾರ್ಯರು ಮಹಾಭಾರತ ತಾತ್ಪರ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಸರು ಕಾಸಿನರೂವೆಂದೂ ಸತ್ಯವತಿಗೂ ಪರಾಶರರಿಗೂ ವಿವಾಹವಾಗಿದ್ದಿತೆಂದೂ ಹೇಳುವರು — ಮ. ಭಾ. ತಾ.ಸ. X, ೪೦ ff.

¹⁶ ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಾ ಸೂತ್ರ, VI, ೧.೨೭.

¹⁷ ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಾ ಸೂತ್ರ, VI, ೧.೫೧, ೫೨.

¹⁸ ತ್ಯ. ಬ್ರಾ. I, ೧.೪.

ಗಳಲ್ಲಿ “ಇಷ್ಟ”ವು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೂ “ಪೂರ್ತ”ವು ಸರ್ವವರ್ಣದವರಿಗೂ ವಿಹಿತ. ಎರಡರಿಂದಲೂ ಪರಮಪದವಿಯು ಸಿಗುವದು.¹⁹ ವೈಶ್ಯದೇವಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಶೂದ್ರನು ವಾಕಮಾಡಿದ ಅಸ್ತವನ್ನು ಒಲಿಹಾಕಬಹುದು.²⁰ ಶೂದ್ರರಿಗೆ ವೇದಾಧಿಕಾರವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ತತ್ವಗಳನ್ನು ಇತಿಹಾಸ, ಪುರಾಣ, ದೇಶಭಾಷೆಗಳ ಮೂಲಕ ಬೋಧಿಸಲು ಅಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲ. ಗ್ರೀಕರ ಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ ಶೂದ್ರರೆಂಬ ಒಂದು ಜನಾಂಗವು ವಾಯವ್ಯಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿದ್ದಿತೆಂದು ಕಂಡು ಬರುವದು. ಇವರು ಬಹು ಪರಾಕ್ರಮಿಗಳಾಗಿದ್ದು ಅಲಕ್ಷಾಂಡರಿನಂತಹ ಸಿಂಹಾಶ ದಂಡನಾಯಕನನ್ನೂ ಸೋಲಿಸಿದರು. ಶೂದ್ರರಲ್ಲಿ ಮುಖಂಡರಾದವರು ಕುಟುಂಬಿಕ, ಕುಲಕ, ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟ (ರಡ್ಡಿ), ಕುಟುಂಬಿ, ಮಹತ್ತರ ಎಂಬುದಾಗಿ ಗ್ರಾಮಾಧಿಕಾರವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಶಾಸನಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುವದು. ಶೂದ್ರರಲ್ಲಿ ಕೃಷಿ, ಪಶುವಾಲನೆ ಮುಂತಾದ ವೃತ್ತಿಗಳನ್ನನುಸರಿಸಿ ಅನೇಕ ಪಂಗಡಗಳಿರುತ್ತಾದವು. ಜೀವಿಯಿಂದ ಜೇಡ, ಜೇನುಕುರುಂಬ, ಶೋಲಿಗ, ಇರುಳ ಮುಂತಾದವರೂ, ಮೀನುಹಿಡಿಯುವದರಿಂದಲೂ ದೋಣಿ ನಡಿಸುವದರಿಂದಲೂ ಬೆನ್ನ, ತೊರೆಯ, ಕಿಲ್ಲೆ ಕೇತ, ಅಂಬಿಗರೂ, ಪಶುವಾಲನೆಯಿಂದ ಕುರುಬ, ಗೊಲ್ಲ, ಗೌಳಿಗರೂ, ವೃಷಪಾಯದಿಂದ ಗಂಗಡಿಕಾರ, ಆರೆ, ಬಕ್ಕರು, ಬಕ್ಕಲಿಗರೂ, ನಾಡುಗೌಡರೂ, ತಿಗುಳರೂ, ಕಸುಬುಗಳಿಂದ ಮೇದರು, ದರ್ಜಿ, ಕುಂಜಾರ, ಅಗಸ, ನಾಯಿಂದ, ಬಂಜಾರ, ಪಿಂಜಾರಿ, ದೊಂಬ, ಜಟ್ಟಿ ಮುಂತಾದವರೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಜಾತಿಗಳಾದರು. ಇವರಲ್ಲಿಯೂ ಗೋತ್ರಗಳಿವೆ. ಕರ್ಣಾಟಕ ಮತ್ತು ತಮಿಳು ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಇಡಂಗೈ ವಲಂಗೈ (ಎಡಗೈ ಬಲಗೈ) ಎಂಬ ಎರಡು ಮುಖ್ಯ ವಿಭಾಗಗಳಿದ್ದವೆಂದೂ ಜಾತಿ ಮರ್ಯಾದೆಗಳಿಗಾಗಿ ಇವರಲ್ಲಿ ಕಲಹಗಳಾಗುತ್ತಿದ್ದವೆಂದು ಶಾಸನಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುವದು. ಹದಿನೆಂಟು ಸ್ಥೂಯ (ಪಣ, ಬಣ)ಗಳು ದಕ್ಷಿಣ ದೇಶದಲ್ಲಿವೆ. ಪಣಕಟ್ಟು ಎಂಬ ವಿಷಯಗಳನ್ನನುಸರಿಸಿ ಆಯಾ ಜಾತಿ ಮುಖಂಡರು ನ್ಯಾಯತೀರ್ಮಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಇದರಿಂದ ಒಗ್ಗಟ್ಟು, ಧರ್ಮವೂ, ಜಾತ್ಯಂಧಮಾನವೂ ಉಂಟಾಗಿ ವೈಥಾ ಧನವ್ಯಯವಾಗುವದಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಧರ್ಮವ್ಯಾಧಿ ವಿದುರರಂತಹ ಆದರ್ಶ ಶೂದ್ರರು

¹⁹ ಸಂಗಟ್ಟಸ್ತು ಪಿತ್ತಭಿಃ ಸಂಯಮೇನ ಇನ್ವಾಪೂರ್ತೇನ ಪರಮೇರ್ಷೀಮನ್-ಶುಗ್ X, ೧೪-೮ ; ಇನ್ವಾಪೂರ್ತಮವತುನಃ ಪಿತ್ವಣಾಮಹಂದದೇ ಹರಸಾದೈವ್ಯೇನ—ಅಥರ್ವ. II, ೧೨-೪೦.

²⁰ ಆಪ. ಧ. ಸೂ. II, ೨-೩, ೧-೪.

ಅಧ್ಯಾತ್ಮ ವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಅಗ್ರಗಣ್ಯರಾಗಿದ್ದರು. ಮಹಾರಾಜರ ಶುಭ ಸಾಮುದ್ರಿಕ ಲಕ್ಷಣವಾದ ಹುಲರೇಖೆಗೆ ತಮ್ಮ ಭುಜಾಗ್ರದಲ್ಲಿರುವ ನೇಗಿಲೇ ಕಾರಣವೆಂದು ತೊದ್ದರು ಹೆಮ್ಮೆಪಡುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನು ವರ್ಣಿಸಿರುವನು.¹¹

ಸ್ತ್ರೀಯರು: ವೇದಯುಗದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಸ್ಥಾನಮಾನಗಳನ್ನು ಹಿಂದೆ ಸೂಚಿಸಿದೆ. ಸ್ಮೃತಿಕಾರರು ಸ್ತ್ರೀಯರಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿಸೀ ಮತ್ತು ಸದ್ವ್ಯೋವಧು ಗಳೆಂಬ ಎರಡು ವಿಧವೆಂದೂ ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿಸಿಯರಿಗೆ ಉಪನಯನವೂ ಎಂಟು ವರ್ಷಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆಯೇ ಸಮಾವರ್ತನವೂ ನಡೆಯಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುವರು. ವಧುವಿಗೆ ಯಜ್ಞೋಪವೀತಧಾರಣೆಯೂ ವಿಹಿತ.¹² ಆದರೆ ಈಚಿನ ಸ್ಮೃತಿಗಳು ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಉಪನಯನ ವಿಧಿಯು ಹಿಂದಿನಕಾಲದಲ್ಲಿದ್ದಿತೆಂದೂ ಕಲಿವರ್ಜ್ಯ ವೆಂದೂ ಹೇಳುವವು.¹³ ಮಹಾಶ್ವೇತೆಯು ಯಜ್ಞೋಪವೀತವನ್ನೂ ಭಸ್ಮ ತ್ರಿಪುಣ್ಣವನ್ನೂ ಧರಿಸಿದಳೆಂದು ಬಾಣನು ವರ್ಣಿಸಿರುವನು. ಉಪನೀತರಾದ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಸ್ವಗೃಹದಲ್ಲಿಯೇ ಭಿಕ್ಷೆಯನ್ನೆತ್ತಬೇಕು ಮತ್ತು ಅಣ್ಣ, ತಂದೆ ಅಥವಾ ಪತಿಯಿಂದ ಅಧ್ಯಯನಮಾಡಬೇಕು. ದ್ವಿಜಾತಿ ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ದೇವೀ, ಭಗವತೀಯೆಂದು ಸಂಚೋಧಿಸಬೇಕು. ಕಾಮಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಲೇಖನ ವಾಚನ ಮುಂತಾದ ಕಲೆಗಳನ್ನು ಕಲಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಪತಂಜ ಲಿಯು ಆಪಿಶಲಾ, ಕಾಶಕೃತ್ಯಾ, ಆಚಾರ್ಯ ಎಂಬ ಉದಾಹರಣೆಗಳಿಂದ ಸ್ತ್ರೀಯರು ವ್ಯಾಕರಣ ಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಅಧ್ಯಾಪಕೆಯರಾಗಿದ್ದರೆಂದು ಸೂಚಿಸುವನು. ಶಕುಂತಲೆಯು ಪತ್ರಲೇಖನದಲ್ಲಿ ಕುಶಲಳಾಗಿದ್ದಳು. ಮಾಲತೀ ಮತ್ತು ಮಾಧವರ ತಂದೆಗಳು ಕಾಮನದಕಿಯೊಡನೆ ಒಂದೇ ಗುರುವಿನ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಯನಮಾಡಿದರೆಂದು ಭವಭೂತಿಯು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಸಹಾ ಧ್ಯಯನವು (Co-education) ಇದ್ದಿತೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಮುಖ್ಯ ಸಂಸ್ಕಾರವಾದ ವಿನಾಹದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಮಂತ್ರಗಳ ಅರ್ಥವು ತಿಳಿದಿರಬೇಕು. ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿಯೂ ದೇಶಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅನೇಕ ಕವಯಿತ್ರಿ

¹¹ ನೃಪಲಪದಹುಲರೇಖಲಕ್ಷಣಮಾ ಭು | ಜಾಗ್ರಹುಲರೇಖಲೇ ಮೂಲಮಸುಚು ಕೋಟಿ | ಕೊಂಡುಲಗ ಧಾನ್ಯರಾಸುಲ ಪಂಡ ವೀಟಿ | ಸುಜನ ಭಜನೈಕ ವಿಖ್ಯಾತಿ ತೊದ್ದ ಜಾತಿ ||—ಯಮಕೃಮಾಲ್ಯದ.

¹² ಹಾರೀತಸ್ಮೃತಿ ; ಗೋಭಿಲ ಗೃಹ್ಯಸೂತ್ರ. II, ೧-೧೯.

¹³ ಪುರಾಣಶ್ಲೋಕಾನಾಂ ಮೌಢ್ಯೇ ಬಸ್ಮನಮಿತ್ಯತಃ | ಅಧ್ಯಾಪನಂಚವೇದಾನಾಂ ಸಾವಿತ್ರೀವಾಚನಂ ತಥಾ ||—ಯಮಸ್ಮೃತಿ ; ಸಂಸ್ಕಾರಪ್ರಕಾಶ, ಪು. ೪೦೨.

ಯರಿದ್ದರು. ಜೈನರಲ್ಲಿ ದಿಗಂಬರ ಪಂಗಡದವರು ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಅಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಮೋಕ್ಷವಿಲ್ಲವೆಂದು ಮೇಳಿರೂ ಇತರ ಪಂಗಡಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ದೀಕ್ಷೆಯಿದೆ. ಬೌದ್ಧರಲ್ಲಿ ಮೊದಮೊದಲು ಗೌತಮಬುದ್ಧನು ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಕೊಡಲು ಸಮ್ಮತಿಸದಿದ್ದರೂ ಅನಂತರ ಅನೇಕ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಭಿಕ್ಷುಣಿಯರಾಗಿ ಧರ್ಮಗಾಥಾ ಮುಂತಾದ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿ ಮತಪ್ರಚಾರಮಾಡಿದರು. ಸ್ತ್ರೀಸಿಂಧೆಯು ಪ್ರಸಂಹದ ಎಲ್ಲ ಮತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡುಬರುವಂತೆ ಭಾರತೀಯ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡುಬರುವದು. ಆದರೆ ಭರತಖಂಡದಲ್ಲಿ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ತತ್ವಗಳೇ ಮುಖ್ಯವಾದುದರಿಂದ ನಹಿಸಿಂದಾನ್ಯಾಯದಂತೆ²⁴ ಸಿಂದಾವಾಕ್ಯಗಳು ವೈರಾಗ್ಯಸ್ತುತ್ಯರ್ಥವೇ ಏನಾ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಗ್ರಹಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮವೇ ಅತ್ಯುತ್ತಮವೆಂದು ಅನೇಕ ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಕರು ವಾದಿಸುವರು. ಗೃಹಸ್ಥನಿಂದಲೇ ಇತರ ಆಶ್ರಮಗಳು ಪೋಷಿತವಾಗಿವೆ. ಗೃಹಸ್ಥನಿಗೆ ಗೃಹಿಣಿಯೇ ಛೇದನಾ. ಗೃಹಿಣಿಯರ ಪ್ರಶಂಸೆಯು ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿದೆ.²⁵

ಧರ್ಮಾರ್ಥಗಳು ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಿವೆ. ಸ್ತ್ರೀಯು ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಲ್ಲದ ಕಾಮಕೃಷ್ಣ ಪ್ರಜೆಗೂ ಮೂಲ; ಸ್ತ್ರೀಯು ಗೃಹಲಕ್ಷ್ಮಿ; ಎಂತಹ ನೀಚನಾದ ಗಂಡನನ್ನೂ ಅಗ್ನಿ ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿ ಹಿಂಬಾಲಿಸುವಳು. ವೈರಾಗ್ಯವೆಂಬ ನೆಪದಿಂದ ಸ್ತ್ರೀಸಿಂಧೆಮಾಡುವರು ಮಹಾವಾತಕರೆಂದು ವರಾಹಮಿಹಿರನು ಮೇಳಿರುವನು²⁶. ಭವಭೂತಿಯೂ ಶ್ರೀ ಸೀತಾರಾಮರ

²⁴ ನಹಿ ನಿನ್ತಾ ನಿಸ್ಸಂಸಿತ್ತಿ ತುಂ ಪ್ರವರ್ತತೇ | ಅಸಿ ತದಿತ್ತರದ್ವಿಧೇಯಂ ಪ್ರಶಂಸಿತುಮ್ ||

²⁵ ಗೃಹಿಣೀ ಸಚಿವಃ ಸರ್ವಮಿಥಃ ಪ್ರಿಯಶಿಷ್ಯಾ ಲಲಿತೇ ಕಲಾವಿಘ್ನಾ | ಕರುಣಾವಿಮುಖೇನ ಮೃತುನಾ ಪರಶಾಂ ತ್ಯಾಂವದ ಕಿಂ ನಮೇತ್ ತಮ್ || ಪ್ರೇಮೋ ಮಿತ್ರಂ ಬನ್ಧುತಾವಾ ಸಮಗ್ರಾ ಸರ್ವೇಕಾಮಾಃ ಶಿವಧರ್ಷಿಣಿವಿಶಂವಾ | ಸ್ತ್ರೀಕಾಂಕ್ಷಾರ್ಥಧರ್ಮದಾರಾಶ್ರಯಂ ಕಾಮಿತ ಸ್ತ್ರೀಂ ನಂ ವತ್ಯೋರ್ಜಾತಮಸ್ತು ||

ಕಾಲಿದಾಸ—ರಘುವಂಶ. VIII, ೬೬

²⁶ ಯೇ ಪ್ರಪಂಗಳಾನಾಂ ಪ್ರವವನ್ನಿದೋಷಾನ್ ತೈರಾಗ್ಯಮಾರ್ಗೇಣ ಗುಹಾನ್ ವಿಹಾಯ | ತೇ ದುರ್ಜನಾಮೇಮನಸೋವಿತರ್ಕಃ ಸದ್ಭಾವವಾಕ್ಯಾನಿನತಾನಿ ತೇಷಾಮ್ || ಪ್ರಬ್ಧುತಸತ್ಯಂ ಕತರೋಽಂಗನಾನಾಂ ದೋಷಸ್ತುಯೋನಾಚರಿತೋ ಮನುಷ್ಯಃ | ಧಾಪ್ಸ್ಯೇನ ಪುಂಃ ಪ್ರಮದಾನಿರಕ್ತಾ ಗುಣಾಧಿಕಾಸ್ತಾಮನುನ್ಯಾತ್ರಚೋಕ್ತಮ್ || (ಯತನಾರ್ಯಸ್ತು ಪೂಜ್ಯತೇ ರಮಂತೇ ತತ್ಪ್ರದೇವತಾಃ). ಜಾಯಾವಾಸ್ಯಾಪ್ತನಿತ್ರಿವಾಕ್ಯಾತ್ಸಂಭವಃ ಸ್ತ್ರೀ ಕೃತೋನ್ಯತಾಮ್ | ಹೇ ! ಕೃತಧ್ವಾಸ್ತಯೋರ್ನಿನ್ದಂ ಕುರ್ವ

ಅದರ್ಶದಾಮ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೃದಯಂಗಮವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವನು.²⁷ ಇಂತಹ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳು ಹದಿಬದೆಯ ಧರ್ಮದಂತಹ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡುಬರುವದು. ಮಾತೃ ಅಧಿಕಾರವಿರುವ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಅಲ್ಲದೆ ಭರತಖಂಡದ ಇತರ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ತ್ರೀಯರು ರಾಜ್ಯಭಾರವನ್ನು ಕೂಡ ವಹಿಸಿದ್ದರು. ಕರ್ಣಾಟಕದಲ್ಲಿ ವಿಜ್ಞಿಕಾ, ಚಂದಲಾ, ಶಾಂತಲಾ, ಭೈರಾದೇವಿ ಮುಂತಾದವರೂ ಅಂಧ್ರದೇಶದ ಕಾಕಾತೀಯ ರುದ್ರಾಂಬಾ, ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ಅಹಲ್ಯಾಬಾಯಿ, ಝಾನ್ಸಿ ರಾಣಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀಬಾಯಿ, ಚಾಂದ್‌ಬೀಬಿ, ರಸ್ತಿಯಬೀಗಂ, ನೂರ್‌ಬಹಾನ್ ಮುಂತಾದವರು ನಮ್ಮ ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿರುವರು.

ವೇಶ್ಯೆಯರು: ಎಲ್ಲ ಪ್ರಾಚೀನ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ವೇಶ್ಯೆಯರಿಗೆ ಸ್ಥಾನವಿದ್ದಿತೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುವದು. ಭರತಖಂಡದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ಸ್ವೀಯ, ಪರಕೀಯ, ಸಾಧಾರಣಾ ಎಂದು ವಿಭಾಗಿಸಿ ಸಾಧಾರಣಾ ಸ್ತ್ರೀಯರಲ್ಲಿ ಗಣಿಕಾ, ವೇಶ್ಯಾ, ನಟೀ, ಅಬ್ಜಕಾ, ಅಭಿಸಾರಿಕಾ, ಅಪ್ಸರಾ, ಉರ್ವಶೀ, ಕುಲಟಾ, ಕುಟ್ಟಿನೀ, ಕುಂಭದಾಸೀ ಮುಂತಾದ ಭೇದಗಳಿದ್ದವು.²⁸ ಸಾಧಾರಣಾ, ಬಾರಾ, ನಟೀ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿಯೇ ಕಂಡುಬರುವದು. ಮಹಾವ್ರತದಲ್ಲಿ ಕುಂಭದಾಸಿಗಳು ಮಾರ್ಬಾಲೀಯ ಅಗ್ನಿ ಸುತ್ತಲೂ ನರ್ತನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಗಣಿಕೆಯರು ಚತುಷ್ಟಸ್ಥಿ ಕಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಣತರಾಗಿರಬೇಕು.²⁹ ಪಂಚಚೂಡರೆಂಬ ಅಪ್ಸರಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಹುಟ್ಟಿದವರು ವೇಶ್ಯೆಯರು. ಇವರು ರಾಜರ ಆಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಅಡಪ, ದರ್ಪಣ ಮುಂತಾದ ಮಂಗಳದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ರಾಜರಿಗೆ ಅಂಗರಕ್ಷಕರಾಗಿಯೂ ಅಂತಃಪುರದಲ್ಲಿ ಸೇವಕೆಯ

ತಾಂವಕುತಃ ಸುವಿಮಃ || ಅಹೋಧಾಪ್ಸರಮಸಾಧೂನಾಂ ನಿಸ್ತತಾಮನಫಾಸ್ತಿಯಃ |
ಮುಷ್ಣಾತಿವಿವ ಚಾರಾಣಾಂ ತಿಪ್ತಚಾರೇತಿ ಜಲ್ಪತಾಮಃ || ಪುರುಷಶ್ಚಟುಲಾನಿಕಾಮಿನಿ
ನಾಂ ಕುರುತೇಯಾನಿರಹೋ ತಾಸಿವಶ್ಯಾತ್ | ಸುಕೃತಜ್ಞತಯೋಗನಾಗತಾಸೂಪಗುಃ
ಪ್ರವಿಶನ್ತಿ ಸಪ್ತಜಹ್ನಮಃ |

ಬೃಹತ್ಸಂಹಿತಾ. ಅ. ೭೪.

²⁷ ಅದ್ವೈತಂ ಸುವಿಮುಖಯೋರನುಗುಣಂ ಸರ್ವಾಸ್ತವಸ್ಥಾ ಸುಯದ್ವಿಶ್ರಾಮೋ
ಹೃದಯಸ್ಯಯತ್ರ ಜರಸಾತಸ್ತಿಸ್ತಹಾರ್ಯೋರಸಃ | ಕಾಲೇನಾವರಣಾಸಿಯುತ ರಿಣತೋ
ಯತ್ಸಹಸಾರೇಸ್ತಿತಂ ಸೌಖ್ಯಂ ತಸ್ಯಸುಮಾನುಷಸ್ಯ ಕಥಮಪ್ಯೇಕಂ ಹಿತತ್ವಾಪ್ಯತೇ ||—

ಉತ್ತರ ರಾಮಚರಿತ.

²⁸ Ludwik: *Vēṭiyā—Synonyms and Aphorisms. Bhāratīya Vidyā*, IV. pt. 1-2.

²⁹ ಕಾಮಸೂತ್ರ, I. ೩-೨೦.

ರಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತಿದ್ದರು. ಚಂದ್ರಗುಪ್ತ ಮೌರ್ಯನು ಯವನ ಕಸ್ಯೆಯರನ್ನು ಅಂಗರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ನಿಯಮಿಸಿದ್ದನು. ಹರ್ಷನು ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಗಣಿಕೆಯರು ಹೆಣ್ಣು ಆನೆಗಳ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಹಿಂಬಾಲಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಸ್ಮೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ವೇಶ್ಯಾಧರ್ಮವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.⁸⁰

ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ದೇವದಾಸಿಯರು ವಂಶಪರಂಪರೆಯಾಗಿ ಸೇವೆಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು.⁸¹ ಇವರಿಗೆ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದಲ್ಲಿ ಭಾವಿನೀ ಎಂಬ ಹೆಸರಿದ್ದಿತು.⁸² ದಕ್ಷಿಣದೇಶದ ಮುಖ್ಯ ದೇವಾಲಯಗಳೆಲ್ಲ ಸಂಗೀತ ನಾಟ್ಯಸೇವೆಗಾಗಿ ದೇವದಾಸಿಯರಿಗೆ ಮನೆ, ಹೊಲ, ಮುಂತಾದುವನ್ನು ದಾನಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಶಾಸನಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುವದು. ಅನೇಕ ವೇಶ್ಯೆಯರು ವಿದ್ಯಾವಂತರೂ ಕವಿಗಳೂ ಆಗಿದ್ದರು. ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ದೇವದಾಸಿಯರು ಗುಪ್ತ ರಾಜಕೀಯತಂತ್ರಗಳನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದು ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಗ್ರೀಕರ “ಹೆಟೈರೆ” ಅಂತೆ ವಿಜಯನಗರದ ವೇಶ್ಯೆಯರು ಗೌರವಸ್ಥರಾಗಿದ್ದರೆಂದೂ, ಮಹರ್ನವಮಿಯದಿನ ಎಲ್ಲರೂ ಸೇರಿ ತಮ್ಮ ಕಲಾಕೌಶಲ್ಯವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂದೂ ಪೋರ್ಚುಗೀಸ್ ಪ್ರವಾಸಿಗಳು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವರು.

ಅಂತ್ಯಜರು : ವೇದಯುಗದಲ್ಲಿ ಚಣ್ಡಾಲ ಪುಲ್ವಸರನ್ನು ಅಸ್ಪೃಶ್ಯರೆಂಬುದಾಗಿ ಗಣಿಸಿದ್ದರೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಆಧಾರಗಳಿಲ್ಲ. ಪ್ರಾಚೀನ ಸ್ಮೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕೇವರ್ಣಗಳು ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯಜರು ಚತುರ್ಥ ವರ್ಣದವರೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುವದು. ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೮ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಿಂದೀಚೆಗೆ ಅಸ್ಪೃಶ್ಯರೆಂಬ ಭಾವವು ಬೆಳೆದಂತೆ ತೋರುವದು. ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯನು ತನ್ನ ದೃಷ್ಟಾರ್ಥದ ಫಲವಾಗಿ ಚಣ್ಡಾಲನಾಗಿ ಹುಟ್ಟುವನೆಂದು ಹೇಳಿದೆಯೇ ಹೊರತು ಇಲ್ಲಿ ಅಸ್ಪೃಶ್ಯತಾಭಾವವು ಕಂಡುಬರುವದಿಲ್ಲ.⁸³

⁸⁰ ಗಾ XXII, ೨೭ ; ಮನು IV.೨೦೯ ; IX.೨೫೯ ; ಯಾಜ್ಞ. II.೨೯೦ ; ನಾರದಸ್ಮಿತಿ ಪುಂಸ. ೭೮-೭೯. ಮತ್ಸ್ಯಪುರಾಣ. ಅ. ೭೯ ; ಅ. ೨೨೭-೧೪೪.೫.

⁸¹ ರಾಜತರಂಗಿಣಿ IV, ೨೬೯. E. I. II, p. II, p. ೨೨೭ ; E. I. XI, ೨೬. ೨೨ ; E. I. XIII, p. ೫೮.

⁸² ಭಾವ ಎಂದರೆ ದೇವತಾಭಿಮಾನ. “ ರತಿದೇವಾದಿ ವಿಷಯಾ. . . ಭಾವ ಇತಿ ಪ್ರೋಕ್ತಃ ” — ಕಾವ್ಯವೃತ್ತಾಶ IV, ೩೫.

⁸³ ಕುಪ್ಪಾಯಚರಣಾ. . . ಶ್ವಯೋನಿವಾ ಸೂಕರಯೋನಿವಾ ಚಣ್ಡಾಲಯೋನಿವಾ || ಬೃಹದಾರಣ್ಯ, ಭಾಸ್ಕರೇಗೃ ಉಪನಿಷತ್ತು.

ಸರ್ವೋದವರೂ ಕೂಡ ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಅಸ್ಪೃಶ್ಯರೆಂಬುದನ್ನು ನಾವು ಗಮನಿಸಬೇಕು. ಅಸ್ಪೃಶ್ಯತೆಗೆ ಮುಖ್ಯ ಕಾರಣಗಳು:—(೧) ಜನ್ಮ, (೨) ಮಹಾವಾತಕಗಳು, (೩) ಮತಭೇದಗಳು,³⁴ (೪) ಕೆಲವು ಜೀವನೋಪಾಯಗಳು,³⁵ (೫) ಕೆಲವು ಅವಸ್ಥೆಗಳು,³⁶ (೬) ಕೆಲವು ದೇಶಗಳೂ ಜನರೂ,³⁷ (೭) ಹೇಯವಾದ ಕರ್ಮಗಳು,³⁸ (೮) ಕತ್ತಿ ನಾಯಿ ಹಲ್ಲಿ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಸಂಪರ್ಕ.³⁹ ಚಣ್ಡಾಲನ ನೆರಳಿನಿಂದ ದೋಷವಿಲ್ಲ.⁴⁰ ರಾಜ ಮಾರ್ಗಗಳು ಸೂರ್ಯ ಮತ್ತು ವಾಯುಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ಯಾವಾಗಲೂ ಶುದ್ಧ.⁴¹ ವಿಷ್ಣು ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಯೂ ಯಾತ್ರೈ, ವಿವಾಹ, ಯಜ್ಞ ಉತ್ಸವ, ಸಂಗ್ರಾಮ, ಅಗ್ನಿತ್ಯಾತ ಮುಂತಾದ ಸಮಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಸ್ಪೃಶ್ಯತೆಯಿಲ್ಲ.⁴²

³⁴ ಶೈವಾನ್ ಪಾಶುಪತಾನ್ ಸ್ಪೃಷ್ವಾಪ್ಸಲೋಕಾಯತಿಕ ನಾಸ್ತಿ ಕಾನ್ | ವಿಕರ್ಮ ಸ್ಥಾನ್ ದ್ವಿಜಾನ್ ಶೂದ್ರಾನ್ ಸವಾಸಾಜಲಮಾವಿಶೇತ್ || ಮಿತಾಕ್ಷರ ಯಾಜ್ಞ III, ೩೦. ಬೌದ್ಧಾನ್ ಪಾಶುಪತಾನ್ ಜೈನಾನ್ ಲೋಕಾಯತಿಕ ಕಾಪಿಲಾನ್ | ವಿಕರ್ಮ ಸ್ಥಾನ್ ದ್ವಿಜಾನ್ ಸ್ಪೃಷ್ವಾಪ್ಸಲೋಕಾಯತಿಕ ||—ಸ್ಮೃತಿ ಚಂದ್ರಿಕಾ. I. ಪು. ೧೧೮.

³⁵ ದೇವಲಕಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಸೋಮವಿಕ್ರಯಮಾಡುವವನು, ಇತ್ಯಾದಿ.

³⁶ ರಜಸ್ವಲಾ, ಜಾತಾಶೌಚ, ಮೃತಾಶೌಚ, ಶವ ಮತ್ತು ಶ್ಮಶಾನಸಂಪರ್ಕ.

³⁷ ಮೇಚ್ಚ, ಚೀಣ, ಹೂಣ, ಇತ್ಯಾದಿ.

³⁸ ಕೈವರ್ತ, ಮೃಗಯು ನಾಶಿತ, ವ್ಯಾಧ, ಸೌನಿ, ಶಾಕುನಿಕ, ರಜಕ.

³⁹ ಅಪ ಧ. ಸೂ. I, ೫-೧೫. ೧೬.

⁴⁰ ಮನು V, ೧೩೩; ವಿಷ್ಣು. ಧ ಸೂ. ೨೩-೫೨. ಮೇಧಾತಿಥಿ ಮನು. IV, ೧೩೦

⁴¹ ಯಜ್ಞ. I, ೧೯೪.

⁴² ವಿಷ್ಣ್ವಾಲಯ ಸಮೀಪಸ್ಥಾನ್ ವಿಷ್ಣು ಸೇವಾರ್ಥಮಾಗತಾನ್ | ಚಣ್ಡಾಲ ಪುಕ್ತಸಾ ನ್ಯಾಪಿ ಸ್ಪೃಷ್ವಾಪ್ಸನಸ್ಥಾನಮಾಚರೇತ್ ||—ನಿತ್ಯಾಚಾರಪದ್ಧತಿ. ಪು. ೧೩೦. ದೇವ ಯಾತ್ರಾ ವಿವಾಹೇಷು ಯಜ್ಞ ಪ್ರಕರಣೇಷುಚ | ಉತ್ಸವೇಷು ಚಸರ್ವೇಷು ಸ್ಪೃಷ್ವಾ ಸ್ಪೃಷ್ವರ್ನವಿದ್ಯತೇ || ಅತ್ರಿ. ೨೪೯. ಗ್ರಾಮೇತುಯತ್ರ ಸಂಸ್ಪರ್ಷಾರ್ಯಾತ್ರಾ ದೇವ ಗೃಹೇಷು ಚ | ಗ್ರಾಮಸಂಧೂಷಣೇ ಚೈವ ಸ್ಪೃಷ್ವದೋಷೋ ನವಿದ್ಯತೇ ||—ಸ್ಮೃತಿ ಚಂದ್ರಿಕಾ. ಪು. ೧೧೯. ಸಂಗ್ರಾಮೇ ಹಟ್ಟಮಾರ್ಗೇಚ ಯಾತ್ರಾ ದೇವಗೃಹೇಷು ಚ | ಉತ್ಸವಕ್ರತು ತೀರ್ಥೇಷು ವಿಷ್ಣು ಗ್ರಾಮದೇಶಯೋಃ | ಮಹಾಜಲಸಮೀಪೇಷು ಮಹಾ ಜನವರೇಷು ಚ | ಅಗ್ನಿತ್ಯಾತೇ ಮಹಾಪತ್ನ ಸ್ಪೃಷ್ವಾಸ್ಪೃಷ್ವರ್ನದುಷ್ಯತಿ || ಪ್ರಾಪ್ಯ ಕಾರೀಂದ್ರಿಯಂ ಸ್ಪೃಷ್ಯಮಸ್ಪೃಷ್ಯತೀತರೇಂದ್ರಿಯಂ | ತಯೋಶ್ಚ ವಿಷಯಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ಸ್ಪೃಷ್ಯಾಸ್ಪೃಷ್ಯಭಿಧಾನತಃ || ಸ್ಮೃತ್ಯರ್ಥಸಾರ. ಪು. ೭೦. ಪರಾ. ಮಾಧ II. ೧. ಪು. ೧೧೫.

ಹರಿಜನರಿಗೆ ವೈದಿಕಕರ್ಮಗಳಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮಗಳೂ ವಿಷ್ಣು ಪೂಜೆಯೂ ವಿಹಿತ.⁴⁸ ಅಂತ್ಯಜರು ಭೈರವಪೂಜೆಮಾಡಬೇಕೆಂದು ದೇವೀ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಎಲ್ಲ ಪ್ರತಿಲೋಮಜಾತಿಗಳಿಗೂ ವ್ರತಗಳಿವೆ.⁴⁹

ಫಾಹಿಯಾನ್, ಯುವಾನ್ ಚಾಂಗ್, ಇತ್ಸಿಂಗ್, ಅಲ್ ಬೆರೂನಿ ಮುಂತಾದ ವಿದೇಶೀಯ ಪ್ರವಾಸಿಗಳು ಭರತಖಂಡದಲ್ಲಿ ಚಂಡಾಲರಿಗೆ ಊರಿನ ಹೊರಗೆ ವಾಸಸ್ಥಾನವಿದ್ದಿತೆಂದೂ, ಅವರು ಊರಿನ ಒಳಕ್ಕೆ ಬಂದರೆ ಇತರರಿಗೆ ಎಚ್ಚರಿಕೆ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರೆಂದೂ ಹೇಳಿರುವರು. ಆದರೆ ಬಾಣನು ಕಾದಂಬರಿಯಲ್ಲಿ ಚಣ್ಡಾಲಕನ್ಯೆಗೆ ರಾಜಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶವಿದ್ದಿತೆಂದು ಹೇಳುವನು. ಕಾಲಕ್ರಮೇಣ ಅಸ್ಪೃಶ್ಯತಾನಿಯಮಗಳು ಕಟುತರವಾದವು. ಆದರೂ ನಂದನಾರ ರಂತಹ ಶಿವಭಕ್ತರೂ ಕೆಲವರು ಆಳ್ವಾರರೂ ಅಸ್ಪೃಶ್ಯರಾಗಿದ್ದರೂ ಸರ್ವವರ್ಣಗಳ ಜನರಿಂದಲೂ ಗೌರವ ಹೊಂದಿದರು. ಶ್ರೀಶಂಕರರು ಮನೀಷಾಪಂಚಕದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಿಯಾದವನು ಚಣ್ಡಾಲನಾಗಲೀ ದ್ವಿಜನಾಗಲೀ ಗುರುವೆಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಶ್ರೀ ರಾಮಾನುಜರು ಅಂತ್ಯಜರಿಗೆ ತಿರುಕ್ಕುಲತ್ತಾರ್ ಎಂದು ಹೆಸರಿಟ್ಟು ಕೆಲವು ಹಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು. ವೀರಶೈವರು ಸ್ವಲ್ಪಶ್ವಲ್ಪಶ್ವಲ್ಪ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಲೆಕ್ಕಿಸಲಿಲ್ಲ. ಹರಿದಾಸಕೂಟದವರು ಊರಹೊರಗಿರುವವನು ಹೊಲೆಯನಲ್ಲ, ದುಷ್ಕರ್ಮಮಾಡುವವನೇ ನಿಜವಾದ ಹೊಲೆಯನೆಂದು ಸರ್ವದವರ ದುರಭಿಮಾನವನ್ನು ಖಂಡಿಸಿರುವರು. ಹೀಗೆ “ಹರಿಜನೋದ್ಧಾರ” ಕಾರ್ಯವು ನಡೆಯುತ್ತಲೇ ಬಂದಿತು. ಹತ್ತೊಂಬತ್ತನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಿಂದ ಭರತಖಂಡದಲ್ಲಿ ಜಲುವಳಿಗಳುಂಟಾಗಿ ಹರಿಜನರಿಗೆ ನ್ಯಾಯಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ನ್ಯಾಯಸಮತ್ವವು ಸಿಕ್ಕಿದೆ.

ಆಶ್ರಮಗಳು : ವರ್ಣಗಳು ಸಮಾಜಜೀವನದ ವಿಭಾಗಗಳು. ಆಶ್ರಮಗಳು ವ್ಯಕ್ತಿಜೀವನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಿವೆ.⁵⁰ ಮಾನವನಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಸಹಜವಾದ ಆಹಾರ, ನಿದ್ರಾ, ಭಯ, ಕಾಮಗಳೆಂಬ ಮೂಲಭಾವಗಳನ್ನು ಸಂಸ್ಕರಿಸಿ ಚತುರ್ವಿಧ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳಾದ ಧರ್ಮ, ಅರ್ಥ, ಕಾಮ, ಮೋಕ್ಷಗಳ ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ತೋರಿಸಲು ಆಶ್ರಮವ್ಯವಸ್ಥೆಯು

⁴⁸ ಶ್ರವಣಾತ್ಮೀರ್ತನಾಧ್ಯಾತ್ಮನಾತ್ ಪೂಯನ್ತ್ರೇನಾ ವಸಾಯಿನಃ | ತತ್ರ ಬ್ರಹ್ಮಮಯ ಸ್ಥೇಶಃ ಕಿಮುತೇಕ್ಷಾ ಭಿಮರ್ಶಿನಃ ||—ಶ್ರೀ ಭಾಗವತ. X. ೭೪-೪೪.

⁴⁹ ಮಿತಾಕ್ಷರಯಾಜ್ಞ. III. ೨೬೨.

⁵⁰ ಶೈಶವೇಭ್ಯಸ್ತ ವಿದ್ಯಾನಾಂ ಯಾವನೇ ವಿಷಯೈಷಿಷಾಮ್ | ವಾರ್ಧಕೈ ಮುನಿವೃತ್ತಾನಾಂ ಯೋಗೇನಾನ್ತೇ ತನುತ್ವಜಾಮ್ || ರಘುವಂಶ.

ವರ್ವಾಟಾಗಿದೆ. ನಾಲ್ಕು ಮೂಲಭಾವಗಳು, ನಾಲ್ಕು ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳು, ನಾಲ್ಕು ವರ್ಣಗಳು ನಾಲ್ಕು ಆಶ್ರಮಗಳು ಹೀಗೆ ಒಂದನ್ನೊಂದು ಹೊಂದು ಕೊಂಡಿವೆ.

ಮೂಲಭಾವ Basic Instinct	ಸಂಸ್ಕೃತಭಾವ Sublimation	ಸಮಾಜಜೀವನ ವರ್ಣಗಳು	ವ್ಯಕ್ತಿಜೀವನ ಆಶ್ರಮಗಳು
ಭಯ ಕಾಮ ಆಹಾರ ನಿದ್ರಾ (ಆಲಸ್ಯ)	ಅಭಯ (ಮೋಕ್ಷ) ಧರ್ಮಾವಿರುದ್ಧ ಕಾಮ ಅರ್ಥ ಧರ್ಮ ಜಾಗೃತಿ	ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ವೈಶ್ಯ ಶೂದ್ರ	ಸನ್ಯಾಸ ವಾನಪ್ರಸ್ಥ ಗೃಹಸ್ಥ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ

ಆಶ್ರಮ ಎಂಬ ಪದವು ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಾಗಲೀ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಾಗಲೀ ಕಂಡುಬರುವದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ, ಗೃಹಸ್ಥ, ವಾನಪ್ರಸ್ಥ ಮತ್ತು ಯತಿಗಳ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಆಶ್ರಮವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ವರ್ಣವ್ಯವಸ್ಥೆಯಂತೆಯೇ ಪ್ರಾಚೀನ. ನಾಲ್ಕು ಆಶ್ರಮಗಳ ತತ್ವಗಳು ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿವೆ.⁴⁶ ಅತ್ಯಾಶ್ರಮಿ ಅಥವಾ ಅಂತ್ಯಾಶ್ರಮಿಯೆಂಬ ಪದವು ಶ್ವೇತಾಶ್ರತರದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವದು.⁴⁷ ಜಾಬಾಲೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಮ ವಿಧಿಗಳು ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ. ಪಾಣಿನಿಯು ಪಾರಾಶರ್ಯ, ಕರ್ಮಂದ, ಮನ್ವರಿ, ಭಿಕ್ಷು ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸಿರುವನು.⁴⁸ ಸಮುಚ್ಚಯದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಒಂದಾದ ಮೇಲೆ ಮತ್ತೊಂದು ಆಶ್ರಮವು ವಿಹಿತ.⁴⁹ ಕೆಲವರು ವಾನಪ್ರಸ್ಥ ಸನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮಗಳು ಕಲಿವರ್ಜ್ಯವೆಂದು ಹೇಳುವರು. ವಿಷ್ಣುವಾಗಿ ಜಾಬಾಲ ಶ್ರುತಿಯು ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯದಿಂದಲೇ ಸನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಹೋಗಬಹುದೆಂದು

⁴⁶ ಐ. ಬ್ರಾ. ೩೩-೧೧ ; ಛಾಂ. II, ೨೨-೧ ; V, ೧೦-೧ ; ಬೃಹ. ಉಪ. VI, ೨-೧ ; VI, ೫-೨ ; ಮುಣ್ಡಕ III, ೨-೬ ;

⁴⁷ ಶ್ವೇ. VI, ೨೧.

⁴⁸ ಪಾರಾಶರ್ಯ ಶಿಲಾಲಿಖ್ಯಾಂ ಭಿಕ್ಷು ನಟಸೂತ್ರಯೋಃ | ಕರ್ಮನೃತ್ಯ ಕೃಶಾಶ್ವಾದಿನಃ | ಮಸ್ತು ರಮಸ್ತು ರಿಣೌ ವೇಣುಪರಿವ್ರಾಜಕಯೋಃ || ಪಾಣಿನಿ. VI, ೧-೧೬೪.

⁴⁹ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ III, ೪-೪೦. ದಕ್ಷಸ್ಮೃತಿ. I, ೮೯. ಮನು. IV, ೧.

ಹೇಳುವರು.⁵⁰ ಬಾಧಾದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮವೇ ಸರ್ವೋತ್ತಮ.⁵¹ ಸನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮವು ಪ್ರಹ್ಲಾದನ ಮಗನಾದ ಅಸುರ ಕಪಿಲನಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿ ವಾಯುತೆಂದೂ ವೇದವಿರುದ್ಧವೆಂದೂ, ಆದುದರಿಂದ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಋಣತ್ರಯ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮವೇ ಉತ್ತಮವೆಂದು ಪಂಡಿತರು ಹೇಳುವರು.⁵² ಮುಕ್ತಿಸಾಧನೆಗೆ ಶರೀರ ಪಾಟವವು ಅವಶ್ಯಕ. ಅಂತಹ ದೇಹವನ್ನು ನಮಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಪಿತೃಗಳಿಗೂ ಆಧ್ಯಾತ್ಮ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮನ್ನು ಪ್ರಚೋದಿಸುವ ಅಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ, ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪ್ರಸಾದಿಸಿರುವ ಋಷಿಗಳಿಗೂ ಸಲ್ಲಬೇಕಾದ ಋಣಗಳನ್ನು ತೀರಿಸುವದು ಮನುಷ್ಯನ ಕರ್ತವ್ಯವಾಗಿದೆ. ಎಷ್ಟು ವರ್ಷಗಳಾದಮೇಲೆ ಸನ್ಯಾಸವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬಹುದು.⁵³ ಎಲ್ಲ ಆಶ್ರಮಗಳಿಗೂ ಸಮಾನಫಲವಿದೆ ಯೆಂದು ಆಪಸ್ತಂಬರು ತೀರ್ಮಾನಿಸಿರುವರು.⁵⁴

ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ : ಗರ್ಭಾಷ್ಟಮವರ್ಷದಲ್ಲಿ ವಸಂತಋತುವಿನಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ನಿಗೂ, ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಗ್ರೀಷ್ಮಋತುವಿನಲ್ಲಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೂ, ಹದಿನಾಲ್ಕು ಹದಿನಾರನೆಯ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಶರದೃತುವಿನಲ್ಲಿ ವೈಶ್ಯನಿಗೂ ಉಪನಯನವಾಗಬೇಕೆಂಬ ಸಾಮಾನ್ಯ ನಿಯಮವಿದೆ. ದಣ್ಣ, ಕೌಪೀನ, ಮೌಞ್ಜೀ, ಶಿಖಾ, ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ ಕೃಷ್ಣಾಜಿನಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯ ಚಿಹ್ನೆಗಳು. ಶಿಖೆಗಳನ್ನು ಪ್ರವರಸಂಖ್ಯಾನುಸಾರ, ಗೋತ್ರಾನುಸಾರ ಅಥವಾ ಕುಲಪದ್ಧತಿ ಪ್ರಕಾರ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ವಾಸಿಷ್ಠರಿಗೆ ಬಲಗಡೆಯಲ್ಲೂ, ಕಾತ್ಯಪರಿಗೆ ಎರಡುಕಡೆಯಲ್ಲೂ, ಆಂಗಿರಸರಿಗೆ ಪಂಚಚೂಡಗಳೂ, ಭಾರ್ಗವರಿಗೆ ಮುಣ್ಡನವೂ ವಿಹಿತ. ಅಥವಾ ಪಶ್ಚಾಚ್ಚೂಡ, ಪುರಶ್ಚೂಡ (ದ್ರವಿಡ ದೇಶದಲ್ಲಿ), ವಟಪತ್ರಾಕಾರದ ಶಿಖೆಯನ್ನೂ ಧರಿಸಬಹುದು. ಶಿಖೆಯಿಲ್ಲದೆ

⁵⁰ ಜಾಬಾಲ್ಗೋಪನಿಷತ್ತು ; ಅಪ. ಧ. ಸೂ. II, ೯-೨೧-೨ ; II, ೯-೨೨-೨, ೮. ಯಾಜ್ಞ. III, ೫೬. ವಸಿಷ್ಠ. VIII, ೩,

⁵¹ ಗೌತಮ. III, ೧-೩೫, ಚೌ. II, ೬-೨೯.

⁵² ಏಕಾಶ್ರಮ್ಯಂತಾಚಾರ್ಯಾ ಅಪ್ರಜನನತ್ವಾದಿತರೇಷಾಮ್ | ತತ್ತೋದಾಹರಣಿ ಪ್ರಾಹ್ಲಾದಿವೈ ಕಪಿಲೋ ನಾಮಾಸುರ ಆಸ | ಸ ಏತಾನ್ಘೋದಾಂಶ್ಚಕಾರ ದೇವೈಃ ಸ್ಪರ್ಧಮಾನಸ್ತಾನ್ತನೀಸೀ ನಾದ್ರಿಯೇತ|| ಬೌ. ಧ. ಸೂ. II, ೬-೨೯. ೪೨-೩.

⁵³ ಬೌ. ಧ. ಸೂ. II, ೧೦-೫.

⁵⁴ ತೇಷು ಸರ್ವೇಷು ಯಥೋಪದೇಶಮವ್ಯಗ್ರೋ ವರ್ತಮಾನಃ ಕ್ಷೇಮಂಗೆಚ್ಛತಿ— ಅಪ. II, ೯-೨೧-೨ ; ನತು ತಚ್ಚೈಷ್ಯಮಾಶ್ರಮಾಣಾಮ್ II, ೯-೨೪. ೧೪.

ಇರಬಾರದು.⁵⁵ ಆಪಸ್ತಂಬ ಮನುಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯು ಮುಣ್ಣಿನಮಾಡಿಸಿ ಕೊಳ್ಳಬಹುದು, ಅಥವಾ ಶಿಖಿಯನ್ನೋ ಜಟಿಯನ್ನೋ ಧರಿಸಬಹುದೆಂದು ವಿಕಲ್ಪ ಹೇಳಿರುವರು.⁵⁶ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯು ಸಮಿತ್ತಾಣಿಯಾಗಿ ಆಚಾರ್ಯನನ್ನು ಸಮೀಪಿಸಿ ಗೋತ್ರಸೂತ್ರಪ್ರವರಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಅಭಿವಾದನ ಮಾಡಿ ಗಾಯತ್ರೈಪದೇಶವಾದ ಅನಂತರ ಸ್ವಶಾಖಾಧ್ಯಯನವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಬೇಕು. ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗೆ ಅಭಿವಾದನ, ನಮಸ್ಕಾರ, ಪ್ರದಕ್ಷಿಣ, ಶೌಚ, ಭಿಕ್ಷಾಕ್ರಮ, ಇಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹ, ಆಚಾರ್ಯಶುಶ್ರೂಷಾ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ನಿಯಮಗಳಿವೆ. ಕೆಲವು ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಗಳು ಹನ್ನೆರಡು, ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ಅಥವಾ ನಲ್ವತ್ತೆಂಟು ವರ್ಷಗಳ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯವನ್ನು ವಿಧಿಸಿರುವವು. ಆದರೆ ನಲ್ವತ್ತೆಂಟು ವರ್ಷ ಅಥವಾ ಯಾವಜ್ಜೀವ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯೆಯು ವೇದ ವಿರುದ್ಧವೆಂದು ಶಬರಸ್ವಾಮಿಗಳು ಹೇಳುವರು.⁵⁷ ಧರ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯು ಸ್ನಾತಕನಾಗಬೇಕು.⁵⁸

ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮ : ಸ್ನಾತಕನು ಗುರ್ವನುಜ್ಞೆಯನ್ನು ಪಡೆದು ವಿವಾಹ ವಾಗಬೇಕು. ಕನ್ಯೆಗೆ ಸಮೋದರರಿವಬೇಕು. ಧರ್ಮಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ನಗ್ನಿಕಾ ವಿವಾಹ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಿವಾಹಗಳಿರಡೂ ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ. ಕನ್ಯೆಯ ತಂದೆಯು ಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿವಾಹಮಾಡದೇ ಇದ್ದರೆ ರಜೋದರ್ಶನಾನಂತರ ಮೂರು ತಿಂಗಳು ಅಥವಾ ಮೂರು ವರ್ಷ ಕಾದು ತಾನೇ ಪತಿಯನ್ನು ವರಿಸಬಹುದು.⁵⁹ ಪಾರಸ್ಕರ ಗೃಹ್ಯಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ⁶⁰ ಮದುವೆಯ ಮೂರುದಿನ ಪತಿಪತ್ನಿಯರು ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯವನ್ನು ವಾಲಿಸಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ದಿನ ಚತುರ್ಥೀಕರಣ (ನಿಷೇಕ)

⁵⁵ ಅಮೇಧ್ಯವಾ ಏತಚ್ಚಿರೋ ಯದಶಿಖಮ್ | ಕಾರಕ. ಗೃ. ಸೂ. ೪೦-೭ ;

⁵⁶ ಆಪ. ಧ. ಸೂ. I, ೧-೨. ೩೧ ಮನು. II, ೨೧೯.

⁵⁷ ಶಾಬರಭಾಷ್ಯ ಜೈ. I, ೩-೮-೪.

⁵⁸ ವೇದಾಧ್ಯಯನಮೇವ ಪೂರ್ವಮಭಿನಿವೃತ್ಯ ಅನಂತರಂ ಧರ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಃ | ವೇದಮಧೀತೃನತ್ವರಿತೇನ ಸ್ನಾತವ್ಯಮ್ | ಅನಂತರಂ ಧರ್ಮೋ ಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯ ಇತಿ "ಅಥ" ಶಬ್ದಸ್ಯಾರ್ಥಃ | ಧರ್ಮಾಯ ಹಿ ವೇದವಾಕ್ಯಾನಿ ವಿಚಾರಯತುಂ ಅನಧೀತವೇದೋನ ಶಕ್ಯುರ್ಯಾತ್ | ಅತಃ—ಏತಸ್ಮಾತ್ಕಾರಣಾತ್, ಅನಂತರಂ ಧರ್ಮೋಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯ ಇತಿ "ಅತಃ" ಶಬ್ದಸ್ಯಾರ್ಥಃ || ಶಾಬರಭಾಷ್ಯ.

⁵⁹ ತ್ರೀನೈತುನತೀತ್ಯಸ್ಯಯಂಯುಜ್ಞೇತ ಅನಿನ್ದಿತೇನ ಉತ್ಸೃಜ್ಯ ಪಿತ್ರಾಲಂಕಾರಾನ್ — ಗೃ. ೧೮-೨೦-೨೩ ; ಮನು. XI, ೯೯-೯೦ ; ಬೌ. ಧ. ಸೂ. IV-೧-೧೪ ; ವಸಿಷ್ಠ ೧೭-೭೭. ೬೮.

⁶⁰ ಪಾರ. ಗೃ. ಸೂ. I, ೮.

ವಾಗಬಹುದೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಪೌಢಾವಿವಾಹವು ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ. ಆಶ್ವಲಾಯನರು ಇದಕ್ಕೆ ಸಮ್ಮತಿಸದೆ ಮೂರು ಅಥವಾ ಹನ್ನೆರಡು ದಿನಗಳು ಕಳೆಯಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುವರು.⁶¹ ಹರ್ಷಚರಿತೆಯಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷದ ರಾಜ್ಯಶ್ರೀಗೆ ಮದುವೆಯಾದ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲೇ ನಿರ್ವೇಕವೂ ಆಯಿತೆಂದು ಬಾಣನು ಹೇಳುವನು.⁶²

ಮೇಲಿನ ವರ್ಣದವರು ಕೆಳಗಿನ ವರ್ಣಗಳ ಹೆಂಗಸರನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಬಹುದು. ಬೌಧಾಯನರು ಉಪನಯನವಿಲ್ಲದವರೊಡನೆ ಭೋಜನ, ಸ್ತ್ರೀಯರೊಡನೆ ಭೋಜನ, ಪರ್ಯುಪಿತಾನ್ನ (ತಂಗಳನ್ನ) ಭೋಜನ, ಮಾತುಲಪಿತೃಷ್ವಸ್ಯದುಹಿತೃಗಮನ ಮುಂತಾದುವು ದಕ್ಷಿಣದೇಶದ ಆಚಾರಗಳೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಆದರೆ ಯಮ-ಯಮಿಯರ ಕಥೆ⁶³, ಪೃಥಿಯ (ಕುನ್ತಿ) ಮಗನಾದ ಅರ್ಜುನನು ತನ್ನ ತಾಯಿ ಸಹೋದರನಾದ ವಸುದೇವನ ಮಗಳು ಸುಭದ್ರೆಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾದುದೂ ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ಕೂಡ ಈ ಪದ್ಧತಿ ಇದ್ದಿತೆಂದು ಸೂಚಿಸುವವು.⁶⁴ ಸ್ಮೃತಿ ಮುಕ್ತಾಫಲ, ಧರ್ಮಸಿಂಧು ಮುಂತಾದ ನಿಬಂಧನಗಳಲ್ಲಿ ದಾಕ್ಷಿಣಾತ್ಯರು ಕೆಲವರು ತಮ್ಮ ಸ್ವಂತ ಸಹೋದರಿಯ ಮಗಳನ್ನೇ ಮದುವೆಯಾಗುವರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ವಿವಾಹವಿಧಾನಗಳು ಆರು ಎಂದು ಆಸಸ್ತಮ್ಬ ವಸಿಷ್ಠರೂ, ಎಂಟು ಎಂದು ಇತರರೂ ಹೇಳುವರು.⁶⁵ ಯಾವ ಧರ್ಮ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಮಾಂಗಲ್ಯದ ಉಲ್ಲೇಖ ಕಂಡುಬರುವದಿಲ್ಲ. ನಾಸಿಕಾಭರಣವು ಕೂಡ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧ ನೆಯ ಶತಮಾನದನಂತರ ಆರ್ಯರಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ಬಂದಿತು. ನಿರ್ದುಷ್ಟ್ಯಳಾದ ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಿ ಸರಿಯಾದ ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆ ಬಿಟ್ಟರೆ ಅಂತಹವನಿಗೆ ರಾಜದಂಡವು ವಿಧಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು ಅಂತಹವನು ಕತ್ತೆಯ ಚರ್ಮವನ್ನು ಧರಿಸಿ

⁶¹ ಆಶ್ವ. ಗೃ. ಸೂ. I, ೮-೧೦ ; I, ೭-೨. ಇದು ವಿವೇಹದೇಶದ ಪದ್ಧತಿಯೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರನಾದ ನಾರಾಯಣನು ಹೇಳುವನು.

⁶² ಹ. ಚ. ಉಚ್ಚಾಸ್ತ IV. ಹರ್ಷನು ವೈಶ್ಯನಾದರೂ ಅವನ ಅಳಿಯನಾದ ಗ್ರಹ ವರ್ಮನು ಕ್ಷತ್ರಿಯನು.

⁶³ ಋಗ್. X, ೧೬-೧, ಶತ. ಬ್ರಾ. I, ೮-೩-೬. ಖಿಲಸೂಕ್ತ—*Aufrecht's Ed.* II, p. ೭೬ ff.

⁶⁴ ಕುಮಾರಿಲರು ಸುಭದ್ರೆಯು ನಿಜವಾಗಿ ಕೃಷ್ಣನ ಸೋದರಿಯಲ್ಲ ವೆಂದೂ, ವಸುದೇವನ ತಾಯಿಯ ಮಗಳೋ ಅಥವಾ ವಸುದೇವನ ತಂದೆಯ ಸಹೋದರಿಯ ಮಗಳೋ ಆಗಿದ್ದಳೆಂದು ಪರಿಹಾರ ಹೇಳಿರುವರು.

⁶⁵ ಬ್ರಾಹ್ಮ, ಪ್ರಾಜಾಪತ್ಯ, ಆರ್ಷ, ದೈವ, ಗಾನ್ಧರ್ವ, ಆಸುರ, ರಾಕ್ಷಸ, ಪೃಶಾಚ.

ಆರು ತಿಂಗಳು ವರೆಗೂ ಏಳು ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಭಿಕ್ಷೆಯೆತ್ತಿ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.⁶⁶ ಪರಿವೇದನೆ (ಕಿರಿಯರು ಮೊದಲು ವಿವಾಹವಾಗುವದು) ನಿಸಿದ್ಧ. ಬಹುಪತ್ನೀತ್ವವು ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಡದಿದ್ದರೂ ಏಕಪತ್ನೀವ್ರತವೇ ಶಾಸ್ತ್ರಾನ್ವಯವಾದ ಧರ್ಮ.⁶⁷ ಬಹುಪತ್ನೀತ್ವವು (Polyandry) ಶಾಸ್ತ್ರವಿರುದ್ಧ. ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಜಟಿಲಾಗೌತಮಿಯು ಏಳು ಗಂಡರನ್ನೂ, ವಾರ್ಕೀ ಎಂಬುವಳು ಹತ್ತು ಜನ ಸಹೋದರರಾದ ಪ್ರಾಚೀತಸರನ್ನು ಪತಿಗಳಾಗಿ ಹೊಂದಿದ್ದರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ದ್ರೌಪದಿಯ ವಿಷಯವಾಗಿ ಕುಮಾರಿರೂ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಒಂದು ವಿಧವಾಗಿ ಪರಿಹಾರವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.⁶⁸ ಟಿಬೆಟ್ ನೇಪಾಳ ಪ್ರಾಂತಗಳಲ್ಲಿ ಈಗಲೂ ಬಹುಪತ್ನೀತ್ವವು ಕಂಡುಬರುವದು.

ದಾಂಪತ್ಯವಿಚ್ಛೇದ ಮತ್ತು ಪುನರ್ವಿವಾಹಗಳ ವಿಷಯವಾಗಿ ಧರ್ಮ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳಿವೆ. ಹಿಂದೂವಿವಾಹವು ಕರಾರಲ್ಲ, ಒಂದು ಸಂಸ್ಕಾರ. ಆದುದರಿಂದ ತ್ಯಜನ, ಅಗಲಿಕೆ ಅಥವಾ ಸ್ವೈರವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಹಿಂದೂ ವಿವಾಹವು ರದ್ದಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಬ್ರಾಹ್ಮ, ಆರ್ಷ, ದೈವ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಜಾಪತ್ಯ ವಿವಾಹಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ಸಂದರ್ಭದಿಂದಲೂ ವಿಚ್ಛೇದವಿಲ್ಲ. ಕಾಟಿಲ್ಯನು ಗಂಡಹೆಂಡತಿಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರಿಗೆ ದ್ವೇಷವಿದ್ದ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ವಿವಾಹವು ರದ್ದಾಗದೆಂದೂ ಪರಸ್ಪರ ದ್ವೇಷವಿದ್ದು ಪ್ರಾಣಾಪಾಯವಾಗುವ ಸಂಭವವಿದ್ದರೆ ದಾಂಪತ್ಯವಿಚ್ಛೇದವಾಗಬಹುದೆಂದು ಹೇಳುವನು.⁶⁹ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೀತರರಲ್ಲಿ “ಸೋಡಿಚೀಟಿ”, “ಉಡ್ಡ್ವಿ” ಮುಂತಾದ ಪದ್ಧತಿಗಳಿವೆ.

ಪುನರ್ವಿವಾಹವಾದ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಮೂರು ವಿಧವೆಂದು ನಾರದಸ್ಮೃತಿಯೂ ಏಳು ವಿಧವೆಂದು ಕಾಶ್ಯಪ ಬೌದ್ಧಾಯನ ಸ್ಮೃತಿಗಳೂ ಹೇಳುವವು. ವಾಚಾ ದತ್ತಾ, ಮನೋದತ್ತಾ, ಕಂಕಣ ಕಟ್ಟಿಸಿಕೊಂಡವಳು, ಧಾರಾದತ್ತಾ, ಪಾಣಿ ಗೃಹೀತೆ—ಇವರೈವರ ವಿವಾಹವೂ ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಇವರು ಪುನರ್ಭೂ (ಪುನಃವಿವಾಹಿತ) ಗಳಾಗಬಹುದು. ಸಪ್ತಪದಂಗತಾ ಮತ್ತು ಪ್ರಸೂತಳು ಪುನರ್ಭೂ ಆಗಲಾರಳು. ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಪುನರ್ವಿವಾಹ

⁶⁶ ಸ್ತ್ರೀರತ್ನಂ ದುಷ್ಕಲಾದಪಿ—ಮನು. II, ೨೩೮ ; ಪ್ರತಿಗೃಹ್ಯ ತು ಯಃ ಕನ್ಯಾಮ ದುಷ್ಪಾಮುತ್ಸೃಜೇನ್ನರಃ | ಸವಿನೇಯಸ್ತು ಕಾಮೋಽಪಿ ಕನ್ಯಾಂ ತಾಮೇವಚೋದ್ವಹೇತ್ ||—ನಾರದಸ್ಮೃತಿ ; ಆಪ. ಧ. ಸೂ. I.೧೦-೨೮-೧೯.

⁶⁷ ಆಪ. ಧ. ಸೂ. II, ೫-೧೧, ೧೨, ೧೩.

⁶⁸ ತನ್ಮವಾರ್ತಿಕ, ಪು. ೨೦೯ ; ಮಹಾಭಾರತ ತಾತ್ಪರ್ಯ ನಿರ್ಣಯ, XVII.

⁶⁹ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರ III, ೩.

ವಾಗಬಹುದೆಂದು ಪರಾಶರ, ನಾರದಸ್ಮೃತಿಗಳೂ ಅಗ್ನಿ ಪುರಾಣವೂ ಹೇಳುವವು⁷⁰. ಪರಾಶರ ಮಾಧವೀಯದಲ್ಲಿ ಇದು ಕಲಿವರ್ಜ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಆದರೇ ಅದೇ ಗ್ರಂಥವು ಪರಾಶರಸ್ಮೃತಿಯು ಕಲಿಯುಗಕ್ಕಾರ್ಯೇ ನಿರ್ಮಿತವಾಯಿತೆಂದು ಹೇಳುವದು. ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ಇದು ಸಪ್ತಪದಂಗತಾಪ್ರಸೂತರಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸುವದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಅಥರ್ವವೇದದಲ್ಲಿ ಪುನರ್ವಿವಾಹವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದೆ⁷¹. ಸ್ಮೃತ್ಯರ್ಥಸಾರದಲ್ಲಿ ಈ ವಿವಿಧಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳು ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ⁷². ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ದಮಯಂತಿಗೆ ಪುನರ್ವಿವಾಹಪ್ರಯತ್ನವು ನಡೆಯಿತೆಂದು ಹೇಳಿದೆ⁷³. ಆದರೆ ಆದಿಪರ್ವದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘತಮ ಋಷಿಯು ನಿಯೋಗ, ಪುನರ್ವಿವಾಹಪದ್ಧತಿಗಳನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸಿದನೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ⁷⁴. ಆಪಸ್ತಮ್ಬರೂ ಪುನರ್ವಿವಾಹವನ್ನು ಖಂಡಿಸಿರುವರು⁷⁵. ಗುಪ್ತಸಮ್ರಾಟನಾದ ಇಮ್ಮಡಿ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನು ತನ್ನ ಬಾಲ್ಯದಿಂದ ರಾಮಗುಪ್ತನನ್ನು ಕೊಂದು ವಿಧವೆಯೂ ಅಣ್ಣನ ಹೆಂಡತಿಯೂ ಆದ ಧ್ರುವಾದೇವಿಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾದನೆಂದು ವಿಶಾಖದತ್ತನ “ದೇವೀಚಂದ್ರಗುಪ್ತ” ನಾಟಕದಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುವದು. ಕ್ರಿಸ್ತಶಕ ಆರನೆಯ ಶತಾಬ್ದದ ವರೆಗೆ ಕೆಲವು ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ವಿಧವಾವಿವಾಹ ಪದ್ಧತಿಯಿದ್ದಂತೆ ಕಂಡುಬರುವದು.

ಸ್ವಯಂವರ ಮತ್ತು ಗಾಂಧರ್ವವಿವಾಹಪದ್ಧತಿಯು ಕ್ಷತ್ರಿಯರಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಶತಾಬ್ದದ ವರೆಗೂ ಇದ್ದಿತು. ಬಿಲ್ಲಣನು ವಿಕ್ರಮಾಂಕದೇವ ಚರಿತೆಯಲ್ಲಿ ಚಾಳುಕ್ಯ ಆರನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನನ್ನು ಚಂದ್ರಲೇಖಿಯು ವರಿಸಿದಳೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿರುವನು. ರಾಜಪುತ್ರರಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಪದ್ಧತಿಯಿದ್ದಿತೆಂದು ಪೃಥ್ವೀರಾಜನ ಕಥೆಯಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುವದು. ವೇದಯುಗದಲ್ಲಿ ಪರದಾಪದ್ಧತಿಯು ಇರಲಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಪಾಣಿನಿಯು⁷⁶ ರಾಣಿಯರು ಅನೂರ್ಯಂ

⁷⁰ ನಷ್ಟೇ ಮೃತೇ ಪ್ರವ್ರಜತೇ ಕ್ಲಿಬೇಚಪತೀಪತಾ | ಪಂಚಸ್ವಾಪತ್ನು ನಾರೀಣಾಂ ಪತಿಸ್ತೋಽವಿಧೀಯತೇ || ಪರಾಶರ IV, ೩೦ ; ನಾರದ-ಸ್ತ್ರೀಪುಂಸ ೯೭ ; ಅಗ್ನಿಪುರಾಣ 154-56.

⁷¹ ಅಥರ್ವ V-17-8. 9 ; IX, ೫-೨೭. ೨೮.

⁷² ಸ್ಮೃತ್ಯರ್ಥಸಾರ. ಪು. ೧೨

⁷³ ವನಪರ್ವ. ೭೦-೨೪.

⁷⁴ ಆದಿಪರ್ವ. ೧೦೪-೩೪. ೩೭.

⁷⁵ ಆಪ. ಧ. ಸೂ. II, ೬-೧೩-೩.

⁷⁶ ಪಾಣಿನಿ, III, ೨-೩೬.

ಪಶ್ಯರೆಂದು ಹೇಳುವುದರಿಂದಲೂ ಮಹಾಭಾರತ,⁷⁷ ರಾಮಾಯಣಗಳಲ್ಲಿ ದ್ರೌಪದಿ ಮತ್ತು ಸೀತಾದೇವಿಯರು ಪರದಾಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೬ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಿಂದ ರಾಜವಂಶದವರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಈ ಪದ್ಧತಿಯು ಇದ್ದಿತೆಂದು ಊಹಿಸಬಹುದು. ಸೀತೆಯನ್ನು ಖೇಚರರೂ ಕೂಡ ನೋಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿರಲಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಆದರೆ ಆಪತ್ನಮಯ, ಸ್ವಯಂವರ, ಯಜ್ಞ ಮತ್ತು ವಿವಾಹ ಸಮಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೊರಗೆ ಬರುವುದು ದೋಷವಲ್ಲವೆಂದು ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ದ್ರೌಪದಿಯು ವಿವಾಹಿತಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ಸಭೆಗೆ ಎಳೆಯುವುದು ಪ್ರಾಚೀನಧರ್ಮಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವೆಂದು ತನ್ನ ಸ್ವಯಂವರವಿವಾಹವಾದ ದಿನದಿಂದ ಅದುವರೆಗೂ ಪರವುರುವುದು ತನ್ನನ್ನು ನೋಡಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿರುವಳು.⁷⁸ ರಾಜ್ಯಶ್ರೀಯೂ ಪತ್ರಲೇಖಿಯೂ ಅವಗುಂಠನವನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದರೆಂದು ಬಾಣನು ಹೇಳಿರುವನು.⁷⁹ ಶಕುಂತಲೆಯೂ ದುಷ್ಯಂತನ ಸಭೆಗೆ ಬಂದಾಗ ಅವಗುಂಠನವನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಂಡಿದ್ದಳು. ಆದುದರಿಂದ ಪರದಾಪದ್ಧತಿಯು ವಿದೇಶೀಯರಿಂದ ಬಂದುದಲ್ಲವೆಂದೂ ಉತ್ತಮಕುಲದವರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ವಿವಾಹಾನಂತರ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿದ್ದಿತೆಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು.

ವಿಧವೆಯರಿಗೆ ಕೇಶವಪನ ಅನುಮರಣಗಳು ವೇದಯುಗದಲ್ಲಿರಲಿಲ್ಲ. ಏಳನೆಯ ಶತಾಬ್ದದ ವರೆಗೂ ಮುಂಡನಪದ್ಧತಿಯು ಇರಲಿಲ್ಲ. ಬಾಣನು ಏಕವೇಣೀ ಬಂಧನವು ವಿಧವೆಯ ಚಿಹ್ನೆಯೆಂದು ಹೇಳಿರುವನು.⁸⁰ ಬೌದ್ಧಾಯನ ಪಿತೃಮೇಧ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ⁸¹ ಶವದಹನ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಗಂಡಸರು ಮಾತ್ರ ವಪನ ಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದೂ, ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಖಂಡಿತವಾಗಿ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಮನು ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯರು ಕೂಡ ವಪನವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳಲಿಲ್ಲ. ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಶತಮಾನದ ನಂತರ ಸ್ವಾನ್ದವುರಾಣದ “ವಿಧವಾ ಕಬರೀಬಸ್ತೋ”

⁷⁷ ಮಹಾಭಾರತ. ಶಲ್ಯ ೨೯-೭೪ ; ಸಭಾ. ೬೯-೯. ರಾಮಾಯಣ. ಅಯೋಧ್ಯಾ. ೧೧೬-೨೨೮ ; ೩೩-೮.

⁷⁸ ಧರ್ಮ್ಯಾಂ ಸ್ತ್ರಿಯಂ ಸಭಾಂಘೋರ್ವೇ ನನಯಂತೀತಿನಃ ಶ್ರುತಮ್ | ಸ ನಷ್ಟಃ ಕೌರವ್ಯೇಷು ಪೂರ್ವೇ ಧರ್ಮಃಸನಾತನಃ ||

⁷⁹ ಹರ್ಷಚರಿತ IV. ಕಾದಂಬರಿ. ೯೯.

⁸⁰ ಹರ್ಷಚರಿತ VI. ಜನಿತವೇಣೀಬನ್ಧಾನಿ, ನಿರಂಜನರಂಜನಾರೋಚೀಂಷಿ ಚಪಕಮಧುನಿ ಮುಖಿಕಮಲ ಪ್ರತಿಬಿಮ್ಬಾನ್ಯದೃಶ್ಯಂತ ಭಟೀನಾಮ್ ||

⁸¹ ಬಾ. I, ೪-೩ ; II, ೩-೧೭. ಏತಸ್ಮಿನ್ಕಾಲೇಸ್ಯಾಮಾತ್ಯಾಕೇಶಶ್ಚ ಶೂಣಿ ವಾಪಯನ್ತೇ ಯೇಸಂನಿಧಾನೇ ಭವನ್ತಿ, | ನಸ್ತ್ರೀಣಾಂ ಕೇಶವಪನಂ ವಿದ್ಯತೇನಚಿತಿಃ ನೇಷ್ಟಕಾನಪುನರ್ದಾಹೋ ದಾರುವತ್ಸ್ತ್ರೀಣಾಂ ಪಾತ್ರಾಣಿ ಭವನ್ತೀತಿ ವಿಜ್ಞಾಯತೇ ||

ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕಕ್ಕೆ ವಿಸರ್ಜಿತಾರ್ಥಮಾಡಿದುದರಿಂದಲೂ⁸² ವಿಧವೆಯರು ಸನ್ಯಾಸಿಗಳಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯವನ್ನು ಪಾಲಿಸಬೇಕೆಂಬ ಭಾವನೆಯಿಂದಲೂ ಮುಣ್ಡನ, ಶ್ರೇತ ಅಥವಾ ರಕ್ತವಸ್ತ್ರಧಾರಣೆ, ಉಪವಾಸ, ಏಕಭುಕ್ತಿ ಮುಂತಾದ ನಿಯಮಗಳು ಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ಬಂದವು. ಯಾವ ಪ್ರಾಚೀನಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ಬಲಾತ್ಕಾರವಾಗಿ ವಪನವು ವಿಧಿಸಿಲ್ಲ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಲ್ಲಿಯೂ ತೆಂಗಲೆ ಮುಂತಾದ ಪಂಗಡಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದ್ಧತಿಯಿಲ್ಲ.

ಸಹಗಮನ—ಅನುಮರಣ: ಋಗ್ವೇದದ ಮಂತ್ರ ಒಂದಕ್ಕೆ ಆಧುನಿಕರು ಮಾಡಿರುವ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮಸೂತ್ರ⁸³ ಒಂದನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟರೆ ಮತ್ತಾವ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದಲೂ ಸಹಗಮನ ಪದ್ಧತಿಗೆ ಪ್ರಮಾಣಿಸಿಕ್ಕುವದಿಲ್ಲ. “ಕ್ಯಾಥೈ” ಎಂಬ ವಾಯವ್ಯಪ್ರಾಂತದ ಒಂದು ಜನಾಂಗದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಈ ಪದ್ಧತಿಯಿದ್ದಿತೆಂದು ಸ್ವಾಭಾವಿ ಎಂಬ ಗ್ರೀಕ್ ಗ್ರಂಥಕಾರನು ಹೇಳುವನು. ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ವಸುದೇವನ ಹೆಂಡತಿಯರಾದ ದೇವಕೀ, ಭದ್ರಾ, ರೋಹಿಣೀ, ಮದಿರೆಯರು ಅಗ್ನಿ ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿದರೆಂದೂ, ಕೃಷ್ಣನ ಪತ್ನಿಯರಲ್ಲಿ ರುಕ್ಮಿಣೀ, ಗಾನ್ಧಾರೀ, ಶೈಬ್ಯಾ, ಹೈಮವತೀ, ಜಾಮ್ಬವತಿಯರೂ ಸಹ ಗಮನಮಾಡಿದರೆಂದೂ ಆದರೆ ಕೌರವರ ಹೆಂಡತಿಯರಾಗಲೀ ಸತ್ಯಭಾಮೆಯಾಗಲೀ ಅಗ್ನಿ ಪ್ರವೇಶಮಾಡಲಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ. ಕೌಸಲ್ಯೆ, ಕೈಕಯೀ, ಸುಮಿತ್ರೆಯರು ದಶರಥನ ಮರಣಾನಂತರ ಸಹಗಮನ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ. ರಾಮಾಯಣದ ಉತ್ತರ ಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ರಾಮಣಿಪೀಡಿತಳಾದ ಒಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಿಯು ಸತಿಯಾದಳೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.⁸⁴ ಆದರೆ ಸ್ಮೃತಿಗಳು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಸಹಗಮನ ಮಾಡಕೂಡದೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳುವವು.⁸⁵ ಮೇಧಾತಿಥಿಯು ಕೂಡ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಅನುಮರಣವು ಅಶಾಸ್ತ್ರೀಯ

⁸² ಸ್ವಾನ್ದ. III-೭-೫೦.

⁸³ ಮೃತೇ ಭರ್ತೃಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಂ ತದನ್ವಾರೋಹಣಂವಾ | ವಿಷ್ಣುಂ. ಧ. ಸೂ.

೨೫-೧೪.

⁸⁴ ರಾಮಾಯಣ, ಉತ್ತರಕಾಂಡ. ೧೭-೧೫,

⁸⁵ ಮೃತಾನುಗಮನಂ ನಾಸ್ತಿಬ್ರಾಹ್ಮಣ್ಯಾ ಬ್ರಹ್ಮಶಾಸನಾತ್ | ಇತರೇಷಾಂತು ವರ್ಣಾನಾಂ ಸ್ತ್ರೀಧರ್ಮೋಽಯಂಪರಃಸ್ಮೃತಃ || ನಮ್ರಿಯೇತ ಸಮಂಭರ್ತೃಬ್ರಾಹ್ಮಣೀ ಶೋಕಮೋಹಿತಾ | ಪ್ರವ್ರಜ್ಯಾಗತಿಮಾಘ್ನೇತಿ ಮರಣಾದಾತ್ಮಘಾತಿನೀ || ಯಾಸ್ತ್ರೀ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಜಾತೀಯಾಮೃತಂಪತಿಸುನುವ್ರಜೀತ್ | ಸಾಸ್ವರ್ಗಮಾತ್ಮಘಾತೇನ ನಾತ್ಮಾನಂನಪತಿನ ಯೇತ್ || ಪೈಶೇನಸೀ, ಆಂಗಿರಾ, ವ್ಯಾಘ್ರಪಾದ, ಉಶನ—ಅಪರಾರ್ಕ. ಪು. ೧೧-೨.

ಅಧರ್ಮವೆಂದು ಹೇಳುವನು.⁸⁶ ಪತಿಯು ಸತಿಯ ಅನುಮರಣದಿಂದ ಪಾಪ ವಿಮುಕ್ತನಾಗುವನೆಂಬುದು ಕೇವಲ ಸ್ತುತ್ಯರ್ಥವೆಂದೂ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಅನ್ಯಾರೋಹಣವು ನಿತ್ಯಷ್ಟವೆಂದು ನಿಬಂಧಗಳು ಹೇಳುವವು.⁸⁷ ಆದರೆ ಕಾಲ ಕ್ರಮೇಣ ಕೆಲವರು ಕ್ಷತ್ರಿಯರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇದ್ದ ಪದ್ಧತಿಯು ಶ್ಲಾಘ್ಯವೆಂದು ಇತರ ವರ್ಣದವರೂ ಅನುಸರಿಸಲಾರಂಭಿಸಿದರು. ಭರತಖಂಡದ ಎಲ್ಲ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡುಬರುವ ಮಹಾಸತಿಹಲ್ಲು, ವೀರಹಲ್ಲುಗಳು ಅನೇಕ ಶಾಸನಗಳು ನಿರ್ದರ್ಶನಗಳಾಗಿವೆ. ವಿಲಿಯಂ ಬೆಂಟಿಂಕನು ಸಹಗಮನಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುವದಕ್ಕೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಹಿಂದೆ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೮೧೮ ರಲ್ಲಿ ಕಾಶಿ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ೩೪೩ ಸಹಗಮನಗಳು ಮಾತ್ರ ನಡೆದವೆಂದೂ ಆದರೆ ಕಲ್ಕತ್ತ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ೧೪೮೫ ನಡೆದವೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುವದು. ಬಂಗಾಳದಲ್ಲಿ ಸಹಗಮನಪದ್ಧತಿಯು ಇಷ್ಟು ಅಧಿಕವಾಗಿದ್ದುದಕ್ಕೆ ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿರುವ ದಾಯಭಾಗನ್ಯಾಯವು ಮಿತಾಕ್ಷರನ್ಯಾಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಆಸ್ತಿಯ ಮೇಲೆ ಹಕ್ಕು ಕೊಟ್ಟಿರುವದೇ ಕಾರಣ. ಆದರೂ ಪತಿಯ ಮೇಲಿನ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಿರದೇಕರು ಸತಿಗಳಾದರೆಂಬುದನ್ನು ಮರೆಯುವಹಾಗಿಲ್ಲ. ಬಲಿದ್ವೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಹಿಂದುಗಳು ಡಚ್ಚರ ಅಧಿಕಾರದ ವರಿಗೂ ಸಹಗಮನಪದ್ಧತಿಯನ್ನಾಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು.

ಆತ್ಮಹತ್ಯೆ : ಸಹಗಮನ, ಅನುಮರಣಗಳ ವರ್ಣನೆಯು ಅನೇಕ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡುಬರುವದು.⁸⁸ ಯಶೋಮತಿಯಂತಹ ಕೆಲವರು ರೋಗಿಯಾದ ಪತಿಯ ಮರಣಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆಯೇ ಅಗ್ನಿ ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿದರು. ಪತಿಯೊಡನೆ ಸತಿಯೆ ಅಲ್ಲದೆ ಇತರರೂ ಪ್ರಾಣಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಪ್ರಭಾಕರವರ್ಧನನು ಸತ್ತಾಗ ಅವನ ಸ್ನೇಹಿತರು, ಅಮಾತ್ಯರು, ಸೇವಕರೆಲ್ಲರೂ ಆತ್ಮಹತ್ಯೆಮಾಡಿಕೊಂಡರು.⁸⁹ ಕಾಶ್ಮೀರ ಅನಂತರಾಜನ ರಾಣಿಯು ಸಹಗಮನಮಾಡಿದಾಗ ಅವಳ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ ಹೊರುವವರೂ ಇತರ ಸೇವಕರೂ ಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗಮಾಡಿದರು.⁹⁰ ಹೊಯ್ಸಳ ಚೋಳರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ “ವೇಳಿವಾಳಿ-ಜೋಳವಾಳಿ” ಎಂಬ ಪದ್ಧತಿಯು ಇದ್ದಿತು. ಸೇವಕರು ತಮ್ಮ

⁸⁶ ಮನು. V, ೧೫೧.

⁸⁷ ಮದನಪಾರಿಜಾತ, ಪು. ೨೦೦ ; ಸ್ಮೃತಿಚಂದ್ರಿಕಾ. ಪು. ೨೫೪.

⁸⁸ ಹಾಲ-ಗಾಧಾಸಪ್ತಶತೀ VII, ೩೩ ; ಹರ್ಷಚರಿತ V ; ಕಾದಂಬರಿ. para ೨೬೭ ; ರಾಜತರಂಗಿಣಿ VI, ೧೦೭, ೧೯೫ ; VII, ೧೦೩, ೪೭೮.

⁸⁹ ಹ. ಚ. V.

⁹⁰ ರಾಜತರಂಗಿಣಿ VII, ೪೮೧.

ರಾಜನೊಡನೆ ತಾವೂ ಸಾಯುವವೆಂದು “ವೇಳೆವಾಕ್ಯ”ವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ರಾಜನನ್ನು ಅನುಸರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಹೊಯ್ಸಳ ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನನ ಕಾಲದಿಂದ “ಗರುಡ”ರೆಂದು ವಂಶಪರಂಪರೆಯಾಗಿ ರಾಜಸೇವಕರು ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಬೆಳೆದು ಸನ್ಮಾನಪಡೆದು ಪೋಷಕನು ಸತ್ತಾಗ ಗಂಡಭೇರುಣ್ಣಕಂಬದಿಂದ ಬಿದ್ದೋ ಅಥವಾ ಇತರ ವಿಧಾನಗಳಿಂದಲೋ ತಮ್ಮ ಪ್ರಾಣಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಕುವರರಕ್ಷ್ಮಿ ಮತ್ತು ಸುಗ್ಗಲೆಯರ ಚರಿತ್ರೆಯು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ತಳಕಾಡು ಗಂಗರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ರಾಜನ ಸಮಾಧಿಯಾದಾಗ ಸೇವಕನು “ಕೀಬ್ಬಂಗೆ”ಯಾಗುವ ಪದ್ಧತಿಯಿದ್ದಿತು. ಅಲ್ಲದೆ ಒಡೆಯನಿಗೆ ಪುತ್ರೋತ್ಸವವೋ ವಿಜಯೋತ್ಸವವೋ ಆದರೆ ಸೇವಕರು ತಲೆ ಕೊಡುವೆಂದು ಹರಿಕೆಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಈ “ಸಿಡಿತಲೆ” ಪದ್ಧತಿಯು ದಕ್ಷಿಣ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಾರವಾಗಿದ್ದಿತು. ದೇವರಿಗೂ ರಾಜನಿಗೂ ಮಾತುಕೊಟ್ಟಂತೆ ಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ಉದಾಹರಣೆಗಳಿವೆ.

ಇವಲ್ಲದೆ ಶಾಸ್ತ್ರಸಮ್ಮತವಾದ ಆತ್ಮಹತ್ಯೆಯೂ ಇದ್ದಿತು. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಗಳೆಲ್ಲವೂ ಆತ್ಮಹತ್ಯೆಯನ್ನು ಖಂಡಿಸಿವೆ. ಆತ್ಮಘಾತಕರು ಅಭಿಶಪ್ತರು, ಅವರಿಗೆ ಉತ್ತರಕ್ರಿಯೆ ಮಾಡಕೂಡದು, ಅನುತಾಪ ಪಡಕೂಡದು, ಆತ್ಮಹತ್ಯೆಗೆ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದವರೂ ಸಂಕಲ್ಪಮಾಡಿದವರೂ ದಂಡಾರ್ಹರು. ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.⁹¹

ಆದರೆ ಧರ್ಮರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿಯೂ, ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ಮುಪ್ಪಿನಲ್ಲೂ, ವೈದ್ಯರ ಕೈಮೀರಿದ ರೋಗಬಂದಾಗಲೂ⁹² ಪ್ರಾಣವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಬಹುದು. ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಸರಸ್ವತಿಯ ಉತ್ತರತೀರ, ಪೃಥುದಕ್ಷೇತ್ರ, ಹಿಮಾಚಲ, ಪ್ರಯಾಗದ ಅಕ್ಷಯವಟ ತ್ರಿವೇಣಿ ಸಂಗಮ ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಹತ್ಯೆಯು ದೋಷವಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಕುಮಾರಿರೂ ಪ್ರಭಾಕರರೂ ತುಷಾಗ್ನಿಯಿಂದ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಮಾಡಿಕೊಂಡರೆಂದು ಐತಿಹ್ಯಗಳಿವೆ. ಯುವಾನ್ ಚಾವ್ಲಾಂಗನು ಅಕ್ಷಯವಟದ ಕೊಂಬೆಯಿಂದ ತ್ರಿವೇಣಿ ಸಂಗಮಕ್ಕೆ ಹಾರಿ ಜನರು ಸಾಯುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಹೇಳುವನು. ಯಶೋಕರ್ಣನು ತನ್ನ

⁹¹ ಪರಾಶರ IV, ೧. ೨ ; ಮನು V, ೮೯ ; ವಸಿಷ್ಠ, ಧ. ಸೂ. ೨೩-೧೪-೧೬ ; ೧೩-೮ ; ಗೌತಮ ೧೪-೧೧ ; ಆಪ. ಧ ಸೂ. I, ೧೦-೨೮, ೧೫-೧೬ ; ವಾಜಸನೇಯ ಸಂಹಿತಾ. ೪೦-೩ ; ಬೃ. ಉಪ. IV, ೪-೧೧ ; ಉತ್ತರರಾಮಚರಿತ IV, ೩೫.

⁹² ಯೋಜ್ಞೋಗಾಮಯಾವೀಶ್ವಾತ್ ಸ ಏತಾಮಿಷ್ಟಂ ನಿರ್ವಪೇತ್ | ಅಪ್ರತಿಸಮಾಧೇಯ ವ್ಯಾಧೀನಾಂಜಲಾದಿಪ್ರವೇಶೇನ ಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗಃ ||

ರಾಣಿಯರೊಡನೆ ಅಕ್ಕ ಯವಟದ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಸತ್ತನು.⁹³ ಕುಮಾರಗುಪ್ತನು ಪ್ರಯಾಗದಲ್ಲಿ ಬೆರಣಿಯ ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದನು.⁹⁴ ಬಹುಳ ಮುಡುಕ ನಾದ ಚಾಂಡೇಲ ಧಂಗದೇವನು ಪ್ರಯಾಗದಲ್ಲಿ ರುದ್ರಸಾಯುಜ್ಯ ಹೊಂದಿದನು.⁹⁵ ಪಶ್ಚಿಮ ಚಾಳುಕ್ಯ ಮೊದಲನೆಯ ಸೋಮೇಶ್ವರನು ಜ್ವರಗ್ರಸ್ತನಾಗಿ ತುಂಗಭದ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದನು.⁹⁶ ಅಜನು ಗಂಗಾ-ಸರಯೂ ಸಂಗಮದಲ್ಲಿ ದೇಹತ್ಯಾಗಮಾಡಿದನು.⁹⁷ ಶೂದ್ರಕನೂ ಶರಭಂಗನೂ ಅಗ್ನಿ ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿದರು.⁹⁸ ಬಹುಳವೃದ್ಧರಾದವರೂ ರೋಗಗ್ರಸ್ತರಾದವರೂ ಇತರರಿಗೆ ಹಿಂಸೆಕೊಡುವದಕ್ಕಿಂತ ಅಗ್ನಿ, ನೀರು, ಭೃಗುಪತನ (ಪರ್ವತ ಶಿಖರದಿಂದ ಬೀಳುವದು), ಅಕ್ಕ ಯವಟ, ಹಿಮಾಲಯದಲ್ಲಿ ಮಹಾಪ್ರಸ್ಥಾನ ಮೂಲಕ ಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗಮಾಡುವುದೇ ಒಳ್ಳೆಯದು.⁹⁹ ಹೀಗೆಯೇ ಪಾಂಡವರೂ ಮಹಾಪ್ರಸ್ಥಾನಮಾಡಿ ಸ್ವರ್ಗಾರೋಹಣಮಾಡಿದರು. ಉಪಸರ್ಗ, ದುರ್ಭಿಕ್ಷೆ, ಮುಪ್ಪು, ವ್ಯಾಧಿ, ನಿಷ್ಪ್ರತೀಕಾರ (Passive Resistance) ಪ್ರಸಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಧರ್ಮಕ್ಕಾಗಿ ತನುವಿಮೋಚನೆ ಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲೇಖನ ವೆಂಬ ವ್ರತವು ಜೈನರಲ್ಲಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಶ್ರವಣಬೆಳಗೊಳದ ಅನೇಕ ಶಾಸನಗಳು ನಿದರ್ಶನಗಳಾಗಿವೆ.

ಪತಿತಸಂಸ್ಕಾರ ಮತ್ತು “ಶುದ್ಧಿ”: ಹಿಂದೂಮತದಲ್ಲಿ ಜನ್ಮತಃ ಹಿಂದುಗಳಲ್ಲದವರನ್ನು “ಶುದ್ಧಿ”ಮಾಡಿ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವದಕ್ಕೆ ಯಾವ ಸ್ತೃತಿಯ ಆಧಾರವೂ ಇಲ್ಲ. ಸನಾತನಮತದಲ್ಲಿಯೇ ಹುಟ್ಟಿ ಕಾರಣಾಂತರಗಳಿಂದ ಭ್ರಷ್ಟರಾದವರನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಪಂಚವಿಂಶಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ವ್ರಾತೈರೂ ಮೊದಲು ವೈದಿಕಮತದವರೇಯೆಂದೂ, ವ್ರಾತೈರು, ಅಭಿಶಸ್ತರು, ಬಾಲಕರೂ ಅತಿವೃದ್ಧರೂ ಆದವರನ್ನು ನಾಲ್ಕು ಏಕಾಹಸ್ತೋಮಗಳೆಂಬ ಸಂಸ್ಕಾರದಿಂದ ಅವರನ್ನು ಪುನಃ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದೆಂದೂ ವಿಧಿಸಿದೆ.¹⁰⁰

⁹³ E. I. XII, p. 205.

⁹⁴ Gupta Inscriptions, No. 42 C.I.I. III.

⁹⁵ E. I. I, p. 140.

⁹⁶ ವಿಕ್ರಮಾಂಕದೇವಚರಿತ, E. C. VII. SK. 136.

⁹⁷ ರಘುವಂಶ VIII, ೯೪.

⁹⁸ ಮೃಚ್ಛಕಟಿಕ I, ೪ ; ರಾಮಾಯಣ-ಅರಣ್ಯ ೯.

⁹⁹ ವೃಥಾನೇಚ್ಛೇತ್ಸುಜೀವಿತುಮ್—ಪರಾ.ಮಾ. I. pt. 2. ಪು. ೨೨೮. ಅಪರಾರ್ಕ. pt. ೮೭೭.

¹⁰⁰ ಪಂಚವಿಂಶ. ೧೭-೧-೪ ; ಅಥರ್ವ, XV ; ಕಾತ್ಯಾಯನ. ಶೌ. ಸೂ. XXII, ೪-೧, ೨೮. ಅಪ.ಶೌ. ಸೂ. XII, ೫-೪. ೧೪ ; ಪಾರಶ್ವರ. ಗೃ. ಸೂ. II, ೫.

ಹನ್ನೆರಡು ತಲೆಗಳು ಕಳೆದಮೇಲೂ ಲಾಕಿಕಾಗ್ನಿ ಯಿಂದ ವ್ರಾತ್ಯಶುದ್ಧಿಯಾಗಬಹುದು.¹⁰¹ ಪತಿತನು ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಕ್ಕೆ ಸಮ್ಮತಿಸದಿದ್ದರೆ “ಘಟಸ್ಥೋಟ” ಮಾಡಬಹುದು. ಈಚೆಗೆ ಆರ್ಯ ಸಮಾಜದವರು ಮಾತ್ರ ಅನ್ಯಮತೀಯರನ್ನು ಶುದ್ಧಿಮಾಡಿ ತಮ್ಮ ಸಮಾಜಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವರು. ಪತಿತ ಸಾವಿತ್ರಕರಿಗೆ ಆಯಾ ವರ್ಣಕ್ಕೆ ನಿಯಮಿತವಾದ ಕಾಲಕಳೆದು ನಲ್ವತ್ತೆಂಟು ವರ್ಷಗಳಾದರೂ ಪುನಃ ಉಪನಯನವಾಗುವುದೆಂದು ಆಪಸ್ತಂಬ, ಪಾರಸ್ಕರ, ವಿಶ್ವರೂಪ, ಹರದತ್ತರು ಹೇಳುವರು. ಆದುದರಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಪಂಡಿತನಾದ ಗಂಗಾಭಟ್ಟನು ಶಿವಾಜಿಗೆ ಇಬ್ಬರು ಮಕ್ಕಳು ಹುಟ್ಟಿ ನಲ್ವತ್ತೈದು ವರ್ಷ ವಯಸ್ಸಾಗಿದ್ದರೂ ಉಪನಯನ ಮಾಡಿದುದು ಕೇವಲ ರಾಜಕೀಯ ಕಾರಣಗಳಿಂದಲ್ಲ. ದೇವಲಸ್ಮೃತಿ ಮುಂತಾದ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಮೈಜ್ಞರಿಂದ ಆಪಹೃತರಾದ ಅಥವಾ ಸಮುದ್ರಯಾನ, ನಿಷಿದ್ಧ ದೇಶ ಗಮನಮಾಡಿದ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೂ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೂ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ ಮೂಲಕ ಪುನಃ ವೈದಿಕಮತ ಪ್ರವೇಶವಾಗಬಹುದೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮ ಧರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಶಾಲೀನ ಮತ್ತು ಯಾಯಾವರ ಎಂಬ ಎರಡು ಮುಖ್ಯ ಪ್ರಭೇದಗಳಿವೆ. ಸ್ಮೃತಿಗಳ ಪ್ರಕಾರ ಗೃಹಸ್ಥನು ದಿನವನ್ನು ಹದಿನಾರು ಭಾಗಮಾಡಿ ಆಯಾ ಕಾಲಕ್ಕೆ ವಿಹಿತವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಬ್ರಾಹ್ಮೀಮುಹೂರ್ತದಲ್ಲಿಯೂ ಯಥಾವಿಧಿಯಾಗಿ ದೇಹ ಶೌಚ, ಸ್ನಾನ, ನೂತನ ವಸ್ತ್ರಧಾರಣೆ, ಪುಂಡ್ರಧಾರಣೆ, ಆಭ್ಯಾಸ, ತರ್ಪಣ, ಪಂಚಯಜ್ಞ, ದೇವತಾವಾಚಗಳಲ್ಲಿ ವ್ರಾತಕಾಲವನ್ನು ಕಳೆದು ಅಪರಾಹ್ಣಾನಂತರ ಭೋಜನಮಾಡಬೇಕು. ಅನಂತರ ಜೀವನೋಪಾಯಕ್ಕೆ ಗಮನ ಕೊಟ್ಟು ಸಾಯಂಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪುರಾಣಶ್ರವಣ, ಸಾಯಂಸಂಧ್ಯೆ ಮುಂತಾದವನ್ನು ಮಾಡಿ ಭೋಜನವಾದನಂತರ ಶತಪಥ ಮುಗಿಸಿ ಆರು ಗಂಟೆ ಕಾಲ ನಿದ್ರೆಮಾಡಬೇಕು.¹⁰² ಈ ನಿತ್ಯಕರ್ಮಗಳಲ್ಲದೆ ಯಥಾಶಕ್ತಿ ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿಗಳೂ ದಾನ, ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ, ಉತ್ಸರ್ಗ ಮುಂತಾದ ಇತರ ಶ್ರೌತಕರ್ಮಗಳೂ ವಿಹಿತ. ಸನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮ ವಿಧಿಗಳಿಗಿಂತ ತ್ವರಿತವಾಗಿಯೇ ಗೃಹಸ್ಥನಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಯು ಲಭಿಸುವದೆಂದು ಕೆಲವರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವರು.¹⁰³

¹⁰¹ ಮನು, XI, ೧೮೬; ಯಾಜ್ಞ. III, ೨೯೫; ವಸಿಷ್ಠ. XV, ೨೦; ಗೌತಮ ೨೦-೫.

¹⁰² ದಕ್ಷಸ್ಮೃತಿ. II, ೭೦. ೭೧.

¹⁰³ ಬ್ರಹ್ಮಸಿದ್ಧಿಃ. ಪು. ೩೬. ಉರ್ಧ್ವರೇತಸಾಂಚಾಶ್ರಮಿಣಾಂವಿನಾಶಿ ತೈರ್ವಿಶುದ್ಧ

ದೇವಾಲಯಗಳು : ವೇದಯುಗದಲ್ಲಾಗಲೀ ಹರಪ್ಪ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಲ್ಲಾಗಲೀ ದೇವಾಲಯಗಳಿದ್ದಂತೆ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಮನೆಯಲ್ಲಿಯೇ ದೇವರ ಪೂಜೆಗೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಕೋಣೆಗಳಿದ್ದವು. ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಮೂಹಿಕ ಪ್ರಾರ್ಥನಾಪದ್ಧತಿಯು (Congregational Worship) ಇರಲಿಲ್ಲ. ಕೀರ್ತನೆ, ಭಜನೆಪದ್ಧತಿಗಳು ಕ್ರಿಸ್ತಶತಾಬ್ದದಿಂದ ಈಚೆಗೆ ಆರಂಭವಾದಂತೆ ತೋರುವದು. ಆದರೆ ಕೆಲವು ಪುರಾತನ ಕ್ಷೇತ್ರತೀರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳ ಪೂಜೆಯು ಪ್ರಾಚೀನವೆಂದು ಕಂಡುಬರುವದು. ಈ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೊಟ್ಟೆ ಪಾಡಿಗಾಗಿ ಪೂಜೆಮಾಡುವ ಅರ್ಚಕರು (ದೇವಲಕರು) ನೀಚಬ್ರಾಹ್ಮಣರೆಂದು ಸ್ಮೃತಿಗಳು ಹೇಳುವವು. ಮೌರ್ಯರು ಹಿರಣ್ಯಾರ್ಥವಾಗಿ ದೇವತಾವಿಗ್ರಹಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಇದು ಗರ್ಹಣೀಯವೆಂದೂ, ಮೂಢಜನರನ್ನು ಮೋಸಗೊಳಿಸಿ ರಾಜಕಾರ್ಯವನ್ನೂ ಸಾಧಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂದೂ ಕಾಟಿಲ್ಯನ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರ, ಪತಂಜಲಿಯ ಮಹಾಭಾಷ್ಯಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುವದು.¹⁰⁴ ಮೃತರ ಸಮಾಧಿಗಳ ಮೇಲೆ ಅವರ ವಿಗ್ರಹವನ್ನೋ ಲಿಂಗವನ್ನೋ ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ಚೈತ್ಯ, ಸ್ತೂಪಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಪ್ರಾಚೀನ ಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ ತಿಳಿದು ಬರುವದು. ದೇವಾಲಯವು ಸಮಾಜದ ಮುಖಂಡನ ಅಥವಾ ರಾಜನ ಮನೆ (ಕೋ-ಇಲ್). ಬಹುಶಃ ದೇವಾಲಯಗಳ ರಚನೆಯು ಹೀಗೆ ಆರಂಭವಾಯಿತು.

ಪ್ರಾಚೀನ ದೇವಾಲಯಗಳೆಲ್ಲವೂ ಗುಹೆಗಳೋ ಗುಹಾಕಾರವಾಗಿಯೋ ಆಗಿದ್ದವು. ಮನುಷ್ಯನ ಹೃದಯವೆಂಬ ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ದಹರಾಕಾಶವಿದೆಯೆಂದೂ ಅದರಲ್ಲಿ ಜ್ಯೋತಿಸ್ವರೂಪನಾದ ಈಶ್ವರನು ಇರುವನೆಂದೂ ಭಕ್ತನು ಈಶ್ವರನ

ವಿದ್ಯೋದಯ ಇಷ್ಟತೇ | ಕಿಂತು ಕಾಲಕೃತೋ ವಿಶೇಷಃ ; ಸಾಧನವಿಶೇಷಾದ್ಧಿ ಸಾಕ್ಷಿಪ್ರಂ ಕ್ಷಿಪ್ರತರಂಚ ವ್ಯಜ್ಯತೇ | ತದಭಾವೇ ಚಿರೇಣ ಚಿರತರೇಣ ಚ | ತದುಕ್ತಂ—“ಸರ್ವಾ ಪೇಕ್ಷಾ ಚ ಯಜ್ಞಾ ದಿಶ್ರುತೇರಶ್ವತಃ” | ಏಷೋರ್ಧಃ —“ಯಜ್ಞೇನ ದಾನೇನ” ಇತಿಶ್ರವಣಾತ್ ಕರ್ಮಾಣ್ಯಪೇಕ್ಷ್ಯಂತೇ ವಿದ್ಯಾಯಾಮಭ್ಯಾಸಲಭ್ಯಾಯಾಮಸಿ, ಯಥಾಂತ ರೇಣಾಪ್ಯಶ್ವಂಗ್ರಾಮಪ್ರಾಪ್ತೌ ಸಿದ್ಧಿಂಸ್ತಾಂ ಶೈಘ್ರಾಯ ಅಕ್ಲೇಶಾಯವಾಸ್ತೋಃ ಪೇಕ್ಷ್ಯತೇ ||

¹⁰⁴ ಜೀವಿಕಾರ್ಥೇಚಾಪಣ್ಯೇ | ಪಾಣಿನಿ. V, ೩-೯೯ ; ವಾಸುದೇವಾಜುನಾ ಭಾಂವುಇಲ್. IV, ೩-೯೮. ಅಪಣ್ಯ ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ತತ್ರೇದಂ ನ ಸಿದ್ಧ್ಯತಿ ಶಿವಃ ಸ್ವನ್ನಃ ವಿಶಾಖ ಇತಿ | ಕಿಂಕಾರಣಮ್ ? ಮೌರ್ಯರಣ್ಯಾರ್ಥಿಭಿರರ್ಚಾಪ್ರಕಲ್ಪಿತಾಃ | ಭವೇತ್ತಾಸು ನಸ್ಯಾತ್ | ಯಾಸ್ತೇತಾಃ ಸಮ್ಪ್ರತಿಪೂಜಾರ್ಥಾಸ್ತಾಸು ಭವಿಷ್ಯತಿ |— ಮಹಾಭಾಷ್ಯ II, ಪು. ೪೨೯ ; ಕಾಟಿಲ್ಯ II, ೪.

ಸಾಯುಜ್ಯಪಡೆಯಬಹುದೆಂದೂ ದೇವಾಲಯಗಳು ಸ್ಥೂಲನಿರ್ದರ್ಶನಗಳಿಂದ ಸೂಚಿಸುವವು.¹⁰⁶ ದೇಹವೇ ದೇವಾಲಯವು, ಜೀವನೇ ಸದಾಶಿವನು.¹⁰⁸ ದೇವಾಲಯಗಳು ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಬಾಹ್ಯಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನೂ, ಮಾನವನ ದೇಹರಚನೆಯನ್ನೂ, ಜೀವದ ಪ್ರಗತಿಯನ್ನೂ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪರೂಪದಲ್ಲಿ ಭಕ್ತನಿಗೆ ಜ್ಞಾಪಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ನಿರ್ಮಿತವಾಗಿವೆ. ಕೇವಲ ಮಂತ್ರಮಾಟಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಆಗಲಿ ಕಾಮ್ಯಫಲಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಆಗಲಿ ಅಲ್ಲ. ಮೂರ್ತಿಪೂಜೆಯ ತತ್ವವೂ ಇದೇ ಆಗಿದೆ.¹⁰⁷ ಆದರೆ ಶೈವ, ಶಾಕ್ತ, ವೈಷ್ಣವ ಬೌದ್ಧ, ಜೈನ ಮುಂತಾದವರೆಲ್ಲರೂ ಅರ್ಚಾಮೂರ್ತಿಗಳಿಗೂ ದಿವ್ಯಕ್ಷೇತ್ರ ತೀರ್ಥಗಳಿಗೂ ಅದ್ಭುತಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಆರೋಪಿಸುತ್ತ ಬಂದರು.

ಕೇವಲ ಮತದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೇ ಅಲ್ಲದೆ ದೇವಾಲಯಗಳು ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ, ಲಲಿತಕಲೆ ಅರ್ಥಿಕಸ್ಥಿತಿ, ಸಮಾಜಸೇವೆ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದವು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳಿಂದ ಹಿಡಿದು ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನರಲ್ಲಿಯೂ ಯಥಾಶಕ್ತಿ ದೇವದಾನಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ನಂಬಿಕೆಯಿದ್ದಿತು. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಮುಖ್ಯ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅರ್ಚಕ, ದೇವದಾಸಿ, ಹೂವಾಡಿಗ, ತೋಟಗಾರ, ಗಂಧಕಾರ, ಓಲಗದವ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಪರಿಚಾರಕರಿದ್ದರು. ದೇವಸ್ಥಾನದ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆಗೆ ಚುನಾಯಿತರಾದ ಸಭಾಸದಸ್ಯರಿದ್ದರು. ಇವರು ಶ್ರೀ ಭಂಡಾರದಿಂದ ಒರಗಾಲದಲ್ಲಿ ರೈತರಿಗೆ ಧಾನ್ಯ, ಹಣ, ಬೀಜ ಕೊಟ್ಟು ಲೇವಾದೇವಿಯನ್ನು ನಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಸ್ಥಾನಿಕರೂ, ಪಾರುಸತ್ತೆಗಾರರೂ, ಮಣೆಗಾರರೂ ನಿತ್ಯಕಟ್ಟಳೆ, ಮಾಸೋತ್ಸವ, ಪುಷ್ಕೋತ್ಸವ, ಬ್ರಹ್ಮೋತ್ಸವ ಮುಂತಾದ ಉತ್ಸವಗಳನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತ,

¹⁰⁵ ಹೃದಯಂ ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾದ್ವಿಶ್ವಸ್ಯಾಯತನಂ ಮಹತ್ . . . ತಸ್ಯಾನ್ವೇಸುಷಿರಂ ಸೂಕ್ಷ್ಮಂ ತಸ್ಮಿನ್ ಸರ್ವಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಮ್ | ತಸ್ಯ ಮಧ್ಯೇ ಮಹಾನಗ್ನಿಃ . . . ತಸ್ಯ ಮಧ್ಯೇ ವಹ್ನಿಶಿಖಾ . . . ತಸ್ಯ ಶಿಖಾಯಾಮಧ್ಯೇ ಪರಮಾತ್ಮಾ ವ್ಯವಸ್ಥಿತಃ ಸಬ್ರಹ್ಮಾಸ ಹರಿಃ ಸಶಿವಃ ||-ಮಹಾನಾರಾಯಣ ಉಪ. ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ ಪುಣ್ಡರೀಕಂ ವೇಶ್ವದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ನಂತರಾಕಾಶಃ—ಭಾಂದೋಗ್ಯ.

¹⁰⁶ ದೇಹೋ ದೇವಾಲಯಃ ಪೋಕ್ಷಃ ಜೀವವಸದಾಶಿವಃ |

¹⁰⁷ “ಡಿಲ್ಲಿ ರಾಯನ ಕಂಡು ಪುಲ್ಲೆಯ ಬೇಡುವರೆ” — ಪುರಂದರದಾಸರು. ಅಪ್ಪ ದೇವೋ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ದಿವಿದೇವೋ ಮನೀಷಿಣಾಂ | ಕಾಷ್ಠಲೋಷ್ಠೇಷು ಮೂರ್ಖಾಣಾಂ ಯುಕ್ತಸ್ಯಾತ್ಮನಿ ದೇವತಾ || ಅಗ್ನಿಕ್ರಿಯಾವತಾಂದೇವೋ ದಿವಿದೇವೋ ಮನೀಷಿಣಾಮ್ | ಪ್ರತಿಮಾಸ್ವಲ್ಪಬುದ್ಧೀನಾಂ ಯೋಗಿನಾಂ ಹೃದಯೇ ಹರಿಃ || ನೃಸಿಂಹ ಪು. ೬೨-೫. ಪಾಡ್ಮಪಾತಾಳಖಂಡ; ಕುಲಾರ್ಣವತನ್ತ್ರ.

ದೇವದಾನ ಭೂಮಿಯ ಸಾಗುವಳಿಯನ್ನು ಮಾಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ದೇವಸ್ಥಾನದ ಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮಸ್ಥಾನವಿದ್ದು ವಿವಾದಗಳು ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಮತ್ತು ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ನಾಟಕಶಾಲೆಗಳಿದ್ದು ಉತ್ಸವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಮತ್ತು ದೇಶಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ನಾಟಕ, ಬಯಲಾಟ, ಅಟ್ಟದಾಟಗಳನ್ನು ಆಡುತ್ತಿದ್ದರು. ದೇವರ ಸೇವೆಗಾಗಿ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದ ಸಂಗೀತ ಭರತನಾಟ್ಯಗಳಿಂದ ಲಲಿತಕಲೆಗಳೂ, ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪವೂ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಾದವು. ಪುರಾಣ ಪಠನ, ಕಾಲಕ್ಷೇಪ, ಕೀರ್ತನೆ, ಯಾತ್ರೆಗಳಿಂದ ಪಾಮರರಿಗೆ ನೀತಿಬೋಧೆ ಯಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಪ್ರೌಢವಿದ್ಯೆಗಾಗಿ ದೇವಾಲಯಗಳ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿ ಘಟಿಕಾ ಸ್ಥಾನಗಳಿದ್ದವು. ಇಲ್ಲಿ ವೇದ, ವೇದಾಂಗ, ವೈದ್ಯ ಮುಂತಾದ ಸಕಲಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರಿಗೂ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೂ ವೇತನಗಳನ್ನು ಕೊಡುವದಕ್ಕೂ ಉಚಿತವಾಗಿ ಅನ್ನ ಬಟ್ಟೆ ಎಣ್ಣೆ ನೀರು ಹಾಕುವದಕ್ಕೂ ಗಿಯೂ ಏರ್ಪಾಡುಗಳಿದ್ದವು. ಅಲ್ಲದೆ ದೀನ, ಅನಾಥ, ಪಂಗು, ಅಂಧ, ಬಧಿರ, ಮುಂತಾದವರಿಗೆ ಅನ್ನ ದಾನಮಾಡುವ ಸತ್ರಗಳು ಬಾಣಂತಿಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ ಪ್ರಸೂತಾರೋಗ್ಯಶಾಲೆಗಳೂ, ಇತರ ಆರೋಗ್ಯಶಾಲೆಗಳೂ ಇದ್ದವು. ಆಗಾಗ ಸೇರುತ್ತಿದ್ದ ಜಾತ್ರೆಗಳಿಂದ ವರ್ತಕರ ವ್ಯಾಪಾರವೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದುದಲ್ಲದೆ ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನರಿಗೆ ವಸ್ತುಪ್ರದರ್ಶನ ಶಾಲೆಗಳಂತೆ ಉಪಯೋಗವಾಗುತ್ತಿದ್ದವು. ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ದೇವಾಲಯಗಳು ಕೋಟೆಗಳಂತೆ ಭದ್ರವಾಗಿದ್ದು ನೀರು, ದವಸಧಾನ್ಯಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ್ದು ದರಿಂದ ಯುದ್ಧಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶರಣಾಗತರಿಗೆ ಆಶ್ರಯವು ಸಿಗುತ್ತಿದ್ದಿತು. ಚಂದಾ ಸಾಫೇಬಂತಹ ಮಹಮ್ಮದೀಯನೂ ಮೈಸೂರಿನ ದಳವಾಯಿ ನಂಜರಾಜನಿಗೆ ಹೆದರಿ ಶ್ರೀರಂಗದಲ್ಲಿ ಮೂರು ತಿಂಗಳು ಆಶ್ರಯ ಪಡೆದನು. ಹಿಂದೂ ರಾಜರು ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ಪವಿತ್ರ ಸ್ಥಳಗಳೆಂದು ಗಣಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಶತ್ರುವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವದಕ್ಕಾಗಿ ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ಕೆಡಿಸಲು ಹಿಂತ್ಯೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ದೇಶಕ್ಕೂ ರಾಜನಿಗೂ ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಹಣದ ಮುಗ್ಗಟ್ಟು ಬಂದಾಗ ದೇವಾಲಯದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಶ್ರೀಭಂಡಾರದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಹಣವನ್ನು (Ransom) ಕೊಟ್ಟು ಸಹಾಯಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಹೀಗೆ ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ವಿವಿಧ ರೂಪಗಳಿಗೂ ದೇವಾಲಯಗಳು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ನಿದರ್ಶನಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಭಾರತೀಯ ದೇವಾಲಯಗಳ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ ರೀತಿಯನ್ನೂ ಆಡಳಿತಪದ್ಧತಿಗಳನ್ನೂ ಅನುಸರಿಸಿ ಜಾವ, ಬಲಿ, ಸುಮಾತ್ರ, ಬರ್ಮ, ಕಾಂಬೋಡಿಯ ಮುಂತಾದ ದ್ವೀಪಾಂತರ ದೇಶಗಳಲ್ಲೂ ದೇವಾಲಯಗಳು ನಿರ್ಮಿತವಾದವು.

ಆಹಾರ : ಶುದ್ಧವಾದ ಆಹಾರದಿಂದ ಸತ್ತ್ವವು ಶುದ್ಧಿಯಾಗುವದು, ಶುದ್ಧ ಸತ್ತ್ವದಿಂದ ಸ್ಥಿರವಾದ ಪ್ರಜ್ಞೆಯುಂಟಾಗುವದು. ಸ್ಥಿತಪ್ರಜ್ಞನು ಎಲ್ಲ ಬಸ್ಥನಗಳನ್ನೂ ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಬ್ರಹ್ಮಸಿದ್ಧಿ ಹೊಂದುವನೆಂಬ ಭಾವವು ಭರತಖಂಡದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತಪ್ರಾಚೀನ.¹⁰⁸ ಸ್ಮೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಿಷ್ಯಂಭೋಜನ ಅಪೇಯ ಪಾನಗಳ ವಿಷಯವಾಗಿ ಅನೇಕ ನಿಯಮಗಳಿವೆ. ತನ್ನ ಹೊಟ್ಟೆ ಮಾತ್ರ ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳುವವನೂ ಪಂಕ್ತಿಭೇದಮಾಡುವವನೂ ಮಹಾಪಾತಕಿಗಳು.¹⁰⁹ ಯಾರು ಪಂಕ್ತಿಪಾವನರು ಪಂಕ್ತಿಬಾಹ್ಯರೆಂಬುದನ್ನು ಸ್ಮೃತಿಗಳು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹೇಳಿವೆ. ಆಹಾರವು ಸ್ವಭಾವದುಷ್ಟ, ಕ್ರಿಯಾದುಷ್ಟ, ಕಾಲದುಷ್ಟ, ಸಂಸರ್ಗದುಷ್ಟ, ರಸದುಷ್ಟ, ಪರಿಗ್ರಹದುಷ್ಟವಾಗಿರಕೂಡದು. ಮಾಂಸ ಭೋಜನವು ವೇದಯುಗದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಕಲಿವರ್ಜ್ಯವೆಂದು ಸ್ಮೃತಿಗಳು ಹೇಳುವವು. ಶ್ರಾದ್ಧದಲ್ಲಿ ಗೋಮಾಂಸವನ್ನು ಯತಿಗೆ ಬಡಿಸಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವಿದ್ದಿತು.¹¹⁰ ಆದರೆ ಪಶುಗಳನ್ನು ನಾವು ಈ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ತಿಂದರೆ ಮುಂದಿನ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ನಾವೇ ಪಶುಗಳಿಗೆ ಆಹಾರವಾಗುವವೆಂದು ಮಾಂಸಭಕ್ಷಣನಿಷೇಧವೂ ಕಂಡುಬರುವದು.¹¹¹ ಮನುಸ್ಮೃತಿಯು ಕೆಲವು ವಿಧ ಮತ್ಸ್ಯಗಳನ್ನು ತಿನ್ನಬಹುದೆಂದು ಹೇಳುವದು.¹¹² ಕೆಲವು ವಿಧ ಶಾಕಪದಾರ್ಥಗಳೂ ವರ್ಜ್ಯ.¹¹³ ಪಾನೀಯಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮ ಸುರಾ, ಗೌಡೀ, ಪೈಷ್ಟೀ, ಮಾಧ್ವೀ, ಮುಂತಾದ ಮಾದಕದ್ರವ್ಯಗಳೂ, ಹಾಲು, ಕಬ್ಬಿನಹಾಲು, ತೆಂಗಿನನೀರು, ನೀರುಮಜ್ಜೆಗೆ ಮುಂತಾದುವು ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿದ್ದವು. ರೋಗಿಯು ಆರೋಗ್ಯಲಾಭಕ್ಕಾಗಿ ಮಧು, ಮದ್ಯ, ಮಾಂಸಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬಹುದು.¹¹⁴ ಕಾವ್ಯಗಳ ಅಷ್ಟಾದ ಶಲಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲಿ ಮಧುಪಾನ ವರ್ಣನೆಯೂ ಒಂದು. ಕ್ಷತ್ರಿಯರಲ್ಲೂ ಇತರ

¹⁰⁸ ಆಹಾರಶುದ್ಧಿ ಸತ್ತ್ವಶುದ್ಧಿ : ಸತ್ತ್ವಶುದ್ಧಿ ಧೃವಾಸ್ಮೃತಿಃ | ಸ್ಮೃತಿರ್ಲಮ್ಬೇ ಸರ್ವಗ್ರಂಥೀನಾಂ ವಿಪ್ರವೋಕ್ತಃ | ಭಾಸ್ಕೋಗ್ಯ ಉಪ.

¹⁰⁹ ಕೇವಲಾಘೋ ಭವತಿಕೇವಲಾದೀ ;

¹¹⁰ ಅಪ. ಧ ಸೂ. II, ೭-೧೬-೨೫ ; ವಸಿಷ್ಠ ಧ. ಸೂ. XI, ೩೪.

¹¹¹ ತೇಹೋಚುರಿತ್ಥಂವಾ ಇಮೇ ಅಸ್ಮಾನಮುಷ್ಮಿಲ್ಲೋಕೇ ಅಸಚೆಂತಾನ್ಯಯಮಿದಮಿಹ ಪ್ರತಿಸಚಾಮಹ ಇತಿ | ಶತಪಥ. XI, ೬-೧-೩.

¹¹² ಮನು. V, ೧೬.

¹¹³ ಕಳಂಜ, ಪಲಾಂಡು, ಪರಾರಿಕ, ಲಶುನ, ಕ್ಯಾಕು, ಶ್ವೇಷ್ವಾತಕ ಮುಂತಾದುವು.

¹¹⁴ ತಥಾಚ ಚರಕಾ : ಪರಸ್ತ-ಶ್ವೇತಕೇತುಂ ಹಾರುಣೇಯಂ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಂಚರಂತಂ ಕಿಲಾಸೋಜಗ್ರಾಹ | ತಮಶ್ವಿನಾವೂಚತುಃ “ ಮಧುಮಾಂಸೌ ಕಿಲತೇ ಭೈಷಜ್ಯಂ ” ಇತಿ | ಸ ಹೋವಾಚ “ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಮಾನೀ ಕಥಂ ಮಧ್ಯಶ್ವೀಯಾಮ್ ” ಇತಿ | ತಾಹೋಚತುಃ

ರಲ್ಲೂ ಮದ್ಯಪಾನವು ಇದ್ದಿತು. ಕೌಟಿಲ್ಯನ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಮದಿರಾ ಪೂಜೆ, ಪಾನಶಾಲೆಗಳ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ವಿಷಯವಾಗಿ ನಿಯಮಗಳಿವೆ, ಆದರೆ ಕಾಲ ಕ್ರಮೇಣ ಸುರಾಪಾನವು ಮಹಾಪಾತಕವೆಂಬ ಭಾವನೆಯು ಬೆಳೆಯಿತು. ಇದಕ್ಕೆ ಮರಣಾಂತ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವೆಂದು ಸ್ಮೃತಿಗಳು ಹೇಳುವವು.¹¹⁶ ಶಾಕ್ತರೂ ಕೂಡ ಹದ್ದಿಲ್ಲದ ಮದ್ಯಪಾನವನ್ನು ಖಂಡಿಸಿರುವರು. ಮೆಗಾಸ್ತನೀಸ್, ಸ್ಟ್ರಾಬೊ, ಆಕ್ಸಿಲ್ಟಂಕಸ್ ಪ್ಯಾಪಿರಸ್ ನಾಟಕಗಳೇ ಮುಂತಾದ ಆಧಾರಗಳಿಂದ ಭಾರತೀಯರಿಗೆ ಮದ್ಯಪಾನವು ಅಪರಿಚಿತವೆಂದು ತಿಳಿದು ಬರುವದು. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಮದ್ಯಪಾನ ನಿಷೇಧವೇ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದ್ದಿತು.

ತಂಬಾಕು—ನಶ್ಯ: ವೈದ್ಯಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ನಶ್ಯಗಳ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ. ಆದರೆ ತಂಬಾಕು (Tobacco) ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ದೇಶಕ್ಕೆ ಬಂದಮೇಲೆಯೇ ತಂಬಾಕಿನ ನಶ್ಯವು ಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ಬಂದು “ಶಾಸ್ತ್ರೀಯವೂ” ಆಯಿತು. ನಶ್ಯದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಚಾಟುಕವಿಗಳು ತೆಲುಗಿನಲ್ಲಿ ಬಹಳವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವರು.¹¹⁶

ಧೂಮಪಾನವು ಜಾತಕಕಥೆಗಳು, ಕಾದಂಬರಿ, ವೈದ್ಯಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಚೀನ ಪದ್ಧತಿ. ತಂಬಾಕಿನ ಧೂಮಪಾನವು ೧೬ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯರಿಂದ ಪ್ರಚಾರವಾಯಿತು. ಹಿಂದೆ ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯಗಳ ಧೂಮಪಾನವಿದ್ದಿತು. ಶೂದ್ರಕನು ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಭೋಜನಾನಂತರ ಧೂಮಪಾನಮಾಡಿ ತಾಮ್ರೂಲಚರ್ವಣ ಮಾಡಿದನೆಂದು ಬಾಣನು ಹೇಳುವನು.¹¹⁷ ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ “ಚೇಣ ಸಿಗಾರ್”, “ಬರ್ಮ ಜೆರೂಟ್” ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿದ್ದವು. ಇಂಗ್ಲೆಂಡಿನ ಒಂದನೆಯ ಜೇಮ್ಸ್‌ನಂತೆ ಮೊಘಲ್ ಸಾಮ್ರಾಟನಾದ ಜಹಾಂಗೀರನೂ ಧೂಮಪಾನ ನಿರೋಧ ಮಾಡಲು ಯತ್ನಿಸಿದನು. ಪ್ರಾಚೀನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಧೂಪವರ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ವಿಧಾನವು ಚರಕಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಉತ್ತವಾಗಿದೆ.¹¹⁸ ಒಂದು ಕಡ್ಡಿಗೆ

“ಯದಾಚಾತ್ಮನಾ ಪುರುಷೋಜೀವತಿ ಅಥಾನ್ಯತ್ಸು ಕೃತಂಕರೋಮೀತಿ ಆತ್ಮಾನಂಹ್ಯೇವ ಸರ್ವತೋ ಗೋಪಯೇತ್” || ಯಾಜ. I, ೩೩ ; ವಿಶ್ವರೂಪವ್ಯಾಖ್ಯಾ.

¹¹⁶ ಗೌ. ೨೩-೧ ; ಮನು. XI, ೯೦ ; ಯಾಜ್ಞ III ೨೩೩.

¹¹⁶ V. Prabhākara Śāstri: ಚಾಟುಪದ್ಯಮಣಿಮಂಜರಿ.

¹¹⁷ ಪಂಜೀತ ಧೂಪ ಧೂಮವರ್ತಿಯಪಸ್ಪೃಶ್ಯಚ ಗೃಹೀತತಾಮ್ಬುಲಃ | ಕಾದಮ್ಮರೀ.

¹¹⁸ ಚರಕಸಂಹಿತಾ—ಸೂತ್ರಸಾಧನ V,

ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರೆದು ಲೇಪಿಸಿ, ಒಣಗಿದನಂತರ ಕಡ್ಡಿಯನ್ನು ಎಳೆದುಹಾಕಿ ಧೂಪವರ್ತಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು.

ವೀಳೆಯದೆಲೆ, ಅಡಿಕೆ, ಮುಖವಾಸನೆಗಳ ವಿಷಯವಾಗಿ ವೈದ್ಯಗ್ರಂಥಗಳು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹೇಳುವವು. ವೇದವಾಙ್ಮಯದಲ್ಲಿ ವೀಳೆಯದೆಲೆಯ ಉಲ್ಲೇಖ ಸ್ವಲ್ಪ. ವೀಳೆಯದೆಲೆ ಬಹುಶಃ ಪಾಲಿಸೀಷಿಯ ಪ್ರಾಂತದಿಂದ ತೆಂಗಿನಮರ, “ಕ್ಯಾನೋ” ದೋಣಿ, “ಒೂಮಾರಾಂಗ” ಮುಂತಾದುವುಗಳೊಡನೆ ಮೊದಲು ದಕ್ಷಿಣದೇಶಕ್ಕೆ ಬಂದು ಅನಂತರ ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿತೆಂದು ಊಹಿಸಲಾಗಿದೆ. ಎಲೆ ಅಡಿಕೆಗಳು ಗೌರವ ಸೂಚಕವೆಂದೂ ಭಾವಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

ವೇಷ ಭೂಷಣಗಳು: ಭರತಖಂಡದಲ್ಲಿ ಶಿಲಾಯುಗದಲ್ಲಿಯೇ ಸೂಜಿ ಗಳೂ ವಾರತೆಗೆಯುವ ತಕಳಿಗಳೂ ಕಂಡುಬಂದರೂ ಹೊಲಿದ ಬಟ್ಟೆಯು ಕಲಾದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ಆರೋಗ್ಯದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ಅನಾದರಣೀಯವೆಂಬ ಭಾವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಅಸೂತ್ರವಸ್ತ್ರಗಳೇ ಪ್ರಶಸ್ತವೆಂದು ಭಾರತೀಯರು ಭಾವಿಸಿದ್ದರು. ಉಣ್ಣೆ, ಹತ್ತಿ, ರೇಷ್ಮೆ, ಕೃಷ್ಣಾಜಿನ ಮತ್ತು ನಾರಿನ ವಸ್ತ್ರಗಳು ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿದ್ದವು, ಯಾವಾಗಲೂ ಮೈಮೇಲೆ ಎರಡು ಬಟ್ಟೆಗಳು (ದ್ವಿಪಟ) ಇರಬೇಕು.¹¹⁹ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಶ್ವೇತ, ಕ್ಷತ್ರಿಯರಿಗೆ ರಕ್ತ, ವೈಶ್ಯರಿಗೆ ಪೀತ, ಶೂದ್ರರಿಗೆ ನೀಲ ವಸ್ತ್ರಗಳು ವಿಹಿತ.¹²⁰ ಪಂಚೆಯನ್ನು ಕಚ್ಚೆಹಾಕಿ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಲುಂಗಿ (ದಟ್ಟಿ) ಅನಾರ್ಯರ ಸಂಪ್ರದಾಯ. ಹೊಕ್ಕು ಹತ್ತಿರ, ಎಡಭಾಗ ಮತ್ತು ಹಿಂಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರು ಗಂಟುಗಳಿರಬೇಕು. ಹಿಂದುಗಡೆ ಕಚ್ಚೆಯ ಅಂಚು ಜೋಲಾಡಬಾರದು. ಕೆಳಗಿನ ಬಟ್ಟೆಯಿಂದ ದೇಹದ ಮೇಲ್ಭಾಗವನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳಬಾರದು, ಯುವಾನ್‌ಚ್ವಾಂಗನು¹²¹ ಭಾರತೀಯ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಒಂದೇ ಉದ್ದವಾದ ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಧುಜಗಳು ಮುಚ್ಚಿಕೆಗಳಿನ ವರೆಗೂ ಜೋಲಾಡುವಹಾಗೆ ಧರಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಹೇಳುವನು. ಆದರೆ ಪ್ರಾಚೀನ ಶಿಲ್ಪಗಳಲ್ಲೂ ಚಿತ್ರಗಳಲ್ಲೂ ಕಟ್ಟಿಧೋಳಾಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಸ್ತ್ರವೂ ಕುಚುಂಧವೂ ಕಂಡುಬರುವವು. ಜೋಳೀ ಅಥವಾ ರವಿಕೆ ದಾಕ್ಷಿಣಾತ್ಯರಲ್ಲಿ ದ್ದಿತು. ಆದರೂ ದ್ರಾವಿಡಸ್ತ್ರೀಯರು ಪ್ರಕಟಸ್ತನಿಯರೆಂದೂ ಗೊರ್ಟ್‌ರಾಂಗನೆಯರು ದೇಹವನ್ನೆಲ್ಲ ಮುಚ್ಚು ಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರೆಂದೂ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

¹¹⁹ ಆಪ. ಧ. ಸೂ. II, ೨೪—೨೭, ವಸಿಷ್ಠ, XII, ೧೪,

¹²⁰ ಸ್ಮೃತಿಚಿನ್ಮುಕ್ತಾ I, p. ೧೧೩.

¹²¹ Walters : On Yuman Chuang, I, p. ೧೫೦.

ವೇದಯುಗದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಕುರೀರ, ಕುಮ್ಮ, ಓಪಶಗಳೆಂಬ ಶಿರೋಭೂಷಣಗಳನ್ನು ಧರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಪುರುಷರು ಕೂಡ ಶಿರಸ್ತ್ರಾಣ, ಶಿರೋವೇಷ್ಟನಗಳನ್ನು ವಿವಿಧ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಉಷ್ಟ್ರೀಷಗಳು ಅಧಿಕಾರಸೂಚಕಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಹೊಯ್ಸಳ ವಿಜಯನಗರದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಹಾಕೂರ್ವಾಸ (ಸಿಲುವಂಗಿ), ಕುಲ್ಲಾವಿ, ಕೋಕು (ರುಮಾಲು), ಪಾದಪರ್ಯಂತ ಚೊಲ್ಲಣ (ಪಾದಯಾಮ-ಪಾಯಾಮ, ಪರಾಯಿ) ಉತ್ತರೀಯ, ನಡುಕಟ್ಟುಗಳು ರಾಜಸಭೋಚಿತವೇಷವಾಗಿದ್ದವು. ಕ್ಷತ್ರಿಯರೂ ಸೇನೆಯವರೂ ಚರ್ಮ ಮತ್ತು ಲೋಹಗಳ ತನುತ್ರಾಣ (Armour), ಶಿರಸ್ತ್ರಾಣ (Helmet) ಗಳನ್ನು ಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರು.

ಪುರುಷರೂ ಸ್ತ್ರೀಯರೂ ಅಲಂಕಾರಪ್ರಿಯರಾಗಿದ್ದರು. ತಲೆಕೂದಲಿಗೆ ಸುಗಂಧ ತೈಲಗಳನ್ನು ಹಚ್ಚಿ ಬೈತಲೆ ತೆಗೆದು ಅಭರಣಗಳನ್ನೂ ಹೂಗಳನ್ನೂ ಮುಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಕೇಶಬಂಧನೆಯೇ ಒಂದು ಕಲೆಯಾಗಿದ್ದಿತು. ಅಜಂತಾ, ಅಮರಾವತೀ, ಬಾರ್ಹುತ್, ಸಾಂಚೀ, ಬೇಲೂರು ಹಳೇಬೀಡು ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಳಗಳ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪದಿಂದ ಕೇಶಾಲಂಕಾರಗಳ ವೈವಿಧ್ಯವು ತಿಳಿದುಬರುವದು. ಮುಣ್ಡನೆಯು ರಾಜದಂಡನೆಯ ಚಿಹ್ನೆ. ಬಹುಳ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ನಮ್ಮ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಕೇಶವಿನ್ಯಾಸಪದ್ಧತಿಗಳು ಅನೇಕವಾಗಿದ್ದವು. ಶಕರು ಅರ್ಧತಲೆಯನ್ನೂ, ಕಾಂಭೋಜಯನರು ತಲೆಯನ್ನೆಲ್ಲ ಮುಂಡನ ಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರೆಂದೂ, ವಾರದರು ಮುಕ್ತಕೇಶರೆಂದೂ, ಪಹ್ಲವರು ಶ್ರುತ್ಯಧಾರಿಗಳೆಂದೂ ಹರಿವಂಶ, ವಿಷ್ಣು ಪುರಾಣಗಳು ಹೇಳುವವು. ಹರಪ್ಪ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಮೀಸೆಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ತೆಗೆಸಿ ಗಡ್ಡವನ್ನು ಬೆಳಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಭರತಖಂಡದ ನಾಪಿತರ ಕೌಶಲ್ಯವನ್ನು ಪೋರ್ಚುಗೀಸ್ ಪ್ರವಾಸಿಗಳು ಹೊಗಳಿರುವರು.

ಹೆಂಗಸರು ಲೋಧ್ರದ ಚಕ್ಕೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಮುಖಚೂರ್ಣವನ್ನೂ (Face Powder), ತುಟಿಗೆ ಕೆಂಬಣ್ಣವನ್ನೂ, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಅಂಜನವನ್ನೂ ಮೈಗೆ ಸುಗಂಧಗಳನ್ನೂ, ಕಬರಭೂಷಣ, ಕಾಲಿಗೆ ಮತ್ತು ಮೆಟ್ಟುಳ (High Heel) ಮುಖಮಲೆ ಬಟ್ಟೆಗೆ ಮುತ್ತು, ಜರೀ ಅಲಂಕಾರಮಾಡಿದ ವಾದರಕ್ಕೆ ಗಳನ್ನೂ, ಕರವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನೂ ಹಾವಿನ ಪೊರೆಯಂತೆ ತೆಳುವಾದ ಅವಕುಂಠನಗಳನ್ನೂ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಶಕುಂತಲೆಯು ಲೋಧ್ರದ ಮುಖಚೂರ್ಣವನ್ನು ಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದಳೆಂದು ಕಾಳಿದಾಸನು ಹೇಳುವನು. ತುಟಿಯ ಬಣ್ಣ, ಕಾಡಿಗೆ, ಬಾಚಣಿಗೆ ಮುಂತಾದ ಉಪಕರಣಗಳು ಹರಪ್ಪ ಅವಶೇಷಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರು

ವವು. ಪುರುಷರೂ ಚಪ್ಪಲಿ, ಪಾಪಾಸು, ಶೀತದೇಶದಲ್ಲಿ ಮೋಣಕಾಲುಬ್ಬೆ ಪಾದರಕ್ಷೆ (Thigh Boots) ಗಳನ್ನು ಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನರು ಬರೀ ಕಾಲಿನಲ್ಲೇ ಇರುತ್ತಿದ್ದರು. ವಿಧವೆಯರು ಏಕವೇಣಿ, ಶ್ವೇತ¹²¹ ಅಥವಾ ರಕ್ತವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನೂ, ಬೌದ್ಧಭಿಕ್ಷುಗಳು ರಕ್ತಪಟವನ್ನೂ, ಕ್ಷುಪಣಕರು ಪೀತ ಅಥವಾ ಶ್ವೇತವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನೂ (ದಿಗಂಬರರು ನಗ್ನರಾಗಿಯೂ), ಪರಿವ್ರಾಜಕರು ಕಪಾಯ, ಧೂಳಿಧೂಸರಿತವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನೂ ಧರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಭಾರತೀಯರಿಗೆ ವಸ್ತ್ರಗಳಿಗಿಂತ ಆಭರಣಗಳ ಮೇಲೆ ಪ್ರೀತಿ ಹೆಚ್ಚು. "ಕಿಮಿವಹಿಮಧುರಾಣಾಂಮಂಡನಂ ನಾಕೃತೀನಾಂ" ಎಂದು ಕವಿಗಳು ಹೇಳಿದರೂ ಶಿಖೆಯಿಂದ ನಖದ ವರೆಗೂ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಧರಿಸುವದರಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಆಸಕ್ತರಾಗಿದ್ದರು. ತಲೆಗೆ ಚೂಡಾಮಣಿ, ಸರಗಳು, ಸೀಮಂತ, ಭಾಷಿಂಗ, ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರಾಕಾರದ ಆಭರಣಗಳು, ನಾಗರ, ರಾಗಟೆ, ಕುಚ್ಚು, ಕಿವಿಗೆ ಕುಣ್ಡಲ, ಕಮಲ, ಚಿನ್ನದ ಸರ, ತಾಟಂಕ¹²² (ಓಲೆ), ನಾಗಾಭರಣ ಗಳೂ; ಕರ್ಪೂರ, ಸ್ತನಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಕಸ್ಮೂರಿಕಾಪತ್ರರೇಖೆ; ಕಂಠದಲ್ಲಿ ಹಾರಗಳು, ಭುಜಗಳಿಗೆ ಬಾಯವುರ, ಭುಜಕೀರ್ತಿ; ಕೈಗಳಿಗೆ ಒಳೆ, ಕಂಕಣ, ಪರಿಸರ; ಬೆರಳುಗಳಿಗೆ ಪವಿತ್ರ, ಉಂಗುರಗಳು; ನಡುವಿನಲ್ಲಿ ಓಡ್ವಾಣಬಂಧ, ಕಾಂಚೀದಾಮ; ಪಾದಗಳಿಗೆ ಅಂದಿಗೆ, ನೂಪುರ, ನಾಟ್ಯದಲ್ಲಿ ಗೆಜ್ಜೆ ಸರಮುಂತಾ ದುವು ಪ್ರಸಿದ್ಧ. ಒಡವರು ಬೆಳ್ಳಿ, ತಾಮ್ರ, ಕಬ್ಬಿಣ, ಬಿದಿರು, ಮರ, ಮಣ್ಣು, ಕವಡೆ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಮೂಗುಬೊಟ್ಟು ಅನಾರ್ಯರಲ್ಲಿಯೂ ವಿದೇಶೀಯರಲ್ಲಿಯೂ ಹರಪ್ಪ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಯಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡುಬಂದರೂ, ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಕೆಲವು ಸ್ತೋತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಮುಕುರದ ಉಲ್ಲೇಖವಿದ್ದರೂ, ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಿಂದೀಚೆಗೆ ಇದು

¹²¹ ಬಿಡ್ಡಾಳು ವ್ಯವಹಾರವೇ ವರಮನುಷ್ಯತಾ; ಪರಿಧತ್ತಾಧವಶೇ ವಾಸಸೀವಸು ಮತೀ—ಹರ್ಷಚರಿತ.

¹²² ಲಲಿತಾತ್ರಿಪುರಸುಂದರಿಯ ತಾಟಂಕಗಳು ಸೂರ್ಯ ಮತ್ತು ಚಂದ್ರಮಣಿಗಳು. "ತಾಟಂಕಯುಗಳೇಧೂತ ತಪನೋದುಪಮಣ್ಣಲಾ"—ಲಲಿತಾ ಸಹಸ್ರನಾಮ. ಕರೀ ಮಣಿ ತಾಳೀಬೊಟ್ಟುಗಳು ಸುಮಂಗಲಿಯ ಚಿಹ್ನೆಗಳೆಂಬ ಭಾವವು ಆಧುನಿಕ. ಹಿಂದೆ ಪರಿಸರ (ಕಂಕಣ) ತಾಟಂಕಗಳೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿದ್ದವು. ಗಿರಿಜಪು ತಾಟಂಕಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಶಿವನು ವಿಷಪಾನಮಾಡಿದರೂ ಅನಾಯ ಹೊಂದಲಿವೆಂದು ಶ್ರೀಶಂಕರರು ಆನಂದಲಹರಿ ಯಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವರು. ವೈದಿಕವಿವಾಹದಲ್ಲಿ ತಾಳಕಟ್ಟುವದಕ್ಕೆ ವೇದಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಅದರೂ ಈ ಪದ್ಧತಿಯು ನವಶಿಲಾಯುಗದ ಮಾತೃದೇವತಾಪೂಜೆಯಿಂದ ಬಂದಿರಬಹುದು—೯. ಶ್ರೀ "ಚಾಮುಂಡೇಶ್ವರೀ". ಪ್ರಬುದ್ಧಕರ್ಣಾಟಕ. ರಜತೋತ್ಸವಸಂಚಿಕೆ.

ಸುಮಂಗಲಿಯು ಲಕ್ಷಣವೆಂದು ಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಕರ್ಣಕುಣ್ಡಲಗಳು ಯಜ್ಞ ಮಾಡಿದವರ ಲಕ್ಷಣ. ಅವಿದ್ಯಕರ್ಣರನ್ನು ಅನಾರ್ಯರೆಂದು ಭಾವಿಸಿದ್ದರು.

ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಪದ್ಧತಿ: ಬಾಲ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಮರಣಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಅನಂತರ ವಿವೇಚನಾಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ದೃಢಪಡಿಸುವದೇ ಪ್ರಾಚೀನ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಪದ್ಧತಿಯ ಧೈಯವಾಗಿದ್ದಿತು. ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳು ಶ್ರವಣ (ಬಾಲ್ಯ), ಮನನ (ಪಾಂಡಿತ್ಯ), ನಿಧಿಧ್ಯಾಸ (ಮೌನ)ಗಳು ಅವಶ್ಯಕವೆಂದು ಹೇಳುವವು. ಚೂಡಾಕರ್ಮವಾದನಂತರ ಅಕ್ಷರಾಭ್ಯಾಸವು ಆರಂಭವಾಗಿ ಎಂಟು ವರ್ಷ ದೊಳಗೆ ಓದು, ಬರಹ, ಸಾಮಾನ್ಯ ಗಣಿತ, ನಿಘಣ್ವು (ಅಮರಕೋಶ), ವ್ಯಾಕರಣಶಬ್ದಗಳೇ ಮುಂತಾದ ಬಾಲಶಿಕ್ಷೆಯು ದೇಶಭಾಷೆಯ ಮೂಲಕ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದಿತು. "ಕೂಲಿಮಠ"ಗಳಲ್ಲಿ ಹುಲಿಗೆ, ಕಡಿತ, ಓಲೆಗರಿ ಅಥವಾ ಮರಳಿನ ಮೇಲೆ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ತಿದ್ದುತ್ತಿದ್ದರು. ಗೌತಮಬುದ್ಧನು ವಾಚನ, ಲೇಖನ, ಅಪ್ಪಿರ, ವಾಲಿ, ಸಂಸ್ಕೃತ, ಚಂಡಾಲಭಾಸಾ, ಪೇದ, ಅಂಗ, ಅಖ್ವಾನ, ಗಾಥಾ, ನಾಟಕ, ಸಬ್ಬತ್ರವಿದ್ಯಾ, ಪೈದ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನೂ, ಕ್ಷತ್ರಿಯೋಚಿತ ಗಜಶಾಸ್ತ್ರ, ಅಶ್ವಶಾಸ್ತ್ರ, ಧನುರ್ವಿದ್ಯಾ, ಗೀತ, ವಾದಿತ್ರ ಗಸ್ಥಬ್ಧವಿಜ್ಞೆ"ಗಳನ್ನೂ ಕಲಿತನೆಂದು ಅಲಿತವಿಸ್ತರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ನಾರದನು ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳನ್ನೂ ಇತಿಹಾಸ, ಪುರಾಣ, ಪಿತ್ರೈ, ರಾಶಿ, ದೈವ, ನಿಧಿ, ವಾಕ್ಯೋವಾಕ್ಯ, ಏಕಾಯನ, ದೇವವಿದ್ಯಾ, ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾ, ಭೂತವಿದ್ಯಾ, ಕ್ಷತ್ರವಿದ್ಯಾ, ಸಕ್ಷತ್ರವಿದ್ಯಾ, ಸರ್ವದೇವ ಜನವಿದ್ಯೆಗಳನ್ನು ಕಲಿತು ಸಮಾಧಾನಹೊಂದದೆ ಸನತ್ಕುಮಾರರ ಬಳಿಗೆ ಬಂದು ಇವೈಕ್ಯಂತಲೂ ಉತ್ತಮವಾದ ಆತ್ಮವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿತನು.¹²⁴ ರಾಜಪುತ್ರರು ಕಲಿಯಬೇಕಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಬಾಣನು ಹೇಳಿರುವನು.¹²⁵ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಉಪನಯನಾ ನಂತರ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆ ಆರಂಭವಾಗಬೇಕು. "ಅಥಾತೋಧರ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸಾ"

¹²⁴ ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತಿ, VII, ೧-೧; ತತಸ್ತು ಉರ್ಧ್ವಂ ವಕ್ಷ್ಯಾಮೀತಿ |

¹²⁵ ಪದೇ ವಾಕ್ಯೇ ಪ್ರಮಾಣೇಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರೇ ರಾಜನೀತಿಮು ವ್ಯಾಯಾಮವಿದ್ಯಾಸು . . . ಸರ್ವೇಷ್ವಾಯುಧವಿಶೇಷು ರಥಚರ್ಯಾಸು ಗಜಪೃಷ್ಠೇಷು ತುರಂಗಮೇಷು . . . ವಾದ್ಯೇಷು ಭರತಾದಿಪ್ರಣೀತೇಷು ನೃತ್ಯಶಾಸ್ತ್ರೇಷು ನಾರದೀಯಪ್ರಭೃತಿಮುಗಾನ್ಧರ್ವವೇದ ವಿಶೇಷೇಷು . . . ಗ್ರಹಗಣಿತೇ . . . ವಾಸ್ತುವಿದ್ಯಾಸ್ವಾಯುರ್ವೇದೇ ಯನ್ತ್ರಪ್ರಯೋಗೇ . . . ಕಥಾಸುನಾಟಕೇಷು ಅಖ್ಯಾಯಿಕಾಸು ಕಾವ್ಯೇಷು ಮಹಾಭಾರತಪುರಾಣೇತಿ ಹಾಸರಾಮಾಯಣೇಷು ಸರ್ವಲಿಪಿಷು ಸರ್ವದೇಶಭಾಷಾಸು ಸರ್ವಶಿಲ್ಪೇಷು ಧನ್ವಂತರೀ ಅನೈಷ್ಠಪಿಕಾಲವಿಶೇಷೇಷು ಪರಂ ಕೌಶಲಮವಾಪ | ಕಾದಮ್ಮಡಿ. Para. ೬೯-೭೧.

ಎಂಬ ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಾ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಥ (ಅನಂತರ) ಶಬ್ದವು “ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯೋಽಧ್ಯೇತವ್ಯಃ” ಎಂಬುದರ ಅನಂತರವೆಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆಂದು ಕುಮಾರಿಲರು ಪೇಳುವರು. ಪ್ರಭಾಕರರು “ಅಷ್ಟವರ್ಷಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಮುಪಸಯೀತ ತಮಧ್ಯಾಪಯೀತ” ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿರಿಯರು ಬೋಧಿಸಬೇಕೆಂದೂ, ಅಧ್ಯಾಪಕನೇ ವಿದ್ಯಾಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿಸಬೇಕೆಂದೂ, ಸುಗುವೇ ಅಧ್ಯಯನಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಹೇಳುವರು.

ಪಟುವು ಸಮಿತ್ತಾಣಿಯಾಗಿ ಉತ್ತರ ಅಥವಾ ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖನಾದ ದರ್ಭಪಾಣಿಯಾದ ಆಚಾರ್ಯನನ್ನು ಸಮೀಪಿಸಿ ದಂಡವತ್ಯಕಾಶಮಾಡಿ ತನ್ನ ಗೋತ್ರ ಸೂತ್ರ ಪ್ರವರಗಳನ್ನು ನಿವೇದಿಸಿ ಅಭಿವಾದನೆಮಾಡಿ “ಅಧೀಹಿ ಭೋ” ಎಂದು ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.¹²⁶ ವೇದವನ್ನು ಗುರುಮುಖದಿಂದಲೇ ಕಲಿಯಬೇಕು. ಪುಸ್ತಕಗಳಿಂದ ಕೂಡದು. ಪೂರ್ವಶಾಸ್ತ್ರ ಮತ್ತು ಒಂಕಾರ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಆರಂಭಿಸಿ ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನನಾಗಿ ಉಚ್ಚರಿಸಬೇಕು, ಗೀತೀ, ಶೀಘ್ರೀ, ಶಿರಃಕಮ್ಮೀ, ಲಿಖಿತಪಾಠಕ, ಅನರ್ಥಜ್ಞ ಮತ್ತು ಅಲ್ಪಕಣ್ಠರು ಪಾಠಕಾಧಮರು.¹²⁷ ದ್ವೈತ, ಪುಸ್ತಕಶೂನ್ಯತಾ, ನಾಟಕಾಸಕ್ತಿ, ಸ್ತ್ರೀಚಿಂತಾ, ನಿದ್ರಾ, ತನ್ದ್ರ ಎಂಬ ಆರು ವಿದ್ಯಾವಿಘ್ನಕ್ಕೆ ಕಾರಣಗಳು.¹²⁸ ಅಧ್ಯಯನ ಸಮಾಪ್ತಿಯಾದ ನಂತರ ಉತ್ತರಾಶಾಸ್ತ್ರ ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ಶಿಷ್ಯನು ಗುರುವಾದಗಳಿಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ಪ್ರವರವನ್ನು ಚ್ಚರಿಸಿ “ಅಭಿವಾದಯೇ” ಎಂದು ಕೇಳಬೇಕು. ಪಾಠ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವಾಗ ಗುರುಸಮ್ಮುಖದಲ್ಲಿ ಕಾಲು ಚಾಚಿಕೊಳ್ಳಬಾರದು. ಮಧ್ಯೆ ಎದ್ದು ಹೋಗಬಾರದು. ಗುರುಭಾಯೆಯನ್ನು ದಾಟಬಾರದು. ಬ್ರಹ್ಮಜಿನ್ದವನ್ನು ಅಲಕ್ಷ್ಯ ಮಾಡಕೂಡದು. ಮೊದಲು ತಮ್ಮ ಶಾಖೆಯನ್ನು ಕಲಿತು ಅನಂತರ ಇತರ ಶಾಖಾಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಕಲಿಯಬೇಕು. ತಮ್ಮ ಶಾಖೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇತರವನ್ನು ಕಲಿಯಲು ಯತ್ನಿಸಿದರೆ

¹²⁶ ಪ್ರಮಾಣಭೂತ ಆಚಾರ್ಯಃ ದರ್ಭಪಾಣಿಃ ಶುಚಾವವಕಾಶೇ ಪ್ರಾಜ್ಞವಿ ಉಪವಿತ್ಯ ಸೂತ್ರಾಣಿ ಪ್ರಯತಿತ್ಸು | ತತ್ರ ನೈಕೇ ನಾವಿವರ್ಣೇನ ಅನರ್ಥಕ್ಕೇನ ಭವಿತವ್ಯಮ್ ||

¹²⁷ ಸರ್ವೇವೇದಾಮುಖತೋ ಗೃಹೀತಾಃ—ಗೋಪಥ. ಬ್ರಾ. I. 40. ಗೀತೀ ಶೀಘ್ರೀ ಶಿರಃ ಕಮ್ಮೀತಥಾ ಲಿಖಿತಪಾಠಕಃ | ಅನರ್ಥಜ್ಞೋಽಲ್ಪ ಕಣ್ಠಶ್ಚ ಪದೋತೇ ಪಾಠಕಾಧಮಾಃ || ಪಾಣಿನೀಯ ಶಿಕ್ಷಾ. ಪುಸ್ತಕಪ್ರತ್ಯಯಾಧೀತಂ ನಾಧೀತಂ ಗುರುವನ್ನಿಧಾ | ಭ್ರಾಜತೇನ ಸಭಾಮಧ್ಯೇ. . . | ಪರಾ. ಮಾಧ. I, ೧.೧೫೪, ವೇದವಿಕ್ರಯಣಶ್ಚೈವ ವೇದಾನಾಂ ಚೈವದೂಷಕಃ | ವೇದಾನಾಂ ಲೇಖಕಶ್ಚೈವ ತೇವೈನಿರಯಗಾಮಿನಃ ||

¹²⁸ ಸ್ತೃತಿ ಚಂದ್ರಿಕಾ. I, ೫೨,

ಶಾಖಾರಣ್ಯರಾಗುವರು.¹²⁹ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಗುರುಗಳನ್ನು ನಾನಾದೇಶಗಳ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಆಶ್ರಯಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಗುರುಗಳೂ ಕೂಡ ನಮಗೆ ಸಚ್ಚಿಷ್ಣುರು ದೊರಕಲಿಯೆಂದು ಕೋರುತ್ತಿದ್ದರು.¹³⁰ ಚಪಲಚಿತ್ತರಾದ ಕೆಲವರು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಒಬ್ಬ ಗುರುವಿನ ಬಳಿ ನಿಲ್ಲದೆ ಇತರರನ್ನಾಶ್ರಯಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಇಂತಹವರಿಗೆ "ತೀರ್ಥಕಾಕ"ರೆಂದು ಹೆಸರು.¹³¹ ಒಂದೊಂದು ಗುರುಕುಲದಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಸಾವಿರ ಶಿಷ್ಯರೂ ಇರುತ್ತಿದ್ದರು. ಜೈಷ್ಠ ಶಿಷ್ಯರು ಚಿಕ್ಕವರ ಆಚಾರವ್ಯವಹಾರಗಳಿಗೆ ಗಮನಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಹೀಗೆ ಗುರುಕುಲವು ಗುರುವಾದ ಕುಲವೇ (ದೊಡ್ಡ ಮನೆ) ಆಗಿದ್ದಿತು. ಗುರುವು ಕೂಡ ಸತ್ವಾತ್ಮನಾದ ಶಿಷ್ಯನಿಗೆ ತನ್ನ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನೆಲ್ಲ ಮರೆಮಾಚದೆ ಬೋಧಿಸಬೇಕು. ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಯಾಸಕೂಡ ಕೂಡದು. ಹೊಟ್ಟೆವಾಡಿಗಾಗಿ ವಿದ್ಯಾಪೇಳುವವನೂ ಕಲಿಯುವವನೂ ಅಧಃಪತಿತರಾಗುವರು. ಆಚಾರ್ಯನು ಅಧರಾರಣಿ, ಶಿಷ್ಯನು ಉತ್ತರಾರಣಿ, ಇವರ ಸನ್ನಿಧಿ ದಿಂದ ಜ್ಞಾನಾಗ್ನಿಯು ಪ್ರಜ್ವಲಿತವಾಗುವದು.¹³² ಗುರುಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ನಿಟಕಸಂಬಂಧವಿರಬೇಕು. ಶಿಷ್ಯನನ್ನು ವಾಗ್ದಂಡದಿಂದಲೂ ಧಿಗ್‌ದಂಡದಿಂದಲೂ ಅಥವಾ ತೆಳುವಾದ ಬಿದುರಿನ ಕೋಲಿನಿಂದ ಬೆನ್ನ ಮೇಲೆ ಅಪಾಯವಾಗದಂತೆ ದಂಡಿಸಬಹುದು. "ಕೂಲಿಮಠ"ಗಳ ಕ್ರೂರದಂಡನೆಯ ವಿಧಾನಗಳು ಶಾಸ್ತ್ರವಿರುದ್ಧ. ಯಾವ ದಂಡನೆಗೂ ಬಗ್ಗದವನನ್ನು ಹೊರಡಿಸಬೇಕು. ಗುರುವು ಶಿಷ್ಯನನ್ನು ತನ್ನ ಮಗನೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಸೌಮ್ಯಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಶೋಧನೆ ಮಾಡಬೇಕು.¹³³

¹²⁹ ಮನು III, ೨.

¹³⁰ ಯಥಾಪಃ ಪ್ರವತಾಯಂತಿ ಯಥಾಮಾಸಾ ಅಹರ್ಜರಮ್ | ಏವಂ ಮಾಂ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಣೋ ಧಾತಾರಾಯಂತು ಸರ್ವತಃ || ತೈ. ಉಪ. I, ೪-೩.

¹³¹ ಯಥಾ ತೀರ್ಥೇಕಾಕಾ ನಚಿರಂಸ್ಥಾ ತಾರೋಭವಂತಿ ಏವಂ ಯೋ ಗುರುಕುಲಾನಿ ಗತ್ವಾ ನಚಿರಂ ತಿಷ್ಠತಿ ಸ ಉಚ್ಯತೇ ತೀರ್ಥಕಾಕ ಇತಿ—ಮಹಾಭಾಷ್ಯ. I, ಪು. ೨೯೧. ಶರೀರಂ ಸುರೂಪಂ ತಥಾವಾ ಕಲತ್ರಂ ಯರಶ್ವಾರುಚಿತ್ರಂ ಧನಂಮೇರುತುಲಮ್ | ಮನಶ್ಚೇನ್ನಲಗ್ನಂ ಗುರೋರಂಘ್ರ ಪದ್ಮೇ ತತಃಕಿಂ ತತಃ ಕಿಂ ತತಃ ಕಿಂ ತತಃ ಕಿಮ್ ? || ಷಡಂಗಾದಿ ವೇದೋ ಮುಖೇತಾಸ್ತವಿದ್ಯಾ ಕವಿತ್ವಾದಿಗದ್ಯಂ ಸುಪದ್ಯಂಕರೋತಿ | ಮನಶ್ಚೇನ್ನಲಗ್ನಂ ಗುರೋರಂಘ್ರ ಪದ್ಮೇತತಃ ಕಿಂತತಃ ಕಿಂತತಃ ಕಿಂತತಃ ಕಿಮ್ ||—ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಗುರ್ವಾಷ್ಠಕ.

¹³² ಭೃತಕಾಧಾಪಕೋ ಯಶ್ಚ ಭೃತಕಾಧಾಪಿತಶ್ಚಯಃ | ತಾವುಭಿನರಕಂಯತಃ ಭಿನ್ನರಜ್ಜುರ್ಭೂಷೋಯಥಾ || ಆಚಾರ್ಯೋರರಣಿರಾದ್ಯಸ್ಯಾದ್ವನಿವಾಸುತ್ಪರಾರಣಿಃ | ತನ್ನಾ ನಂ ಪ್ರವಚನಂ ವಿದ್ಯಾಸ್ತಃ ಸುಖಾವಹಃ || ಶ್ರೀ ಭಾಗವತ, XI, ೧೦.೧೨.

¹³³ ಯದ್ವೈಶುಗುಣಾಧೀನತಥಾಪಿ ಪುತ್ರಪತವಾಕರಣಮ್ ಸ ಜನಶ್ಚಜನೋಮಾ ಭೂತಕಲಂಶಕಲಂಸಕೃತ್ ಶಕೃತ್ || ಮಹಾಭಾಷ್ಯ.

ಹೀಗೆ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಮಾಡಿದ ಅನಂತರ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯು ಸ್ನಾತಕನಾಗುವನು. ಶೈಕ್ಷಣಿಕೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸ್ನಾತಕರಿಗೆ ಗುರುವಿನ ಅನ್ವೇಷಣೀಯತೆಯೇ (Convocation Address). ಕಂಡುಬರುವದು " ಸತ್ಯವನ್ನು ಹೇಳು, ಧರ್ಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸು, ಇದುವರೆಗೆ ಕಲಿತಿದ್ದ ರಿಂದಲೇ ತೃಪ್ತನಾಗಬೇಡ, ಹೆಮ್ಮೆ ಪಡಬೇಡ, ಮಾತಾಪಿತೃಗಳನ್ನು ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ದೇವರಂತೆ ಭಾವಿಸು. ಪ್ರಚಾತನ್ಯವನ್ನು ಭಿಕ್ಷೆ ಮಾಡಬೇಡ. ಆಚಾರ್ಯರಿಂದ ಕಾಲುಭಾಗ ಮಾತ್ರ ಕಲಿತದಿವೆ. ಸ್ವಮೇಧಾಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಕಾಲುಭಾಗವನ್ನೂ, ಅನುಭವದಿಂದ ಕಾಲುಭಾಗವನ್ನೂ ಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ಕಾಲುಭಾಗವನ್ನೂ ಕಲಿಯಬೇಕಾಗಿದೆ. ದುಷ್ಟರಿಗೆ ವಿದ್ಯೆಯು ವಿವಾದಕ್ಕಾಗಿ, ಧನವು ಮದಕ್ಕಾಗಿ, ಒಲವು ಪರರನ್ನು ಹೀಡಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ, ಅದರ ಇವು ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ, ದಾನಕ್ಕಾಗಿ, ಸಂರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಎಂಬುದನ್ನು ಮರೆಯಬೇಡ ¹⁸⁴ ಎಂಬುದೇ ಗುರುವಿನ ಸಂದೇಶ. ಅನಂತರ ಯಥಾಶಕ್ತಿ ಗುರುದಕ್ಕಿಣಿಯನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸಿ ಗುರ್ವನುಜ್ಞೆ ಪಡೆದು ಕಾಶೀಮುಂತಾದ ದೇಶಸಂಚಾರ ಮಾಡಿ ¹⁸⁵ ಅನುಭವವನ್ನು ಪಡೆದು ಗೃಹಸಾಕ್ಷಿತ್ವವು ಸ್ವೀಕಾರಮಾಡಬೇಕು. ದೇಶಸಂಚಾರವಿಲ್ಲದೆ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸವು ಪೂರ್ತಿಯಾಗುವದಿಲ್ಲ.

ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯಗಳು: ವೇದಯುಗದಲ್ಲಿ ಸಮಿತಿ, ಸಮಾಜ, ಪರಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ವಿವಾದಗಳೂ ಪ್ರಾಂಡಿತ್ಯಪ್ರದರ್ಶನಗಳೂ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದವು. ¹⁸⁶ ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೮ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಿಂದ ಕಾಶೀ, ತಕ್ಷಶಿಲಾ ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಳಗಳು ಪ್ರಾಧವಿದ್ಯೆಯ ಕೇಂದ್ರಗಳಾದವು. ರಾಜಶೇಖರನ ಕಾವ್ಯಮೀಮಾಂಸೆ,

¹⁸⁴ ಸತ್ಯವದ, ಧರ್ಮಂಚರ, ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯಾನ್ತಾ ಪ್ರಮದಃ > ಮಾತೃದೇವೇಭವ, ಪಿತೃದೇವೇಭವ, ಆಚಾರ್ಯದೇವೇಭವ. ಪ್ರಜಾತನ್ಮಮಾವ್ಯವಚ್ಛಿತ್ತೀಃ

—ತೃ. ಉಪ. I, ೧ ff.

ಆಚಾರ್ಯತ್ವಾದಮಾದತ್ತೇ ಪಾದಂ ಶಿಷ್ಯಃ ಸ್ವಮೇಧಯಾ | ಕಾಲೇನಪಾದಮಾದತ್ತೇ ಪಾದಂ ಸಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಭಿಃ || ಕಾಲೇನಪಾದಂ ಲಭತೇತಥಾಯಂ ತಥಾಚಪಾದಂ ಗುರುವೋಗತತ್ತ್ವ | ಉತ್ಸಾಹಯೋಗೇನ ಚ ಪಾದಮೃಚ್ಛೀತ್ ರಾಸ್ತ್ರೀಣಪಾದಂಚ ತತೋಹಿಯಾತಿ || ಸನತ್ಕುಜಾತೀಯ— I-೧೩.

ವಿದ್ಯಾವಿವಾದಾಯ ಧನಮದಾಯಶಕ್ತಿಃ ಪರೇಷಾಂ ಪರಪೀಡನಾಯ | ದುಷ್ಟಸ್ಯ ಸಾಧೋಃ ವಿಪರೀತಮೇತತ್ ಜ್ಞಾನಾಯ ದಾನಾಯ ಚ ರಕ್ಷಣಾಯ || ಸಾಕ್ಷರಾ ವಿಪರೀತಾಶ್ಚೇತ್ ರಾಕ್ಷಸಾಃ •

¹⁸⁵ ಇದು ಈಗ ಕಾಶೀಯಾತ್ರೆಯೆಂಬ ಪ್ರಹಸನವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿದೆ.

¹⁸⁶ ಛಾಂದೋಗ್ಯ V, ೩-೧ ; ಬೃ. ಉಪ. V, ೧.

ಸಮಸ್ತಭದ್ರನ ಚರಿತ್ರೆಗಳಿಂದ ಪಾಟಲೀಪುತ್ರ, ವಿದಿಶಾ, ದಶಪುರ (ಮನ್ದಿರಾ), ವಾರಾಣಸೀ, ಕಾಂಚೀ, ಕರಹಾಟ ಪಟ್ಟಣಗಳೂ, ಕಾಶ್ಮೀರ, ಪುಣ್ಡ್ರಿ, ಮಾಳವ, ಸಿಂಧು, ಠಕ್ಕವಿಷಯಗಳೂ ವಾಣಿಜ್ಯಪರೀಕ್ಷೆ ಮಾಡುವ ಸ್ಥಾನಗಳಾಗಿ ದ್ದವೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುವದು. ಇವುಗಳಿಗೆ ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. ಮಯೂರಶರ್ಮನು ತನ್ನ ಗುರುವಾದ ವೀರಶರ್ಮನೊಡನೆ ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚು ವಿದ್ಯಾರ್ಜನೆ ಮಾಡಲು ಕಂಚಿಗೆ ಹೋದನು. ಅಕಲಂಕನು ಕಂಚಿಯ ಘಟಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಬೌದ್ಧರನ್ನು ಗೆದ್ದನು. ಘಟಿಕಾಯಸ್ತ್ರಗಳಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಅಘಟಿತ ಘಟನಾಪಟುಗಳಾದ ವಿದ್ವಾಂಸರಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನಗಳೆಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. ತಮಿಳುಶಾಸನಗಳು ಇವರನ್ನು ಗಟಿಕೆಯಾರ್ ಎಂದು ಹೇಳುವವು. ಇಲ್ಲಿನ ಪರೀಕ್ಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯತೇರ್ಗಡೆಯಾದವರು ಘಟಿಕಾ ಸಾಮಾನ್ಯರು. ಮೇಲ್ಪರದಲ್ಲಿ ಉತ್ತೀರ್ಣರಾದವರು ಘಟಿಕಾಸಾಹಸರು. ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಅಥವಾ ಹದಿನೆಂಟು ಮಹಾವಿದ್ಯೆಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತಿದ್ದರು.¹⁸⁷ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ಮತೀಯರೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಕಲಿಯಲು ಅವಕಾಶವಿದ್ದಿತು. ಬೌದ್ಧ ಚಾರ್ಯನಾದ ದಿವಾಕರ ಮಿತ್ರನ ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಇತರ ಮತಾನುಯಾಯಿಗಳೂ ಇದ್ದರೆಂದು ಬಾಣನು ಹೇಳುವನು.¹⁸⁸

ಕರ್ಣಾಟಕದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಿಂದ ಬೆಳಗಾವಿಯಲ್ಲಿ ಪರ್ವತಾನ್ನಾಯದ ಮೂವರಕ್ಕೋಣಿ ಸಂತತಿಯ ಶಕ್ತಿಪರಿಣೆ ಕಾಳಾಮುಖಸ್ಥಾನವಾದ ಕೋಡಿಮಠವು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯವಾಗಿದ್ದಿತು. ಈ ಮಠದ ಆಚಾರ್ಯ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ಕೇದಾರಶಕ್ತಿ, ಶ್ರೀಕಣ್ಣಶಕ್ತಿ, ಸೋಮೇಶ್ವರ, ವಿದ್ಯಾಭರಣ, ಜ್ಞಾನಶಕ್ತಿ, ವಾಮಶಕ್ತಿ, ಗೌತಮಶಕ್ತಿ, ಇಮ್ಮಡಿವಾಮಶಕ್ತಿ,

¹⁸⁷ ವಾಯು I, ೬೧-೭೯ ; ಗರುಡ. ೨೨೩-೨೧, ರಘುವಂಶ. V, ೨೧ ; E. I. VIII, p. ೨೮೭. E. I. XVIII, p. ೫. ಪರಿಮಿತಾನ್ಯೇಮಹಿ ಚತುರ್ದಶ ಅಷ್ಟಾದಶವಾ ವಿದ್ಯಾಸ್ಥಾನಾನಿ ಧರ್ಮಪ್ರಮಾಣತ್ವೇನಪರಿ ಗೃಹೀತಾನಿ ವೇದೋಪವೇದಾಂಗಾಷ್ಟಾದಶ ಧರ್ಮಸಂಹಿತಾ ಪುರಾಣಶಾಸ್ತ್ರ ಶಿಕ್ಷಾ ದೃಷ್ಟಿಸೀತಿ ಸಂಜ್ಞಾಕಾನಿ—ಕುಮಾರಿಲ. ತನ್ಮತವಾರ್ತಿಕ, ಪು. ೨೦೧. ಜೈನರಲ್ಲೂ ಚತುರ್ದಶ ಮಹಾವಿದ್ಯೆಗಳಿದ್ದವು. ಚತುರ್ದಶ ಮಹಾವಿದ್ಯಾಸ್ಥಾನಾನಾಂಪಾರಗಾ ಇಮೇ—ಜನಸೇನ ಮಹಾಪುರಾಣ. I, ೧.

¹⁸⁸ ಆರ್ಷತ್ಯಃ ಮಸ್ಯಂಭಿಃ ಶ್ರೇತಪಟ್ಟಿಃ ಪಾಣ್ಡುರಭಿಕ್ಷುಭಿಃ ಭಾಗವತ್ಪರ್ವಣಿಭಿಃ ಕೇಶಬಂಧಕೈಃ ಕಾಪಿಶೈಃ ಲೋಕಾಯತಿಕೈಃ ಜೈನೈಃ ಕಣ್ವೋದರೈಃ ಔಪನಿಷದೈಃ ಕುಶ್ವರ ಕಾರಣಿಕೈಃ ಕಾರಣಮುಖೈಃ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಭಿಃ ಪೌರಾಣಿಕೈಃ ಸಾಪ್ತತನ್ತ್ರವೈಃ ಶೈವೈಃ ಶಾಖಿಕೈಃ ಪಾಂಚರಾತ್ರೀಶ್ವಾನೈಃ—ಹರ್ಷಚರಿತ, ಪು. ೩೧೬.

ಇಮ್ಮಡಿಶ್ರೀಕಣ್ಣ, ಮುಮ್ಮಡಿವಾಮಶಕ್ತಿ ಎಂಬುವರು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾಗಿದ್ದು ಸುಮಾರು ಇನ್ನೂರು ವರುಷ ಭರತಖಂಡದಲ್ಲಿಲ್ಲ ವಿಖ್ಯಾತಿಹೊಂದಿ ಶಾಖಾಮಠಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ವಿದ್ಯಾದಾನಮಾಡಿದರು. ಈ ಕೋಡಿಮಠವನ್ನು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ವರ್ಣಿಸಿದೆ:

“ ಸಾಂಗುಗುಜುಸಾಮಾಧರ್ವ ಚತುರ್ವೇದಸ್ವಾಧ್ಯಾಯಸ್ಥಾನಮುಂ, ಕೌಮಾರ, ಪಾಣಿನೀಯ, ಶಾಕಟಾಯನ ಶಬ್ದಾನುಶಾಸನ ವ್ಯಾಕರಣ ಸ್ಥಾನಮುಂ, ನ್ಯಾಯ ವೈಶೇಷಿಕ ಸಾಂಖ್ಯ ಬೌದ್ಧಾದಿ ಪದ್ಧರ್ಶನವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಸ್ಥಾನಮುಂ, ಲಾಕುಳ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಪಾತಂಜಲಾದಿ ಯೋಗರಾಸ್ತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಸ್ಥಾನಮುಂ, ದೀನಾನಾಥ ಪಂಗ್ವನೈಬಧಿರ ಕಥಕ ಗಾಯಕ ವಾದಕ ವಾಂಶಿಕ ನರ್ತಕ ವೈತಾಳಿಕ ನೃಗ್ಗು ಕ್ಷಪಣಕ ಏಕದಣ್ಣಿ ತ್ರಿದಣ್ಣಿ ಹಂಸ ಪರಮಹಂಸಾದಿ ನಾನಾ ದೇಶಭಿಕ್ಷು ಜನಾನಿ ವಾರ್ಯಾನ್ವದಾನ ಸ್ಥಾನಮುಂ, ನಾನಾನಾಥರೋಗಿಜನ ಭೈಷಜ್ಯಸ್ಥಾನಮುಂ. ಸಕಲ ಭೂತಾಭಯಸ್ಥಾನಮುಂ ”

ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದ ಅಧ್ಯಾಪಕರಿಗೆ ರಾಜರು ಭೂದಾನ, ಗೃಹಗಳು, ಸೇವಕರು ಪಾರಿತೋಷಕಗಳಿಗಾಗಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆಮಾಡಿದ್ದರು. ಇವಕ್ಕೆ ಭಟ್ಟವೃತ್ತಿಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. ವೀರಚೋಳನ ಪೀಠಾಪುರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಕರಣ ವ್ಯಾಚಕ್ರಾಣ, ಮೀಮಾಂಸಾವ್ಯಾಖ್ಯಾತೃ, ವೇದಾಂತೋಪಾಧ್ಯಾಯ, ಚುಗ್ಗುಜು ಸ್ನಾನುವೇದ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರು, ರೂಪಾವತಾರ (ವ್ಯಾಕರಣ) ವ್ಯಾಚಕ್ರಾಣ, ಪುರಾಣಪಾಠಕ, ವೈದ್ಯ, ಅಂಬಷ್ಠ, ವಿಷವಾದಿನ್, ಜೋತಿರ್ವಿದ ಮುಂತಾದವರಿಗೆ ವೃತ್ತಿಗಳನ್ನು ಹಂಚಿದಂತೆ ಹೇಳಿದೆ. ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಅಶನ ವಸನ ತೈಲಾಭ್ಯಂಜನಾದಿಗಳಿಗೂ ಏರ್ಪಾಡುಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಅನೇಕ ಶಾಸನಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುವದು.

ತಕ್ಷಶಿಲಾ, ಎಕ್ರಮಶೀಲಾ, ನಾಲಂದಾ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯಗಳ ವಿಷಯವಾಗಿ ಬೌದ್ಧಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ ಹೆಚ್ಚು ವಿಷಯಗಳು ತಿಳಿದುಬರುವವು. ನಾಲಂದಾ ನಿವೇಶನದ ಶೋಧನೆಯಿಂದಲೂ, ಶಾಸನಗಳಿಂದಲೂ ಚೀನ ಪ್ರವಾಸಿಗಳ ಲೇಖನಗಳಿಂದಲೂ ನಾಲಂದಾ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯವು ಕ್ರಿ.ಶ. ೬ ನೇ ಶತಾಬ್ದದಿಂದ ಹದಿಮೂರನೆಯ ಶತಾಬ್ದದ ವರೆಗೂ ಜಗತ್ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದಿತೆಂದು ಕಂಡುಬರುವದು. ಗುಪ್ತಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳು, ವರ್ಧನರು, ಮೌಖರಿಗಳು, ಪಾಲರು, ಸೇನರು, ದ್ವೀಪಾಂತರದ ರಾಜರು ಈ ವಿದ್ಯಾಲಯವನ್ನು ಪೋಷಿಸಿದರು. ತಡೆಯಿಲ್ಲದೆ ಯಾವಾಗಲೂ ದಾನನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ (ನ+ಅಲಂ+ದಾ) ನಾಲಂದಾ ಎಂದು ಹೆಸರುಬಂದಿತು. ಇಲ್ಲಿ ಎಂಟು

ಮಹಾವಾಠಶಾಲೆ (College) ಗಳಿದ್ದವು. ಒಂದೊಂದು ಮಹಾವಾಠಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಮುನ್ನ ಮತ್ತು ನಲ್ವತ್ತು ಉಪನ್ಯಾಸಾಂಗಣ (Lecture Halls) ಗಳಿದ್ದವು. ಅಲ್ಲದೆ ಧರ್ಮಗುಂಜವೆಂಬ ಪುಸ್ತಕಭಂಡಾರಕ್ಕೆ ರತ್ನ ಸಾಗರ, ರತ್ನೋದಧಿ, ರತ್ನರಂಜಕಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಕಟ್ಟಡಗಳು ಮೀಸಲಾಗಿದ್ದವು. ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕರಿಗಾಗಿ ಒಂದು ನಿರೀಕ್ಷಣಾಗೃಹವಿದ್ದಿತು (Observatory). ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಘಟೀಯಸ್ತವು ಸರಿಯಾದ ಕಾಲವನ್ನು (Standard Time) ಮಗಧ ದೇಶಕ್ಕೆಲ್ಲ ಸೂಚಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ಮಹಾಯಾನ ಬೌದ್ಧ ವಿದ್ಯೆಯೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿದ್ದರೂ ವೇದ ವೇದಾಂಗ, ಯೋಗ, ಹೇತು ವಿದ್ಯಾ, ಶಬ್ದವಿದ್ಯಾ, ತನ್ತ್ರಶಾಸ್ತ್ರ ಮುಂತಾದುವನ್ನೂ ಬೋಧಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗೆ ಸುಲಭವಾಗಿ ಪ್ರವೇಶವು ಸಿಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಒಂದ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಯನ್ನು “ದ್ವಾರಪಣ್ಣಿತ”ರು ಕಠಿನವಾಗಿ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ಅರ್ಹನೆಂದು ತೋರಿದರೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಹತ್ತು ಪ್ರವೇಶಾರ್ಥಿಗಳಲ್ಲಿ ಎಂಟು ಜನರು ನಿರಾಶೆಯಿಂದ ಹಿಂದಿರುಗುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಯುವಾನ್ ಚಾಂಗನು ಹೇಳುವನು. ಪ್ರವೇಶವು ಇಷ್ಟು ಕಠಿನವಾದರೂ ಹತ್ತು ಸಾವಿರಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿದ್ದರು. ಇವರಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳೂ ಗೃಹಸ್ಥರೂ ಇದ್ದರು.

ನಾಲಂದಾ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದ ಅಧ್ಯಕ್ಷನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಪಣ್ಣಿತನೆಂಬ ಜಿರುದಿದ್ದಿತು. ವಿಕ್ರಮಶೀಲ ವಿದ್ಯಾಲಯದಲ್ಲಿ ಪಂಡಿತನೆಂಬುದು ತೇರ್ಗಡೆಯಾದವನ ಚಿಹ್ನೆ (Degree). ನಾಲಂದಾ ಸ್ಥಾನಪತಿಗಳಾದ ನಾಗಾರ್ಜುನ, ಅಸಂಗ, ಆರ್ಯದೇವ, ವಸುಬಂಧು, ದಿಚ್ಛಾಗ, ಧರ್ಮಕೀರ್ತಿ, ಧರ್ಮಪಾಲ, ಶೀಲಭದ್ರರಂತಹ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಜಗತ್ಪ್ರಖ್ಯಾತರಾಗಿದ್ದು ದೇಶಾಂತರಗಳಿಂದಲೂ ಶಿಷ್ಯರನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಇತರ ಅಧ್ಯಾಪಕರೂ, ಕರ್ಮದಾಸ, ವಿಹಾರಪಾಲ ಮುಂತಾದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳೂ ಮೂರುಸಾವಿರವಿದ್ದರು.

ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ವೈದಿಕ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳಂತೆಯೇ ಒಬ್ಬ ಗುರುವನ್ನು ನುಸರಿಸಿ ಶುಶ್ರೂಷೆ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿದ್ದಿತು. ದೇಹದಣ್ಣು ಎರಲಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಪಾಪರಾಧಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವೂ ಮಹಾಪರಾಧಗಳಿಗೆ ವಿದ್ಯಾಲಯದಿಂದ ಹೊರಡಿಸುವುದೇ ಪದ್ಧತಿಯಾಗಿದ್ದಿತು. ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ವೇತನವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮ ಎರಲಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಉಪಪನ್ನರಾದವರು ಯಥಾಶಕ್ತಿ ತಮ್ಮ ವಸತಿ ಅಶನ ವಸನಗಳ ಖರ್ಚನ್ನು ತಾವೇ ಮಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಸೊಂಟದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮೇಲೊಂದು ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನೂ ಚಕಿಗಾಲದಲ್ಲಿ ಕಿವಿ ಮುಚ್ಚುವಂತಹ ಕುಲ್ಲಾವಿಗಳನ್ನೂ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ವ್ರಾತಃಸ್ನಾನ

ಪ್ರಾರ್ಥನೆಗಳನಂತರ ಸ್ವಲ್ಪ ಗಂಜಿ, ಮಧ್ಯಾಹ್ನದಲ್ಲಿ ಪುಷ್ಕಳವಾದ ಊಟ, ಸಾಯಂಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಪಾಹಾರಗಳನ್ನೂ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದರು. ಈ ಖರ್ಚಿಗಾಗಿ ನೂರು ಗ್ರಾಮಗಳು ದತ್ತಿಯಾಗಿದ್ದವು. ಭಿಕ್ಷುಣಿಯರಿಗೂ ಪ್ರಸೇಶವಿದ್ದಿತು. ಆದರೆ ಅವರು ಏಕಾಂತದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಕೋಣೆಗಳನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಕೂಡದು. ಎಷ್ಟೋ ಸಾವಿರ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳೂ ಭಿಕ್ಷುಣಿಯರೂ ಇದ್ದರೂ ಅಸಭ್ಯವರ್ತನೆಗೆ ಒಂದು ಉದಾಹರಣೆಯೂ ಸಿಕ್ಕಿಲ್ಲವೆಂದು ಯುವಾನ್‌ಚ್ವಾಂಗ್ ಮತ್ತು ಇತ್ತಿಂಗರು ಹೇಳುವರು.

ಚದುರಂಗ, ಚೆಂಡಾಟ, ಕುಸ್ತಿ, ಬಿಲ್ಲುಗಾರಿಕೆ, ಕುಣಿಯುವದು, ಚಿಣ್ಣಿ ಕೋಲು, ಮರಕೋತಿ, ಉಪಾಧ್ಯಾಯರನ್ನು ಮರೆಮಾಚಿ ಅಣಕಿಸುವುದೇ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ವ್ಯಾಯಾಮ ವಿನೋದಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಸಭಾಗೃಹಗಳಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲದೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಇಲ್ಲಿನ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿರುವ, ಇಲ್ಲದಂತಹ ಎಲ್ಲ ವಿಚಾರಗಳನ್ನೂ ಸರ್ವಜ್ಞರಂತೆ ಚರ್ಚಿಸುತ್ತಾ ಕಾಲಕಳೆಯುವರೆಂದು ಇತ್ತಿಂಗನು ಹೇಳಿರುವನು.

ಉಪನ್ಯಾಸಕಾಲವನ್ನು ಘಟೀಯನ್ತ್ರದಿಂದ ನಿರ್ಣಯಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಅನಧ್ಯಯನ ದಿನಗಳಿದ್ದವು. ಆರು ವರ್ಷದ ಹುಡುಗರು ಮಹೇಶ್ವರದೇವನ ಸಿದ್ಧ ವ್ಯಾಕರಣವನ್ನೂ, ಎಂಟನೆಯ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಪಾಣಿನಿ ಸೂತ್ರಗಳನ್ನೂ, ಎಂಟು ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಧಾತುವಾಠವನ್ನೂ, ಇಪ್ಪತ್ತನೆಯ ವರ್ಷದ ವರೆಗೂ ಕವನಮಾಡುವದು, ವೃತ್ತಸೂತ್ರ, ಕಾವ್ಯ, ನಾಟಕ, ಅಲಂಕಾರಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನೂ, ಅನಂತರ ಹೇತುವಿದ್ಯಾ, ನ್ಯಾಯದ್ವಾರ ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರ, ಪತಂಜಲಿಯ "ಚೂಣಿ", ಭರ್ತೃಹರಿಶಾಸ್ತ್ರ, ಅಭಿಧರ್ಮಕೋಶ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ನಾಲಂದಾ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯಕ್ಕೆ ಬೇಣ, ಜಪಾನ್, ಕೊರಿಯ, ತುರ್ಕಿಸ್ತಾನ, ಸುಮಾತ್ರ, ಚಂಪ, ಜಾವ, ಸಿಂಹಳ, ಗಾನ್ಧಾರ, ಯವನ, ಕಾಂಭೋಜ, ವಾರಸೀಕ, ಕಂಚಿ, ಸುವರ್ಣ ದ್ವೀಪ (ಬರ್ಮ), ಟಿಬೆಟ್ ಮುಂತಾದ ದೂರದೇಶಗಳಿಂದ ಸಮುದ್ರ, ಹಿಮಾಲಯಪರ್ವತ, ಮರುಭೂಮಿಗಳನ್ನೂ ದಾಟಿಕೊಂಡು ಪ್ರಯಾಣದ ಅವಾಯ ಪ್ರಯಾಸಗಳನ್ನು ಲೆಕ್ಕಿಸದೆ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಬರುತ್ತಿದ್ದರು. ಇಂತಹ ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾದ ವಿದ್ಯಾಲಯವನ್ನು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೨೦೫ ರಲ್ಲಿ ಮಹಮ್ಮದೀಯರು ನಾಶಮಾಡಿದರು. ಅಲ್ಲಿದ್ದ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಪರದೇಶಗಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಹರಡಿದರು.

ಕ್ರಿಸ್ತಪೂರ್ವ ಎಂಟನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಿಂದಮೌರ್ಯರ ಕಾಲದವರೆಗೂ ತಕ್ಷ

ಶಿಲೆಯು ಕಾಶಿಗಿಂತಲೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದಿತು. ಇಲ್ಲಿ ಹದಿನಾರು ವರ್ಷ ಮೀರದವರಿಗೆ ಪ್ರವೇಶ ದೊರೆಯುತ್ತಿದ್ದಿತು. ಉಪಪನ್ನರು “ಆಚಾರಿಯ ಭಾಗ”ವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಸ್ವಂತಗೃಹಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಬಡ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು “ಧಮ್ಮಂತೇವಾಸಿ”ಗಳಾಗಿ ಗುರುಶುಶ್ರೂಷೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಅಲ್ಲದೆ ನಗರದ ಗೃಹಸ್ಥರು ಹಬ್ಬ ಸಮಾರಾಧನೆ ಸಮಯಗಳಲ್ಲಿ ಬಡ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳನ್ನು ಊಟಕ್ಕೆ ಕರೆದು ವಸ್ತ್ರದಕ್ಷಿಣೆಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಕೆಲವರು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು “ವಾರ”ದಿಂದಲೂ ಜೀವಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಮದುವೆ ಯಾದ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಬೇರೆ ಮನೆಗಳಲ್ಲಿರುತ್ತಿದ್ದರು. “ರಾತ್ರಿಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಓದಿ ಏಕೆ ಕಣ್ಣು ಹಾಳುಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೀರಿ” ಎಂದು ಈ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಹೆಂಡತಿಯರು. ದೀಪವನ್ನಾ ರಿಸಿಬಿಟ್ಟು ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಕಿತ್ತುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು.¹⁸⁹ ಒಬ್ಬ ಮುಖ್ಯೋಪಾಧ್ಯಾಯನು ಏನೂರು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಪಾಠ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದನು. ಈತನಿಗೆ ಜ್ಯೇಷ್ಠ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಸಹಾಯಕರಾಗಿದ್ದರು. ಇಂತಹ ಉತ್ತಮ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ಯೋಗ್ಯನಾದವನಿಗೆ ಉಪಾಧ್ಯಾಯನು ತನ್ನ ಮಗಳನ್ನು ಮದುವೆಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಗುರುಕುಲದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಕೋಳಿಕೂಗುವ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಎದ್ದು ಪಾಠಗಳನ್ನು ಮನನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಕೆಲವರು ಸೋಮಾರಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು “ಈ ಹಾಳು ಕೋಳಿಯಿಂದ ನಿತ್ಯವೂ ನಿದ್ರಾಭಂಗವಾಗುತ್ತಲಾ” ಎಂದು ಆ ಬಡಕೋಳಿಯನ್ನು ಕೊಂದುಬಿಡುತ್ತಿದ್ದರು. ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಹದಿನೆಂಟು “ಶಿಪ್ಪ” ಮೂರುವೇದ, “ಹತ್ತಿಸುತ್ತ”, “ಮನ್ತ್ರ”, “ಲುದ್ಧಕವಿಜ್ಞಾ”, ಸಾಮುದ್ರಿಕ ಜ್ಯೋತಿಷ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಕಲಿಯುತ್ತಿದ್ದರು, ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ “ಇಸಿ” (ಋಷಿ)ಗಳಿಂದಲೂ ಅನೇಕರು ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು.

ಕ್ಷತ್ರಿಯರು ರೂಪ, ಲೇಖ, ಗಣನಾ, ವ್ಯವಹಾರ, ದಣ್ಡನೀತಿ, ವಾರ್ತಾ, ಆಸ್ತೀಕ್ಷಕೀ, ಪುರಾಣ, ಇತಿಹಾಸ, ಧನುರ್ವಿದ್ಯಾ, ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರ, ಧರ್ಮ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೆ ಗಮನಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು. ವೈಶ್ಯರು ವಾರ್ತಾ, ಪಶುಪಾಲನೆ, ಅಳತೆತೂಕಗಳು, ಲಾಭನಷ್ಟ, ಲೇವಾದೇವಿ ಮುಂತಾದುವನ್ನೂ, ಶೂದ್ರರು ವ್ಯವಸಾಯ ಗೃಹಕೈಗಾರಿಕೆಗಳನ್ನೂ ಕಲಿಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಯಾ ಕುಲದ ಗಣ, ಶ್ರೇಣಿ, ಪೂಗಗಳು (Guilds) ಕೈಗಾರಿಕೆಗಳನ್ನು ಕಲಿಸಲು ಹೊಣೆ ಹೊತ್ತಿದ್ದವು. ಈ ಕಸಬುಗಳು ವಂಶಪರಂಪರೆಯಾಗಿ ಬರುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಮನೆಯ ಯಜಮಾನನೇ ಗುರುವಾಗಿದ್ದನು. ಆದುದರಿಂದ ಪ್ರಾಚೀನ ವಿದ್ಯಾ

¹⁸⁹ Fausböll, *Jātakas*, I, p. 300, 463.

ಭಾಷ್ಯಸಪದ್ಧತಿಯು ಕೇವಲ ವಾಚ್ಛಿಯ ವಿಷಯಕ (Literary) ವಾಗಿರದೆ ಬೇವನೋಪಾಯಕ್ಕೂ ಸಹಾಯಕವಾಗಿದ್ದಿತು.

ಮೊಘಲ್ ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ದೇಶದ ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲೆಲ್ಲ ಮೊದಲು ಒಂದು ವಿದೇಶೀಯ ಭಾಷೆಯು (ಪಾರಸೀ) ರಾಜಭಾಷೆಯಾಯಿತು. ಅನಂತರ ಮೆಕಾಲೆಯ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಅಂಗಭಾಷೆಗೆ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆ ಯುಂಟಾಗಿ ದೇಶಭಾಷೆಗಳು ಕ್ಷೀಣವಾದವು. ಈಚೆಗೆ ಪ್ರಾಚೀನ ಗುರುಕುಲ ಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಮರೆಯದೆ ಆಧುನಿಕ ಕಾಲಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಕ್ರಮ ವನ್ನು ಮಾರ್ಪಡಿಸಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಯತ್ನಗಳಾಗುತ್ತಿವೆ.

ವ್ಯಾಯಾಮ ವಿನೋದಗಳು : ಮಲ್ಲಯುದ್ಧ, ಚದುರಂಗ, ಅಶ್ವಕ್ರೀಡೆ (Polo), ಎಲೆಯಾಟ (ಇಸ್ಪೀಟ್) ಭರತಖಂಡದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲೆಲ್ಲ ಹರಡಿಕೊಂಡವು. ಮಲ್ಲರು ಒಂದು ಜನಾಂಗವಾಗಿದ್ದರು. ಪ್ರಾಚೀನ ಈಜಿಪ್ಟ್ ಮತ್ತು ಗ್ರೀಸ್ ದೇಶಗಳ ಚಿತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಕುಸ್ತಿಯ ಪಟ್ಟುಗಳು ಭಾರತೀಯರಲ್ಲೇ ಇದ್ದವು. ಜವಾನಿನಲ್ಲಿ ಇದರಿಂದ ಜೂಡೊ (ಜುದೆಟ್ಟು) ಎಂಬ ಕಲೆಯು ಬೆಳೆಯಿತು. ಈಗಲು ಕೂಡ ಗಾಮಾನಂತಹ ಪೈಲ್ವಾನರು ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲೆಲ್ಲ ಪ್ರತಿಸ್ಪರ್ಧೆ ಇಲ್ಲದಂತೆ ಕೀರ್ತಿಗಳಿಸಿರುವರು.

ಭರತಖಂಡದ ಚತುರಂಗ ಆಟಕ್ಕೆ ಪರ್ಷಿಯ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಷಟ್ರಂಜ್ ಎಂದು ಹೆಸರಾಗಿ, ಸೈಬನ್ ದೇಶಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಷಸ್ ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಹೊಂದಿ ಯೂರೋಪ್ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ಬಂದಿತು. ಅಶ್ವಕ್ರೀಡೆಯು ಕೂಡ ಭರತಖಂಡದಲ್ಲಿಯೇ ಹುಟ್ಟಿತು. ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೧೪೦೦ ರಲ್ಲಿಯೇ ಅಶ್ವ ಶಾಸ್ತ್ರದ ಸಂಕೇತಗಳು ಬೊಫಾಸ್ ಕಾಯಶಾಸನ, ಟೆಲ್ ಅಲ್ ಅಮಾರ್ನ ಪತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವವು. ಕಿ-ಕಿ ಕುಲಿಶ್ ಎಂಬ ಮಿಲಾನ್ ಜನಾಂಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಅಶ್ವಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞನು ಇಂಡೋ-ಯೂರೋಪಿಯನ್ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಕುದುರೆ ಗಳನ್ನು ಲಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಪಳಗಿಸುವ ರೀತಿಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿರುವನು.¹⁴⁰ ರಾಷ್ಟ್ರ

¹⁴⁰ ಈ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಅ.ಇ.ಕ. ವ.ಅರ್-ತ.ನ್-ನ (ನಿವರ್ತನ), ತಿ.ಎರು.ಉ.ಉರ್-ತ.ನ್-ನ (ತ್ರಿವರ್ತನ), ಪ.ಅನ್-ಸ.ವ.ಅರ್-ತ.ಅನ್-ನ (ಪಂಚವರ್ತನ); ಸ.ಅರ್-ತ.ವ.ಅರ್-ತ.ಅನ್-ನ (ಸಪ್ತವರ್ತನ), ನ್.ಅ.ವ.ಅರ್-ತ.ಅನ್-ನ (ನವವರ್ತನ) ಎಂಬ ಪದಗಳು ಬಹುಶಃ ಶಾಲಿಹೋತ್ರನ ಅಶ್ವಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ಬಂದವೆಂದು ಊಹಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆಸ್ಯ ನ್ಧಿತ, ಧೌಂತಲ, ರೇಚಿತ, ವಲಿತ, ಪುತಗಳೆಂಬ ಅಶ್ವಗಳ ಪಂಚಧಾರಾ ಧಾಟಿಗಳಾಗಿದ್ದಿರಬಹುದು. Jensen: *Indische Zahl Wörter. Preuss AK Wiss.* 1919. p. 367; Förster: *Z. D. M. G.* 76. p, 174, 1922: Lesney: *Archiv Orientalni* IV, p. 257.

ಕೂಟ ಇನ್ನೂ ಶ್ರವಣಬೆಳಗೊಳ ಶಾಸನದಲ್ಲಿಯೂ, ಚಾಳುಕ್ಯ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಅಭಿಲಿಪಿತಾರ್ಥಚಿಂತಾಮಣಿಯಲ್ಲೂ ಅಶ್ವಕನ್ನಡ ಕ್ರೀಡೆ (Polo)ಯ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ. ಇದು ಪರ್ಷಿಯ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಚೌಘಾನ್ ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಪಡೆಯಿತು. ಮೊಘಲರು ಹಿಂದೂದೇಶಕ್ಕೆ ಇದನ್ನು ಪುನಃ ತಂದರು. ಅನಂತರ ಬ್ರಿಟಿಷರಿಂದ ಪುನಃ ಪಾರ್ಶ್ವಾತ್ಯ ದೇಶಗಳಿಗೆ ವ್ಯಾಪಿಸಿತು. ಈಗಲೂ ಟಿಹ್ರಿ ಗಾರ್ಹ್ವಾಲ್, ಮಣಿಪುರ, ನೇಪಾಳ ಮುಂತಾದ ಹಿಮಾಲಯ ಪ್ರಾಂತಗಳಲ್ಲಿ ಜನರಿಗೆ ಈ ಆಟದಮೇಲೆ ಅಭಿಲಾಷೆ ಹೆಚ್ಚು. ಜೋಧ್ ಪುರದ ಪೋಲೋ ಕೂಟದವರು ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲೆಲ್ಲ ಪ್ರಖ್ಯಾತರಾಗಿರುವರು.

“ಇಸ್ಪೀಟ್” ಆಟವು ಪೂರ್ವಕಾಲದ “ದಶಾವತಾರ” (ಗಂಜೇಫಾ) ಆಟದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿತು. ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ ಎಲೆಗಳಲ್ಲಿ “ಹಾರ್ಬ್ಸ್” ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನು, “ಕ್ಲಬ್” ಕ್ಷತ್ರಿಯರನ್ನು, “ಡೈಮಂಡ್” ವೈಶ್ಯರನ್ನು “ಸ್ಪೀಡ್ಸ್” ಶೂದ್ರರನ್ನು ಸೂಚಿಸುವವು. ದ್ಯೂತ (ಅಕ್ಷ ಕ್ರೀಡೆ), ಚೌಕಬಾರ, ಕೊಯ್ಯಂ ಗೊಟ್ಟಿ ಯೋಗಾಸನ ಮುಂತಾದುವು ಇತರ ಮನೆಯೊಳಗಣ ಆಟ (Indoor Games)ಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಕುಸ್ತಿ, ಕುದುರೆಜೂಜು, ಬೇಟೆ, ಚೆಣ್ಣೆ ಕೋಲು, ಚೆಂಡಾಟ, ದೊಂಬರಾಟ, ಕೋಳಿ, ಟಗರು, ಕೋಣ, ಆನೆಗಳ ಕಾಳಗ, ಎಕಟ, ವಿಪ್ರವಿನೋದಿಗಳ ಕೌಶಲ್ಯ, ನಾಟಕ, ಗೊಂಬೆಯಾಟ, ಕೋಲಾಟ, ಯಕ್ಷಗಾನ, ಜಲಕ್ರೀಡೆ, ಉದ್ಯಾನವನೋದ, ಗಾಳಿಪಟ, ಹರಿಕಥಾಕಾಲಕ್ಷೇಪ, ಶತಾವಧಾನ, ಸಮಸ್ಯಾಪೂರಣೆ, ಅನ್ತ್ಯಾಕ್ಷರೀ, ಭರತನಾಟ್ಯ, ಸಂಗೀತ, ಕಾಮನ ಹಬ್ಬ, ಯುಗಾದಿ ಸುಗ್ಗಿ ಕಾಲಗಳ ಕುಣಿತ, ಬಿಲ್ಲುಗಾರಿಕೆ, ಕೋಲು ವರಸೆ, ಕತ್ತಿವರಸೆ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ವ್ಯಾಯಾಮ ಕ್ರೀಡೆಗಳು ಬಹಳ ಕಾಲ ದಿಂದಲೂ ಒಂದಿವೆ. ಗ್ರೀಕರು “ಒಲಂಪಿಕ್ ಸ್ಪರ್ಧೆ” ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಕೇವಲ ದೇಹದಾರ್ಥ್ಯಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಹೆಚ್ಚು ಗಮನ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಆದರೆ ಭಾರತೀಯರು ಅತಿಯಾಗಿ ಮಾಂಸಖಂಡಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಬೆಳೆಸದೆ ಸರ್ವಾಂಗಗಳೂ ಸಮಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯಬೇಕೆಂದು, “ಶರೀರಮಾಧ್ಯಂ ಖಲುಧರ್ಮ ಸಾಧನಂ” ಎಂಬಂತೆ, ವ್ಯಾಯಾಮಗಳಿಗೆ ಉಚಿತ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು.

ವಾನಪ್ರಸ್ಥಾಶ್ರಮ : ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮದ ಅನಂತರ ತಲೆನರೆತ ಮೇಲೆ ವಾನಪ್ರಸ್ಥಾಶ್ರಮವು ವಿಹಿತ. ವಾನಪ್ರಸ್ಥರಿಗೆ ವೈಖಾನಸ, ಶ್ರಾಮಣಕ ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳೂ ಉಂಟು. ಇವರಲ್ಲಿ ಆಚಾರಭೇದದಿಂದ ಸಪತ್ನೀಕ-ಅಪತ್ನೀಕ, ಅಥವಾ ಪಚಮಾನಕ-ಅಪಚಮಾನಕರೆಂಬ ಪಂಗಡಗಳಿದ್ದವು. ಸಪತ್ನೀಕರಲ್ಲಿ

ಔದುಮ್ಬರ, ವೈರಿಂಚ, ವಾಲಖಿಲ್ಯ, ಫೇನಪರೆಂದೂ, ಪಚಮಾನಕರಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾ ರಣ್ಯಕ (ಇನ್ನಾವಿಸಿಕ್ತ, ರೇತೋವಿಸಿಕ್ತ), ವೈತುಷಿಕ, ಹಣ್ಣು ಗೆಡ್ಡೆ ತಿನ್ನು ವವರೂ, ಹಣ್ಣುನ್ನು ಮಾತ್ರ ತಿನ್ನುವವರು, ಶಾಕಾಹಾರ ಉಳ್ಳವರೂ ಎಂದೂ, ಅಪಚಮಾನಕರಲ್ಲಿ ಉನ್ಮಜ್ಜಕ, ಪ್ರವೃತ್ತಾಶಿ, ಮುಖೇನಾದಾಯಿ, ತೋಯಾ ಹಾರ, ವಾಯುಭಕ್ತ ಎಂಬ ಭೇದಗಳಿದ್ದವು.¹⁴¹ ಶಕುಂತಲೆಯು ಕಣ್ವಾಶ್ರಮ ದಲ್ಲಿ ವೈಖಾನಸವ್ರತವನ್ನಾಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು. ಯಯಾತಿ, ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ, ಕುಂತೀ, ಸತ್ಯಭಾಮೆ, ಪಾಂಡು ವರೇ ಮುಂತಾದವರು ವಾನಪ್ರಸ್ಥರಾಗಿದ್ದು ಮಹಾಪ್ರಸ್ಥಾನ ಮಾಡಿದರು.

ಸನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮ : ಸನ್ಯಾಸವು ಪ್ರಪಂಚದ ಹೊಣೆಗಾರಿಕೆಯನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುವ (Escapism) ಮಾರ್ಗವಲ್ಲ. ಕುಟುಂಬಪೋಷಣೆಗೆ ಏರ್ಪಾಟು ಮಾಡದೆ ಗುರುಹಿರಿಯರ ಮತ್ತು ಸಂಬಂಧಿಗಳ ಅನುಮತಿ ಪಡೆಯದೆ ಸನ್ಯಾಸ ವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರೆ ರಾಜದಂಡ ನಿಯಾಗಬೇಕು.¹⁴² ಅಷ್ಟಶ್ರಾದ್ಧಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಎಲ್ಲರ ಅನುಮತಿಯನ್ನು ಪಡೆದು ಪ್ರೈಷಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಚ್ಚರಿಸಿ ಸರ್ವ ಭೂತಾಭಯಪ್ರದಾನಪೂರ್ವಕ ಆಚಾರ್ಯನಿಂದ ಕೌಪೀನ, ದಣ್ಣು, ಕಮಂಡಲು ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿ ಪರ್ಯಂಕಶೌಚ ಯೋಗಪಟ್ಟಗಳನ್ನು ಪಡೆದನಂತರ ಸನ್ಯಾಸಿಯಾಗುವನು. ಆತುರಸನ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಪ್ರೈಷೋಚ್ಚಾರ ಅಭಯಪ್ರದಾನಗಳು ಸಾಕು. ಸನ್ಯಾಸಿಗಳಿಗೆ ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯ, ಭಿಕ್ಷು, ಕ್ಷೌರ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ನಿಯಮಗಳಿವೆ. ಪರಿವ್ರಾಜಕರಲ್ಲಿ ಕುಟೀಚಕ, ಬಹೂದಕ, ಹಂಸ, ಪರಮಹಂಸರೆಂಬ ಭೇದಗಳಿವೆ. ಹಂಸ ಪರಮಹಂಸರು ಏಕದಣ್ಣಿಗಳು, ಶಿಖಾಯಜ್ಞೋಪವೀತಗಳ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿಲ್ಲ. ಕೆಲವರು ತ್ರಿದಣ್ಣಿ ಸನ್ಯಾಸವನ್ನು ಆವೈದಿಕವೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಆರೂಢಪತಿತರು ಚಣ್ಡಾಲರಂತೆ ಗಣಿಸಲ್ಪಡುವರು. ಶ್ರೀ ಶಂಕರರು ತೀರ್ಥ, ಆಶ್ರಮ, ವನ, ಅರಣ್ಯ, ಗಿರಿ, ಪರ್ವತ, ಸಾಗರ, ಸರಸ್ವತೀ, ಭಾರತೀ, ಪುರೀ ಎಂಬ ದಶನಾಮವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡಿದರು. ತುರೀಯಾತೀತ ಮತ್ತು ಅವಧೂತರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ನಿಯಮಗಳು ಕಡಿಮೆ. ಸನ್ಯಾಸಿಯು ಒಂದೇ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಮೂರು ರಾತ್ರಿಗಳಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರ ಬಾರದು, ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಬಾರದು. ಆದರೂ ಕಾಲಕ್ರಮೇಣ ಲೋಕಸಂಗ್ರಹಕ್ಕಾಗಿ ಮಠಗಳು ಪ್ರಬಲವಾದುವು. ಅನ್ನ ದಾನ, ವಿದ್ಯಾದಾನ,

¹⁴¹ ವೈಖಾನಸ ಸೂತ್ರ. VIII, ೭ ; ಬೌ. ಧ. ೫೨. III, ೩ ; ರಾಮಾಯಣ, ಅರಣ್ಯ X, ೨೭ ; ಬೃಹತ ರಾಶರ XI, ೨೯೦ ; ಷನು. VI, ೨ ;

¹⁴² ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರ. II, ೧.

ಅಭಯ ದಾನಗಳು ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದವು. ಸನ್ಯಾಸಿಗಳು ಸೋಮಾರಿಗಳಾಗಿ ಪ್ರಪಂಚ ವಿಮುಖರಾಗಿರದೆ ರಾಜ್ಯಸ್ಥಾಪನೆಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ತಳಕಾಡು ಗಂಗ, ಹೊಯ್ಸಳ, ಪರಿವ್ರಾಜಕಮಹಾರಾಜ, ವಿಜಯನಗರ, ಮರಾಟರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಚರಿತ್ರೆಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುವದು. ಮುಹಮ್ಮದೀಯರ ದಾಳಿಯಿಂದ ಹಿಂದೂಧರ್ಮವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲು ಶ್ರೀ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರು ವಿಜಯನಗರವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರು. ರಾಮದಾಸರೂ ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದ ಸರಸ್ವತಿಗಳೂ ಮರಾಟ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಸೂತ್ರಧಾರಿಗಳಾಗಿದ್ದರು. ಅಕ್ಬರನು ಹಿಂದುಗಳನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಮಧುಸೂದನ ಸರಸ್ವತಿಗಳು ಕ್ಷತ್ರಿಯ, ವೈಶ್ಯ, ಶೂದ್ರರಿಗೂ ಸನ್ಯಾಸವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಶಸ್ತ್ರಧಾರಣೆ ಮಾಡಿಸಿದರು. ಶೂದ್ರಸ್ತ್ರೀಯರೂ ಕೂಡ ಗಿರಿ, ಪುರೀ ಸನ್ಯಾಸಿಗಳಾದರು. ಬಂಗಾಳದಲ್ಲಿ ಈ ಸನ್ಯಾಸಿಗಳು ದಂಗೆಯೆದ್ದು ಬ್ರಿಟಿಷರ ಆಳಿಕೆಯನ್ನೇ ನಾಶಮಾಡಲು ಯತ್ನಿಸಿದರು.¹⁴⁸ ಮಠಾಧಿಪತಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಾನಮರ್ಯಾದೆಗಳಿಗಾಗಿ ಎಷ್ಟೇ ಕಲಹಗಳಿದ್ದರೂ ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಸನ್ಯಾಸಿಗಳಿಂದ ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗೆ ಮಹದುಪಕಾರವಾಗಿದೆ. ಲೋಕೋದ್ಧಾರವಾಗಬೇಕಾದರೆ ನಿಷ್ಕಾಮಕರ್ಮ ಮಾಡುವ, ನಿರ್ಭಯನಾದ, ಪಕ್ಷಪಾತರಹಿತನಾದ ಸನ್ಯಾಸಿಯಿಂದಲೇ ಆಗಬೇಕಾದುದರಿಂದ ಸನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮವನ್ನು ಗರ್ಹಣೆ ಮಾಡುವದು ಅವಿಚಾರಿತ ರಮಣೀಯ.

2. ఆధిక సిద్ధి

జ్ఞానే కర్మణ్యోగేచ వార్తాయాం దణ్డధారణే |
యావన్నాథో నృణాంతాత! తావాన్స్త్యేహంబతుర్విధః ||

శ్రీ భాగవత.

భరతబంధువు వ్రాచినకాలದಲ್ಲಿ అవారసంపత్తుళ్ళ దేశవేందు ప్రఖ్యాతవాగిద్దెతు. ఇల్లిన ఐశ్వర్యద కతేగళన్న కేళి శక, యవన, బీణ, కుణ, అరబ్బీయ, తురుష్క, ఆఫ్ఘన్, పతాణ, మోఘల్, పోర్చుగిస్, డచ్, ఫ్రెంచ్, ఇంగ్లీష్ జనరు నమ్మ దేశకే బంధు వ్యాపారదండలూ, కేళియిందలూ సంపత్తున్న సూరమాడలు యత్ని సెదరు. అలెకాండరూడనే బంద యవనరూ, మేగాస్తసీస్, డ్యేమాకస్ ముంతాద రాయభారిగళూ, ప్రవాసిగళాద అపూలూ నియస్, కాస్మాస్ ఇండికూపుస్టిస్, సులేమాన్, ఇద్రిస్, అల్పరూని, ఇబన్ బటూట, యువాన్ చాంగ్, ఘాటూయాన్, ఇత్సింగ్, నికొలొకాంతి, అబ్దుర్ రసాక్, నికీటన్, ప్యేస్, ప్రిటిల్, డేల్లవాల్లి, బార్బోస్, మాన్ సెరెట్, లిన్ షోటిన్, సరథామ సరూ, మాకొఫోలూ ముంతాదవరు భరతబండద ధనధాన్య వస్తువాహన కనకరత్న సంపత్తియన్న కండు బేరగాగి వణిగిరువరు.

వ్యవసాయ: ఈగినంతయే జనర అధికాంశ వ్యవసాయదండ జీవిమిత్తిద్దరు. వేదయుగదల్లి భూమియన్న వాస్తు (క్షేత్ర), కుల్లుగావలు అరణ్యవేంబుదాగి విభాగిసి వాస్తు అధవా క్షేత్రదల్లి కలక్తే ఎత్తు కుడి "సీతా" (నేగిలసాలు)మాడి ధాన, ప్రిట, గొలధూమ, శాలి ముంతాద దవసగళన్న బీళియిత్తిద్దరు. క్రి.పూ. ఆరనీయ శతాబ్దదల్లి సావిర "కరి" (అంంం ఎకర) ప్రమాణద కులగళిద్దవు. బొద్ధగ్రంథగళల్లి కుటుంబిగరు శాలి, ప్రిట, తండుల, యవ, కంగు, తీల, మాష, ముద్గ, ఎరణ్ణ, మరిజ, బీరక, శృంగబీర, తంబుల, నాళికేర, పూగ, అలాబు, కుషాణ్ణ, త్రిపుష, లువారుక ముంతాదువన్న బీళియిత్తిద్దరేందు కేళి. మౌర్యర కాలదల్లి వ్యావసాయవు కేళాగి, ర్శీతరిగే సహాయమాడువదక్కు.

ಕೌಮನಿವಾರಣೆಗೂ ಮುಖ್ಯಸ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಸರ್ಕಾರದ ಕಣಿಜಗಳಿದ್ದವೆಂದು ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದಲೂ ಶಾಸನಗಳಿಂದಲೂ ತಿಳಿದುಬರುವದು. ಸರ್ಕಾರವೂ ಧರ್ಮಾತ್ಮರೂ ನೀರಾವರಿ ಕೆಲಸಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಳ, ಅಣಕಟ್ಟಿ, ಕಾಲುವೆ, ಸರೋವರಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಗಿರಿನಾರ್ ಬಳಿ ಸುದರ್ಶನವೆಂಬ ಸರೋವರವು ಮೌರ್ಯಚಂದ್ರಗುಪ್ತನ ಕಾಲದಿಂದ ಗುಪ್ತ ಸ್ವಂದಗುಪ್ತನ ಕಾಲದ ವರೆಗೆ ಸುಮಾರು ೮೦೦ ವರ್ಷ ನೀರನ್ನು ಒದಗಿಸುತ್ತಿದ್ದಿತು. ನದಿಗಳಿಗೆ ಅಣೆಕಟ್ಟು ಕಟ್ಟಿ ಕೆರೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುವದರಲ್ಲಿ ಭಾರತೀಯರು ಅದ್ಭುತ ಕೌಶಲ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿರುವರು. ದೇಶದಲ್ಲಿ ಎಂತಹ ವಿಪ್ಲವವಾದರೂ, ಹತ್ತಿರವೇ ಯುದ್ಧ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದರೂ ವ್ಯವಸಾಯವು ಮಾತ್ರ ನಿರಾಟಂಕವಾಗಿ ಸಾಗಬೇಕೆಂದು ಎಲ್ಲರೂ ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಉದ್ಯಾನಗಳಲ್ಲಿ ತೆಂಗು, ವೀಳೆಯದೆಲೆ, ಅಡಿಕೆ, ಹಣ್ಣು ಹೂಗಳನ್ನು ಬೆಳಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಮೊಘಲರು ಬಂದ ನಂತರ ಕಾಶ್ಮೀರ, ಪಂಜಾಬ್, ಆಗ್ರ ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಮನೋರಂಜಕವಾದ ಶಾಲಿಮಾರ್, ಲಾಲ್‌ಬಾಗ್ ಮುಂತಾದ ಉದ್ಯಾನಗಳು ನಿರ್ಮಿತವಾದವು.

ಕೈಗಾರಿಕೆಗಳು : ಕೈಗಾರಿಕೆ ಸಂಘಗಳು (Craft Guilds) ಭರತಖಂಡದಲ್ಲಿ ವೇದಯುಗದಿಂದಲೂ ಇದ್ದವು. ತನ್ಮತಾಯಿ, ರಜಕ, ಚಿಪ್ಪಿಗ, ಉಪ್ಪಾಲಿಗ, ಸೂದ, ಲೋಹಕಾರ, ಚರ್ಮಕಾರ, ಕುಂಭಕಾರ, ಗಂಧಕಾರ, ಮಾಲಾಕಾರ, ಸ್ವರ್ಣಕಾರ, ರಥಕಾರ, ವರ್ಧಕಿ, ತಕ್ಕಕ, ತೈಲಕಾರ, ನಲಕಾರ, ವೇಣುಕಾರ (ಮೇದರ) ಮುಂತಾದವರ ಶ್ರೇಣಿಗಳಿದ್ದವೆಂದು ಶಾಸನಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುವದು. ಮುಖ್ಯಪಟ್ಟಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಕಸುಬಿಗೆ ಒಂದೊಂದು ಬೀದಿಯು ಮೀಸಲಾಗಿದ್ದಿತು. ತಯಾರಾದ ವಸ್ತುಗಳು ಕೊಂಡುಕೊಳ್ಳಲು ಅರ್ಹವೆಂದೂ ಮಾರುಕಟ್ಟೆಯ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಮುದ್ರೆಹಾಕುತ್ತಿದ್ದರು. ಕುಲ, ಶ್ರೇಣಿ, ಗಣಗಳು ತಮ್ಮ ಕಸುಬಿಗೆ ಬೇಕಾದ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಅಧಿಕಾರ ಪಡೆದಿದ್ದವು. ಚರ ಮತ್ತು ಸ್ಥಿರ ಆಸ್ತಿಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಬಹುದು. ಅಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನು ಚುನಾಯಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಅಪರಾಧಗಳನ್ನು ದಣ್ಣಿಸಬಹುದು, ಬೆಲೆಯನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸಬಹುದು. ಸಂಘರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ತಕ್ಕಷ್ಟು ಸೈನ್ಯವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ತಮ್ಮ ಸಂಘದ ಚಿಹ್ನೆಯುಳ್ಳ ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನೂ ಮುದ್ರಿಸಬಹುದು. ಒಟ್ಟು ಲಾಭವನ್ನು ಸಮವಾಗಿ ಹಂಚಿಕೊಳ್ಳುವದಕ್ಕೂ ಲೆಕ್ಕಗಳನ್ನು ಪರಿಶೋಧಿಸುವದಕ್ಕೂ ಪಂಚಾಯತರನ್ನು ನೇಮಿಸಬಹುದು. ರಾಜಸು ಪ್ರಬಲಕಾರಣಗಳಿಂದ ಈ ಶ್ರೇಣಿಗಳ ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸು

ತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಗುಪ್ತರ ಕಾಲದ ಮಂದಸರಶಾಸನದಿಂದ ಇಂತಹ ಶ್ರೇಣಿಗಳಿಗೆ ಷ್ಕು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿದ್ದಿತೆಂದು ಕಂಡುಬರುವದು. ಒಂದು ನೆಯ್ಯೆಗಾರರ ಶ್ರೇಣಿಯು ಮೊದಲು ಲಾಟದೇಶದಲ್ಲಿದ್ದು ರಾಜನಿಂದ ಆಹ್ವಾನಹೊಂದಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಒಂದು ದಶವುರ (ಮಂದಸರ್)ದಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿತು. ಈ ಶ್ರೇಣಿಯ ಸದಸ್ಯರು ಕಾವ್ಯ, ನಾಟಕ, ಅಲಂಕಾರ, ಧನುರ್ವಿದ್ಯಾ, ಗಾಂಧರ್ವವಿದ್ಯಾ ಮುಂತಾದವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪರಿಣತರಾಗಿದ್ದು ದಶವುರದಲ್ಲಿ ವಾಪೀ, ಕೂಪ, ತಟಾಕ, ಆರಾಮ, ಸೂರ್ಯದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರು. ಚೋಳ, ಚಾಳುಕ್ಯ, ಹೊಯ್ಸಳ, ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇಂತಹ ಸಂಘಗಳು ಪ್ರಬಲವಾಗಿದ್ದವು. ಕಾಶ್ಮೀರದ ಶಾಲು, ಡಾಕಾ ಮಸ್ಲಿನ್, ಕಾಶೀ ಪೀತಾಂಬರ, ಕಂಚಿಯ ಪಾತ್ರೆಗಳು, ಮಧುರೆ ತಕ್ಕ ಶಿಲಾ ಮುಂತಾದ ಪಟ್ಟಣಗಳ ಒಡವೆಗಳೂ ಪ್ರಾಚೀನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪರದೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದವು. ಹತ್ತೊಂಬತ್ತನೆಯ ಶತಾಬ್ದದ ವರೆಗೂ ಭರತಖಂಡದ ಕೈಗಾರಿಕೆಗಳು ಉನ್ನತ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದ್ದವು. ಯುನೈಟೆಡ್ ಸ್ಟೇಟ್ಸ್‌ನಿಂದಲೂ, ರಾಜಕೀಯ ಮತ್ತು ಆರ್ಥಿಕ ದಾಸ್ತದಿಂದಲೂ ಈ ಕಸುಬುಗಳು ಕ್ಷೀಣಿಸುತ್ತ ಬಂದವು.

ವ್ಯಾಪಾರ: ವಾಣಿಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀಯಿರುವಂಜುದಕ್ಕೆ ಭರತಖಂಡದ ಪ್ರಾಚೀನ ವ್ಯಾಪಾರಪದ್ಧತಿಯು ನಿರ್ದರ್ಶನವಾಗಿದೆ. ಪಶ್ಚಿಮ ದೇಶಗಳ ಫಿನೀಷಿಯನ್, ಪೂರ್ವದ ಚೀನಾ ಜನರಂತೆ ಭಾರತೀಯರೂ ವ್ಯಾಪಾರದ ಮೂಲಕ ಪ್ರಪಂಚದ ಅನೇಕ ಭಾಗಗಳೊಡನೆ ಸಂಬಂಧ ಬೆಳೆಸಿದ್ದರು. ವೇದಯುಗದಲ್ಲಿ “ಪಣಿ”, “ಬೇಕನಾಟ” ಎಂಬವರು ವ್ಯಾಪಾರ ಗಾರರಾಗಿದ್ದರೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುವದು. ಆರ್ಯರು ಕೂಡ ಸಮುದ್ರಯಾನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದು ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ತುಚ್ಛವೆಂದು ಗಣಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. “ಇನ್ದ್ರಂವಯಂ ವಣಿಜಂ ಹವಾಮಹೇ” ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂಕ್ತಗಳು ವಾಣಿಜ್ಯಾಭಿಲಾಷೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವವು. ಅನಂತರ ಹರಪ್ಪಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭರತಖಂಡದ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಸುಮೇರು, ಬ್ಯಾಬಿಲೋನಿಯ, ಅಸ್ಸಿರಿಯ, ಟ್ರಾಯ್, ಕ್ರೀಟ್, ಈಜಿಪ್ಟ್ ಮುಂತಾದ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿದ್ದವು. ಈಜಿಪ್ಟ್ ದೇಶದ ರಾಜರೂ, ಯೆಹೂದ್ಯ ರಾಜನಾದ ಸಾಲೊಮನ್, ಅಸ್ಸಿರಿಯ ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳು ಭರತಖಂಡದಿಂದ ನೀಲ (Indigo), ಕಪಿ, ತೋಕ್ಕೈ (ನವಿಲು) ಅರಿಶೀ (ಅಕ್ಕಿ), ಹವಳ, ಮತ್ತು, ಬೈರೂಯ (Beryl), ತೇಗ ಮತ್ತು ಗಂಧದಮರ, ವಜ್ರ ಮುಂತಾದ ನವರತ್ನಗಳು, ಮೆಣಸು, ಲವಂಗ, ಮುಗುಳ್ಳೆ, ಅಭರಣ, ವಸ್ತ್ರ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಹೇರಳವಾಗಿ ತಮ್ಮ ದೇಶ

ಗಳಿಗೆ ತರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಗ್ರೀಕರೂ ರೋಮನ್ ಜನರೂ ಕೂಡ ಭಾರತೀಯ ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಮುಗ್ಧರಾಗಿ ವರ್ಷಕ್ಕೆ ೧೦ ಲಕ್ಷ ಪೌಂಡುಗಳಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಭರತಖಂಡಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತಿರುವರೆಂದು ಪ್ಲಿನಿಯು ಹೇಳುವನು. ಬೌದ್ಧ ಜಾತಕಗಳಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಕ-ಮುಲಕನಾಡಿನ ಒಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಗುರುವು ತನ್ನ ಶಿಷ್ಯರೊಡನೆ ಬವೇರು (Babylon) ದೇಶಕ್ಕೆ ಹೋದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಸಿಂಹಳ ಚೀಣ ಬರ್ಮ ಮುಂತಾದ ಪೂರ್ವದೇಶಗಳೊಂದಿಗೂ ವ್ಯಾಪಾರ ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೧ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದ “ಪೆರಿಪ್ಲುಸ್” ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಬಾರಿಗಾಸ್ (ಭರುಕಚ್ಚ), ಸೊಪಾರ (ಶೂರ್ಪಾರಕ), ಕಲ್ಸಾಣ, ನೇತ್ರ (ನೇತ್ರಾವತಿ-ಮಂಗಳೂರು) ಬಟಿಗಳ (ಭಟ್ಟಲ್), ಮುಸೈರಿಸ್ (ಮರಚ ಪಟ್ಟಣ-ಕ್ರಾಂಗನೂರ್) ಮುಂತಾದ ರೇವುಪಟ್ಟಣಗಳು ಪಶ್ಚಿಮ ತೀರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದವೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಪ್ಲಿನಿ, ಟಾಲಮಿ, ಕಾಸ್ಮಾಸ್ ಇಂಡಿಕ್ ಕೋಪ್ಯುಸ್ಟೀಸ್ ಎಂಬವರ ಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ ಕುಮಾರಿ, ನಾಗಪಟ್ಟಣ, ಕಾವೇರಿ ಪಟ್ಟಣ, ತಾಮ್ರಲಿಪ್ಪಿ, ಮತ್ಸ್ಯಪಟ್ಟಣ ಮುಂತಾದವು ಪೂರ್ವ ತೀರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾಗಿದ್ದವೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುವದು. ಸಂಘಸಾಹಿತ್ಯವು ಯವನರ ಹಡಗುಗಳು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಬಂದು ಪಾಂಡ್ಯ ಚೋಳ ದೇಶಗಳೊಡನೆ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದವೆಂದು ಹೇಳುವದು. ವಿದೇಶಗಳಿಗೆ ಹತ್ತಿ, ಉಣ್ಣೆ, ರೇಷ್ಮೆ ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನೂ ಮೆಣಸು ಮುಂತಾದುವನ್ನು ರಫ್ತುಮಾಡಿ, ಚಿನ್ನ, ಅಲಸಂದೆ (ಅಲಕ್ಸಾಂಡ್ರಿಯದ ಧಾನ್ಯ) ಇತ್ಯಾದಿ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಆಮದುಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೫೦ ರಲ್ಲಿ ಹಿಪ್ಪಾಲಿಸ್ ಎಂಬುವನು “ಮಾನೋನ್” ವಾಯುಚಲನೆಯನ್ನು ಗೊತ್ತುಹಚ್ಚಿದ ಮೇಲೆ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯರ ಹಡಗುಗಳು ಹದಿನಾರು ವಾರಗಳಲ್ಲಿ ಇಂಡಿಯ ದೇಶವನ್ನು ತಲುಪುತ್ತಿದ್ದವು. ರೋಮನ್ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಕ್ಯಾರ್ತೇಜ್, ಸೆರೋ, ಅಲಾರಿಕ್, ಆಟಿಲ ಮುಂತಾದವರಿಂದ ನಾಶವಾಗುತ್ತ ಬರಲು ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ವ್ಯಾಪಾರವು ಕ್ಷೀಣಿಸಿತು. ಆದರೇ ಇದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಭಾರತೀಯರು ಪೂರ್ವದೇಶಗಳಿಗೆ ವಲಸೆ ಹೋಗಲಾರಂಭಿಸಿದುದರಿಂದ ಚೀಣಾದ ವರೆಗೂ ವ್ಯಾಪಾರವು ವಿಸ್ತರಿಸಿತು. ಈಗಲೂ ಮಲಬಾರಿನಲ್ಲಿ ಚೀಣ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಕುರುಹುಗಳು ಕಂಡುಬರುವವು.

ಭರತಖಂಡ ಎಲ್ಲ ರಾಜವಂಶದವರೂ ವಿದೇಶೀಯ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸಿರುವರು. ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ ಹೊಯ್ಸಳರ ಹದಿಮೂರನೆಯ ಶತಾಬ್ದದ ಒಂದು ಶಾಸನವನ್ನು ತೋರಿಸಬಹುದು. ಹೊಯ್ಸಳ ಇಮ್ಮಡಿ ವೀರಬಲ್ಲಾಳನ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿ ಕಮ್ಮಟದ ಚಟ್ಟಸೆಟ್ಟಿ ದಾಸಯ್ಯಸೆಟ್ಟಿಯೆಂಬ

ವರು ಸಮುದ್ರವ್ಯಾಪಾರಮಾಡಿ ಎಲ್ಲಾ ದಿಕ್ಕಿನಿಂದಲೂ ಕುದುರೆ, ಆನೆ, ಮುತ್ತು ಮುಂತಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು.¹

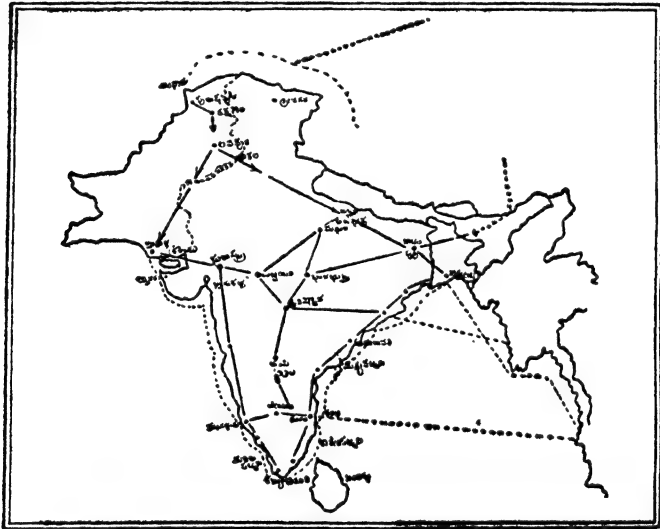
ಹರಿಯಹಯಕ್ಕೆ ತೋಡನಿಪ ಹೇಷಿಚಯಂಗಳನಿದ್ದ್ರದನ್ನಿಯೊಳ್
 ದೊರೆಯನಿಸಿರ್ಪದನ್ನಿಗಳನಭ್ಯದೊಳಾದ ಸುಪಾಣಿ ಮುತ್ತಿನೊಳ್
 ಸರಿಯನಿಸಿರ್ಪ ಮುತ್ತುಗಳನೆಯ್ವ ಬ್ರಂತ್ರದೆ ತಂದು ಮಾಲುಂವಂ
 ಧರಣಿಪರ್ಗೊಲ್ಲ ಕಮ್ಮಟದ . . . ಚಟ್ಟಪಸೆಟ್ಟ ಸಂತತಂ ||
 ಹರಿದಾಶಾಭಾಣ ಮಂವಾಮಣಿಗೆ ನಡಿಸುವಂವಾರುಣೀವಸ್ತುವಂ ವಿ
 ಸ್ತರದಿಂದಿದ್ದಾಶೆಯೊಳ್ ಪೆರ್ಚಿಸುವನೊಸದು ಕೌಚೇರಿಯಿಂ ದ್ಯುಮ್ನವನೋ
 ಡಿರೆ ಯಾಮ್ಯಾಭಾಗದೊಳಂದಿಸುವನೆಸವ ಮೌಲ್ಯಂಗಳಂ ಯಾಮ್ಯದಿಂದ
 ತ್ತರದಿಕ್ಕಿಂಗೆಟ್ಟುವಂ ನೋಡನುಪಮವಣಿಜಂ ದಾಸಯಂ ದೋಷದೂರಂ ||

ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ೩೦೦ ರೇವು ಪಟ್ಟಣಗಳಿದ್ದವು. ಚೋಳರೂ ವಿಜಯನಗರದರಸರೂ ದ್ವೀಪಾಂತರಗಳನ್ನು ಗೆಲ್ಲುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ನೀರ್ಗಲ್ಲದನ್ನು ಅಡಗಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ನೌಕಾಬಲವನ್ನಿಟ್ಟಿದ್ದರು. ಮರಾಠರು ಕೂಡ ಪಶ್ಚಿಮತೀರವನ್ನೆಲ್ಲ ತಮ್ಮ ಆಧೀನದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಅರಬ್ಬೀಯರು, ಮಾಪಿಳ್ಳಿಗಳು, ಪೋರ್ಚುಗೀಸರೂ ಅರೇಬಿಯ ಪರ್ಷಿಯ ದೇಶಗಳಿಂದ ಉತ್ತಮಜಾತಿಯ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ತರಿಸಿ ಅಧಿಕ ಲಾಭ ಹೊಂದುತ್ತಿದ್ದರು. ವೆನಿಸ್, ಜಿನೋವ, ಫ್ಯಾರೇನ್ಸ್ ಮುಂತಾದ ಇಟಲಿ ದೇಶದ ವ್ಯಾಪಾರ ಪಟ್ಟಣಗಳು ಇಂಡಿಯ ದೇಶದಿಂದ ಅಮೂಲ್ಯ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ತರಿಸಿ ಯೂರೋಪ್ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಮಾರಿ ಬಹುಳ ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾದವು. ಸಮುದ್ರ ವ್ಯಾಪಾರದ ಮುಖ್ಯ ಮಾರ್ಗಗಳು:—ಈಜಿಪ್ಟಿನ ಅಲೆಕ್ಸಾಂಡ್ರಿಯ ಪಟ್ಟಣದಿಂದ ಕೆಂಪುಸಮುದ್ರದ ಮೂಲಕ ಎಡೆನ್ ವರೆಗೂ ಒಂದು ಮಾರ್ಗವು ಕವಲೊಡೆದು ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ಶೂರ್ವಾರಕಕ್ಕೂ ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಕ್ರಾಂಗನೂರಿಗೂ ಬಂದಿದ್ದಿತು. ಇನ್ನೊಂದು ಕ್ರಾಂಗನೂರಿನಿಂದ ಹೊರಟು ಸಿಂಹಳದ್ವೀಪವನ್ನು ಬಳಸಿಕೊಂಡು ಚೋಳಮಂಡಲದ ತೀರವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಬಂಗಾಳದ ತಾಮ್ರಲಿಪ್ಪಿ ವರೆಗೂ ಹೋಗಿದ್ದಿತು. ಮತ್ತೊಂದು ಮಾರ್ಗವು ಕಾನ್ ಸ್ವಾಂಟಿನೋಪಲ್, ಪಾಮೈರ, ಬ್ಯಾಬಿಲೋನಿಯ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪರ್ಷಿಯನ್ ಕೊಲ್ಲಿ ಮೂಲಕ ಶೂರ್ವಾರಕಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದಿತು. ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಕಾವೇರಿ ಪಟ್ಟಣ, ಮತ್ಸ್ಯಪಟ್ಟಣ, ಮಹಾಬಲಿಪುರ, ಅಮರಾವತಿಗಳಿಂದ ನೇರವಾಗಿ ಬಂಗಾಳಕೊಲ್ಲಿಯನ್ನು ದಾಟಿ ಜಾವ, ಸುಮಾತ್ರ, ಬೋರ್ನಿಯೋ,

¹ E.C. VII. A.K. 22.

ಫಿಲಿಪೈನ್ಸ್, ಇಂಡೋ-ಚೀನಾ, ಪೀಕಿನ್, ಜಪಾನ್, ಕೊರಿಯ ವರೆಗೂ, ಇನ್ನೂ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಹಾವೈ (ಶಾವಕಂ), ಈಸ್ಟರ್ ಐಲೆಂಡ್ಸ್, ಮೂಲಕ ಮೆಕ್ಸಿಕೋ ವರೆಗೂ ಹೋಗುವ ಮಾರ್ಗವಿದ್ದಿತು. ಈ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲ ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಚಿಹ್ನೆಗಳು ಈಗಲೂ ಕಂಡುಬರುವವು.

ಒಳದೇಶದ ವ್ಯಾಪಾರ: ಸಾರ್ಥವಾಹ, ವೀರಬಣಂಜು, ಕೋಮಟಿ, ಬೇರಿ ಮುಂತಾದವರು ಕಾವಡಿ, ಕತ್ತೆ, ಎತ್ತು ಭಂಡಿಗಳ ಮೇಲೆ ಸಾಮಾನ್ಯ ಹೇರಿಕೊಂಡು ಭರತಖಂಡದಲ್ಲೆಲ್ಲ ಸುತ್ತಿ ವ್ಯಾಪಾರ ನಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಉತ್ತರಾಪಥದಲ್ಲಿ ಪುರುಷಪುರ (ಪೆಪಾವರ್), ಗಾನ್ಧಾರ, ತಕ್ಷಶಿಲೆಯಿಂದ

ಮುಖ್ಯ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾರ್ಗಗಳು.

ಮಹಾಪಥ (Grand Trunk Road) ವನ್ನ ಸುಸಂಸ್ಥಿತ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಕಾಮಾಖ್ಯ (ಆಸ್ಸಾಂ)ದ ವರೆಗೂ ಒಂದು ಮುಖ್ಯ ವ್ಯಾಪಾರಮಾರ್ಗವಿದ್ದಿತು. ಖೈಬರ್, ಬೋಲಾನ್ ಕಣಿವೆಗಳ ಮೂಲಕ ಪರ್ಷಿಯ ತುರ್ಕಿಸ್ತಾನಗಳಿಗೂ, ಕಾಶ್ಮೀರ ನೇಪಾಳ ಮೂಲಕ ಟಿಬೆಟ್ ಚೀನಾ ದೇಶಗಳಿಗೂ ಪ್ರಯಾಸಕರವಾದ ಪರ್ವತ ಮಾರ್ಗಗಳಿದ್ದವು. ದಕ್ಷಿಣಾಪಥದಲ್ಲಿ ಸಿಂಧು ಸೌವೀರಪ್ರಾಂತದಿಂದ ಪಶ್ಚಿಮ

ತೀರದ ರೇವುಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು ಬಳಸಿಕೊಂಡು ಕನ್ಯಾಕುಮಾರಿ ವರೆಗೂ ಒಂದು ಮಾರ್ಗವೂ ; ಕಾಶಿಯಿಂದ ಕೋಸಲ, ವಿದ್ಯಾಪ್ರಾಂತ್ಯಗಳ ಮೂಲಕ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ನೇರವಾಗಿ ದೇವಗಿರಿ, ಕಲ್ಯಾಣ, ಬಾದಾಮಿ, ಗದಗು, ಹಂಪಿ, ಧರ್ಮವರ, ಬೆಂಗಳೂರು ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು ಸುತ್ತಿಕೊಂಡು ಕಣಿವೆಯನ್ನು ದಾಟಿ ಶ್ರೀರಂಗ, ಮಧುರೆ, ರಾಮೇಶ್ವರದ ವರೆಗೂ ಹೋಗುವ ಒಂದು ಮಾರ್ಗವೂ ; ದಕ್ಷಿಣ ಕೋಸಲದಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿ ಕಳಿಂಗ, ಕೊಲ್ಲೇರು, ನಾಗಾರ್ಜುನಕೊಂಡ, (ಶ್ರೀಶೈಲ), ಕಾಳಹಸ್ತಿ, ಮೈಲಾಪುರ, ಮಹಾಬಲಿಪುರ, ಕಂಚಿ, ಕಾವೇರಿಪಟ್ಟಣ, ನಾಗಪಟ್ಟಣಗಳ ಮೂಲಕ ರಾಮೇಶ್ವರಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ ಒಂದು ಮಾರ್ಗವೂ, ಪಶ್ಚಿಮತೀರದ ಮಂಗಳೂರು ಬಾರಕೂರುಗಳಿಂದ ಹೊನ್ನಾವರ, ಹಳೇಬೀಡು, ಬೇಲೂರು ಬಳಸಿ ನಂಗಿಲಿಫಟ್ಟವನ್ನು ದಾಟಿ ಪೂರ್ವತೀರದಲ್ಲಿ ಕಂಚಿ, ಪುಡುಚೇರಿ (Pondicherry) ವರೆಗೂ ಮತ್ತೊಂದು ಮುಖ್ಯ ವ್ಯಾಪಾರಮಾರ್ಗವೂ ಇದ್ದವು.

ವ್ಯಾಪಾರಶ್ರೇಣಿ (Trade Guilds) ಗಳಿಗೆ ನಗರಗಳಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟಣ ಸ್ವಾಮಿಯೂ ಶ್ರೇಷ್ಠಿಯೂ ಮುಖ್ಯಾಧಿಕಾರಿಗಳಾಗಿದ್ದರು. ವರ್ತಕರ ಸಭೆಗೆ ಮಹಾನಾಡು, ಮಣಿಮಂಗಲ ಎಂಬ ಹೆಸರಿದ್ದವು. ಕರ್ಣಾಟಕದಲ್ಲಿ ಐವತ್ತಾರು ದೇಶದ ಅಯ್ಯಾವಳಿ (ಐಹೊಳೆ) ಚಾಲಮೂಲ ವೀರಬಣಂಜುಗಳೆಂಬವರು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿದ್ದರು. ಚಾಳುಕ್ಯ ಮತ್ತು ಹೊಯ್ಸಳ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಇವರ ಪ್ರಶಂಸೆಯು ಅಧಿಕವಾಗಿ ಕಂಡುಬರುವದು.²

“ ಸ್ವಸ್ತಿ ಸಮಸ್ತಭುವನವಿಖ್ಯಾತ ಪಂಚರತವೀರ ಶಾಸನಲಬ್ಧಾನೇಕ ಗುಣಗಣಾ ಲಂಕೃತ ವೀರಬಣಂಜು ಧರ್ಮಪಾಲ ವಿರುದ್ಧಗುಡ್ಡಧ್ವಜವಿರಾಜಮಾನ ವಾಸುದೇವ ಖಂಡಳೀಮೂಲಭದ್ರ • ವಂಶೋದ್ಭವರೂ, ಭಗವತೀಲಬ್ಧವ್ರಪ್ರಸಾದರೂ, ದ್ವಾತ್ರಿಂಶದುಮೈಳೊಮ್ಮರ ವಷ್ಪಾದಶಪಟ್ಟಣಗಳು ಚೌಷಸ್ತಿಯೋಗವೀರಮುಂ ಚತುರ್ದಿಶಿ ಯಾಶ್ರಯಮ ನಾನಾದೇಶ ಭ್ರಮಾಂತಕರಪರ್ಗಿ ಪುಟ್ಟಿಯುಂ ಕೃತಯುಗತ್ರೇತ ದ್ವಾಪರ ಕಲಿಯುಗಂ ಮೊದಲಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಷ್ಣು ಮಹೇಶ್ವರರವರ ಮತಂ, ಪೃಥ್ವಿಯ ಹಸುಂಬೆ ಯಾಗಿ ಅಷ್ಟದಿಕ್ಪಾಲಕರೇಗೊಂಟಾಗಿ, ಚಕ್ರಮೇಚಳನಾಗಿ, ಕೂಯೇ ಮರಸುರಿಗೆಯಾಗಿ, ಹಸುಂಬೆಯೊಳಮೂಲ್ಯವಸ್ತುಗಳೇ ವಸ್ತುಗಳಾಗಿ, ಚೀರ ಚೋಳ ಪಾಂಡ್ಯ ಮಲಯ ಮಗಧ ಕೌಸಲ, ಸೌರಾಷ್ಟ್ರ ಧನುಷ್ಯ ಕುರುಕಾಂಭೋಜ ಗೌಳ ಲಾಳ ಬರ್ಬರ ಪಾರಸ ನೇಪಾಳ ಏಕಪಾದ ಲಂಬಕರ್ಣ ಸ್ತೀರಾಜ್ಯ ಘೋಳಾಮುಖವೆಂಬ ನಾನಾ ದೇಶಂಗಳೊಳಂ, ಗ್ರಾಮ ನಗರ ಖೇಡ ಖರ್ವಡ ಮಡಂಬ ಪಟ್ಟಣ ದ್ರೋಣಾಮುಖ ಸಂವಾಹನವೆಂಬ ದಿಗ್ದಂತಿಪಟ್ಟಣಂಗಳಂ, ಪಾದಮಾರ್ಗ ಜಲಮಾರ್ಗದೊಳು ಪಟ್ಟಂಡ

² E.C VII?. Sk. 118. A.D, 1054.

ಮಂಡಳಂಗಳಂ ಪೊಕ್ಕು, ಭದ್ರಹಸ್ತಿ ಜಾತ್ಯಶ್ಚ ಇಂದ್ರನೀಲ ಚಂದ್ರಕಾನ್ತ, ಮುತ್ತು ಮಾಣಿಕ್ಯ ವಜ್ರವೈಡೂರ್ಯ ಗೋಮೇಧಿಕ ಪುಷ್ಕರಾಗ ಪದ್ಮರಾಗ ಪವಳ ಮರಕತ ಕರ್ಕೇತನ ನಾನಾವಸ್ತುಗಳ ಮನೇಲಾಲವಂಗವಗರು ಚಂದ್ರನ ಕರ್ಪೂರ ಕಸ್ತೂರಿ ಕುಂಕುಮ ಮಲೆಗಜಾದಿ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಂಗಳುಮಂ ಪೇಷಿಯುಂ ಮಾಷಿಯುಂ ಪೆಗಲೊ ಳಾಂತು ಸುಂಕಚ್ಚಾವುಯಮಂ ಕೆಡಿಸಿ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಸುವರ್ಣಭಣಾರಮುಮಂ ಮಾಣಿಕ್ಯಭಣಾರಮುಮಂ ಪಟ್ಟಿಸಭಣಾರಮುಮಂ ತೆಕ್ಕನೆತೀವಿ ಮಿಕ್ಕು ದಟ್ಟೊಳುಚೆತು ಸ್ವಮಯ ಪದ್ಧರ್ಶನ ವಿಶಿಷ್ಟವಿದಗ್ಧ ಜನ ಪಂಡಿತ ಮುನಿಜನಂಗಳ್ಗೆ ನಿತ್ಯಂ ಬೆಸಕ್ಕೆಯುತ್ತ ಮಹದೇವರುಮನಿಷ್ಠದೇವರುಮಾಗಿಬಗೆದು, ಗಾರ್ದಭ ಮಹಿಷಾವಾಹಿಕ ಚೀನಾ ಭರಣಭೂಷಿತರಪ್ಪ ಎಂಟನಾಡ ಪದಿನಾರುಮರುಂ, ಗವಳಿಗಳುಂ, ಗಾತ್ರಿಗರುಂ, ಸೆಟ್ಟಿ ಗರುಂ, ಸೆಟ್ಟಿಗುತ್ತರುಂ, ಅಂಕಕಾಪಿರುಂ, ಬೀರರುಂ, ಬೀರವಣೆಗರುಂ, ಗಂದಿಗರುಂ, ಗಾವುಂಡರುಂ, ಗಾವುಂಡಸ್ವಾಮಿಗಳುಂ ಇಂತು ಬಲ್ಲಂಕೆ ದಂಡಪ್ಪರುಂ, ಆನೆಯ ಭೇರಿಯಾಗಿ, ಭೇರಿಯೆ ಮದ್ದಳೆ ಆಗಿ, ಬೆಳುಗ್ಗೊಡೆಗಳೇ ನೆಳಲಾಗಿ, ಮಹಾಸಮುದ್ರಮೇ ನೀರ್ಗಾರಿಯಾಗಿ, ಇಂದ್ರನೇ ಕರಗವಳನಾಗಿ, ವರುಣನೇ ಗಳೆವಿಡಿದನಾಗಿ, ಧನದನೇ ಭಂಡಾರಿಗನಾಗಿ, ನವಗ್ರಹಂಗಳೇ ಕಂಕಣವಾಗಿ, ರಾಯವೇ ತೊಂಗಲಾಗಿ, ಕೇತುವೇ ಸುರಿಗಿಯಾಗಿ, ಕುಳಿಕವೇ ಮೊನೆಯಾಗಿ, ಚಂದ್ರಾದಿತ್ಯರೇ ಬೆಂಬಲವಾಗಿ ಮೂವತ್ತು ಮೂರು ದೇವರ್ಕ್ಕೇಕನೋಟಕರ್ಕ್ಕಳಾಗಿ ಭಟಾರಿಯ ಮಕ್ಕಳ ದಮರುಗಪರೆನಿರ್ಘೋಷ ಣರುಮಪ್ಪ ಶ್ರೀಮದಯ್ಯಾವಳಿಯ್ದುರು ಸ್ವಾಮಿಗಳ್ . . . ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಂಸಾಧಿಸುವ ಗುಡ್ಡ ಶಾಸ್ತ್ರದವಯವಲಕ್ಷಣಂಗಳನಪ್ಪಿದು ನುಡಿದವಗಡಿವಂದಿಗಳ್ಳಂ ದೆಸೆಮಸಗಿಬರ್ಪಪ ಸುಂಬೆಕ್ಕಣ ಪರಿದಕರ್ತೆ ಮುಟ್ಟಿದುಬಿದ್ದ ಪೆಣಕ್ಕಂ ಸೂಟ್ಟಿವೋದ ಚಂಡಕ್ಕಂ ಎತ್ತಿದ ನೆತ್ತರಕೂಟ್ಟಿಗಂ, ಪಟ್ಟಪಾಳಕ್ಕಂ ಪಾಯ್ದಬಲಿಗಂ ಮೊಟ್ಟಿಯೆಂಬರಬ್ಬಕ್ಕಂ ಸಮಯ ಧರ್ಮಕ್ಕಂ ಕೂಡಿದಸಂಘಾತಕ್ಕಂ ಮಾಡಿದಬೃವಸ್ತೆಗಂ ತಪ್ಪು ವರಲ್ಲರು, ಪಣವನೊಲ್ಲರು, ಪೆಣಕ್ಕೆ ನಲ್ಲರ್ . . .”

ನಾಣ್ಯಗಳು : ಸಣ್ಣ ವ್ಯಾಪಾರಗಳು ಪದಾರ್ಥವಿನಿಮಯ (Barter) ದಿಂದಲೇ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದರೂ ವೇದಯುಗದಲ್ಲಿಯೇ ಹಿರಣ್ಯಪಿಂಡ, ನಿಷ್ಕ, ಸುವರ್ಣ, ಶತಮಾನ, ಪಾದ ಎಂಬ ನಾಣ್ಯಗಳಿದ್ದವು. ಇವು ಬಹುಶಃ ಮೊದಮೊದಲು ಬಂಗಾರದ ಗಟ್ಟಿಗಳಂತಿದ್ದವು. ರಚತವು ಅಶ್ರುಜವೆಂದು ಭಾವಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಅಷ್ಟುಪ್ರಶಸ್ತವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೮ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಿಂದ ಬೆಳ್ಳಿಯ “ ಪುರಾಣ ” ನಾಣ್ಯಗಳು ಚಲಾವಣೆಯಲ್ಲಿದ್ದವು. ಈ ಪುರಾಣಗಳ ಮೇಲೆ ಕಂಡುಬರುವ ಕೆಲವು ಚಿಹ್ನೆಗಳು ಹರಪ್ಪ ಮುದ್ರೆಗಳ ಮೇಲೂ ಕಂಡುಬರುವವು. ಆದರೆ ಹರಪ್ಪ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಎಂತಹ ನಾಣ್ಯಗಳಿದ್ದವೆಂದು ಊಹಿಸಲು ನಿಸ್ಸಂಶಯವಾದ ನಾಣ್ಯಗಳು ಸಿಕ್ಕಿಲ್ಲ. ಈ ಪುರಾಣಗಳು ಬಾರ್ಹದ್ರಥ, ಶೈತುನಾಗ, ಸಂದರ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದುದರಿಂದ ನಾಣ್ಯಕಲೆಯು ಯವನರಿಂದ ಬಂದುದಲ್ಲ. ತಕ್ಷಶಿಲೆಯ ರಾಜನಾಗಿದ್ದ ಅಂಭಿ

(Omphie) ಅಲೆಕ್ಸಾಂಡರಿನಿಗೆ ಲಂ "ಟಾಲೆಂಟ್" ತೂಕದ ಮುದ್ರಿತ ರಜತ ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿದ್ದನು. ತಕ್ಷಶಿಲೆಯ (ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೨೦೦-೧೮೦) ತಾಮ್ರನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ಪಾನ್ಯೋಲಿಯೋನ್, ಅಗಿಥೋಕ್ಲೀಸ್ ಎಂಬ ಯವನರಾಜರು ಅನುಕರಿಸಿದರು. ಬಾರ್ಹುತ್, ಬುದ್ಧಗಯಾ, ಸಾಂಚಿ ಶಿಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಚಚ್ಚಾಕವಾದ ನಾಣ್ಯಗಳು ಚಿತ್ರಿತವಾಗಿವೆ.

ಪುರಾಣಗಳನ್ನು ಐದು ವಿಧವಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸಿದೆ: (೧) ದಪ್ಪವಾದ ಬಗ್ಗಿಸಿದ ಬೆಳ್ಳಿ ಗಟ್ಟಿಗಳು ಸೂರ್ಯ ಅಥವಾ ಚಕ್ರಮುದ್ರೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿವೆ. ಸ್ರಾಚೀನ ಇರಾನಿನ ಸ್ಪೇಟರ್ (ಎರಡು ಸಿಗ್ನೋಯ್) ಅರ್ಧ ಮತ್ತು ಕಾಲು ಸಿಗ್ನಾಯ್ ನಾಣ್ಯಗಳ ತೂಕವಿದೆ. (೨) ಚಿಕ್ಕ ಚತುರಸ್ತ್ರಾಕಾರದ ನಾಣ್ಯಗಳು ಮಧ್ಯಪ್ರಾಂತಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿದ್ದ ಅರ್ಧ ಕಾರ್ಪಾಪಣಗಳು. (೩) ಪಂಜಾಬ್ ಮಧುರಾ ಪ್ರಾಂತ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕುವ ಒರಟಾದ ಒಂದು ಕಡೆ ಮಾತ್ರ ಪರ್ವತ, ಸೂರ್ಯ, ಸ್ವಸ್ತಿಕ ಚಿಹ್ನೆಗಳುಳ್ಳ ಅರ್ಧ ಕಾರ್ಪಾಪಣಗಳು. (೪) ದಪ್ಪವಾದ ಎರಕಹೊಯ್ದ ಒಂದುಕಡೆ ಮಾತ್ರ ಮುದ್ರಿತವಾದ ೨, ೧, ೨, ೩ ಕಾರ್ಪಾಪಣಗಳು; ೧, ೨, ೩, ಕಳಿಂಜಗಳು ಸತಾರ ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿವೆ. (೫) ದಕ್ಷಿಣದೇಶದಲ್ಲಿ ನಂದಿ, ನಂದಿಪದ, ಅರ್ಧಚಂದ್ರ ಮುಂತಾದ ಚಿಹ್ನೆಗಳುಳ್ಳ ನಾಣ್ಯಗಳು.

ಈ ಪುರಾಣಗಳ ಮೇಲೆ ಕಂಡುಬರುವ ಗುರುತುಗಳು ತಾಂತ್ರಿಕ ಚಿಹ್ನೆಗಳೆಂದು ಕೆಲವರು, ವರ್ತಕಶ್ರೇಣಿಗಳ ಮುದ್ರೆಗಳೆಂದು ಕೆಲವರೂ, ದೇವಾಲಯ, ಕ್ಷೇತ್ರ, ರಾಜ್ಯಗಳ ಲಾಂಛನಗಳೆಂದು ಕೆಲವರು ಊಹಿಸುವರು. ನಾಣ್ಯಗಳ ಮೇಲೆ ಅಕ್ಷರಗಳೂ ರಾಜನ ಅಥವಾ ದೇವತೆಯ ವಿಗ್ರಹಗಳೂ ಕ್ರಿ.ಪೂ. ಮೂರನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಿಂದೀಚೆಗೆ ಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ಬಂದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಗಣರಾಜ್ಯ (Republics) ಗಳಾದ ಆರ್ಜುನಾಯನ, ಅಪರಾಂತ, ಔದುಮ್ಪರ, ಮಾಳವ, ಪಾಂಚಾಲ, ರಾಜನ್ಯ, ಶಿಬಿ ಮುಂತಾದುವೂ, ಅಯೋಧ್ಯ, ಅರಕಿನ, ಕಾಡ, ಕೌನ್ಯಕುಬ್ಜ, ಕೌಶಾಂಬಿ, ಮಗಧ, ಕುಲೂತ, ಕುಣಿಂದ, ಮಧುರಾ, ತಕ್ಷಶಿಲಾ ರಾಜರೂ ಇಂತಹ ಪುರಾಣಗಳನ್ನು ಚಲಾವಣೆಗೆ ತಂದರು. ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೨ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಿಂದ ವಾಯವ್ಯ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಇಂಡೋ-ಗ್ರೀಕ್, ಇಂಡೋ-ಬಾಕ್ಟ್ರಿಯನ್, ಇಂಡೋ-ಪಾರ್ಥಿಯನ್ ರಾಜರು ಎರಕಹೊಯ್ದ ಎರಡು ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ ಸುಲಕ್ಷಣವಾದ ವಿಗ್ರಹಗಳನ್ನೂ ಎರಡು ಭಾಷೆ ಎರಡು ಲಿಪಿಗಳಲ್ಲಿ ರಾಜರ ಹೆಸರನ್ನೂ ಹೊಂದಿದ ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸಿದರು. ಇರಾನ್ ದೇಶದ ಸ್ತೇಟರ್. (Stater),

ರೋಮನ್ ಜನರ ದೀನಾರ (Denarius), ದ್ರಮ್ಮ (Drachma) ಮುಂತಾದ ನಾಣ್ಯಗಳೂ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿದ್ದವು.³ ಬೆಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ತಾಮ್ರದ ಕಾರ್ಸಾಪಣ (ಕಹಾಪಣ), ಪಣ, ಅರ್ಧಪಣ, ಕಾಣಿ, ಕಾಶು, ದುಡ್ಡು, ಬೇಳೆ ಮುಂತಾದುವು ನಾನಾಭಾಗಗಳಲ್ಲಿದ್ದವು. ಮನುಸ್ಮೃತಿ,⁴ ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯಸ್ಮೃತಿ, ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರ, ಮಹಾವೀರನ ಗಣಿತಸಾರಸಂಗ್ರಹ, ರಾಜಾದಿತ್ಯನ ವ್ಯವಹಾರಗಣಿತ, ಭಾಸ್ಕರಾಚಾರ್ಯನ ಲೀಲಾವತಿ ಮುಂತಾದ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಆಯಾ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ದೇಶಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿದ್ದ ನಾಣ್ಯಗಳ ಕೋಷ್ಟಕಗಳು ಕಂಡುಬರುವವು. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಕೆಳಗೆ ಕಂಡ ತೂಕಗಳುಳ್ಳ ನಾಣ್ಯಗಳಿದ್ದವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಚಿನ್ನದ ನಾಣ್ಯಗಳು :	* ೧ ರತಿ (ಗುಂಜ) ತೂಕ = ಕಾರ್ಸಾಪ
೨	,, = ರೂಪಕ
೫	,, = ಮಾಪ
೮೦	,, = ಕಾರ್ಸಾಪಣ, ಪಲ,
೧೦೦	,, = ಶತಮಾನ
೩೨೦ } ೪೦೦ }	,, ನಿಷ್ಕ, ಪಲ.

ಬೆಳ್ಳಿನಾಣ್ಯಗಳು :	೩೨ ರತಿ ತೂಕ = ೧ ಧರಣ, ಪುರಾಣ
೧೬	,, = ೧/೨ ,,
೪	,, = ೧/೪ ,, ೧ ಮಾಪ
೨	,, = ೧/೮ ,, ೧/೨ ಮಾಪ

ತಾಮ್ರನಾಣ್ಯಗಳು :	೮೦ ರತಿ ತೂಕ = ೧ ಕಾರ್ಸಿಕಾಪಣ (ಹಣ)
೪೦	,, = ೧/೨ ,,
೨೦	,, = ೧/೪ ,,
೧೦	,, = ೧/೮ ,,
೫	,, = ೧/೧೬ ಮಾಪ, ಕಾಶು, ಕಾಣಿ

ಗುಪ್ತರ ನಾಣ್ಯಗಳು ಗ್ರೀಕ್ ಮತ್ತು ಕುಷಾಣ ತೂಕಗಳನ್ನನುಸರಿಸಿದ್ದವು. ದಕ್ಷಿಣ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಕದಂಬರ “ಪದ್ಮಟಂಕ”ಗಳು ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿದ್ದವು.

³ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಸಂಭೂತಂ ಸ್ವರ್ಣದೀನಾರ ಶೋಭಿತಮ್ ||

⁴ ಮನು. VIII—131-8.

ಚಾಳುಕ್ಯ ಆರನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಾಶ್ಮೀರ ರಾಜರು ಕರ್ಣಾಟಾಸುಗುಣವಾದ ಟಂಕಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸಿದರು. ಡಿಲ್ಲಿಯ ಸುಲ್ತಾನರನೇಕರು ಮುಸ್ಲಿಮರಾದರೂ ತಮ್ಮ ನಾಣ್ಯಗಳ ಮೇಲೆ ಹಿಂದೂ ದೇವತೆಗಳ ವಿಗ್ರಹಗಳನ್ನೂ ದೇವನಾಗರೀ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನೂ ಹಾಕಿಸಿರುವರು. ಮಹಮದ್ ಬಿನ್ ತೊಗ್ಲಖನು ಚರ್ಮದ ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ಚಲಾವಣೆಗೆ ತರಲು ಯತ್ನಿಸಿದನು. ಮೊಘಲ್ ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳು ಸುಂದರವಾದ ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ಅಚ್ಚು ಹಾಕಿಸಿದರು. ಮರಾಟ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವು ವಿಜಯನಗರ ಮತ್ತು ಮೊಘಲರ ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ಅನುಕರಿಸಿತು. ಹದಿನೇಳು ಹದಿನೆಂಟನೆಯ ಶತಾಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ವಿಜಯನಗರದ ವರಾಹ (ಪ್ರತಾಪ) ಬೆತಲ್, ತಾರ, ಪಣ, ಕಾಸು, ಕಾಣಿಗೆಳೂ, ಮೊಘಲರ ಮೊಹರ್, ಲಾರಿನ್, ರುಪಯಾ, ಖುರ್ದಾ, ಟಾಕ್, ಪೈಸಾ ಮುಂತಾದುವೂ, ಮರಾಟರ ಹೋನ, ಧರಣ, ಚವಲ, ಡುವಲ, ಲಾಹರೀ, ಫಣಮ, ಪಣ, ರೂಕ, ಪೈಸ, ತಿರೀಕ ಪೈಸ, ಸಸಗಾಣಿ ಮುಂತಾದ ನಾಣ್ಯಗಳೂ, ಕೆಳದಿ ಚಿತ್ರದುರ್ಗ ಮುಂತಾದ ಪಾಳೆಯಗಾರರ ನಾಣ್ಯಗಳೂ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿದ್ದವು. ಈಸ್ಟ್ ಇಂಡಿಯ ಕಂಪನಿಯವರು ಮೊಘಲರ ಪಗೋಡ ರೂಪಾಯಿಗಳನ್ನು ಅನುಕರಿಸಿ ತಮಗೆ ಅಧೀನವಾಗಿದ್ದ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಚಲಾವಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿದ್ದ ಕಂಠೀರಾಯಿ ಹಣ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಬದಲಾಯಿಸಲು ಟೀವುವು ಯತ್ನಿಸಿದ್ದನು. ಬ್ರಿಟಿಷರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವು ಹರಡಿದಂತೆಲ್ಲ “ಕುಂಪಣಿ” ರೂಪಾಯಿಗಳೂ ಹರಡಿದವು, ದೇಶೀಯ ರಾಜರನೇಕರು ಮುದ್ರಿಸುವ ಹಕ್ಕನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡರು.

ನಾಣ್ಯಗಳಲ್ಲದೆ ಬಹಳ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವರ್ತಕರು “ಹುಂಡಿ”ಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ನಡೆಯಿಸುತ್ತಿದ್ದರು.

ಅಳತೆಗಳು-ತೂಕಗಳು: ವೇದವಾಜ್ಮಿಯದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಶಾಲೆ ವೇದಿಕೆಗಳನ್ನು ರಚಿಸುವದಕ್ಕೂ ಕಾಲವನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸುವದಕ್ಕೂ ಸಲಕರಣೆಗಳಿದ್ದವೆಂದು ಕಂಡುಬರುವದು. ಹರಪ್ಪ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಅತಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಪ್ರಮಾಣದ ಅಳತೆ ತೂಕಗಳಿದ್ದವು. ಮಾನ ಅಥವಾ ಮಣ ಎಂಬುದು ಬ್ಯಾಬಿಲೋನಿಯ ದೇಶದ “ಮಿನ”ದಿಂದ ಬಂದಿತೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು. ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ಕೂಡ ತೂಕಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಕಾಲಿದಾಸನು ಹಿಮಾಚಲ ಶ್ರೇಣಿಯನ್ನು ಮಾನದಣ್ಣವೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿರುವನು. ವೈದ್ಯ, ಜೋತಿಷ್ಯ, ಗಣಿತ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ಅಳತೆ ತೂಕಗಳ ಕೋಷ್ಟಕಗಳಿವೆ, ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ :-

೩೦ ಪರಮಾಣು	= ೧ ತ್ರಸರೇಣು (ವಂಶೀ)
೨೬ ತ್ರಸರೇಣು	= ೧ ಮರೀಚಿ
೯ ಮರೀಚಿ	= ೧ ರಜಕ
೩ ರಜಕ	= ೧ ಸರ್ವಪ (ಸಾಸಿವೆ)
೮ ಸರ್ವಪ	= ೧ ಯವ
೪ ಯವ	= ೧ ಗುಂಜ
೯ ಗುಂಜ	= ೧ ಮಾಷ, ಹೇಮ, ಧಾನ
೩ ಮಾಷ	= ೧ ಶಾಣ, ಧರಣ, ಟಂಕ
೨ ಶಾಣ	= ೧ ಕೋಲ, ದ್ರಕ್ಷಣ
೨ ಕೋಲ	= ೧ ಕರ್ಷ
೨ ಕರ್ಷ	= ೧ ಅರ್ಧಪಲ, ಅಷ್ಟಮಿಕ, ಶುಕ್ತಿ
೨ ಅರ್ಧಪಲ	= ೧ ಪಲ, ಚತುರ್ಥಿಕ, ಷೋಡಶೀ, ಬಿಲ್ವ
೨ ಪಲ	= ೧ ಪ್ರಸೃತ
೨ ಪ್ರಸೃತ	= ೧ ಅಂಜಲಿ, ಕುಡುವ, ಅಷ್ಟಮಾನ
೨ ಅಂಜಲಿ	= ೧ ಮಾನಿಕ, ಅಷ್ಟಪಲ
೨ ಮಾನಿಕ	= ೧ ಪ್ರಸ್ಥ
೪ ಪ್ರಸ್ಥ	= ೧ ಆಧಕ, ಚತುಷ್ಪಷ್ಟಿಪಲ
೪ ಆಧಕ	= ೧ ದ್ರೋಣ, ಕಲಶೀ, ನಲ್ವಣ, ಘಟ
೨ ದ್ರೋಣ	= ೧ ಶೂರ್ಪ, ಕುಂಭ
೨ ಶೂರ್ಪ	= ೧ ದ್ರೋಣೀ, ವಾಹ, ಗೋಣೀ
೪ ದ್ರೋಣೀ,	= ೧ ಖಾರೀ, = ೪೦೯೬ ಪಲ
೨೦೦ ಪಲ	= ೧ ಭಾರ;
೧೦೦ ಪಲ	= ೧ ತುಲ

ಅಳತೆಗಳಲ್ಲಿ ಯವ, ಅಂಗುಳ, ವಿತಸ್ತಿ, ಹಸ್ತ, ನಲ್ವ, ವೇಲಿ, ಯೋಜನ, ಮಾರು, ಗಜ ಮುಂತಾದುವೂ, ಗೇಣಿನಗಳೆಗಳೂ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ. ಜೋಳ ರಾಜರಾಜ ಮತ್ತು ಕುಲೋತ್ತಂಗರು ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಭೂಮಿಗಳ ನ್ನಿಲ್ಲ ಬಹು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಅಳೆಯಿಸಿ ಕಂದಾಯವನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸಿದರೆಂದು ಶಾಸನಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುವದು. ಶ್ರವಣಬೆಳಗೊಳದ ಗೊಮ್ಮಟೇಶ್ವರನನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಶಿಲ್ಪಿಯು ತಾನು ಉಪಯೋಗಿಸಿದ ಅಳತೆ ಕಡ್ಡಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿರುವನು. ಇದು ಈಗ ಫ್ರೆಂಚರಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿರುವದು ಆಶ್ಚರ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದು.

ಕ್ಷಾಮಗಳೂ ಈತಿಬಾಧೆಗಳೂ ಭರತಖಂಡಕ್ಕೆ ಹೊಸದಲ್ಲ. ಮಿಡಿತೆಗಳ ಹಾವಳಿಯಿಂದ ಕುರುದೇಶದಲ್ಲಿ ಬರಗಾಲ ಬಂದಿದ್ದಿತೆಂದು ಛಾನ್ಸೋಗ್ಯ

ಉಪನಿಷತ್ತು ಹೇಳುವದು. ಉತ್ತರದೇಶದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷ ಕ್ಷಾಮ ಬಂದಾಗ ಜೈನಸಂಘವು ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಬಂದಿತೆಂದು ಜೈನಗ್ರಂಥಗಳು ಹೇಳುವವು. ಕೌಟಿಲ್ಯನ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರ ಮತ್ತು ಮೌರ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಿಂದ ರಾಜರು ಅನುಸರಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಕ್ಷಾಮನಿವಾರಣೋಪಾಯಗಳನ್ನು (Famine Relief) ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಇತರ ಪ್ರಾಂತ್ಯಗಳಿಂದ ಆಹಾರ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳನ್ನು ತರಿಸಿ ಹಂಚುವದು, ಜನರನ್ನು ಕ್ಷಾಮವಿಲ್ಲದೆ ದೇಶದಲ್ಲಿ ನೆಲಸುವಂತೆ ಪ್ರೇರಿಸುವದು, ಮಳೆಗಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವದು, ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಕಣಿವೆಗಳಿಂದ ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಹಂಚುವದು, ರಸ್ತೆ, ಕೆರೆ, ಕಾಲುವೆ ಮುಂತಾದ ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನಾರಂಭಿಸಿ ಜನರಿಗೆ ಕೂಲಿಯನ್ನು ಆಹಾರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಪೋಷಿಸುವದು, ರಾಜಭಂಡಾರದಲ್ಲಿ ಆಪದನವೆಂದು ಶೇಖರಿಸಿಟ್ಟ ಹಣದಿಂದ ದಾನಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವದೇ ಮುಂತಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ಷಾಮನಿವಾರಣೆ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು ಪ್ರಭುವಿನ ಕರ್ತವ್ಯವಾಗಿದ್ದಿತು. ಕ್ಷಾಮ ಕಾಲವು ಕಳೆದ ಮೇಲೆ ಪುನಃ ವ್ಯವಸಾಯವನ್ನಾರಂಭಿಸಲು ರೈತರನ್ನು ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸಿ, ಕಂದಾಯವನ್ನು ತಗ್ಗಿಸಿ, ಬಿತ್ತುವದಕ್ಕೆ ಬೀಜವನ್ನೂ ಇತರ ಸಲಕರಣೆಗಳನ್ನೂ ರಾಜರು ಒದಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಮುಸ್ಲಿಮ್ ರಾಜರಾದ ಅಲಾ ಉದ್ದೀನ್ ಖಿಲ್ಜಿ, ಮಹಮ್ಮದ್ ಬಿನ್ ತೋಗ್ಲಖ್, ಆಕ್ಬರ್, ಟೀಪು ಮುಂತಾದವರೂ ರೈತರ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ಪ್ರಯತ್ನ ಪಟ್ಟರು. ಮೆಗಾಸ್ಥಿನೀಸನು ಭರತಖಂಡದಲ್ಲಿ ಕ್ಷಾಮವೆಂಬುದೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರೂ ಕಳಿಂಗ, ರಾಜಪುಟಾಣ ಮುಂತಾದ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ವೀರಕ್ಷಾಮಗಳು ಆಗಾಗ ತಲೆದೋರುತ್ತಿದ್ದವು.

ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಭಾರತೀಯರ ಜೀವನದ ಮಟ್ಟವು ಹೆಚ್ಚಾಗಿಯೇ ಇದ್ದಿತೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಹತ್ತೊಂಬತ್ತನೆಯ ಶತಮಾನದ ವರೆಗೂ ಭರತಖಂಡವು ಉತ್ತಮಣಾಯತ (Creditor Country) ವಾಗಿದ್ದಿತು. ಸಂಪತ್ತಿನ ವಿಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆಗಳಿರಲಿಲ್ಲ. ಬಂಡವಾಳಗಾರರಿಗೂ ಬಡವರಿಗೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಅಂತರವಿರಲಿಲ್ಲ. ಬಂಡವಾಳಗಾರರ ಸುಲಿಗೆಗೆ ಅಡಚಣೆಗಳಿದ್ದವು. ವ್ಯಾವಾರಲಾಭವು (Balance of Trade) ಇಂಡಿಯ ದೇಶದ ಪರವಾಗಿದ್ದಿತು. ನಾಣ್ಯದ ಬೆಲೆಯು (Purchasing Power) ಅಧಿಕವಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಅಗ್ಗವಾಗಿದ್ದವು.

೮. ರಾಜಕೀಯ ಪದ್ಧತಿಗಳು

ನಮೋಸ್ತು ರಾಜ್ಯವೃಕ್ಷಾಯ ಸಾಧುಜ್ಞಾಯ ಪ್ರಶಾಖಿನೇ |
ಸಾಮಾದಿ ಚಾರುಪುಷ್ಪಾಯ ತ್ರಿವರ್ಗಫಲದಾಯಿನೇ ||

—ಶುಕ್ರ

ಕಾಲೋವಾಕಾರಣಂರಾಜೋ ರಾಜಾವಾ ಕಾಲಕಾರಣಮ್ |
ಇತಿ ತೇ ಸಂಶಯೋಮಾಭೂದ್ರಾಜಾ ಕಾಲಸ್ಯಕಾರಣಮ್ ||

—ಮಹಾಭಾರತ

ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಬೆಳವಣಿಗೆಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು ಅವಶ್ಯಕ. ವ್ಯಕ್ತಿಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಕಾಪಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದರೆ ಸಮಾಜದ ನಿಬಂಧನೆಗಳು ಅವಶ್ಯಕ. ಆದುದರಿಂದ ವ್ಯಕ್ತಿಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಕ್ಕೂ ಸಮಾಜವ್ಯವಸ್ಥೆಗೂ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಗೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದೇ ರಾಜಕೀಯ ಸಮಸ್ಯೆಯಾಗಿದೆ. ಪ್ರಾಚೀನ ಸುಮೇರು, ಬಾಬಿಲೋನಿಯ, ಈಜಿಪ್ಟ್, ಗ್ರೀಸ್, ರೋಮನ್ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಗಳ ಚರಿತ್ರೆಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿದರೆ ಈ ದೇಶಗಳು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದವಾಗ ಸ್ಪರ್ಶವಾಗುವವನ್ನು ಕಂಡು ಕೊನೆಗೆ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಾಕಾಂಕ್ಷೆ, ಬಂಡವಾಳತನ, ನಿರಂಕುಶಪ್ರಭುತ್ವಗಳಿಂದ ನಾಶವಾದುವೆಂದು ಕಂಡುಬರುವದು. ಸಮರ್ಪಕವಾದ ರಾಜಕೀಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ವ್ಯಕ್ತಿಗೂ ಸಮಾಜಕ್ಕೂ ನ್ಯಾಯವಿಹಿತವಾದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿ ವ್ಯಕ್ತಿಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಸಮಾಜದ ಬೆಳವಣಿಗೆಗಳೆರಡನ್ನೂ ಪೋಷಿಸಬೇಕು. ನ್ಯಾಯ ಮತ್ತು ಶಿಸ್ತನ್ನು (Law and Order) ಮಾತ್ರ ಸರ್ಕಾರವು ರಕ್ಷಿಸಿದರೆ, ವ್ಯಕ್ತಿಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ನಿಲ್ಲಲಾರದು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಭಾರತೀಯರ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರವು ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನನುಸರಿಸಿದೆ. ಮನುಷ್ಯನ ವೃತ್ತಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗಿವೆ. ಇಲ್ಲದುದನ್ನು ಪಡೆಯುವದು, ಪಡೆದುದನ್ನು ಕಾಪಾಡಿಕೊಳ್ಳುವದು, ಕಾಪಾಡಿಕೊಂಡುದನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಉಪಾಯಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರವೆಂದು ಹೆಸರು.¹ ಆದುದರಿಂದ ರಾಜಕೀಯ ಪದ್ಧತಿಗಳು ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಸಲು

¹ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ವೃತ್ತಿರರ್ಥಃ, ಮನುಷ್ಯವತೋ ಭೂಮಿರಿತ್ಯರ್ಥಃ, ತಸ್ಯಾಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಲಾಭಪಾಲನೋಪಾಯಃ ಶಾಸ್ತ್ರಮರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರಮ್ || ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರ XV, p. ೪೨೪.

ಅಲಬ್ಧಲಾಭಾರ್ಥಾ ಲಬ್ಧಿಪರಿರಕ್ಷಣೇ, ರಕ್ಷಿತವಿವರ್ಧನೇ ; ಅಲಬ್ಧಲಾಭೋ ಲಬ್ಧಿಪರಿರಕ್ಷಣಂ ರಕ್ಷಿತವಿವರ್ಧನಂ ಚೇತ್ಯರ್ಥಾನುಬಂಧಃ | ನೀತಿವಾಕ್ಯಾಮೃತ II.

ವಾಗಿರುವದೇ ಎನಾ ವ್ಯಕ್ತಿಗಿಂತಲೂ ಮುಖ್ಯವೆಂದು ಭಾರತೀಯರು ಗಣಿಸಿರಲಿಲ್ಲ. ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವದ ಮೂಲಾಧಾರಗಳು ಚರ್ಚಾಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ, ನಿಷ್ಪಕ್ಷಪಾತವಾದ ಆರ್ಥಿಕ ಮತ್ತು ನ್ಯಾಯಸಮತಾ, ಮತ್ತು ಸರ್ಕಾರವು ಅತ್ಯಲ್ಪವಾಗಿ ಅತ್ಯವಶ್ಯಕವಾದಾಗ ಮಾತ್ರ ವ್ಯಕ್ತಿಜೀವನದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸುವದು. ಸಮಾಜದ್ರೋಹಿಗಳ (Anti-social) ಕಾಟವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಜಾಗರೂಕವಾದ “ದಣ್ಣ”ವು ಇರಬೇಕು? ಆದರೆ ಈ ದಣ್ಣ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಶಿಷ್ಟರ ಮೇಲೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವದಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶ ಕೊಡದಂತೆ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವದೇ ರಾಜನೀತಿಯ ಉದ್ದೇಶ. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಿದರೆ ಪ್ರಾಚೀನ ಭಾರತೀಯ ರಾಜ್ಯವ್ಯವಸ್ಥೆಗಳು ಸ್ಥೂಲದೃಷ್ಟಿಗೆ ಹೇಗೆ ಕಂಡುಬಂದರೂ ತತ್ವತಃ ವ್ಯಕ್ತಿಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಸಮಾಜದ ಶಿಸ್ತನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿರುವದರಿಂದ ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಚಿರಸ್ಥಾಯಿಯಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವ: ಭಾರತೀಯರಿಗೆ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವವು ಹೊಸದೆಂದೂ ಯಾವಾಗಲೂ ನಿರಂಕುಶ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಪದ್ಧತಿಯೇ ಇದ್ದಿತೆಂದೂ ಕೆಲವರು ಅಸಪ್ರಚಾರ ಮಾಡಿರುವರು. ಆದರೆ ವೇದಯುಗದಿಂದ ಹದಿನೆಂಟನೆಯ ಶತಾಬ್ದದ ವರೆಗೂ ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನಜೀವನಕ್ಕೆ ನಿಕಟಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿದ ಗ್ರಾಮಪಂಚಾಯಿತಿ, ಸಭಾ, ಸಮಿತಿ, ಮಹಾನಾಡು, ಊರ್, ಪರಿಷತ್ತು ಮುಂತಾದ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವ ಸಂಸ್ಥೆಗಳು ಕಂಡುಬರುವವು. ಭರತಖಂಡದ ಇತಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ರಾಜಕೀಯ ವ್ಯವಹಾರ ನೀತಿಗಳನ್ನು-ನೋಡಬಹುದು. ವೇದಯುಗದಲ್ಲಿಯೇ ಅರಾಜಕ, ಸ್ವಲ್ಪ ಜನಾಧಿಕಾರ, ಭೌಜ್ಯ, ವೈರಾಜ್ಯ, ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ, ಮಹಾರಾಜ್ಯ, ಸ್ವಾರಾಜ್ಯಪದ್ಧತಿಗಳೂ, ಚುನಾವಣಾ ರೀತಿಗಳೂ ಇದ್ದವು.²

² ನಿತ್ಯಮುದೃತದಣ್ಣ ಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯನಿತ್ಯಂ ವಿವೃತಪಾರುಷಃ | . . . ತೀಕ್ಷ್ಣದಣ್ಣೋ ಹಿ ಭೂತಾನಾಮುದ್ರೇಜನೀಯಃ ಮೃದುದಣ್ಣಃ ಪರಿಭೂಯತೇ, ಯಥಾರ್ಹದಣ್ಣಃ ಪೂಜ್ಯಃ—ಕಾಟಲ್ಯ; ಅಪ್ರಣೀತೋ ಹಿ ಮಾತ್ಸರ್ಯಾನ್ಯಾಯಮುದ್ಭಾವಯತಿ ಬಲೀಯಾನ್ ಅಬಲಂ ಹಿ ಗ್ರಸತೇ ದಣ್ಣಧರಾಭಾವೇ || ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರ, p. ೯; ಶಾಸ್ತ್ರೀಪರ್ವ ೬೭, ೧೬; ಮನು ೭, ೨೦.

³ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಂ ಭೌಜ್ಯಂ ಸ್ವಾರಾಜ್ಯಂ ವೈರಾಜ್ಯಂ ಪಾರಮೇಷ್ವ್ಯಂ ರಾಜ್ಯಂ ಮಹಾರಾಜ್ಯಮಾಧಿಪತ್ಯಮಯಂ ಸಮನ್ವತಪರ್ಯಾಯೀಸ್ಯಾತ್ ಸಾರ್ವಭೌಮಃ ಸಾರ್ವಾಯುಷ ಆನ್ತಾದಾಪರಾರ್ಥಾತ್ ಪೃಥಿವ್ಯೈ ಸಮುದ್ರಪರ್ಯನ್ತಾಯಾ ಏಕರಾಡ್.

ವೇದಯುಗದಲ್ಲಿ ರಾಜರು ಕೇವಲ ಸಮಾಜಮುಖಾಂತರ ರಾಗಿದ್ದರು. ಯುದ್ಧ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೇನಾಪತಿಗಳಾಗಿಯೂ, ವಿವಾದಗಳನ್ನು ಸಮಾಜ ಜೈಷ್ಠ್ಯ ಸಲಹೆಗಳಿಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ತೀರ್ಮಾನಮಾಡುವ ನ್ಯಾಯಾಧೀಶರೂ ಆಗಿದ್ದು ದರಿಂದ ನಿರಂಕುಶರಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಸಮಾಜಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನು ಸಮಿತಿ, ಸಭೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದಿಂದ ಜನರು ಚರ್ಚಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಅರ್ಥವೇ ವೇದದಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಸಮಿತಿಗಳಲ್ಲಿ ಸೌಮನಸ್ಯವುಂಟಾಗಲು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಿದೆ.⁴ ಕಾಲಕ್ರಮೇಣ ಭರತ, ಕುರು-ಪಾಂಚಾಲ, ಕಾಶಿ ಮುಂತಾದ ರಾಜ ವಂಶದವರು ಪ್ರಬಲರಾಗಿ ತಮ್ಮ ರಾಜ್ಯಗಳನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸುತ್ತ ಬಂದುದರಿಂದ ರಾಜಪದವಿಯು ವಂಶಕ್ರಮವಾಗಿ ಬಂದಿತು. ಆದರೂ ಯಾವರಾಜ್ಯಾಭಿಷೇಕ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕಗಳ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪೌರಜಾನಪದರೆಲ್ಲರ ಸಮ್ಮತಿಯು ಅವಶ್ಯಕ ವಾಗಿದ್ದಿತು.⁵ ವೇದನಂತಹ ಅಧರ್ಮಿಯಾದ ರಾಜನನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ ಸನ್ಮಾರ್ಗಪ್ರವರ್ತಕನನ್ನು ಸಿಂಹಾಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳ್ಳಿರಲು ಜನರಿಗೆ ಹಕ್ಕಿದ್ದಿತು. ರಾಜನು ತನ್ನ ರಾಜ್ಯದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಸ್ವಂತ ಆಸ್ತಿಯೆಂದು ಗಣಿಸುವದಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿರಲಿಲ್ಲ. ರಾಜನು ಭೂದಾನಮಾಡಬೇಕಾದರೆ ಸ್ವಂತಹಣದಿಂದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಕೊಂಡುಕೊಂಡು “ಕುಳಕಡಿಸಿ,” ಇತರರ ಹಕ್ಕುಗಳಿಗೆ ಧಕ್ಕಾ ಜಾರದಂತೆ ದಾನಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನೆಂದು ಶಾಸನಗಳಿಂದಲೂ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ ಗಳಿಂದಲೂ ತಿಳಿದುಬರುವದು. ವಿಶ್ವಜಿದ್ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಸರ್ವ ಸ್ವವನ್ನು ದಾನಮಾಡು ವಾಗ ಕೂಡ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯು ಭೂಮಿಯನ್ನೆಲ್ಲ ದಾನಮಾಡಲು ಹಕ್ಕುಳ್ಳವೆಂದು ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಕರು ನಿರ್ಧರಿಸಿದರು.⁶ ಪ್ರಜೆಗಳು ಭೂಮಿದಾನ ಮಾಡು

⁴ ಜಾಯಸ್ಯಂತಃ ಚಿತ್ತಿನೋಮಾವಿಯಾಷ್ಟಾ ಸಂವದ್ವಂತಃ ಸುಧೀರಾಶ್ಚ ರಂತಃ |
ಅನ್ಯೋನ್ಯಸ್ಮೈವಲ್ಲವದಂತಃ ಸಧೀಚೇನಂವಃ ಸಮ್ಪನಸಃ ಕೃಣೋಮಿ |
ಸೈನಾನಿಪ್ರಾಪಾ ಸಹಪೋನ್ನಭಾಗಾಃ ಸಮಾನೇಯೋಕ್ತೇ ಸಹ ಪೋಯುನಜ್ಞ ||
—ಅರ್ಥವ ೩೦, ೫೬.

⁵ ರಾಮಾಯಣ, ಅಯೋಧ್ಯಾ ೨, ೮೯-೯೦.

⁶ ನ ಭೂಮಿಃ ಸ್ಯಾತ್ಸರ್ವಾನ್ ಪ್ರತ್ಯವಿಶಿಷ್ಟತ್ವಾತ್ | ನ ಭೂಮಿದೇಯೇತಿ | ಕುತಃ |
ಕ್ಷೇತ್ರಾಣಾಮೀಶಿಶಾರೋಮನುಷ್ಯಾದ್ಯಶ್ಚ ನೈನಕೃತ್ಯ ಸ್ಯ ಪೃಥ್ವೀಗೋಳಕಸ್ಯೇತಿ | ಆದ |
ಯ ಇದಾನೀಂ ಭೂಮಿಭಾಗೇನ ಸಾರ್ವಭೌಮೋ ಭೂಮೇರೀಷ್ಟೇ ತಾವತ್ಯಾನೋಽಪಿ |
ನತತ್ರ ಕಶ್ಚಿದ್ವಿಶೇಷಃ | ಸಾರ್ವಭೌಮಸ್ಯ ತು ಏತದಧಿಕಂ ಯದಸೌಪ್ತಧಿವ್ಯಾಂ ಸಂಭೂತಾನಾಂ
ವ್ರೀಹ್ಯಾದೀನಾಂ ರಕ್ಷಣೇನ ನಿರ್ವಿಷ್ಟಸ್ಯ ಕಸ್ಯಚಿದ್ಭಾಗಸ್ಯೇಷ್ಟೇ ನ ಭೂಮೇಃ | ತನ್ನಿ
ವಿಷ್ವಾಶ್ಚಯೇ ಮನುಷ್ಯಾಸ್ತೈರನ್ಯತ್ಸರ್ವ ಪ್ರಾಣಿನಾಂ ಧಾರಣ ಚಂಕ್ರಮಣಾದಿ ಯದ್ಭೂ
ಮಿಕ್ಕತಂ ತತ್ರೇಶಿತ್ವಂಪ್ರತಿ ನ ಕಶ್ಚಿದ್ವಿಶೇಷಃ || ಶಾಬರಭಾಷ್ಯ. ಜೈ. ಸೂ. VI-೭-೩.

ನಾಗ ರಾಜನ ಅನುಮತಿಯನ್ನು ಮುಂಚೆ ಪಡೆಯಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವಿರಲಿಲ್ಲ.⁷ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯೇ ಭೂಮಿಗೆಲ್ಲ ಅಧಿಕಾರಿ, ಜನರು ಅವನ ಅನುಮತಿಯಿಂದ ಬೇವಿಸುವರೆಂಬ ತತ್ವಕ್ಕೆ ಬ್ರಿಟಿಷರೇ ಮೂಲ.⁸

ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ರಾಜನು “ದಶರತ್ನ”ಗಳೆಂಬ ಮುಖ್ಯಾಧಿಕಾರಿಗಳ ಅನುಮತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕು.⁹ ಧರ್ಮಸಂರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಮಾಡುವನೆಂದು ವ್ರತವನ್ನು ಹಿಡಿದ ಮೇಲೆಯೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು “ನಮಗೆ ಸೋಮನೇ ರಾಜನು. ಇವನು ಧರ್ಮಗೋಪ್ತನಾದುದರಿಂದ ಈಗ ರಾಜನೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತೇವೆ” ಎಂದು ಅಭಿಷೇಕಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು.¹⁰ ಅನಂತರ ಅಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ ಸಮಸ್ತ ಜನರಿಗೂ ರಾಜನೆಂದು ಘೋಷಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಪೂರ್ವ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವಸುಗಳ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ, ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ರುದ್ರರ ಭೌಜ್ಯ, ಪಶ್ಚಿಮದಲ್ಲಿ ಆದಿತ್ಯರ ಸ್ವಾರಾಜ್ಯ, ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳ—ಉತ್ತರ ಕುರುಮದ್ರ, ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ವೈರಾಜ್ಯ, ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕುರುಪಾಂಚಾಲದೇಶದ ಸಾಧ್ಯರ ರಾಜ್ಯ, ಉರ್ಧ್ವದಲ್ಲಿ ಮರುದಾಂಗಿರಸರ ಆಧಿಪತ್ಯಗಳಿದ್ದವು. ಸತ್ಯವ್ರತ, ಸತ್ಯಪ್ರತಿಜ್ಞ, ದೃಢವ್ರತನಾದವನನ್ನೇ ರಾಜನೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಮತ್ಸ್ಯನ್ಯಾಯವಿರುವುದರಿಂದ ಶಾಂತಿಗಾಗಿ ರಾಜನ ಸೃಷ್ಟಿಯಾಯಿತು. ಧರ್ಮದಿಂದ ದಣ್ಣಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ರಾಜನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನಂತೆ ಜಗದ್ರಕ್ಷಣಾಕಾರ್ಯವನ್ನು ವಹಿಸಿರುವುದರಿಂದ “ನಾವಿಷ್ಟುಃ ಪೃಥಿವೀ ಪತಿಃ” ಎಂಬ ಭಾವವು ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿದ್ದಿತೇ ಹೊರತು ರಾಜನಿಗೆ ದೈವದತ್ತವಾದ ಹಕ್ಕಿದೆ (Divine Right) ಎಂಬುದು ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧ.

ರಾಜನು ಮನ್ತ್ರಪರಿಷತ್ತಿನ ಅಭಿವ್ರಾಯಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿಯೇ ನಡೆಯಬೇಕಾಗಿತ್ತೆಂದು ಮಾಲವಿಕಾಗ್ನಿಮಿತ್ರ, ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುವದು. ಧರ್ಮ, ಅರ್ಥ, ಕಾಮ ಉಪಧಾಶುದ್ಧಿರಾದ ೬, ೭, ೮, ಅಥವಾ ೧೦ ಜನರು ಮಂತ್ರಿಗಳಿರಬಹುದು. ಇವರ ಸಭೆಗೆ ಮನ್ತ್ರಪರಿ

⁷ ಸ್ವಗ್ರಾಮಜ್ಞಾತಿಸಾಮನ್ತದಾಯಾದಾನುಮತೇನಚ | ಹಿರಣ್ಯೋದಕದಾನೇನಷಡ್ಭಿರ್ಗಚ್ಛತಿ ಮೇದಿನೀ || ಯಜ್ಞ. II ೧೧-೪.

⁸ Bom. H.C. App. p. 1-224; Bombay Land Revenue Code. See 37. Bombay Act V of 1879; etc.

⁹ ಪುರೋಹಿತ, ರಾಜನ್ಯ, ಸೇನಾನಿ, ಸೂತ, ಗ್ರಾಮಣಿ, ಕ್ಷತ್ರಿಯ, ಸಂಗ್ರಹೀತ್ಯ, ಭಾಗಧುಗ್, ಅಕ್ಷಾವಾಪ, ಪರಿವೃತ್ತಿ—ತ್ಯ. ಸಂ I, ೮-೦-೨.

¹⁰ ಐ. ಬ್ರಾ. VIII. ೫. ೧೫.

ಷತ್ತೆಂದು ಹೆಸರು.¹¹ ರಾಜನು ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ ವಿಚಕ್ಷಣನಾದ ಪುರೋಹಿತನಿಂದ ವರ್ಧಿಷ್ಣುವಾಗುವನು.¹² ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನನ್ನು ಸಿಂಹಾಸನಕ್ಕೆರಿಸಿದ ಕೌಟಿಲ್ಯನೇ ಕೊನೆಗೆ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನು ಅಧರ್ಮಿಯಾಗಲು ಅವನನ್ನು ಒಂದೇ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಭ್ರಷ್ಟನಾಗಿ ಮಾಡಿದನು. ಬಹುಶಃ ವಿಷ್ಣುಗುಪ್ತ ಕೌಟಿಲ್ಯನ ಮಗನಾದ ರಾಧಗುಪ್ತನು ಅಶೋಕನ ಮಂತ್ರಿಯಾಗಿದ್ದು ಅಶೋಕನು ರಾಜನಾದರೂ ವೈರಾಗ್ಯದಿಂದ ರಾಜಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಗಮನಕೊಡದೆ ಭಂಡಾರದಲ್ಲಿದ್ದ ಹಣವನ್ನೆಲ್ಲ ಭಿಕ್ಷುಗಳಿಗೆ ದಾನಮಾಡಲು ಯತ್ನಿಸಿದಾಗ ಅಶೋಕನ ಅಧಿಕಾರವನ್ನೆಲ್ಲ ಕಿತ್ತುಕೊಂಡು ಚಕ್ರವರ್ತಿಯನ್ನು ಭಿಕ್ಷುಕ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ತಂದನು.

ತ್ಯಾಗರೂಪೋ ನರೇಂದ್ರೋಽಸೌ ಅಶೋಕೋ ಮಾರ್ಯಕುಂಭಾರಃ |

ಜಮ್ಬುದ್ವೀಪೇಶ್ವರೋಭೂತ್ವಾ ಜಾತೋರ್ಧಾಮಲಕೇಶ್ವರಃ ||

—ದಿವ್ಯಾವಧಾನ. p. ೪೩೦.

ರಾಜ್ಞೋಹಿ ದುಷ್ಪನಿಗ್ರಹಃ ಶಿಷ್ಯಪರಿಪಾಲನಂಚಧರ್ಮೋ ನಪುನಃ

ಶಿರಾಂಮುಣ್ಣಂನಂಜಟಾಧಾರಣಂವಾ |

—ನೀತಿವಾಕ್ಯಾಮೃತ.

ಭೂಮಿ (ಜನ) ಮತ್ತು ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೆ ಶಸ್ತ್ರವು ಅಧೀನವಾಗಿರಬೇಕೆಂಬುದೇ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವದ ತತ್ವ. ವಿಸರೀತವಾದರೇ ನಿರಂಕುಶಪ್ರಭುತ್ವವಾಗುವದು. ನಂದರು ತಮ್ಮ ಶಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನೂ ಭೂಮಿ (ಪ್ರಜೆ)ಯನ್ನೂ ಅಧೀನ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಯತ್ನಿಸಿದುದರಿಂದ ಕೌಟಿಲ್ಯನು ಧರ್ಮೋದ್ಧಾರಕ್ಕಾಗಿ ನಂದರ ಮೂಲೋತ್ಪಾಟನೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾಯಿತು.

¹¹ ಮೌಳಾನ್. ಶಾಸ್ತ್ರವಿದಃ ಶೂರಾನ್‌ಲಬ್ಧಿಲಕ್ಷಾನ್ ಕುಲೋದ್ಭವಾನ್ | ಸಚಿವಾನ್ ಸಪ್ತಚಾಷ್ಠಾನ್ವಾ ಪ್ರಕುರ್ವೀತ ಪರೀಕ್ಷಿತಾನ್ || ಸರ್ವೇಷಾಂತುವಿಶಿಷ್ಟೇನ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇನ ವಿಪಶ್ಚಿತಾ | ಮನ್ತ್ರಯೇತ್ ಪರಮಂಮನ್ತ್ರಂ ರಾಜಾ ಸಾಡ್ಗುಣ್ಯಸಂಯುತಮ್ ||—ಮನು. VIII—೫೪, ೫೭. ಪುರೋಧ, ಪ್ರತಿನಿಧಿ, ಪ್ರಧಾನ, ಸಚಿವ, ಮನ್ತ್ರಿ, ಪ್ರಾಡ್ವಿವಾಕ, ಪಣಿತ, ಸುಮನ್ತ್ರ, ಅಮಾತ್ಯ. ದೂತ ಎಂಬ ಹತ್ತು—ಕಾಮನ್ಡ್‌ಕ ೪-೩೨; ಶುಕ್ರ ನೀತಿ ೩-೭೮, ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ ನಿರ್ಣಯದಲ್ಲಿ ಪರಿಷತ್ತು ಅವಶ್ಯಕ—ಗೌ ೨೮-೪೬, ವಸಿಷ್ಠ III—೨೦; ಬೌ. I—೧-೮. ಪರಾಶರ VIII—೨೭; ಮನು XII—೩. ಅತವಹಿ ಧರ್ಮಸೂಕ್ಷ್ಮ ನಿರ್ಣಯೇ ಪರಿಷದ್ವ್ಯಾಪಾರ ಇಷ್ಟತೇ | ಪುರುಷವಿಶೇಷಶ್ಚಾಪೇಕ್ಷ್ಯತೇ ದಶಾವರಾಪರಿಷತ್ ತ್ರಯೋವೈಕೋವಾ ಇತಿ—ಶಾಂಕರಭಾಷ್ಯ—ಬೃ. ಉಪ. IV—೩-೨.

¹² ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇನೈಧಿಕಂ ಕ್ಷತ್ರಂ ಮನ್ರಿಮನ್ತ್ರಾಭಿಮನ್ರಿತಮ್ | ಜಯತ್ಯಜಿತಮತ್ಯಂತಂ ಶಾಸ್ತ್ರಾನುಗತ ಶಸ್ತ್ರತಮ್ || ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರ.

ಯೇನ ಶಾಸ್ತ್ರಂಚ ಶಸ್ತ್ರಂಚ ನನ್ನ ರಾಜಗತಾ ಚ ಭೂಃ |
ಅಮರ್ಷೇಣೋದ್ಧೃತಾನ್ಯಾಶು ತೇನಶಾಸ್ತ್ರಮಿದಂ ಕೃತಮ್ ||

—ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರ.

ಕ್ರಿಸ್ತಪೂರ್ವ ಎಂಟು-ಏಳನೆಯ ಶತಾಬ್ದಗಳಿಂದ ಕ್ರಿ.ಶ. ೪ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದ ವರೆಗೂ ಗಣರಾಜ್ಯಗಳು (Republics) ಭರತಖಂಡದಲ್ಲಿದ್ದವು, ರಾಜಕೀಯ ಗಣಗಳಿಗೆ ಸಂಘಗಳೆಂದು ಹೆಸರು¹³. ಈ ಸಂಘಗಳ ಬಲವು ಸಂಘಾತವೃತ್ತಿ ಮತ್ತು ಸಂಘಾತಯೋಗಗಳನ್ನನುಸರಿಸಿದ್ದಿತು.¹⁴ ಈ ಏಕಮತ್ಯವು ಕೆಟ್ಟುಹೋದರೆ ಸಂಘಗಳು ನಾಶವಾಗುವವು. ಏಕಮತ್ಯವು ಸಡಿಲವಾಗುವದಕ್ಕೆ ಲೋಭ ಅಸೂಯೆಗಳೇ ಕಾರಣ. ಕೌಟಿಲ್ಯನು ಏಕರಾಜನಾಗಬೇಕೆಂದು ಇಚ್ಛಿಸುವ ರಾಜನು ಈ ಸಂಘ ಮುಂದುವರಿದಲ್ಲಿ ಸಾಮುದಾಯಿಕ ಪಾಯಗಳಿಂದ ಏಕಮತ್ಯವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿ ಅನಂತರ ಭೇದ ದಣ್ಣೋಪಾಯಗಳ ಪ್ರಯೋಗಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುವನು.¹⁵ ನಾಣ್ಯಗಳಿಂದಲೂ ಶಾಸನಗಳಿಂದಲೂ ಗ್ರೀಕರ ಗ್ರಂಥಗಳಿಂದಲೂ ಕ್ರಿಸ್ತಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಲಿಚ್ಛವಿ, ಮಲ್ಲ, ಮದ್ರಕ, ಕುರುಪಾಂಚಾಲ, ವೃಷ್ಣಿ-ಸಾತ್ವತ, ಅಂಬಸ್ಥ, ಯೌಧೇಯ, ಕ್ಷುದ್ರಕ, ರಾಷ್ಟ್ರಿಕ, ಪೈಟನಿಕ, ಅಪರಾಸ್ತ, ಆರ್ಜುನಾಯನ, ಬೆದುವ್ವರ, ಮಾಳವ, ಭೋಜಕ, ಕಾಂಭೋಜಕ, ಗಾನ್ಧಾರ, ನಾಭಕ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವಗಳಿದ್ದವೆಂದೂ, ಅಲೆಕ್ಸಾಂಡರನು ಕೂಡ ಇವರೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಲಾರದೆ ತನ್ನ ದೇಶಕ್ಕೆ ಹಿಂತಿರುಗಬೇಕಾಯಿತೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುವದು.

ಈ ರಾಜಕೀಯ ಸಂಘಗಳನ್ನನುಸರಿಸಿ ಬೌದ್ಧ, ಜೈನರ ಮತಸಂಬಂಧವಾದ

¹³ ಸಂಘೋದ್ವಿಗಣಪ್ರಶಂಸಯೋಃ ಪಾಣಿನಿ III, ೩-೮೬, ಕೌಟಿಲ್ಯ XI, ೧ ಕಾಂಭೋಜ, ಸುರಾಷ್ಟ್ರಕ್ಷತ್ರಿಯ ಶ್ರೇಣ್ಯಾದಯೋ ವಾರ್ತಾಶಸ್ತ್ರೀಪಜೀವಿನಃ | ಕೇಚಿ ದ್ವೇಶಾಗಣಾಧೀನಾಃ ಕೇಚಿದ್ರಾಜಾಧೀನಾ ಇತಿ—ಅವಧಾನಶತಕಲಲ. ಜನಪದಶಬ್ದಾತ್ ಕ್ಷತ್ರಿಯಾದ್ ಅಜ್—ಪಾಣಿನಿ, IV, ೧-೧೮ ; ಕ್ಷತ್ರಿಯಾದೇಕರಾಜಾತ್ ಸಂಘವೃತ್ತಿ ಸೇಧಾರ್ಥಮ್-ವಾರ್ತಿಕ.

¹⁴ ಶಾನ್ತಿಪರ್ವ, ೧೦೭, ೧೩.೧೪. ತಸ್ಮಾತ್ಸಂಘಾತಮೇಕಾಹುರ್ಗಣಾನಾಂ ಶರಣಂ ಮಹತ್ | . . . ಗಣಾನಾಂಚ ಕುಲಾನಾಂಚ ರಾಜ್ಞಾಂ ಭರತಸತ್ತಮ | ವೈರಸಂದೀಪನಾವೇತ್ ಲೋಭಾಮರ್ಷಾ ನರಾಧಿಪ || ಶಾನ್ತಿ. ೧೦೭, ೧೦.

¹⁵ ಸಂಘಲಾಭೋ ದಣ್ಣಮಿತ್ರಲಾಭಾನಾಮುತ್ತಮಃ | ಸಂಘಾಭಿಸಂಹತತ್ವಾದಧ್ಯಷ್ಟಾನ್ ಪರೇಷಾಂತಾನನುಗುಣಾನ್ ಭುಂಜೀತ ಸಾಮುದಾನಾಭ್ಯಾಮ್ | ದ್ವಿಗುಣಾನ್ ಭೇದದಣ್ಣಾಭ್ಯಾಮ್ |—ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರ, ಪು. ೩೭೬.

ಸಂಘಗಳಾದವು. ಇವುಗಳ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮವು ಪ್ರಜಾಸಮ್ಮತವಾಗಿದ್ದಿತು. ಸಭಾಗೃಹದಲ್ಲಿ ಆಸನಪ್ರಜ್ಞಾಪನೆಂಬ ಅಧಿಕಾರಿಯು ಸದಸ್ಯರ ಅರ್ಹತೆಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಆಸನಗಳನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸಿ ಜುನಾವಣೆ ಹಕ್ಕು ಯಾರಿಗಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಅನಂತರ ಕರ್ಮವಾಚಕನೆಂಬ ಅಧಿಕಾರಿಯು ಚರ್ಚೆಗೆ ಬಂದ ಸಲಹೆಗಳನ್ನು ಮೂರುಸಲ (ಪಾರ್ಲಿಮೆಂಟಿನ ಮೂರು ವಾಚನಗಳಂತೆ) ಸಭೆಯವರಿಗೂ ತಿಳಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಮೌನದಿಂದ ಸಮ್ಮತಿಯೆಂದು ಗ್ರಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಯಾರಾದರೂ ಪ್ರತಿಭಟಿಸಿ ತಮ್ಮ ಸಲಹೆಯನ್ನು ಸಭೆಯ ಮುಂದೆ ಇಡಬಹುದು. ಆಗ ಮಧ್ಯಸ್ಥನೆಂಬ ಅಧಿಕಾರಿಯು ಸಲಹೆಗಳ ಮೇಲೆ ನಡೆಯುವ ಚರ್ಚೆಗಳನ್ನು ಹತ್ತೊಳೆಯಲ್ಲಿಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಚರ್ಚೆಯಾದ ಮೇಲೆ ಶಲಾಕಾಗ್ರಹಾಪಕನೆಂಬ ಅಧಿಕಾರಿಯು ಸದಸ್ಯರೆಲ್ಲರೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಅಭಿಮತಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಶಲಾಕೆ (Voting Paper) ಗಳನ್ನು ಹಂಚುತ್ತಿದ್ದನು. ಹೆಚ್ಚು ಅಭಿಮತಗಳಿಂದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಸಭೆಗೆ ಬರದಿದ್ದವರು (Absentee Voting) ಅಭಿಮತ ಕೊಡಲು ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಸಭೆಗೆ ಕನಿಷ್ಠಪಕ್ಷ ಇಷ್ಟು ಸದಸ್ಯರಿರಬೇಕೆಂಬ (Quorum) ನಿಯಮವಿದ್ದು ದರಿಂದ ಗಣಪೂರಕ (Whip) ನೆಂಬ ಅಧಿಕಾರಿಯಿದ್ದನು. ಇದು ಸನಾತನ ಪದ್ಧತಿಯೆಂದೂ ಗೌತಮಬುದ್ಧನ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಎಷ್ಟೋ ಹಿಂದೆಯೇ ಇಂತಹ ಚುನಾವಣೆಯ ಕ್ರಮವಿದ್ದಿತೆಂದು ಬೌದ್ಧಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ ತಿಳಿದು ಬರುವದು.¹⁶

ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೯೦೯ ರಲ್ಲಿ ಡಾ|| ಶ್ಯಾಮಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ಕೌಟಿಲ್ಯನ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಗೊತ್ತುಪಡಿಸಿ ಪ್ರಕಟಿಸಿದರು. ಅದುವರೆಗೂ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯರು ಭಾರತೀಯರಿಗೆ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ವಿಷಯಗಳೇ ಏನೂ ಮತ್ತಾವುದರಲ್ಲಿಯೂ ಹೆಚ್ಚು ಆಸಕ್ತಿಯಿರಲಿಲ್ಲವೆಂದಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಆದರೆ ಕೌಟಿಲ್ಯನ ಗ್ರಂಥವು ಭಾರತೀಯರ ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿಯೂ ಹಿಂದೆಗದಿರಲಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರವು ಪ್ರಪಂಚದ ರಾಜಕೀಯ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಅಗ್ರಗಣ್ಯವೆಂದೂ ಸ್ಥಾಪಿಸಿತು. ಕೌಟಿಲ್ಯ, ಚಾಣಕ್ಯ ಅಥವಾ ವಿಷ್ಣುಗುಪ್ತನೆಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ನನ್ನರಾಜ್ಯವನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ ಮೌರ್ಯ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೩೨೦ ರಲ್ಲಿ ಈ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸಿದನೆಂದು ಅನೇಕರು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವರು. ಕೌಟಿಲ್ಯನಿಗೆ ಹಿಂದೆಯೇ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರವು ವಿಶೇಷವಾಗಿ

¹⁶ ಚುಲ್ಲವಗ್ಗ. ಅ, ೧೧-೧೨.

ಬಿಳಿದಿದ್ದಿತು. ಆದರೆ ಅನೇಕ ವಿಸ್ತೃತವಿತ್ತಿಗಲಿದ್ದುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುಗುಪ್ತನೇ ಪುನಃ ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸಿದನು.

ದೃಷ್ಟ್ವಾ ವಿಸ್ತೃತಿಪತ್ತಿಂ ಬಹುಧಾ ಶಾಸ್ತ್ರೇಷು ಭಾಷ್ಯಕಾರಾಣಾಮ್ |

ಸ್ವಯಮೇವ ವಿಷ್ಣು ಗುಪ್ತಶ್ಚ ಕಾರ ಸೂತ್ರಂ ಚ ಭಾಷ್ಯಂ ಚ ||

ತನ್ನ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚೀನಾಚಾರ್ಯರಾದ ಮನು, ಬೃಹಸ್ಪತಿ, ಉಶನಸ್, ವಾರಾಹರ್ಯ, ಅಮ್ಬೀಯ, ಭಾರದ್ವಾಜ, ವಿಶಾಲಾಕ್ಷ, ಪಿಶುಣ, ಕೌಣ ಪದಂತ, ವಾತವ್ಯಾಧೀ, ಬಾಹುದಂತೀವುತ್ರ, ಕಾತ್ಯಾಯನ, ಕಿಂಜಲ್ಕ, ಪಿಶುಣವುತ್ರ, ಕಣಿಂಕಭಾರದ್ವಾಜ, ದೀರ್ಘಚಾರಾಯಣ, ಘೋಟಮುಖ ಮುಂತಾದವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನನುವಾದಮಾಡಿರುವನು. ಕೌಟಿಲ್ಯನು ಮೆಕಿವೆಲ್ಲಿಯಂತೆ ಕೇವಲ ಕುತಸ್ತಗಾರನಲ್ಲ. ಬಿಸ್ಮಾರ್ಕ್ ಮುಂತಾದವರಂತೆ ವಾಶವಶಕ್ತಿಪ್ರಯೋಗಮಾಡಿದವನಲ್ಲ. ಧರ್ಮ, ನ್ಯಾಯ, ಸತ್ಯ, ಶಾಂತಿ ರಕ್ಷಣೆಯೇ ಕೌಟಿಲ್ಯನ ಧ್ಯೇಯ. ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ರಾಜಕೀಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಮೌರ್ಯಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಹಿಂದಿನದು. ಆದುದರಿಂದ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರ ಮೆಗಾಸ್ತನೀಸಿನ ಗ್ರಂಥಗಳಿಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳು ಕಂಡು ಬರುವವು. ಅಧರ್ಮನಿರತರಾದ ನಂದರನ್ನು ನಿರ್ಮೂಲಮಾಡಿ, ಅಲೆಕ್ಸಾಂಡರ್ ಮುಂತಾದ ಮೈಲೆಚ್ಚರ ದಾಳಿಗೆ ಅವಕಾಶಕೊಟ್ಟ ಬಲಹೀನವಾದ ಗಣರಾಜ್ಯಗಳನ್ನು ಒಬ್ಬ ಬಲಿಷ್ಠರಾಜನ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವದ ಕಷ್ಟಾಗಿ ಮಹಾ ಪ್ರತಿಭಾಶಾಲಿಯೂ ಋಷಿಮಾನನೂ ಆದ ಕೌಟಿಲ್ಯನು ತನ್ನ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸಿದನು. ಈತನ ಮನ್ವಶಕ್ತಿಯ ಫಲವಾಗಿ ಮೌರ್ಯರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವು ಧರ್ಮವಿಜಯವನ್ನು ಪಡೆಯಿತು. ಹಿಂದುಕುಷ್ ಪರ್ವತ ಶ್ರೇಣಿಯಿಂದ ಮೈಸೂರಿನ ಉತ್ತರಭಾಗದ ವರೆಗೂ ವಿಸ್ತರಿಸಿತು. ಭಾರತೀಯ ರಲ್ಲಿ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯತೆಯು ಬೆಳೆಯಿತು. ಕೌಟಿಲ್ಯನು ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ನಾಶಮಾಡಲಿಲ್ಲ. ಸಮುದ್ರಗುಪ್ತನ ಕಾಲದ ವರೆಗೂ ಮಾಳವ, ಆರ್ಜುನ, ಯೌಧೇಯ ಮುಂತಾದ ಗಣರಾಜ್ಯಗಳಿದ್ದವು. ಮಾಳವ ಗಣದಿಂದಲೇ ವಿಕ್ರಮಶಕೆಯು ಆರಂಭಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಕೌಟಿಲ್ಯನ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಸರ್ಕಾರ ವಿಸಯವೇ ಅಲ್ಲದೆ, ಆರ್ಥಿಕಸ್ಥಿತಿ, ಕೈಗಾರಿಕೆಗಳು, ರತ್ನಪರೀಕ್ಷೆ, ಲೋಹಗಳು, ರಸಾಯನಶಾಸ್ತ್ರ, ನೀರಾವರಿ ಕೆಲಸ, ವೈದ್ಯ, ವೃಕ್ಷಶಾಸ್ತ್ರ, ವಿಷಶಾಸ್ತ್ರ, ನೌಕಾರಚನೆ, ಪಶುಪಾಲನೆ, ಹಸ್ತಶಾಸ್ತ್ರ, ಅಶ್ವಶಾಸ್ತ್ರ, ವಾಸ್ತು ಶಿಲ್ಪ, ಅರ್ಥವ್ಯಯೋಗ, ಯನ್ತ್ರರಚನೆ, ಅನಾಥಪನರಕ್ಷಣೆ, ಜ್ಯೋತಿಷ ಮುಂತಾದ ಎಷ್ಟೋ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದೆ.

ಮೌರ್ಯರ ನಂತರ ಮೊಘಲ್ ಸಾಮ್ರಾಟರ ಕಾಲದ ವರೆಗೂ ಆಳಿದ ರಾಜರೊಬ್ಬರೂ ಕೇಂದ್ರ ಸ್ವಾಧೀನದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಮಾರ್ಪಾಟು ಮಾಡದೆ ಮೌರ್ಯರ ರಾಜಕೀಯ ಪದ್ಧತಿಯನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಪ್ರಾಂತಗಳ ಆಡಳಿತವು ಭರತಖಂಡದ ಬೇರೆಬೇರೆ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ದೇಶಾನುಗುಣವಾಗಿದ್ದವು. ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ರಾಷ್ಟ್ರ, ಆಹಾರ, ಜನಪದ, ದೇಶ, ವಿಷಯ, ಭುಕ್ತಿ ಎಂಬ ವಿಭಾಗಗಳೂ, ಕರ್ಣಾಟಕದಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯ, ಪೀಠಿಕ, ವೇಂಠೆ, ವಿಷಯ, ಸೀಮೆ, ನಾಡು, ಸ್ಥಳ, ಹೋಬಳಿ (ಆರವೀಡು ರಾಜರ ಕಾಲ) ಎಂಬವೂ ತಮಿಳುದೇಶದಲ್ಲಿ ವಲನಾಡು, ಮಂಡಲ, ನಾಡು, ಪಟು, ಐಂಬದಿನ್, ಮೇಲಾಗರಂ, ಅಗರಂ, ಚತುರ್ವೇದಿ ಮಂಗಲಂ, ಕೂಟ್ಟಂ, ಕೋಟ್ಟಂ ಎಂಬ ಪ್ರಾಂತವಿಭಾಗಗಳು ಇದ್ದವು. ಚಕ್ರವರ್ತಿಯು ನೇಮಿಸಿದ ಪ್ರಾಂತಾಧಿಕಾರಿಗಳಲ್ಲದೆ, ವಂಶಪರಂಪರೆಯಾಗಿ ಸ್ಥಾನಿಕ ಆಡಳಿತ ಹೊಂದಿದ್ದ ಸಾಮಂತ (ನಾಯಕ, ಪಾಳೆಯಗಾರ) ರಾಜರೂ ಇದ್ದರು. ಇವರು ಕೇಂದ್ರ ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಸೇನೆಯನ್ನೂ ಕಪ್ಪವನ್ನೂ ನಿಯಮಿತಕಾಲದಲ್ಲಿ (ರಾಜವರ್ಧನ್ತಿ, ಮಹರ್ನವಮಿ, ಯುಗಾದಿ) ಒಪ್ಪಿಸಿ, ತಮ್ಮ ಪ್ರಾಂತಗಳಲ್ಲಿ ಆಗಾಗ ಸಂಚಾರಮಾಡಿ ಕಂದಾಯ ವಸೂಲಿ, ವಿವಾದಗಳ ತೀರ್ಮಾನ, ದುರ್ಗ, ಗಡಿ, ಕೋಟೆ, ರಾಜಮಾರ್ಗಗಳ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾಗಿತ್ತು.

ಸ್ಥಾನಿಕ ಆಡಳಿತ: ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ “ರಾಜ್ಯ ರಾಜ್ಯೇ, ಯುವರಾಜ, ಮನ್ತ್ರಿ, ಪುರೋಹಿತ ಪ್ರತೀಹಾರ, ಸೇನಾಪತಿ, ಭಾಣ್ಯಾಗಾರಿಕ, ಅಕ್ಷಪಟಲಿಕ, ಭಿಷಗ್, ನೈಮಿತ್ತಿಕ, ಆಂತಃಪುರಿಕ, ದೂತ, ಕರಿ-ತುರಗ ಪತ್ತನ ಆಕರ-ಸ್ಥಾನಗೋಕುಲಾಧಿಕಾರಿ” “ರಾಜಸಾಮಂತ, ಭೋಗಿಕ, ವಿಷಯಪತಿ, ರಾಷ್ಟ್ರ-ಗ್ರಾಮ ಮಹತ್ತರಾಧಿಕಾರಿಕ”; “ಸಾಮಂತ ರಾಜಸ್ಥಾನೀಯ-ಉಪರಿಕ-ಕುಮಾರಾಮಾತ್ಯ, ಆಯುಕ್ತಕ, ಮಹಾಮಹತ್ತರ, ಬೃಹದ್ವೋಗಾಧಿಕರಣ”ರೆಂಬ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿದ್ದರೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುವದು.¹⁷ ರಾಜನು ದಾನಮಾಡಿದ ಭೂಮಿಯ ಸರಹದ್ದನ್ನು ಈ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಸ್ಥಳದ ಮುಖಂಡರೊಂದಿಗೆ ನಿರ್ಧರಿಸಬೇಕು.¹⁸ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಏಳು ಅಥವಾ ಹದಿನೆಂಟು

¹⁷ E.I. IX, p. 304; p. 297; p. 287, etc.

¹⁸ ರಾಜಾಭೂಮಿಮಂಡತ್ವ ಚಾತುರ್ವೈದ್ಯವಣಿಗಾದಿ ಸರ್ವಗ್ರಾಮೀಣ ತನ್ಮಹತ್ತರ ಸ್ವಾಮಿಪುರುಷಾಧಿಷ್ಠಿತಂ ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನಾತ್ | ಶಾಸನವಾಕುರ್ಯಾತ್ |—ಬೃಹಸ್ಪತಿ.

ಪ್ರಕೃತಿಗಳು ಪಂಚಾಯತರಾಗುತ್ತಿದ್ದರು.¹⁹ ಇವರ ಹಿತಕ್ಕಾಗಿಯೇ ರಾಜನು ಪ್ರವರ್ತಿ ಸಬೇಕು.²⁰

ದಕ್ಷಿಣದೇಶದಲ್ಲಿ ಬಾರಾಬಲೂತಿಯೆಂಬ ಪದ್ಧತಿಯು ಇದ್ದಿತು. ಗೌಡ, ಸೇನಬೋವ, ತೋಟಿ, ತಳಾರಿ ಮುಂತಾದವರು ಪಂಚಾಯತಿ ಮೂಲಕ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಕಂದಾಯ ವಸೂಲಿ, ವ್ಯಾಜ್ಯ ತೀರ್ಮಾನ, ದಂಡವನ್ನು ವಿಧಿಸುವದು, ಕೆರೆ, ಕಾಲುವೆ, ಹುಲ್ಲುಗಾವಲು, ದೇವಾಲಯ, ಮಠ, ಮುಂತಾದವುಗಳ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆ ಕೆಲಸಗಳು ಸಭೆ, ಊರ್, ನಾಡು, ಮಹಾನಾಡುಗಳೆಂಬ ಸಂಘಗಳ ಕರ್ತವ್ಯವಾಗಿದ್ದಿತು. ಪ್ರಬಲಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆ ಕೇಂದ್ರ ಸರ್ಕಾರವಾಗಲೀ, ಪ್ರಾಂತದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾಗಲಿ ಸ್ಥಳೀಯ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಕ್ಕೆ ಕುಂದನ್ನು ತರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಕರ್ಣಾಟಕ ಮತ್ತು ದ್ರವಿಡ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಸಭೆಗಳು ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಸರ್ವಾಧಿಕಾರ ವನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದವು. ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ ಚೋಳಪರಾಂತಕನ ಉತ್ತರ ಮೇರೂರು ಶಾಸನವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುವೆವು.

ಪರಾಂತಕನ ೧೨ನೆಯ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೯೧೯) ತಾತ್ತನೂರ್ ಮೂವೆಂದವೇಳಾನ್ ಎಂಬ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯಿಂದ ನೇಮಿತನಾದ ತಿರುಮಂದಿರದ ಅಧಿಕಾರಿಯು ಉತ್ತರಮೇರೂರು ಎಂಬ ಅಗ್ರಹಾರದ ಜನರನ್ನೆಲ್ಲ ಸಭೆ ಸೇರಿಸಿ (ವಾರಿಯಮಾಹ), ತಾನು ಅಧ್ಯಕ್ಷನಾಗಿ ಆಡಳಿತಪದ್ಧತಿಗಳನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದನು. ಆ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತು ಚೇರಿ (ಮೊಹಲ್ಲ)ಗಳಿದ್ದವು. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಚೇರಿಯಿಂದ ಜುನಾವಣೆಗೆ ನಿಂತವರು ಆಸ್ತಿ, ವಯಸ್ಸು, ವಿದ್ಯೆ, ಪ್ರಾಮಾಣಿ ಕತೆಗಳ ಅರ್ಹತೆ ಪಡೆದಿರಬೇಕು. ಕಾಲುವೇಲಿ ಭೂಮಿಯನ್ನಾ ದರೂ ಮನೆ ಯನ್ನಾ ದರೂ ಹೊಂದಿರಬೇಕು, ಅಥವಾ ಶಾಸ್ತ್ರಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕುಶಲವಾಗಿರ ಬೇಕು; ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆಯಿಂದ ಧನವಂತನಾಗಿರಬೇಕು; ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತಕ್ಕೆ ಮೇಲೆ ಅರವತ್ತಕ್ಕೆ ಒಳಗೆ ಇರಬೇಕು. ಆ ವರ್ಷಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆ

¹⁹ ತಥಾಪರಿಷತ್ಪಲ್ಲಿ ತಪಾಟಿಕೇ ವಣಿಕ್ ತೈಲಿಕಃ ಶಿಂಪಕೋ ರಜಕೋ ಕುಮ್ಮಕಾರ ಶ್ಲರ್ಮಕಾರೋಮಾ (ನಾ)ಪಿತಶ್ಚೇತಿ ಸಪ್ತಪ್ರಕೃತಯಃ | *Pathāk Comm.* Vol. p. 297.
ರಜಕಶ್ಲರ್ಮಕಾರಶ್ಲ ನಟೋಬುರುಡವವಚ | ಕೈವರ್ತಕಶ್ಲವಿಜ್ಞೇಯಾಮ್ನೇಚ್ಚಭಿಲ್ವಾ ತಥೈವಚ || ವೇಪ್ಸರ ಸ್ಥಿರವಿವ್ಯಾಧ ಹಸ್ತಲಾಕ್ಷದ್ರುಘಾತಕಾಃ | ಕೌಸೇದಕಾಭೀರಪದಮಾ ತಂಗಾಣ್ಣೋಪಗೋಪಕಾಃ | ಏತಾಃ ಪ್ರಕೃತಯಃ ಪೋಕ್ತಾಃ ಅವ್ಯಾದಶ ಮನೀಷಿಭಿಃ ||—
ಪಿತಾಮಹಸ್ಮೃತಿ.

²⁰ ಪ್ರವರ್ತತಾಂ ಪ್ರಕೃತಿಹಿತಾಯ ಪಾರ್ಥಿವಃ |—ಕಾಲಿದಾಸ.

ಮೂರುವರ್ಷ ಅಧಿಕಾರ ಹೊಂದಿರಕೂಡದು. ಪುನಃ ಪರಾಂತಕನ ೧೪ ನೆಯ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಮಾರ್ಪಾಡುಗಳಾದವು. ಕಾಲುವೇಲಿ ಭೂಮಿ, ಮನೆ, ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ೩೫ ರ ಮೇಲೆ ೭೦ ರ ಒಳಗೆ, ಮಂತ್ರಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳೊಂದರಲ್ಲಿ ಪಾಂಡಿತ್ಯ ; ಅಥವಾ ಎಂಟನೆ ಒಂದುಭಾಗ ವೇಲಿ ಭೂಮಿ ಮತ್ತು ಒಂದು ವೇದ ಒಂದು ಭಾಷ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಂಡಿತ್ಯ ; ಶಾಸ್ತ್ರ ಮತ್ತು ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕೌಶಲ್ಯ ಹಿಂದೆ ಮೂರು ವರ್ಷ ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗಿರದೆ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕನಾಗಿರುವದೇ ಅರ್ಹತೆಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಅನರ್ಹತೆಗೆ ಕಾರಣಗಳನ್ನೇಕವಾಗಿದ್ದವು. ಹಿಂದೆ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾಗಿದ್ದು ಸರಿಯಾಗಿ ಲೆಕ್ಕವನ್ನಿಡದಿದ್ದವರೂ, ಅವರ ಮಕ್ಕಳೂ, ಅವರ ಚಿಕ್ಕಪ್ಪ ದೊಡ್ಡಪ್ಪ ಅತ್ತೆಮಾವ, ಅಣ್ಣತಮ್ಮಂದಿರೇ ಮುಂತಾದವರೂ, ಅಂತಹವರೊಡನೆ ವಿವಾಹ ಸಂಬಂಧ ಮಾಡಿದವರೂ, ಅವರ ಸ್ನೇಹಿತರೂ, ಅವರ ಅಳಿಯಂದಿರೂ ; ಮಹಾಪಾತಕಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದವರೂ, ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ವರೆಗೂ ಅಂತಹವರ ಸ್ನೇಹಿತರೂ, ಲಂಚತೆಗೆದುಕೊಂಡವರು ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ ಮಾಡಿಕೊಂಡರೂ ಜನನಾವಣೆಗೆ ಅನರ್ಹರು.

ಅರ್ಹರಾದವರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಚೇರಿ (Ward)ಗಳಲ್ಲಿ ಚಲುವಳಿ ನಡಿಸಿ ಮತವನ್ನು ಕೋರುತ್ತಿದ್ದರು. ಜನನಾವಣೆ ದಿನ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ಆಬಾಲವೃದ್ಧರೂ ಸೇರುತ್ತಿದ್ದರು. ಸದಸ್ಯರು ಓಲೆ (Voting Paper) ಯಲ್ಲಿ ತಮ್ಮಿಷ್ಟವಾದ ಹೆಸರನ್ನು ಒರೆದು ಒಂದೊಂದು ಚೇರಿಗೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಮುದ್ರೆಹಾಕಿ ಮುಚ್ಚಿದ “ ಕೂಡವೋಲೆ ” (Ballot Box) ಯಲ್ಲಿ ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದರು. ಹೀಗೆ ನಿಯಮಿತ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಓಲೆಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಮಧ್ಯಸ್ಥನು (Presiding Officer) ಒಂದೊಂದು ಕೊಡವನ್ನೂ ಎತ್ತಿ ಒಬ್ಬ ವೃದ್ಧನ ಕೈಗೆ ಕೊಡಬೇಕು. ಆ ವೃದ್ಧನು ಕೊಡವನ್ನು ಎತ್ತಿ ಮುದ್ರೆಯನ್ನು ಎಲ್ಲಿಗೂ ತೋರಿಸಿ ಜೆನ್ನಾಗಿ ಕುಲಕಬೇಕು, ಅನಂತರ ಮುಚ್ಚಳವನ್ನು ತೆಗೆದು ಒಂದು ಎಳೆ ಮಗುವಿನ ಕೈಯಿಂದ ಒಂದು ಓಲೆಯನ್ನು ತೆಗೆಸಬೇಕು. ಒಂದು ಓಲೆಯನ್ನು ತೆಗೆಸಿದನಂತರ ಪುನಃ ಕೊಡವನ್ನು ಕುಲಕಬೇಕು. ಮಗುವು ಈಚೆಗೆ ತೆಗೆದ ಓಲೆಯನ್ನು ಮಧ್ಯಸ್ಥನ ಕೈಗೆ ಕೊಡಬೇಕು. ಮಧ್ಯಸ್ಥನು ತನ್ನ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಸರಿಸಿಕೊಂಡು ಬೆರಳನ್ನು ಎಂಗಡಿಸಿ ಅಂಗೈಯಲ್ಲಿ ಆ ಓಲೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬರೆದಿರುವ ಹೆಸರನ್ನು ಎಲ್ಲಿಗೂ ಕೇಳಿಸುವಂತೆ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಓದಬೇಕು, ಅವನ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲೂ ಇರುವ ಜನರೂ ಓದಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಮೂವತ್ತು ಚೇರಿಗಳಿಗೆ ಮೂವತ್ತು ಜನರನ್ನು ಜನನಾಯಿಸಿ ಹನ್ನೆರಡು ಜನರನ್ನು ಸಂವತ್ಸರವಾರಿಯಕ್ಕು (Annual Committee),

ಹನ್ನೆರಡು ಜನರನ್ನು ತೋಟಕ್ಕು (Garden Committee), ಆರು ಜನರನ್ನು ಏರಿವಾರಿಯಕ್ಕು (Tank Committee) ನೇಮಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಮಿಕ್ಕ ಓಲೆಗಳಿಂದ ಪೊನ್ನಾರಿಯುಂ (ಭಂಡಾರ) ಮುಂತಾದ ಅವಶ್ಯಕವಾದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನೂ ಕರಣಿಕರನ್ನೂ ಚುನಾಯಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಈ ವಾರಿಯಗಳು ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ೩೬೦ ದಿನ ಅಧಿಕಾರಮಾಡುತ್ತಿದ್ದವು. ಮಿಕ್ಕ ಐದು ದಿನ ಲೆಕ್ಕಗಳ ತನಿಖೆ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದಿತು, ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಳೀಯ ಸಂಸ್ಥೆಗಳು ಸಂಪೂರ್ಣ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದವು. ೧೯ ನೆಯ ಶತಮಾನದ ವರೆಗೂ ಭರತಖಂಡದಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಪಂಚಾಯಿತಿ ಪದ್ಧತಿಯೇ ಬಲವಾಗಿದ್ದಿತು.

ತೆರಿಗೆ—ಕಂದಾಯ : ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಪ್ರಕಾರ ಆರನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗವು ರಾಜನಿಗೆ ಸೇರಿದುದು.²¹ ಹೇಗೆ ಹೂವಾಡುಗನು ಉದ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಪುಷ್ಪಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಮೂಲಚ್ಛೇದವನ್ನು ಮಾಡುವದಿಲ್ಲವೋ ಹಾಗೆ ತೆರಿಗೆಗಳನ್ನು ವಿಧಿಸಬೇಕು. ಪ್ರಜಾಪೀಡನೆ ಮಾಡಿದ ರಾಜನು ನಾಶವಾಗುವನು.²² ಆದರೆ ಶಾಸನಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಟ ಮತ್ತು ಪ್ರಚ್ಛನ್ನ ತೆರಿಗೆಗಳನ್ನೇಕೆವಿದ್ದವೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುವದು. ಹರ್ಷನು ದಿಗ್ವಿಜಯಕ್ಕೆ ಹೊರಟಾಗ ಭೋಗಸತಿ, ಚಾಟ (Tax-collector, Police) ರಿಂದ ಹಿಂಸೆಹೊಂದಿದ ಇಬ್ಬರು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ದಾರಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಒಂದು ಮರದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಹರ್ಷನಿಗೆ ಕೇಳಿ ಬರುವಹಾಗೆ “ಇವನೆಂತಹ ಮನುಷ್ಯ? ಈ ದೇಶದಲ್ಲಿ ನಿಜವಾದ ರಾಜರಾರು?” ಎಂದು ಕೂಗಿಕೊಂಡರೆಂತೆ.²³ ಕಂದಾಚಾರದವರ ಹಿಂಸೆಯನ್ನು ತಾಳಲಾರದೆ ರೈತರು ಭೂಮಿಗಳನ್ನು ವ್ಯವಸಾಯಮಾಡದೆ ಹೊರಟುಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರೆಂದೂ ಅನಂತರ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯು ವಿಚಾರಣೆಮಾಡಿ ಅಪರಾಧಿಗಳಾದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನು ದಂಡಿಸಿ ರೈತರನ್ನು ಕರೆಸಿ ಪುನಃ ವ್ಯವಸಾಯವನ್ನು ಆರಂಭಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನೆಂದು ಶಾಸನಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುವದು. ಭೂಮಿಯ ಕಂದಾಯವೇ (ಸಿದ್ಧಾಯ) ಮುಖ್ಯವಾಗಿದ್ದಿತು. ಧನ ಅಥವಾ ಧಾನ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿ ವಸೂಲಿ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಕೋಷ್ಟಾಗಾರಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಕ್ಷಾಮ

²¹ ಗಣದಾಸಸ್ಯಕ್ಕೆ ದರ್ಪಃ ಪಡ್ಛಾಗೇ ನಭೃತಸ್ಯಕಃ—ಆರ್ಯದೇವ.

²² ಪುಷ್ಪ ಮಾತ್ರಂ ವಿಚಿನುಯಾತ್ ಮೂಲಚ್ಛೇದಂ ನ ಕಾರಯೇತ್ || ಪ್ರಜಾಪೀಡನ ಸಂತಾಪಸಮುದ್ಭೂತೋಹುತಾಶನಃ | ಸೋಚಿರಾದ್ ವಿಗತಶ್ರೀಕೋ ನಾಶಮೇತಿ ಸಬಾನ್ ವಃ || ಯಾಜ್ಞ . ೩೩೭.

²³ ಹರ್ಷಚರಿತ ಪು. ೨೮೬.

ನಿವಾರಣೆಗೂ, ರೈತರ ಜಿತ್ತನೆ ಕೆಲಸಕ್ಕೂ, ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಗಳಿಗೂ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಹರ್ಷನು ತನ್ನ ಸ್ವಂತಭೂಮಿಯ ಆದಾಯವನ್ನು ನಾಲ್ಕುಭಾಗ ಮಾಡಿ ಒಂದನ್ನು ಸರ್ಕಾರದ ಖರ್ಚಿಗೂ, ಎರಡನೆಯ ಭಾಗವನ್ನು ಉನ್ನತಾಧಿಕಾರಿಗಳ ವೇತನಗಳಿಗಾಗಿಯೂ, ಮೂರನೆಯ ಭಾಗವನ್ನು ಪಂಡಿತರ ಪೋಷಣೆಗೂ ಮಿಕ್ಕ ಕಾಲುಭಾಗವನ್ನು ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ವಿನಿಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದನೆಂದು ಯುವಾನ್‌ಚಾಂಗನು ಹೇಳಿರುವನು. ಅದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಜಯನಗರದ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನೂ ಆದಾಯದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗವನ್ನು ಅರಮನೆ ಮತ್ತು ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಗಳಿಗಾಗಿಯೂ, ಎರಡು ಭಾಗಗಳನ್ನು ಸೈನ್ಯ, ದೇಶರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿಯೂ, ಒಂದು ಭಾಗವನ್ನು ಆಪದನವಾಗಿ ಭಂಡಾರಕ್ಕೂ ಸೇರಿಸುತ್ತಿದ್ದನು.

ಕೇಂದ್ರ ಸರ್ಕಾರದ ಶ್ರೀ ಕರಣಾಧಿಪತಿ ಅಥವಾ ತಿರುಮಂದಿರ್ ಓಲೈ ಎಂಬ ಅಧಿಕಾರಿಯ ಕಚೇರಿಯಲ್ಲಿ (Chief Secretariat) ಮತ್ತು ಚಾವಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಕರಣಿಕರು ಎಲ್ಲ ವ್ಯವಹಾರಗಳ ಲೆಕ್ಕಪತ್ರಗಳನ್ನು ಇಡುತ್ತಿದ್ದರು.²⁴ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಸುಂಕಗಳ ಹೆಸರು ಕಂಡುಬರುವವು. ವ್ಯವಸಾಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕಾಡಾರಂಬ, ನೀರಾರಂಬ, ತೋಟ, ಕಪಿಲೆ, ಹುಲ್ಲುಗಾವಲು ಸುಂಕಗಳೂ ; ಕಂಬಾರದೇರಿ, ಚಕ್ರಕಾಣಿಕೆ, ಮಗ್ಗದೇರಿ, ಗಾಣದೇರಿ, ಆಲೆಮನೆ ಸುಂಕ, ಉಪ್ಪಾರ ಸುಂಕ, ಈಡಿಗ ಸುಂಕ, ಕೋಲಿಮೆ ಸುಂಕ ಮುಂತಾದ ಕೈಗಾರಿಕೆ ಸುಂಕಗಳೂ ; ಹೆಜ್ಜುಂಕ, ಕಿರುಕುಳ, ಮಳಿಗೆ, ಅಂಗಡಿ, ಸ್ಥಳ ಸುಂಕಗಳು, ಮಾರ್ಗಾದಾಯ ಮುಂತಾದ ವ್ಯಾಪಾರ ಸುಂಕಗಳೂ ; ಸೈನ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ದಣ್ಡನಾಯಕನ ಸುಂಕ, ಪಡೆಕಾಣಿಕೆ, ನಾಡುತಳವಾರಿಕೆ, ಇತ್ಯಾದಿ ; ಚರ ಮತ್ತು ಸ್ಥಿರ ಆಸ್ತಿಗಳ ಮೇಲೆ ಮನೆ, ವಾಸಲ್, ಪಂದಲ್, ಆಡು, ನಲ್ಲಾವು, ನಲ್ಲೆತ್ತು, ಎಮ್ಮೆ, ಕೋಣ, ಕುರಿ, ಕುದುರೆ, ಕತ್ತಿ ಮುಂತಾದ ಸುಂಕಗಳೂ ; ಮತಾಚಾರಸಂಬಂಧವಾದ ಮದುವೆ, ಮೆರವಣಿಗೆ, ಸಮಯ ಸುಂಕಗಳೂ, ತವ್ವುಕಾಣಿಕೆ, ಅಗ್ರತಾಂಬೂಲ, ಗಣಾಚಾರದೇರಿ, ಜೀಯರ್‌ತೆರಿ, ಮಠತೆರಿಗೆ, ಗುಡಿಪನ್ನು, ಜಾತ್ರೆಸುಂಕ, ಕನ್ನಡಿ ತೆರಿಗೆ ಮುಂತಾದುವು ಇದ್ದವು. ಇಷ್ಟು ಸುಂಕ ತೆರಿಗೆಗಳಿದ್ದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ತೆರಿಗೆ ಭಾರವು (Incidence of Taxation) ಅಧಿಕವಾಗಿದ್ದಿತೆಂದು ಹೇಳಲು ಆಧಾರವಿಲ್ಲ. ಯುವಾನ್

²⁴ ನಂಬಿಯಣ್ಣನ ರಗಳೆಯಲ್ಲಿ ಶಿವರೂಪಿಯಾದ ವೃದ್ಧನು ಹಿಂದಿನ ಪತ್ರಗಳ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಧರ್ಮಸಾಧನದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಹಕ್ಕನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಚಾಂಗಳನು ತೆರಿಗೆಗಳು ಬಹು ಹಗುರವಾಗಿದ್ದವೆಂದೂ ಜನರಿಗೆ ಕಿರುಕುಳವಿರಲಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಹೇಳಿರುವನು.²⁸

ಹೀಗೆ ನ್ಯಾಯಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿಯೇ ಹಿಂದೂ ರಾಜರು ಆವಾರವಾದ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಗಳಿಸಿದ್ದರು. ಕೌಟಿಲ್ಯನು ರಾಜ್ಯವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಧನಾಧಾರದ ಮೇಲೆ ನಡೆಯಬೇಕಾದುದರಿಂದ ಅನೇಕ ಉಪಾಯಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸಿರುವನು. ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರು ವಿಜಯನಗರ ಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡಿದಾಗ ನೂತನ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವು ಆರ್ಥಿಕ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಪಡೆದಿರಬೇಕೆಂದು ೬೬,೫೬,೦೦,೦೦೦ ವರಹ ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನೂ ೬೦,೦೦೦,೦೦೦ ವರಹ ಬೆಲೆಯುಳ್ಳ ನವರತ್ನಗಳನ್ನೂ, ಹಿಂದಿನ ರಾಜರಿಂದ ಬಂದ ೧೯,೫೬,೦೦,೦೦೦ ವರಹಗಳನ್ನೂ ದೊಡ್ಡ ಭಂಡಾರದಲ್ಲಿಟ್ಟು ಆಪತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಇದನ್ನು ಮುಟ್ಟಿಕೊಡದೆಂದು ಹರಿಹರ ಬುಕ್ಕರಿಗೆ ಆಜ್ಞೆ ಮಾಡಿದ್ದರು. ನಿತ್ಯಖರ್ಚಿಗಾಗಿ ಬೇರೆ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಭಂಡಾರವಿದ್ದಿತು. ಇವಲ್ಲದೆ ಚಿನ್ನ ಭಂಡಾರ, ಪಟ್ಟಿ ಸಭಂಡಾರ, ಮಾಣಿಕ್ಯ ಭಂಡಾರ ಮುಂತಾದವೂ ಇದ್ದವು. ವಿಜಯನಗರದವರು ಚಿಕ್ಕ ಭಂಡಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿವರ್ಷವೂ ೧,೦೦,೦೦,೦೦೦ ಪರಾಂವೊ (ಪ್ರತಾಪ, ವರಹ) ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಮೈಸೂರಿನ ಚಿಕ್ಕದೇವರಾಯನು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಭಂಡಾರಕ್ಕೆ ಹಣ ಸೇರಿಸಿ “ನವಕೋಟಿ ನಾರಾಯಣ”ನೆಂದೆನಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದನು.

ಸೈನ್ಯ ಮತ್ತು ನೌಕಾಬಲ: ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಶಸ್ತ್ರೋಪಜೀವಿಗಳಾದ ಭಾರತೀಯ ಸೈನಿಕರು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿದ್ದರು. ಪರ್ಷಿಯ ಸೇನೆ ಯಲ್ಲಿ ಭರತಖಂಡದ ಬಿಲ್ಲುಗಾರರಿದ್ದರೆಂದೂ, ಮ್ಯಾರಥಾನ್, ಪಾಟಿಯ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸಿದ್ದರೆಂದೂ ಗ್ರೀಕ್ ಚರಿತ್ರಕಾರರು ಹೇಳುವರು. ರಥ ಹಸ್ತಸ್ಥ ಪದಾತಿಗಳೆಂಬ ಚತುರಂಗಗಳಿದ್ದವು. ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೪ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಿಂದೀಚೆಗೆ ರಥಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ರಣಾಂಗಣದಲ್ಲಿ ಸತ್ತರೆ ಸದ್ಗತಿಯಾಗುವದೆಂದೂ ಬದುಕಿದರೆ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯು ದೊರಕುವದೆಂದೂ, ಸ್ವಾಮಿಯ ಋಣವನ್ನು ತೀರಿಸುವದು ಸೈನಿಕನ ಕರ್ತವ್ಯವೆಂದೂ ಯುದ್ಧಾರಂಭಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ರಾಜವುರೋಹಿತನು ಸೈನಿಕರಿಗೆ ಬೋಧನೆ

²⁸ As the Government is generous and official requirements are few, families are not registered and individuals are not subjected to forced labour and contributions. Taxation being light and forced labour sparingly used, every one keeps his hereditary occupation and attends to his patrimony. The king's tenants pay one-sixth of the produce as rent and tradesmen go to and fro bartering their merchandise after paying their taxes at ferries and barrier-stations."

ಮಾಡಿ ಹುರುಪು ಹುಟ್ಟಿಸಬೇಕೆಂದು ಕೌಟಿಲ್ಯನ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರವೂ ಶಾಸನಗಳೂ ಹೇಳುವವು.²⁶ ವೀರಸ್ವರ್ಗ ಹೊಂದಿದವರ ಸ್ಮಾರಕಕ್ಕಾಗಿ “ವೀರ ಕಲ್ಲು” ಗಳನ್ನು ನಟ್ಟು ವ್ಯಾಜಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು.

ಪ್ರಾಚೀನ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅವಾರ ಸೈನ್ಯಗಳಿದ್ದವು. ಮೌಳಿ (ರಾಜನ ಸ್ವಂತ ಸೇನೆ) ಭೃತ (Mercenaries), ಶ್ರೇಣಿ (ಗಣರಾಜ್ಯಗಳ ಸೇನೆ), ಸಾಮನ್ತರ ಸೈನ್ಯಗಳೆಂಬ ಭೇದಗಳಿದ್ದವು. ಸೇನೆಗೆ ಸೇರುವದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ವೈದ್ಯಪರೀಕ್ಷೆಯಾಗಬೇಕಾಗಿದ್ದಿತು. ಸೈನಿಕರಿಗೆ ಅಂಗಸಾಧನೆ ಕವಾತು ಪದ್ಧತಿಗಳಿದ್ದವು. ಜಿಲ್ಲಾ, ಬಾಣ, ಕತ್ತಿ ಭರ್ಜಿಗಳು ಪದಾತಿಗಳ ಆಯುಧಗಳು, ತನುತ್ರಾಣ ಶಿರಸ್ತ್ರಾಣಗಳೂ ಉಪಯೋಗದಲ್ಲಿದ್ದವು. ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ವನಾಯು (Arabia) ವಾರಸೀಕ, ಕಂಘೋಜ ದೇಶಗಳಿಂದ ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಭಾರತೀಯ ಸೇನೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಬಲ ಏಚ್ಛಾಗ್ರಿರಲ್ಲಿ, ಆದರೆ ಆನೆಗಳನ್ನು ಪಳಗಿಸಿ “ಟ್ಯಾಂಕ್” ಗಳಂತೆ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಶತಸ್ಥೀ ಸಮ್ಮೋಹನಾಸ್ತ್ರಗಳ ವರ್ಣನೆ ಕಂಡುಬರುವದರಿಂದ ಫಿರಂಗಿ, ಏಷವಾಯುಗಳ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನೂ ಭಾರತೀಯರು ಅರಿತಿದ್ದರೆಂದು ಕೆಲವರು ಊಹಿಸುವರು. ಮುಸ್ಲಿಮರು ಬಂದಮೇಲೆ ಅಶ್ವಬಲ ಬಾಣಬಿರಸುಗಳ ಪ್ರಯೋಗವು ಹೆಚ್ಚಿತು. ಪೋರ್ಚುಗೀಸರು ಬಂದನಂತರ ಭಾರತೀಯ ರಾಜರು ಫಿರಂಗಿ, ಮದ್ದು, ಗುಂಡು, ಕೋವಿ, ಬಂದೂಕಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ವಿಧಾನಗಳನ್ನು ಕಲಿತರು, ಆದರೂ ಭಾರತೀಯ ಸೈನಿಕರು ಕಷಾಯವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಧರಿಸಿ “ಜೋಹಾರ”ನ್ನು ಮಾಡಿ ಪ್ರಾಣಗಳನ್ನು ಕೂಡ ಅರ್ಪಿಸಲು ಸಿದ್ಧರಾಗಿದ್ದರೂ, ಸರಿಯಾದ ಕವಾತು ಆಧುನಿಕ ಆಯುಧಗಳೂ ಹೊಂದಿರಲಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದಲೂ ಕೂಟಯುದ್ಧ ಮಾಡಲೂ ಹಿಂತೆಗೆಯುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯರಿಗೆ ಸೋಲಬೇಕಾಯಿತು.

ವೇದಯುಗದಲ್ಲಿಯೇ ಶತಾರಿತ್ರ, ಶತಸ್ಥಿಗಳೆಂಬ ಭಾರಿ ನೌಕೆಗಳಿದ್ದವೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುವದು. ನೌಕಾಸಹಾಯದಿಂದ ಭಾರತೀಯರು ಪ್ರಸಂಚದಲ್ಲೆಲ್ಲ

²⁶ ದ್ರಾವಿಮ್ ಪುರುಷಾಲೋಕೇ ಸೂರ್ಯಮಣ್ಣಲಭೇದಿನಾ | ಪರಿವ್ರಾಜ್ಯೋಗವೇತ್ಯಾ ಚರಣೇಚಾಭಿಮುಖೋಪತಃ || ಜಿತೇನಲಭ್ಯತೇಲಕ್ಷ್ಮೀ ಮೃತೇನಾಪಿಸುರಾಂಗಾನಾ | ಕ್ಷಣೇವಿಧ್ವಂಸನೇಕಾಯೇ ಕಾಚಿನ್ತಾಮರಣೇರಣೇ || (ಶಾಸನಗಳು). ನವಂ ಶರಾವಂ ಸಲಿಲೈಃ ಸುಪೂರ್ಣಂ ಸುಸಂಸ್ಕೃತಂ ಧರ್ಭಕ್ತತೋತ್ತರೇಯಂ | ತತ್ತಸ್ಸ ಮಾಘಿನ್ನರಕಂಚ ಗಚ್ಛೇದ್ಯೋ ಭರ್ತೃಪಿಣ್ಣಸ್ಯಕೃತೇ ನಯದ್ಧೇತ್ ||

వ్యాపారమాడుత్తిద్దు ద్విపాంతరగళల్లి నేలసిద్దురు. మరొటర కాలద వరేగూ భారతీయర నొకాబులువు అధికవాగిద్దితు. భోజన సను రాంగణ సూత్రధారవేంబ గ్రంథదల్లి అనేక విధవాద హడగుగళన్నొ, అకాశవిమానగళన్నొ మాడువ విధానగళు లుక్తవాగివే.

భారతీయ రాజకీయ పద్ధతిగళ ధ్యేయవు వ్యక్తిస్వాతంత్ర్య వాగిద్దితు. అధిక సమస్యేయన్న పరిహరిసదే జనర సులిగేమాడువ రాజకీయ పద్ధతియు అత్యంత హేయవేంబుదన్న “రాజా కాలస్య కారణమ్” ఎంబ నాణ్ణుడియు సూచిసువదు. భారతీయరు సామ్రాజ్యాకాంక్షేయన్న అతి నీజవేందు గణిసిద్దురు. ఆదుదరింద కేవల లోభవిజయ, ఆసురవిజయగళింద సమస్త భూమండలవు తన్నొబ్బన అధీనవాగబేకేంబ సమ్రాటన యుజ్జన్న పురాణ చరిత్ర కారరు అపహాస మాడిరువరు.

ద్వష్టాత్మని జయీన్యగ్రాన్ నృపాన్ హసతి భూరియమ్ |
ఆహో ! మాంవిజగిషన్తి మృత్యోః క్రిడనకా నృపాః ||
కామవిషనరేన్ద్రాణాం మోఘస్వాద్విదుషామపి |
యీన ఫేనోపమేపిక్తే యీక్రివిస్త్రిభితాన్యపాః ||

* * *

ఏవం క్రమేణ జ్యేష్ఠామో పృథ్వీంసాగరమేఖిలామ్ |
ఇత్తాశాబద్ధహృదయా నపశ్యన్త్యన్తి క్షేన్తకమ్ ||
సముద్రావరణాం జిత్వా మాం విరన్త్యన్తి మోఘసా |
కియదాత్మజయస్యేతన్మక్తిరాత్మజయే ఫలమ్ ||

* * *

మమ్యేవేయం మహి కృత్స్నా నతే ముఖేతి వాదినః |
స్పర్థమానామిథో ఘ్నన్తి మ్రియన్తే మత్కృతే నృపాః ||

* * *

మమతాంమయ్యవత్స కృత్వోజ్జ్యేష్ఠమృత్యుధర్మిణః |
కథావశేషాః కాలీన ద్యృక్పాథాః కృతా విభో ! ||

೯. ನಾಹಿತ್ಯ

ಕಾವ್ಯಂಯಶಸೇರ್ಥಕೃತೇವ್ಯವಹಾರವಿದೇ ಶಿವೇತರಕ್ಷತಯೇ |
ಸದ್ಯಃಪರನಿರ್ವೃತಯೇ ಕಾನ್ತಾ ಸಮ್ನಿತತಯೋಪದೇಶಯುಜೇ ||

—ಕಾವ್ಯಪ್ರಕಾಶ.

ಕ್ರಿಸ್ತಶಕ ಒಂದನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಿಂದೀಚೆಗೆ ಸಂಸ್ಕೃತ ಮತ್ತು ದ್ರಾವಿಡ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಹಿತ್ಯವು ಹೆಚ್ಚಾಗುತ್ತ ಬಂದಿತು. ಕ್ರಿಸ್ತವೂರ್ವ ಆರನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಿಂದ ಒಂದನೆಯ ಶತಾಬ್ದದ ವರೆಗೆ ಪ್ರಾಕೃತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿಯೂ ಕೆಲವು ಕಾವ್ಯಗಳಿದ್ದವೆಂಬುದಕ್ಕೆ ನಿದರ್ಶನಗಳಿದ್ದರೂ ಈಗ ಕಂಡು ಬರುವ ಗ್ರಂಥಗಳೆಲ್ಲ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದ ಅನಂತರ ರಚಿತವಾದವು. ಹತ್ತನೆಯ ಶತಾಬ್ದದ ವರೆಗೆ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಉದ್ಗ್ರಂಥಗಳು ಹೊರಟವು. ಸುಮಾರು ಹತ್ತನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಿಂದ ದೇಶಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಹಿತ್ಯವು ಅಧಿಕವಾಗಿ ಹತ್ತೊಂಬತ್ತನೆಯ ಶತಾಬ್ದದ ವರೆಗೆ ಪರದೇಶ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದೆ ಬೆಳೆಯಿತು. ೧೯-೨೦ ನೆಯ ಶತಮಾನಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ಹೊಸ ಚಳುವಳಿಗಳಾರಂಭವಾದವು.

ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯ : ದೃಶ್ಯ ಮತ್ತು ಶ್ರಾವ್ಯಕಾವ್ಯಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಆಲಂಕಾರಿಕರು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಚರ್ಚಿಸಿರುವರು. ವೇದದ ಋಷಿಗಳೇ ಪ್ರಪಂಚದ ಪ್ರಾಚೀನ ಕವಿಗಳು. “ನಾನ್ಯಪಿ ಕುರುತೇಕಾವ್ಯಮ್”, “ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋ ಬ್ರಹ್ಮವಿತಕವಿಃ” “ರಸೋವೈಸಃ ರಸಗಾಂಧ್ಯೇವಾಯಂ ಲಬ್ಧ್ವಾ ಆನಂದೀಭವತಿ” ಎಂಬ ವಚನಗಳಿಂದ ವೇದಾಂತದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಧರಿಸಿದ ಸಚ್ಚಿದಾನಂದಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳ ಬ್ರಹ್ಮವಸ್ತುವೇ ಕಾವ್ಯದ ವಸ್ತುವೆಂದೂ, ಅದುದರಿಂದ ವೈದಿಕ ಕರ್ಮಗಳ ಫಲವಾದ ಅಭ್ಯುದಯ ನಿಶ್ಚೇಯಸಗಳನ್ನೇ ಕಾವ್ಯವೂ ಕೊಡುವದೆಂದೂ ಆಲಂಕಾರಿಕರು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿರುವರು. ಕಾವ್ಯದ ಜೀವಾಳವು ರಸವೆಂದು ಭರತಮುನಿಗಳೂ (ವಿಭಾವಾನುಭಾವ ವೈಭಿಚಾರಿ ಭಾವ ಸಂಯೋಗಾದ್ರಸನಿವೃತ್ತಿಃ), ಧ್ವನಿಯೆಂದು ಅಭಿನವಗುಪ್ತ ಆನಂದ ವರ್ಧನರೂ (ಕಾವ್ಯಸ್ಯಾತ್ಮಾಧ್ವನಿಃ), ವಕ್ರೋಕ್ತಿಯೆಂದೂ (ವಕ್ರೋಕ್ತಿಃ ಕಾವ್ಯಜೀವಿತಮ್), ರೀತಿಯೆಂದೂ (ರೀತಿರಾತ್ಮಾಕಾವ್ಯಸ್ಯ), ಔಚಿತ್ಯವೆಂದೂ (ಔಚಿತ್ಯಂರಸಸಿದ್ಧಸ್ಯ ಸ್ಥಿರಂ ಕಾವ್ಯಸ್ಯಜೀವಿತಮ್), ಆಲಂಕಾರವೆಂದೂ

ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳಿವೆ. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಲಾಂಗಿನಸ್ (On the Sublime), ಕಾಂಟ್ (Critique of Aesthetic Judgment), ಅರಿಸ್ಟೋಟಲ್ ಮುಂತಾದ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯರ ಅಲಂಕಾರಶಾಸ್ತ್ರ ತತ್ವಗಳೆಲ್ಲವೂ ಭಾರತೀಯರ ಅಲಂಕಾರಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಡಕವಾಗಿವೆ. ಭರತ, ಭಾಮಹ, ದಣ್ಡಿನ್, ಆನಂದ ವರ್ಧನ, ಅಭಿನವಗುಪ್ತ, ಕುಂತಕ, ಲೋಲ್ಲಟ, ಮಮ್ಮಟ, ಶಂಕುಕ, ಮಹಿಮ ಭಟ್ಟ, ಹೇಮಚಂದ್ರ, ಭೋಗನಾಥ, ಸರ್ವಜ್ಞಸಿಂಗಮ, ಅಪ್ಪಯ್ಯದೀಕ್ಷಿತರೆ ಮುಂತಾದವರು ಅಲಂಕಾರಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಅಪಾರವಾಗಿ ಬೆಳೆಸಿರುವರು.

ಕ್ರಿಸ್ತಶಕ ಒಂದನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾಗಿದ್ದು ಬೌದ್ಧಮತವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ ಅಶ್ವಘೋಷನು ಬುದ್ಧಚರಿತೆ, ಸೌಂದರನಂದ ಮತ್ತು ಕೆಲವು ನಾಟಕಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದನು. ಮಾತೃಚೇಟನೂ ನಾಗಾರ್ಜುನನೂ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುವರು. ಶಾತವಾಹನ ರಾಜನಾದ ಹಾಲನು ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರೀ ಪ್ರಾಕೃತದಲ್ಲಿ ಗಾಥಾಸಪ್ತಶತಿಯನ್ನು ಬರೆದನು. ಕ್ರಿ.ಶ. ಮೂರನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ಶೂದ್ರಕನು ಮೃಚ್ಛಕಟಿಕವೆಂಬ ನಾಟಕವನ್ನು ಹೃದಯಂಗಮವಾಗಿ ಬರೆದನು. ಒಹುಶಃ ಭಾಸ, ಸೌಮಿಲ್ಲ, ವರರುಚಿ, ಶ್ಯಾಮಲಕರಂಬವರು ನಾಟಕ, ಭಾಣಗಳನ್ನು ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿದರು. ಆದರೆ ಈಗ ಭಾಸಕೃತವೆಂದು ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿರುವ ನಾಟಕಗಳು ಕೇರಳದೇಶದ ಚಾಕ್ರಿಯಾರ್ ಎಂಬ ನಟರ ಪರಿಷ್ಕರಣೆಗಳೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಿದೆ. ಇಮ್ಮಡಿ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತ, ಕುಮಾರ ಗುಪ್ತರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭರತಖಂಡದಲ್ಲೆಲ್ಲ ಅತ್ಯುತ್ತಮ ಕವಿಯೆನಿಸಿದ ಕಾಲಿದಾಸನು ಅಭಿಜ್ಞಾನಶಾಕುಂತಲ, ಎಕ್ರಮೋರ್ವಶೀಯ, ಮಾಲವಿಕಾಗ್ನಿಮಿತ್ರ ಎಂಬ ಮೂರು ನಾಟಕಗಳನ್ನೂ ಮೇಘದೂತ, ರಘುವಂಶ, ಕುಮಾರ ಸಂಭವಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಕಾವ್ಯಗಳನ್ನೂ, ಸೇತುಬದ್ಧ, ಋತುಸಂಹಾರ, ಎಂಬುವನ್ನೂ ರಚಿಸಿ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ಕವಿಗಳಾದ ಗೈಟೆ ಮುಂತಾದವರಿಗೂ ಆದರ್ಶನಾಗಿ ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗೆ ಅಮೂಲ್ಯ ಶಿರೋರತ್ನ ದಂತಿರುವನು. ಈ ಮಟ್ಟಕ್ಕೆ ಮತ್ತಾವ ಕವಿಗಳೂ ಬರಲಾರರು. ಕವಿತೆಯು ಒಂದು ಯೋಗ. ಪುನರಾವೃತ್ತಿರಹಿತವಾದ (ನವಪುನರಾವರ್ತತೇ-ಭಾಸ್ಕೋಗ್ಯ ; ಅನಾವೃತ್ತಿಃ ಶಬ್ದಾತ್. ಬ್ರಹ್ಮ ಸೂತ್ರ) ಮುಕ್ತಿಯೇ ಕಾವ್ಯದ ಧ್ಯೇಯವೂ ಆಗಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಶಕುಂತಲಾ ನಾಟಕದ ಭರತವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಗರ್ಭಿತವಾದ ಪದಗಳಿಂದ ಸೂಚಿಸಿರುವನು.

ಪ್ರವರ್ತತಾಂ ಪ್ರಕೃತಿಹಿತಾಯಪಾರ್ಥಿವಃ | ಸರಸ್ವತೀಶ್ರುತಿಮಹಿತಾ ಮಹೀಯಸಾಮ್ |
ಮಮಾಪಿಕ್ಷುಪಯತು ನೀಲರೋಹಿತಃ | ಪುನರ್ಭವಂ ಪರಿಗತಶಕ್ತಿ ರಾತ್ಮಭೂಃ ||

ಇದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ವಿಶಾಖದತ್ತನು ಮುದ್ರರಾಕ್ಷಸ, ಅಭಿಸಾರಿಕಾ ವಂಚಿತಕ, ದೇವೀಚಂದ್ರಗುಪ್ತಗಳೆಂಬ ನಾಟಕಗಳನ್ನೂ, ವಸುಬನ್ಧುವು ವಾಸವದತ್ತಾ ಎಂಬ ಗದ್ಯಕಾವ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸಿದರು. ೬-೭ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ದುರ್ಮಿನೀತನ ಸಮಕಾಲೀನನಾದ ಭಾರವಿಯು ಕಿರಾತಾರ್ಜುನೀಯವನ್ನೂ, ಹರ್ಷನ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿ ಬಾಣನು ಕಾದಮ್ಮರೀ, ಹರ್ಷಚರಿತ, ಚಣ್ಣೀಶತಕಗಳನ್ನೂ, ಮಯೂರನು ಸೂರ್ಯಶತಕವನ್ನೂ, ದಂಡಿಯು ದಶಕುಮಾರಚರಿತೆ ಅವಂತೀಸುಂದರೀ ಕಥೆಗಳನ್ನೂ, ಹರ್ಷನೇ ರತ್ನಾವಳೀ, ನಾಗಾನಂದ, ಪ್ರಿಯದರ್ಶಿಕಾ ಎಂಬ ನಾಟಕಗಳನ್ನೂ ರಚಿಸಿರುವರು. ಎಂಟನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ಕಾಲಿದಾಸನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಎರಡನೆಯವನಾದ ಭವಭೂತಿಯು ಮಾಲತೀ ಮಾಧವ, ಉತ್ತರರಾಮಚರಿತ, ಮಹಾವೀರಚರಿತೆಗಳನ್ನೂ, ಭಟ್ಟನಾರಾಯಣನು ವೇಣೀಸಂಹಾರವನ್ನೂ, ಮಾಘನು ಶಿಶುಮಾಲವಧೆಯನ್ನೂ ಮುರಾರಿಯು ಅನರ್ಘರಾಘವನನ್ನೂ ಬರೆದರು. ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿ ಜಿನಸೇನನು ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯಭೃದಯವೇಷ್ಟಿತ ಕಾವ್ಯವನ್ನೂ, ತ್ರಿವಿಕ್ರಮನು ನಳಚಮ್ಪು, ಸೋಮದೇವನು ಯಶಸ್ವೀಲಕ ಚಮ್ಪುಕಾವ್ಯಗಳನ್ನೂ ರಚಿಸಿದರು. ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ರಾಜಶೇಖರನು ಕಾವ್ಯಮೀಮಾಂಸಾ, ವಿದ್ಯಸಾಲ ಭಂಜಿಕಾ ಮುಂತಾದುವನ್ನೂ, ಭೋಜನು ಭಾಗವತ ಮತ್ತು ರಾಮಾಯಣ ಚಮ್ಪು, ಧನಂಜಯನು ದ್ವಾಪ್ರಶ್ರಯ ಕಾವ್ಯವನ್ನೂ, ಕ್ಷೇಮೇಂದ್ರನು ಮಹಾಭಾರತ, ರಾಮಾಯಣ ಸಂಗ್ರಹಗಳನ್ನೂ ಕಲ್ಪಣನು ರಾಜತರಂಗಿಣಿಯನ್ನೂ ಬರೆದರು. ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಿಂದೀಚೆಗೆ ಅನೇಕ ಗ್ರಂಥಗಳು ಹುಟ್ಟಿದ್ದರೂ ನವೀನತೆಯಾಗಲೀ ಪ್ರತಿಭೆಯಾಗಲೀ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕಂಡುಬರುವದಿಲ್ಲ.

ನೀತಿಬೋಧಕ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಬೌದ್ಧರ ಧರ್ಮಪದ, ಅವದಾನಕಥಾ, ಆರ್ಯಶೂರನ ಜಾತಕಮಾಲಾ, ಭರ್ತೃಹರಿಯ ಶತಕಗಳು, ಪಂಚತನ್ತ್ರ, ಹಿತೋಪದೇಶ, ಸೋಮದೇವನ ಕಥಾಸರಿತ್ಸಾಗರ, ಮೇರುತುಂಗನ ಪ್ರಬಂಧ ಚಿಂತಾಮಣಿ, ಬಲ್ಲಾಳಸೇನನ ಭೋಜಪ್ರಬಂಧ, ವೇತಾಳಪಂಚಮಿಂಶತಿ, ಶುಕಸಪ್ತತಿ, ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಆತ್ಮಬೋಧ, ಪ್ರಶೋತ್ತರ ರತ್ನಮಾಲಾ, ಮೋಹಮುದ್ಗರ, ಈಶ್ವರಕೃಷ್ಣನ ಪ್ರಬೋಧಚಂದ್ರೋದಯ, ಕ್ಷೇಮೇಂದ್ರನ ಅವದಾನಕಲ್ಪಲತಾ, ಎಂಬವು ಮುಖ್ಯವಾದವು. ಅವಿರಕೋಶ, ವೈಜಯಂತೀ, ಧನಂಜಯ ಮುಂತಾದ ನಿಘಂಟುಗಳೂ, ಜಲ್ಪಣನ ಸೂಕ್ತಿಮುಕ್ತಾವಳೀ, ರೂಪಗೋಸ್ವಾಮಿಯ ಪದ್ಯಾವಳೀ, ಸುಭಾಷಿತ ರತ್ನ ಸಂದೋಹ ಮುಂತಾದ

పద్యసంగ్రహగళి, బాణన జన్మీశతక, మయూరన సూర్యశతక, శంకరాచార్యుర స్తోత్రగళి, పురందరన శ్యామలాదండక జయ దేవన గీతగోవింద, లీలాశుకర శృంగారకావ్యమృత, కులశేఖరర ముకుంద మాలాస్తోత్ర ముంతాద భక్తిప్రధానవాద కవనగళి సంస్కృతదల్లి డేరళవాగివే.

ప్రాకృతభాషేగళి: మహావీర, గౌతమ బుద్ధర కాలదల్లి అర్థమాగధి ఎంబ భాషేయే ప్రచారదల్లిదీ తేందు తిళిదుబుదవదు. బౌద్ధరు మాగధియే మనుష్యుర మూలభాషయేందు డేళుత్తిదరు.¹ బుద్ధను ఈ భాషేయల్లియే బోధనమాడుత్తిదరు. బుద్ధన వేదన గళిన్న క్రోడీకరిసి గ్రంథస్థమాడిద మేలే ఈ గ్రంథజాలక్కి పాలి (శ్రీణీ, సమూహ) ఎంబ డేసరాయితు. అనంతర గ్రంథ సమూహద డేసరన్న ఆభాషాప్రభేదక్కు అన్వయిసిదుదరింద పాలి ఎంబుదు భాషేయ డేసరాయితు. ఆదుదరింద పాలియేంబ ప్రత్యేక భాషేయిల్ల.² క్రిస్తాశక ఏకనయ శతాబ్దద వరేగూ యావ గ్రంథవూ పాళియేంబ భాషేయన్న డేళువదిల్ల. సింహళద ఢేరవాదిగళి పాశ్చాత్య విద్వాంసరూ ఢేరవాద గ్రంథగళ భాషేగి పాళియేందు నామకరణమాడిదరు. మౌర్యర సామ్రాజ్యవూ జ్యేన మత్తు బౌద్ధమతగళి విస్తరిసిదాగ ఈ అర్థమాగధి అథవా మాగధి భాషేయూ డరడితు. అశోకన శాసనగళి కూడ ఈ భాషాప్రభేద దల్లియే ఇవే.

పాలి సాహిత్యదల్లి మూరు ముఖ్య ఫట్టగళివే. బుద్ధన నిర్వాణా నంతర మౌర్యర కాలద వరేగి బుద్ధన వేదనగళి కథిగళి, సిల,

¹ సకలజనసాధారణాయ మూలభాషాయ—వినియవినిశ్చయటిక. సా మాగధి మూలభాషానరాయ ఆదికప్పి కా—కాత్తాయనపాలివ్యాకరణ; సభావన నిరు త్తయామాగధికాయ సబ్బసత్తానం మూలభాషాయ— విసుద్ధిమగ్గ, పు. ౪౪౧.

² పా = రప్పిణీ + ఇ, పాతిరక్తతితి పాళి, పాళితి ఏకజ్జే | తన్తి-బుద్ధవచనం, పన్తి-పాలి | భగవతావృజ్ఞమానస్స అథస్స వోహారస్స డి వనతో సద్దోయి వ పాళినామా తి గంపిదోసు వుత్తన్తి అభిధమ్మ కథాయ లిఖితం | పాలిసద్దో పాలిధమ్మే తళాక్కిపాలియిమ్మి డి | దిస్సతేపన్తియం డేవ ఇతి నేయంవిజానతా || అయంపాళిసద్దో పాళియా అత్తం ణపపరిచ్ఛన్తి తి ఆదిసు పరియత్తి ధమ్మ సంఖాతేపాళిధమ్మే దిస్సతి ||—అభిధమ్మపద్దిపికాసూటి.

ವಾರಾಯಣ, ಅಶ್ವಕಗಳೂ, ಸಿಖ್ಖಪದಗಳೂ ಹುಟ್ಟಿದವು. ಅನಂತರ ಅಶೋಕನ ಕಾಲದ ವರೆಗೆ ದೀಘ, ಮಝಿಮ, ಸಂಯುಕ್ತ, ಅಂಗುತ್ತರ ಸಿಕಾಯಗಳೂ, ಪಾಠಿನೋಪ್ಪಿಗಳೂ, ಥೇರ-ಥೇರೀಗಾಧಾ, ಜಾತಕ ಕಥೆಗಳೂ, ಸುತ್ತವಿಭಂಗ, ಪಟಿಸಂಭದಾಮಗ್ಗ, ಪುಗ್ಗಲಪನ್ನತ್ತಿ, ವಿಭಂಗ, ಮಹಾ ಮತ್ತು ಚುಲ್ಲವಗ್ಗ, ವಿಮಾನ ಮತ್ತು ಪೇತವತ್ಸು, ಧಮ್ಮಪದ, ಕಥಾವತ್ಸು ಎಂಬ ಗ್ರಂಥಗಳು ರಚಿತವಾದವು. ಅನಂತರ ಕ್ರಿ.ಶ. ೫ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದ ವರೆಗೆ ಚುಲ್ಲ ಮತ್ತು ಮಹಾಸಿದ್ಧೀಸಗಳೂ, ಉದಾಸ, ಇತಿವೃತ್ತಕ, ಸುತ್ತನಿ ಪಾತ, ಧಾತುಕಥಾ, ಪಠಾಂತ, ಬುದ್ಧವಂಶ, ಚರಿಯಾಪಿಟಕ, ಅಪದಾಸ, ಪರಿವಾರಪಾಠ, ಖುದ್ಧಕಪಾಠಗಳೂ ರಚಿತವಾದವು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೫ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದ ನಂತರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳೂ, ಮಹಾವಂಶ, ದೀಪವಂಶ, ಗಂಧವಂಶ, ಸದ್ಧಮ್ಮಸಂಗಹ, ಸಂದೇಸಕಥಾ, ಮಹಾಬೋಧಿವಂಸ, ಥೂಪವಂಸ, ದಾಠಾವಂಸ, ಸಾಸನವಂಸ, ಬುದ್ಧಘೋಸುಪ್ಪತ್ತಿ ಮುಂತಾದ ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಗ್ರಂಥಗಳೂ ಪಾಲಿವ್ಯಾಕರಣ, ನಿಘಂಟು, ಛಂದಸ್ಸು, ಕಾವ್ಯಗಳೂ, ಸಂಗ್ರಹ ಗ್ರಂಥಗಳೂ ರಚಿತವಾದವು.

ಇತರ ಪ್ರಾಕೃತಗಳಾದ ಪೈಶಾಚೀ, ಶೌರಸೇನೀ, ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರೀ, ಅಪಭ್ರಂಶ ಮುಂತಾದ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲೂ ಗ್ರಂಥಗಳಿವೆ. ಹಾಲನ ಗಾಧಾಸಪ್ತ ಶತೀ, ಗುಣಾಧ್ಯಾನ ಬೃಹತ್ಕಥಾ, ಕಾಲಿದಾಸನ ಸೇತುಬಂಧಕಾವ್ಯ, ಕುಮಾರ ದಾಸನ ಜಾನಕೀಹರಣ, ಶಿವಸ್ವಾಮಿಯ ಕಪ್ಪಿಣಾಭ್ಯುದಯ, ಭಟ್ಟಿಯ ರಾವಣವಹೋ, ವಾಕ್ಪತಿಯ ಗೌಡವಹೋ ಮುಂತಾದುವು ಮುಖ್ಯ.

ದೇಶಭಾಷೆಗಳು: ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೀ, ಮೈಥಿಲೀ ಬಿಹಾರೀ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಿಂದ ಗ್ರಂಥರಚನೆಗೆ ಆರಂಭವಾಯಿತು. ರಾಜಪುತ್ರಮನೆತನಗಳ ಆಸ್ಥಾನಕವಿಗಳಾದ ಚಾರಣ, ಭಟ್ಟರೆಂಬುವರು ತಮ್ಮ ಒಡೆಯರ ಪರಾಕ್ರಮಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿರುವರು. ಪೃಥ್ವೀರಾಜನ ಕಥೆಯನ್ನು ಚಾಂದ್ ಬಾರ್ಡ್ವೆ ಎಂಬ ಕವಿಯು ಪೃಥ್ವೀರಾಜರಾಸೋ ಎಂಬ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವನು. ಅನಂತರ ಜಗ್‌ನಾಯಕ್, ಸಾರಂಗಧರರೆಂಬುವರು ಹಮ್ಮೀರ್ ರಾಸೋ, ಹಮ್ಮೀರ ಕಾವ್ಯಗಳನ್ನು ಬರೆದರು. ಪರ್ಷಿಯನ್ ಭಾಷೆಯ ಸಂಪರ್ಕವುಂಟಾದಮೇಲೆ ಹಿಂದೀಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಅನ್ಯದೇಶೀಯಪದಗಳು ಸೇರಿದವು. ಹದಿನಾರನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ಮುಹಮ್ಮದ್ ಜಾಯಸಿಯ ಪದು ಮಾವತಿ, ತುಲಸೀದಾಸನ ರಾಮಾಯಣಗಳು ರಚಿತವಾದವು. ಕಬೀರ್ ಮತ್ತು ಮೀರಾಬಾಯಿಯ ಕೀರ್ತನೆಗಳು (೧೫ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದ), ಗುರುನಾನಕನ

“ಆದಿಗ್ರಂಥ (೧೬-೧೭ ಶತಾಬ್ದ) ಇವುಗಳು ಹಿಂದಿ ಭಾಷೆಯ ಪ್ರಾಂತ್ಯಿಕ ರೂಪಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುವವು.

ಉರ್ದುಭಾಷೆಯು ಮೊದಲು ಸೈನಿಕರಲ್ಲಿ (Horde) ಪರ್ಷಿಯನ್ ಹಿಂದಿ ಮಿಶ್ರಣದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿತು. ೧೭-೧೮ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಉರ್ದು ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಪಾಟುಗಳಾಗಿ ಸಂಯುಕ್ತ ಪ್ರಾಂತಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಬಹಮನೀ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲೂ ಬೆಳೆಯಿತು. ಇಲ್ಲಿ, ಲಕ್ನೋ-ಲಾಹೋರ್, ಮತ್ತು ದಕ್ಷಿಣ ಹೈದರಾಬಾದುಗಳು ಉರ್ದುಭಾಷೆಗೆ ಕೇಂದ್ರಗಳಾಗಿದೆ. ಡಿಲ್ಲಿಯ ಫಾಲಿಬ್ ಮತ್ತು ಹಾಲಿ, ಲಕ್ನೋಭಾಗದ ಅನಿಸ್ ಮತ್ತು ಡಬೀರ್ ನಿಕವಿಗಳು “ಮರ್ಸಿಯ”ಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುವರು. ಫಸಲ್ ಪದ್ಯಗಳು ಉರ್ದುವಿನಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿವೆ. ಈಚೆಗೆ ಇಕ್ಬಲ್, ಪಂಡಿತ್ ರತನ್‌ನಾಥ್ (ಸರ್ಕಾರ್), ಮುನ್ಸೀಬ್‌ಲಾಪ್ರಸಾದ್ (ಬರ್ಕ್), ಪಂಡಿತ್ ಬ್ರಿಜ್ ನಾರಾಯಣ್ (ಭಾಕ್‌ಬಸ್ತ), ತೇಜ್‌ಬಹಾದುರ್ ಸಾವು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಕವಿಗಳು.

ಬಂಗಾಳ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಗ್ರಂಥರಚನೆಯು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧ ನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಬೌದ್ಧರಿಂದ ಆರಂಭವಾಯಿತೆಂದು ಊಹಿಸಲಾಗಿದೆ. ಬಂಗಾಳಿ ಭಾಷೆಯು ಮಾಗಧೀ ಪ್ರಾಕೃತದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿತು. ಬೌದ್ಧ ಸನ್ಯಾಸಿಗಳೂ, ಶಾಕ್ತರೂ ಡಾಕೇರ್‌ಬಚನ್, ಖನಾರ್‌ಬಚನ್, ಬಾರಾಮಾಸೀ ಮುಂತಾದ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದರು. ವೈಷ್ಣವ ಮತವು ಪ್ರಬಲವಾದ ಮೇಲೆ “ಜಾತ್ರೈ” ಗಳಿಗಾಗಿ ಜಯ ದೇವನಗೀತಗೋವಿಂದದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಧರ್ಮವಂಗಳ ಮುಂತಾದ ಕೀರ್ತನೆ ಗ್ರಂಥಗಳು ಹುಟ್ಟಿದವು. ಕೃತ್ತಿವಾಸನ ರಾಮಾಯಣ, ಕಾಶೀರಾಮದಾಸನ ಮಹಾಭಾರತ, ವಿದ್ಯಾಪತಿ, ಚಣ್ಡೀದಾಸ, ಗೋವಿಂದದಾಸ ಮುಕುಂದರಾಮ, ರಾಮಪ್ರಸಾದಸೇನರ ಭಕ್ತಿಪ್ರಧಾನವಾದ ಪದಗಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. ೧೮ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದ ಭಾರತ ಚಂದ್ರರಾಯನ ವಿದ್ಯಾಸುಂದರದಂತಹ ಗ್ರಂಥಗಳು ಶೃಂಗಾರರಸ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿವೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೮೦೦ ರಿಂದ ಬಂಗಾಳಿ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಸ ಯುಗವು ಆರಂಭವಾಯಿತು. ಆಂಗ್ಲ ಭಾಷಾಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ರಾಜರಾಮ ಮೋಹನರಾಯ, ಬಂಕಿಮ್ ಚಂದ್ರಚಟರ್ಜಿ, ರಮೇಶ್ ಚಂದ್ರದತ್ತ, ಮೈಕೆಲ್ ವಧುಸೂದನದತ್ತ, ತೋರುದತ್, ರವೀಂದ್ರನಾಥ ಠಾಕೂರ್, ಶರಚಂದ್ರ ಚಟರ್ಜಿ ಮುಂತಾದ ಲೇಖಕರು ನೂತನ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಗ್ರಂಥ ರಚನೆ ಮಾಡಿ ಬಂಗಾಳಿ ಭಾಷೆಯ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಇತರ ದೇಶಭಾಷೆಗಳ ಮೇಲೆಲ್ಲ ವಿಸ್ತರಿಸಿರುವರು.

ಗುಜರಾತಿಯಲ್ಲಿ ಹದಿನೈದನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಿಂದ ಗ್ರಂಥರಚನೆಯು ಕಂಡು

ಬರುವದು. ವಲ್ಲಭಾಚಾರ್ಯರ ವೈಷ್ಣವಮತದಿಂದ ಕೀರ್ತನೆ ಸಾಹಿತ್ಯವು ಹುಟ್ಟಿತು. ನರಸಿಂಹಮೆಹ್ತಾ, ನಾಕರ್, ಪ್ರೇಮಾನಂದರ ಕೀರ್ತನೆಗಳು ಬಹಳ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿವೆ. ಜೈನರೂ ವಾರ್ಸಿಗಳೂ ಗುಜರಾತಿ ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಬೆಳೆಸಿರುವರು. ಕೆ. ಎಂ. ಮುನ್ಸಿ, ಝವೇರಿ ಮುಂತಾದವರು ಆಧುನಿಕ ಯುಗವನ್ನಾ ರಂಭಿಸಿದರು.

ಆಸ್ಥಾನ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ “ಬುರಾನ್‌ಜಿ” ಎಂಬ ಪ್ರಾಚೀನ ಚಾರಿತ್ರಕ ಗ್ರಂಥಗಳು ಕಂಡುಬರುವವು. ಶಾಕ್ತರೂ, ವೈಷ್ಣವರೂ, ಬೌದ್ಧರೂ ಮತ ಸಂಬಂಧವಾದ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುವರು. ಈಚೆಗೆ ಬಂಗಾಳಿಸಂಪರ್ಕ ದಿಂದ ನೂತನರೀತಿಯು ಕಂಡುಬರುವದು.

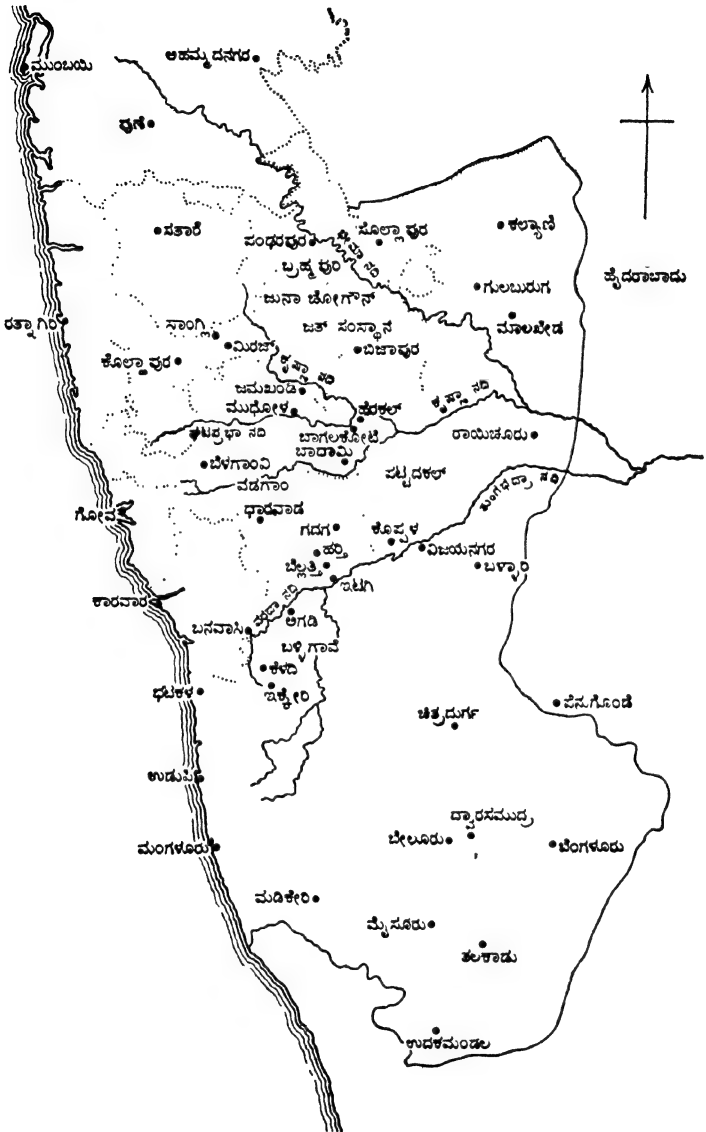
ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರ ಸಾಹಿತ್ಯವು ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಿಂದ ಆರಂಭವಾಯಿತೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಮಹಾನುಭಾವ ಪಂಥದವರೂ ಜ್ಞಾನದೇವನೂ ಹದಿಮೂರನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ಗ್ರಂಥರಚನೆ ಮಾಡಿದರು. ಹೇಮಾದ್ರಿ ಪಂಡಿ ತನು ಮೋಡಿ ಲಿಪಿಯನ್ನು ಚಾರಿಗೆ ತಂದನೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುವದು. ನಾಮ ದೇವ, ತುಕಾರಾಮ, ರಾಮದಾಸ ಮುಂತಾದ ಭಕ್ತಿಪಂಥದವರು ಅಭಂಗಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುವರು. ಮರಾಠರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವು ವಿಸ್ತರಿಸಿದಂತೆ ಮರಾಠಿ ಭಾಷೆಯೂ ಹರಡಿತು. ಅನೇಕ ಬಖಾರುಗಳೂ ಚರಿತ್ರೆಗಳೂ ರಚಿತವಾದವು. ಹತ್ತೊಂಬತ್ತನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಿಂದ ಹೊಸ ಯುಗವು ಆರಂಭವಾಯಿತು. ಲೋಕಮಾನ್ಯ ಬಾಲಗಂಗಾಧರ ತಿಲಕ, ಎನ್. ಸಿ. ಕೇಳ್ಕರ್, ಸವಾರ್ಕರ್, ಬಾಪಟ್ ಮುಂತಾದವರು ಮರಾಠಿ ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಬೆಳೆಸಿರುವರು.

ದ್ರಾವಿಡಭಾಷೆಗಳು : ತಮಿಳು, ತೆಲುಗು, ಕನ್ನಡ, ಮಲೆಯಾಳ, ತುಳು ಭಾಷೆಗಳು ಕ್ರಿಸ್ತಶಕ ೧ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ವಿಶಿಷ್ಟ ರೂಪಗಳನ್ನು ಪಡೆದವು. ತಮಿಳಿನಲ್ಲಿ ಅತಿ ಪ್ರಾಚೀನಕಾಲದಿಂದಲೂ ಮೂರು ಸಂಘಗಳು ಇದ್ದವೆಂದು ಐತಿಹ್ಯವಿದ್ದರೂ, ಸಂಘಸಾಹಿತ್ಯವು ಕ್ರಿಸ್ತಶಕ ಎರಡನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ಆರಂಭವಾಯಿತೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಿದೆ, ಮಣಿಮೇಖಲೈ, ಶಿಲಪ್ಪಧಿಕಾರಂ, ಪಟ್ಟಿನ ಪ್ಪಾಲೈ, ಅಹನಾನೂರೂ, ಪುರನಾನೂರು, ಪದಿರುಪ್ಪತ್ತು, ಐಂಗರುನೂರು, ಪತ್ತುಪ್ಪಾಟ್ಟು, ಪೆರುಂಗತ್ತೈ, ನಾಲಡಿಯಾರ್, ಕುರುಳ್, ತೊಳಕ್ಕಾಪ್ಪಿಯಂ, ನೀಲಕೇಶಿ, ಕುಣ್ಡಲಕೇಶಿ ಎಂಬವು ಮುಖ್ಯಗ್ರಂಥಗಳು. ಶೈವ ಮತ್ತು ವೈಷ್ಣವ ಭಕ್ತರು ಕ್ರಿ.ಶ. ೬ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಿಂದ ದೇವಾರಂ, ತಿರುವಾ ಚಕಂ, ನಾಲಾಯಿರ ಪ್ರಬಂಧಂ ಮುಂತಾದ ಸ್ತೋತ್ರಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದರು. ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ಕಂಬರ ರಾಮಾಯಣ, ಜಯಂಗೊಂಡನ

ಕಳಿಂಗತ್ತುಪ್ಪರಣಿ, ರಾಜರಾಜನುಳಾ, ಕುಲೋತ್ತುಂಗ ಜೋಳನುಳಾ, ಕುಲೋತ್ತುಂಗ ಪಿಳ್ಳೈತ್ತಮಿಳಾ ಮುಂತಾದವೂ, ಪೆರಿಯಪುರಾಣಂ, ಎಂಬೆರುಮಾನಾರವೈಭಮಂ, ಕೋಯಿಲ್ ಉಳುಹು ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥಗಳೂ ಹುಟ್ಟಿದವು. ಹದಿನಾರನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ಜಿಸೂಟ್ ವಾದಿಗೃಹಾದ ಸ್ಲೇವಿಯರ್, ಸೊಬಿಲಿ, ಬೆಟ್ಟಿ ಮುಂತಾದವರು ಶಾಲೆಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ಗ್ರಂಥಗಳ ಮುದ್ರಣೆಯನ್ನಾರಂಭಿಸಿದರು. ಹತ್ತೊಂಬತ್ತನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಿಂದ ತಮಿಳು ನಲ್ಲಿಯೂ ಹೊಸ ಪದ್ಧತಿಗಳು ಕಂಡುಬರುವವು.

ಕನ್ನಡ: ತಮಿಳುಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿಯೇ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ಸಾಹಿತ್ಯವು ಕಂಡುಬರುವದು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೫-೬ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದ ಪೂರ್ವ ಹಳಗನ್ನಡವು ಹಲ್ಮಿಡಿ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವದು. ವಿಮಲ, ಉದಯ, ನಾಗಾರ್ಜುನ, ಜಯಬನ್ಧು, ದುರ್ವಿನೀತ ಮುಂತಾದ ಕವಿಗಳು ೯ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆಯಿದ್ದರು. ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡವು ಕಾವೇರಿಯಿಂದ ಗೋದಾವರಿ ವರೆಗೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿದ್ದಿತೆಂದು ನೃಪತುಂಗನು ಹೇಳಿರುವನು. ಗುಜರಾತ್, ಪಂಜಾಬ್ ಪ್ರಾಂತಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಕಂಚಿ ಪುದುಚೇರಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳು ಕಂಡುಬರುವವು. ನೃಪತುಂಗನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರವಾಸಮಾಡಿದ ಸುಲೇಮಾನ್ ಎಂಬ ಅರಬ್ಬಿ ವರ್ತಕನು ಈ ದೇಶದ ಭಾಷೆಯನ್ನು “ಕನರಿ” ಎಂದು ಕರೆದಿರುವನು. ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಜೈನರ ಗ್ರಂಥಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕಂಡುಬರುವವು. ನೃಪತುಂಗನ ಕವಿರಾಜಮಾರ್ಗ, ಶಿವಕೋಟಿಯ ವೊಡ್ಡಾರಾಧನಾ, ಪಂಪನ ಆದಿಪುರಾಣ ವಿಕ್ರಮಾರ್ಜುನ ವಿಜಯ, ಪೊನ್ನನ ಶಾಸ್ತಿಪುರಾಣ, ಚಾವುಣ್ಣರಾಯನ ಆದಿಪುರಾಣ, ರನ್ನನ ಅಜಿತಪುರಾಣ, ಗದಾಯುದ್ಧ ಮುಂತಾದವು ಮುಖ್ಯಗ್ರಂಥಗಳು.

ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಿಂದ ದುರ್ಗಸಿಂಹ, ರುದ್ರಭಟ್ಟ, ದೇವಕವಿ ಮುಂತಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಕವಿಗಳೂ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಗ್ರಂಥರಚನೆಯನ್ನಾರಂಭಿಸಿದರು. ವೀರಶೈವಮತವು ವ್ಯಾಪಿಸುವದಕ್ಕೆ ಬಸವೇಶ್ವರ, ಚೆನ್ನಬಸವ, ಸಿದ್ಧರಾಮ, ಅಕ್ಕಮಹಾದೇವಿ ಮುಂತಾದವರ ವಚನಗಳು ಕಾರಣವಾದವು. ಹದಿಮೂರನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ಪಾಲ್ಕುರಿಕ ಸೋಮನಾಥ, ಹರಿಹರ, ರಾಘವಾಂಕ, ಕರೆಯ ಪದ್ಮರಸ ಮುಂತಾದ ವೀರಶೈವ ಕವಿಗಳು ದ್ವಿಪದಿ, ಷಟ್ಪದಿ, ರಗಳೆ, ತ್ರಿಪದಿ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಗ್ರಂಥರಚನೆ ಮಾಡಿದರು. ಜೈನರಾದ ಕರ್ಣವಾರ್ಯ, ನೇಮಿಚಂದ್ರ, ಕಮಲಭವ, ಬ್ರಹ್ಮಶಿವ ಮುಂತಾದವರೂ ಕಾವ್ಯಗಳನ್ನು ಬರೆದರು. ವಿಜಯನಗರದ ಇಮ್ಮಡಿ ದೇವರಾಯನ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿ

ಕರ್ನಾಟಕ

ಲಕ್ಕಣ್ಣ, ಚಕ್ಕಣ್ಣ, ಮಗ್ಗಿಯ ಮಾಯಿದೇವ, ಚಾಮರಸ, ಕುಮಾರ ಬಂಕ ನಾಥ ಮುಂತಾದ ವೀರಶೈವಕವಿಗಳೂ ಕುಮಾರವ್ಯಾಸನಂತಹ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಕವಿಗಳೂ ಇದ್ದರು. ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನು ತಿಮ್ಮಣ್ಣ ಕವಿಯಿಂದ ಗದುಗು ಭಾರತವನ್ನು ಪೂರ್ತಿಮಾಡಿಸಿದನು. ಲಕ್ಷ್ಮೀಶನ ಜೈಮಿನಿಭಾರತ, ವಿರೂ ಪಾಕ್ಷ ಪಂಡಿತನ ಜೆನ್ನ ಬಸವಪುರಾಣ, ನಿತ್ಯಾತ್ಮ ಶುಕಯೋಗಿಯ ಭಾಗವತ, ತೊರವೆರಾನಾಯಣ ಮುಂತಾದ ಗ್ರಂಥಗಳು ಕರ್ಣಾಟಕದಲ್ಲಿಲ್ಲ ವ್ಯಾಪಿಸಿವೆ. ಕೆಳದಿ ಮುಂತಾದ ಪಾಳೆಯಗಾರರೂ ಮೈಸೂರಿನ ಒಡೆಯರೂ ಕನ್ನಡವನ್ನು ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸಿದರು. ಚಿಕ್ಕದೇವರಾಯ, ಚಾಮರಾಜ, ಮುಮ್ಮಡಿ ಕೃಷ್ಣರಾಜ ಒಡೆಯರಂತಹವರು ಸ್ವತಃ ಗ್ರಂಥರಚನೆ ಮಾಡಿರುವರು. ಹತ್ತೊಂಬತ್ತನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಿಂದ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿಯೂ ನೂತನ ಯುಗವಾರಂಭವಾಯಿತು.

ತೆಲಿಗು: ಕ್ರಿಸ್ತಶಕ ೭ ನೆಯ ಶತಮಾನದ ತಿಪ್ಪಲೂರು ಶಾಸನ ಮತ್ತು ಬೋದಂಪಾಡುಶಾಸನಗಳು* ಇದುವರೆಗೆ ಸಿಕ್ಕಿರುವ ತೆಲುಗು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನ. ಬಾದಾಮಿಚಾಳುಕ್ಯ ಇಮ್ಮಡಿ ಪುಲಿಕೇಶಿಯ ತಮ್ಮನಾದ ಕುಬ್ಜ ವಿಷ್ಣು ವರ್ಧನನು ವೆಂಗಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಚಾಳುಕ್ಯ ವಂಶವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನು. ಈ ಚಾಳುಕ್ಯರು ತೆಲುಗು ಭಾಷೆಯನ್ನು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ತಂದರೆಂದು ನನ್ನಿ ಯ ಚೋಡನು ಹೇಳಿರುವನು. ಪೂರ್ವ ಚಾಳುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಸೀಸಪದ್ಯ, ದ್ವಿಪದಿ ಮುಂತಾದುವು ಕಂಡುಬರುವವು. ಚಾಳುಕ್ಯ ರಾಜ ರಾಜನರೇಂದ್ರನ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ (೧೧ ನೆಯ ಶತಮಾನ) ನನ್ನಯಭಟ್ಟನು ತೆಲುಗಿನಲ್ಲಿ ಇದುವರೆಗೂ ಸಿಕ್ಕಿರುವ ಮೊದಲು ಗ್ರಂಥವಾದ ಮಹಾಭಾರತ ವನ್ನು ಅರಣ್ಯಪರ್ವದ ವರೆಗೂ ಕನ್ನಡಕವಿಯಾದ ನಾರಾಯಣಸಂಬಾತನ ಸಹಾಯದಿಂದ ರಚಿಸಿದನು. ವೆಂಗಿಪಟುವಿಗೂ ಕರ್ಣಾಟಕಕ್ಕೂ ಹತ್ತಿರ ಸಂಬಂಧವಿದ್ದಿತ್ತೆಂದು ಪಂಪ, ಪೊನ್ನ, ನಾಗವರ್ಮ, ನನ್ನಿ ಯ ಚೋಡರ ಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುವದು. ಹದಿಮೂರನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಾಪರುದ್ರನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಾಲ್ಮುಕಿಕ ಸೋಮನಾಥನು ಬಸವಪುರಾಣ, ಪಂಡಿತಾರಾಧ್ಯ ಚರಿತ್ರೆಗಳನ್ನು ತೆಲುಗಿನಲ್ಲಿ ಬರೆದನು. ಕವಿಬ್ರಹ್ಮನೆನಿಸಿದ ತಿಕ್ಕನ್ನನು ನಿರ್ವಚ ನೋತ್ತರರಾಮಾಯಣವನ್ನೂ ವಿರಾಟಪರ್ವದಿಂದ ಪೂರ್ತಿ ಮಹಾಭಾರತ ವನ್ನೂ ರಚಿಸಿದನು. ಇದೇಕಾಲದಲ್ಲಿ ನನ್ನಿ ಯ ಚೋಡನ ಕುಮಾರಸಂಭವ, ಬದ್ದೇನೃಪಾಲನ ಬದ್ದೇನೀತಿ, ಸುಮತಿಶತಕ, ರಂಗನಾಥ ರಾಮಾಯಣ ಮುಂತಾದ ಗ್ರಂಥಗಳು ಹುಟ್ಟಿದವು.

* M.E.R. 1938. No. 283 ; M.E.R. 1934. No. 182.

ವಿಜಯನಗರದ ಒಂದನೆ ಹರಿಹರನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಾಚನ್ನ ಸೋಮನು ಹರಿವಂಶವನ್ನು ರಚಿಸಿದನು. ಇಮ್ಮಡಿ ದೇವರಾಯ, ರೆಡ್ಡಿ ರಾಜರಾದ ಅನವೇಮ ಸರ್ವಜ್ಞ ಸಿಂಗಮರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀನಾಥನೂ ಬಮ್ಮೆರ ಪೋಶನ್ನ ನೂ ಮುಖ್ಯ ಕವಿಗಳಾಗಿದ್ದರು. ಹದಿನಾರನೆಯ ಶತಾಬ್ದವು ಆನ್ಯಸಾಹಿತ್ಯದ ಸುವರ್ಣಯುಗ. ಸಾಳ್ಯ ಸರಸಿಂಹನ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿ ಪಿಲ್ಲಲಮಟ್ಟುಸಿನ ವೀರಭದ್ರ ಕವಿಯು ಜೈಮಿನಿಭಾರತ, ಶಕುಂತಲೋಪಾಖ್ಯಾನಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದನು. ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟದಿಗ್ಗಜಗಳೆಂದೆನಿಸಿದ ಅಲ್ಲಸಾನಿಪೆ ದ್ದನ್ನ, ಮುಕ್ಕುತಿಮ್ಮನ್ನ, ತೆನಾಲಿ ರಾಮಕೃಷ್ಣ, ಧೂರ್ಜಟಿ, ವೀರಭದ್ರಕವಿ, ರಾಮರಾಜಭೂಷಣ, ಕುಮ್ಮರಮೊಲ್ಲ ಪಿಂಗಳಿಸೂರನ್ನ ಮುಂತಾದವರು ಪ್ರಬಂಧಯುಗವನ್ನಾರಂಭಿಸಿದರು. ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನೇ ತೆಲುಗಿನಲ್ಲಿ ಆಮುಕ್ತ ಮಾಲ್ಯಾದೆಯನ್ನು ರಚಿಸಿರುವನು. ಅನಂತರ ಆರವೀಡು, ತಂಜಾವೂರು ರಾಜರು ಆನ್ಯಕವಿಗಳನ್ನು ಪ್ರೋಪಿಸಿದರು. ಹತ್ತೊಂಬತ್ತನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಿಂದ ತೆಲುಗಿನಲ್ಲಿ ನೂತನ ರೀತಿಯು ಕಂಡುಬರುವದು. ವೀರೇಶಲಿಂಗಂ ಪಂతుಲು, ಜಯಸ್ತಿ ರಾಮಯ್ಯ ಪಂతుಲು, ವೆಂಕಟ ಪಾರ್ವತೀಶ್ವರ ಕವಿಗಳು, ವಿಶ್ವನಾಥಂ ಸತ್ಯನಾರಾಯಣ, ಶಿವಶಂಕರಶಾಸ್ತ್ರಿ, ಉಮರ್ ಅಲಿಷಾ, ಮುಂತಾದವರು ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಗ್ರಂಥರಚನೆ ಮಾಡಿರುವರು.

ಮಲೆಯಾಳ ಸಾಹಿತ್ಯವು ಹದಿನೈದನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಿಂದೀಚೆಗೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ರೂಪವನ್ನು ಪಡೆಯಿತು. ವಲ್ಲತ್ತೋಳ್ ಕವಿಯು ಆಧುನಿಕರಲ್ಲಿ ಪ್ರಖ್ಯಾತ ನಾಗಿರುವನು. ಕೊಂಕಣಿ ಮಿಶ್ರವಾದ ಮರಾಠಿಯಲ್ಲಿ ಧಾಮಸ್ ಸ್ವೀಫೆನ್ಸ್ ಎಂಬ ಜೆಸೂಟ್ ಪಾದ್ರಿಯು ಒಂದು ವ್ಯಾಕರಣವನ್ನೂ, “ಕ್ರಿಸ್ತಪುರಾಣ” ವನ್ನೂ ರಚಿಸಿರುವನು.

ಜನಪದ ಸಾಹಿತ್ಯ: ಭರತಖಂಡದ ಸಮಸ್ತ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನಾಡು ಕಥೆಗಳು, ಲಾವಣಿಗಳು, ಕೀರ್ತನೆಗಳು, ಮದುವೆ, ಸುಗ್ಗಿ, ಹೋಳಿಹಬ್ಬ, ಯುಗಾದಿ, ಮಹರ್ನವಮಿ ಮುಂತಾದ ಸಮಯಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಹಾಡುಗಳು ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನಜೀವನದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿವೆ. ಬಂಗಾಳದ ಚಾಲ್ ಮತ್ತೂ ಅಂಬಿಗರ ಹಾಡುಗಳು, ತೆಲುಗು ದೇಶದ ದ್ವಿಪದಿ ಜಾವಳಿ ಗಳು, ಗುಜರಾತಿನ ಗರ್ಭ ಹಾಡುಗಳು, ಮುಸ್ಲಿಮರ ಘಸ್ಸಲ್ ಹಾಡುಗಳು, ಮಾರಿ, ಸೀತಲಾ, ಮನಸಾ, ಬೆಹುಳಾ, ಶಾಸ್ತಾ ಮುಂತಾದ ಗ್ರಾಮ ದೇವತೆಗಳ ಸ್ತೋತ್ರಗಳೂ, ಉರುಟಣೆ, ಬಾಗಿಲು ತೆಗೆಯುವದು, ಸೋಬಲಕ್ಕಿ ಇಡುವದೇ ಮುಂತಾದ ಸಮಯಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಡುವ ಪದಗಳೂ, ಕೋಲಾಟದ

ಮತ್ತು ವಾಹನವಮಿಪದ ಇಂತಹ ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ಜನಪದ ಸಾಹಿತ್ಯವು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿದೆ.

ಭಾರತೀಯ-ಆಂಗ್ಲ ಸಾಹಿತ್ಯ: ಕ್ರೈಸ್ತ ಪಾದ್ರಿಗಳು ತಮ್ಮ ಮತ ಪ್ರಚಾರಮಾಡಲು ದೇಶಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಗ್ರಂಥರಚನೆ ಮಾಡಲು ಆರಂಭಿಸಿದಂತೆಯೇ ಭಾರತೀಯರೂ ಪ್ರಾಚೀನ ಭಾರತೀಯರ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಪ್ರಸಂಚಕ್ಕೆಲ್ಲ ತೋರಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಆಂಗ್ಲ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಬರೆಯಲು ತೊಡಗಿದರು. ಭರತಖಂಡವು ಎందుವರೆಗೂ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬ್ರಿಟಿಷರ ಅಧೀನವಾಗಿ ಲಿಲ್ಲವೋ ಅದುವರೆಗೂ ಆಂಗ್ಲ ಕವಿಗಳಾದ ಷೇಕ್ಸ್‌ಪಿಯರ್, ಡ್ರೈಡೆನ್, ಸದೆ, ಕ್ಯಾಂಟೆಲ್, ಮೂರ್, ಷೆಲ್ಲಿ, ವರ್ಡ್ಸ್‌ವರ್ತ್ ಮುಂತಾದವರು ಭರತಖಂಡವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೮೨೦ ರಿಂದ, ಅದೂ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಚಳುವಳಿ ಆರಂಭವಾದಕೂಡಲೇ ಬಿಷಪ್ ಹೆಬರ್, ಕಿಪ್ಲಿಂಗ್, ಆಲ್ಫ್ರೆಡ್ ಲಯಲ್, ಜಾನ್ ಲೆಯ್ಡನ್, ಮೆಡೊಸ್ ಟೈಲರ್, ಆರ್ನಾಲ್ಡ್, ಮಿಸೆಸ್ ಷೆರ್ವುಡ್, ಫ್ಲೊರಾ ಆನಿಸ್ಟೀಲ್, ಪೆನ್ನಿ, ಮಿಸೆಸ್ ಪೆರಿನ್, "ಗಣ್ವತ್" ಮುಂತಾದವರು ಭಾರತೀಯರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಪಪ್ರಚಾರ ನಡಿಸಲು ಆರಂಭಿಸಿದರು. ಇದನ್ನು ಪ್ರತಿಭಟಿಸಿ ತಿಲಕ್, ಗೋಖಲೆ, ಗಾಂಧಿ, ಅರವಿಂದಘೋಷ್, ರಾನಡೆ, ಸುರೇಂದ್ರನಾಥ ಬಾನರ್ಜಿ, ರಮೇಶಚಂದ್ರದತ್, ಸರೋಜಿನೀನಾಯ್ಡು, ಎನ್. ಸಿ. ಕೇಳ್ಕರ್, ಫಿರೋಸ್ ಷಾಹ ಮೆಹ್ತ, ಎಸ್. ಎಮ್. ಮಿತ್ರ, ರವೀಂದ್ರನಾಥ ಠಾಕೂರ್, ತೋರುದತ್, ಅರುದತ್, ಧನಗೋಪಾಲ ಮುಖರ್ಜಿ, ಪಿ. ಎ. ಮಾಧವಯ್ಯ, ಕೆ. ಎಸ್. ವೆಂಕಟರಮಣಿ, ಮುಲ್ಕರಾಜ ಆನಂದ್, ಆನಂದ ಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿ, ಇಕ್ಬಲ್, ಎವೇಕಾನಂದ, ಫೆರ್ದುಸ್‌ಕಬ್ರಾಜಿ, ಡಿ. ಎಫ್. ಕಾರಕ ಮುಂತಾದವರನೇಕರು ಭಾರತೀಯರಿಗೆ ಆಂಗ್ಲಗ್ರಂಥ ರಚನೆಯು ಸಾಧ್ಯವೆಂದು ತೋರಿಸಿದವರು.

೧೦. ಕಲೆ-ವಿಜ್ಞಾನ

ಕಲಾಭ್ಯಾಂ ಚೂಡಾಲಂಕೃತ ಶಶಿಕಲಾಭ್ಯಾಂ ನಿಜತಪಃ |
ಫಲಾಭ್ಯಾಂ ಭಕ್ತೇಷು ಪ್ರಕಟಿತಫಲಾಭ್ಯಾಂ ಭವತುಮೇ |
ಶಿವಾಭ್ಯಾಂಮಸೋಕ್ತೃಭುವನಶಿವಾಭ್ಯಾಂಹೃದಿಫನ- |
ರ್ಭವಾಭ್ಯಾಂಮಾನಂದ ಸ್ಫುರದನುಭವಾಭ್ಯಾಂ ನತೀರಿಯಮ್ ||

— ಶಿವಾನಂದ ಲಹರಿ

ಲಲಿತಕಲೆಗಳು: ಕಲೆಯೆಂದರೆ ಅಂಶ ಅಥವಾ ಕರ್ತೃತ್ವ. ಕಕಾರವು ಬ್ರಹ್ಮವಾಚಕವಾದುದರಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನೂ ಲಕಾರವು ಲಯವನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುವುದರಿಂದ ಕಲೆಯು ಸೃಷ್ಟಿಸ್ಥಿತಿ ಸಂಹಾರರೂಪವಾದುದು. ಅಕ್ಷರಮಾಲೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಂಜನಾಕ್ಷರಗಳಿಗೆ ಮೊದಲು ಕಕಾರ, ಅಂತ್ಯವು ಲಕಾರವಾದುದರಿಂದಲೂ ಸ್ವರಗಳು ಪ್ರಾಣಸ್ವರೂಪವಾದುದರಿಂದಲೂ ಕ-ಲ ಎಂಬಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ ಲಲಿತಾತ್ರಿಪುರಸುಂದರಿಯ ಸ್ವರೂಪವು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿದೆ.¹ ಶ್ರೀವಿದ್ಯೋಪಾಸನೆಯ ಬಹುರ್ಯಾಗಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರಮಂಡಲದ ಹದಿನಾರು ಕಲೆಗಳನ್ನು ಪಾಸನೆಯೊಡನೆ ಮಾಡುವಾಗ ಮುಖ್ಯವಾದುದು ಸಾದಾಖ್ಯಕಲೆಯೇ ತ್ರಿಪುರಸುಂದರೀ ಸ್ವರೂಪ. ಈ ಹದಿನಾರು ಕಲೆಗಳಿಂದ ನಾಲ್ಕು ನಾಲ್ಕು ಭಾಗಗಳಾಗಿ ಅರವತ್ತು ನಾಲ್ಕು ಕಲೆಗಳೂ ಅಕ್ಷರಗಳೂ² ಹುಟ್ಟಿದವು. ಆದುದರಿಂದ ಶ್ರೀವಿದ್ಯಾಸ್ವರೂಪವಾದ ವೇದವೇ ಸರ್ವಕಲೆಗಳಿಗೂ ಮೂಲ.

¹ ಅ ಕ ಚ ಟ ತ ಪಯಾದ್ಯೈಃ ಸಪ್ತಭರ್ವಣವರ್ಗೈರ್ವಿರಚಿತ ಮುಖಬಾಹಾಪಾದಮಧ್ಯಾಖ್ಯಹೃತ್ಯಾ | ಸಕಲಜಗದಧೀಶಾಶಾಸ್ತ್ರತಾ ವಿಶ್ವಯೋನಿರ್ವಿತರತು ಪರಿಶುದ್ಧಿಂ ಚೇತಸಃ ಶಾರದಾವಃ ||

—ಪ್ರಪಂಚಸಾರ I. ೧

² ತ್ರಿಷಷ್ಟಶ್ಚತುಷ್ಷಪ್ತವರ್ಣಾಃ ಶಮ್ಭುಮತೇಮತಾಃ | ಪ್ರಾಕೃತೇಸಂಸ್ಕೃತೇ ವಾಸಿ ಸ್ವಯಂಪ್ರೇಕ್ಷಾಃ ಸ್ವಯಮ್ಭವಾ ||

—ಮಾತೃಕಾರ್ಣವ

ಚತುಷ್ಷಷ್ಟಿಕಲೆಗಳು: ಗೀತ, ವಾದ್ಯ, ನೃತ್ಯ, ಆಲೇಖ್ಯ, ವಿಶೇಷಕಭೇದ್ಯ, ತಣ್ಣುಲ ಬಲಿ-ಕುಸುಮವಿಕಾರ, ಪುಷ್ಪಾಸ್ತರಣ, ದಶನ-ವಸನಾಂಗರಾಗ, ಮಣಿಭೂಮಿಕಾಕರ್ಮ, ಶಯನರಚನ, ಉದಕವಾದ್ಯ, ಉದಕಘಾತ, ಚಿತ್ರಾರ್ಪಯೋಗ, ಮಾಲ್ಯಗೃಥನವಿಕಲ್ಪ, ಶೇಖರಾಸೀದಯೋಜನ, ನೇಪಥ್ಯಸಂಯೋಗ, ಕರ್ಣಪತ್ರಭಂಗ, ಗಂಧಯುಕ್ತ ಭೂಷಣ

ಸಂಗೀತ. ಸ್ವರ: ಭಾರತೀಯ ಸಂಗೀತಪದ್ಧತಿಯು ವೈದಿಕ ಮತ್ತು ಜಾನಪದ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳ ಮೇಳನೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುವದು. ವೇದಾಧ್ಯಯನದ ಪದ, ಕ್ರಮ, ಘನ, ಜಟಾಪಾಠಗಳೂ, ಉದಾತ್ತ ಅನುದಾತ್ತ ಪ್ರಚಯ ಸ್ವರಿತಗಳೂ ಸಂಗೀತಕ್ಕೆ ಮೂಲ. ಸಂಗೀತಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮವೇದವೇ ಸಂಗೀತಕ್ಕೆ ಮೂಲವೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.^೩ ಸಾಮಗಾನದ ಕೃಷ್ಣ, ಪ್ರಥಮ, ದ್ವಿತೀಯ, ತೃತೀಯ, ಚತುರ್ಥ, ಮನ್ದ್ರ ಮತ್ತು ಅತಿಸ್ವಾರಗಳೆಂಬುವು ಲೌಕಿಕ ಸಂಗೀತದ ಪಂಚಮ, ಮಧ್ಯಮ, ಗಾನ್ಧಾರ, ಋಷಭ, ಷಡ್ಜ, ಧೈವತ, ನಿಷಾದಸ್ವರಗಳಾದವು. ಪ್ರಚಯಸ್ವರವು (ಸಾಮಗಾನದ ತೃತೀಯ) ಋಷಭವಾಯಿತು. ಭರತಖಂಡದ ನಾನಾಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮಗಾನ ರೀತಿಗಳು ವಿವಿಧವಾಗಿದೆ. ಒಂಕಾರದ ಮೂರ್ಛನ, ಗ್ರಾಮ ಮತ್ತು ವರ್ಣಗಳಿಂದಲೂ ಸಪ್ತಸ್ವರಗಳು ಹುಟ್ಟಿರುವವೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಸ್ವರದಿಂದ ರಾಗಗಳೂ, ಲಯದಿಂದ ತಾಳಗಳೂ, ವರ್ಣದಿಂದ ಕೃತಿಗಳೂ ಜನ್ಮವಾದವು. ಹೃದಯ, ಕಣ್ಣು ಮತ್ತು ಮೂರ್ಧಗಳಿಂದ ಮನ್ದ್ರ, ಮಧ್ಯ, ತಾರಗಳೆಂಬ ಶ್ರುತಿಗಳುಂಟುಮಿಸುವವು. ಶ್ರುತಿಗೆ ಷಡ್ಜ ಪಂಚಮಗಳು ಆಧಾರ. ಇವೆರಡಕ್ಕೂ ಪ್ರಕೃತಿ ಏಕೃತಿಗಳಿಲ್ಲ. ಮಿಕ್ಕ ಐದರ ಪ್ರಕೃತಿ ಏಕೃತಿ ಭೇದದಿಂದಲೂ ಒಟ್ಟು ಹದಿನಾರು ಸ್ವರಗಳು ಜನ್ಮವಾಗಿವೆ.^೪

ಶಾರ್ಙ್ಗದೇವ, ರಾಮಯಾಮಾತ್ಯ ತೋಡರಮಲ್ಲ, ಸೋಮನಾಥ, ವೆಂಕಟಮಖಿ, ಅಪೋಬಲರು ಖರಹರಪ್ರಿಯ ರಾಗವನ್ನೇ ಶುದ್ಧ ಸ್ವರಾವಲೀ

ಯೋಜನ, ಇಂದ್ರಜಾಲ, ಕುಚಪುರಯೋಗಿ, ಹಸ್ತಲಾಘವ, ಚಿತ್ರ-ಶಾಕಾಪೂಷ-ಭಕ್ತ-ವಿಕಾರಕ್ರಿಯಾ, ಪಾನಕ-ರಸಾಸವ-ರಾಗಯೋಜನ, ಸೂಚೀವಾನಕರ್ಮ, ಸೂತ್ರಕ್ರೀಡಾ, ವೀಣಾಡಮರುಕವಾದ್ಯ, ಪ್ರಹೇಳಿಕಾ, ಪ್ರತಿಮಾಲಾ, ದುರ್ವಾಚಕಯೋಗಿ, ಪುಸ್ತಕವಾಚನ, ನಾಟಕಾಖ್ಯಾಯಿಕಾದರ್ಶನ, ಕಾವ್ಯಸಮಸ್ಯಾಪೂರ್ಣ, ಪಟ್ಟಿಕಾವೇತ್ರಬಾಣವಿಕಲ್ಪ, ತಕ್ಷಕರ್ಮ, ತಕ್ಷಣ, ವಾಸ್ತುವಿದ್ಯಾ, ರೂಪ್ಯರತ್ನಪರೀಕ್ಷಾ, ಧಾತುವಾದ, ಮಣಿರಾಗಾ ಕರಜ್ಞಾನ, ವೃಕ್ಷಾಯುರ್ವೇದ, ಮೇಷ-ಕುಕ್ಕುಟ-ಲಾವಕಯುದ್ಧವಿಧಿ, ಶುಕಸಾರಿಕಾ ಪ್ರಲಪನ, ಉತ್ಸಾದನ, ಸಂವಾಹನ, ಕೇಶಮರ್ದನ ಕಾರಲ್ಯ, ಅಕ್ಷರಮುಷ್ಟಿಕಾಕಥನ, ಮೈಚ್ಛಿ ತಕವಿಕಲ್ಪ, ದೇಶಭಾಷಾವಿಜ್ಞಾನ, ಪುಷ್ಪರಕಟಿಕಾ, ನಿಮಿತ್ತಜ್ಞಾನ, ಯುನ್ಯ ಮಾತೃಕಾ, ಧಾರಣಮಾತೃಕಾ, ಸಂಪಾರ್ಕ, ಮಾನಸೀಕಾವ್ಯಕ್ರಿಯಾ, ಅಭಿಧಾನಕೋಶ, ಭನ್ನೋವಿಜ್ಞಾನ, ಕ್ರಿಯಾವಿಕಲ್ಪ, ಭಲಿತಕಯೋಗಿ, ವಸ್ತ್ರಗೋಪನ, ದ್ಯೂತವಿಶೇಷ, ಆಕರ್ಷ ಕ್ರೀಡಾ, ಬಾಲಕ್ರೀಡನಕ, ವೈನಯಕ, ವೈಜಯಕ, ವ್ಯಾಯಾಮಿಕ, ವಿದ್ಯಾಜ್ಞಾನ.— ನಾತ್ಯಾಯನ ಕಾಮಸೂತ್ರ.

^೩ ಸಾಮವೇದಾದಿದಂಗೀತಂ ಸಂಜಗ್ರಾಹಪಿತಾಮಹಃ ||

ಎಂದು ಹೇಳುವರು. ಆದರೆ ಈಚೆಗೆ ಶಂಕರಾಭರಣ, ಮಾಯಾಮಾಳವ ಗೌಡಗಳನ್ನು ಶುದ್ಧ ಸ್ವರಾವಲೀ ಎಂದು ಗಣಿಸಿರುವರು.

ಸ ರಿ ಗ ಮ ಪ ಧ ನಿ ಸ
 ───┬──┬──┬──┬──┬──┬──┬── = ಖರಪರಪ್ರಿಯ
 ೩ ೨ ೪ ೪ ೪ ೩ ೨

D E F G A B C ಸ
 ಸ ರಿ ಗ ಮ ಪ ಧ ನಿ ಸ
 ───┬──┬──┬──┬──┬──┬──┬── = ಶಂಕರಾಭರಣ
 ೪ ೩ ೨ ೪ ೪ ೨ ೩

ಈಚೆಗೆ ಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ಬಂದ “ಹಾರ್ಮೋನಿಯಂ” ವಾಲ್ಯದ ೨೪ ಶ್ರುತಿ ಗಳು ಕರ್ಣಾಟಕ ಸಂಗೀತ ಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದುವು. ಕರ್ಣಾಟಕ ಸಂಗೀತದ ೨೨ ಶ್ರುತಿಗಳೇ ಅತ್ಯಂತ ಸಮರ್ಪಕವೆಂದು ಈಗ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯರೂ ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತಿರುವರು.

ತಾಳ: ಲಯದಿಂದ ತಾಳಗಳು ಹುಟ್ಟುವವು. ತಾಳಕ್ಕೆ, ಕಾಲ, ಮಾರ್ಗ ಕ್ರಿಯಾ, ಅಂಗಗ್ರಹಣ, ಜಾತಿ, ಕಳಾ, ಲಯ, ಯತಿ, ಸ್ತಾನಸಂಬಂಧವು ಪ್ರಾಣಸ್ವರೂಪವಾಗಿವೆ. ಧ್ರುವ, ಮಧ್ಯ, ರೂಪಕ, ರೂಪಿ, ತ್ರಿಪುಟ, ಅಟತಾಳ, ಏಕ ಎಂಬ ಸಪ್ತತಾಳಗಳ ಚತುರಶ್ರ, ತ್ರಿಶ್ರ, ಪಿಶ್ರ, ಖಂಡ, ಸಂಕೀರ್ಣಗಳೆಂಬ ಭೇದಗಳಿಂದ ಬಹು ಮುಂಚೆತ್ತಿದ್ದು ತಾಳಗಳು ಹುಟ್ಟುವವು.

ಸ್ವರ	ಪ್ರಕೃತಿ	ವಿಕೃತಿ	ವಿಕೃತಿ
ಸ ೧-೦	ರಿ
ರಿ ೧-೨	ಶು. ರಿ	ಚತುಶ್ಚ್ರತಿ ರಿ	ಪಟಾಭ್ಯುತಿ ರಿ
ಗ ೧-೨	ಶು. ಗಾಂ	ಸಾಧಾರಣ ಗಾಂ	ಅನ್ನರ ಗಾಂ
ಮ ೧-೧	ಶು. ಮ	ಪ್ರತಿ ಮ.
ಪ ೧-೦	ರಿ
ಧ ೧-೨	ಶು. ಧೈ	ಚತುಶ್ಚ್ರತಿ ಧೈ	ಪಟಾಚ್ಛುತಿ ಧೈ
ನಿ ೧-೨	ಶು. ನಿ	ಕೈಶಿಕೇ ನಿ	ಕಾಕಲೀ ನಿ

ಕರ್ಣಾಟಕ ತಾಳಪ್ರಸ್ತಾರ

ತಾಳ	ಅಂಗ ಸಂಜ್ಞೆ	ಚತುರಶ್ರ-ಳು	ತ್ರಿಶ್ರ-೨	ಮಿಶ್ರ-೭	ಖಂಡ-೫	ಸಂಕೀರ್ಣ-೯
ಧ್ರುವ	೦	ಶ್ರೀಕರ-೧೪	ಮಣಿ-೧೧	ಪೂರ್ಣ-೨೩	ಪ್ರಮಾಣ-೧೭	ಭುವನ-೨೯
ಮರ್ಮ	೦	ಸಮ-೧೦	ಸಾರ-೮	ಉದೀರ್ಣ-೧೬	ಉದಯ-೧೨	ರಾವ-೨೦
ರೂಪಕ	೦	ಪತ್ತಿ-೬	ಚಕ್ರ-೫	ಕುಲ-೯	ರಾಜ-೭	ಬಿನ್ನ-೧೧
ಝಂಪೆ	೦	ಮಧುರ-೭	ಕದಂಬ-೬	ಸುರ-೧೦	ಚಣ-೮	ಕರ-೧೨
ತ್ರಿಪುಟ	೦೦	ಆದಿ-೮	ಶಂಖ-೭	ಲೀಲ-೧೧	ದುಷ್ಕರ-೯	ಭೋಗ-೧೩
ಆಟ	೦೦	ಲೇಖ-೧೨	ಗುಪ್ತ-೧೦	ಲೋಯ-೧೮	ವಿದಳ-೧೪	ಧೀರ-೨೨
ಏಕ		ಮಾನ-೪	ಸುಧಾ-೩	ರಾಗ-೭	ಶತ-೫	ವಸು-೯

ಹಿಂದುಸ್ತಾನಿ ತಾಳಗಳು

ರೂಪಕ—ತಿಸ್ ತ್ರಿಕದಾ ಧೀನನ (೫) ಧೀಗನನ ತನ್ನ | ಧಿನ್ನ ನನತನ್ನ |

ತೀವ್ರ—ಕಧಿಸಧಿನಧ | ಕತಿನತಿನತ |

ಗಜಲ್—ತಿಸ್ ತಕಧಿನಾ ನನ |

ಝಂಪೆ—ದಿನಾ ಧತುನ ಕಟ್ಟಿಧತುನ |

ಚೌತಾಳಾ—ದಧಧಿನ ತಕಿಟದಧಿನ ತಕಿಟಕಿಟ ಗದಗಿನ |

ಆಟ ತಾಳಾ—ಧಿತ್ರಿಕ್ ಧನನನ, ಕಟ್ಟಿಧಿನಾಧಿನ ನಧಿನಾಧಿನ್ನ |

ಧಮಾರಾ—ತಧೇಧೇ ಧತಕಿಟ ಕಿಟತಕ | ತಕತಕಿಟತಕ |

ರಾಗ : ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ೧೨ನುಮತ್ಸಂಹಿತೆಯೂ ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಭರತಸಂಹಿತೆಯೂ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿವೆ. ಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಆರ್ಜುನೀಯ, ಕೋಹಳೀಯ ಸಂದಿಕೇಶ್ವರ (ಗುಮಾಪತಿ), ಬೃಹದ್ದೇಶಿ (ಮತಂಗ), ಯಾಷ್ಟಿಕ, ನನ್ನಿ ಬಾರ್ಹಸ್ಪತ್ಯ, ಮಾತೃಗುಪ್ತೀಯ, ನಾರದೀಯ, ಶಾರ್ಙ್ಗದೇವೀಯ ಎಂಬ ಇತರ ಪದ್ಧತಿಗಳೂ ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ. ಭರತಶಾಸ್ತ್ರವು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧-೨ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾಯಿತು. ನಾರದೀಯಸಂಹಿತೆಯು ಬಾಣನಿಗೆ ಹಿಂದೆಯೇ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೭ ಶತಾಬ್ದ) ತದ್ವಿತೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುವದು. ತ್ಯಾಗರಾಜರು ಈ ಪದ್ಧತಿಯನ್ನನುಸರಿಸಿದರೆಂದು ಐತಿಹ್ಯವಿದೆ.

ಉತ್ತರ ಭಾರತದ ಹನುಮತ್ಸಂಹಿತೆಯ ಪ್ರಕಾರ ೬ ರಾಗಗಳೂ ಒಂದೊಂದು ರಾಗಕ್ಕೂ ೫ ರಾಗಿನಿಯರು, ತೀವ್ರ ಮತ್ತು ಕೋಮಲಗಳ ಪ್ರಕಾರ ೮ ಪುತ್ರರೂ ೮ ಭಾರ್ಯೆಯರೂ ಇರುವರು. ಒಟ್ಟು ೧೩೨ ರಾಗ ಪ್ರಭೇದಗಳಾಗುವವು. ತಾನಸೇನನು ಅಕ್ಷರನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚೀನ ಹನು ಮತ್, ಕಾಳೀಯ, ಭರತ ಮತ್ತು ಸೋಮೇಶ್ವರರ ರೀತಿಗಳಿಗೆ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಿ, ತಾಳಗಳನ್ನೂ ಹನ್ನೆರಡಕ್ಕೆ ಇಳಿಸಿ ಹೊಸಮಾರ್ಗವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ದನು. ಕರ್ಣಾಟಕದ ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ ರಾಗಗಳನ್ನು ಮೇಳಗಳ ಪ್ರಕಾರ ವಿಂಗಡಿಸಿದೆ. ಹಿಂದುಸ್ತಾನಿ ಮತ್ತು ಕರ್ಣಾಟಕ ರಾಗಗಳು ಕೆಲವು ಹೆಸರು ಬೇರೆಯಾಗಿದ್ದರೂ ತತ್ತ್ವತಃ ಒಂದೇ ಆಗಿವೆ.

ಹಿಂದುಸ್ತಾನಿ

ಶುದ್ಧ ಬಿಲಾವಲ್

ಶಂಕರಾಭರಣ

ಜುಂಜೂಟಿ

ಕಾಫೀ

ಸಿಂಧುಭೈರವ್

ಯಮುನ್ ಕಲ್ಯಾಣಿ

ಭೈರವ್

ಕರ್ಣಾಟಕ

.... ಶಂಕರಾಭರಣ

.... ನಾರಾಯಣೀ

.... ಹರಿಕಾಂಚೋದಿ

.... ಖರಹರಪ್ರಿಯ

.... ನಳಭೈರವ

.... ಕಲ್ಯಾಣಿ

.... ಹನುಮತೋಡಿ

ಭರತಖಂಡದಲ್ಲಿಯೂ ರಾಗವು ಗ್ರೀಕ್, ಲಿಡಿಯನ್, ಚೀನ ಮತ್ತು ಗ್ರೆಗೋರಿಯನ್ ರೀತಿಗಳಂತೆ ಮೊಟ್ಟಮೊದಲು ಪಂಚಸ್ವರಗಳನ್ನು (C D G A C Penta-tonic) ಹೊಂದಿದ್ದಿತೆಂದು, ಅನಂತರ ೬, ೭ ಸ್ವರಗಳನ್ನು ಪಡೆಯಿತೆಂದು ಊಹಿಸಲು ಅವಕಾಶವಿದೆ. ವಾಶ್ವಾತ್ಯ ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ ಮೇಳನೆ (Harmony), ಭಾರತೀಯ ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ ಮಾಧುರ್ಯವು (Melody) ಪ್ರಧಾನ. ವಾಶ್ವಾತ್ಯ ಮತ್ತು ಭಾರತೀಯ “ಹಿಂದುಸ್ತಾನಿ” ಸ್ವರಗಳಿಗಿರುವ ಸಾಮ್ಯ ವನ್ನು ಮುಂದಿನ ಪುಟದಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಿದೆ.

ಹಿಂದುಸ್ತಾನಿ ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ ಪಂಚಮವು ತೀವ್ರದಕಡೆಗೂ ಇತರ ಸ್ವರ ಗಳು ಕೋಮಲವಾಗಿಯೂ ಇರುವವು. ಕರ್ಣಾಟಕದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವೂ ತೀವ್ರ ಪರವಾಗಿಯೇ ಇವೆ. ವೆಂಕಟಮಖಿಯು “ಚತುರ್ದಾಂಡಿ ಪ್ರಕಾಶಿಕೆ”ಯಲ್ಲಿ ಕಟಪಯಾದಿ ಸಂಖ್ಯೆಗನುಸಾರವಾಗಿ ಸಂಪೂರ್ಣ, ಪಾಡವ, ಔಡವ ಸ್ವರ ಗಳನ್ನು ೭೨ ಮೇಳಗಳಲ್ಲಿ ಅಡಕಮಾಡಿ ಒಂದೊಂದು ಚಕ್ರಕ್ಕೆ ಆರು ರಾಗಗಳಂತೆ ೧೨ ಚಕ್ರಗಳನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸಿರುವನು. ಮೇಳಕರ್ತ ರಾಗಗಳಿಂದ

ಶ್ರುತಿ	ಯೂರೋಪಿಯನ್			ಶ್ರುತಿ	ಭಾರತೀಯ		ಹಿಂದುಸ್ಥಾನಿ ಸ್ವರ
	ನೋಟ್	ಸೆಮಿಟೋನ್	ಸ್ಕೇಲ್		ಸ್ಕೇಲ್	ಜನ್ಯ	
೨೨	C	೧೨೦೦ (ಸೆಂಟ್)	C Natural ಪಡ್ಡ
೨೧	೧೧೨ ಡಿಯೋಟೋನ್	+೨೨	೧೧೧೦	B+	Sharp ರಿ. ತೀವ್ರ
೨೦	B	೧೦೮೮	B Natural ರಿ.
೧೯	೯೨ ಕ್ರೈಮಾಟಿಕ್	+೨೨	೧೦೧೮	Bb+	Flat ರಿ. ಕೋಮಲ
೧೮	Bb	೯೯೬	Very flat ರಿ. ಅತಿ ಕೋಮಲ
೧೭	೧೧೨	+೨೨	೯೦೬	A+	A ಚತುಶ್ಚುತಿ ಗೆ.
೧೬	A	೮೮೪	ತ್ರಿಶ್ಚುತಿ ಗೆ.
೧೫	Ab	೭೦	೮೧೪	ಕೋಮಲ ಗೆ.
೧೪	-೨೨	೭೯೨	Ab-	ಅತಿ ಕೋಮಲ ಗೆ.
೧೩	G	೧೧೨	೭೦೨	G ಮ
೧೨	Gb	೯೨ (ಕ್ರೈಮಾಟಿಕ್)	೬೧೦	ಅತಿ ತೀವ್ರತಮ ಪ.
೧೧	F≠	೫೯೦	F ತೀವ್ರತರ ಪ.
೧೦	೯೨	+೨೨	೫೨೦	F+	ತೀವ್ರ ಪ.
೯	F	೪೯೮	ಸಾಧಾರಣ ಪ.
೮	೧೧೨	+೨೨	೪೦೮	E+	ತೀವ್ರ ಧ.
೭	E	೩೯೬	ಸಾಧಾರಣ ಧ.
೬	Eb	೭೦	೩೧೬	ಕೋಮಲ ಧ.
೫	೧೧೨	-೨೨	೨೯೪	Eb	ಅತಿ ಕೋಮಲ ಧ.
೪	D	೨೦೪	D ಸಾಧಾರಣ ನಿ.
೩	೯೨	-೨೨	೧೮೨	D-	ಮೃದು ನಿ.
೨	Db	೧೧೨	ಕೋಮಲ ನಿ.
೧	೧೧೨	-೨೨	೯೦	Db	ಅತಿ ಕೋಮಲ ನಿ.
೦	C	೦	C ಸಾಧಾರಣ ಸ.

ಜನ್ಯರಾಗಗಳುಂಟಾಗುವವು. ಭರತಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಷಡ್ಜಗ್ರಾಮ (ಸಂವಾದಿ) ಮಧ್ಯಮಗ್ರಾಮ (ಪಂಚಮ ಧೈವತಗಳಿಂದ), ಗಾನ್ಧಾರಗ್ರಾಮ (ಅತಿತಾರ ಅಥವಾ ಅತಿಮಂದ್ರಗಳಿಂದ) ಎಂಬ ಮೂರು ಗ್ರಾಮಗಳು ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ. ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಧ್ರುವಾ ಗಾನಕ್ಕೆ ಗಾನ್ಧಾರಗ್ರಾಮವು ಉಪಯುಕ್ತವಲ್ಲವೆಂದು ಭರತನು ಹೇಳಿರುವನು. ಮಧ್ಯಮ ಗ್ರಾಮವೂ ಕೂಡ ಕಾಲಾಂತರದಲ್ಲಿ ವೀಣೆಯ ಮೆಟ್ಟುಗಳು ಸ್ಥಿರವಾದಾಗ ಅದೃಶ್ಯವಾಯಿತು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೭ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ರುದ್ರಾಚಾರ್ಯನ ಶಿಷ್ಯನಾದ ಮಹೇಂದ್ರವರ್ಮ ಪಲ್ಲವರಾಜನು “ಕುಡುಮಿಯಾಮಲೈ” ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಮತಂಗನ ಬೃಹದ್ದೀಶಿಯನ್ನನು ಸರಿಸಿ ಸಪ್ತಗ್ರಾಮಗಳಿಗೆ ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವನು. ಇವನು ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವ ಸ, ಸಿ, ಸು, ಸೆ ಎಂಬ ಸಂಕೇತಗಳು ಷಡ್ಜ ಅ=ಏಕ, ಇ=ದ್ವಿ, ಉ=ತ್ರಿ, ಎ=ಚತು : ಶ್ರುತಿ-ಹೀಗೆ ಸಪ್ತಸ್ವರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ೨೮ ಭೇದಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವವು. ಇವು ಪರಿವಾದಿನೀ ಎಂಬ ವೀಣೆಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿವೆ ಎಂದು ಹೇಳುವನು. ಅನಂತರ ವೀಣೆಯ ಆಕಾರವು ಬದಲಾಯಿಸಿದುದರಿಂದ ಸ್ವರಗಳನ್ನು ಶುದ್ಧ ಮತ್ತು ವಿಕೃತಿಗಳಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿದರು. ಇವುಗಳನ್ನೂ ವೀಣೆಯ ೧೨ ಮೆಟ್ಟು ಮತ್ತು ಆಧಾರಷಡ್ಜಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಸಬೇಕಾಗಿ ಬಂದುದರಿಂದ, ಹಿಂದಿನ ರಾಗವಿಭಜನೆಯೂ ವೀಣೆಯ ರಚನೆಯೂ ಅದೃಶ್ಯವಾಗಿ ೭೨ ಮೇಳಕರ್ತಪದ್ಧತಿಯು ಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ಬಂದಿತು. ಏಳನೆಯ ಶತಾಬ್ದದ ಅನಂತರ ಉದ್ಭಟ, ಶಂಕುಕ, ಭಟ್ಟನಾಯಕ ಮುಂತಾದವರು ಸಂಗೀತಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬೆಳೆಸಿರುವರು. ಮಿಥಿಲೇಶ್ವರನಾದ ನಾನ್ಯದೇವನು ತನ್ನ ಭರತಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ೨೨ ಶ್ರುತಿಗಳನ್ನು ಹೇಳುವನು. ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಿಂದ ಹದಿನಾರನೆಯ ಶತಾಬ್ದದ ವರೆಗೂ ಅನೇಕ ಸಂಗೀತ ಶಾಸ್ತ್ರ ಗ್ರಂಥಗಳು ಹುಟ್ಟಿದವು.⁵

⁵ ಮುಖ್ಯಗ್ರಂಥಗಳು, ಗ್ರಂಥಕಾರರು :—

ಶಾರದಾತನಯ (೧೧೭೫-೧೨೫೦)—‘ಭಾವಪ್ರಕಾಶ’.

ಮಮ್ಮಟ (೧೧೦೦)—‘ಸಂಗೀತರತ್ನಮಾಲಾ’

ಚಾಳುಕ್ಯಸರ್ವಜ್ಞ ಸೋಮೇಶ್ವರ (೧೧೨೯)—‘ಅಭಿಲಾಷಿತಾರ್ಥಚಿನ್ತಾಮಣಿ’
ವಿರಬಲ್ಲಾಳ (೧೨೨೦).

ಚಾಣ್ಕೀಲ ಪರಮರ್ದಿ (೧೧೬೦)

ಕಾಕತೀಯರುದ್ರ (೧೧೬೦)—‘ನಾಟ್ಯಶೇಖರ’

ಶಾರ್ಙ್ಗದೇವ (೧೨೬೦)—‘ಸಂಗೀತರತ್ನಾಕರ’

ಪ್ರತಾಪಚಕ್ರವರ್ತಿಜಗದೇಕಮಲ್ಲ (೧೨೪೦)—‘ಸಂಗೀತಚೂಡಾಮಣಿ’.

ಹದಿನಾರನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ಬೆಂಗಳೂರು ಹತ್ತಿರವಿರುವ ಸಾವನದುರ್ಗ ನಿವಾಸಿಯಾದ ಪುಣ್ಣರೀಕವಿಠಲನು ಮೊದಲು ಖಾನ್ದೇಶ್ ನವಾಬನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಅಲ್ಲಿಂದ ಅಕ್ಬರನಿಂದ ಆಹ್ವಾನಹೊಂದಿ ಹರಿದಾಸಸ್ವಾಮಿಗಳೊಡನೆ ತಾನಸೇನನಿಗೆ ಗುರುವಾಗಿದ್ದನು. ಈತನು ನರ್ತನ ನಿರ್ಣಯ, ರಾಗಮಂಜರಿ, ಸದ್ರಾಗಚಸ್ತ್ರೋದಯ, ರಾಗಮಾಲಾ, ಸಂಗೀತ ರತ್ನಾಕರ ಮುಂತಾದ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿ “ಅಕಬರೀಯ ಕಾಲಿದಾಸ”ನೆಂಬ ಬಿರುದನ್ನು ಪಡೆದನು. ಹಿಂದುಸ್ತಾನಿ ಧ್ರುಪದಾರೀತಿಗೆ ಈತನೇ ಮೂಲಕಾರಣ. ತಾನಸೇನನು ತನ್ನ ಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನು ಉತ್ತರದೇಶದಲ್ಲೆಲ್ಲ ಹರಡಿದನು. ಇವನ ವಂಶದವರು ಔರಂಗ್ಜೇಬನ ಕಾಲದ ವರೆಗೂ ಡಿಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿದ್ದರು. ಅನಂತರ ರಾಜಪೋಷಣೆಯು ತಪ್ಪಿಹೋದುದರಿಂದ ಒಂದು ಮನೆತನದವರು ಬಂಗಾಳ ಮುಂತಾದ ಪೂರ್ವದೇಶಗಳಿಗೆ ಹೋಗಿ “ಪೂರ್ಬಿಯ”ರೆಂದೆನಿಸಿಕೊಂಡರು. ಇತರರು ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ರಾಂಪುರ್, ಭರತ್‌ಪುರ್, ಧರಮ್‌ಪುರ್, ಬಿಕನೀರ್, ಜೈಪುರ್ ರಾಜರನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದರು. ಇವರು ಜಾತಿ ಮತಭೇದಗಳನ್ನು ಲೆಕ್ಕಿಸದೆ ಹಿಂದು ಮುಸ್ಲಿಮ್ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳೆರಡನ್ನೂ ಕಾಪಾಡಿಕೊಂಡು ಗುರುಕುಲ (ಘರಾಣ) ಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ತಾನಸೇನನ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿರುವರು ಕರೀಮ್‌ಖಾನ್, ಪಿತಾಬ್‌ರಾಯ್, ಎಲಾಯತ್‌ಖಾನ್, ಫೈಸ್‌ಖಾನ್, ಷದ್ರಂಗ್ ಮುಂತಾದ ಗಾಯಕರು ಪ್ರಸಿದ್ಧರು.

ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ನರಹರಿತೀರ್ಥದಿಂದ ಆರಂಭವಾದ ಹರಿದಾಸ ಕೀರ್ತನೆ ಪದ್ಧತಿಯು ಹದಿನಾರನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀವಾದರಾಯ, ವ್ಯಾಸರಾಯ

ಚಾಳುಕ್ಯಹರಿಭೂಪಾಲ (೧೨೫೦)——‘ ಸಂಗೀತಸುಧಾಕರ ’.

ಅಷ್ವಾಥವಾಸಿ ಸೋಮನ್ನ (೧೩೩೦)——‘ ನಾಟ್ಯಚೂಡಾಮಣಿ ’.

ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ (೧೩೮೦)——‘ ಸಂಗೀತಸಾರ ’.

ಸರ್ವಜ್ಞ ಸಿಂಗಮ (೧೪೦೦)——ಸಂಗೀತರತ್ನಾಕರವ್ಯಾಖ್ಯಾ, ಸಂಗೀತಸುಧಾಕರ ’.

ಪೆದ್ದಕೋಮಟವೇಮ (೧೪೦೦)——‘ ಸಂಗೀತಚಿನ್ತಾಮಣಿ ’.

ದೇವಣ್ಣ ಭಟ್ಟ (೧೪೨೦)——‘ ಸಂಗೀತಮುಕ್ತಾವಲೀ ’.

ರಾಣಾಕುಂಭ (೧೪೫೦)——‘ ರಸಿಕಪ್ರಿಯ, ಸಂಗೀತಮೀಮಾಂಸ, ಸಂಗೀತರಾಜ ’.

ಕಲ್ಲಿನಾಥ (೧೪೬೦)——‘ ಸಂಗೀತರತ್ನಾಕರಟೀಕಾ ’.

ದಾಮೋದರ (೧೪೮೦)——‘ ಸಂಗೀತದರ್ಪಣ ’.

ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣ (೧೫೨೦)——‘ ಸಂಗೀತಸೂರ್ಯೋದಯ ’.

ರಾಮಯಾಮಾತೃತೋಡರಮಲ್ಲ (೧೬೦೦)——‘ ಸ್ವರಮೇಳಕಳಾನಿಧಿ.’

ಪುರಸ್ಕರದಾಸ, ಕನಕದಾಸ, ವಾದಿರಾಜ ಮುಂತಾದವರ ಕೃತಿಗಳಿಂದ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ಬಂದಿತು. ಆಂಧ್ರದೇಶದ ಭದ್ರಾಚಲ ರಾಮದಾಸರೂ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದ ಸಂತರೂ ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುವರು. ಗೋವಿಂದ ದೀಕ್ಷಿತ, ರಘುನಾಥ, ವೇಂಕಟಮಖಿ ಮುಂತಾದವರು ಕರ್ಣಾಟಕ ಸಂಗೀತಕ್ಕೆ ತಂಜಾವೂರನ್ನು ಮುಖ್ಯ ಕೇಂದ್ರವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದರು. ೧೯ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ಕರ್ಣಾಟಕ ಸಂಗೀತದ ತ್ರಿರತ್ನಗಳೂ ಮಹಾ ವೇದಾಂತಿಗಳೂ ಯೋಗಿಗಳೂ ಆದ ಮುತ್ತುಸ್ವಾಮಿದೀಕ್ಷಿತರೂ, ಶ್ಯಾಮಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳೂ, ತ್ಯಾಗಬ್ರಹ್ಮರೂ ಸಂಸ್ಕೃತ ಮತ್ತು ತೆಲುಗಿನಲ್ಲಿ ಸಾಹಿರಾರು ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿರುವದೇ ಅಲ್ಲದೆ ಅತಿ ಗೂಢವಾದ ಮನ್ತ್ರಶಾಸ್ತ್ರ ವೇದಾಂತತತ್ವಗಳನ್ನೂ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿರುವರು. ಸ್ವಾತೀತಿರನಾಳ್, ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞ ಫನಂಸೀನಯ್ಯ, ಸದಾಶಿವಬ್ರಹ್ಮನ್, ತೀರ್ಥನಾರಾಯಣ ಮುಂತಾದ ಕೃತಿಕರ್ತರೂ, ಆದಿಯಪ್ಪ, ಪಟ್ಟಣಂ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ ಅಯ್ಯರ್, ಶಂಭುಶಾಸ್ತ್ರಿ, ಪೆರಿಯ ವೈದ್ಯನಾಥ ಅಯ್ಯರ್, ವೀಣಾ ಕುಪ್ಪಯ್ಯ, ತೋಟ ಸೀತಾ ರಾಮಯ್ಯ, ಕರೂರು ದಕ್ಷಿಣಾಮೂರ್ತಿ, ಲಾವಣಿ ವೆಂಕಟರಾವ್, ಪೊನ್ನು ಸ್ವಾಮಿ ಪಿಳ್ಳೆ, ಮೈಸೂರಿನ ಸದಾಶಿವರಾವ್, ವೆಂಕಟರಾಮಯ್ಯ, ವೀಣೆ ಶೇಷಣ್ಣ, ಸುಬ್ಬಣ್ಣ, ಬಿಡಾರಂ ಕೃಷ್ಣಪ್ಪ, ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯರು, ಮನ್ದರಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧರು.

ಈಚೆಗೆ ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ಪಾಮರರಂಜಕಗಳಾದ ಖೆಯಾಲ್, ಧನೂರ್ ರೀತಿಗಳೂ, ಸರ್ವತ್ರ ವಾಶಾಲ್ಪತ್ಯ ವಾದ್ಯಗಳಾದ ವಾಯುಲೀನ (Violin), ಹಾರ್ಮೋನಿಯಂ, ಕ್ಯಾರಿಯೊನೆಟ್ ಇತ್ಯಾದಿಗಳೂ, ಸಿಸಮಾ, ಗ್ರಾಮೋ ಫೋನ್ ರೇಡಿಯೋ ಸಂಗೀತ (!) ರೀತಿಗಳೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿವೆ. ಭಾರತೀಯ ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ ವಾಶಾಲ್ಪತ್ಯರ "ಮೇಳನ" ತತ್ವವನ್ನೂ, ಓದಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತಹ ಸಂಕೇತ (Staff Notation) ಗಳನ್ನು ಜಾರಿಗೆ ತರಲು ಪ್ರಯತ್ನಗಳು ನಡೆಯುತ್ತಿವೆ.

ಭರತನಾಟ್ಯ : ಭಾರತೀಯರಂತೆಯೇ ಭರತಖಂಡದ ದೇವತೆಗಳೂ ನಾಟ್ಯಪ್ರಿಯರು. ಶಿವ, ವಾರ್ವತಿ, ಗಣಪತಿ, ನಂದಿ, ಭೃಂಗಿ, ಕೃಷ್ಣ, ಸುರಸ್ವತಿ ದೇವತೆಗಳು ಸೃಷ್ಟಿಸ್ಥಿತಿ ಸಂಹಾರರೂಪವಾದ ನಾಟ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವರು.*

* ಸುರಲಲನಾತತ ಛೇಯಿತ ಛೇಯಿತ ಥಾಭಿನಯೋತ್ತರ ನೃತ್ಯರತೇ |
ಧಿಧಿಕ್ಕಿಟಿಧಿಕ್ಕಿಟಿ ಧಿಕ್ಕಿಟಿ ಧಿಂ ಧ್ವನಿ ಧೀರಮೃದಂಗನನಾದ ರತೇ |

ವೇದಯುಗದಲ್ಲಿ ನಾಟ್ಯಾಭಿನಯಗಳೂ ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ವಾದ್ಯಗಳೂ ಇದ್ದವು.⁷ ಹರಪ್ಪ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ನೃತ್ಯವಿಗ್ರಹಗಳು ಸಿಕ್ಕಿರುವುದರಿಂದ ನಾಟ್ಯಪದ್ಧತಿಯಿದ್ದಿತೆಂದು ಊಹಿಸಬಹುದು. ಸನ್ಧ್ಯಾತಾಂಡ್ಯವಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಹೇಶ್ವರನು ತಂಡುನಿಗೆ ತಾಂಡ್ಯವರೀತಿಯನ್ನೂ ಪಾರ್ವತಿಯು ಬಾಣಾಸುರನ ಮಗಳಾದ ಉಷೆಗೆ ಲಾಸ್ಯರೀತಿಯನ್ನೂ ಬೋಧಿಸಿದರು. ಬ್ರಹ್ಮನು ಪರಮೇಶ್ವರನಿಂದ ಕಲಿತ ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಭರತಮುನಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿದನು. ಉಷೆಯು ಗೋಪಿಕಾಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೂ, ಗೋಪಿಯರು ಸೌರಾಷ್ಟ್ರಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೂ ಅವರು ಇತರ ದೇಶದ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೂ ಲಾಸ್ಯರೀತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಟ್ಟರು.⁸ ತಾಂಡ್ಯವರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಆಸಂದ, ಸನ್ಧ್ಯಾ, ಕಾಲಿಕಾ, ತ್ರಿಪುರಸಂಹಾರ ಮುಂತಾದ ಭೇದಗಳಿವೆ. ಮಹಾವ್ರತ ಮುಂತಾದ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ದಾಸಿಯರು ಮಾರ್ಜಾಲೀಯದ ಸುತ್ತಲೂ ನೃತ್ಯಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ನಾಟ್ಯ ಅಭಿನಯಗಳನ್ನು ವೇಶ್ಯೆಯರಲ್ಲದೆ ಉತ್ತಮ ಕುಲದವರೂ ಕಲಿಯುತ್ತಿದ್ದರು. ರಾಜರು ಪ್ರಾಯಣನು ವೇಣುಗಾನ ಮಾಡಿದಾಗ ರಾಣಿಯಾದ ಚಂದ್ರಾವತಿಯು ನಾಟ್ಯಮಾಡಿದಳೆಂದು ದಿವ್ಯಾವದಾನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.⁹ ಉದಯನನ ವೀಣಾ ವಾದನಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಅವನ ರಾಣಿಯು ನಾಟ್ಯಮಾಡಿದಳು. ಸಿಂಹಳದ ಪರಾಕ್ರಮಬಾಹುವು ಒಂದು ನಾಟಕಶಾಲೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಲು ಅವನ ರಾಣಿ ರೂಪವತಿ ಅಭಿನಯಪ್ರದರ್ಶನೆ ಮಾಡಿದಳು. ಕಾಲಿದಾಸನು ತನ್ನ ಅಕ್ಕಾಳಿ ನಟರೊಡನೆ ಅಗ್ನಿ ವರ್ಮನೂ ಅಭಿನಯಮಾಡಿದನೆಂದು ರಘುವಂಶದಲ್ಲಿಯೂ ಮೂಲವಿಕಾಂಗ್ನಿ ಮಿತ್ರದಲ್ಲಿ “ಯಥಾರಸ ಮಭಿನಯತಿ” ಎಂದೂ ಹೇಳಿರುವನು. ಜೈನಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ನಾಟ್ಯದ ವರ್ಣನೆಗಳಿವೆ. ಕರ್ಣಾಟಕದ ರಾಣಿಯರಾದ ಶಾಂತಲಾ, ಚಂದ್ರಲಾ, ಪದ್ಮಲಾ ಮುಂತಾದವರು

ತುರುಗಮುಖೇರಿತ ಮಾನಸಮನ್ವಿತ ಮಾನಸಮೋಹನ ಗೀತರತೇ |
 ಜಯಜಯ ಹೇ ಮಹಿಷಾಸುರಮರ್ದಿನಿ ರಮ್ಯಕವರ್ದಿನಿ ಶೈಲಸುತೇ |
 ಜಯಜಯ ಜಯ್ಯಜಯೇ ಜಯಶಬ್ದ ಪರಿಸ್ತುತಿ ತತ್ಪರ ವಿಶ್ವನುತೇ |
 ಝಣಝಣ ಝಂಝಣ ಝಂಕೃತ ನೂಪುರ ಶಿಂಜಿತ ಮೋಹಿತ ಭೂತಪತೇ |
 ನಟತನಟಾರ್ಥನಟೀ ನಟನಾಯಕ ನಾಟತ ನಾಟ್ಯಸಗಾನರತೇ |
 ಜಯಜಯ ಹೇ ಮಹಿಷಾಸುರಮರ್ದಿನಿ ರಮ್ಯಕವರ್ದಿನಿ ಶೈಲಸುತೇ |

—ಶ್ರೀ ಶಂಕರರ ಮಹಿಷಮರ್ದಿನೀ ಸ್ತೋತ್ರ.

⁷ ಪುರ್ಗ V, ೩೩೬ ; X, ೧೮-೩ ; VII, ೨೦-೨೨.

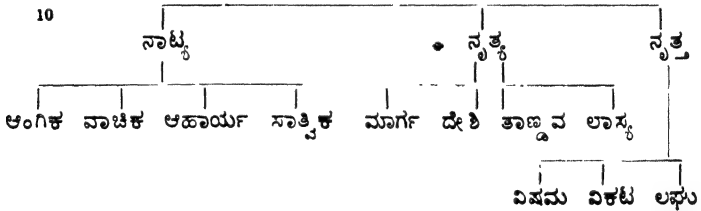
⁸ ಅಭಿನಯದರ್ಪಣ I, ೧ ; IV, ೫-೧೦.

⁹ ದಿವ್ಯಾವದಾನ. ಪು. ೫೪೪. (Cowell and Neill Ed).

ಬಹಿರಂಗವಾಗಿ ರಾಜನ ಮುಂದೆ ನೃತ್ಯಮಾಡಿ ಸಂತುಷ್ಟನಾದರಾಜನಿಂದ ಬಹು ಮಾನವಾಗಿ ಪಡೆದ ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ದೇವಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ದಾನಮಾಡಿದಂತೆ ಶಾಸನಗಳು ಹೇಳುವವು. ಆದುದರಿಂದ ಸತ್ಕುಲದವರು ಅಭಿನಯ ಮಾಡಿದರೆ ಗೌರವಕ್ಕೆ ಕಡಮೆಯೆಂಬ ಭಾವವು ೧೪ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದವರೆಗೂ ಇರಲಿಲ್ಲ.

ದೃಶ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನಾಟ್ಯ, ನೃತ್ಯ, ನೃತ್ಯಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ. ನಾಟ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಂಗಿಕ, ವಾಚಿಕ, ಆಹಾರ್ಯ ಮತ್ತು ಸಾತ್ವಿಕಗಳೆಂದು ನಾಲ್ಕು ಭೇದ.¹⁰ ತಾಳ, ಮಾನ, ಲಯ, ಅಂಗವಿಕ್ಷೇಪಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದು ನೃತ್ಯ. ಇದರಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಗ (ದೇವತಾಸಂಬಂಧ), ದೇಶೀ (ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ) ಎಂದೂ, ತಾಣ್ಡಾವ (ಪುರುಷರಿಗೆ, ಸಂಹಾರರೂಪ) ಲಾಸ್ಯ (ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ, ಸೃಷ್ಟಿಪರ) ಎಂಬ ಭೇದಗಳು ಔದ್ಧತ್ಯವನ್ನೂ ಮಾರ್ದವವನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುವವು.¹¹ ಭಾವ ಅಭಿನಯಗಳಿಲ್ಲದೆ ಅಂಗವಿಕ್ಷೇಪಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ನೃತ್ಯವೆಂದು ಹೆಸರು. ನೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಷಮ, ವಿಕಟ, ಲಘು ಎಂಬ ಭೇದಗಳಿವೆ.

ನಾಟ್ಯಕ್ಕೆ ರಂಗಸ್ಥಳವು ಅವಶ್ಯಕ. ಭರತನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಚತುರಸ್ತ್ರ, ತ್ರಿಕೋಣ, ಮಂಡಲಾಕಾರ ಅರ್ಧಚಂದ್ರಾಕಾರಗಳಾದ ರಂಗಸ್ಥಳವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವ ರೀತಿಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.¹² ನಾಟಕಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರೇಕ್ಷಾಗೃಹ (Auditorium) ರಂಗಭೂಮಿ (Stage) ಎಂಬ ಎರಡು ಮುಖ್ಯಭಾಗಗಳು. ವಾದ್ಯಗಾರರು ಹಿಂಬಾಗವಾದ ನೇಪಥ್ಯದಲ್ಲಾದರೂ ಪಾರ್ಶ್ವಗಳಲ್ಲಾದರೂ ಇರಬಹುದು. ನೇಪಥ್ಯದ ಮುಂದುಗಡೆ ಪೂರ್ವರಂಗವೂ ಅದಕ್ಕೆ ಮುಂದೆ

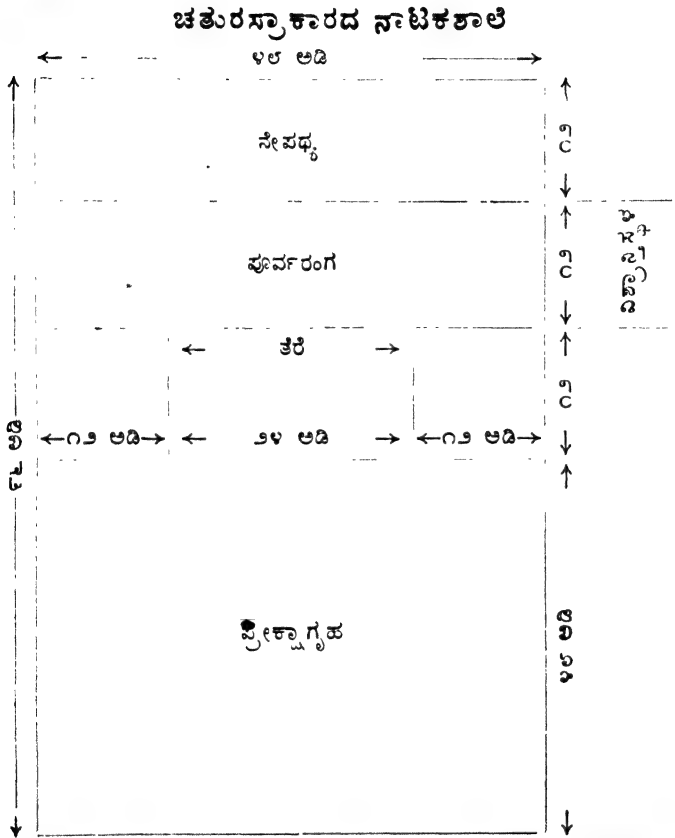

¹¹ ಪ್ರಪಂಚಸೃಷ್ಟ್ಯನ್ನಖಿ ಲಾಸ್ಯಕಾಯೈ |
ಸಮಸ್ತಸಂಹಾರಕ ತಾಣ್ಡವಾಯ |
ಜಗಜ್ಜನಸ್ಯೈ ಜಗದೇಕಪಿತ್ರೇ |
ನಮಃಶಿವಾಯೈಚನಮಃ ಶಿವಾಯ ||

—ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಅರ್ಧನಾರೀಶ್ವರ ಸ್ತೋತ್ರ. ೨

¹² ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ II, ೩೬೬.

ಯವನಿಕೆಯು (ತೆರೆ) ಇರುವದು. ಯವನಿಕೆಯು ಗ್ರೀಕರಿಂದ ಬಂದಿತೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು. ಆದರೆ ಗ್ರೀಕರ ನಾಟಕಶಾಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಯವನಿಕೆಯೇ ಇರಲಿಲ್ಲ.

ನಟರು ವೇಷಭೂಷಣಗಳನ್ನು ವಾತ್ಸಲ್ಯನುಸಾರವಾಗಿ ಧರಿಸಬೇಕು. ತಲೆಕೂದಲಿಗೆ ಹೂವು, ಮೊಗ್ಗು, ಮುತ್ತಿನಸರ ಮುಂತಾದುವನ್ನು, ಕಿವಿಗೆ ಮಕರಮುಖಗಳುಳ್ಳ ಕುಣ್ಡಲ, ಲಲಾಟದಲ್ಲಿ ಕೇಸರ ಚಂದನದ ಲಾಂಛನ, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಅಂಜನ, ಕೈಗೆ ಕಂಕಣ, ಕೇಯೂರ, ಭುಜಕೀರ್ತಿ, ಕಂಠಕ್ಕೆ

ಕಸ್ತೂರಿಕಾಪತ್ರದ ಚೂರ್ಣ, ಎದೆಯ ಮೇಲೆ ಹಾರಗಳು, ಬೆರಳಿಗೆ ಉಂಗುರಗಳು, ಮುಖವರ್ಣಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಬಿಳಿ ಅಥವಾ ಗುಲಾಬಿ ಬಣ್ಣದ ಉತ್ತರೀಯ, ಸೀರೆಗಳು, ಕಾಲಿಗೆ ೧೦೦-೨೦೦ ಕಂಚಿನ ಗೆಜ್ಜೆಗಳನ್ನು ಒಂದೊಂದಂಗುಲ ದೂರವಿರುವಂತೆ ನೀಲಿದಾರಕ್ಕೆ ಪೋಣಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಗೆಜ್ಜೆಸರ, ಇವು ವಿಹಿತ.¹⁸

ಕಥಕ್ಕಳಿ ಮತ್ತು ಚೌನಾಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಮುಖವಾಡ, ಮುಖವರ್ಣಗಳು ಅವಶ್ಯಕ. ಕೇರಳದಲ್ಲಿ ಅರಸಿನ ಕುಂಕುಮಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ “ಮಿನ್ನಕ್” ಬಣ್ಣವನ್ನೂ ಬಿಳಿ ಚುಕ್ಕೆಗಳನ್ನೂ ಮುಖಕ್ಕೂ, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಜ್ಜಲ, ತುಟಿಗೆ ಕೆಂಪು, ಹಣೆಯಲ್ಲಿ ತಿಲಕ, ಅಥವಾ ಮುಖಕ್ಕೆ ಪಚ್ಚೆ, ಅಕ್ಕಿ ಹಿಟ್ಟಿನ ಬಿಳಿ ಗೆರೆಗಳು, ಕತ್ತಿರೇಖೆ, ನಾಸಮೂಲದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಬಿಳಿ ಚುಕ್ಕೆಗಳು, ಮೂಗಿಗೆ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ, ವಸ್ತ್ರ (ತರ)ಗಳಲ್ಲಿ ಬಿಳಿ ಅಂಗಿ (ರಾಕ್ಷ ಸಪಾತ್ರಕ್ಕೆ ಕೆಂಪುವಸ್ತ್ರ, ಕಾಳೀ, ಕಿರಾತ ಮುಂತಾದ ಪಾತ್ರಗಳಿಗೆ ಕಪ್ಪು), ತಲೆಯಮೇಲೆ “ಮುಟಿ” ಜಟಿ ಶಿಖಿಪಿಂಥ ಮುಂತಾದ ಕೇಶವಿನ್ಯಾಸಗಳು, ತರಂಕ, ಕೇಯೂರ, ನೂಪುರ ಮುಂತಾದ ಅಭರಣಗಳನ್ನೂ ಉಪಯೋಗಿಸುವರು. ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ನಾಟ್ಟು ಮಾಡುವವರು ಪಾದಸರ್ಪುನ್ನವಿರುವ ಸೀರೆ, ಮೊಣಕೈವರೆಗೂ ರವಿಕೆ, ಚೋಳಿ, ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಸೀರೆ, ಚೋಳಿ, ಒಳಗೆ ಚೊಲ್ಲಣ, ಡಾಬು (ವದನ) ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವರು.

ವಾದ್ಯಗಳು: ವೇದಯುಗದಲ್ಲಿ ವೇಣು, ವೀಣ, ಭೃತ್ತಿ, ಬಾಕುರ, ನಾಳೀ, ವಂಶೀ, ಕ್ಷೋಣೀ, ಕರ್ಕರೀ, ಆಘಾತಿ, ಮೃದಂಗ, ಪಟಹ, ಧಕ್ಕಾ, ದುಂದುಭಿ, ಕಾಣ್ಡವೀಣ, ಪಿಚ್ಚೋರ, ಶಂಖ ಎಂಬ ವಾದ್ಯಗಳಿದ್ದವು. ವೀಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಹಾನಾಟಕವೀಣೆ (ಗೋಚುವಾದ್ಯ), ಸರಸ್ವತೀವೀಣೆ, ಪರಿವಾದಿನೀ, ರುದ್ರವೀಣೆ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಭೇದಗಳಿವೆ. ಸುಮೇರಿಯನ್ನರ ಪಾನ್, ಈಜಿಪ್ಟಿನವರ ಬೈನ್ ಎಂಬ ತನ್ತ್ರೀವಾದ್ಯದಿಂದ ಭಾರತೀಯರ ವೀಣೆಯು ಹುಟ್ಟಿತೆಂದು ಕೆಲವರು ಊಹಿಸಿರುವದಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಿಲ್ಲ. ವೇಣು, ಪಿಳ್‌ಂಗೋವಿ, ಕೊಳಲು, ಮುರಳಿ, ಬಾನ್ಸಲೀ ಮುಂತಾದ ಮುಖವಾದ್ಯಗಳೂ, ತಂತ್ರೀ ವಾದ್ಯಗಳ ಕಮಾಸೂ ಇಂಡಿಯ ದೇಶದಲ್ಲಿಯೇ ಹುಟ್ಟಿದವು. ಮೃದಂಗ, ಮುರಜ, ಡೋಲು ಮುಂತಾದ ಆಘಾತವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ವೈಜ್ಞಾನಿಕದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಸರ್ ಸಿ. ಎ. ರಾಮನ್ ಅವರು ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ಅವುಗಳ ರಚನಾ

¹⁸ ಸಂಗೀತರತ್ನಾಕರ VII, ೧೨೫೦-೭.

ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿರುವರು. ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ “ಪಂಚಮಹಾಶಬ್ದ”ಗಳು ಅಧಿಕಾರಸೂಚಕವಾಗಿದ್ದವೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ದಕ್ಷಿಣದೇಶದ ನಾದಸ್ವರವು ಬಹಳ ಪ್ರಾಚೀನವಾದ್ದನೆಂದು ಕಂಡುಬರುವದು. ಉತ್ತರದೇಶದಲ್ಲಿ ಸಿತಾರ್, ಸರೋಡ್, ಸರ್‌ನಾಯ್ ಮುಂತಾದ ವಾದ್ಯಗಳು ೧೭ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಿಂದೀಚೆಗೆ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯವಾದವು. ಪ್ರಾಚೀನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗಾಯಕರಿಗೆ ತಂಬೂರಶ್ರುತಿ, ಕೊಳಲು, ವೀಣೆ ಮತ್ತು ವೃಂದಗಗಳೇ ಸಹಕಾರಿಗಳಾಗಿದ್ದವೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುವದು. ಪಿಟೀಲು ಕೂಡ ಜೋಳಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದಿತೆಂದು, ಇದಕ್ಕೆ “ರಾವಣಹಸ್ತ” ಎಂಬ ಹೆಸರಿದ್ದಿತೆಂದು ಕಂಡುಬಂದಿದೆ.

ಹಿಂದಿನ ನಾಟ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ರಾಸಲೀಲೆಗೆ ಕರ್ಮಿಣೀ ಎಂದೂ, ತುರುಷ್ಕ ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರ ನಾಟ್ಯಕ್ಕೆ ಚಕ್ರರಿಯೆಂದೂ, ಅನಾಗರಿಕರ ನಾಟ್ಯಗಳಿಗೆ ಸವರ, ಕೌರಂಗಿ (ಕುರಂಜಿ), ಮುಕ್ತಾವಲೀ ಮುಂತಾದ ಹೆಸರುಗಳಿದ್ದವೆಂದು ಕೆಲವು ಗ್ರಂಥಗಳು ಹೇಳುವವು. ನೀಚನ್ಯತ್ಯಗಳಾದ ಎಕಟಿ ಮುಂತಾದವಕ್ಕೆ ನಾಂದಿ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆಗಳು ಅನವಶ್ಯಕ.

ಅಭಿನಯ: ಅಭಿನಯದಿಂದ ರಸ ಮತ್ತು ಭಾವಗಳನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಬೇಕು.¹⁴ ರಸಗಳು ಎಂಟು ಅಥವಾ ಒಂಬತ್ತು. ಹದಿನಾರನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಿಂದೀಚೆಗೆ ದಾಸ್ತ, ಸಖ್ಯ, ವಾತ್ಸಲ್ಯ, ಮಾಧುರ್ಯ, ಭಕ್ತಿ ಮುಂತಾದವೂ ರಸಗಳೆಂದು ಭಾವಿಸಿರುವರು. ರಸವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವದಕ್ಕೆ ವಿಭಾವ, ಅನುಭಾವ, ವ್ಯಭಿಚಾರಿಭಾವ, ಸ್ಥಾಯಿಭಾವಗಳೂ ಉಚಿತರಾಗಗಳೂ ಕರಣಗಳೂ ಅವಶ್ಯಕ.¹⁵ ಶೃಂಗಾರಕ್ಕೆ ಭೂಪಾಲ, ಹಾಸ್ಯಕ್ಕೆ ವಸಂತ, ವೀರಕ್ಕೆ ನಾಟಕ, ಭಯಾನಕಕ್ಕೆ ಮಾಳವ ರಾಗಗಳೂ, ಮನ್ದಾಕ್ರಾಂತಾ ಪುಷ್ಪಿತಾಗ್ರ ವೃತ್ತಗಳು ಕರುಣಕ್ಕೂ, ಸ್ರಗ್ಧರೆಯು ಶೃಂಗಾರಕ್ಕೂ, ಶಿಖರಿಣೀಶಾದೂರ್ಲ ವಿಕ್ರೇದಿತವೃತ್ತಗಳು ವೀರರಸಕ್ಕೂ ಉಚಿತ.

ಕರಣ-ಮುದ್ರೆಗಳು: ಆಂಗಿಕಾಭಿನಯದಲ್ಲಿ ಚಾರಿ, ಮಣ್ಣಲ, ಭಂಗ ಎಂಬ ಭೇದಗಳಿವೆ. ಚಾರಿ ಮತ್ತು ಮಂಡಲಗಳಲ್ಲಿ ಭಾಮ, ಆಕಾಶಗಾಮಿ

¹⁴ ಯತೋಹಸ್ತಸ್ತತೋದೃಷ್ಟಿರ್ಯತೋದೃಷ್ಟಿಸ್ತತೋಮನಃ | ಯತೋಮನಸ್ತತೋ ಭಾವೋಯತೋಭಾವಸ್ತತೋ ರಸಃ ||

¹⁵ ರಾಮಾದೇಹ್ಯದಿಶಾರಣೋಪಜನಿತಃ ಕಾರ್ಯೈಃ ಪ್ರತೀತಿಂಗತಃ | ಸಂಪುಷ್ಪಸ್ಸಹ ಕಾರಿಭಿಷ್ಠನಯತಿಶಾ ಯೇಸುಖಂವಾಸುಖಮ್ | ಭಾವಾನಾಮನುಷ್ಠಾನಾನುಕರಣೈಃ ಕಾವ್ಯೇಷಿ ನಾಟ್ಯೇಷಿಚ | ವ್ಯಕ್ತೋಯಂತುನಿರಾಶ್ರಯಸ್ಸುಖಕರಃ ಸಚ್ಚೈರಸಶ್ಚ ವ್ಯರ್ತೇ || ನಾಟ್ಯಂ ಭಿನ್ನ ರುಚೀರ್ಜನಸ್ಯ ಬಹುಧ್ಯಾಪ್ಯೇಕಂಸಮಾರಾಧನಮ್ ||

ಎಂಬವು ಅಂತರ್ಭೇದಗಳು. ಭಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಆಭಂಗ, ಸಮಭಂಗ, ತ್ರಿಭಂಗ ಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ. ಕೈ, ಕಣ್ಣು, ಕೊರಳು, ಹುಬ್ಬು ಮತ್ತು ತಲೆಗಳ ವಿಕ್ಷೇಪಗಳಿಂದ ಕರಣಗಳು ಉಂಟಾಗುವವು. ಮಾತೃಕಾ, ನೃತ್ಯಕರಣ, ಕಲಾಪಕ, ಭಣ್ಣಕ, ಸಂಘಾತ ಎಂಬ ಐದು ಕರಣಲಕ್ಷಣಗಳು,¹⁶ ಶಿರೋ ವಿಕ್ಷೇಪದಿಂದ ೧೧, ನೇತ್ರಚಲನೆಯಿಂದ ೪೭, ಕಂಠವಿಕ್ಷೇಪದಿಂದ ೪, ಹುಬ್ಬು ನಿಂದ ೬, ಏಕ ಹಸ್ತದಿಂದ ೨೪ ಅಥವಾ ೨೮, ಸಂಯುತ ಹಸ್ತದಿಂದ ೧೩ ಅಥವಾ ೨೩, ನೃತ್ಯಹಸ್ತದಿಂದ ೨೭ (ಕಥಕ್ಕಳಿಯಲ್ಲಿ ೬೪) ಕರಣಗಳು ಆಗುವವು. (ಸಾಧಕನು ದೇವತಾಪೂಜೆಯಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಆವಾಹನ, ಸ್ಥಾಪನ, ಸಮ್ಪ್ರೀತಿಕರಣ ಮುಂತಾದ ತಾನ್ತ್ರಿಕಮುದ್ರೆಗಳು ಸ್ವಲ್ಪ ಬೇರೆ ಯಾಗಿವೆ). ಮುದ್ರಾ ಎಂಬ ಪದವು ಅಭಿನಯದರ್ಪಣದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ದಿಲ್ಲ. ಈಚೆಗೆ ಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ಬಂದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಕೆಳಗೆ ಭರತನ ನಾಟ್ಯ ಶಾಸ್ತ್ರ, ಅಭಿನಯದರ್ಪಣ, ಹಸ್ತಲಕ್ಷಣದೀಪಿಕೆ (ಕಥಕ್ಕಳಿ) ಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವ ೩೨ ಹಸ್ತಮುದ್ರೆಗಳ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಪರಿವಿಡಿಯನ್ನು ಮುಂದಿನ ಪುಟದಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಸಿದೆ.

ನೃತ್ಯಹಸ್ತಗಳು ಸ್ಪಸ್ತಿಕ, ದೋಳ, ಅಂಜಲಿ, ಕಟಕವರ್ಧನ. ಶಕಟ, ಪಾಶ, ಕೇಲಕ, ಕಪಿತ್ಥ, ಶಿಖರ, ಕೂರ್ಮ, ಹಂಸಾಸ್ಥ, ಅಲಪದ್ಮ, ಪತಾಕಗಳೆಂದು ೧೩ ವಿಧ. ವಾದ್ಯಚಲನೆಗಳು ಮಂಡಲ (೧೬ ಭೇದ), ಉತ್ಪ್ಲವನ (೫ ವಿಧ), ಭ್ರಮರೀ (೭ ವಿಧ), ವಾದಚರೀ (೮ ವಿಧ) ಎಂಬುದಾಗಿಯೂ, ಹೆಜ್ಜೆಗಳು ಹತ್ತು ವಿಧವಾಗಿಯೂ ಇವೆ.

ದ್ರಾವಿಡಸಂಗೀತ—ನೃತ್ಯ: ಪ್ರಾಚೀನ ತಮಿಳುಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ ದ್ರಾವಿಡ ನೃತ್ಯರೀತಿಯು ತಿಳಿದುಬರುವದು. ಶಿಲಸ್ಪಧಿಕಾರದ ಅರುಂಗೇಷ್ಟಿಕಥೆಯಲ್ಲಿ ಮಾಧವಿಯು ಐದನೆಯ ವರ್ಷದಲ್ಲಿಯೇ ನಾಟ್ಯವನ್ನು ಕಲಿಯಲಾರಂಭಿಸಿ ಏಳು ವರ್ಷ ಶ್ರಮಪಟ್ಟಳೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ನಾಟಕರಂಗಸ್ಥಳವು ೧೬ ಅಡಿ ಉದ್ದ, ೧೪ ಅಡಿ ಅಗಲವಿದ್ದಿತು. ಮುಖ್ಯಸಭೆ, ಇಬ್ಬರು ಮೂವರ ಹಿಮ್ಮೇಳ, ಉಪಾಧ್ಯಾಯ, ಗಾಯನಾಚಾರ್ಯ, ಮೃದಂಗದವ, ಕೊಳಲು ಮತ್ತು ಯಾಳ್ ಬಾರಿಸುವವರ ಕೂಟವಿರುತ್ತಿದ್ದರು. ಶಕ್ಶೋಡಯಾಳ್, ಕುಳಲ್,

¹⁶ ದ್ವೇನೃತ್ಯಕರಣೇ ಚೈವ ಭವತೋ ನೃತ್ಯಮಾತೃಕಾ | ತ್ರಿಭಿಃ ಕಲಾಪಕಂ ಚೈವ ಚತುರ್ಭುಜಂ ಕಂಠವೇತ್ | ಪಂಚೈವಕರಣಾನ್ಯುಃ | ಸಂಘಾತ ಇತಿ ಸ್ತೂತಃ || ನಾಟ್ಯ ಶಾಸ್ತ್ರ IV, ೩೨. ಚಾರ್ಯಶ್ಚೈವ ತುಯಾಃ ಪುಣ್ಯಾನ್ಯೃತ್ಯಹಸ್ತಸ್ತ ಧೈವಚ | ಸಾಮಾತ್ಯ ಕೇತಿವಿಜ್ಞೇಯಾ ತದ್ಭೇದಾತ್ಕರಣಾನ್ತು || ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ. IV.

ಗ್ರಂಥ	ಅಭಿನಯದರ್ಪಣ	ಭರತ	ಹಸ್ತಲಕ್ಷಣದೀಪಿಕಾ	ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರ
೧	ಪತಾಕ	೧	ತ್ರಿಪತಾಕ ೧೭	ಪತಾಕ ೧
೨	ತ್ರಿಪತಾಕ	೨	ಪತಾಕ	ತ್ರಿಪತಾಕ ೨
೩	ಅರ್ಧಪತಾಕ	ಕಪಿತ್ಥ ೭
೪	ಕರ್ತರೀಮುಖ	೩	ಶಿಖರ ೯	ಕರ್ತರೀಮುಖ ೩
೫	ಮಯೂರ
೬	ಅರ್ಧಚಂದ್ರ	೪	ಹಂಸಪಕ್ಷ ೮	ಅರ್ಧಚಂದ್ರ ೪
೭	ಅರಾಳ	೫	ಭ್ರಮರ ೧೪	ಅರಾಳ ೫
೮	ಶುಕತುಣ್ಣ	೬	ಶುಕತುಣ್ಣ ೬
೯	ಮುಷ್ಠಿ	೭	ಮುಷ್ಠಿ ೪	ಮುಷ್ಠಿ ೭
೧೦	ಶಿಖರ	೮	ವರ್ಧಮಾನಕ ೨೦	ಶಿಖರ ೮
೧೧	ಕಪಿತ್ಥ	೯	ಕಪಿತ್ಥ ೯
೧೨	ಕಟಕಮುಖ	೧೦	ಕಟಕ ೩	ಕರ್ಕಟ ೧೦ (ಸಂಯುತ ೩ ?)
೧೩	ಸೂಚೀಮುಖ	೧೧	ಸೂಚೀಮುಖ ೧೫	ಸೂಚ್ಯರ್ಧ ೧೧
೧೪	ಚಂದ್ರಕಲಾ	ಅರ್ಧಚಂದ್ರ ೧೨
೧೫	ಪದ್ಮಕೋಶ	೧೨	ಅಂಜಲಿ ೧೧	ಪದ್ಮಕೋಶ ೧೨
೧೬	ಸರ್ಪಶಿರ	೧೩
೧೭	ಮೃಗಶಿರ	೧೪	ಮೃಗಶಿರ ೧೩ (ಮೈಗ. ೧೪)
೧೮	ಸಿಂಹಮುಖ	ಮೃಗಶಿರ ೧೮
೧೯	ಕಂಗುಳ	೧೫	ಲಾಂಗುಲ ೧೫(?)
೨೦	ಅಲಪದ್ಮಕ (ಅಲಪಲ್ಲವ)	೧೬	ಕಾಲಪದ್ಮ ೧೬(?)
೨೧	ಚತುರ	೧೭	ಪಲ್ಲವ	ಚತುರ ೧೭
೨೨	ಭ್ರಮರ	೧೮	ಭ್ರಮರ ೧೮
೨೩	ಹಂಸಾಸ್ಯ	೧೯	ಹಂಸಾಸ್ಯ	ಹಂಸಾಸ್ಯ ೧೯
೨೪	ಹಂಸಪಕ್ಷ	೨೦	ಕರ್ತರೀಮುಖ	ಹಂಸಪಕ್ಷ ೨೦
೨೫	ಸಂದಂಶ	೨೧	ಮುದ್ರಾಪ್ತಿ	ಸಂದೇಶ ೨೧
೨೬	ಮುಕುಳ	೨೨	ಮುರುಳ ೨೩	ಮುಕುಳ ೨೨
....	ಊರ್ಣನಾಭ ೨೩	ಊರ್ಣನಾಭ ೨೨
೨೭	ತಾಮ್ರಚೂಡ	೨೪	ಶುಕತುಣ್ಣ ೬
೨೮	ತ್ರಿಶೂಲ
೨೯	ನ್ಯಾಘ್ರ
೩೦	ಅರ್ಧಸೂಚೀ	ಅರಾಳ ೨೧	ಸೂಚ್ಯರ್ಧ
೩೧	ಕಟಕ	ಮುಕುರ ೧	ಕಟಕಸಂಯುತ ೫ ?
೩೨	ಪಲ್ಲೀ	ಪಲ್	ಗಜದನ್ತ ?
....	ಕಟಕಮುಖ	ಕಟಕಮುಖ ೧೦ ?

ಮದ್ದಲಂ, ಕುಡಮುವು, ಇಡಕ್ಕೈ ಎಂಬವು ವಾದ್ಯಗಳು. ಕೊಳಲು ಕೊಡಿ ಪ್ವಾಲೈಯಿಂದಲೂ, ಯಾಳು ಆರುಂಪ್ವಾಲೈಯಿಂದಲೂ ಆರಂಭವಾಗುತ್ತಿದ್ದವು. ಈ ಪಾಲೈಗಳು ಭರತನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದ ಮೂರ್ಛನೆಗಳನ್ನು ಹೋಲುವವು. ಕುರಳ್ (Tonic Notes) ಗಳಲ್ಲಿ ಕುರುಳ್, ತುಟ್ಟಂ, ಕೈಕ್ಕಿಲೈ, ಉಪೈ, ಇಲಿ, ಎಬರಿ, ದರಂ ಎಂಬ ಭೇದಗಳಿಗನುಸಾರವಾಗಿ ಚೆಂಪಾಲೈ, ಪದುಮಲೈ, ಸೆವ್ವಣ್ಣಿ, ಅರುಂ, ಕೊಡಿ, ಎಬರಿ, ಮೇರ್ದೆಂಪಾಲೈ ಎಂದು ಏಳು ರೀತಿಗಳಿದ್ದವು.

ಪಾಲೈ	ಅಲಕು
ಚೆಂಪಾಲೈ	೪೪೩೨, ೪೩೨
ಪದುಮಲೈ	೨೪೪೩೨, ೪೨
ಸೆವ್ವಣ್ಣಿ	೩೨೪೪೩, ೨೪
ಅರುಂ	೪೩೨೪೪, ೩೨
ಕೊಡಿ	೨೪೩೨೪, ೪೩
ಎಬರಿ	೩೨೪೩೨, ೪೪
ಮೇರ್ದೆಂಪಾಲೈ	೪೩೨೪೩, ೨೪

ಶಿಲ್ಪಪ್ರಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ಪಾಲೈ, ಕುರುಂಜೆ, ಮರುದಂ, ನೈದಲ್ ಎಂಬ ಪ್ರಾಂತ ಭೇದಗಳಿಗನುಸಾರವಾಗಿ ಯಾಳಿನ ಭೇದಗಳಿದ್ದವೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ನೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಾಮೂಹಿಕ ನೃತ್ಯಕ್ಕೆ ಕುರವೈಯೆಂದೂ ಏಕವ್ಯಕ್ತಿಯ ನೃತ್ಯಕ್ಕೆ ವರೆಯೆಂದೂ ಹೆಸರು. ಕುರವೈ ನೃತ್ಯದ ಭೇದವಾದ ಕುನಕ್ಕುರವೆಯು ಕುರುಂಜೆದೇಶಭಾಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಆಯ್ದಿಯಾರ್ ಕುರುವೆಯು ಮುಳ್ಳೈತಿನೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿದ್ದವು. ನೈದಲ್ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕನಲ್ಪರಿಯೂ, ಪಾಲೈಯಲ್ಲಿ ವೆಟ್ಟುವರಿಯೂ, ಮರುದಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಊರೂಕ್ಕುರಿಯು ಇದ್ದವು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೭ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಿಂದ ಸಂಬಂಧ, ಅಪ್ಪರ್, ತಿರುನೀಲಕಂಠ ಮುಂತಾದ ಶಿವಭಕ್ತರು ಪಾಣ್ ನುಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಇವರು ಕೀರ್ತನೆಗೋಷ್ಠಿಯಲ್ಲಿ ವೀಣೈ, ಯಾಳ್, ಕಿನ್ನರಿ, ಕುಬಲ್, ಕೊಕ್ಕುರಿ (ಸಂಗು), ಜರ್ಜರಿ, ಧಕ್ಕೈ, ಮುಟವಂ, ಮೊಂದೈ, ಮೃದಂಗಂ, ಮದ್ದಲೈ, ಡಮರು, ದುಂದುಳಿ, ಭೇರಿಕೈ, ಮುಬಸು, ಕುಡಮೂಲ, ತತ್ತಲಕಂ, ಉಡುಕ್ಕೈ, ತಾಳ ಮುಂತಾದ ವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರು.

ಜಾನಪದನೃತ್ಯ: ಬರ್ಮದೇಶದ ಹುಡುಗಿಯರು ವೈಶಾಖ ಪೂರ್ಣಿಮೆಯ ದಿನ "ಪೈ" ಎಂಬ ನೃತ್ಯಮಾಡುವರು. ಆಸ್ಸಾಮಿನ ನಾಗರು ಸೀಮ್ ಎಂಬ ಪೂಜಾರಿಣಿಯ ಮುಂದೆ "ಸೊಂಗ್ ಕ್ರೋಮ್, ಕೂಕ್ರಿ" ಎಂಬ ನೃತ್ಯಮಾಡುವ ಪದ್ಧತಿಯಿದೆ. ಬಂಗಾಳದಲ್ಲಿ ಸೀತಕಾ, ಮನಸಾ ದೇವತೆಗಳ ಪೂಜೆಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಿಯರು ಕೂಡ ನೃತ್ಯಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಮದುವೆಯಾದ ಹುಡುಗಿಯರು ಭಾದ್ರಪದದಲ್ಲಿ ಇಸ್ವರಧ್ವಜ ಪೂಜಾಸಮಯದಲ್ಲಿ ಕುಣಿಯುವರು. ಬಾರಿ, ಡೋಮ್ ಮುಂತಾದ ಜಾತಿಗಳಲ್ಲಿ "ಕಥಿ" (ಕಬ್ಬಿ) ನೃತ್ಯವೂ, ಮುಸ್ಲಿಮರಲ್ಲಿ ಜರಿ ಅಥವಾ ಮರ್ಸಿಯಾ ನೃತ್ಯವೂ ಇರುವುದು. ಗುಬಗುಬ್, ಕರತಾಲ್, ಡುಬ್ಬ ಮುಂತಾದ ವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ಬೌಲ್ ಗಾಯಕರು ಉಪಯೋಗಿಸುವರು. ವೈಷ್ಣವರು ಖೋಲ್ ಕರತಾಳ ಗಳಿಂದ ಕೀರ್ತನೆಮಾಡುವರು. ಈಚೆಗೆ ವ್ರತಾಚಾರಿ ನೃತ್ಯವು ಹರಡುತ್ತಿದೆ. ಮಣಿಪುರಿ ಮತ್ತು ಕಚಾಪುರಿ ನೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣಲೀಲೆಯ ಕಥೆಗಳನ್ನು ಅಭಿನಯಿಸುವರು. ಸಿಂಘಾಭೂಮ್, ಸರಿಯಕಲ ಪ್ರಾಂತದ "ಚಾ" ನೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ಮುಖವಾಡಗಳನ್ನು ಪರ್ಯಾಯಿಸುವರು. ಬಿಹಾರ್ ಒರಿಸ್ಸ ಸಂತಾಲಪರ್ಗಣಗಳಲ್ಲಿ ಸಂತಾಳ, ಗಾಂಡಾ, ಬೈಗಜನರ ನೃತ್ಯಗಳಿವೆ. ಸಂಯುಕ್ತಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ ಆಹೀರ್ ಚಮ್ಮಾರ್ ಜನ ನೌಟಂಕಿ, ರಾಸ್, ಬ್ರತ, ಹೋಳಿ, ಕಬ್ಬಿ ಎಂಬ ಕುಣಿತಗಳಿವೆ. ಪಂಜಾಬಿನ ಕಥಕ್ ನೃತ್ಯವು ವಾದನವ್ಯಾಸ ತಾಳಗಳನ್ನೇ ಮುಖ್ಯವೆಂದು ಗಣಿಸುತ್ತದೆ. ಈಗ ಉತ್ತರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ "ನಾಚ್" ಈ ಕಥಕ್ ನೃತ್ಯದ ಂಭಾಸರೂಪ. ಗುಜರಾತಿನ ಗರ್ಭಾನ್ಯಾಸ ನೃತ್ಯವು ಕೃಷ್ಣನ ರಾಸಕ್ರೀಡೆಯನ್ನು ಅನುಕರಿಸುವುದು. ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರ, ಆಂಧ್ರ, ಕರ್ನಾಟಕ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಕೋಲಾಟ, ಸುಗ್ಗಿ ಕುಣಿತ ಮುಂತಾದುವು ಇವೆ. ತಂಜಾವೂರಿನ ಭರತನಾಟ್ಯ, ಕೇರಳದ ಕುಡಕ್ಕುಟಿ, ಕಥಕ್ಕುಟಿ, ಸಿಂಹದ ಕುಡಕ್ಕುಟು, ಯಕ್ಕನಾ ನೇವತ ಎಂಬವು ಪ್ರಸಿದ್ಧ. ಜಾವ, ಬಲಿದ್ವೀಪಗಳಲ್ಲಿಯೂ ದೇವದಾಸಿಯರ ನೃತ್ಯಗಳೂ ಕಂಡುಬರುವವು. ಭರತಖಂಡದ ಸಮಸ್ತ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪಂಡಿತ ವಾಮರಪ್ರಿಯವಾದ ನರ್ತನವಿಧಾನಗಳು ಕಂಡುಬರುವವು.

ಪುಸ್ತಕ ಲೇಖನ-ವಾಚನ: ವೇದಗ್ರಂಥಗಳ ಲೇಖನ ವಾಚನಗಳನ್ನು ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಗಳು ನಿಷೇಧಿಸಿದ್ದರೂ ವೇದಯುಗದಲ್ಲಿಯೇ ಲಿಪಿ, ಲೇಖನಕ್ರಮ ವಿದ್ವಿತ್ತೆಂದು ಹಿಂದೆ ಸೂಚಿಸಿದೆ. ಹರಪ್ಪ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಲಿಪಿಯ ವಿಷಯವಾಗಿ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳಿವೆ. ಭರತಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಖರೋಷ್ಠಿ ಮತ್ತು

ಬ್ರಾಹ್ಮೀ ಎಂಬ ಎರಡು ಲಿಪಿಗಳಿದ್ದವು. ಖರೋಷ್ಠಿಲಿಪಿಯು ವಾಯವ್ಯ ಪ್ರಾಂತಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿತ್ತು. ಈ ಲಿಪಿಯ ಕ, ಚ, ದ, ಸ, ಬ, ಯ, ರ, ವ, ಷ, ಸ, ಹ ಎಂಬ ಹನ್ನೊಂದು ಅಕ್ಷರಗಳು ಅರೈಮಿಕ್ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಹೋಲುವವು. ಅಕಮೀನಿಯನ್ ವಂಶದ ಕೈರಸ್ ಮತ್ತು ಡೇರಿಯಸ್ ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳು ಗಾನ್ಧಾರಪ್ರಾಂತವನ್ನು ಸಹಮಾಡಿಕೊಂಡ ನಂತರ ಅರೈಮಿಕ್ ಲಿಪಿಯು ಹರಡಿತು. ಇದರಿಂದ ಖರೋಷ್ಠಿಯು ಹುಟ್ಟಿತು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೮೩೮ ರಲ್ಲಿ ಪ್ರಿನ್ಸೆಪ್ ೧೭ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಅನಂತರ ಲಾಸೆನ್, ನಾರಿಸ್, ಕನಿಂಗ್ಹ್ಯಾಮರು ಇತರ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನೂ ಗುರುತುಹಿಡಿದರು. ಎಡದಿಂದ ಬಲಕ್ಕೆ ಖರೋಷ್ಠಿಯನ್ನು ಬರೆಯುವರು.

ಬ್ರಾಹ್ಮೀಲಿಪಿಯ ವಿಷಯವಾಗಿ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳಿವೆ. ಪ್ರಿನ್ಸೆಪ್, ಸೆನಾಟ್, ಎಲ್ಫೆನ್ಡು ಫೀನೀಷಿಯನ್-ಗ್ರೀಕ್ ಲಿಪಿಯಿಂದ ಬಂದಿತ್ತೆಂದೂ, ಹೆಲೆನಿಕ್ ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೮ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದ ಅರೈಮಿಕ್ ಲಿಪಿಯಿಂದ ಎಂದೂ, ಎಲಿಯಂಜೋನ್ಸ್, ಬೆಸ್ಸೆ, ವಾಟ್, ವೆಸ್ಪರ್‌ಗಾರ್ಡ್, ನೀಬರ್, ಮ್ಯಾಕ್ಸ್‌ಮೂಲರ್, ಸೈಸ್, ವ್ಹಿಟ್ಟೆ ಸೆಮಿಟಿಕ್ ಲಿಪಿಯಿಂದ ಎಂದೂ; ಸ್ಟೀವೆನ್ಸನ್, ಗೋಲ್ಡ್‌ಸ್ಮಿತ್, ಬರ್ನೆಲಿ, ಲಿಯೋನಾರ್ಟಂಡ್, ಐಸಾಕ್ ಟೈಲರ್, ಕ್ಲಾಡ್ ಮುಂತಾದವರು ದಕ್ಷಿಣ ಸೆಮಿಟಿಕ್ ಲಿಪಿಯಿಂದ ಎಂದೂ, ಬೂಹಲ್ಡರ್ ಉತ್ತರ ಸೆಮಿಟಿಕ್ ಲಿಪಿಯಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮೀ ಹುಟ್ಟಿತೆಂದೂ ಊಹಿಸಿದರು.

ಸ್ವದೇಶೀಯವಾದ ಹರಪ್ಪ ಲಿಪಿಯಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮೀಯು ಹುಟ್ಟಿತೆಂದು ಲಾಂಗ್ಡನ್, ಹುಟರ್ ಅವರು ಹೇಳುವರು. ತಾನ್ತ್ರಿಕ ಬೀಜಾಕ್ಷರ, ಯಸ್ತ್ರ ಲೇಖನ-ಲೇಪಗಳಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮೀಲಿಪಿಯು ಹುಟ್ಟಿತೆಂದು ಡಾ|| ಶ್ಯಾಮರಾಸ್ತ್ರಿಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಡಿ. ಆರ್. ಭಂಡಾರ್ಕರ್, ಯಾಸ್ವಾದಿನಿ ಮುಂತಾದವರು ಶಿಲಾಯುಗದ ಗುರುತುಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿತೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಬೂಹಲ್ಡರ್ನು ಮೋ ಅಬ್ ಜನಾಂಗದ ರಾಜನಾದ ಮೆಸ (ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೮೫೦) ಎಂಬವನ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಅಕ್ಷರಗಳಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮೀಲಿಪಿಯು ಹುಟ್ಟಿತೆಂದು ತೋರಿಸಲು ಮಾಡಿದ ಪ್ರಯತ್ನಗಳು ಸಮರ್ಪಕವಾಗಿಲ್ಲ. ಬಾಹ್ಮೀಲಿಪಿಯ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೬ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದ ಶಾಸನಗಳೇ ಈಗ ಸಿಕ್ಕಿರುವುದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚೀನ¹¹ ಅಶೋಕನ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಬ್ರಾಹ್ಮೀಲಿಪಿಯು ವಾಯವ್ಯ ಪ್ರಾಂತಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮಿಕ್ಕ ಎಲ್ಲಾ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿದ್ದಿತು.

¹¹ J. B. O. R. S., 1930.

దోషవారి ను కన్నడలిపి విన్నాడు.

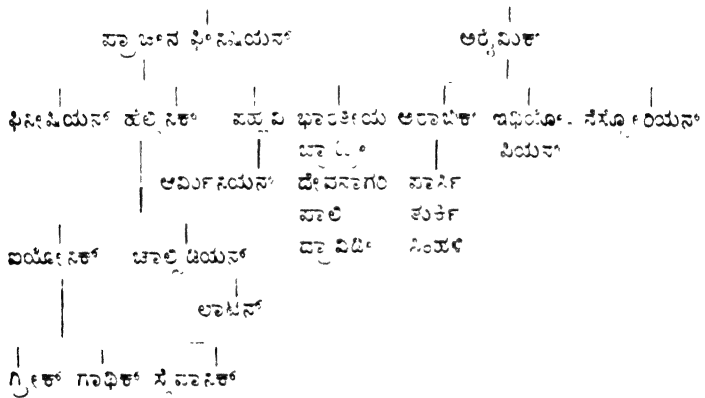
[illegible]

१. దేవవారం మరియు కష్టం అంతరంగ విషయం.

۱۰
 ۲۰
 ۳۰
 ۴۰
 ۵۰
 ۶۰
 ۷۰
 ۸۰
 ۹۰
 ۱۰۰

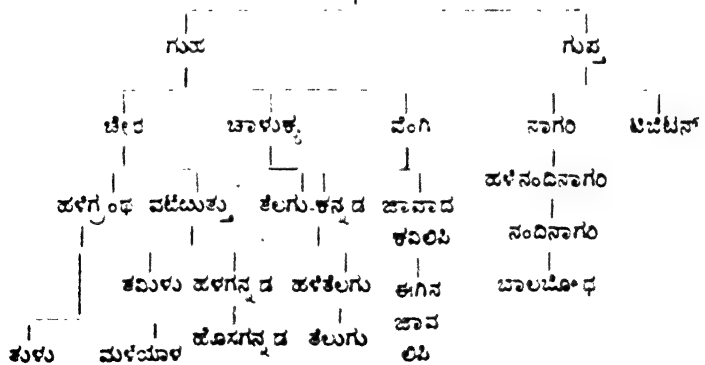
ಅಶೋಕಲಿಪಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ತರ, ದಕ್ಷಿಣಗಳೆಂಬ ಭೇದಗಳಿವೆ. ಉತ್ತರ ಅಶೋಕ ಲಿಪಿಯಿಂದ ಗುಪ್ತಲಿಪಿ, ಕುಟಿಲಿಪಿ, ನಾಗರೀ, ಶಾರದಾ, ಬಂಗಾಳಿ, ಟಿಬೆಟ್ ಲಿಪಿಗಳೂ, ದಕ್ಷಿಣ ಲಿಪಿಯಿಂದ ಗುಹಾಲಿಪಿ, ಪಶ್ಚಿಮೀ ಮಧ್ಯ ಪ್ರದೇಶೀ, ತೆಲುಗೂ ಕನ್ನಡ, ಪಲ್ಲವ-ಗ್ರಂಥ, ವಟ್ಟಿಯತ್ತು ಮುಂತಾದವೂ ಹುಟ್ಟಿದವು. ಕೆಲವರು ಲಿಪಿಗಳ ವಂಶವೃಕ್ಷವನ್ನು ಹೀಗೆ ತೋರಿಸುವರು.

ಪ್ರಾಚೀನ ದೇವನಾಗರಿ

ಒರೈಲಾ ದಾಕ್ಷಿಣಾತ್ಯ ಲಿಪಿಗಳ ಬೆಳವಣಿಗೆಯನ್ನು ಹೀಗೆ ತೋರಿಸುವನು:

ದಕ್ಷಿಣ ಅಶೋಕಲಿಪಿ

ಕನ್ನಡ-ತೆಲಗು ಲಿಪಿಯಲ್ಲಿ ೭ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದ ವರೆಗೂ ಪೇಟಿಕಶಿರ (Box-head) ಕಂಡುಬರುವದು. ಇ ಸುರುಳಿಯಾಗಿಲ್ಲ. ತ ವೃತ್ತಾಕಾರ ವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾಬಂದಿದೆ. ಯ, ಮ, ತ, ನ ಸುರಳಿಹೊಂದಿವೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. ೬೫೦-೯೫೦ ರಲ್ಲಿ ಐ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿತ್ತು. ಖ, ಚ, ದ, ಗುಂಡಾಗುತ್ತ

ಕನ್ನಡ-ತೆಲಗು ಲಿಪಿವರ್ಣನೆ. ೨

	ಅ	ಆ	ಇ	ಈ	ಉ	ಋ	ೠ	ಎ	ಏ	ಒ	ಓ	ಔ	ಕ	ಖ	ಗ	ಘ	ಙ	ಚ	ಛ	ಜ	ಝ	ಞ
ಕ್ರಿ.ಶ. ೨೦೦.	ಗ	ಗ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ
ಕ್ರಿ.ಶ. ೨೦೦.	ಗ	ಗ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ
• ೨೦೦.	ಗ	ಗ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ
• ೪೦೦.	ಗ	ಗ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ
• ೫೦೦.	ಗ	ಗ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ
• ೬೦೦.	ಗ	ಗ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ
• ೭೦೦.	ಗ	ಗ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ
• ೮೦೦.	ಗ	ಗ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ
• ೯೦೦.	ಗ	ಗ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ
• ೧೦೦೦.	ಗ	ಗ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ
• ೧೫೦೦.	ಗ	ಗ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ	ಃ

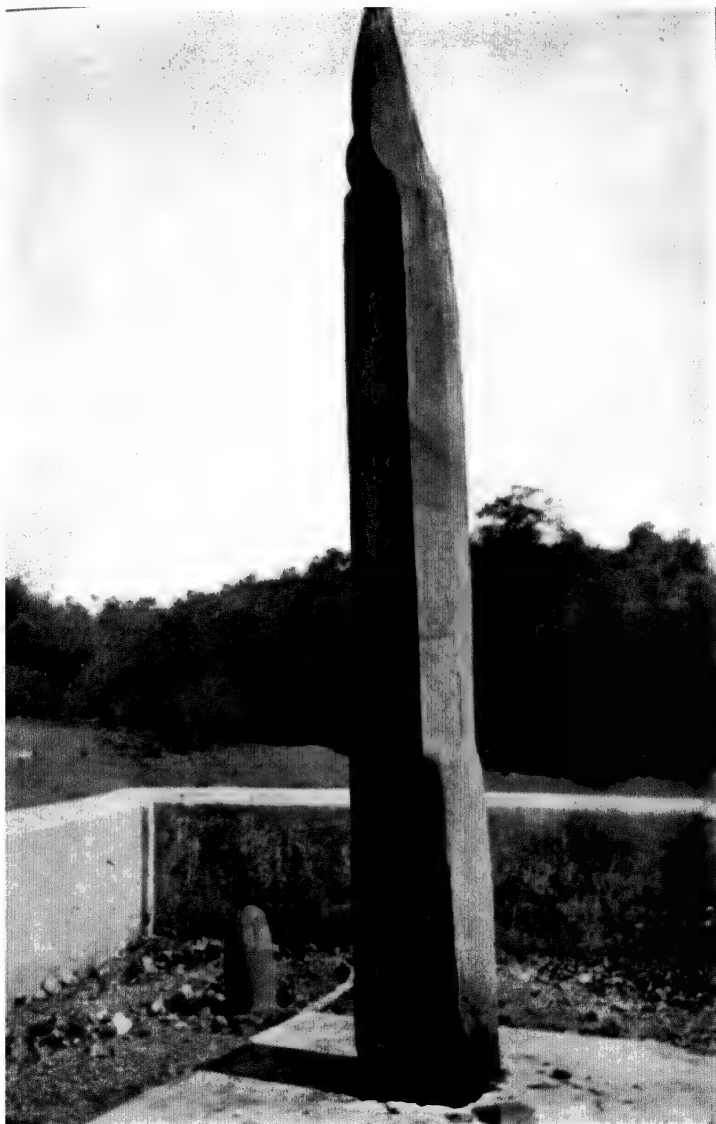
ಬಂದವು. ವ್ಯಂಜನಗಳ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸ್ವರಚಿಹ್ನೆಗಳು ಅನೇಕಸಲ ಕಂಡು ಬರುವವು. ಕೊನೆಯ ಮ, ನ ಗಳ ಹಿಂದೆ ಉದ್ಭವರೂಪದ ವಿರಾಮ ರೇಖೆ ಇರುತ್ತದೆ. ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಿಂದ ಜ, ಬ, ವ ಗಳ ಶಿರೋಭಾಗವೂ ಮಕಾರದ ಸುರಳಿ, ಛಕಾರದ ಬುಳುಕುಗಳು ಕವರೊಡದಂತೆ ಇರುವವು. ಪ್ರಾಚೀನ ಹಳಗನ್ನಡಲಿಪಿಯಲ್ಲಿ ತಲೆಕಟ್ಟಿಲ್ಲ. ಕ್ರಮೇಣ ಮೇಲ್ಗಡೆ ಅಡ್ಡಗೀಟು ಕಂಡುಬರುವದು. ಅನುಸ್ವಾರಚಿಹ್ನೆಯನ್ನು ಮೊದಲು ಅಕ್ಷರದಮೇಲೂ ಅನಂತರ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿಯೂ ಬರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು ಮತ್ತು ಅನುನಾಸಿಕ ಸಹಿತ ವ್ಯಂಜನಾಕ್ಷರವನ್ನೂ ಬರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಅಕ್ಷರವತ್ತೇ ಹೊರತು ರೇಫಕ್ಕೆ

“ಮೆಕಾರ್ಟ್ಸ್” ಹಸ್ತಪ್ರತಿ, ಜವಾನಿನಲ್ಲಿರುವ ಆರನೆಯ ಶತಾಬ್ದದ ಪ್ರಜ್ಞಾಪಾರಮಿತ ಸೂತ್ರದ ಗ್ರಂಥ. ನೇಪಾಳದಲ್ಲಿರುವ ಕ್ರಿ. ಶ. ೭ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದ ಸ್ವಾನ್ತವುರಾಣ ಪ್ರತಿಗಳು ಒಲೆಗರಿಯ ಮೇಲೆ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟವೆ. ಕಾಶ್ಮೀರ ಪಂಜಾಬ್ ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ ಭೂರ್ಜಪತ್ರವನ್ನು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಖರೋಸ್ಥಿಲಿಪಿಯಲ್ಲಿ ಬರೆದ ಭೂರ್ಜಪತ್ರದ “ಧಮ್ಮಪದ” (ಕ್ರಿ.ಶ. ೨-೩ ಶತಾಬ್ದ), “ಸಂಯುಕ್ತಾಗಮಸೂತ್ರ” (ಕ್ರಿ.ಶ. ೪ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದ), “ಬೋವರ್” ಹಸ್ತಲೇಖನ (೬ ನೆಯ ಶತಮಾನ) “ಬಕ್ವಾಲೀ” ಹಸ್ತಲೇಖನ (೮ ನೆಯ ಶತಮಾನ) ಪ್ರಾಚೀನವಾದುವು. ಬಟ್ಟೆಗಳ ಮೇಲೆ ಕವು ಹಚ್ಚಿ ಬಳವದಿಂದ ಬರೆದು “ಕಡಿತಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಕಲ್ಲು, ತಾಮ್ರ, ಚಿನ್ನ, ಬೆಳ್ಳಿ ತಗಡು, ಮುಂತಾದವುಗಳ ಮೇಲೆ ಬರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಚೀಣದೇಶದಲ್ಲಿ ಬೊಂಬಿನಿಂದ ಕ್ರಿ.ಶ. ೨ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿಯೇ ಕಾಗದವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಚೀಣದಿಂದ ಕಾಗದವು ಭರತಖಂಡಕ್ಕೂ ಕ್ರಿ.ಶ. ೭ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆಯೇ ಬಂದಿದ್ದಿತೆಂದು ಊಹಿಸುವದಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿದೆ. ಇತ್ಯಂಗನು ಭಾರತೀಯರಲ್ಲಿ ಕಾಗದವು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಉಪಯೋಗದಲ್ಲಿರಲಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಆದರೆ ಕೆಲವರು ಕಾಗದದ “ಪುಸ್ತಕ”ಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರೆಂದೂ ಹೇಳುವನು. ಆದುದರಿಂದ ಅರಬ್ಬೀಯರ “ಕಾಗಜ್” ಬರುವದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆಯೇ ಕಾಗದವು ಭಾರತೀಯರಿಗೆ ಪರಿಚಿತವಾಗಿದ್ದಿತು.

ಗಮಕಕಲೆ: ವೇದಯುಗದಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಮೇಧಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪಾರಿಪ್ಲವಾರ್ಥವಾಗಿ ವುರಾಣಕಥೆಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಪದ್ಧತಿ ಇದ್ದಿತು. ವನ್ನಿ, ಸೂತ, ಮಾಗಧ ಮುಂತಾದವರು ತಮ್ಮ ವೋಷಕರಾದ ರಾಜರ ವಂಶಾನುಚರಿತೆಗಳನ್ನು ಹಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಬೌದ್ಧ ಜೈನ ಸಂಘಗಳಲ್ಲಿ ಭಾಣಕರೆಂಬವರು ಗಮಕಕಲೆಯನ್ನು ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಕವಿಗಳು ತಮ್ಮ ಕವನಗಳನ್ನು ಶ್ರುತಪಡಿಸಲು ಗಮಕಿಗಳಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತಿದ್ದರು. ಕರ್ಣಾಟಕದಲ್ಲಿ ಜೈನಾಚಾರ್ಯರಾದ ಸಮನ್ತಭದ್ರ, ವಾದಿರಾಜ ಮುಂತಾದವರು “ಕವಿ ಗಮಕಿ ವಾದಿ ವಾಗ್ಮಿ ಪ್ರವರ”ರಾಗಿದ್ದರೆಂದು ಅವರ ಪ್ರಶಸ್ತಿಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುವದು. ರಾಜಶೇಖರನು ಕಾವ್ಯಮೀಮಾಂಸೆಯಲ್ಲಿ ಕರ್ಣಾಟಕರು ಒಂದು ಅಭಿಮಾನಹುಮ್ಮಸ್ಸಿನಿಂದ ಕಾವ್ಯವಾಡನೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆಂದು ಹೇಳಿರುವನು.

ರಸಃಕೋಪಃಪ್ರಸುಕ್ತಾಃಪ್ರಸುಕ್ತಾಃಪ್ರಸುಕ್ತಾಃಪ್ರಸುಕ್ತಾಃ ||

ಪ್ರಾಯೇಣ ಸರ್ವಕರ್ಣಾಟಾಃ ಟಿಪ್ಪಣೀಶ್ವರಪಾಠನಃ ||

ಕಾಕುತ ವರ್ತಮಾನ ಕಾಲಗುಂದ ಶಾಸನ

ಕರ್ಣಾಟಕದಲ್ಲಿ ಜೈಮಿನೀಭಾರತ, ಗದುಗುಭಾರತ, ಬಸವಪುರಾಣ, ತೊರವೆ ರಾಮಾಯಣ ಮುಂತಾದ ಗ್ರಂಥಗಳ ಪಠನೆಯೂ, ಆನ್ಧ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ತೆಲುಗು ಭಾರತ, ಭಾಗವತ ರಂಗನಾಥ ರಾಮಾಯಣಗಳ ವಾಚನೆಯೂ, ತಮಿಳು ದೇಶದಲ್ಲಿ ಪೆರಿಯಪುರಾಣ, ಕಂಬರಾಮಾಯಣ ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ಪಠನೆಯೂ, ಹಿಂದಿಯಲ್ಲಿ ತುಲಸಿದಾಸ ರಾಮಾಯಣ, ಬಂಗಾಳದಲ್ಲಿ ಚೈತನ್ಯಭಾಗವತ, ದೇವೀಭಾಗವತ, ಸಿಕ್ಕರಲ್ಲಿ ಜಾಪ್‌ಜೀ ಗ್ರಂಥಸಾಹೆಬ್, ಮುಸ್ಲಿಮರಲ್ಲಿ ಕುರಾನ್ ಗ್ರಂಥಗಳ ಪಠನೆಯೂ ಗಮಕಕಲೆಗೆ ನಿದರ್ಶನಗಳಾಗಿವೆ.

ಚಿತ್ರಲೇಖನ: ಬದರಿಕಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ನಾರಾಯಣಋಷಿಯು ಉರ್ವಿ (ಭೂಮಿ)ಯ ಮೇಲೆ ಮಾವಿನ ರಸದಿಂದ ಸ್ತ್ರೀರೂಪವನ್ನು ಬರೆದು ಉರ್ವಶಿಯನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನೆಂದೂ, ಅನಂತರ ನಾರಾಯಣಋಷಿಯು ಈ ವಿದ್ಯೆಗಾಗಿ ಚಿತ್ರಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿ ವಿಶ್ವಕರ್ಮನಿಗೆ ಬೋಧಿಸಿದನೆಂದೂ ಕಲೆಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲ ಉತ್ತಮವಾದುದು ಚಿತ್ರಲೇಖನೆಯೆಂದೂ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.¹⁸ ಚಿತ್ರಕ್ಕೆ ರೂಪಭೇದ, ಪ್ರಮಾಣ, ಭಾವ, ಲಾವಣ್ಯಯೋಜನಾ, ಸಾದೃಶ್ಯ, ವರ್ಣಿಕಾಭಂಗಗಳೆಂಬುವು ಆರು ಅಂಗಗಳು.¹⁹ ರಸಿಕರು ರೇಖಾ ವಿನ್ಯಾಸವನ್ನೇ ಪ್ರಶಂಸಿಸುವರು.²⁰

ಚಿತ್ರಲೇಖನ ವಿಧಾನದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಅವಸ್ಥೆಗಳಿವೆ.²¹ (೧) ಧಾತ—ಗೋಡೆಗೆ ಸುಣ್ಣ ಬಳಿಯುವದು ಅಥವಾ ಬಿಳಿ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ತಯಾರಿಸುವದು. (೨) ಫಟ್ಟಿತ—ಅನ್ನವನ್ನು ಲೇಪಿಸುವದು. (೩) ಲಾಂಛಿತ—ಹೊರಗಿನ ರೇಖೆಯನ್ನು ಇದ್ದಿಲಿನಿಂದ ಬರೆಯುವದು (Charcoal Outline), (೪) ರಂಜಿತ ಬಣ್ಣ ತುಂಬುವದು. ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಸತ್ಯ (Realistic), ವೈಣಿಕ (ಡಂಭ, ಆಡಂಬರಯುಕ್ತ, Lyrical), ನಾಗರ (ಗುಂಡಾದ ಚೌಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಅಲ್ಪಾಲಂಕಾರಯುಕ್ತವಾದುದು), ಮತ್ತು ಮಿಶ್ರ

¹⁸ ಕಲಾನಾಂಪ್ರವರಂಚಿತ್ರಂ ಧರ್ಮಕಾಮಾರ್ಥಮೋಕ್ಷದಮ್ |
ಮಾಂಗಲ್ಯಂ ಪ್ರಥಮಂ ವೈತದ್‌ಗೃಹೇಯತ್ರಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಮ್ ||

¹⁹ ರೂಪಭೇದಾಃ ಪ್ರಮಾಣಾನಿ ಭಾವಲಾವಣ್ಯಯೋಜನಾ |
ಸಾದೃಶ್ಯಂ ವರ್ಣಿಕಾಭಂಗಃ ಇತಿಚಿತ್ರಂ ಷಡಂಗಕಮ್ ||

ಕಾಮಸೂತ್ರ-ಯಶೋಧರವ್ಯಾಖ್ಯಾ

²⁰ ರೇಖಾಂ ಪ್ರಶಂಸನ್ತ್ಯಾಚಾರ್ಯಾಃ ವರ್ತನಾಂಚ ವಿಚಕ್ಷಣಾಃ |
ಸ್ತ್ರಿಯೋಭೂಷಣಮಿಚ್ಛಂತಿ ವರ್ಣಾಢ್ಯಮಿತರೇಜನಾಃ ||

²¹ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರ ಪಂಚದಶೀ—ಚಿತ್ರದೀಪಿಕಾ.

ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿದೆ. ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಅಭಿಲಷಿತಾರ್ಥ ಚಿನ್ತಾಮಣಿಯಲ್ಲಿ ವಿಧ — ಅವಿಧ, ಅಥವಾ ರಸಚಿತ್ರ, ಧೂಳಿಚಿತ್ರ, ಭಾವ ಚಿತ್ರಗಳೆಂಬ ಭೇದಗಳು ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ. ನಾರದಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಭೌಮಿಕ, ಭಿತ್ತಿ, ಭಾವಚಿತ್ರಗಳೂ, ಬರೆಯುವದರಲ್ಲಿ ಪತ್ರರೇಖೆ, ಹೈರಿಕ (ಸೂಕ್ಷ್ಮರೇಖೆ), ಬಿನ್ನದಜ ಮತ್ತು ಸ್ತಂಭನ (Fixing) ರೀತಿಗಳ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ. ಮೊದಲು ರೇಖಾವಾತ, ಅನಂತರ ವರ್ತನ, ಆಮೇಲೆ ಅಲಂಕಾರ, ಕೊನೆಗೆ ಬಣ್ಣ — ಇದು ಚಿತ್ರಲೇಖನೆಯ ಕ್ರಮ. ಗೃಹಗಳಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಚಿತ್ರಗಳು ಶೃಂಗಾರ ಹಾಸ್ಯ, ಶಾಂತರಸಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಸೂಚಿಸಬೇಕು. ದೇವಾಲಯಗಳ ಪ್ರಾಕಾರ ಮುಂತಾದ ಬಹಿರಂಗ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಕುಡ್ಯ ಅಥವಾ ಭಿತ್ತಿ ಚಿತ್ರಗಳು ಸರ್ವರಸಗಳನ್ನೂ ತೋರಿಸಬಹುದು.

ಉತ್ತಮ ಚಿತ್ರಕಾರನು ಸಾಧ್ಯಶೈಕರಣದಲ್ಲಿ ಕುಶಲನಾಗಿರಬೇಕು. ಅಲೆ, ಬೆಂಕಿಯ ಜ್ವಾಲೆ, ಹೊಗೆ, ಧ್ವಜ, ಮೋಡ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಗೆ ಗಾಳಿ ಯಿಂದಾದ ಚಲನೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುವವನೂ, ಸಜೀವಿ ನಿರ್ದೇಶಿಗಳನ್ನೂ, ಎತ್ತರ ತಗ್ಗುಗಳನ್ನು ಕೌಶಲ್ಯದಿಂದ ತೋರಿಸಬಲ್ಲವನೇ ಚಿತ್ರವಿತ್ ಎನಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುವನು.²² ಪುರುಷಜಾತಿಗಳಲ್ಲಿ ಹಂಸನು ೧೦೮ ಅಂಗುಳ, ಭದ್ರನು ೧೦೬, ಮಾಲವ್ಯನು ೧೦೪, ರುಚಕನು ೧೦೦, ಶಶಕನು ೯೬ ಅಂಗುಳ ಪ್ರಮಾಣದ ಆಕಾರ. (ವರಾಹಮಿಹಿರನು ಈ ಜಾತಿಗಳಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ೧೧೧, ೧೦೮, ೧೦೫, ೧೦೨, ೯೯ ಅಂಗುಳಗಳೆಂದು ಹೇಳುವನು.) ಮಾರ್ಕಣ್ಡೇಯ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಮಸ್ತಕವು ೧೨ ಅಂಗುಳ ಎತ್ತರವಿರಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಜಾಲವಾದದಂತೆ ಹಸ್ತಗಳು, ಭ್ರೂಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಊರ್ಣ ಅಥವಾ ಆವರ್ತ, ಅಂಗೈಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರು ರೇಖೆ, ಮತ್ತು ದಕ್ಷಿಣಾ ವರ್ತವಾದ ಮುಂಗುರುಳು ಇದ್ದಂತೆ ತೋರಿಸಬೇಕು. ಕಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ ಧನುಸ್ (೩ ಯವಪ್ರಮಾಣ), ಮತ್ಸ್ಯೋದರ (೪ ಯವ), ಉತ್ಪಲಪತ್ರ (೬ ಯವ), ಪದ್ಮಪತ್ರ (೯ ಯವ), ಶಶಾಕೃತಿ (೧೦ ಯವ) ಎಂಬ ಐದು ಭೇದಗಳಿವೆ. ಯೋಗಿಗಳಿಗೆ ಕಣ್ಣು ಧನುಸ್, ಕಾಮುಕರ ಮತ್ತು ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಮತ್ಸ್ಯೋದರ, ನಿರ್ವಿಕಾರ ಚಿತ್ತರ ಕಣ್ಣು ಉತ್ಪಲ, ತ್ರಸ್ತರ ರೋದಿಸುವವರ ಕಣ್ಣು ಪದ್ಮ,

²² ತರಂಗಾಕ್ಷಿ ಶಿಖಾಧಾಮ ವೈಜಯಂತ್ಯಂಬರಾದಿಕಮ್ | ವಾಯುಗತ್ಯಾ ಲಿಖೇ ದ್ಯಸ್ತು ವಿಜ್ಞೇಯಸ್ತ ತು ಚಿತ್ರವಿತ್ || ಸುಪ್ರಜ್ಞ ಚೇತನಾಯುಕ್ತಂ ಮೃತಂಚೈತನ್ಯ ವರ್ಜಿತಂ | ನಿಮ್ಮೋನ್ನತಭಾಗಂಚಯಃಕರೋತಿ ಸಚಿತ್ರವಿತ್ || ಚಿತ್ರೇ ಸಾಧ್ಯಶೈಕರಣಂ ಪ್ರಧಾನಂ ಪರಿಕೀರ್ತಮ್ ||

ರೋಷ, ಭಯ ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಶಶಾಕೃತಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಲ್ಲಿರಬೇಕು. ದೇವತೆಗಳ ಕಣ್ಣನ್ನು ಪದ್ಮಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಶಾಂತವಿಶಾಲವಾಗಿ, ಕೃಷ್ಣ ವರ್ಣದ ತಾರೆಯುಳ್ಳಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು. ಋಷಿ, ಗಂಧರ್ವ, ದಾನವ, ಪುರೋಹಿತ, ಮಂತ್ರಿ, ವಿದ್ಯಾಧರ ದಂಪತಿಗಳನ್ನು ಭದ್ರವುರುಷಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿಯೂ ; ಕುಲಸ್ತ್ರೀ, ಕಿನ್ನರ, ಸರ್ಪ, ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ಮಾಳವ್ಯಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿಯೂ ; ಯಕ್ಷ, ನಟೀ ಮುಂತಾದವರನ್ನು ರುಚಕಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿಯೂ ; ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವುರುಷರನ್ನು ಶಶಕಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿಯೂ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು. ಭೋಜನ ಸಮ ರಾಂಗಣಸೂತ್ರಧಾರ, ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಅಭಿಲಷಿತಾರ್ಥಚಿಂತಾಮಣಿ, ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರ, ಶುಕ್ರನೀತಿ, ರತ್ನಾಕರನ ಹರವಿಜಯ, ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರ ಪಂಚ ದಶೀ ಮುಂತಾದ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಲೇಖನಪ್ರಕಾರದ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ.

ವೇದಯುಗದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞೋಪಕರಣಗಳಾದ ಕುಂಭ, ಯೂಪ, ವೇದಿ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಲೇಪನದಿಂದಲೂ ತಾನ್ತ್ರಿಕರ ಮಾತೃಕಾವೂಜೆಯಿಂದಲೂ ಚಿತ್ರಕಲೆಯು ಬೆಳೆಯಿತು. ಹರಪ್ಪ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಕುಂಭಗಳ ಮೇಲೆ ಬಹು ವರ್ಣಗಳೂ (Poly-chrome) ಚಿತ್ರಗಳೂ, ರೇಖಾವಿನ್ಯಾಸಗಳೂ (Geometrical Patterns) ಕಂಡುಬರುವವು. ಮಾತೃದೇವತಾವಿಗ್ರಹಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಯಃ ಬಣ್ಣಗಳನ್ನು ಬಳಿಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಆದರೆ ಈ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಕುಡ್ಯಚಿತ್ರ ಪಟಚಿತ್ರಗಳು ಸಿಕ್ಕಿಲ್ಲ. ಶಿಲಾಯುಗದ ಅನಾಗರಿಕರ ಚಿತ್ರಗಳು ರಾಯ್ಪುರ್, ಸಿಂಗನ್‌ಪುರ್, ಮಿಸ್ಸಾಪುರ್, ಬಳ್ಳಾರಿ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಗುಹೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬಂಡೆಗಳ ಮೇಲೂ ಕಂಡುಬರುವವು. ರಾಮ್‌ಫರ್ ಗುಹೆ ಗಳ ಚಿತ್ರಗಳು ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೨ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವು. ಈ ಗುಹೆಗಳ ಮುಂದೆ ಅರ್ಧಚಂದ್ರಾಕಾರವಾದ ಬಹಿರಂಗ (Outdoor) ನಾಟಕಶಾಲೆಯು ಇದ್ದಿತೆಂದೂ ನಟಿಯರು ಕೆಲವು ಗುಹೆಗಳನ್ನು ವೇಷಧಾರಣೆಗಾಗಿ (Green Room) ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂದೂ ಇಲ್ಲಿನ ಶಾಸನಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುವದು.

ಅಜಂತಾ (ಅಜೀನ್ತ) ಗುಹಾಲಯಗಳು ವಾಘ್‌ಕಣಿವೆಯಲ್ಲಿ ಮನೋಹರ ವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲಿವೆ. ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೨ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಿಂದಲೇ ಇಲ್ಲಿ ಗುಹೆಗಳನ್ನು ಕೊರೆಯಲು ಆರಂಭವಾಯಿತು. ಶಾತವಾಹನ, ವಾಕಾಟಕ, ಬಾದಾಮಿಯ ಚಾಳುಕ್ಯರಾಜರು ಬೌದ್ಧಭಿಕ್ಷುಗಳಿಗಾಗಿ ಜೈತ್ಯ, ವಿಹಾರ ಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸಿ ಚಿತ್ರಗಳಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಿರುವರು. ಇಲ್ಲಿದ್ದ ಬೌದ್ಧಭಿಕ್ಷುಗಳೇ ಚಿತ್ರಕಾರರಾಗಿದ್ದರೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಿಲ್ಲ. ಬಹುಶಃ ನಾನಾ ದೇಶಗಳ ಶಿಲ್ಪಿಗಳನ್ನೂ ಚಿತ್ರಕಾರರನ್ನೂ ಕರೆಯಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿದೆ.

ಇಲ್ಲಿನ ಚಿತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಮೂಲವರ್ಣಗಳಾದ (Primary Colours) ಬಿಳುಪು, ಕೆಂಪು, ಧೂಮ್ರ, ಹಸರು, ನೀಲವರ್ಣಗಳನ್ನು ಪಯೋಗಿಸಿರುವರು. ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನಗಳಾದ ಒಂಬತ್ತು ಹತ್ತನೆಯ ಗುಹೆಗಳು ಸಾಂಚಿಲಿಪ್ಪರೀತಿಯಲ್ಲಿವೆ. ಹತ್ತೊಂಬತ್ತನೆಯ ಗುಹೆ ಅತ್ಯಂತ ಉತ್ತಮ ಚಿತ್ರಕಲೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುವದು. ಪರ್ಷಿಯ ದೇಶದ ರಾಯಭಾರಿಗಳನ್ನೂ ಪುಲಕೇಶಿಯ ಆಸ್ಥಾನವನ್ನೂ ತೋರಿಸುವ ೧-೨ ನೆಯ ಗುಹೆಗಳು ಎಳನೆಯ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವು. ಅಜಂತದಲ್ಲಿದ್ದ ಬೌದ್ಧಭಿಕ್ಷುಗಳು ಹಿಂದೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿದ್ದ ಇಂದ್ರಕಾನ್ತವೆಂಬ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಭಿಕ್ಷೆಯೆತ್ತುತ್ತಿದ್ದರು. ಯುವಾಚ್ಛಾಂಗನು ಅರ್ಹತ ಅಚಲ ಅಥವಾ ಆಚಾರಸಂಬಾತನು ಇಲ್ಲಿನ ವಿಹಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸಿದನೆಂದು ಹೇಳಿರುವನು. ಈ ಚಿತ್ರಗಳ ಉದ್ದೇಶ. ಮತಬೋಧನೆ. ಆದುದರಿಂದ ಬೋಧಿಸುತ್ತಿರಲು ಮತ್ತು ಬುದ್ಧನ ಜೀವನ ಚರಿತ್ರೆಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದ ಅಂಶಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಸಜೀವ ಕಲೆಯಿಂದ ನಿರೂಪಿಸಿದೆ. ದೀರ್ಘ ಮತ್ತು ದೃಢವಾದ ವೃತ್ತರೇಖೆಗಳಿಂದ ನಿಮ್ಮೋನ್ನತ ಛಾಯೆಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುವಂತೆ ಕುಂಚದ ಒಂದೇ ಎಳತದಿಂದ ಬರೆದಿರುವರು. ಚಿತ್ರಕಾರರು ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ರೀತಿಗಳನ್ನು ಸರಿಸಿದ್ದರೂ ತಮ್ಮ ಪ್ರತಿಭೆಯನ್ನೂ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನೂ ತೋರಿಸಿರುವರು. ಗೂಳಿ, ಕಪಿ, ನವಿಲು ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ಸಜೀವ, ಸದೃಶವಾಗಿವೆ. ಸ್ತ್ರೀಚಿತ್ರಗಳು ಭಾರತೀಯ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಸಹಜವಾದ ಶರೀರ ಭಂಗಿ, ಪ್ರಮಾಣ, ಅಲಂಕಾರ, ಮಾರ್ದವ, ಲಾವಣ್ಯಗಳನ್ನು ನಿರ್ದಿಷ್ಟಿಸುವವು. ಅಜಂತಾಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರ ಕಲಾರೀತಿಯೇ ಕಂಡುಬರುವದು.

ಬಾಘ್ ಚಿತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿಧಗಳಿವೆ. ಕೆಲವನ್ನು ಕವ್ಲು, ಬಿಳುಪು, ಸ್ವಲ್ಪ “ಇಂಡಿಯನ್ ಕೆಂಪು” ಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಬರೆದಿರುವರು. ಇವಕ್ಕೆ ಈಚಿನ ಚಿತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ನೀಲ, ಕೆಂಪು, ಹಳದಿ ಬಣ್ಣಗಳು ಕಂಡುಬರುವವು. ಬಾದಾಮಿಯ ಗುಹೆಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಶ. ೭ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದ ವೈದಿಕ ಮತ ಸಂಬಂಧವಾದ ಚಿತ್ರಗಳು ಸಿಕ್ಕಿವೆ. ಇವು ಗರಿಜಾಕಲ್ಯಾಣ, ಶಿವತಾಣ್ಡವ ನೃತ್ಯ ಮುಂತಾದ ಪುರಾಣಕಥೆಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವವು. ಪುದುಕೋಟಿಯ ಸಿತ್ತನ್ನಾವಾಶಲ್ ಚಿತ್ರಗಳು ಜೈನರದಾಗಿವೆ. ಸಿಂಹಳದ ಸೀಗಿರಿಯ ಚಿತ್ರಗಳೂ ಅಜಂತಾ ರೀತಿಯಲ್ಲಿವೆ. ಅಜಂತಾ ರೀತಿಯು ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ಟಿಬೆಟ್, ಆಫಘನಿಸ್ತಾನ, ಚೈನೀಸ್ ತುರ್ಕಿಸ್ತಾನ, ಚೀನಾ, ಜಪಾನ್, ಕೊರಿಯ ವರೆಗೆ ವ್ಯಾಪಿಸಿದ್ದಿತು.

ಪಲ್ಲವರ ಕಾಲದ ಕೆಲವು ಚಿತ್ರಗಳು ಕಂಚಿಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿವೆ. ಜೋಳ

ರಾಜರಾಜ, ರಾಜೇಂದ್ರರ ಕಾಲದ ಕುಡ್ಯಚಿತ್ರಗಳು ತಂಜಾವೂರು ಬೃಹದೀಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿವೆ. ವಿಜಯನಗರದ ಚಿತ್ರಕಲೆಯು ಹಂಪಿ, ಲೇವಾಕ್ಕಿ, ತಾಡಪತ್ರಿ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವದು. ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ರಾಜಸ್ಥಾನೀ ಗುಜರಾತೀ ರೀತಿಯು ಜೈನದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪಟಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡುಬರುವದು. ರಾಜಪುತ್ರ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಬರೆದ ರಾಗರಾಗಿಣಿಯರ ಚಿತ್ರಗಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. ಮುಸ್ಲಿಮರು ಎಲ್ಲ ಕಲೆಗಳಿಗೂ ವಿರೋಧವಾಗಿದ್ದರೂ ಭರತಖಂಡದಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿದ ಮೇಲೆ ಹಿಂದುಗಳ ಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪ ಮಟ್ಟಿಗೆ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ, ಸಂಗೀತ, ಚಿತ್ರಕಲೆಗಳನ್ನು ಕಲಿತರು. ಮೊಘಲರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಲೌಕಿಕ ಮತ್ತು ಆಸ್ಥಾನ ಸಂಬಂಧವಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನೇ ಚಿತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ಅಕ್ಬರನ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ೧೦೦ ಕಾರ್ಖಾನೆಗಳಿದ್ದವು. ಅಬುಲ್ ಫಝಲ್ ಹೇಳಿರುವ ೧೭ ಚಿತ್ರಕಾರರಲ್ಲಿ ಹದಿಮೂರು ಜನ ಹಿಂದುಗಳೇ ಆಗಿದ್ದರು. ಮುಸ್ಲಿಮರು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಅಕ್ಷರ ಲೇಖನೆ (Calligraphy) ಯಲ್ಲಿ ಕೌಶಲ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಲಿಪಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೂಫಿಕ ಮತ್ತು ನಾಸ್ತಾಲಿಕ್ ಎಂಬ ಎರಡು ರೀತಿಗಳಿವೆ. ಖ್ವಾಜಾ ಅಬ್ದುಸ್ಸಮದ್ ಎಂಬವನು ಒಂದು ಗಸಗಸೆಕಾಳಿನ ಮೇಲೆ ಕುರಾನಿನ ೧೧೨ ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವನ್ನೆಲ್ಲ ಬರೆದನಂತೆ. ಇವನಿಗೆ “ಷಿರೀನ್‌ಕಲಂ” ಎಂಬ ಬಿರುದಿದ್ದಿತು. ಮುಹಮ್ಮದ್ ಹುಸೇನುಬುವನಿಗೆ ಅಕ್ಷರನು “ಸ್ಲೀನ್‌ಕಲಂ” ಎಂಬ ಬಿರುದನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದನು. ಕೆಲವು ಮೊಘಲ್ ಚಿತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯರೀತಿಯ ಅನುಕರಣೆಯು ಕಂಡುಬರುವದು. ಮೊಘಲರ ಅನಂತರ ಬ್ರಿಟಿಷರಿಗೆ ವ್ಯಾಪಾರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ಲಾಭಗಳೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಸಮಸ್ತಕಲೆಗಳೂ ಕ್ಷೀಣಿಸತೊಡಗಿದವು. ಹಳ್ಳಿಗಳಲ್ಲೂ ಕೆಲವು ದೇಶೀಯ ರಾಜರ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ವದೇಶೀಯ ರೀತಿಯು ಅಲ್ಪಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿ ಇದ್ದಿತು. ಭಾರತೀಯ ಚಿತ್ರಕಲಾಸ್ವಾರಸ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಯಲಾರದೆ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯರು ಅವರ ಹೇಳನೆಮಾಡಲು ಆರಂಭಿಸಿದರು. ರವಿವರ್ಮನಂತಹ ಕೆಲವರು ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ರೀತಿಗಳನ್ನನುಸರಿಸಿದರು. ಈ ರೀತಿಗೆ ಬೊಂಬಾಯಿ ಪ್ರಾಂತವು ಕೇಂದ್ರವಾಯಿತು. ೧೯ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯಭಾವವು ಹೆಚ್ಚುತ್ತ ಬರಲು ಬಂಗಾಳ ಆನ್ದ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ತ ಸ್ವದೇಶೀ ರೀತಿಯಾದ ಅಜಂತ ಮೇಲ್ಪಂಕ್ತಿಯನ್ನನುಸರಿಸಿ ಅವನೀನ್ದ್ರನಾಥರಾಕೂರ್, ನಂದಲಾಲ್ ಬೋಸ್, ಡಿ. ರಾಮರಾವ್, ಕೌತರಾಮಮೋಹನಶಾಸ್ತ್ರಿ, ಆನಂದ ಮೋಹನಶಾಸ್ತ್ರಿ, ಮೈಸೂರಿನ ವೆಂಕಟಪ್ಪ ಮುಂತಾದವರು ಹೊಸಯುಗವನ್ನಾರಂಭಿಸಿದರು.

ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ : ಮಾನಸಾರ, ಮನುಷ್ಯಾಲಯ ಚಂದ್ರಿಕಾ, ಅಂಶು ಬೋಧಿನೀ, ಅರ್ಧಶಾಸ್ತ್ರ, ಸುಪ್ರಭೇದಾಗಮ, ವಾಸ್ತುವಿದ್ಯಾ, ಬೃಹತ್ಸಂಹಿತಾ, ಶಿಲ್ಪರತ್ನ, ಅಭಿಲಷಿತಾರ್ಥಚಿಂತಾಮಣಿ, ಸಮರಾಂಗಣಸೂತ್ರಧಾರ, ಮಯ ಮತಶಿಲ್ಪಶಾಸ್ತ್ರ, ಕಾಶ್ಯಪಶಿಲ್ಪ, ಅಂಶುಮಧೇದಾಗಮ, ವಾಸ್ತುರತ್ನಾವಲೀ, ಪ್ರತಿಮಾಲಕ್ಷಣ, ಪ್ರತಿಮಾಮಾನಲಕ್ಷಣ, ರೂಪಮಣ್ಡನ, ವಾಸ್ತುಮಣ್ಡನ, ಪುರಾಣಗಳೂ ವಾಸ್ತುವಿದ್ಯೆಗೆ ಮುಖ್ಯ ಆಧಾರಗ್ರಂಥಗಳು.

ವಾಸ್ತು ಎಂದರೆ ದೇವಮನುಷ್ಯರು ವಾಸಿಸುವ ಸ್ಥಳ. ಆದುದರಿಂದ ವಾಸ್ತುವು ಧರ್ಮ, ಹರ್ಮ್ಯ, ಯಾನ, ಪರ್ಯಂಕಗಳೆಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. ಭೂಮಿಯ ಸನ್ನಿವೇಶ, ಗುಣಗಳ ಪರೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಮೊದಲು ಮಾಡಬೇಕು. ಗುಂಡಿಯನ್ನೆಗಿಡು ಮಣ್ಣನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಶೋಧಿಸಬೇಕು. ಅನಂತರ ನಿವೇಶನದ ವಿನ್ಯಾಸ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಸೂತ್ರಧಾರನು ನಿರ್ಧರಿಸಬೇಕು. ದೇವಾಲಯ, ಅರಮನೆ, ಗ್ರಾಮ, ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಲು ಆರಂಭಿಸುವದಕ್ಕೆ ಮೊದಲೇ ರಸ್ತೆ, ಚರಂಡಿ, ಸರಹದ್ದು, ಕೋಟೆಯಗೋಡೆ, ಕಂದುಕ ಮುಂತಾದವಗಳಿಗೆಲ್ಲ ಅವಕಾಶವಾಗುವಂತೆ ತಲವಿನ್ಯಾಸಮಾಡಬೇಕು. ಗ್ರಾಮಗಳ ಆಕಾರವು ದಣ್ಣಕ, ಸರ್ವತೋಭದ್ರ, ನನ್ದ್ಯಾವರ್ತ, ಪದ್ಮಕ, ಸ್ವಸ್ತಿಕ, ಪ್ರಸ್ತರ, ಕಾರ್ಮುಕ, ಚತುರ್ಮುಖವಾಗಿರಬಹುದು, ನಗರಗಳಲ್ಲಿ ರಾಜಧಾನೀ, ನಗರೀ, ಪುರ, ಖೇಟ, ಖರ್ವಟ, ಕುಬ್ಜಕ, ಪಟ್ಟಣಗಳೆಂಬ ಭೇದಗಳೂ, ಸೈನ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಶಿಬಿರ, ವಾಹಿನೀಮುಖ, ಸ್ಥಾನೀಯ, ದ್ರೋಣಕ, ಸಂವಿಧಿ (ವರ್ಧಕ), ಕೋಲಕ, ನಿಗಮ, ಸ್ಥನಾಧಿವಾರಗಳೂ, ದುರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಗಿರಿ, ವನ, ಜಲ, ರಥ, ದೇವ, ಪಂಕ, ಮಿಶ್ರದುರ್ಗಗಳೆಂಬ ಭೇದಗಳೂ ಇವೆ.

ಹರ್ಮ್ಯಗಳು ಪ್ರಾಸಾದ, ವಂಡಪ, ಸಭಾ, ಶಾಲಾ, ರಂಗ ಎಂಬ ರೂಪ ವಾಗಿರುವವು. ಇವುಗಳು ಆಕಾರಭೇದದಿಂದ ಜಾತಿ, ಭದ್ರ, ವಿಕಲ್ಪ (ಸಂಕಲ್ಪ) ಮತ್ತು ಆಭಾಸ ಎಂಬುದಾಗಿ ವಾಸಮಾಡುವವರಿಗೆ ಶಾಂತಿ, ಪುಷ್ಟಿ, ಜಯ, ಅದ್ಭುತ, ಮತ್ತು ಸರ್ವಕಾಮಫಲ ಪ್ರದವಾಗುವವು. ಶಂಕುಸ್ಥಾಪನೆ, ವಾಸ್ತು ಪುರುಷಪೂಜೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಭೂತತೃಪ್ತಿಗಾಗಿ ಬಲಿಹಾಕಿ, ಇಟ್ಟಿಗೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಇಟ್ಟಿಗೆಗಳು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ೫೦ ಅಂಗುಲ ಅಗಲ ೨೨ ಅಂಗುಲ ಉದ್ದವಿರುವವು. ಉದ್ದವನ್ನು ೧೫, ೨೫, ಅಥವಾ ೩೫ ಅಂಗುಲ ಹೆಚ್ಚಿಸಿ ಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಭರತಖಂಡದಲ್ಲಿ ಸುಮೇರಿಯ ರೀತಿಯ (Plano-Convex) ಇಟ್ಟಿಗೆಗಳು ಕಂಡುಬರುವದಿಲ್ಲ. ಸಾಮಾನ್ಯ ಗೃಹಗಳಿಗೆ ಕಲಸಿದ ಮಣ್ಣನ್ನೇ ಗಾರೆಯಂತೆ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು

ನಯವಾಗಿ ಕಡೆದು ಗಾರೆಯಿಲ್ಲದೆಯೇ ಶಾಶ್ವತವಾಗಿರುವಂತೆ ಜೋಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಆದರೂ ಗಾರೆಮಾಡುವ ವಿಧಾನವನ್ನೂ ಅರಿತಿದ್ದರು. ವರಾಹ ಮಿಹಿರನು ವಜ್ರಲೇಪವೆಂಬ “ ಸಿಮೆಂಟ್ ” ಮಾಡುವ ರೀತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿರುವನು. ಇದರಿಂದ ಶಿಲಾಮೂರ್ತಿಗಳ ಭಿನ್ನವಾದ ಅಂಗಗಳನ್ನೂ ಭದ್ರವಾಗಿ ಜೋಡಿಸಬಹುದು.

ಸ್ತಂಭಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣಾನುಸಾರ ಬ್ರಹ್ಮಕಾಂತ, ವಿಷ್ಣುಕಾಂತ, ರುದ್ರಕಾಂತ, ಶಿವಕಾಂತ, ಸ್ಯಂದಕಾಂತಗಳೆಂದು ಐದು ವಿಧ. ಮೊದಮೊದಲು ಮರದ ತೊಲೆಗಳನ್ನೇ ಗಿದ್ದಲು ಹಿಡಿಯದಂತೆ ಕುಂಭಗಳಲ್ಲಿಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಕಲ್ಲು ಉಪಯೋಗಕ್ಕೆ ಬಂದಮೇಲೂ ಕಂಬಗಳಿಗೆ ಅದೇ ಆಕಾರವು ಉಳಿಯಿತು. ಮೇಲ್ಭಾಗವೇ ಆಕಾರವನ್ನು ಸುಸರಿಸಿ ನಾಗರ, ದ್ರಾವಿಡ, ವೇಸರಗಳೆಂಬ ರೀತಿಗಳಾದವು. ಕಟ್ಟಡದ ಮೇಲ್ಭಾಗವನ್ನು ಶಿಖರ, ಶಿಖಾ, ಶಿಖಾಂತ, ಶಿಖಾಮಣಿ ಎಂದು ವಿಭಜಿಸಿ, ಮೂಲದಿಂದ ಶಿಖರದ ವರೆಗೂ ಚತುರಸ್ತ್ರವಾಗಿರುವದು ನಾಗರರೀತಿ; ಷಡಸ್ತ್ರ ಅಥವಾ ಅಷ್ಟಾಸ್ತ್ರವಾದುದು ದ್ರಾವಿಡ, ವೃತ್ತಾಕಾರವಾದುದು ವೇಸರ.²⁸ ವಿಮಾನವು ನಾಗರರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಚತುರಸ್ತ್ರಾಕಾರವಾಗಿರುವದು. ಕರ್ಣಾಟಕದಲ್ಲಿ ಮಹಾಕೂಟದ ಮುಕುಟೇಶ್ವರ, ಐಹೊಳೆಯ ಮೇಗುತಿ, ಬಾದಾಮಿಯ ಮಾಳಗಿತ್ತಿ ಶಿವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಶಿಖರವು ಅಷ್ಟಕೋಣಾಕಾರವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಪಟ್ಟದ ಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಚತುರಸ್ತ್ರಾಕಾರವಾಗಿದೆ. ವೇಸರದಲ್ಲಿ ಕಂಠದಿಂದ ಕೊನೆಯ ವರೆಗೂ ವೃತ್ತಾಕಾರವಾದ ವಿಮಾನವಿರುವದು. ಶಿಖರವು ಅಮಲಕದಂತಿರುವದು. ಚಾಳುಕ್ಯರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಕುಕ್ಕನೂರು ದೇವಾಲಯವನ್ನು ವೇಸರರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿದೆ. ದ್ರಾವಿಡರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಮಾನವು

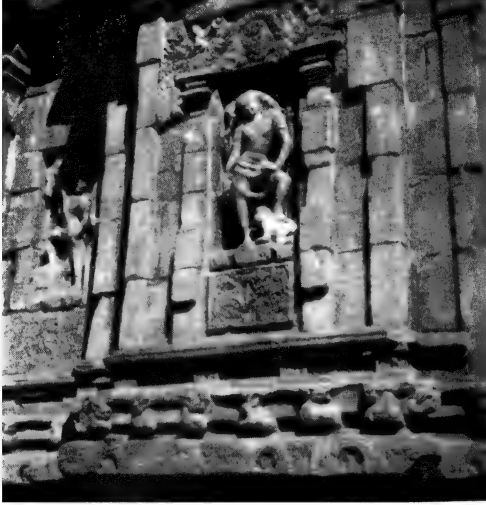
²⁸ ಮೂಲಾದಾಶಿಖರಂ ಯುಗಾಶ್ರರಚಿತಂಗೇಹಂ ಸ್ಥೈತನಾಗರಮ್ | ಮೂಲಾದಾಶಿಖರತ್ರಯಂ ಷಡುರುಗ್ರಾಶೋದ್ಧೇದಿತಂ ದ್ರಾವಿಡಮ್ | ಮೂಲಾದ್ವ್ಯಾಗತೋಽಥವಾ ಪರಿಲಸದ್ವೃತ್ತಾತ್ಕಂಪೇಸರಮ್ | ತೇಷ್ವೇಕಂ ಪೃಥಗಾತ್ಮಲಕ್ಷ್ಯಸು ವಿದಧ್ಯಾದಾತ್ಮನಃ ಸಮ್ಮತಮ್ ||—ಶಿಲ್ಪರತ್ನ. ಮೂಲಾದಿಸ್ತೂಪಪರ್ಯಂತಂ ವೇದಾಶ್ರಂಚಾಯತಶ್ರಕಮ್ | ದ್ವೈಶ್ರಂ ವೃತ್ತಾಕೃತಿಸ್ವಾಧಗ್ರೀವಾದಿಶಿಖರಾಕೃತಿಃ | ಸ್ತೂಪಿಕಾತ್ರಯಸಂಯುಕ್ತಂ ದ್ವಯಂವಾ ಚೈಕಮೇವನಾ | ಚತುರಸ್ತ್ರಾಕೃತಿಃ ಯತ್ತು ನಾಗರಂ ತತ್ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಮ್ || ಮೂಲಾಗ್ರಂ ವೃತ್ತಮಾಕಾರಂ ತದ್ವೃತ್ತಾಯತಮೇವನಾ | ಗ್ರೀವಾದಿ ಸ್ತೂಪಪರ್ಯಂತಂ ಯುಕ್ತ್ವಾಸ್ವಾಧಯುಗಾಶ್ರಕಮ್ || ವೃತ್ತಸ್ಯಾಗ್ರೇ ದ್ವೈಶ್ರಕಂಠದ್ವೇಸರನಾಮಕಂಭವೇತ್ || ಮೂಲಾಗ್ರಸ್ತೂಪಪರ್ಯಂತಂ ಚಾಷ್ಟಾಶ್ರಕಂವಾಷಡಶ್ರಕಮ್ | ಪೂರ್ವವ ಚೋರ್ಧ್ವದೇಶಂ ಸ್ಯಾದ್ ದ್ರಾವಿಡಂ ಪರಿಕೀರ್ತಿತಮ್ | ಸಮಾಶ್ರಕಶಿಖಾಯುಕ್ತಂ ಚಾಯಾಮೇ ತಚ್ಚಿಖಾತ್ರಯಮ್ ||—ಮಾನಸಾರ. ಅ. ೧೮.

ಆರು ಅಥವಾ ಎಂಟು ಮೂಲೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಪಲ್ಲವರ ದೇವಾಲಯಗಳು ಈ ರೀತಿಗೆ ಉದಾಹರಣೆಗಳು.

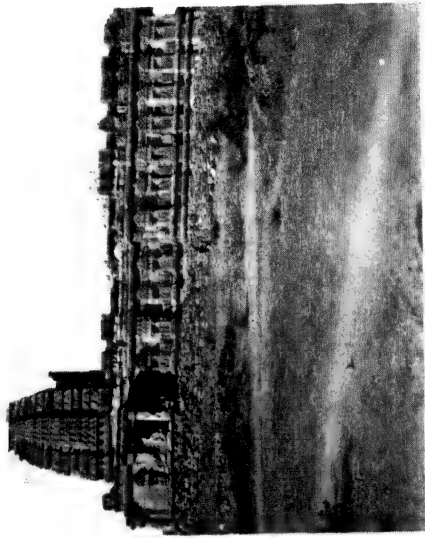
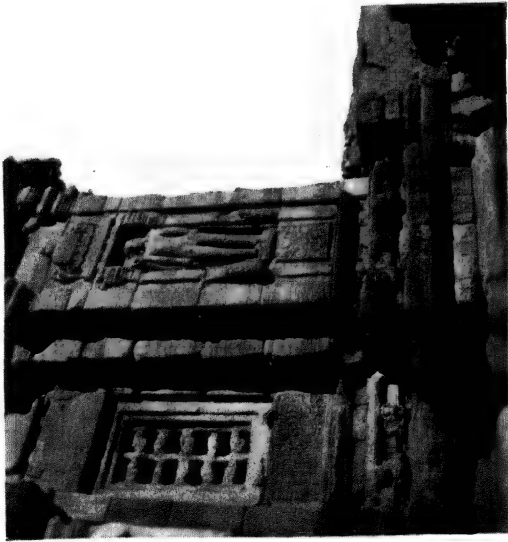
ಅನೇಕ ಅಂತಸ್ತುಗಳುಳ್ಳ ಗೃಹಗಳು ಪಾಂಚಾಲ, ದ್ರಾವಿಡ, ಮಧ್ಯಕಾನ್ತ, ಕಳಿಂಗಕಾನ್ತ, ವಿರಾಟ, ಕೇರಳ, ಸ್ಕೂರ್ಪಕ ಎಂಬ ವಿಧವಾಗಿರುವವು. ಅಥವಾ ತಲವಿನ್ಯಾಸವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಅರಮನೆಗಳೂ ದೇವಾಲಯಗಳೂ ದಂಡಕ, ಸ್ತಸ್ತಿಕ, ಮೌಲಿಕ, ಚತುರ್ಮುಖ, ಸರ್ವತೋಭದ್ರ, ವರ್ಧಮಾನವೆಂದು ಆರುವಿಧ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಭೇದಗಳಿವೆ, ಅರಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಚಕ್ರವರ್ತಿ, ಮಹಾರಾಜ (ಅಧಿರಾಜ), ಮಹೇಂದ್ರ (ನರೇಂದ್ರ), ಪಾರ್ಷ್ವಿಕ, ಪಟ್ಟಧರ, ಮಣ್ಣಲೇಶ, ಪಟ್ಟಭಾಕ, ಪ್ರಾಹರಿಕ, (?) ಅಸ್ತಗ್ರಾಹಿ ಎಂಬವರಿಗೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವಿಧಗಳಿವೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಮಾನಸಾರದಲ್ಲಿ ನಾಟಕಶಾಲೆ, ರಥ, ಪರ್ಯಂಕ, ಸಿಂಹಾಸನ, ತೋರಣ, ಕಿರೀಟಪ್ರಭೇದ (ಜಟಾ, ಮೌಳಿ, ಕಿರೀಟ, ಕರಣ್ಣ, ಶಿರಸ್ತಕ, ಕುನ್ತಲಕೇಶಬದ್ಧ, ಧಮ್ಮಿಲ್ಲ, ಅಲಕ, ಚೂಡಾ, ಮುಕುಟ, ಪತ್ರ ಪಟ್ಟ, ಪುಷ್ಪಪಟ್ಟ, ರತ್ನ ಪಟ್ಟಗಳೆಂಬುವು), ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ರೀತಿಯೂ ನಿರೂಪಿತವಾಗಿದೆ.

ವೇದಯುಗದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಗಳಿಗಾಗಿ “ಪ್ರಾಚೀನವಂತ”ಗಳೆಂಬ ಶಾಲೆಗಳನ್ನು ವೇದಿಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟಿಗೆ, ಮರ, ಬೊಂಬುಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಹರಪ್ಪ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ನಗರನಿರ್ಮಾಣರೀತಿ, ಅಂತಸ್ತಿನ ಮನೆ, ನಿರ್ಮಲೀ ಕರಣವ್ಯವಸ್ಥೆ, ರಸ್ತೆ, ಸಾಮೂಹಿಕ ಸ್ನಾನಗೃಹ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪಶಾಸ್ತ್ರವು ಎಷ್ಟು ಬೆಳೆದಿದ್ದಿತೆಂದು ಕಂಡುಬರುವದು. ಕೌಟಿಲ್ಯನ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಅರಮನೆ, ದುರ್ಗ, ನಗರ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವ ವಿಧಾನವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮೆಗಾಸ್ತನೀಸನು ಮೌರ್ಯರಾಜಧಾನಿಯಾದ ಪಾಟಲಿಪುತ್ರವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿರುವನು. ತಕ್ಷಶಿಲಾ, ಕೌಶಾಂಬಿ, ಕಾಶಿ, ಸಾಕೇಶ, ಮಾಯಾಪುರೀ, ಉಜ್ಜಯಿನೀ, ಕಾಂಚೀ, ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಚೀನ ನಗರಗಳಲ್ಲಿ ಭಾರತೀಯರ ನಗರ ನಿರ್ಮಾಣಪದ್ಧತಿ (Town Planning) ಯನ್ನು ನೋಡಬಹುದು.

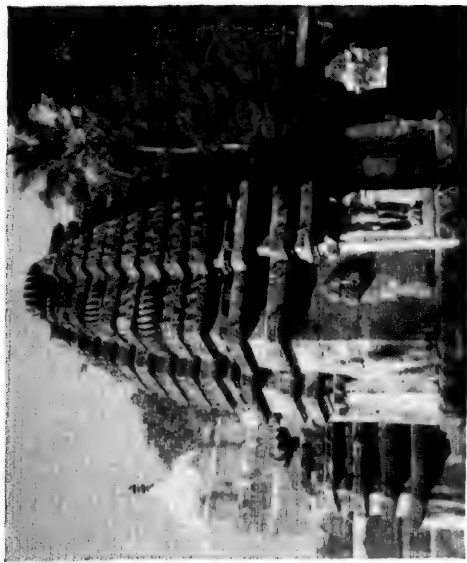
ವೇದಯುಗದಲ್ಲಿ ಬೇರೆಬೇರೆ ಯಜ್ಞಗಳಿಗೆ ವಿವಿಧ ರೂಪದ ವೇದಿಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಇಟ್ಟಿಗೆಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಚಯನ, ಸ್ತೂಪ, ಚಿತಿ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿತು. ಸ್ತೂಪವು ಕೇಶಬಂಧನದ ಆಕಾರವಾಗಿದ್ದಿತು (ವಿಷ್ಣೋಃ ಸ್ತೂಪೋಽಸಿ-ತ್ಯೈ. ಸಂ), ತೈತ್ತಿರೀಯ ಸಂಹಿತೆ (V-೪-೧೧) ಮತ್ತು ಶುಲ್ಬ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಶೈಲನ, ಕಂಕ, ಅಲಜ, ಪ್ರಉಗ, ಉಭಯತಃಪ್ರಉಗ

ಪಾಪನಾಥ ದೇವಾಲಯ—ಪಟ್ಟದಕಲ್

ಪಾಪನಾಥ ದೇವಾಲಯ—ಪಟ್ಟದಕಲ್

ಪಾವನಾಥ ದೇವಾಲಯ—ಸಟ್ಟದಕಲ್

ರಥಚಕ್ರ, ದ್ರೋಣ, ಕೂರ್ಮ, ಸಮೂಹ್ಯ ಮುಂತಾದ ಚಿತಿಗಳ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ. ಈ ವೈದಿಕ ಸ್ತೋತ್ರ, ಚಿತಿಗಳಿಂದ ಜೈನಬೌದ್ಧರ ಸ್ತೋತ್ರ ಜೈತ್ಯಾಲಯಗಳು ಹುಟ್ಟಿದವು. ಯಾಜ್ಞಿಕರ ಮಹಾಶಾಲೆಗಳನ್ನೂ ವಾನಪ್ರಸ್ಥರ ಆಶ್ರಮಗಳನ್ನೂ ಅನುಸರಿಸಿ ಸಂಘಾರಾಮಗಳಾದವು. ಹೀಗೆ “ಬೌದ್ಧ ಶಿಲ್ಪ”ವೆಂದು ಕೆಲವರು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿರುವ ಕಟ್ಟಡಗಳಿಗೆ ವೇದಗಳೇ ಮೂಲ.

ಮೊದಮೊದಲು ಕಟ್ಟಡಗಳಿಗೆ ಮರವನ್ನೇ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಗಂಗಾಯಮುನಾ ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲು ಹೆಚ್ಚಾಗಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಮಣ್ಣು ಮರದಿಂದ ಮಾಡಿದ್ದ ಹಳೆಯ ಕಟ್ಟಡಗಳು ನಶಿಸಿಹೋಗಿವೆ. ರಾಜಗೃಹಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿರುವ “ಜರಾಸಂಧ್ ಕಾ ಬೈಠಕ್” ಎಂಬ ಗುಹಾಲಯವು ಮೌರ್ಯರ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನದು. ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೪ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಿಂದೀಚೆಗೆ ಶಿಲಾಗೃಹಗಳು ಹೆಚ್ಚಾದವು. ಅಶೋಕನ ಶಿಲಾಸ್ತಂಭಗಳು ಅದ್ಭುತ ಕೌಶಲ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸುವವು. ಇವುಗಳು ಪರ್ಷಿಯ ಕಂಭಗಳ ಅನುಕರಣೆಯೆಂದು ಕೆಲವರು ಊಹಿಸುವರು. ಬುದ್ಧನ ಅವಶೇಷಗಳನ್ನಿಡಲು ಸ್ತೋಪಗಳು ನಿರ್ಮಿತವಾದವು. ಇವು ಮೊದಲು ವೃತ್ತಾಕಾರವಾಗಿದ್ದು ಮೇಲ್ಗಡೆಗಳ, ಜೂಡಾಮಣಿ, ಯಷ್ಟಿ, ಛತ್ರಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿವೆ. ಭಿಲ್ಲ, ಸಾಂಚಿ, ಶತಧಾರಾ, ಆನ್ದೇರಿ, ಸಾರ್ನಾಥ್ ಬುದ್ಧಗಯ, ಅಮರಾವತಿ, ಘಂಟಶಾಲ, ಜಗ್ಗಯ್ಯಪೇಟೆ, ಮಾಣಿಕ್ಯಾಲ ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತೋಪಗಳು ಪ್ರಾಚೀನ ರೀತಿಯಲ್ಲಿವೆ. ಅನಂತರ ಸ್ತೋಪಗಳ ಸುತ್ತಲೂ ಬೇಲಿ, ಮಹಾದ್ವಾರ, ತೋರಣಗಳು ನಿರ್ಮಿತವಾದವು (ಉದಾ.—ಬಾರ್ಹುತ್, ಸಾಂಚಿ, ಮಧುರ, ಅಮರಾವತಿ).

ಜೈತ್ಯಾಲಯಗಳ ಪ್ರಾಚೀನ ಸ್ಥಿತಿಯು ತೇರ್, ಜೇಜುರ್, ಲೋಮಶ ಋಷಿಗುಹೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವದು. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಮರಗೆಲಸದ ಪ್ರಭಾವವು ಕಂಡುಬರುವದು. ಅಜಂತ, ಕಾರ್ಲಿ, ನಾಸಿಕ್, ಕನ್ಹೇರಿ, ಎಲ್ಲೋರ ಗುಹಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಂಭಾಗವು ಅಂಡಾಕಾರವಾಗಿದ್ದು ಬುದ್ಧವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಸ್ತೋಪವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತದೆ. ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸ್ತಂಭಗಳು ಶಾಲೆಯನ್ನು ಅಂಕಣಗಳಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸುವವು. ದ್ವಾರದಮೇಲೆ ಬೆಳಕಿಗಾಗಿ ಲಾಳದಾಕಾರವಾದ ಗವಾಕ್ಷವಿರುವದು. ಧಾತುಗರ್ಭ (ದಾಗಬ), ಸ್ತಂಭ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಕೆತ್ತನೆ ಕೆಲಸದಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಿರುವರು. ಭಿಕ್ಷುಗಳ ನಿವಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಸಂಘಾರಾಮಗಳೂ ವಿಹಾರಗಳೂ ಉಂಟಾದವು. ಅಜಂತ, ಭಾಜಾ, ಬಾಗ್, ಕನ್ಹೇರಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಬೌದ್ಧ ವಿಹಾರಗಳಿದ್ದವು.

ಬೌದ್ಧರಲ್ಲದೆ ಆಜೀವಿಕರೂ ಜೈನರೂ ಜೈತ್ಯಾಲಯ, ಆರಾಮ, ಗುಹೆ

ಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದರು. ಒರಿಸ್ಸ ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ ಉದಯಗಿರಿ ಖಂಡಗಿರಿ ಗುಹೆಗಳಲ್ಲಿ ಹಾತಿಗುಂಫ, ರಾಣಿಗುಂಫ ಎಂಬವು ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೧ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿತವಾದುವು. ಮೌರ್ಯರು ಆಜೀವಿಕರಿಗಾಗಿ ಬರಾಬರ ನಾಗಾರ್ಜುನಿ (ಗಯಾ ಡಿಸ್ಟ್ರಿಕ್ಟ್) ಪರ್ವತಗಳಲ್ಲಿ ಗುಹೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸಿದರು. ದಕ್ಷಿಣ ದೇಶದಲ್ಲಿಯೂ ತಿರುಚಿನಾಪಲ್ಲಿ, ವಲ್ಲಿಮಲೈ, ಸಿತ್ತನ್ನಾ ವಾಶಲ್, ಶ್ರವಣಬೆಳಗೊಳ ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಜೈನರ ಗುಹಾಲಯಗಳಿದ್ದವು.

ಗುಹಾಲಯಗಳನ್ನು ನುಸರಿಸಿ ಪಲ್ಲವ ಚಾಳುಕ್ಯ ರೀತಿಯು ಹುಟ್ಟಿತು. ಐಹೊಳೆದೇವಾಲಯದ ತಲವಿನ್ಯಾಸವು ಜೈತ್ರೀರೀತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುವದು. ಬರುತ್ತಾ ಅಂಡಾಕಾರದ ಹಿಂಭಾಗವು ಪಟ್ಟದಕಲ್ಲಿನ ಪಾಪನಾಥ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿದ್ದಂತೆ ಚತುರಸ್ತ್ರಾಕಾರವಾಯಿತು. ವಿಮಾನವು ಮೆಟ್ಟುಮೆಟ್ಟಾಗಿ ಬೆಳೆಯಿತು. ಕಾಲಕ್ರಮೇಣ ಗರ್ಭಗೃಹ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಸುಕನಾಸಿ, ಮುಖಮಂಡಪ, ಮಹಾದ್ವಾರ, ಗೋಪುರ, ಪಾಕಶಾಲೆ, ಯಜ್ಞಶಾಲೆ, ಭಂಡಾರ, ಕಲ್ಯಾಣಿ, ಪ್ರಾಕಾರಗಳು ಸೇರಿ ದೇವಾಲಯವು ವಿಸ್ತಾರವಾಯಿತು. ಎಲಿಫೆಂಟ್ (ಘಾರಾವುರಿ), ಬಾದಾಮಿ, ಮಹಾಬಲಿಪುರ, ಎಲ್ಲೋರ (ವೇಳೂರ) ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿದರೆ ಚಾಳುಕ್ಯಶಿಲ್ಪಿಗಳು ಮೊದಲು ಚಲಮೂರ್ತಿ ಅಥವಾ ಉತ್ಸವ ಎಗ್ರಹಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದು ಮಂಡಪವನ್ನು ಅದಕ್ಕೆ ಮೂರುಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಧಮಂಡಪಗಳನ್ನೂ ಹಿಂಬಾಗದಲ್ಲಿ ಮೂಲವಿಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಗರ್ಭಗುಡಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದರೆಂದೂ, ಅನಂತರ ಚತುರಸ್ತ್ರವಿನ್ಯಾಸವನ್ನು ನುಸರಿಸಿ ಕೋಣಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತಂಭಗಳನ್ನು ನಟ್ಟು ಸುತ್ತಲೂ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆಗಾಗಿ ಅಂಕಣಗಳನ್ನೂ ಅವಶ್ಯಕವಾದಂತೆ ಪ್ರಾಕಾರಗಳನ್ನೂ ಕಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಊಹಿಸಬಹುದು.

ಚಾಳುಕ್ಯರೀತಿಯ ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟ ರೂಪವು ಮೈಸೂರು ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ ಹೊಯ್ಸಳ ರೀತಿಯೆನಿಸಿಕೊಂಡಿತು. ಇದರಲ್ಲಿ ಏಕಕೂಟ, ತ್ರಿಕೂಟ, ಚತುಷ್ಕೂಟ, ಪಂಚಕೂಟ ಮತ್ತು ಅವಳಿ (Twin) ದೇವಾಲಯಗಳಿವೆ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಸಕ್ಷ ಪ್ರಾಕಾರದ ತಲವಿನ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ನುಸಾರವಾಗಿ ಜಗಲಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಅದರ ಮೇಲೆ ದೇವಾಲಯವಿರುವದು. ಹೊಯ್ಸಳ ಚಾಳುಕ್ಯರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಗೋಪುರಗಳಿಗೆ ಅಷ್ಟು ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಯಿಲ್ಲ. ಶಿಲ್ಪಿಯ ಕೌಶಲ್ಯವು ಕೆತ್ತನೆ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿಯೂ, ನೆರಳು ಬೆಳಕು ತೋರಿಸುವದರಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡುಬರುವದು.

ದ್ರಾವಿಡ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತೀರ್ಣ ಹೆಚ್ಚು. ಕಂಚಿ, ತಂಜಾವೂರು, ಶ್ರೀರಂಗ, ಮಧುರೈ, ಜಮ್ಮುಕೇಶ್ವರ, ರಾಮೇಶ್ವರ ಮುಂತಾದ ದೇವಾಲಯಗಳು ಪ್ರತಿಯೊಂದೂ ಒಂದು ಪಟ್ಟಣದಂತೆ ಇದೆ. ಶ್ರೀರಂಗ

ದ್ವೀಪವೆಲ್ಲ ದೇವಾಲಯವೇ ಆಗಿದೆ. ಸಹಸ್ರಸ್ತಂಭ ಮಣ್ಣುಪಗಳು, ಕೋಟಿ, ಯಂತಹ ಪ್ರಾಕಾರಗಳು, ೧೯೦-೨೦೦ ಅಡಿ ಎತ್ತರವಿರುವ ಗೋಪುರಗಳು ೧೫-೨೦ ಎಕರೆ ವಿಸ್ತಾರವುಳ್ಳ ಅಂಗಳಗಳು, ಕಲ್ಯಾಣಿಗಳು ಕಂಡುಬರುವವು. ಹೊಯ್ಸಳ ಶಿಲ್ಪಿಗಳು ಬಳಸದಕಲ್ಲನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವರು. ದ್ರಾವಿಡ ಶಿಲ್ಪಕ್ಕೆ “ಗ್ರಾನೈಟ್” ಕಲ್ಲನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವರು.

ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ನಾಚ್ಚಾಗಂಜ್ ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಗುಪ್ತ-ವಾಕಾ ಟಕರ ಕಾಲದ ಕೆಲವು ದೇವಾಲಯಗಳಿವೆ. ಗುಪ್ತಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಅನಂತರ ಕಳಿಂಗ, ವಂಗ, ಮಗಧ, ಮಾಳವ, ಕಾಶ್ಮೀರ, ಗುಜರಾತ ದೇಶಗಳ ವಾಸ್ತು ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ವೈಶ್ಯಾಸಗಳು ಕಂಡುಬರುವವು. ಕರ್ಣಾಟಕದ ಚಾಳುಕ್ಯರೀತಿಯು ಪಶ್ಚಿಮದಲ್ಲಿ ಗಿರಿನಾರ್ (ಆಬು) ಧಾರಾನಗರಗಳಿಂದ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಗೌಹತಿ (ಆಸ್ಸಾಂ) ವರೆಗೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿದ್ದಿತು. ಪರಮಾರ, ಶೋಳಂಕಿ, ರಾಶೋರ್, ಚಾಣ್ಡೇಲ ಮುಂತಾದ ರಾಜಪುತ್ರವಂಶದವರು ಚಾಳುಕ್ಯರೀತಿಯನ್ನನುಸರಿಸಿ ಶ್ರೀಶಶಿಲೆಯಲ್ಲಿ ಶೈವ ಮತ್ತು ಜೈನ ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ಅದ್ಭುತ ಕೌಶಲ್ಯ ತೋರಿಸುವಂತೆ ಕಟ್ಟಿಸಿದರು.

ಮುಸ್ಲಿಮರು ಭರತಖಂಡದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿದ ಮೇಲೆ ಹಿಂದೂ ಶಿಲ್ಪಿಗಳ ಸಹಾಯ ದಿಂದ ಮೊದಮೊದಲು ಹಿಂದೂದೇವಾಲಯಗಳ ವಸ್ತುಗಳನ್ನೇ ಉಪಯೋಗಿಸಿ ಮಸೀದಿ, ಸಮಾಧಿ, ಚಕ್ರಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದರು. ಈಜಿಪ್ಟ್, ಸ್ಪೈನ್ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಮುಸ್ಲಿಮರ “ಸಾರಸೆನಿಕ್” ರೀತಿಯು ಇಂಡಿಯ, ಪರ್ಷಿಯ, ಮಧ್ಯ ಏಷ್ಯಾವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪವನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಿದೆಯೆಂದೂ ಹಿಂದೂಗಳೇ ಮುಸ್ಲಿಮರಿಗೆ ವಾಸ್ತುಕಲೆಯನ್ನು ಕಲಿಸಿದರೆಂದು ಹಾವೆಲ್ ಹೇಳಿರುವನು.²⁴ ಕುತ್ಬುದ್ದೀನನು ೨೭ ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ ಆ ಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಡಿಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿ “ಕುವ್ವಾ ತ್ತುಲ್ ಇಸ್ಲಾಮ್” ಎಂಬ ಮಸೀದಿಯನ್ನು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೯೮ ರಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದನು. ಬಹುಶಃ ಇವನೇ ಆರಂಭಿಸಿದ ಕುತ್ಬುದ್ದೀನಾರ್ ಎಂಬ ಗೋಪುರವನ್ನು ಇಲ್‌ತತ್ತ್ವಿಷನು ಪೂರ್ತಿಮಾಡಿದನು. ಇದು ೨೩೮ ಅಡಿ ಎತ್ತರವಿದೆ. ಇಲ್‌ತತ್ತ್ವಿಷನು ಒಂದು ಜೈನ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯವನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ ಆದ್ಮೀರಿನಲ್ಲಿ ಮಸೀದಿಯನ್ನೂ ಕಟ್ಟಿಸಿದನು. ಕುತ್ಬುದ್ದೀನನ ಮಸೀದಿಗೆ ಅಲಾವುದ್ದೀನ್ ಖಿಲ್ಜಿಯು ಅಲಾಯ್ ದರ್ವಾಜಾ ಎಂಬ ಮಹಾದ್ವಾರವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನು. ಗುಜರಾತ್, ಜಾನ್ಪುರ್, ಬಂಗಾಳ, ಪ್ರಾಂತ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ೧೪ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ಮಸೀದಿಗಳು ನಿರ್ಮಿತವಾದವು. ಹದಿನೈದನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ಖೈರೂದ್ದೀನ್

²⁴ Havell : Indian Architecture, p. 10.

ಸಮಾಧಿಗಳು, ಡಿಲ್ಲಿಯ ಮೋತಿಕಾಮಸ್ವೀದ್, ಜಾನ್ಸುರದ ಮಸೀದಿ, ಲಾಲ್ ದರ್ವಾಜಾ, ಬಂಗಾಳದಲ್ಲಿ ಫಿರೋಸ್ ಷಾಹ್‌ಮಿನಾರ್, ಏಕ್‌ಲಖೀ ಮಸೀದಿ, ಸೋನ್‌ಮಸೀದಿ, ಮಾಂಡುವಿನಲ್ಲಿ ಜಾಮಿಮಸೀದಿ ಮುಂತಾದ ಕಟ್ಟಡಗಳಾದವು.

ಮೊಘಲರ ಡಿಲ್ಲಿ, ಆಗ್ರಾ, ಲಾಹೋರ್, ಲಕ್ನೋ, ಫತ್ತೇಪುರ್ ಸಿಕ್ರಿ, ಅಲ್ಹಾಬಾದ್ ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯುತ್ತಮ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಡಗಳಾದವು. ಷೇರ್‌ಷಾಹನು ಇಸಾಖಾನ್ ಮಸೀದಿ, ಜಮಾ ಮಸೀದಿ, ಮತ್ತು ತನ್ನ ಸಮಾಧಿಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನು. ಅಕ್ಬರನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಹುಮಾಯೂನನ ಸಮಾಧಿಯೇ ತಾಜ್‌ಮಹಲಿಗೆ ಆದರ್ಶ. ಅಕ್ಬರನು ಫತ್ತೇಪುರ್ ಸಿಕ್ರಿಯನ್ನು ದೊಡ್ಡದಾಗಿ, ಕಟ್ಟಿಸಲು ಆರಂಭಿಸಿ ಜಾಮಿಮಸೀದಿ, ಬುಲಂದ್‌ದರ್ವಾಜಾ, ದೀವಾನ್-ಇ-ಅಮ್, ದೀವಾನ್-ಇ-ಖಾಸ್ ಎಂಬುವನ್ನೂ, ಸಿಕಾಂದ್ರದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಸಮಾಧಿಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನು. ಜಹಾಂಗೀರನು ಲಾಹೋರಿನಲ್ಲೇ ಹೆಚ್ಚುಕಾಲ ಕಳೆಯುತ್ತಿದ್ದು ಅಲ್ಲಿ ಮೋತೀಮಸೀದಿಯನ್ನು ಷಾಹದಾರ ಎಂಬ ಉದ್ಯಾನವನ್ನೂ, ಉದಯಪುರ, ಶ್ರೀನಗರ, ಫತ್ತೇಪುರ್ ಸಿಕ್ರಿಗಳಲ್ಲಿ ಉದ್ಯಾನಗಳನ್ನೂ ನಿರ್ಮಿಸಿದನು. ಷಾಹ್‌ಜಹಾನನ ಕಾಲವು ಮೊಘಲ್ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪದ ಸುವರ್ಣಯುಗ. ತನ್ನ ರಾಣಿಯಾದ ಮುಮ್ತಾಜ್ ಮಹಲ್‌ನ ಜ್ಞಾಪಕಾರ್ಥವಾಗಿ ಆಗ್ರಾದಲ್ಲಿ ಭಾರತೀಯ ಶಿಲ್ಪಿಗಳಿಂದಲೇ ತಾಜಮಹಲನ್ನು (ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೬೩೧-೫೩) ನಿರ್ಮಿಸಿದನು. ಹುಮಾಯೂನನ ಸಮಾಧಿಯಂತೆ ಇದೂ ೨೨ ಅಡಿ ಎತ್ತರ ೩೧೩ ಅಡಿ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಜಗಲಿಯ ಮೇಲೆ ನಿರ್ಮಿತವಾಗಿದೆ. ಎಲ್ಲಭಾಗಗಳನ್ನೂ ಅಮೃತಶಿಲೆಯಿಂದಲೇ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಬೆಳದಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಆಲೌಕಿಕ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ಬೀರುವದು. ಇಂತಹ ಅದ್ಭುತ ಕೌಶಲ್ಯವು ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿಲ್ಲೂ ಕಂಡುಬರುವದಿಲ್ಲ. ಷಾಹ್‌ಜಾನನು ಆಗ್ರಾ, ಲಾಹೋರ್, ಡಿಲ್ಲಿಗಳಲ್ಲಿ ಇತರ ಕಟ್ಟಡಗಳನ್ನೂ ಮಾಡಿಸಿರುವನು.

ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಗೋಲ್ಕೊಂಡ, ಬಿಜಾಪುರ ಸುಲ್ತಾನರು ಬೋ (ಗೋ)ಳ್ ಗುಂಬಸ್ತ್, ಇಬ್ರಹೀಂ ರೋಸ್, ಜಾಮಿ ಮಸೀದಿ, ಮಹ್ತರ್‌ಮಹಲ್, ಗಗನ್ ಮಹಲ್, ಸಾತ್ ಮಂಸಿಲ್ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದರು. ಅವರಂಗಾಬಾದಿನ ಮಸೀದಿ ಮತ್ತು ಸಮಾಧಿ, ಹೈದರಾಬಾದಿನ ಚಾರ್‌ಮಿನಾರ್, ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣದ ಗೋರಿಗಳು ಮೊಘಲ್ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ ರೀತಿಯ ಕ್ಷೀಣದಶೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುವವು. ಹತ್ತೊಂಬತ್ತನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ಶಿಲ್ಪಕಲೆಯೇ ಅದೃಶ್ಯವಾಯಿತೆಂದರೆ ಅತಿಶಯೋಕ್ತಿಯಲ್ಲ. ಕೇವಲ ಉಪಯೋಗದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೇ

ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ಪಾರ್ವಾತ್ಯ ರೀತಿಗಳನ್ನು ಕಲಸುಮೆಲಸು ಮಾಡಿ ಸರ್ಕಾರದ ಕಟ್ಟಡಗಳು ನಿರ್ಮಿತವಾದವು. ಡಿಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿ ಸರ್ ಎಡ್ವರ್ಡ್ ಲೂಯೆಬ್ಸ್ ಎಂಬ ಶಿಲ್ಪಿಯು ಚಕ್ರವರ್ತಿಪ್ರತಿನಿಧಿಗಾಗಿ ಹೊಸರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಆರಮನೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣಮಾಡಲು ಯತ್ನಿಸಿದನು. ಆದರೆ ಕಲಾದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಭಾರತೀಯರಿಗೆ ವಿಜಾತೀಯವಾಗಿ ಕಂಡುಬರುವದು. ಈಚೆಗೆ ಸ್ವದೇಶೀಯವಾದ ಒಂದು ಹೊಸ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪರೀತಿಯನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಲು ಪ್ರಯತ್ನಗಳಾಗುತ್ತಿವೆ.

ತಕ್ಷಣ—ಮೂರ್ತಿಲಕ್ಷಣ : ಭಾರತೀಯ ತಕ್ಷಣದ ಮುಖ್ಯಲಕ್ಷಣಗಳು ಈಜಿಪ್ಟ್, ಗ್ರೀಸ್ ಮತ್ತು ಆಧುನಿಕ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯರೀತಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನವಾಗಿವೆ. ಸತ್ತಾರೂಪವಾದ ವಾಸ್ತು ವಿಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಈಜಿಪ್ಟಿಯನ್ನರು ಶುದ್ಧರೇಖೆಯ ಸ್ಥಿರೀಕರಣಕ್ಕೂ ಗ್ರೀಕರು ಮಾನವದೇಹದ ಪ್ರಮಾಣ, ಸೌಷ್ಠವ, ಸೌಂದರ್ಯಗಳಿಗೂ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದರು. ಆದರೆ ಭರತಖಂಡದಲ್ಲಿ ಕಲಿನವಾದ ವಸ್ತುವಿನ ಪ್ರಸಾರಣೆಯಲ್ಲಿ ವೈವಿಧ್ಯವನ್ನು ರೇಖಾವಿನ್ಯಾಸದಿಂದ ಸೂಚಿಸಲಿಲ್ಲ. ವರ್ತನೆಯೇ ತಕ್ಷಣದ ಜೀವವೆಂದೂ ವಸ್ತುವು ಮೇಲಿನ ರೇಖೆಗಳಿಗೆ ಅಧೀನವಾಗದೆ ಅನಂತತ್ವವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವದೆಂದು ಭಾರತೀಯ ಶಿಲ್ಪಿಗಳು ಗಣಿಸಿದ್ದರು. ಆದುದರಿಂದ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿದ್ದಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ನಿಮ್ಮ, ಉನ್ನತ, ವೃತ್ತಚಿತ್ರಗಳೆಂಬ ಭೇದಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯವಿಲ್ಲ. ವಸ್ತು ಆಭರಣಗಳಿಂದಲೇ ನಿಮ್ಮೋನ್ನತ ಭಾಗಗಳು ಸೂಚಿತವಾಗುವವು. *ಚೈತನ್ಯಾಂಶದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಕೆಲವು ವಿಗ್ರಹಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ವಿಗ್ರಹದ ಯಾವ ಒಂದು ಭಾಗವೇ ಅತ್ಯಂತ ಮುಖ್ಯವೆಂದೂ ಭಾರತೀಯರು ಭಾವಿಸಿರಲಿಲ್ಲ. ಚಿತ್ರಫಲಕದಲ್ಲಿ ಉಪವಿಗ್ರಹಗಳ ಜೋಡಣೆಯು ಮುಖ್ಯ ವಿಗ್ರಹವನ್ನೇ ನಿರ್ದೇಶಿಸಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಎಲ್ಲಾ ಮೂರ್ತಿಗಳೂ ಚೈತನ್ಯಯುಕ್ತವಾಗಿ ಚಿತ್ರಫಲಕಕ್ಕೆ ಸಮಷ್ಟಿರೂಪವನ್ನು ಕೊಡುವವು. ಆನಂದಾಂಶದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯಶಿಲ್ಪಿಗಳು ರೂಪವು ಸಹಜತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಕೊನೆಗೊಳ್ಳುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸುವರು. ಆದರೆ ಭಾರತೀಯರು ವಿಗ್ರಹಕ್ಕೂ ಆಕಾಶ, ಕಾಲ, ದಿಕ್ಕುಗಳಿಗೂ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿ, ಮನುಷ್ಯನ ದೃಷ್ಟಿಯು ನೇತ್ರಗೋಳಕದಿಂದ ಹೊರಹೊರಟು ಬಾಹ್ಯವಸ್ತುವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವಾಗ ಬಾಹ್ಯಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಮಾಯೆಯ ವಿಕ್ಷೇಪ ಮತ್ತು ಆವರಣ ಶಕ್ತಿಪ್ರಭೇದಗಳ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಬಿಂಬ-ಪ್ರತಿಬಿಂಬ ನ್ಯಾಯದಂತೆ ಇಂದ್ರಿಯಗೋಚರವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವರು. ಆದುದರಿಂದ ಬಾಹ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಶಿಲ್ಪದ ಆನಂದಾಂಶವು ಉಪಾಸಕನ ಆತ್ಮಾನಂದಾಂಶದ ಪ್ರತಿಬಿಂಬವಾಗಿರುವದು.²⁵ ಇಂತಹ ದೃಗ್-ದೃಶ್ಯ

ವಿವೇಕದಿಂದ ವಿಕಾರ, ವಿರೂಪ, ಅವಲಕ್ಷಣ ಎಂದು ಅನಭಿಜ್ಞರಿಗೆ ತೋರಬಹುದಾದ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಭಾರತೀಯ ಶಿಲ್ಪಿಗಳು ಸತ್ಯ, ಚೈತನ್ಯ, ಆನಂದ, ಸೌಂದರ್ಯಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಲು ಶಕ್ತರಾದುದರಿಂದ ತತ್ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ಶಿಲ್ಪಕೃಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ನೈಜ, ನೈಸರ್ಗಿಕ ಗುಣವಿದೆ. ಕೇವಲ ಬಾಹ್ಯಪ್ರಕೃತಿಯ ಪ್ರತಿಕೃತಿಯು ಹೇಗೆ ಕಲಾದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನಿಶ್ಚಿಷ್ಟವೆಂದು ಗಣಿಸಿದೆಯೋ ಅಂತೆಯೇ ಶಿಲ್ಪವು ಆನ್ತರಿಕವಾದ ಹೃದಯ ಮರ್ಮಗಳನ್ನು ದೇಶ, ಕಾಲ, ವಸ್ತು, ನಾಮ, ರೂಪ ಮುಂತಾದ ಕಟ್ಟಿಗೆ ಒಳಗಾಗಿದ್ದರೂ ಸ್ಥಾಯೀಭಾವರೂಪವಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವ ಶಕ್ತಿಹೊಂದಿರುವದೇ ಉತ್ತಮ ಕಲೆಯ ಲಕ್ಷಣ. ಆದುದರಿಂದ ವೇದಯುಗದಿಂದಲೂ ಮಾನವನಿಗೂ ಬಾಹ್ಯ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೂ ಇರತಕ್ಕ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತೋರಿಸುವದೇ ಭಾರತೀಯ ಶಿಲ್ಪದ ಉದ್ದೇಶ. ಸಗುಣೋಪಾಸನೆ ಅಥವಾ ಪ್ರತೀಕೋಪಾಸನೆಯಲ್ಲಿ ಜೀವಾತ್ಮಕ್ಕೂ ಪರಮಾತ್ಮಕ್ಕೂ ಸಂಬಂಧಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಾಸಮಾಡುವಾಗ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಗಳಿಗನುಸಾರವಾಗಿ ಅಧಿಕಾರಭೇದವೂ ಉಂಟಾಗುವದು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಮೂರ್ತ್ಯುಪಾಸಕನ ಅನ್ನಮಯ (ದೇಹ), ಪ್ರಾಣಮಯ, ಮನೋಮಯ, ವಿಜ್ಞಾನಮಯ, ಆನಂದಮಯ ಕೋಶಗಳನ್ನು ಉತ್ತರೋತ್ತರ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವದಕ್ಕಾಗಿ ಭಾರತೀಯ ತತ್ಕ್ಷಣರೀತಿಗಳು ಏರ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಈ ತತ್ವವೇ ಭಾರತೀಯ ಶಿಲ್ಪರೀತಿಯ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ.

ವೇದಯುಗದಲ್ಲಿ ಮೂರ್ತಿಗಳನ್ನು ಮರ, ಕಲ್ಲು, ಲೋಹ, ಮೃತ್ತಿಕೆ, ರತ್ನಗಳಿಂದ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಎರಕಹೊಯ್ದು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು.²⁵ ಅರ್ಥವೇದದಲ್ಲಿ “ಕೃತ್ಯಾ” ಎಗ್ರಹಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ವಿಧಾನವು ಕಂಡುಬರುವುದು.

²⁵ ಆರಾಧಯಾಮಿ ಮಣಿಸನ್ನಿಭಮಾತ್ಮಲಿಂಗಂ | ಮಾಯಾಪುರೋಹದಯಪಂಕಜ ಸನ್ನಿವಿಷ್ಟಮ್ | ಶ್ರದ್ಧಾ ನದೀ ವಿಮಲಚಿತ್ತಜಲಾಭಿಷೇಕೈರ್ನಿತ್ಯಂ ಸಮಾಧಿಕುಸುಮೈರವುನರ್ಭವಾಯ || ಅಹಮೇಕೋಽವಶಿಷ್ಟೋಽಸ್ಮೀತ್ಯೇವಮಾವಾಹಯೇಚ್ಛಿಮಂ | . . . ಶ್ರವಣಂ ತಸ್ಯ ದೇವಸ್ಯ ಶ್ರೋತವ್ಯಾಭಾವಚಿಂತನಮ್ | ಮನನಂತಾತ್ಮಲಿಂಗಸ್ಯ ಮನವ್ಯಾಭಾವಚಿಂತನಮ್ | ಧ್ಯಾತವ್ಯಾಭಾವವಿಜ್ಞಾನಂ ನಿಧಿಧ್ಯಾಸನಮಾತ್ಮನಃ | ಸಮಸ್ತ ಭ್ರಾನ್ತಿವಿಕ್ಷೇಪರಾಹಿತ್ಯೇನಾತ್ಮನಿಷ್ಠತಾ | ಸಮಾಧಿರಾತ್ಮನೋನಾಮ ನಾನ್ಯಚ್ಛಿತ್ತಸ್ಯ ವಿಭ್ರಮಃ | ತತ್ತ್ವವಬ್ರಹ್ಮಣಿಸದಾ ಚಿತ್ತವಿಶ್ರಾಂತಿರಪ್ಯತೇ ||—ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ನಿರ್ಗುಣಮಾನಸಪೂಜಾ.

²⁶ ಋಗ್, VI, ೨೮-೬. ಅಶ್ರೀರಂ ಕೃಣುತ ಸುಪ್ರತೀಕಮ್ ೧; ಇಂದ್ರಸ್ತ ಕರ್ತಾ ಸ್ವಪಸ್ತಮೋಭೃತ್—ಋಗ್ IV, ೧೭-೪, ಸೂರ್ಯಾಂ ಸುಷಿರಮಿವ. ಋಗ್ VIII, ೬೯—೧೨; ಕಿಂಸಿದ್ವನಂ ಕಲಿಸವ್ಯಕ್ ಆಸ ಯತೋದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ನಿಷ್ಪತಕ್ಷುಃ ||—ಋಗ್ X, ೮೧-೪.

ಒಂದು ವೈದಿಕ ಸಮಾಧಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀವಿಗ್ರಹವು ಸಿಕ್ಕಿದೆ. ಹರಪ್ಪ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಮೂರ್ತಿರಚನೆಯು ಉತ್ತಮಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿದ್ದಿತು. ಮಾತೃದೇವತೆ, ಶಿವ-ಪಶುಪತಿ, ನಟರಾಜ, ದೇವದಾಸಿ, ಯೋಗಿ, ವೃಷಭ ಮುಂತಾದ ವಿಗ್ರಹಗಳೂ ಲಿಂಗ, ಯೋನಿ, ಶಾಲಗ್ರಾಮ ಇತ್ಯಾದಿಗಳೂ ತಕ್ಷಣ ಕಲಾಕೌಶಲ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸುವವು. ದೇವತಾಪರವಾದ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರ್ತ-ಅಮೂರ್ತ ರೂಪಗಳ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೇ. ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪಂಚಾಯತನ ವೂಚಿ ದೇವಾಲಯ ನಿರ್ಮಾಣ ಮುಂತಾದ ವಿಷಯಗಳಿವೆ. ಬೌದ್ಧಮತ ಹುಟ್ಟುವದಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆಯೇ ಮೂರ್ತ ಅಮೂರ್ತ ಉಪಾಸನೆಗಳಿರಲೂ ಪ್ರಚಾರ ದಲ್ಲಿದ್ದವು. ಬೌದ್ಧಮತದಲ್ಲಿ ಮೊದಮೊದಲು ವೈದಿಕಮತದ ಅಮೂರ್ತ ಚಿಹ್ನೆಗಳಾದ ಧರ್ಮಚಕ್ರ, ಛತ್ರ, ಸ್ವಸ್ತಿಕ, ತ್ರಿಶೂಲ, ನಂದಿಪದ, ಪಾದಚಿಹ್ನೆಗಳೇ ಕಂಡುಬರುವವು. ಮಹಾಯಾನಪಂಥವು ಮಧುರಾ ಪ್ರಾಂತಕ್ಕೆ ಹರಡಿದಾಗ ಮಧುರಾಶಿಲ್ಪರೀತಿಯು ಬುದ್ಧನ ಮನುಷ್ಯಾಕಾರ ವಿಗ್ರಹಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾಯಿತು. ಮಿಳಿಂದಪನ್ನದಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧವಿಗ್ರಹಗಳನ್ನು ಮಾಡಕೂಡದೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಆದರೆ ತಾನ್ತ್ರಿಕ ಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ಬುದ್ಧಮೂರ್ತಿಗಳು ವಿಶಿಷ್ಟರೂಪವನ್ನು ಪಡೆದವು. ಮಧುರಾರೀತಿಯನ್ನನುಸರಿಸಿ ವಾಯವ್ಯಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಗಾನ್ಧಾರೀತಿಯುಂಟಾಯಿತು. ಯವನ ಶಿಲ್ಪಿಗಳು ಗ್ರೀಕ್ ಸಂಪ್ರದಾಯದಂತೆ ಅಂಗಸಾಷ್ಟ್ರವ, ವಸ್ತ್ರ, ಆಭರಣಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿರುವರು. ಈ ವಿಜಾತಿಯವಾದ ಗಾನ್ಧಾರೀತಿಯ ಪ್ರಭಾವವು ಭಾರತೀಯ ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕಂಡುಬರುವದಿಲ್ಲ.

ಮೌರ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅರ್ಚಾವಿಗ್ರಹಗಳೂ ದೇವಾಲಯಗಳೂ ಇದ್ದವೆಂದು ಮಹಾಭಾಷ್ಯ, ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರ ಮತ್ತು ಗ್ರೀಕರ ಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುವದು. ಈ ಕಾಲದ ಯಕ್ಷಯಕ್ಷಿಣಿಯರ ವಿಗ್ರಹಗಳು ಸ್ವದೇಶೀಯ ಶಿಲ್ಪರೀತಿಯನ್ನೂ ಸ್ತೂಪಸ್ತಂಭಗಳ ಮೇಲೆ ಕಂಡುಬರುವ ವಿಗ್ರಹಗಳು ಪರ್ಷಿಯ ಗ್ರೀಕ್ ಪ್ರಭಾವವನ್ನೂ ತೋರಿಸುವವೆಂದು ಕೆಲವರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವರು. ಕುಷಾಣರು, ಜೈನರು, ಶಾತವಾಹನರೂ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧-೨ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ವಿಗ್ರಹಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸಿರುವರು. ಕಾರ್ಲಿ, ನಾಸಿಕ್, ಅಮರಾವತಿ ತಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲಿ ಬಾರ್ಹುತ್ ಸಾಂಚಿ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳು ಕಂಡುಬರುವವು. ಗುಪ್ತರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪೌರಾಣಿಕ, ತಾನ್ತ್ರಿಕ ಭಾವಗಳು ಹೆಚ್ಚಾದವು. ಮೂರ್ತಿಲಕ್ಷಣಗಳು ನಿರ್ಧಾರವಾದವು. ಗುಪ್ತರ ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಗಾನ್ಧಾರೀತಿಯ ಪ್ರಭಾವವೂ ಕಂಡುಬರುವದು.

ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಬನವಾಸಿ, ತಾಳಗುಂದ, ಗುಡಿಮಲ್ಲಂ, ಮಹಾಬಲಿಪುರಂ ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚೀನ ಶೈವ ಮತ್ತು ವೈಷ್ಣವ ವಿಗ್ರಹಗಳಿವೆ. ಸಲ್ಲವರೂ ಬಾದಾಮಿ ಚಾಳುಕ್ಯರೂ ಗುಹಾಲಯಗಳನ್ನೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನೂ ನಿರ್ಮಿಸಿ ವಿಗ್ರಹಗಳಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಿದರು. ಮೂರ್ತಿಯು ತಾನ್ತ್ರಿಕ ರೀತಿಯ ಯನ್ತ್ರವಾಯಿತು. ಜೋಳ, ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟ, ಕಲ್ಯಾಣಿ ಚಾಳುಕ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ದೇವಾಲಯಗಳು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಕಲಾಪ್ರದರ್ಶನೆಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಅವಕಾಶ ದೊರೆಯಿತು. ಮೂಲವಿಗ್ರಹವೇ ಅಲ್ಲದೆ ತೋರಣ, ಕಂಬ, ಬಲಿಪೀಠ, ಧ್ವಜಸ್ತಂಭ, ಮೇಲ್ಛಾವಣಿ, ಲೋವೆಕಲ್ಲು, ಗೋಡೆಗಳು ಎಲ್ಲವೂ ಕೆತ್ತನೆ ಕೆಲಸದಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾದವು. ಹೊಯ್ಸಳ ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವಿದೆ. ದೇವಾಲಯದ ಸುತ್ತಲೂ ಸಾಲುಸಾಲಾಗಿ ಕೆತ್ತಿದ 'ಆನೆ, ಹಂಸ, ಸಿಂಹ, ಶರಭ, ಮಕರ, ಮಹಾಭಾರತ-ರಾಮಾಯಣ-ಭಾಗವತ ಕಥೆಗಳ ಚಿತ್ರಗಳು ಗೂಡುಗಳಲ್ಲಿರುವ ವಿಗ್ರಹಗಳ ಹಿಂದೆ ತೂಗುಹಾಕಿದೆ ಪರದೆ ಎಂಬ ಭಾವವನ್ನು ಕೊಡುವವು. ಅದುವರೆಗೂ ಶಿಲ್ಪಿಗಳು ತಮ್ಮ ಹೆಸರನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಬೇಲೂರು, ಸೋಮನಾಥಪುರ, ಹಳೇಬೀಡು, ದೊಡ್ಡ ಗದ್ದವಳ್ಳಿ ಮುಂತಾದ ಹೊಯ್ಸಳ ರೀತಿಯ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರ್ತಿಗಳ ಮತ್ತು ಶಿಲ್ಪಿಗಳ ಹೆಸರುಗಳು ಕಂಡುಬರುವವು. ಜೈನರ ದೇವಾಲಯಗಳು ಚಾಳುಕ್ಯ-ಹೊಯ್ಸಳ ರೀತಿಯಲ್ಲೇ ಇವೆ. ಆದರೆ ಮೂರ್ತಿಗಳ ಭಾವದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದೆ. ಶ್ರವಣಬೆಳಗೊಳದ ಗೊಮ್ಮಟೇಶ್ವರ ವಿಗ್ರಹವು ವೈರಾಗ್ಯವನ್ನೂ ಸ್ಥಾಯೀಭಾವವನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುವದು. ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ನಟರಾಜವಿಗ್ರಹವು ಶಿರೋಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಕೂಟಸ್ಥಭಾವವನ್ನೂ ಇತರ ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಜಗತ್ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಸ್ಥಿತಿ ಸಂಹಾರ ರೂಪವಾದ ಸಂಚಾರಿಭಾವವನ್ನೂ ನಿರ್ದೇಶಿಸುವದು. ವಿಜಯನಗರ ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಹಂಪಿಯ ಕಡಲೆಕಾಳು ಗಣಪತಿ, ಸಾಸಿವೆಕಾಳು ಗಣಪತಿ, ಲಕ್ಷ್ಮಿಸ್ತಂಭ, ಕಂಚಿಯ ಪಾಂಡವ ಪೆದುಮಾಳ ಮುಂತಾದ ವಿಗ್ರಹಗಳಲ್ಲಿ ಅದ್ಭುತಾಕಾರ (Gigantism) ಕಂಡುಬರುವದು. ಆದರೂ ಹಂಪಿಯ ವಿಠಲ ದೇವಾಲಯ ಮುಂತಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ತಕ್ಷಣ ಸೂಕ್ಷ್ಮತೆಯೂ ಇದೆ. ಪಾಳೆಯಗಾರರ ಕಾಲದ ವಿಗ್ರಹಗಳಲ್ಲಿ ಕಲಾಕೌಶಲ್ಯವು ಹೆಚ್ಚಾಗಿಲ್ಲ.

ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ಗುಜರಾತ್, ರಾಜಪುಟಾಣ, ಮಧ್ಯದೇಶದ ಚಾಂಡೇಲ-ಹೈಹಯ, ಬಿಹಾರ್ ಬಂಗಾಳದ ಪಾಲ-ಸೇನ, ಒರಿಸ್ಸ-ಕಳಿಂಗ ಪ್ರಾಂತದ ಭುವನೇಶ್ವರ್, ಪುರೀ, ಕೋಣಾರ್ಕ್ ದೇವಾಲಯಗಳ ತಕ್ಷಣ ರೀತಿಯು ಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಔನ್ನತ್ಯ ಅಲಂಕಾರಗಳನ್ನೇ

ಪ್ರಧಾನವೆಂದು ಗಣಿಸಿದೆ. ಮುಸ್ಲಿಮರ ತಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ರೇಖೆಗಳ ನಕಾಶೆಯೇ (Geometrical Patterns) ಮುಖ್ಯ. ಶಿಲ್ಪಿಯ ದೇಹಶ್ರಮ ಕಂಡುಬರುವದೇ ಹೊರತು ಕಲಾದೃಷ್ಟಿಯು ಸಂಕುಚಿತವಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಉತ್ತಮ ಶಿಲ್ಪಿಗಳ ಅಭಾವವೇ ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗದು. ದೇಶದ ಪಾರತಂತ್ರ್ಯವು ಬಡತನವು ಹೆಚ್ಚುತ್ತ ಬಂದಹಾಗೆಲ್ಲ ಕಲೆಯು ಕ್ಷೀಣಿಸಿತು.

ಪ್ರತಿಮಾಲಕ್ಷಣ : ಮಾನಸಾರದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಮೆಗಳನ್ನು ಚಿನ್ನ, ಬೆಳ್ಳಿ, ತಾಮ್ರ, ಕಲ್ಲು, ಮರ, ಗಾರೆ, ಮರಳು, ಗಾಜು, ಮತ್ತು ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ಮಾಡಬಹುದೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಮಾನಾನುಸಾರ ಮಾಡಿದ ವಿಗ್ರಹಗಳೇ ಪೂಜಾರ್ಹ.²⁷ ಪ್ರಮಾಣ ನಿರ್ಣಯದಲ್ಲಿ ಮಾನ (ಎತ್ತರ), ಪ್ರಮಾಣ (ಅಗಲ), ಪರಿಮಾಣ (ಸುತ್ತಳತೆ), ಲವ್ವಮಾನ (ಸೂತ್ರದ ಅಳತೆ), (ಅಥವಾ ವಿಗ್ರಹದ ಹೊರಭಾಗದ ಉದ್ದ—Surface), ಉನ್ನತಾನ (ಸ್ಥೂಲ, ದಪ್ಪ), ಉಪಮಾನ (ಎರಡು ಅಂಗಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಇರಬೇಕಾದ ಅಂತರ) ಎಂಬ ಆರು ಮುಖ್ಯ. ವಿಗ್ರಹದ ಆದಿಮಾನ (ಮೊದಲಳತೆ) ವನ್ನು ದೇವಾಲಯದ ವಿಸ್ತಾರ, ಎತ್ತರ, ದ್ವಾರದ ಎತ್ತರ, ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಮಾಡಿಸುವವನ ಅಳತೆ, ವಾಹನದ ಅಳತೆ, ಮೂಲವಿಗ್ರಹದ ಪೀಠದ ಎತ್ತರ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ನಿರ್ಧರಿಸಬೇಕು.

ಅಳತೆಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಅಂಗುಳ ಮತ್ತು ತಾಳಮಾನಗಳನ್ನು ಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. ಅಂಗುಳದಲ್ಲಿ ಮಾನಾಂಗುಳ (ಮುಕ್ತಾಲು ಇಂಚ್), ಬೇರಾಂಗುಳ (ಮೂಲವಿಗ್ರಹದ ನಡುಬೆರಳು ಪರ್ವ), ಮತಿ ಅಂಗುಳ (ಪೂಜೆ ಮಾಡುವವನ ಅಥವಾ ಶಿಲ್ಪಿಯ ನಡುಬೆರಳು ಪರ್ವ), ದೇಹಾಂಗುಳ (ವಿಗ್ರಹದ ತಾಳ ಪ್ರಮಾಣರೀತಿ) ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. ತಾಳಮಾನದಲ್ಲಿ ೧೦, ೧೨ ಭೇದಗಳಿವೆ.

ಏಕತಾಳ—೧೨ ಅಂಗುಳ ; ಕಬಣ್ಣ, ಮತ್ಸ್ಯಗಳು.

ದ್ವಿತಾಳ—೨೪ ಅಂಗುಳ ; ಪಕ್ಷಿ, ಕೂಷ್ಮಾಂಡರು.

ತ್ರಿತಾಳ—೩೬ ಅಂಗುಳ ; ಭೂತ, ಕಿನ್ನರರು.

ಚತುಸ್ತಾಳ—೪೮ ಅಂಗುಳ ; ಕುಬ್ಜರು, ಕುಳ್ಳರು.

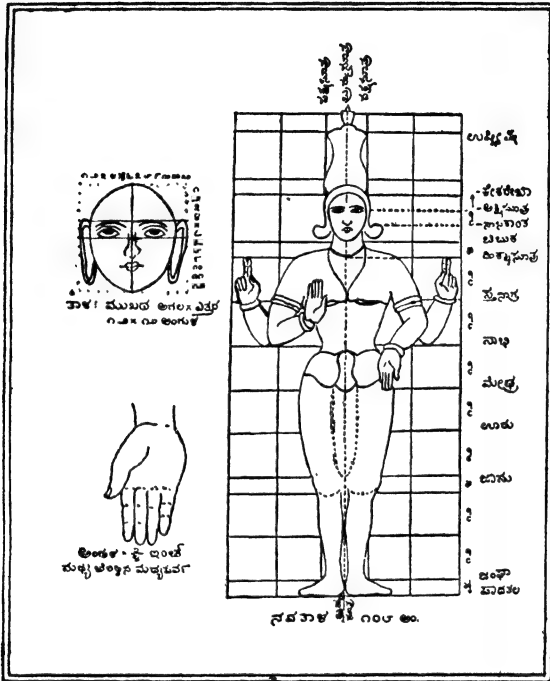
ಪಂಚತಾಳ—೬೦ ಅಂಗುಳ ; ಗಣಪತಿ, ಗೂನಿನವರು.

ಷಟ್ತಾಳ—೭೨ ಅಂಗುಳ ; ಪ್ರೇತ, ವ್ಯಾಘ್ರಗಳು.

ಸಪ್ತತಾಳ—೮೪ ಅಂಗುಳ ; ವಾಮನಾವತಾರ, ವೇತಾಳ.

ಅಷ್ಟತಾಳ—೯೬ ಅಂಗುಳ ; ಮನುಷ್ಯರು.

²⁷ ಮಾನಸಾರ. ಅ. ೫೧-೭೦, ಶಾಸ್ತ್ರಮಾನೇನಯೋ ರಮ್ಯಃ ಸ ರಮ್ಯೋನಾನ್ಯಏವಹ ||

ನವತಾಳ—೧೦೮ ಅಂಗುಳ ; ಇಂದ್ರ, ಅಸುರ, ರಾಕ್ಷಸರು.

ನವತಾಳ ಸತ್ಯಂಗುಳ—೧೧೧ ಅಂಗುಳ ; ಮಹಾಪುರುಷರು.

ನವತಾಳ ಉತ್ತಮ—೧೧೨ ಅಂಗುಳ ; ದೈತ್ಯ ಯಕ್ಷೋರಗಸಿದ್ಧ ಗಾಂಧರ್ವ ಚಾರಣರು.

ನವಾರ್ಧತಾಳ—೧೧೪ ಅಂಗುಳ ; ನವಗ್ರಹಗಳು.

ದಶತಾಳ—ಅಧಮ—೧೧೬ ಅಂಗುಳ ; ಲೋಕಪಾಲ, ಆದಿತ್ಯ, ರುದ್ರ, ವಸು, ಸಪ್ತರ್ಷಿ, ಗರುಡ, ಶೇಷ, ದುರ್ಗಾ, ಗುಹ, ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು, ಭೃಗುಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು.

ದಶತಾಳ—ಮಧ್ಯಮ—೧೨೦ ಅಂಗುಳ ; ಶ್ರೀ, ಭೂ, ಉಮಾ, ಸರಸ್ವತೀ ಮುಂತಾದ ದೇವಿಯರು.

ದಶತಾಳ—ಉತ್ತಮ—೧೨೪ ಅಂಗುಳ ; ಬ್ರಹ್ಮ, ವಿಷ್ಣು, ಮಹೇಶ್ವರ.

ದಾನವರಿಗೆ ನವತಾಳ, ಬುದ್ಧರಿಗೆ ದಶತಾಳ, ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಏಕದಶ, ರಾಕ್ಷಸರಿಗೆ ದ್ವಾದಶತಾಲಗಳೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ. ಉತ್ತಮ ದಶತಾಳ ಬೇರದ ವಿಭಾಗ ಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ ಕೆಳಗೆ ಸೂಚಿಸುವೆವು.

ಕಾರಣ, ಕಾಮಿಕಾಗಮಗಳು

ವೈಖಾನಸಾಗಮ—ಶಿಲ್ಪರತ್ನ

ಕಿರೀಟ ಉಷ್ಣೀಷ—	೧ ಅಂಗುಳ—೦ ಯವ	೧ ಅಂಗುಳ—೩ ಯವ
ಉಷ್ಣೀಷ—ಕೇಶರೇಖೆ	೩ ,, —೦ ,,	೩ ,, —೦ ,,
ಮುಖ ಕೇಶರೇಖೆ—ಅಕ್ಷಿ ಸೂತ್ರ	೪ ,, —೪ ,,	೪ ,, —೩ ,,
ಅಕ್ಷಿ ಸೂತ್ರ—ನಾಸಿಕಾಂತ	೪ ,, —೪ ,,	೪ ,, —೩ ,,
ನಾಸಿಕಾಂತ—ಚಿಬುಕಾಂತ	೪ ,, —೪ ,,	೪ ,, —೩ ,,
	೧೪ ಅಂಗುಳ—೪ ಯವ	೧೩ ಅಂಗುಳ—೧ ಯವ
ಚಿಬುಕ—ಕಣ್ಣು	೦ ಅಂಗುಳ—೪ ಯವ	೦ ಅಂಗುಳ—೪ ಯವ
ಕಣ್ಣು	೪ ,, —೦ ,,	೩ ,, —೭ ,,
ಹಿಕ್ಕಾ ಸೂತ್ರ—ಸ್ತನಾಗ್ರ	೧೩ ,, —೪ ,,	೧೩ ,, —೩ ,,
ಸ್ತನ—ನಾಭಿ	೧೩ ,, —೪ ,,	೧೩ ,, —೩ ,,
ನಾಭಿ—ಮೇಢಮೂಲ	೧೩ ,, —೦ ,,	೧೩ ,, —೩ ,,
ಮೇಢ—ಊರು	೨೭ ,, —೦ ,,	೨೭ ,, —೦ ,,
		(೨೬೧ ಅಂಗುಳ—ವೈಖಾನಸ)
ಊರು—ಜಾನು	೪ ,, —೦ ,,	೪ ,, —೦ ಯವ
		೪ ,, —೩ ,, (ವೈ.)
ಜಾನು—ಜಂಘಾ	೨೭ ,, —೦ ,,	೨೭ ,, —೦ ,,
		೨೬ ,, —೩ ,, (ವೈ.)
ಜಂಘಾ—ಪಾದತಲ	೪ ,, —೦ ,,	೪ ,, —೦ ,,
		೪ ,, —೩ ,, (ವೈ.)
ಒಟ್ಟು ೧೨೪ ಅಂಗುಳ		೧೨೪ ಅಂಗುಳ

ಇದು ಉತ್ತಮ ದಶತಾಲ. ಹೀಗೆಯೇ ಇತರ ತಾಲಗಳ ಬೇರಗಳಿಗೆ ಅಂಗಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಲೆಕ್ಕಿಸಬೇಕು. ಈ ತಾಲಮಾನಗಳು ಪ್ರಾಚೀನ ಈಜಿಪ್ಷಿಯನ್ ಮತ್ತು ಗ್ರೀಕ್, ಆಧುನಿಕ ಯೂರೋಪಿಯನ್ ಶಿಲ್ಪಿಗಳ ತಾಳಮಾನಕ್ಕೆಂತಲೂ ಸಮರ್ಪಕವಾಗಿಯೂ, ನೈಸರ್ಗಿಕವಾಗಿಯೂ ಕಲಾ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಉತ್ತಮವಾಗಿಯೂ ಇರುವವೆಂದು ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯರು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವರು.²⁸

²⁸ "The Hindu system is more capable of producing works of art in unskilled hands than any other method. The Hindu image maker does not work from life but he has a most elaborate and beautiful system of proportions which he uses constantly, combining with these close observation and study of natural details. It is in fact a series of anatomical rules and formulæ, of infinitely more practical use than any European system which I know of, for the Indian one treats of the

ದೇವತಾಮೂರ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಶೈವ, ವೈಷ್ಣವ, ಶಾಕ್ತ, ಸೌರ, ಗಾಣಪತ್ಯ, ಕಾಮಾರ, ಜೈನ, ಬೌದ್ಧ ಪ್ರಭೇದಗಳನ್ನೇಕವಾಗಿವೆ. ಇವುಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನೂ ಮುದ್ರೆಗಳನ್ನೂ ಅಭರಣವಾಹನಾದಿಗಳನ್ನೂ ಚರ್ಚಿಸಲು ಇಲ್ಲಿ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಇತರ ಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದು.²⁹

ಪಾಕಶಾಸ್ತ್ರವೂ ಒಂದು ಕಲೆ. ವಿಧವಿಧವಾದ ಶಾಕಾಹಾರ ಮಾಂಸಾಹಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ರೀತಿಯು ಅಭಿಲಷಿತಾರ್ಥ ಚಿಂತಾಮಣಿ ಮುಂತಾದ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವದು. ನಳ ಭೀಮರಂತಹವರೂ ಪಾಕಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಪರಿಣತರಾಗಿದ್ದರು. ಭಕ್ಷ್ಯ, ಭೋಜ್ಯ, ಲೇಹ್ಯ, ಚೋಷ್ಯ, ಪಾನೀಯಗಳು ಮನೋರಂಜಕವಾಗಿಯೂ ವಿಧವಿಧವಾಗಿಯೂ ಇದ್ದರೆ ಬೇಸರಿಕೆ ಹೋಗಿ ಆರೋಗ್ಯವುಂಟಾಗುವುದು. ಭೋಜನಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಸಿಹಿ (ಪಾಯಸ)ಯನ್ನೂ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಹುಳಿ (ಮೊಸರು) ತಿಂದರೆ ಒಳ್ಳೆಯದೆಂದು ವೈದ್ಯಗ್ರಂಥಗಳು ಹೇಳುವವು.³⁰ ಭೋಜನಪ್ರಿಯರು (Gourmets) ಹೊಸ ತಿಂಡಿಗಳನ್ನು ಕಂಡು ಹಿಡಿಯಲು ಯತ್ನಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಸಂಸ್ಕೃತ ಮತ್ತು ಕನ್ನಡ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಭಕ್ಷ್ಯಭೋಜ್ಯಗಳ ವರ್ಣನೆಯು ಕಂಡುಬರುವದು. ದ್ರಾವಿಡರ ಇಡ್ಲಿ, ಕೊಳಂಬು, ಪುಳಿಹೋರೆ, ಕೇರಳರ ಹಪ್ಪಳ, ಶಾಮಿಗೆ, ಮೈಸೂರಿನ ಮಸಾಲೆ ದೋಸೆ, ವಡೆ, ಮೈಸೂರ್‌ಪಾಕ್, ಆಂಧ್ರರ ತೊವ್ವೆ ಮಜ್ಜೆಗೆಡುಕು, ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದ ಶಂಖಚೂಡ್, ಲಡ್ಡು, ಬಂಗಾಳದ ರಸಗೊಳ್ಳ, ಪಂಜಾಬಿನ ಬಫಿ ಜಾಮೂನ್ ಧೂದ್‌ಫೇಡಾ ಮುಂತಾದುವು ಪ್ರಸಿದ್ಧ.

ರಂಗೋಲಿ ಇಡುವದು, ಚಡೆ ಹಾಕುವದು, ವಸ್ತ್ರಧಾರಣೆ ಮುಂತಾದ ಕಲೆಗಳು ಸಾಮಾನ್ಯ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಕಲೆತುಹೋಗಿವೆ. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಡಾ|| ಆನಂದಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಕಲಾಭಿಜ್ಞನು ವಿಜಾತೀಯನಾದ ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲ. ಪ್ರತಿ ಮಾನವನೂ ಒಬ್ಬ ವಿಜಾತೀಯ ಕಲಾರಾಧಕನು.³¹

actual proportion and of the surface form, rather than the more 'scientific' attachment of the muscles and the articulation of bones."—Hadaway: C.Z., 1914, p. 34.

²⁹ S. Srikantha Sāstri—*Iconography of Sri Vidyārṇava Tantra*.

³⁰ " —*The Art of Eating, The Hindu*. Ap. 19, 1936.

³¹ The artist is not a special kind of man but every man is a special kind of artist.—Anand Coomara Swamy.

೨. ವಿಜ್ಞಾನ

ಗಣಿತ : ಭೌತವಿದ್ಯೆಗಳಾದ ಗಣಿತ, ಜ್ಯೋತಿಷ, ಆಯುರ್ವೇದ, ರಸಾಯನ ಶಾಸ್ತ್ರ, ಅಶ್ವಶಾಸ್ತ್ರ, ಗಜಶಾಸ್ತ್ರ ಮುಂತಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಭರತಖಂಡವು ಇತರ ಪ್ರಾಚೀನ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಮುಂದಾಗಿದ್ದಿತು. ವೇದಯುಗದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕಾಲವನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸಲು ಗಣಿತ ಜ್ಯೋತಿಷ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳು ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿದ್ದವು. ವೇದವಾಙ್ಮಯದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೧೦,೦೦೦-೮೦೦೦ ವರ್ಷದ ಗ್ರಹಗತಿಗಳು ಸೂಚಿತವಾಗಿವೆ. ಹರಪ್ಪ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಅಳತೆ ತೂಕಗಳಿದ್ದುದರಿಂದ ಗಣಿತವೂ ಪರಿಚಿತವಾಗಿದ್ದಿತೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣವನ್ನು ಕಳೆದರೆ ಪೂರ್ಣವೇ ಇರುವದೆಂದೂ, ರಾಶಿವಿದ್ಯೆಯೆಂಬ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಿದ್ಯೆಯಿದ್ದಿತೆಂದೂ, ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದವು ಶತಶತಾಂಶ ಹೆಚ್ಚುತ್ತ ಹೋಗುವದೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ. ಶುಲ್ಬ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಜ್ಯಾಮಿತಿಯ ಮೂಲತತ್ವಗಳು ಕಂಡುಬರುವವು. ಪೈಥಾಗೊರಾಸಿನಿಂದ ಕಂಡುಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿತೆಂದು ಹೇಳುವ “ಥಿಯರಂ” ಬೋಧಾಯನ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲೇ ಕಂಡುಬರುವದು. ಬಹುಶಃ ಪೈತ್ಯಕೀವೇದಿ ರಚನೆಯಿಂದ ಇದನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದಿದ್ದರು. ಶುಲ್ಬಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣ “ಕ್ವಾಡ್ರಾಟಿಕ್ ಈಕ್ವೇಷನ್” ($ax^2+bx=c$) ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರ ಕಂಡುಬರುವದು. ಕಾತ್ಯಾಯನ ಶುಲ್ಬಸೂತ್ರ (VI, ೫) ದಲ್ಲಿ “ಇನ್‌ಡಿಟರ್ಮಿನೇಟ್ ಅನಾಲಿಸಿಸ್” ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಶೈನಚಿತ್‌ವೇದಿಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ “ಸಮಕಾಲೀನ ಇನ್‌ಡಿಟರ್ಮಿನೇಟ್ ಈಕ್ವೇಷನ್” ಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರು.³² “ಸರ್ಕ್ಯೂಸ್” ಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದುವನ್ನರಿತಿದ್ದರು.³³

ಸಂಖ್ಯೆಗಳನ್ನು ಲೆಕ್ಕಿಸುವ ಕ್ರಮವನ್ನು ಹಿಂದುಗಳೇ ಕಂಡುಹಿಡಿದರು. ೧೦೦೦ ವನ್ನು ಮೂರು ಭಾಗಮಾಡುವ ವಿಧಾನವು ಯಜುರ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.³⁴ ಗ್ರೀಕರಿಗೆ ಕ್ರಿಸ್ತ ಪೂರ್ವ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ “ಮಿರಿಯಡ್”

³² ಬಾ. ಶು. ಸೂ. III, ೩೪.

³³ $\sqrt{9}$, $\sqrt{4}$, ($\sqrt{9}=9+\frac{0}{9}+\frac{0}{4.9}-\frac{0}{4.9.4.9} \dots =\sqrt{9}=9.4092081 \dots$ ಈಗ : $\sqrt{9}=9.4092081$; $\sqrt{4}=2+\frac{0}{4}+\frac{0}{4.4}-\frac{0}{4.4.4} \dots$

³⁴ ತೃತ್ತೀಯ ಸಂಹಿತಾ, VI, ೧೬. ಏಕಾಚಮೇ ತಿಸ್ರಚಮೇ ಪಂಚ ಚಮೇ—ಚಮಕ.

(೧೦^೪) ವರೆಗೆ ಮಾತ್ರ, ರೋಮನ್ ಜನರಿಗೆ “ಮಿಲ್ಲೆ” (೧೦^೩) ವರೆಗೆ ಮಾತ್ರ ಎಣಿಸುವದಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದಿತು. ಆದರೆ ವೇದಯುಗದಲ್ಲಿಯೇ ಭಾರತೀಯರು ಪರಾರ್ಥ (೧೦^೪) ವರೆಗೆ ಎಣಿಸುವದನ್ನು ಕಲಿತಿದ್ದರು. ದಶಮಾನ (Decimal System), ದ್ವಾದಶಮಾನ (Duodecimal System), ಷಷ್ಠಿಮಾನ

ಪ್ರಾಚೀನ ಲಿಪಿಗಳು

	ನಾನಾ ಘಾತ	ಲಂಛನ ಲಿಪಿಗಳು	ಷ್ವೇತಪರ ಲಿಪಿಗಳು	ಗುಪ್ತ ಲಿಪಿಗಳು
೦	—	—	—	—
೧				
೨				
೩	×	×	×	×
೪	+	+	+	+
೫	೨	೨	೨	೨
೬	೦	೦	೦	೦
೭	೦	೦	೦	೦
೮	೦	೦	೦	೦
೯	೦	೦	೦	೦
೧೦	೦	೦	೦	೦
೧೧	೦	೦	೦	೦
೧೨	೦	೦	೦	೦
೧೩	೦	೦	೦	೦
೧೪	೦	೦	೦	೦
೧೫	೦	೦	೦	೦
೧೬	೦	೦	೦	೦
೧೭	೦	೦	೦	೦
೧೮	೦	೦	೦	೦
೧೯	೦	೦	೦	೦
೨೦	೦	೦	೦	೦
೨೧	೦	೦	೦	೦
೨೨	೦	೦	೦	೦
೨೩	೦	೦	೦	೦
೨೪	೦	೦	೦	೦
೨೫	೦	೦	೦	೦
೨೬	೦	೦	೦	೦
೨೭	೦	೦	೦	೦
೨೮	೦	೦	೦	೦
೨೯	೦	೦	೦	೦
೩೦	೦	೦	೦	೦
೩೧	೦	೦	೦	೦
೩೨	೦	೦	೦	೦
೩೩	೦	೦	೦	೦
೩೪	೦	೦	೦	೦
೩೫	೦	೦	೦	೦
೩೬	೦	೦	೦	೦
೩೭	೦	೦	೦	೦
೩೮	೦	೦	೦	೦
೩೯	೦	೦	೦	೦
೪೦	೦	೦	೦	೦
೪೧	೦	೦	೦	೦
೪೨	೦	೦	೦	೦
೪೩	೦	೦	೦	೦
೪೪	೦	೦	೦	೦
೪೫	೦	೦	೦	೦
೪೬	೦	೦	೦	೦
೪೭	೦	೦	೦	೦
೪೮	೦	೦	೦	೦
೪೯	೦	೦	೦	೦
೫೦	೦	೦	೦	೦
೫೧	೦	೦	೦	೦
೫೨	೦	೦	೦	೦
೫೩	೦	೦	೦	೦
೫೪	೦	೦	೦	೦
೫೫	೦	೦	೦	೦
೫೬	೦	೦	೦	೦
೫೭	೦	೦	೦	೦
೫೮	೦	೦	೦	೦
೫೯	೦	೦	೦	೦
೬೦	೦	೦	೦	೦
೬೧	೦	೦	೦	೦
೬೨	೦	೦	೦	೦
೬೩	೦	೦	೦	೦
೬೪	೦	೦	೦	೦
೬೫	೦	೦	೦	೦
೬೬	೦	೦	೦	೦
೬೭	೦	೦	೦	೦
೬೮	೦	೦	೦	೦
೬೯	೦	೦	೦	೦
೭೦	೦	೦	೦	೦
೭೧	೦	೦	೦	೦
೭೨	೦	೦	೦	೦
೭೩	೦	೦	೦	೦
೭೪	೦	೦	೦	೦
೭೫	೦	೦	೦	೦
೭೬	೦	೦	೦	೦
೭೭	೦	೦	೦	೦
೭೮	೦	೦	೦	೦
೭೯	೦	೦	೦	೦
೮೦	೦	೦	೦	೦
೮೧	೦	೦	೦	೦
೮೨	೦	೦	೦	೦
೮೩	೦	೦	೦	೦
೮೪	೦	೦	೦	೦
೮೫	೦	೦	೦	೦
೮೬	೦	೦	೦	೦
೮೭	೦	೦	೦	೦
೮೮	೦	೦	೦	೦
೮೯	೦	೦	೦	೦
೯೦	೦	೦	೦	೦
೯೧	೦	೦	೦	೦
೯೨	೦	೦	೦	೦
೯೩	೦	೦	೦	೦
೯೪	೦	೦	೦	೦
೯೫	೦	೦	೦	೦
೯೬	೦	೦	೦	೦
೯೭	೦	೦	೦	೦
೯೮	೦	೦	೦	೦
೯೯	೦	೦	೦	೦

(Sexagesimal System) ಗಳನ್ನು ಹಿಂದುಗಳೇ ಕಂಡುಹಿಡಿದಿದ್ದರು. ಸಂಖ್ಯೆಗಳನ್ನು ಏಕದಿಂದ ನವವರೆಗೂ ಒಂದು ರಾಶಿ, ದಶದಿಂದ ನವತಿವರೆಗೂ ಒಂದು ರಾಶಿ, ಶತ, ಸಹಸ್ರ, ಅಯುತ, ನಿಯುತ, ಪ್ರಯುತ, ಕೋಟಿ, ಅರ್ಬುತ, ನೃಬುತ, ಸಮುದ್ರ, ಮಧ್ಯ, ಅಂತ, ಪರಾರ್ಥ (೧೦೦^೪) ವರೆಗೂ ಮತ್ತೊಂದು ರಾಶಿಯಾಗಿ ವಿಭಜಿಸಿದ್ದರು. ಕಳೆಯುವದನ್ನು ಎಟ್ರಸ್ಕನ್ನಿರಿಗಿಂತ ಎಷ್ಟೋ ಹಿಂದೆಯೇ ಹಿಂದುಗಳರಿತಿದ್ದರು (ಎಕೋನ ಎಂಶತ್ ಇತ್ಯಾದಿ). ಅರ್ಧವೇದದಲ್ಲಿ ಕೂಡುವ ಮತ್ತು ಕಳೆಯುವ ಚಿಹ್ನೆಗಳು ಪುರುಷ ಸ್ತ್ರೀ ಸಂಜ್ಞೆಗಳೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಶೂನ್ಯಕ್ಕೆ ಕ್ಷುದ್ರ ಎಂಬ ಹೆಸರಿದೆ. ವೇದಗಳಲ್ಲಿ

ರುಣಕ್ಕೆ ಅನ್ಯಚ, ಧನಕ್ಕೆ ರುಚ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಜ್ಯಾಮಿತಿರಾಶಿ⁸⁵, ರಾಶಿ ಪೂರ್ಣಸಂಖ್ಯೆ⁸⁶, ಸಾಮಾನ್ಯ ಅಂಶಭಾಗಗಳು⁸⁷, ಅಂಶಾಂಶಗಳೂ⁸⁸ ಪರಿಚಿತ ವಾಗಿದ್ದವು. ಲಲಿತವಿಸ್ತರದಲ್ಲಿ ೧೦^೯ ಇಂದ ಶತಾಂಶ ಹೆಚ್ಚುತ್ತ ೧೦^{೫೩} ವರೆಗೆ ಆಗುವ ಸಂಖ್ಯೆಗಳು ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ. ಒಂದು ಯೋಜನದಲ್ಲಿ ಸಾಲು ಸಾಲಾಗಿಡಲು ೪ × ೧೦೦೦ × ೪ × ೨ × ೧೨ × ೭೦ ಅಣುಗಳು ಬೇಕಾಗುವದೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಜೈನರ ಅನುಯೋಗದ್ವಾರ ಸೂತ್ರ (೧೪೨) ದಲ್ಲಿ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ೨೯ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಅಂಕಿಗಳನ್ನಿಟ್ಟರೆ ಆಗುವಷ್ಟು (೨೬೪ + ೨೩^೨ = ೨೯೬) ಜನರಿದ್ದಾರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಜೈನರ ಜಂಬೂದ್ವೀಪ ಪ್ರಜ್ಞಪ್ತಿ, ಭಗವತೀ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಗಣಿತ ವಿಚಾರವಿದೆ. ವರಾಹ ಮಿಹಿರನ ಪಂಚಸಿದ್ಧಾಂತಿಕಾ, ಬ್ರಹ್ಮಸಿದ್ಧಾಂತ, ಯೋಗಭಾಷ್ಯ ಮುಂತಾದ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಶೂನ್ಯಚಿಹ್ನೆ ಯು ಕಂಡುಬರುವದು. ಒಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಪಂಡಿತನು ಹಿಂದೂ ಸಂಖ್ಯೆಗಳನ್ನು ಖಲೀಫ್ ಅಲ್ ಮನ್ಸೂರ್ ಆಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಪರಿಚಯ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟನೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುವದು. ಅನಂತರ ಇವಕ್ಕೆ ಆರಾಬಿಕ್ ಸಂಖ್ಯೆಗಳೆಂದು ಯೂರೋಪಿನಲ್ಲಿ ಹೆಸರು ಬಂದಿತು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೬೬೨ ರಲ್ಲಿ ಸೆವರಸ್ ಸೆಬೋಕ್ಟ್ ಎಂಬುವನು ಹಿಂದೂ ಸಂಖ್ಯೆಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವನು. “ಸಿಂಧ್

⁸⁵ ಜ್ಯಾಮಿತಿರಾಶಿ : ಪಂಚವಿಂಶ. ೧೮-೩ = ೨೪, ೪೮, ೯೬, ೧೪೩. . . ೪೯೧೫೨
೯೮೩೦೪, ೧೯೬೬೦೮, ೩೯೩೨೧೬.
ತ್ಯ. ಸಂ. : VII, ೨ ; XII, ೭ ; = ೧೩೫. . . ೧೯೨೯,
೩೯. . . ೯೯ ; ೨೪೬. . . ೨೦, ೪೮-೧೨. . . ೨೦,
೫-೧೦, ೧೫-೧೦೦, ೧೦-೨೦-೩೦. . . ೧೦೦೦.

⁸⁶ ರಾಶಿ ಪೂರ್ಣಸಂಖ್ಯೆ : ಶತಪಥX೫-೪-೭ = ೩ × (೨೪ + ೨೮ + ೩೨. . . to
೭ terms) = ೩ × $\frac{೭}{೨}$ { ೨ × ೨೪ + (೭-೧) × ೪ }
= ೭೫೬ ;
ಬೃಹದ್ದೇವತಾ : III, ೧೩ : ೨ + ೩ + ೪ + . .
+ ೧೦೦೦ = ೫೦೦೪೯೯೦.
ಬೋಧಾಯನ : ೧ + ೩ + ೫ + . . . + (೨೫ + ೧)
= (೫ + ೧)೨.

⁸⁷ ಸಾಮಾನ್ಯ ಅಂಶಭಾಗಗಳು : ಶುಲ್ಬಸೂತ್ರ : $\frac{೭೨}{೨} \div \frac{೨}{೫} = ೧೮ \frac{೨}{೨}$;
 $(\frac{೨೨}{೨})^೨ + (\frac{೨}{೨} + \frac{೨}{೨}) (೧ - \frac{೨}{೩}) = \frac{೭೨}{೨}$; $\sqrt{\frac{೭೨}{೯}} = ೨ \frac{೨}{೩}$.

⁸⁸ ಅಂಶಾಂಗಳು : $\frac{೭೨}{೨} \div \frac{೧}{೫}$ of $\frac{೨}{೨} = ೨೨೫$. ಇತ್ಯಾದಿ,

ಹಿಂದ್ ” ಎಂಬ ಗ್ರಂಥವು ಕ್ರಿ.ಶ. ೭೭೩ ರಲ್ಲಿ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಾರವಾಗಿದ್ದಿತು. ಪಶ್ಚಿಮ ಅರಬ್ಬೀಯರು ಶೂನ್ಯ ಚಿಹ್ನೆ ಯಲ್ಲದೆ ಜೊಬಾಫ್ (ಧೂಳಿ) ಸಂಖ್ಯೆಗಳನ್ನನುಸರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಇದು ಬ್ರಹ್ಮಗುಪ್ತನ ಧೂಳಿಕ್ರಮ.³⁹ ಕ್ರಿ.ಶ. ೮-೯ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದ “ಬಕ್ಸಾಲಿ” ಹಸ್ತಲೇಖನೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯ ಗಣಿತ, “ರೆಗ್ಯುಲಫಾಲ್ಸೈ” (ಭಾಸ್ಕರನ ಚಕ್ರವಾಳಕ್ರಮ) ಮುಂತಾದುವು ಇವೆ. ಆರ್ಯಭಟ, ಬ್ರಹ್ಮಗುಪ್ತ, ಎರಡನೆಯ ಆರ್ಯಭಟರ ಗ್ರಂಥಗಳೂ, ಮಹಾವೀರಾಚಾರ್ಯನ ಗಣಿತ ಸಾರಸಂಗ್ರಹ, ಶ್ರೀಧರನ ಗಣಿತಸಾರ, ಭಾಸ್ಕರಾಚಾರ್ಯನ ಬೀಜಗಣಿತ, ಲೀಲಾವತೀ, ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ರಾಜಾದಿತ್ಯನ ವ್ಯವಹಾರಗಣಿತ, ಕ್ಷೇತ್ರಗಣಿತ ಮುಂತಾದುವು, ತೆಲುಗಿನಲ್ಲಿ ಪಾವಲೂರಿ ಮಲ್ಲನ್ನನ ಪಾವಲೂರಿಗಣಿತ ಇತ್ಯಾದಿ ಗಣಿತ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನೇಕವಾಗಿವೆ.

ಜ್ಯೋತಿಷ : ಜ್ಯೋತಿಷವು ಒಂದು ವೇದಾಂಗ. ವೇದಯುಗದಲ್ಲಿ ಅಮಾವಾಸ್ಯಾ, ದರ್ಶ, ಅನುಮತಿ, ರಾಕಾ, ಕುಹೂ, ಸಿನೀವಾಲೀ ಮುಂತಾದ ತಿಥಿಗಳೂ, ಕೃತ್ತಿಕಾದಿ ನಕ್ಷತ್ರಗಳೂ, ತಪ, ತಪಸ್ಯ, ಮಧು, ಮಾಧವ, ಶುಕ್ರ, ಶುಚಿ, ನಭ, ನಭಸ್ಯ ಇಷ, ಊರ್ಜ, ಸಹಸ್ರ, ಸಹಸ್ಯಗಳೆಂಬ ಮಾಸಗಳೂ, ಋತುಗಳೂ, ಸೌರ, ಚಾಂದ್ರ ಸಂವತ್ಸರಗಳಿಗೆ ಗಂಟುಹಾಕಲು ಸಂವತ್ಸರ, ಪರಿವತ್ಸರ, ಇಡಾವತ್ಸರ, ಇದ್ವತ್ಸರ ವತ್ಸರಗಳೆಂಬ ಗವಾಮಯನ ಚಕ್ರವೂ, ಶುನಾಸೀರೀಯ ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯಯಜ್ಞಗಳನ್ನಾರಂಭಿಸಲು ವಿಷುವತ್ತನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವ ರೀತಿಯೂ ಪರಿಚಿತವಾಗಿದ್ದವು. ತೈತ್ತಿರೀಯದಲ್ಲಿ “ಚಿತ್ರಾ ವಸೋ ಸ್ವಸ್ತಿ ತೇವಾರಮಸೀಯ” ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೧೦,೦೦೦ ದ ಕಾಲವು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಹರಪ್ಪ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಮುದ್ರೆಗಳ ಮೇಲೆ ರಾಶಿಗಳೂ ಜ್ಯೋತಿಷ ಸಂಬಂಧವಾದ ಕಥೆಗಳೂ ಕಂಡುಬರುವವು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಆರಣ್ಯಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೪೦೦೦-೩೦೦೦ ಕಾಲದ ಗ್ರಹಗತಿಗಳು ಸೂಚಿತವಾಗಿವೆ.⁴⁰

ವೇದವಾಚ್ಛಯದಲ್ಲಿ ಭೂಮಿಯು ಗುಂಡಾಗಿರುವದೆಂದೂ,⁴¹ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಅಕ್ಷದ ಮೇಲೂ ಸೂರ್ಯನ ಸುತ್ತಲೂ ತಿರುಗುತ್ತಿದೆಯೆಂದೂ,⁴²

³⁹ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ಥಿತಿಪದ್ಧಾಂತ : X, ೬೨, ೬೬, ೬೭.

⁴⁰ ಕೌಷೀ. ಬ್ರಾ. ೧೯-೩, ತೈ. ಸಂ. VIII, ೪-೮. ಬೌ. ಧ. ಸೂ. ೧೬-೧೩. ಇತ್ಯಾದಿ.

⁴¹ ಋಗ್. I, ೩೩-೮.

⁴² ಋಗ್. IV, ೫-೩, VII. ೫೮-೨, I, ೧೨೫-೫.

ಸೂರ್ಯನ ರಶ್ಮಿಯಲ್ಲಿ ಏಳು ಬಣ್ಣಗಳಿವೆಯೆಂದೂ,⁴⁸ ವರುಣನು ಸೂರ್ಯನಿಗಾಗಿ ಮಾರ್ಗ (ದ್ವಾದಶರಾಶಿಗಳು) ವನ್ನೇರ್ಪಡಿಸಿದನೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ.⁴⁹ ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ನಿಜವಾಗಿ ಉದಯವೂ ಇಲ್ಲ ಅಸ್ತವೂ ಇಲ್ಲ.⁴⁵ ಚಂದ್ರನು ಸೂರ್ಯನ ಬೆಳಕಿನಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವನು.⁴⁶ ಅಶ್ವದ ೩೪ ಎಲುಬುಗಳು ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ, ಐದುಗ್ರಹ, ೨೭ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು.⁴⁷ ಸ್ವಭಾವಾನುವಿನಿಂದ ಗ್ರಹಣಗಳಾಗುವವು. ಅತ್ರಿಋಷಿಯು ತುರೀಯವೆಂಬ ದೂರದರ್ಶಕ ಯನ್ತ್ರದಿಂದ ಗ್ರಹನೀರಿಕ್ಷಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಭೂಮಿಯ ಅಕ್ಷ ಚಲನೆಯಿಂದ ಧ್ರುವವು ಕಾಲಾನುಸಾರ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಸರಿಯುತ್ತದೆ.⁴⁸ (Precession of the Equinoxes).

ವೇದಾಂಗ ಜ್ಯೋತಿಷವು ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೧೪೦೦ ರಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾಯಿತು. ಇದರ ಪ್ರಕಾರ ಗವಾಮಯನದ ಐದು ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ೧೮೩೦ ಸಾಮಾನ್ಯ ದಿನ, ೧೮೩೫ ನಕ್ಷತ್ರದಿನ, ೧೮೦೦ ಸೌರದಿನ, ೬೨ ತಿಂಗಳು, ೫ ಸೂರ್ಯನ ವೃತ್ತಗಳೂ, ೬೭ ಚಂದ್ರನ ವೃತ್ತಗಳೂ ಇವೆಯೆಂದೂ; ಒಂದು ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ೩೬೬ ದಿನ, ಒಂದು ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ೨೯ $\frac{1}{2}$ ದಿನಗಳು ಇವೆಯೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ. ಮಾಸಗಳು ಅಮಾಂತವಾಗಿದ್ದವು. ಋಗ್ವೇದಕಾಲದಲ್ಲಿ ತಪ ಎಂಬ ಮಾಸವು ಫಾಲ್ಗುಣವಾಗಿದ್ದಿತು. ಕೌಟಿಲ್ಯನ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರ ಮತ್ತು ಜೈನರ ಸೂರ್ಯ ಪ್ರಜ್ಞಪ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ವೇದಾಂಗ ಜ್ಯೋತಿಷದ ರೀತಿಯೇ ಕಂಡುಬರುವದು. ಆದರೆ ಜೈನರು ಭೂಮಿಯು ಚಪ್ಪಟೆಯಾಗಿದೆಯೆಂದೂ, ಎರಡು ಸೂರ್ಯ, ಎರಡು ಚಂದ್ರ, ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಗುಂಪುಗಳಿರಡೂ ಭೂಮಿಯ ಸುತ್ತಲೂ ತಿರುಗುವವೆಂದೂ, ಭೂಮಿಗೂ ಸೂರ್ಯನಿಗೂ ಇರುವ ಅಂತರಕ್ಕೆರಡರಷ್ಟು ದೂರದಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರನಿರುವನೆಂದೂ ನಂಬುವರು.

ವರಾಹ ಮಿಹಿರನಿಗೆ ಬಹುಳಹಿಂದೆ ವಸಿಷ್ಠ, ಪೈತಾಮಹ, ಸೂರ್ಯ, ಪೌಲಿಶ ಮತ್ತು ರೋಮಕಗಳೆಂಬ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳಿದ್ದವು. ವರಾಹ ಮಿಹಿರನು ವಾಸಿಷ್ಠ, ಪೈತಾಮಹ ಸಂಹಿತೆಗಳು ಅತ್ಯಂತ ಸತ್ಯದೂರವೆಂದೂ, ಪ್ರಾಚೀನ ಸೂರ್ಯ

⁴⁸ ಪುಗ್. I, ೧೦೫-೯.

⁴⁹ ಪುಗ್. I, ೨೮-೮

⁴⁵ ಐ. ಬ್ರಾ. II, ೭

⁴⁶ ಪುಗ್. IX, ೭೧-೯, ೭೬-೪ etc.

⁴⁷ ಪುಗ್. I, ೧೬೨-೧೬.

⁴⁸ ಪುಗ್. V, ೪೦-೫, ೯ ; ತೈ. ಸಂ. VI, ೧-೫-೧ ; ಐ. ಬ್ರಾ. I, ೭.

ಸಿದ್ಧಾಂತವು ಬಹಳ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಸರಿಯೆಂದೂ, ರೋಮಕ ಪೌಲಿಶ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳು ಸಮರ್ಪಕವಾಗಿವೆಯೆಂದೂ ಹೇಳುವನು. ಈ ಪೌಲಿಶ ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೂ ಅಲೆಕ್ಸಾಂಡ್ರಿಯದ ಪಾಲಸ್ ಎಂಬುವನ ಜಾತಕ (Astrological) ಗ್ರಂಥಕ್ಕೂ ಯಾವ ಸಂಬಂಧವೂ ಇಲ್ಲ. ರೋಮಕ ಸಿದ್ಧಾಂತವು ಪ್ರಾಯಃ ಹಿಪ್ಪಾರ್ಕಸ್, ಟಾಲಮಿಗಳ ಪದ್ಧತಿ. ಇದರಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷಾಂಶಗಳನ್ನು ಯವನಪುರದಿಂದ ಲೆಕ್ಕಿಸಿದೆ.

ಪ್ರಾಚೀನ ಸೂರ್ಯ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಕ್ರಿ. ಶ. ೪೯೯ ರಲ್ಲಿ ಆರ್ಯಭಟನೂ, ಅನಂತರ ಬ್ರಹ್ಮಗುಪ್ತ, ಭಾಸ್ಕರ ಮುಂತಾದವರೂ ಸಂಸ್ಕರಿಸಿದರು. ಈ ಆರ್ಯಭಟನು ಔದಯಿಕ ಮತ್ತು ಆರ್ಧರಾತ್ರಿಕ ಎಂಬ ಎರಡು ಗಣನೆಗಳಿಗೂ ಮೂಲ. ಈತನು ಗುಪ್ತರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕುಸುಮಪುರ (ಪಾಟಲಿಪುತ್ರ) ನಿವಾಸಿಯಾಗಿದ್ದನು. ಇವನ ಶಿಷ್ಯಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ಪಾಣ್ಡುರಂಗಸ್ವಾಮಿ, ಲಾಟದೇವ, ನಿಶ್ಯಂಕ, ಲಘುಭಾಸ್ಕರೀಯ, ಮಹಾಭಾಸ್ಕರೀಯ, ಆರ್ಯಭಟೀಯ, ವ್ಯಾಖ್ಯೆಗಳನ್ನು ಬರೆದ ಭಾಸ್ಕರ, ಪೃಥೂದಕಸ್ವಾಮಿ, ಲಲ್ಲ ಎಂಬವರು ಮುಖ್ಯರು.

ವರಾಹ ಮಿಹಿರನ ತಂದೆಯಾದ ಆದಿತ್ಯದಾಸನು ಮೊದಲು ಪಾಟಲಿಪುತ್ರದಲ್ಲಿದ್ದು ಅನಂತರ ಅವಂತಿ (ಉಜ್ಜಯಿನಿ) ಯಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿದ್ದನು. ವರಾಹ ಮಿಹಿರನು ಕಾಪಿತ್ಥಕ (ಕಾಪಿಶ-ಉತ್ತರ ಕಾಶ್ಮೀರ) ದಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸುಮಾಡಿ ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಬೃಹಜ್ಜಾತಕ, ಲಘುಜಾತಕ, ಪಂಚಸಿದ್ಧಾಂತಿಕ, ಬೃಹತ್ಸಂಹಿತಾ ಮುಂತಾದ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಬರೆದನೆಂದೂ ಹೇಳಿಕೊಂಡಿರುವನು. ಕಾಲಿದಾಸನ ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿದಾಭರಣದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ. ಪೂ. ೩೪ ರಲ್ಲಿ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ವರಾಹ ಮಿಹಿರ, ಬಾದರಾಯಣ ಮುಂತಾದ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕರಿದ್ದರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.⁴⁹ ಆದರೆ ವರಾಹ ಮಿಹಿರನ ಗ್ರಂಥಗಳಿಂದಲೇ

⁴⁹ ಧನ್ವಂತರಿ ಕ್ಷ ಪಣಕಾಮರಸಿಂಹ ಶಂಕು ವೇತಾಲಭಟ್ಟ ಘಟಕರ್ಪರ ಕಾಲಿದಾಸಾಃ | ಖ್ಯಾತೋವರಾಹ ಮಿಹಿರೋನ್ಯವತೇ ಸ್ವಭಾಯಾಂ ರತ್ನಾನಿ ವೈವರ ರುಚಿರ್ನವ ವಿಕ್ರಮಸ್ಯ || ಸತ್ಯೋವರಾಹಮಿಹಿರೋ ಶೃತಸೇನನಾಮಾ ಶ್ರೀ ಬಾದರಾಯಣ ಮಣಿತಕ್ತಕುಮಾರಸಿಂಹಃ | ಶ್ರೀವಿಕ್ರಮಾರ್ಕ ನೃಪಸಂಸದಿ ಸನ್ನಿ ಚ್ಯತೇ ಶ್ರೀಕಾಲತನ್ತ್ರ ಕವಯಸ್ತ್ವಪರೇ ಮದಾದ್ಯಾಃ || ಆಷ್ವಾಯುಸ್ಯ ಶತಾನಿ ಮಣ್ಡಲಧರಾಧೀಶಾಸ್ವಭಾಯಾಂ ಸದಾ | ಸ್ಯುಃ ಸಂಪತ್ಯಬಲೋಗ್ರ ಕೋಟಿ ಸುಭಟಾಃ ಸತ್ಪಣ್ಣಿತಾಷೋಡಶಾ | ದೈವಜ್ಞಾದಶ ಪಣ್ಣಿತಾಶ್ಚ ಭಿಷಜೋ ಭಟಾಃ ಸ್ತಥಾ ಡಾಧಿನೋಃ ವೇದಜ್ಞಾಃ ರಸಚಿನ್ದ್ರ ಮಾವಿಜಯತೇ ಶ್ರೀವಿಕ್ರಮಸ್ಯೋಽಧಿ ಭೂಃ || ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿದಾಭರಣ. ಈ ವಿಕ್ರಮನು ರೋಮಕ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯನ್ನು ಗೆದ್ದು ಉಜ್ಜಯಿನಿ ಯಲ್ಲಿ ಬಂಧಿಸಿದನು. ಈಚೆಗೆ ಸಿಕ್ಕಿರುವ ಶಾಕುನಲಾ ನಾಟಕ ಪ್ರತಿಯೊಂದರಲ್ಲಿ ಕಾಲಿದಾಸನು ಮಾಳವ ಗಣಪತಿಯಾದ ವಿಕ್ರಮನ ಕಾಲದಲ್ಲಿದ್ದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. (J.H.Q., ೧೯೪೨).

ಕ್ರಿ.ಶ. ೬ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದವು ಸೂಚಿತವಾಗುವದು. ವರಾಹ ಮಿಹಿರನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಪರೀಕ್ಷಣೆಯಿಂದ ಅನೇಕ ಮಾರ್ಪಾಟು ಮಾಡಿರುವನು. ಪ್ರಾಚೀನ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯರಾದ ಲಾಟಾಚಾರ್ಯ, ಸಿಂಹಾಚಾರ್ಯ, ಸತ್ಯಾಚಾರ್ಯ, ಆರ್ಯಭಟ, ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ, ವಿಜಯನಂದಿ, ವಿಷ್ಣುಗುಪ್ತ, ಶ್ರೀಷೇಣ ಮುಂತಾದವರ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನೂ ಯವನರ ಪಾರಿಭಾಷಿಕ ಪದಗಳನ್ನೂ (ಕೇಂದ್ರ, ಸುನಘಾ, ಅನಘಾ, ಧುರಧುರ, ಲೇಯ, ಪಾಥೋನ ಇತ್ಯಾದಿ) ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಂಡಿರುವನು.

ಬ್ರಹ್ಮಗುಪ್ತನು⁵⁰ ಕ್ರಿ.ಶ. ೬೯೮ ರಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿ, ಭಿಲ್ಲಮಾಲದ ಚಾಪವಂಶ ರಾಜನಾದ ವ್ಯಾಘ್ರಮುಖನ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ಥುಟ ಸಿದ್ಧಾಂತ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೬೨೮), ಖಣ್ಡಖಾಡ್ಯಕ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೬೬೫) ಎಂಬ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿ ಆರ್ಯಭಟನ ಕೆಲವು ತಪ್ಪುಗಳನ್ನು ತಿದ್ದಿ, ಗ್ರಹಗಳ ಮಂದ-ಶೀಘ್ರಗತಿಗಳಲ್ಲಿ ದೈನಂದಿನ ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳನ್ನೂ, ಸರಿಯಾದ ಅಕ್ಷಾಂಶ ರೇಖಾಂಶಗಳನ್ನೂ, ದೃಕ್ಕರ್ಮ, ವಲನ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಸೂತನಾಂಶಗಳನ್ನೂ ಕಂಡು ಹಿಡಿದನು.

ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟ ಮುಮ್ಮಡಿ ಕೃಷ್ಣನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮುಂಜಳಾ ಚಾರ್ಯನು ಲಘುಮಾನಸ ಮುಂತಾದ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದನು. ದೇವಗಿರಿ ಭಿಲ್ಲಮನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಿಜ್ಜಳಬೀಡು ನಿವಾಸಿಯಾದ ಭಾಸ್ಕರಾಚಾರ್ಯನು ಸಿದ್ಧಾಂತ ತಿರೋಮಣಿಯನ್ನು ರಚಿಸಿದನು. ಇವನ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ತ್ರಿವಿಕ್ರಮ ಕವಿಯು ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟ ಇಂದ್ರನ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿ ನಳಚಮ್ಮಿ ಬರೆದನು. ಅವನ ಮಗ ಭಾಸ್ಕರನು ಭೋಜರಾಜನಿಗೆ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯನಾಗಿದ್ದನು, ಅಸಂತರ ಗೋವಿಂದ ಸರ್ವಜ್ಞ, ಪ್ರಭಾಕರ, ಮನೋರಥ, ಕವಿ ಮಹೇಶ್ವರಾಚಾರ್ಯರೆಂಬವರೂ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯರಾಗಿದ್ದರು. ಮಹೇಶ್ವರನ ಮಗನೇ ಭಾಸ್ಕರಾಚಾರ್ಯನು. ಈತನ ಮಗನಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರನನ್ನು ಜೈತುಗಿಯು ಜ್ಯೋತಿಷಾಲಯಕ್ಕೆ ಅಧ್ಯಕ್ಷನನ್ನಾಗಿ ನೇಮಿಸಿ, ಸಿದ್ಧಾಂತ ತಿರೋಮಣಿಯನ್ನು ಬೋಧಿಸಲು ಶಾಲೆಯನ್ನೂ ನಿರೀಕ್ಷಣಾಲಯವನ್ನೂ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನು. ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರನ ಮಗ ಚಾಂಗದೇವ, ಭಾಸ್ಕರಾಚಾರ್ಯನ ತಮ್ಮನ ಮಕ್ಕಳು ಅನಂತದೇವ ಮಹೇಶ್ವರರೆಂಬವರೂ ಯಾದವಸಿಂಹಣನ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ

⁵⁰ ಶ್ರೀ ಚಾಪವಂಶತೀಲಕೇ ಶ್ರೀ ವ್ಯಾಘ್ರಮುಖೇನೈವೇ ಶಕನೈಪಾಣಾಂ | ಪಂಚಾಶತ್ಸಂಯುಕ್ತೈಃ ಸರ್ವಶತೈಃ ಪಂಚಭಿರತೀತ್ಯಃ || ಬ್ರಾಹ್ಮಸ್ಥುಟಸಿದ್ಧಾಂತಃ ಸಜ್ಜನ ಗಣಿತಗೋಳವಿತ್ತೀತ್ಯು | ತ್ರಿಂಶದ್ವರ್ಷೀಣಃ ಕೃತೋ ಜಷ್ಣು ಸುತ ಬ್ರಹ್ಮಗುಪ್ತೇನ

ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯರಾದರು. ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ, ದೇವಣ್ಣ ಭಟ್ಟ, ಮಾಧವ, ಸರ್ವಜ್ಞವಿಷ್ಣು, ಎಲ್ಲಯ್ಯ ಮುಂತಾದವರು ಜ್ಯೋತಿಷ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುವರು. ಈಚೆಗೆ ದೃಗ್ಗಣಿತ ರೀತಿಯು ಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ಬಂದಿತು.

ವೈದ್ಯ : ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೂ ರುದ್ರನೂ ವೈದ್ಯಾಭಿಮಾನಿಗಳಾದ ದೇವತೆಗಳು⁵¹. ವಾಜೀಕರಣ, ಕೃತ್ರಿಮಾಂಗಯೋಜನೆ, ದಂತಚಿಕಿತ್ಸೆ, ಕಿಲಾಸ, ಪಾಣ್ಡು, ರಾಜ ಯಕ್ಷ್ಮ ಮುಂತಾದ ರೋಗಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆ, ನೇತ್ರವೈದ್ಯ, ಅನುಪಾನವಿಧಿ ಮುಂತಾದವು ವೇದಯುಗದಲ್ಲಿ ಪರಿಚಿತವಾಗಿದ್ದವು. ಆಯುರ್ವೇದವು ಅರ್ಧವೇದದ ಉಪಾಂಗ. ಮಾನಸಿಕ ಮತ್ತು ದೈಹಿಕ ರೋಗಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ನಿವಾರಣೆ ಮಾಡಲು ಮನ್ತ್ರಯನ್ತ್ರಗಳೂ ಒಷಧಿಗಳೂ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿದ್ದವು. ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಅರ್ಧವೇದ⁵²ಗಳಲ್ಲಿ ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ಎಲುಬುಗಳ ಮತ್ತು ನಾಳಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ನರಮೇಧ, ಪಿತೃಮೇಧ (ಅಂತ್ಯೇಷ್ಟಿ), ಅಶ್ವ, ಅಜ ಮುಂತಾದ ಪಶುಮೇಧಗಳಿಂದ ಶರೀರ ರಚನೆಯು ಪರಿಚಿತವಾಗಿದ್ದಿತು. ಬೌದ್ಧಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಜೀವಕನೆಂಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವೈದ್ಯನು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಹೊಸ ಗುಡ್ಡೆಯನ್ನು ಸಹ ಸೇರಿಸುತ್ತಿದ್ದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಕೌಟಿಲ್ಯನ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಷವೈದ್ಯ, ದಾದಿಗಳ ಕರ್ತವ್ಯ, ಶಸ್ತ್ರಚಿಕಿತ್ಸೆ ನಡೆಸುವ ವೈದ್ಯರ ನಿಯಮಗಳು, ಲೇಪನ, ಅಂಜನ, ತೈಲ, ಪಟಬಂಧನ, ಶಸ್ತ್ರಗಳೇ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ವಿಷಯಗಳಿವೆ. ಮೆಗಾಸ್ತಿನೀಸ್, ಸ್ಟ್ರಾಬೋ, ಪೆಟ್ರೋಕ್ಯಸ್ ಮುಂತಾದವರ ಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ ಭಾರತೀಯರು ಆಹಾರ, ಆಚಾರ, ವಾಯುಶುದ್ಧತೆಯಿಂದ ದೀರ್ಘಾಯಸ್ಸನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದರೆಂದೂ, ವೈದ್ಯರು ಶಸ್ತ್ರಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಗ್ರೀಕರಿಗಿಂತಲೂ ಕುಶಲರಾಗಿದ್ದರೂ ಆದಮಟ್ಟಿಗೂ ಮೂಲಿಕೆಗಳಿಂದಲೇ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೆಂದೂ, ಅಲೆಕ್ಸಾಂಡರನು ತನ್ನ ಸೈನಿಕರ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗಾಗಿ ಭಾರತೀಯ ವೈದ್ಯರನ್ನೇ ನೇಮಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದನೆಂದೂ ತಿಳಿದುಬರುವದು. ಅಶೋಕನು ಮನುಷ್ಯರಿಗೂ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಚಿಕಿತ್ಸಾಲಯಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ದೇಶಾಂತರಗಳಿಂದ ಅವಶ್ಯಕವಾದ ಮೂಲಿಕೆಗಳನ್ನು ತರಿಸಿ ಸಹಾಯಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಆತ್ರೇಯನ ಶಿಷ್ಯನಾದ ಅಗ್ನಿ ವೇಶನು ಒಂದು ವೈದ್ಯಗ್ರಂಥವನ್ನು ಬರೆದನೆಂದೂ ಅದನ್ನು ಚರಕನು

⁵¹ ರುದ್ರನು “ ಪ್ರಥಮೋದ್ಯಮೋ ಭಿಷಕ್ ” ; “ ಜಲಾಷಭೇಷಜ.”

⁵² ಶತ. VIII, ೬-೨-೭, ೧೦ ; X, ೫-೪-೧೨ ; XII, ೨-೪-೯, ೧೪ ; XII-೩-೨-೩, ೪ ; ಅಥರ್ವ. X, ೨.

ಪರಿಷ್ಕರಿಸಿದನೆಂದೂ ತಿಳಿದುಬರುವದು. ಚರಕ ಎಂಬುದು ದೇಶದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಪಂಡಿತರ ಹೆಸರು. ಜೇಣ ತ್ರಿಪಿಟಕದಲ್ಲಿ ಚರಕನೆಂಬ ಒಬ್ಬ ವೈದ್ಯನು ಕನಿಷ್ಠ ೧೫೦೦ ವರ್ಷಗಳಿಂದ ಹೇಳಿರುವದರಿಂದ ಚರಕಸಂಹಿತೆಯು ಕ್ರಿ.ಶ. ೨ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾಯಿತು. ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೧ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ಏಕ್ರಮನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಧನ್ವಂತರಿಯು ಇದ್ದನು. ಚರಕಸಂಹಿತೆಯನಂತರ ಶುಶ್ರುತ ಸಂಹಿತೆಯು ಹುಟ್ಟಿತು. ಚರಕನ ಗ್ರಂಥವು ವೈದ್ಯಸಂಬಂಧವಾದುದು. ಶುಶ್ರುತಸಂಹಿತೆಯು ಶಸ್ತ್ರಚಿಕಿತ್ಸಾಪರವಾದುದು. ಶುಶ್ರುತನು ಕಾಶೀ ನಿವಾಸಿಯೆಂದೂ, ಸ್ವತಃ ಶವಜ್ಞೇದಮಾಡಿ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಬರೆದನೆಂದೂ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಶುಶ್ರುತಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ೧೨೦ ಶಸ್ತ್ರಗಳನ್ನೂ ಅನೇಕ ಶಸ್ತ್ರ ಪ್ರಯೋಗರೀತಿಗಳನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. ೪ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದ “ಬಾವರ್” ಹಸ್ತಲೇಖನದಲ್ಲಿ ಚರಕಶುಶ್ರುತರ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿರುವ ಅನೇಕ ಅನುಪಾನಗಳು ಕಂಡುಬರುವವು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೮೦೦ ರಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆ ಈ ವೈದ್ಯಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಅರಾಬಿಕ್ ಭಾಷೆಗೆ ಪರಿವರ್ತಿಸಿದರೆಂದು “ಫಿಹ್ರಿಸ್ತ” ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುವದು. ರ್ಹಾಸಿಸ್, ಅವಿಸೆನ್ನ (ಇಬಿನ್‌ಸಿನ) ಮುಂತಾದ ಅರಬಿಕ್ ವೈದ್ಯರು ಈ ಹಿಂದೂ ವೈದ್ಯರೀತಿಯನ್ನೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಯೂರೋಪ್ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಾರಮಾಡಿದರು. ಅವಿಸೆನ್ನನ ಗ್ರಂಥವೇ ಹತ್ತೊಂಬತ್ತನೆಯ ಶತಾಬ್ದದ ವರೆಗೂ ಯೂರೋಪಿನ ವೈದ್ಯರಿಗೆ ಆಧಾರವಾಗಿದ್ದಿತು.

ಜೈನರಲ್ಲಿ ಪೂಜ್ಯವಾದ, ಉಗ್ರಾದಿತ್ಯ ಮುಂತಾದವರ ಪ್ರಾಚೀನ ವೈದ್ಯ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಮಧು, ಮಧ್ಯ, ಮಾಂಸವರ್ಜಿತ ಅನುಪಾನಗಳು ಉತ್ತಮವಾಗಿವೆ. ಚರಕಸಂಹಿತೆಯನ್ನು ದೃಢಬಲನು ಪರಿಷ್ಕರಿಸಿದನು. ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ಚಕ್ರವಾಣಿಡತ್ತನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಬರೆದನು. ವಾಗ್ಭಟನ ಅಷ್ಟಾಂಗ ಹೃದಯ, ಮಾಧವನಿದಾನ ಮುಂತಾದ ಸಂಸ್ಕೃತ ಗ್ರಂಥಗಳೂ, ಕಳೆ ವೀರರಾಜನ ಸಕಲ ವೈದ್ಯಸಂಹಿತಾಸಾರಾರ್ಣವ, ಮಂಗರಾಜನ ವೈದ್ಯ ನಿಘಂಟು, ಕಲ್ಯಾಣಕಾರಕ ಮುಂತಾದ ಭಾಷಾಗ್ರಂಥಗಳು ಅನೇಕವಾಗಿವೆ. ಪಶು, ವೃಕ್ಷ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿದ್ದವು. ವಾಲಿಕಾಪ್ಯ ಹಸ್ತ್ಯಾಯುರ್ವೇದ ಮುಂತಾದ ಗ್ರಂಥಗಳಿವೆ.

ಭೌತ ಮತ್ತು ರಸಾಯನ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳು: ಅರ್ಥವೇದ ಮತ್ತು ತಾಂತ್ರಿಕ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ “ರಸವಿದ್ಧಿ” ಉತ್ತಮವಾಗಿದೆ. ಕೌಟಿಲ್ಯನ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ “ರಸವಿದ್ಧಿ” ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ವೈದ್ಯಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಲೋಹ ಭಸ್ಮ ಮಾಡುವ ವಿಧಾನಗಳೂ, ಗುಣಗಳೂ ಕಂಡುಬರುವವು. ಹೀನ ಲೋಹಗಳನ್ನು ಚಿನ್ನ

ಮಾಡಲು ಪ್ರಯತ್ನಗಳು ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯದೇಶಗಳಲ್ಲಿದ್ದಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದವು. ವರಾಹ ಮಿಹಿರನ ಬೃಹತ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಪಾದರಸ, ಉಕ್ಕು ಮುಂತಾದವುಗಳ ಭಸ್ಮಮಾಡುವ ರೀತಿಯು ಕಂಡುಬರುವದು. ಭಾರತೀಯರ ಲೋಹಕೌಶಲ್ಯವು (Metallurgy) ಡಿಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿರುವ ಉಕ್ಕಿನ ಸ್ತಂಭ, ಸುಲ್ತಾನ್ ಗಂಜ್ ತಾಮ್ರಬುದ್ಧ ವಿಗ್ರಹ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ವಿದಿತವಾಗುವದು. ಡಿಲ್ಲಿಯ ಸ್ತಂಭ ಅತ್ಯಂತ ಶುದ್ಧವಾದ ಉಕ್ಕಿನಿಂದ ಮಾಡಿದೆ. ಇದರ ಎತ್ತರ ೨೩ ಅಡಿ, ೮ ಅಂಗುಲ. ಬುಡದಲ್ಲಿ ೧೬.೪ ಅಂಗುಲ, ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ೧೨.೦೫ ಅಂಗುಲ ವ್ಯಾಸಹೊಂದಿದೆ. ಇದರ ತೂಕ ೬ ಟನ್.^{೫೫} ಸುಲ್ತಾನ್‌ಗಂಜ್ ಬುದ್ಧ ವಿಗ್ರಹವು ೭೨ ಅಡಿ ಎತ್ತರ, ೧ ಟನ್ ತೂಕವಿದೆ. ವಿಗ್ರಹವನ್ನೆಲ್ಲ ಅತ್ಯಂತ ಶುದ್ಧವಾದ ತಾಮ್ರವನ್ನು ಎರಕ ಹೊಯ್ದು ಮಾಡಿರುವರು. ನೈಯಾಯಿಕ ವೈಶೇಷಿಕರು ಪಂಚಭೂತಗಳ ಗುಣಗಳನ್ನೂ ಅಣು (Atomism) ಪರಿಮಾಣಗಳನ್ನೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಚರ್ಚಿಸಿರುವರು.

ಭೂವಿಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ವೈದ್ಯರೂ ಶಿಲ್ಪಿಗಳೂ ಕುಶಲರಾಗಿದ್ದರು. ವಜ್ರ, ಕೆಂಪು, ಮುತ್ತ, ಅಮೃತಶಿಲೆ, ಕಣಶಿಲೆ, ಶಿಲಾಜಿತ್, ಬಳಸದಕಲ್ಲು, ತಾಮ್ರ, ಚಿನ್ನ, ಸೀಸ, ತವರ, ಬೆಳ್ಳಿ ಮುಂತಾದ ಗಣಿಗಳನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯುವ ರೀತಿಯೂ, ಕೆಲಸಮಾಡುವ ವಿಧಾನಗಳೂ ಮೆಗಾಸ್ತನೀಸನಿಗೆ ಮುಂಚೆಯೇ ಭಾರತೀಯರಿಗೆ ತಿಳಿದಿದ್ದಿತು. ಕೌಟಿಲ್ಯನೂ ಗಣಿಗಳ ವಿಷಯವನ್ನು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವನು. ವರಾಹ ಮಿಹಿರನು ಬೃಹತ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಭೂಕಂಪ ಪ್ರಭೇದಗಳನ್ನೂ ಅವುಗಳಿಗೆ ಕಾರಣಗಳನ್ನೂ ಹೇಳಿರುವನು.

ಪ್ರಾಣಿಶಾಸ್ತ್ರ, ಸಸ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ, ಕೀಟಶಾಸ್ತ್ರ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನೂ ಭಾರತೀಯರು ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ನಿದರ್ಶನಗಳಿವೆ. ಕಾಮವು ಚತುರ್ವಿಧ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ದತ್ತಕ, ದೀರ್ಘಚಾರಾಯಣ, ಘೋಟಮುಖ, ವಾತ್ಸ್ಯಾಯನ, ಕೊಕ್ಕೋಕಪಂಡಿತ ಮುಂತಾದವರನೇಕರು ದೇಹಾರೋಗ್ಯ, ಮನಶ್ಯಾಂತಿ, ಆತ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಗಳನ್ನು ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಎರುದ್ದು ವಲ್ಲದ ಕಾಮದಿಂದ ಪಡೆಯಬಹುದೆಂದು ಕಾಮಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಪ್ರಚಾರ ಮಾಡಿರುವರು. ಈ ಗ್ರಂಥಗಳು ಅರಾಬಿಕ್ ಪರ್ಷಿಯನ್ ಮುಂತಾದ ಭಾಷೆಗಳ ಮೂಲಕ ಯೂರೋಪ್‌ಬಿಡವನ್ನು ತಲಪಿದವು. ಆಧುನಿಕ

^{೫೫} It is not many years since the production of such a pillar would have been an impossibility in the largest foundries of the world, and even now there are comparatively few where a similar mass of metal could be turned out—Bull. *Economic Geology of India*, p. 338. 1st ed.

ಮನಶ್ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರಾದ ಫ್ರಾಯ್ಡ್, ಆಡ್ಲರ್, ಯೂಂಗ್, ಹಾವ್ಲಾಕ್ ಎಲ್ಲಿಸ್, ಮೇರಿಸ್ಪೋವ್ಸ್ಕಿ ಮುಂತಾದವರ ವಿಪ್ರತಿಪತ್ತಿಗಳಿಗೆ ಸಮರ್ಪಕವಾದ ಉತ್ತರವು ಭಾರತೀಯರ ಕಾಮಶಾಸ್ತ್ರ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವದು.

ಹೀಗೆ ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಜ್ಞಾನವೂ ಕಲೆಯೂ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಅಧೀನವಾಗಿವೆಯೇ ಹೊರತು ವಾಶ್ಚಾತ್ಯರ ವಿಜ್ಞಾನ ಕಲೆಗಳಂತೆ ಪ್ರಪಂಚ ನಾಶಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಈ ರಹಸ್ಯವು ವಾಶ್ಚಾತ್ಯರಿಗೂ ಈಗ ಸ್ವಲ್ಪ ವಿದಿತವಾಗುತ್ತ ಬರುತ್ತಿದೆ.

೧೧. ಬೃಹದ್ಭಾರತ

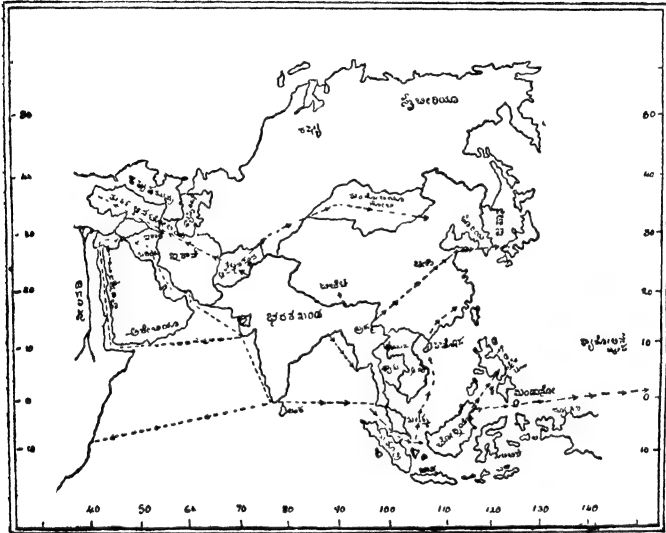
ಮನ್ತ್ರಮಾತೃಕೋಕ್ತ ಮಾಲೇ ! ನದ್ಯನ್ತರಂಯಾಸಿ, ದೇಶಾನ್ತರಂಯಾಸಿ, ದ್ವೀಪಾನ್ತರಂಯಾಸಿ, ಲೋಕಾನ್ತರಂಯಾಸಿ, ಸರ್ವದಾಸ್ಪೃಶಸರ್ವಹೃದಿವಾಸಯಸಿ, ನಮಸ್ತೇ ||

—ಮನ್ತ್ರಮಾತೃಕಾಲುಪನಿಷದ್

ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಅನಾದಿಯಾಗಿ ಭೌತಿಕ ಸರಪದ್ಧಿಗಳಿಗೆ ಕಟ್ಟುಬೀಳದೆ ಖಣ್ಡಾಂತರಗಳಲ್ಲಿ ಶಾಂತರೀತಿಯಿಂದ ವ್ಯಾಪಿಸಿದ್ದಿತು. ಭಾರತೀಯರು ಒಂದು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಮತಗ್ರಂಥವನ್ನೂ ಮತ್ತೊಂದು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಕತ್ತಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದಾಗಲೀ, ಉತ್ತಮ ಜಾತಿಯೆಂಬ ದುರಭಿಮಾನದಿಂದಾಗಲೀ, ಅನಾಗರಿಕರಿಗೆ ಏಕದೇಶೀಯವಾದ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಬಲಾತ್ಕಾರವಾಗಿ ಸುಂಗಿಸಿ ಉದ್ಧಾರಮಾಡುತ್ತೇವೆಂಬ ಸೋಗಿನಿಂದಾಗಲೀ, ವ್ಯಾಪಾರದ ಮೂಲಕ ವಿದೇಶೀಯರ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಸೂರೆಗೊಳ್ಳುವದಕ್ಕಾಗಲೀ, ವಿಶಾಲವಾದ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುವದಕ್ಕಾಗಲೀ ತಮ್ಮ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಎತ್ತಿರಿಸಲಿಲ್ಲ. ಭರತಖಂಡವು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಆರ್ಥಿಕಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಉತ್ತಮರ್ಣಾಯತವಾಗಿಯೇ ಇದ್ದಿತು. ಶಕ, ಯವನ, ಚೀಣ, ಹೂಣ, ತುರುಷ್ಕ, ಮೈಚ್ಛರು ಭಾರತೀಯರ ಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ನಾಗರಿಕತೆಯಲ್ಲಿ ಮುಂದಾದರು. ಈ ತತ್ವವನ್ನು ಚಾರಿತ್ರಕಾಧಾರಗಳಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಭರತಭೂಮಿಯ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆ ಕ್ರಮದಿಂದ ದ್ವೀಪಾಂತರ ದೇಶಗಳ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ವಿಮರ್ಶಿಸುವೆವು.

ಪೂರ್ವ : ಬ್ರಹ್ಮ (ಬರ್ಮ) ದೇಶಕ್ಕೆ ಅಶೋಕನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬೌದ್ಧ ಮತವು ವ್ಯಾಪಿಸಿತೆಂದು ಐತಿಹ್ಯವಿದೆ. ಅರಕಾನ್ ಪ್ರಾಂತಕ್ಕೆ ಮೊದಲನೆಯ ಹಿಂದುರಾಜನು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೬೨ರಲ್ಲಿದ್ದನು. ಶ್ಯಾಮ (ಸೈಯಾಂ) ಮತ್ತು ತೆನ್ನಾ ಸಿರಂಭಾಗಗಳು ಫೂನಾನ್ (ಕ್ಯಾಂಬೋಡಿಯ) ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಅಧೀನವಾಗಿದ್ದವು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೪೦೨ರಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧಘೋಷನು ಸಿಂಹಳದಿಂದ ಬೌದ್ಧ ಮತವನ್ನು ತಂದನು. ಪಾಗನ್ ರಾಜನಾದ ತಿಂಗ ಎಂಬುವನು ಕ್ರಿ.ಶ. ೬೩೯ರಲ್ಲಿ ಹೊಸ ಶಕೆಯನ್ನಾರಂಭಿಸಿದನು. ಹಂಸಾವತಿ (ಪೆಗು) ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಶ. ೮ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಿಂದ ವಿಕ್ರಮರಾಜ(ವಂಶವು) ಆಳಲಾರಂಭಿಸಿತು. ಉತ್ತರ ಶ್ಯಾಮದೇಶದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಶ. ೯ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ಸುಖೋದ್ರಯವೆಂಬ ರಾಜ್ಯವು ಸ್ಥಾಪಿತವಾಯಿತು. ತಾನ್ತ್ರಿಕ ಬೌದ್ಧ ಮತವು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಾರ

ದಲ್ಲಿದ್ದಿತು. ಬೌದ್ಧ ಭಿಕ್ಷು ಗಳು ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಬಾಲಕನಿಗೂ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿಸಿ ನಿರಕ್ಷರತೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮೂಲಮಾಡಿರುವರು. ಶ್ವೇತಧಾತುಗರ್ಭ (Shwe Dagon) ದಂತಹ ದೇವಾಲಯಗಳ ನಿರ್ಮಾಣವಾಯಿತು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦೧೦ರಲ್ಲಿ ಅರಿಮರ್ದ ನವುರದ ರಾಜನಾದ ಅನುರುದ್ಧನು ಥಾಟೋನ್ (ಸುಧರ್ಮ ನಗರ)

ಬೃಹದ್ಭಾರತ.

ರಾಜನನ್ನು ಗೆದ್ದು, “ತೆಲುಂಗ್” ವಂಶವನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದನು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦೯೦ ರಲ್ಲಿ ಆನಂದ ದೇವಾಲಯವು ಸ್ಥಾಪಿತವಾಯಿತು. ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಶತಾಬ್ದದ ಪಾಗನ್ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ “ನಾಸ್ಥಾಧರ್ಮೇ ನವಸುನಿಜಯೇ” ಎಂಬ ಮುಕುಂದಮಾಲಾ ಸ್ತೋತ್ರದ ಶ್ಲೋಕವು ಕಂಡುಬರುವದು. ಬರ್ಮ ದಕ್ಷಿಣಭಾಗದಲ್ಲಿ ಐರಾವತೀ ನದಿಯ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ತೆಲುಗು ಕಳಿಂಗದೇಶಗಳಿಂದ ಬಂದಿದ್ದ “ತೆಲುಂಗ್”, “ಕೈಂಗ್” ಎಂಬವರು ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ರಾಜ್ಯಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ್ದರು.

ಕಂಬುಜ (Cambodia, Funan) ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಅಶ್ವತ್ಥಾಮನ ಶಿಷ್ಯನಾದ ಕೌಣ್ಡೀನ್ಯನೆಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಮೂಲವುರುಷನೆಂದು ಕೆಲವು ಶಾಸನಗಳು

ಹೇಳುವವು. ಈತನು ಸೋಮ ಎಂಬ ನಾಗಕನ್ನಿಕೆಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಿ ಭವಪುರವೆಂಬ ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ಸೋಮ (ಚಂದ್ರ) ವಂಶವನ್ನಾರಂಭಿಸಿದನು. ಇತರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಮಹರ್ಷಿಕಂಬು ಅಪ್ಸರಾ ಮೇರಾ ಎಂಬವರ ಸಂತತಿಯು ಸೂರ್ಯವಂಶವಾಯಿತೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇತರ ಪೂರ್ವದೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ ರಾಜ್ಯಸ್ಥಾಪನೆಗೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಋಷಿಗಳೇ ಕಾರಣರು. ಅಗಸ್ತ್ಯರು ದಕ್ಷಿಣ ಹಿಂದೂದೇಶದಿಂದ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ದಾಟಿಬಂದು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಹರಡಿ ಈಗಲೂ ಗುರುಗಳೆಂದು ಆರಾಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವರು. ಶ್ಯಾಮದೇಶಕ್ಕೆ ಇಬ್ಬರು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು, ಸುಧರ್ಮ ನಗರಕ್ಕೆ (ಥಾಟೊನ್) ಇಬ್ಬರು ಋಷಿಗಳು, ಪೆಗುರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಒಬ್ಬ ಋಷಿಯು ಪೋಷಿಸಿದ ಕ್ಷತ್ರಿಯನೂ, ಚಂಪದೇಶಕ್ಕೆ ಭೃಗು ಮತ್ತು ಉರೋಜ ಎಂಬ ಋಷಿಗಳೂ, ಜಾವರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ವಾರಾಣಸಿಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೂ, ಬಲಿದ್ವೀಪದ ರಾಜವಂಶಕ್ಕೆ ಕಾಣ್ಡೆ ನೈನು ಮೂಲವುರುಷರು.

ಟಾಲಮಿಯ ಭೂಗೋಳಶಾಸ್ತ್ರ ಚೀನದ ಚರಿತ್ರೆಗಳಿಂದ ಕಂಬುಜ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಮುರುಂಡ, ಕಪಿಲವಾಸ್ತು, ಶ್ರಾವಸ್ತಿ, ಪಾಟಲಿಪುತ್ರ ಮುಂತಾದ ನಗರಗಳಿದ್ದವೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುವದು. ಈ ದೇಶದ ರಾಜರು ಕ್ರಿ.ಶ. ೨೨೫, ೨೪೨, ೨೫೧ ರಲ್ಲಿ ಚೀನದೇಶಕ್ಕೆ ರಾಯಭಾರಿಗಳನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿದ್ದರು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೬ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ರುದ್ರವರ್ಮ, ಭವವರ್ಮ, ಮಹೇಂದ್ರ, ಈಶಾನ, ಮತ್ತು ಜಯವರ್ಮರೆಂಬ ರಾಜರು ಆಳಿದರು. ಭವವರ್ಮನು ದುರ್ಗಾ, ಶಮ್ಭು, ತ್ರ್ಯವೃಕ, ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಸಾರ ಎಷ್ಟು, ಭದ್ರೇಶ್ವರ, ತ್ರಿಭುವನೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ರಾಮಾಯಣವುರಾಣ, ಸಂಪೂರ್ಣ ಮಹಾಭಾರತ ಪಠನೆಗಾಗಿ ದಾಸಮಾಡಿರುವನು. ಇವನ ಹಾನ್‌ಚೈಶಾಸನವು ಕಾಲಿದಾಸನ ರಘುವಂಶದ ಚತುರ್ಥಸರ್ಗದ ಅನುಕರಣೆಯಾಗಿದೆ. ಯಶೋವರ್ಮನ ಕಾಲವು (ಕ್ರಿ.ಶ. ೮೮೯-೯೧೦) ಬಹು ಮುಖ್ಯವಾದುದು. ಯಶೋವರ್ಮನು ಚಂಪದೇಶವನ್ನು ಗೆದ್ದು ರಾಜ್ಯವನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸಿದನು. ಇವನ ಶಾಸನಗಳು ಪಲ್ಲವ-ಗ್ರಂಥಲಿಪಿಯಲ್ಲಿವೆ. ಶ್ಲೋಕಗಳು ಅತ್ಯುತ್ತಮ ಕಾವ್ಯಶೈಲಿಯಲ್ಲಿವೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. ೮೯೫ ನೆಯ ಫ್ಲೋಮ್‌ಸಂದಕ್ ಶಾಸನವು ತ್ರಿಮೂರ್ತಿ, ಗೌರೀ, ಸರಸ್ವತೀ, ಶಿವ, ರುದ್ರ, ಧೂರ್ಜಟಿ, ವರಾಹ, ಎಷ್ಟು, ಬ್ರಹ್ಮ ದೇವತೆಗಳ ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದ ಆರಂಭವಾಗುವದು. ಈ ಶಾಸನದ ಹದಿನೆಂಟನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ “ಶ್ರೀ ಶಂಕರ ಭಗವತ್ಪಾದ ಮುಖಾಂಬುಜಾದಧಿಗತ ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರ ಮಹೋದಧಿ”ಯೂ, ಮುನಿವರ್ಯನೂ ಆದ ಸೋಮಶಿವನ (ಶಿವಸೋಮ)

ಶಿಷ್ಯನಾದ ವಾಮಶಿವಾಚಾರ್ಯನು ಯಶೋವರ್ಮನಿಗೆ ಗುರುವಾಗಿದ್ದು, ಶಿವಸೋಮನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ್ದ ಶ್ರೀಂದ್ರವರ್ಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಅಧ್ಯಕ್ಷನಾಗಿ, ಶಾಲಿವಾಹನಶಕ ಲಗ೦೩ ರಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಭದ್ರೇಶ್ವರಲಿಂಗ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ವಾಮಶಿವಾಚಾರ್ಯನ ಮನ್ದರಪರ್ವತದಂತಹ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಸಮಸ್ತ ಶಿವಶಾಸ್ತ್ರ ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರವು ಮಥಿತವಾಗಿದ್ದಿತು. ಈ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಾದ ಶಂಕರ ಭಗವತ್ಪಾದರು ಆದಿಶಂಕರರಾಗಿರಲಾರರು. ಆದರೂ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಪ್ರಭಾವವು ದ್ವೀಪಾಂತರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿದ್ದಿತೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುವದು. ಯಶೋವರ್ಮನ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಲಿದಾಸ-ಪ್ರವರ ಸೇನರ ಸೇತುಬಂಧಕಾವ್ಯ, ಗುಣಾಧ್ಯನ ಬೃಹತ್ಕಥಾ, ಕಲ್ಯಾಣಕಾರಕ, ವಿಶಾಲಾಕ್ಷ, ಆರ್ಯಶೂರ, ಭೀಮಕ(ಟ), ಮಯೂರ, ವಾತ್ಸಾಯನ, ಪತಂಜಲಿಯ ಮಹಾಭಾಷ್ಯ, ಮಹಾಭಾರತ, ಹರಿವಂಶ ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ಉಲ್ಲೇಖವೆಯಿದೆ. ಶಿವಸೋಮನೇ ಆರಂಭಿಸಿದ ಅಂಗ್‌ಕೊರಥಾಮ್ (ನಗರ ಧಾಮ, ಯಶೋಧರಪುರ) ಎಂಬ ಮಹಾ ದೇವಾಲಯವೂ ನಗರವೂ ಯಶೋವರ್ಮನಿಂದ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಯಿತು. ಇದರ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪವು ಅತ್ಯದ್ಭುತವಾಗಿದೆ. ಇದೇ ಕಾಲದ ಬಾಯೋ ಶಿವಾಲಯದ ಕಲಾಕೌಶಲ್ಯವೂ ಶ್ಲಾಘ್ಯವಾಗಿದೆ.

ಕಂಬುಜ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಹದಿನೈದನೆಯ ಶತಾಬ್ದದ ವರೆಗೂ ಹಿಂದೂ ರಾಜರು ಆಳಿದರು. ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಸಿದ್ಧಾಂತ, ಪಾಣಿನಿ, ಪತಂಜಲಿ, ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ, ದರ್ಶನಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೀಣರಾಗಿದ್ದರು. ಶೈವಮತವೇ ವಿಶೇಷವಾಗಿದ್ದಿತು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೯ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ ಮಹಾಯಾನ ಬೌದ್ಧಮತವು ಶೈವಮತದೊಡನೆ ಮಿಳಿತವಾಯಿತು. ಹರಿಹರಾಲಯ, ಅಮರೇಂದ್ರಪುರಿ, ಮಹೇಂದ್ರಪರ್ವತ ಮುಂತಾದ ರಾಜಧಾನಿಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಚಾಳುಕ್ಯ-ಪಲ್ಲವಶಿಲ್ಪವೂ ಅನಂತರ ಮಗಧರೀತಿಯೂ ಕಂಡುಬರುವವು. ಖೈರ ಎಂಬ ಆಸ್ಪೋರೀ ಎಷ್ಯಾಟಿಕ್ ಭಾಷೆಯ ಪದಗಳು ಸಂಸ್ಕೃತದೊಡನೆ ಸೇರಿದವು. ಎಷ್ಟು ಕ್ರಾಂತಿ, ಆಶ್ಚರ್ಯಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದ ಜಯದ್ರಥಯಾಮಲ (ಶಿರಚ್ಛೇದ) ನಯೋತ್ತರ, ಸಮ್ಮೋಹ, ನಿಶ್ವಾಸ ಸಂಹಿತಾ ಮುಂತಾದ ತನ್ತ್ರಗಳು ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿವೆ.

ಚಂಪ (ದಕ್ಷಿಣ ಆನ್ನಾಮ್): ಇಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೯೨ ರಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಮಾರನೆಂಬುವನು ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೪೧೩ ರಲ್ಲಿ ರಾಜನಾಗಿದ್ದ ಗಂಗರಾಜನು ತನ್ನ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಭದ್ರವರ್ಮನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿ ತಾನು ಗಂಗಾ ತೀರಕ್ಕೆ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಲು ಹೊರಟುಹೋದನು. ಭದ್ರವರ್ಮ, ರುದ್ರವರ್ಮ,

ಸಿಂಹದೇವ, ಶಮ್ಭುವರ್ಮ, ಪ್ರಕಾಶಧರ್ಮರಿಂಬುವರು ೮ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದ ವರೆಗೂ ಆಳಿದರು. ಚೀಣ ಮತ್ತು ಕಂಬುಜದೇಶಗಳೊಡನೆ ಯುದ್ಧ ನಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಭದ್ರೇಶ್ವರ, ಭಗವತೀ, ಮುಖಲಿಂಗ ಮಧುಕೇಶ್ವರ, ಜನಶಂಕರ, ಲಕ್ಷ್ಮೀನ್ದ್ರಲೋಕೇಶ್ವರ, ಲಿಂಗಭದ್ರೇಶ್ವರ ಮುಂತಾದ ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿರುವರು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೯೦೨ ರಲ್ಲಿ ಸ್ಥವಿರ ನಾಗವುಷ್ಪನು ಮಹಾಯಾನ ಬೌದ್ಧಮತವನ್ನು ತಂದನು. ಚಂಪರಾಜ್ಯವು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೪೭೧ ವರೆಗೂ ಇದ್ದಿತು. ಅನಂತರ ಮಜಾಪಹಿತ್ ರಾಜರ ವಶವಾಯಿತು.

ಫಿಲಿಪೈನ್ಸ್ : ಇಲ್ಲಿರುವ “ ಪೋರೋಸ್ ” ಎಂಬ ಜನರು ಹಿಂದುಗಳಾಗಿದ್ದರು. ಈಗಲೂ ಶೈವವಿಗ್ರಹಗಳು, ಹೆಂಗಸರ ಮಲೆಯಾಳರೀತಿ ಕೇಶಬಂಧನ, ಆಭರಣಗಳು, ತಲಗ ಅಥವಾ ತಗಲಂಗ್ (ತೆಲುಗು) ಭಾಷೆಯು ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ. ತಲಗಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಸಂಸ್ಕೃತಶಬ್ದಗಳು ಕಂಡುಬರುವವು (ಸಂದಿಗ್-ಸಂಧಿ, ಮಾಸ-ಮಾಸ-ತಿಂಗಳು, ಸಂದನ್-ಚಂದನ, ಕಸ್ತೂರಿ-ಕಸ್ತೂರಿ, ಸುತ್ತ-ಸೂತ್ರ, ಇತ್ಯಾದಿ).

ಫಾರ್ಮೋಸಾದ್ವೀಪದ ಬಿಷಯ (ವಿಜಯ) ಜನರು ಶ್ರೀ ವಿಜಯರಾಜ್ಯದಿಂದ ಬಂದು ನೆಲೆಸಿದವರು. ಬಿಷಯ, ತಗಲೋಗರ ಬಳಿ ಈಗಲೂ ಇರುವ ತಾಳಪತ್ರಗ್ರಂಥಗಳು ದೇವನಾಗರಿಲಿಪಿಯಲ್ಲಿವೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಮುಸ್ಲಿಮ್ ಮುಸ್ಲಿಂಗಳನ್ನು ಪಂಡಿತರೆಂದು ಕರೆಯುವರು. ಗ್ವಾಮ್, ಮೇರಿ ಆನ್, ಈಸ್ಟರ್ ಐಲೆಂಡ್ ಮುಂತಾದ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ದ್ವೀಪಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹಿಂದೂ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಚಿಹ್ನೆಗಳು ವಿಶೇಷವಾಗಿವೆ. ಅಮೆರಿಕ ಖಂಡದ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿದ್ದ ಟಾಲ್ಟಿಕ್, ಆಸ್ಟೆಕ್, ಮಾಯಾ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳು ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವು. ಮಾಯಾ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ದೇವಾಲಯಗಳು, ರಾಜ್ಯಭಾರಪದ್ಧತಿ, ಜ್ಯೋತಿಷ, ಗಣಪತಿ ಮುಂತಾದ ದೇವತೆಗಳು ಭರತಖಂಡದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತೋರಿಸುವವು.

ಆಗ್ನೇಯ: ಜಾವ, ಬಲಿ, ಸುಮಾತ್ರ, ಮಲಯ ಬೋರ್ನಿಯೋ ಮುಂತಾದ ದ್ವೀಪಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಿಂದ ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಕಂಡುಬರುವದು. ಈ ದೇಶಗಳ ಚರಿತ್ರೆಯು ದಕ್ಷಿಣಾಪಥದ ಚರಿತ್ರೆಯೊಂದಿಗೆ ಸಂಬಂಧವಿದೆ. ಶ್ರೀಶೈಲ (ನಾಗಾರ್ಜುನಿಕೊಂಡ)ದ ಇಕ್ವಾಟು ವಂಶವನ್ನು ಪಲ್ಲವರು ಗೆದ್ದುದರ ಫಲವಾಗಿ ಬುಲವರ್ಮನು ಕ್ರಿ.ಶ. ೩೦೦ ರಲ್ಲಿ ಕುಟ್ಟಿ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನು. ಸಮುದ್ರಗುಪ್ತನು ಶಾಲಂಕಾಯನರನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೩೭೫)ದುದರಿಂದ ಪೂರ್ಣ ವರ್ಮನ ತಾರೂಮವಂಶವು ಪಶ್ಚಿಮ ಜಾವದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿತು. ವಿಷ್ಣು ಕುಣ್ಡ ರಾಜರು

ಪಿತ್ತಭಕ್ತಕಂಧರಿ ರಾಜರನ್ನು ಗೆದ್ದು ರಿಂದ ಪಲೆಂಬಾಂಗಿನಲ್ಲಿ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೫೧೮) ಕಾಣ್ಣೆನ್ಯರಾಜ್ಯ ಸ್ಥಾಪನೆಯಾಯಿತು. ಇಮ್ಮಡಿ ಪುಲಕೇಶಿಯು ಕಳಿಂಗ ಮತ್ತು ಶೈಲೋದ್ಭವ ರಾಜರನ್ನು ಗೆದ್ದು ದರ ಫಲವಾಗಿ ಗುಣವನು ಪೊಲಿ ಅಥವಾ ಪತಿರಾಜ್ಯ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನು.

ಯವದ್ವೀಪ ಎಂಬ ಹೆಸರು ರಾಮಾಯಣ, ಟಾಲಮಿಯ ಭೂಗೋಳ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಪ್ರಕಾರ ಮೊದಲು ಮಲಕ್ಕ ಪರ್ಯಾಯ ದ್ವೀಪಕ್ಕೆ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತಿದ್ದಿತು. ಕ್ರಮೇಣ ಈ ಹೆಸರು ಯಾವ (ಜೊ-ಪೊ=ಉತ್ತರ ಮಲಕ್ಕ, ಪೂನಾನ್), ಕೆಡಾ, ಬೊರ್ನಿಯೋ ಪಶ್ಚಿಮ ತೀರಗಳನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸುತ್ತಿದ್ದಿತು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ಈಗ ಜಾವ ಎಂಬ ದ್ವೀಪಕ್ಕೆ ಹೆಸರಾಯಿತು. ರಾಮಾಯಣದ ಲಂಕಾಪಟ್ಟಣವು ಮಧ್ಯ ಇಂಡಿಯಾದಲ್ಲೂ, ಸಿಂಹಳದ್ವೀಪದಲ್ಲೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಲಂಕಾಶುಕಂ (Port Ligor) ಆಗಿದ್ದಿತೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು. ತಕ್ಕೋಲವು ಕ್ರಾಭೂಕಣ್ಣ. ಯಾವ ಕೋಟಿಯು ಯಮ ಕೋಟಿ (Jamkut) ನವಧರ್ಮರಾಜನಗರ ಅಥವಾ ಯಮನಗರವಾಯಿತು. ಮಲಕ್ಕ ಪ್ರಾಂತಕ್ಕೆ “ಹೋಲಿಂಗ್” (ಕಳಿಂಗ) ಎಂಬ ಹೆಸರಿದ್ದಿತು. ಇದರ ರಾಜಧಾನಿಯಾದ ಕೆಡ (ಕಟಾಹ) ಮಣಮೇಖಲೈ, ಕೌಮುದೀ ಮಹೋತ್ಸವ, ಕಥಾಸರಿತ್ಸಾಗರ ಮುಂತಾದ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. ೬೬೬ ರಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ವಿಜಯರಾಜ್ಯವು ಮಲಕ್ಕದ ಪೂರ್ವ ತೀರದಲ್ಲಿರುವ ಕೆಲನಾನ್ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿತವಾಯಿತು. ರಾಜಧಾನಿಗೆ ಜಯನಗರವೆಂದು ಹೆಸರಿದ್ದಿತು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೬೮೬ ರಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ವಿಜಯರಾಜರು ಪಲೆಂಬಾಂಗನ್ನು ಗೆದ್ದು ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನು ಬದಲಾಯಿಸಿದರು. ಪಲೆಂಬಾಂಗಿನ ರಾಜರು ಮಧ್ಯಜಾವಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಅಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಶೈಲದಂತೆ ಬರೋಬುದೂರ್ ದೇವಾಲಯವನ್ನು (ಡಾ|| ಕ್ರೋಮ್ ಅಭಿ ಪ್ರಾಯದಂತೆ ಕ್ರಿ.ಶ. ೭೫೦ ಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆ ಅಥವಾ ಡಾ|| ಬೋಷ್ ಹೇಳುವಂತೆ ಕ್ರಿ.ಶ. ೭೬೦-೮೫೭ ರಲ್ಲಿ), ನಿರ್ಮಿಸಿ ಶೈಲೇಂದ್ರರೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದರು. ಶ್ರೀ ವಿಜಯರಾಜರು ಕ್ರಿ.ಶ. ೬೮೬ ರಲ್ಲಿ “ಕೆಡ”ವನ್ನು ಗೆದ್ದರು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೮೫೦ ರಲ್ಲಿ ಶೈಲೇಂದ್ರರು ಪುನಃ ತಮ್ಮ ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನು “ಕೆಡು”ವಿನಿಂದ ದಕ್ಷಿಣ ಮಲಕ್ಕದಲ್ಲಿರುವ ಜೋಹೋರ್-ಸಿಂಹಪುರ (Singapur) ಕ್ಕೆ ಬದಲಾಯಿಸಿದರು. ಕಟಾಹ, ಕೆಡು, ಸುವರ್ಣದ್ವೀಪ, ಸ್ಲಬ್ ಗ್ ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳು ಶೈಲೇಂದ್ರರ ಚಕ್ರಾಧಿಪತ್ಯಕ್ಕೆ ಅನ್ವಯಿಸುವವು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೮೭೧-೯೦ ರಲ್ಲಿ ಶೈಲೇಂದ್ರರು ಮಲಕ್ಕದ ಶ್ರೀ ವಿಜಯರಾಜರೊಡನೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಿದರು. ಆಗ ಜಾವ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಮಟರಂ (ಮೆಡಂಗ್) ಎಂಬ ಹೆಸರಾಯಿತು. ಹನ್ನೊಂದನೆಯ

శతాబ్దంలో రాజరాజ, రాజేంద్రచోళులు (క్రీ.శ. 1012) పన్నే, మల్యూర్, మాయరుడింగం, లంకాశోకం, మాప్పవళం, మేలిలింగం, ఎల్మేప్పందూరు, తక్కిలం, మాడమాలింగం, ఇళామురి దేశం, మానక్కవరం, కడారం ముంతాద భాగమును గెద్దరిందు తమిళులసనగళు చేశారు. శ్రీలీంద్ర, చోడరామణివర్మను నాగపట్టణంలో చోడరామణి విహారమును కట్టించెను. అవన మగ శ్రీ మారవిజయోత్తంగవర్మను క్రీ.శ. 1005 లో జోళరాజున అనుమతియింద విహారమును ఒందు గ్రామమును దానమొడిచెను. క్రీ.శ. 1014 లో ఒందనయి కులీయోత్తంగచోళులను కడారం రాజు విద్యాధరసామంత, అభిమానోత్తంగసామంతరేబ రాయభారిగళ ప్రార్థనయింతే ఆ గ్రామము కందాయమును పునః విహారము దానమొడిచెను. అనేక వర్తకర మణిమంగల (సంఘ)గళు ఈ ద్వీపాంతర గళోడనే వ్యాపార నడిచుచున్నది. అణ్ణమాన, నీకోలబార ద్వీపగళు జోళర నౌకాబలవిధితు. హిగే జోళసామ్రాజ్యము శ్రీలీంద్ర సామ్రాజ్యము సంబంధవిధితు. క్రీ.శ. 1310 లో శ్రీలీంద్ర సామ్రాజ్యము పూర్వ జావద మజాపహిత్ రాజుర వశమయితు.

జావద్విషయము క్రీ.శ. 1 నేయ శతాబ్దంలో కళింగ ప్రాంతము 1000 జన ఒందు నేలసిదరిందు అచీతక ఎంబ గ్రంథములో వ్రాసినది. క్రీ.శ. 1014 లో విరాటరాజువు స్థాపితమయితు. క్రీ.శ. 1 నేయ శతాబ్దములో అస్తిన్ (హస్తిన్) వంశము రాజులగుదురు. ఇవలలో జయబయి ఎంబువను రాజధానియను అస్తిన్ దింద కేడరిగే ఒదు లాయించెను. జావదులో శాలివాహనశక మత్తు సంజయశకగళు ప్రచారమున్నది. ఇల్ల దోరితిరువ శాసనముగళు ప్రాచీనవాద పూర్ణ వర్మన తారూమశాసనము (క్రీ.శ. 400) సంస్కృతములో రచితమగుచున్నది.

విశ్రాంత్యవసతి: శ్రీమత: పూర్ణవర్మణ: |

తారూమనగరేంద్రస్య విష్ణోరివపదద్వయమ్ ||

శాలివాహనశక 185 నేయ సంజయనశాసనము మధ్య జావదులో వ్రాసినది. ఇందులో ఈ రాజున మూలపురుషుడు కుంజరకుంబ (హస్తి నావతి, అనేగింది ?) దింద ఒందరిందు వ్రాసినది (శ్రీమత్కుంజరకుంబ దేశ

ನಿಹಿತೋವಂಶಾದಿತೀವಾಧ್ಯತಮ್). ಮಹಾಯಾನ ಬೌದ್ಧಮತವು ಕ್ರಿ.ಶ. ೭೭೮ ರಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿತು. ಅದೇ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರು ಶೈವ ಮತ್ತು ವೇದಾಂತಮತಗಳನ್ನೂ ಪ್ರಚಾರಮಾಡಿದರು. ಜಾವ ಬಲಿ ದ್ವೀಪಗಳಲ್ಲಿ ವೇದಗಳು ಕಂಡುಬರುವದಿಲ್ಲ, ಆದರೆ ಈತರ ಸಂಸ್ಕೃತ ಗ್ರಂಥಗಳೆಲ್ಲ ಕವಿ ಲಿಪಿಯಲ್ಲಿವೆ. ಮುಖ್ಯವಾದುದನ್ನು ಕೆಳಗೆ ಸೂಚಿಸುವೆವು.—

ಪುರಾಣಗಳು—ಬ್ರಹ್ಮಾಣ್ಡ, ವಿಷ್ಣು, ಭುವನಕೋಶ, ಭುವನ ಸಂಕ್ಷೇಪ, ಬೃಹದ್ವೈತಿ ತತ್ವ, ಸಂಗ್ ಹ್ಯಂಗ್ ಮಹಾಯಾನ ತತ್ವ ;

ಮನ್ವಶಾಸ್ತ್ರ—ಸೂರ್ಯಸೇವನ (ಶಿವಾದಿತ್ಯಪೂಜೆ), ತಲಭೇದನ, ಕರ ಶುದ್ಧಿ, ಪ್ರಾಣಾಯಾಮ, ಕವಚ, ಆಚಮನ, ಸಪ್ತತೀರ್ಥಮನ್ತ್ರ (ಗಂಗೇಚಯಮುಸೇಚೈವ ಗೋದಾವರಿಸರಸ್ವತೀ | ನರ್ಮದಾ ಸಿನ್ಧು ಕಾವೇರಿ ಜಲೇಸ್ಥಿನ್ ಸನ್ನಿಧಿಂಕುರು ||) ; ಘಂಟಾಮಂತ್ರ (ಆಗಮಾರ್ಥಂತು ಇತ್ಯಾದಿ). “ವಾವೋಽಹಂ” “ಮನ್ತ್ರಹೀನಂ ಕ್ರಿಯಾಹೀನಂ” ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ಲೋಕಗಳು ಮೃತ್ಯುಂಜಯ ಮಂತ್ರ (ತ್ಯಂ ಬಕಂ ಯಜಾಮಹೇ) ; ಭಸ್ಮಧಾರಣ ಮಂತ್ರ (ಅಗ್ನಿ ರಿತಿ ಭಸ್ಮ), “ಭಗೋದೇವಸ್ಯ ಧೀಮಹಿ” ಎಂಬಷ್ಟು ಮಾತ್ರ ಗಾಯತ್ರೀ, ಗಾರುಡ ಮಂತ್ರ, ನೃಸಿಂಹಮನ್ತ್ರ, ವಿಷ್ಣುಸ್ತವ, ಪಂಚಕನ್ಯಾಸ್ತರಣ (ಆಹಲ್ಯಾದ್ರೌಪದೀತಾರಾ), ಸ್ವಸ್ತಿವಾಚನ, ಆವಾಹನಾದಿ ಮುದ್ರೆಗಳು—ಆಸನಗಳು, ಇತ್ಯಾದಿ.

ನೀತಿ—“ಬ್ಯಾಸ”ನ ಅಷ್ಟಾದಶಪರ್ವ, ವರರುಚಿಯ ಸಾರಸಮುಚ್ಚಯ, ನವರುಚಿ, ಆದಿಪುರಾಣ, ಕಾಮನೃಕನೀತಿ, ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರಕವಿ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ—ಶಿವಶಾಸನ, ಕುಟಾರ ಮಾನವಾಗಮ, ದೇವಾಗಮ, ಸ್ವರಚಂಬು, ದೇವದಂಡ.

ವ್ಯಾಕರಣ—ಆದಿಸ್ವರ, ಅಮರಮಾಲಾ, ವೃತ್ತಸಂಚಯ, ಏಕಲವ್ಯ—ಇತ್ಯಾದಿ.

ಉಸವ-ವಾರಿಗ (ಔಷಧ-ಜ್ಯೋತಿಷ)—ಬೃಗುಗರ್ಗ, ಅಚಿಶಕ ಮುಂತಾದುವು.

ಕಥೆಗಳು—ಶಂಕುಪಂಗಿರೇನ್, ಮನಿಕಮಾಯಾ, ರಾಮಾಯಣ, ಮಹಾಭಾರತ, ಹರಿವಂಶ.

ಕಾವ್ಯಗಳು—ಹರಿವಿಜಯ, ರತ್ನ ವಿಜಯ, ಘಟೋತ್ಕಚಾಶ್ರಯ, ವಾರ್ಧ
ಯಜ್ಞ, ಕುನ್ತೀಯಜ್ಞ, ಅರ್ಜುನವಿವಾಹ, ಸ್ಮರದಹನ, ಕೃಷ್ಣಾ
ಯಣ, ಸಂಗಸತ್ಯವಾನ್, ಪಂಚತಂತ್ರ ಮುಂತಾದುವು.

ಚರಿತ್ರೆಗಳು—ನಾಗರ ಕೃತಾಗಮ ಮುಂತಾದುವು ಹೇರಳವಾಗಿವೆ.

ಬಲಿ ದ್ವೀಪದವರೆಲ್ಲ ಹಿಂದುಗಳು. ಇವರಲ್ಲಿ ಸನ್ನೋಪಾಸನೆ, ಯಜ್ಞೋ
ಪವೀತಧಾರಣೆ ಉಪನಯನಗಳಿವೆ, ವರ್ಣಾಶ್ರಮ ನಿಯಮಗಳಿವೆ. ಸಹಗಮನ
ಪದ್ಧತಿಯೂ ಇದ್ದಿತು. ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಜಾವದಲ್ಲಿ ಬೃಹದ್ಬೃದ್ಧ (ಬೊರೊ
ಬುದೂರ್) ದೇವಾಲಯವು ಅತ್ಯದ್ಭುತವಾಗಿದೆ. ಆಂಗ್ಲೋರ್‌ವಾಟ್
(ನಗರವಾಟ), ಆಂಗ್ಲೋರ್ ಥಾಮ್ (ನಗರಧಾಮ), ಪ್ರಾಂಬನಂ,
ಆಂಗ್ಲೋರ್ ಥಾಟ್ ದೇವಾಲಯಗಳು ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ಕಲಾಕೌಶಲ್ಯ
ವನ್ನು ತೋರಿಸುವವು. ಛಾಯಾನಾಟಕ (Shadow Play) ಗೊಂಬೆಯಾಟ
(Puppet Play) ಭರತನಾಟ್ಯಗಳು ಈಗಲೂ ಇವೆ. ಜಾವಾ ದ್ವೀಪದ
ವ್ಯಾಂಗ್‌ವೊಂಗ್ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ “ಗಮೇಲನ್” ಎಂಬ ವಾದ್ಯಗಾರರು
ಮೊದಲು ಪುಷ್ಪವರ್ಣೋ (ಪುಷ್ಪಾಂಜಲಿ) ಎಂಬ ಗೆಂಡಿಂಗ್ (ರಾಗ)ವನ್ನು
ಹಾಡುವರು. ಅನಂತರ ದಲಂಗನು (ಸೂತ್ರಧಾರನು) ಕಥೆಯನ್ನಾರಂಭಿಸು
ವನು. ನಾಟ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಲುಸ್ (ಲಾಸ್ಯ), ಗಗಾ (ತಾಂಡವ) ಎಂದೆರಡು ವಿಧ.
ಅರ್ಜುನನಿನ್‌ವತ ಕವಚಯುದ್ಧ (ನಿವಾತ ಕವಚಯುದ್ಧ), ಇಂದ್ರನ ಸಭೆ
ಯಲ್ಲಿ ಸುಪ್ರಭೆಯ ನಾಟ್ಯ, ದೇವದಾನವಯುದ್ಧ (ವೀರಂಗ್) ಮುಂತಾ
ದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಜನರಿಗೆ ಪ್ರೀತಿ. ಬೋರ್ನಿಯೋ ದ್ವೀಪದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಶ. ೪೮೦ ಕಾಲದ
ಮೂಲವರ್ಮನ ಯೂಪಸ್ತಮ್ಮ ಶಾಸನವು ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನ.

ಶ್ರೀಮತಃ ಶ್ರೀನರೇಂದ್ರಸ್ಯ ಕುಂಡುಂಗಸ್ಯ ಮಹಾತ್ಮನಃ |
ಪುತ್ರೋಽಶ್ವವರ್ಮಾವಿಖ್ಯಾತೋ ವಂಶಕರ್ತಾಯಥಾಂಶುಮಾನ್ |
ತಸ್ಯಪುತ್ರಾಮಹಾತ್ಮಾನಸ್ರಯ ಸ್ತ್ರಯಇವಾಗ್ನಯಃ |
ತೇಷಾಂತ್ರಯಾಣಾಂಪ್ರವರಃ ತಪೋಬಲದಮಾನ್ವಿತಃ |
ಶ್ರೀಮೂಲವರ್ಮಾರಾಜೇಂದ್ರೋ ಯಶ್ವಾಂಽಬಹುಸುವರ್ಣಕಮ್ |
ತಸ್ಯಯಜ್ಞಸ್ಯಯೂರ್ವೇಯಂ ದ್ವಿಜೇಂದ್ರೈಸ್ಸಂಪ್ರಕಲ್ಪಿತಃ ||

ದಕ್ಷಿಣ: ಗೌತಮ ಬುದ್ಧನೇ ಆಕಾಶ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಸಿಂಹಳ ದ್ವೀಪಕ್ಕೆ
ಬಂದಿದ್ದು ಮತಪ್ರಚಾರಮಾಡಿದನೆಂದು ಸಿಂಹಳ ಗ್ರಂಥಗಳು ಹೇಳುವವು.
ಅನಂತರ ಅಶೋಕ, ದೇವಾನಾಂಪ್ರಿಯತಿಸ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಹೇಂದ್ರ,
ಸಂಘಮಿತ್ರಾ ಮುಂತಾದವರು ಪುನಃ ಬೌದ್ಧಮತವನ್ನು ಬೋಧಿಸಿ ಬೋಧಿ

ವೃಕ್ಷವನ್ನು ನಟ್ಟರು. ಕಳಿಂಗ ಅಥವಾ ಲಾಳದೇಶದ ವಿಜಯಸಿಂಹನೆಂಬ ರಾಜಕುಮಾರನು ಈ ದ್ವೀಪದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿದುದರಿಂದ ಸಿಂಹಳವೆಂಬ ಹೆಸರಾಯಿತು. ದುಟ್ಟಗಾಮಣಿಯು ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೨ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ವಿಹಾರಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನು. ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೧ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ವಟ್ಟಗಾಮಣಿಯ ಅನುರಾಧ ಪುರದ ಮಹಾವಿಹಾರದಲ್ಲಿ ಬೌದ್ಧಸಂಘವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ತ್ರಿಪಿಟಕಗಳನ್ನು ಗ್ರಂಥಸ್ಥ ಮಾಡಿದನು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೧ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ಅಭಯಗಿರಿ ವಿಹಾರ ಮತ್ತು ಅನುರಾಧಪುರ ವಿಹಾರಗಳ ಭಿಕ್ಷುಗಳು ಬೇರೆಬೇರೆಯಾದರು. ಎರಡನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ಗಜಬಾಹುವೆಂಬ ರಾಜನು ಕನ್ನಡಿ ದೇವಿಯ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಸಿಂಹಳದಲ್ಲಿ ಆರಂಭಿಸಿದನು. ಪಾಂಡ್ಯ ಸಿಂಹಳರಾಜರು ಒಂದಾಗಿ ಜೋಳರೊಡನೆ ಹೋರಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ತಮಿಳುಭಾಷೆಯೂ ಶೈವಮತವೂ ಸಿಂಹಳದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ಬರಲು ಜೋಳರ ಆಕ್ರಮಣವೇ ಕಾರಣ.

ನೈರುತ್ಯ : ಲಕ್ಷದ್ವೀಪ, ಮಾಲಾದ್ವೀಪಗಳ ಮಾರ್ಗವಾಗಿ ಭಾರತೀಯರು ಹೊರಟು ಮಾರಿಷಸ್, ದಕ್ಷಿಣ ಆಫ್ರಿಕಾ ಪ್ರಾಂತಗಳನ್ನು ನವಲೆಲಾಯುಗದಲ್ಲಿಯೇ ಆಕ್ರಮಿಸಿದ್ದರೆಂಬುದಕ್ಕೆ ನಿದರ್ಶನಗಳು ಸಿಕ್ಕಿವೆ. ದಕ್ಷಿಣ ಆಫ್ರಿಕದ “ಸಿಂಬೆಜಿ” ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಭಾರತೀಯ ಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿತೆಂದು ಕೆಲವರು ಊಹಿಸುವರು.

ಪಶ್ಚಿಮ : ಕ್ರಿಸ್ತಪೂರ್ವ ೩೦೦೦ ದಲ್ಲಿ ಹರಪ್ಪ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಈಜಿಪ್ಟ್, ಮೆಸೊಪೊಟೇಮಿಯ, ಸಿರಿಯ, ಆನಟೋಲಿಯ ವರೆಗೆ ವ್ಯಾಪಿಸಿದ್ದಿತು. ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೨೦೦೦ ದಲ್ಲಿ ಝಕಾರ್ ಝಾಂಗಾರ್ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳು ಇಟಲಿಯ ಎಬ್ರಿಸ್ಟನ್ ಪ್ರಾಂತದ ವರೆಗೂ ಹರಡಿದ್ದವು. ಗ್ರೀಕರ “ಹೋಮರಿಕ್” ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಕ್ರೀಟನ್ ಮತ್ತು ಆರ್ಯರ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳ ಮೇಳನೆಯಿಂದ ಉಂಟಾದುದು. ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೬ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ಎಲಿಯಾಟಿಕ್ ಪಂಥದ ಸ್ಲೆನೋಫೇನಿಸ್, ಪಾರ್ಮಿಸ್ಥಿಡಿಸ್, ಸ್ಲೀನೊಂಬವರು ಉಪನಿಷತ್ ತತ್ವಗಳನ್ನರಿತ್ತಿದ್ದರು. ಆರ್ಫಕ್ ಮತವು ನಿರ್ಗುಣ ಬ್ರಹ್ಮವಾದವನ್ನೂ, ತಪಸ್ಸು, ಭಕ್ತಿ, ಚಿತ್ತಶುದ್ಧಿ ಮುಂತಾದ ತತ್ವಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿತು. ಅನಾಕ್ಸಗೊರಾಸ್, ಎಂಪಿಡೋಕ್ಲೀಸ್, ಯೂಸಿಬೀಯಸ್, ಕ್ರೈಸಿಸ್ಟಸ್ ಮುಂತಾದವರು ಪುನರ್ಜನ್ಮ, ಕರ್ಮ ಮುಂತಾದ ಭಾರತೀಯ ತತ್ವಗಳನ್ನೂ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿರುವರು. ಎಲ್ಯಾಸಿಯನ್ ಪಂಥದವರು ಉಪನಯನ, ಉಪವಾಸ, ಕರ್ಮ, ಪುನರ್ಜನ್ಮ, ಆತ್ಮೈಕತ್ವ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ನಂಬುತ್ತಿದ್ದರು. ಪೃಥಗುರು (Pythagoras) ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಂದ ಅಧ್ಯಾತ್ಮ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿತನೆಂದು ಇಯಾಂಬ್ಲಿಕಸ್ ಹೇಳಿರುವನು.

ಸಾಕ್ರೆಟೀಸನು ಈ ತತ್ವಗಳನ್ನಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದನು. ಸಾಕ್ರೆಟೀಸನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಥೆನ್ಸ್ ನಗರದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿದ್ದರೆಂದೂ, ಒಂದು ದಿನ ತನ್ನ ಪದ್ಧತಿಯಂತೆ ಸಾಕ್ರೆಟೀಸನು ಮಾರ್ಕೆಟ್ಟು ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಯುವಕರೊಡನೆ ವಾದಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಒಬ್ಬ ಭಾರತೀಯ ಪಂಡಿತನು ಅವನನ್ನು ನೀನು ಬೋಧಿಸುವ ತತ್ವವೇನೆಂದು ಕೇಳಿದನೆಂದೂ, ಸಾಕ್ರೆಟೀಸನು ಮಾನವಜಾತಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ವಿಷಯಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ವಿಮರ್ಶೆಮಾಡುವದೇ ತನ್ನ ಕೆಲಸವೆಂದು ಹೇಳಿದನೆಂದೂ, ಅದನ್ನು ಕೇಳಿ ಆ ಪಂಡಿತನು ನಕ್ಕು ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಅಧಿದೈವಿಕ ವಿವೇಚನೆಯನ್ನು ಮೊದಲು ಮಾಡದೆ ಕೇವಲ ನೀತಿವಿಮರ್ಶೆಯಿಂದ ಏನು ಪ್ರಯೋಜನ ಎಂದು ಹಾಸ್ಯಮಾಡಿದನೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುವದು.¹ ಪ್ಲೇಟೋ ಕರ್ಮ, ವರ್ಣಾಶ್ರಮ, ಪ್ರಪಂಚ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವ ಮುಂತಾದ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಿಂದ ಗ್ರಹಿಸಿದನೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವರು. ಅರಿಸ್ಟೋಟಲನು ತನ್ನ ತರ್ಕ ಭೌತಶಾಸ್ತ್ರ ಮುಂತಾದುವಲ್ಲಿ ಭಾರತೀಯ ಸಂಪರ್ಕವನ್ನು ತೋರಿಸಿರುವನು. ಇವನ ಶಿಷ್ಯನಾದ ಅಲೆಕ್ಸಾಂಡರನು ಭರತಖಂಡಕ್ಕೆ ಬಂದು ಹಿಂತಿರುಗುವಾಗ ತಕ್ಷಶಿಲೆಯ 'ಕಲಾನೊಸ್' (ಕಲ್ಯಾಣ) ಎಂಬ ಪಂಡಿತನನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋದನು. ನಗರದ ಶ್ರಮಣರು ಅಲೆಕ್ಸಾಂಡರನನ್ನು ಅಪಹಾಸ್ಯ ಮಾಡಿದರೆಂದು ಗ್ರೀಕ್ ಗ್ರಂಥಗಳು ಹೇಳುವವು. ಮೆಗಾಸ್ತನೀಸ್, ಡೈಮಾಕಸ್, ಡಿಯೋನಿಸಸ್ ಎಂಬ ಯವನ ರಾಯಭಾರಿಗಳು ಮೌರ್ಯ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ ಗ್ರೀಕ್ ಮತ್ತು ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳಿಗಿರುವ ಸಾಮ್ಯವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿರುವರು. ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೩ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ಅಶೋಕನು ಬೌದ್ಧಭಿಕ್ಷುಗಳನ್ನು ಅಲೆಕ್ಸಾಂಡ್ರಿಯ, ಕೈರಿನೆ (ಆಫ್ರಿಕ ಖಂಡ), ಕಾರಿಂತ್, ಎಪಿರಸ್ (ಗ್ರೀಸ್), ಸಿರಿಯ ಮುಂತಾದ ದೇಶಗಳಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಿದ್ದನು. ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೨ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ಮೆನಾಂದರನು ನಾಗಸೇನನೆಂಬ ಬೌದ್ಧಭಿಕ್ಷು ವಿನಿಂದ ಬೌದ್ಧ ಮತವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದನೆಂದು ಮಿಳಿಂದ ಪನ್ದ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುವದು. ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೧೪೦ ರಲ್ಲಿ ಜೆಲಿಯೋ ಡೊರಸ್ ಎಂಬ ಯವನ ರಾಯಭಾರಿಯು ಭಾಗವತ ಮತವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ್ದನು. ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೧೫೭ ರಲ್ಲಿ ಸಿಂಹಳದ ದುಟ್ಟಗಾಮಣಿಯು ಅಲಸದ್ದ (Alexandria) ಬೌದ್ಧ ಸಂಘದ ಆಚಾರ್ಯನನ್ನೂ, ೩೦,೦೦೦ ಭಿಕ್ಷುಗಳನ್ನೂ ಆಹ್ವಾನಿಸಿದ್ದನು. ಪ್ಯೂಟಾರ್ಕನು ಅಥೆನ್ಸ್ ನಗರದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಭಾರತೀಯ ರಿದ್ದರೆಂದು ಹೇಳಿರುವನು. ಏಷ್ಯಾಮೈನರಿನ ಅಲೆಕ್ಸಾಂಡರ್ ಪಾಲಿಹಿಸ್ಟೋರ್

¹ Eusebius : *Preparatio Evangelica*. XI, 3.

ಎಂಬುವನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಬೌದ್ಧ ಮತಗಳ ಉಲ್ಲೇಖನೆ ಮಾಡಿರುವನು. ಗಾಂಧಾರ ಶಿಲ್ಪ ಮತ್ತು ಜ್ಯೋತಿಷದ ಕೆಲವು ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಜಿಟ್ಟರೆ ಯವನರ ಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ಭಾರತೀಯರಿಗೆ ಯಾವ ಉಪಕಾರವೂ ಆಗಿಲ್ಲ. ಯವನರೇ ಭಾರತೀಯರಿಗೆ ಋಣಿಯಾಗಿರುವರು.²

ಅರೇಬಿಯ ಪಾಲಸ್ತಾನ-ಸಿರಿಯ : ಈ ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ ಬೌದ್ಧ ಮತ ಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ಯಹೂದ್ಯರ ಮತದಲ್ಲಿ ಎಸ್ಸೀನ್, ಮಾನ್ದಿಯನ್, ನಾಸ್ತೂರ್ನ್ ಮುಂತಾದ ಪಂಥಗಳುಂಟಾದವು. ಎಸ್ಸೀನರು ಯಹೂದ್ಯರಾದರೂ ನೈಷ್ಠಿಕ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ, ಶಾಕಾಹಾರ, ಮೂರ್ತಿಪೂಜೆ, ಸೂರ್ಯೋಪಾಸನೆ, ಉಪನಯನ, ಪುನರ್ಜನ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ನಂಬಿಕೆ ಹೊಂದಿದ್ದರು. ಏಸು ಕ್ರಿಸ್ತನಿಗೆ ಜ್ಞಾನ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದ ಯೋಹಾನನು ಎಸ್ಸೀನ್ ಪಂಥದವನು. ಬೈಬಲಿನ ಇನ್ಜೀಕ್ ಪುಸ್ತಕವು (ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೮೦) ಕೌಷೀತಕೀ ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಅನುಕರಣೆಯಾಗಿದೆ ಯೆಂದು ಡಾ. ಆಟೋ ಹೇಳುವನು,

ಕ್ರೈಸ್ತಮತದಲ್ಲಿ ಬೌದ್ಧ ಮತದ ಪ್ರಭಾವವು ಕಂಡುಬರುವದು. ಏಸು ಕ್ರಿಸ್ತನು ಮೊದಮೊದಲು ಯಹೂದ್ಯರ ಪ್ರಾಚೀನ ನಂಬಿಕೆಗಳನ್ನೇ ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ತನ್ನ ಜಲುವಳಿಯು ಯಹೂದ್ಯರನ್ನು ಮಾತ್ರ ಉದ್ಧರಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದು ಗಣಿಸಿದ್ದನು. ಕಾಲಕ್ರಮೇಣ ಜ್ಞಾನೋದಯವಾದಂತೆ (Luke II, ೩೨) ಈ ಸಂಕುಚಿತಭಾವವು ಹೋಯಿತು. ಕ್ರಿಸ್ತನ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳು ಪ್ರಾಚೀನ ಆರ್ಯರ ಮತ್ತು ಇರಾನ್ ದೇಶದವರ ಮತಪ್ರಭಾವವನ್ನೇ ತೋರಿಸುವವೆಂದು ಸೆಮಿಟಿಕ್ ನಂಬಿಕೆಗಳಲ್ಲವೆಂದೂ ಡಾ. ಆಟೋ ಹೇಳುವನು. ಸೈಡೆಲ್ ಕ್ರೈಸ್ತರ ಗ್ರಂಥಗಳಿಗೂ ಬೌದ್ಧರ ಜಾತಕ ಕಥೆಗಳಿಗೂ ಇರುವ ಒಗ್ಗಸಾಮ್ಯಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿರುವನು. ಲ್ಯಾಂಕನಿಗೆ ಬುದ್ಧನ ಚರಿತ್ರೆಯು ತಿಳಿದಿದ್ದಿತೆಂದು ಡಾ. ಎಡ್ಮಂಡ್ಸ್ ಹೇಳುವನು.³ ಏಸುವಿನ ಸತ್ವಪರೀಕ್ಷೆ, ಸಿಮಿಯೊನಿನ ಕಥೆ, ಪೀಟರನುನೀರಿನ ಮೇಲೆ ನಡೆದ ಕಥೆ, ವಿಧವೆಯ ದಾನದ ಕಥೆ, ಕನ್ಯಾಪುತ್ರತ್ವ, ಮಾತೃ ದೇವತಾ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯ⁴ ಏಸು-ಸಮಾರಿಯ ಸ್ತ್ರೀ ಕಥೆ, ದುಂದುಗಾರ

² In matters of the spirit Asia was quite confident that she could outstay the Greek spirit and she did. Except for the Buddha statue, the history of India would in all essentials have been precisely what it has been, had the Greeks never existed.—Tarn : *The Greeks in Bactria and India*.

³ *The Monist* : Jan., 1912.

⁴ Luke : XI.

ನಾದ ಮಗನ ಕಥೆ, ಏಸು ಬಾಲ್ಯದ ಕಥೆಗಳು,⁵ ಬಾರ್ಲಾಮ್ ಮತ್ತು ಜೋಸಫತ್ ಕಥೆ ಮುಂತಾದವನ್ನು ಹರಿವಂಶ, ಎಷ್ಟು ಪುರಾಣ, ಲಲಿತ ವಿಸ್ತರ, ನಿದಾನ ಕಥಾ, ಸದ್ಧರ್ಮ ಪುಣ್ಣರೀಕ ಮುಂತಾದ ಭಾರತೀಯ ಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ ಕೈಪಿತ್ತರು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರು.⁶

ಅರೇಬಿಯ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಮುಹಮದ್ ಪೈಗಂಬರರ ಮತಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆ ಲಿಂಗವೂಜಿ, ಮೂರ್ತಿಪೂಜೆಗಳಿದ್ದವೆಂದು, “ಕಾಬ” ಸುತ್ತಲೂ ಇದ್ದ ವಿಗ್ರಹಗಳಿಗೆ “ಕಸ್ತಿ”ಯರೇ ಪೂಜಕರಾಗಿದ್ದರೆಂದೂ, ಮಕ್ಕಾದೇವಾಲಯ ವನ್ನು ಸಮೀಪಿಸುವಾಗ ಹಾಜ್ ಯಾತ್ರಿಕನು ಪಂಚೆ ಉತ್ತರೀಯಗಳನ್ನು ಧರಿಸಬೇಕಾಗಿದ್ದಿತ್ತೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುವದು.⁷ ಅರೇಬಿಯನರು ಭರತಖಂಡದ ಪಂಚತಂತ್ರ ಕಥೆಗಳು, ಗಣಿತ, ಜ್ಯೋತಿಷ, ವೈದ್ಯ, ಕಾಮಶಾಸ್ತ್ರ ಮುಂತಾದ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಯೂರೋಪ್ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಾರ ಮಾಡಿದರು.

ರೋಮ್ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಕ್ಕೂ ಭರತಖಂಡಕ್ಕೂ ಇದ್ದ ವಾಣಿಜ್ಯ ಸಂಬಂಧ ವನ್ನು ಹಿಂದೆ ಸೂಚಿಸಿದೆ. ಹೊರೇಸ್, ಎರ್ಜಿಲ್ ಕವಿಗಳು ರೋಮ್ ನಗರದಲ್ಲಿ ಹಿಂದುಗಳಿದ್ದರೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಭಾರತೀಯ ಶಕುನಶಾಸ್ತ್ರ ಜ್ಯೋತಿಷಗಳಲ್ಲಿ ರೋಮನ್ನರಿಗೆ ಒಹುಳ ನಂಬಿಕೆಯಿದ್ದಿತು. ಅಗಸ್ತ್ಯಸ್, ಟ್ರಾಜಾನ್, ಕ್ಲಾಡಿಯಸ್, ಕಾನ್ಸ್ಟೆಂಟೈನ್, ಜಸ್ಟಿನ್, ಜಸ್ಟಿನಿಯನ್ ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳ ಕಾಲ ದಲ್ಲಿ ಭರತಖಂಡದಿಂದ ಅನೇಕ ರಾಯಭಾರಿಗಳು ಹೋಗಿದ್ದರು. ಡಿಯೋನ್ ಕ್ರಿಸೋಸ್ಟೋಮ್ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೭) ಅಲೆಕ್ಸಾಂಡ್ರಿಯ ನಗರದ ಒಂದು ಭಾಗವು ಹಿಂದುಗಳಿಗೆ ಮೀಸಲಾಗಿದ್ದಿತೆಂದೂ, ಇಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿಯೇ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ “ಹೆಕ್ಟರ್”, “ಪ್ರಯಾಮ್”, “ಅಕಿಲಿಸ್” ಮುಂತಾ ದವರ ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೆಂದೂ ಹೇಳುವನು. ಡಿಮೆಟ್ರಿಯಸ್, ಟಿಯಾನದ ಅಫೊಲೋನಿಯಸ್, ಮೆಟ್ರೊಡೋರಸ್, ಟೈರ್ ಪಟ್ಟಣದ ಮೆರೋಪಿಯಸ್, ಫ್ರಾಮೆಂಟಿಯಸ್, ಎಯ್ಡೆಸಿಯಸ್ ಮುಂತಾದವರು ಭರತಖಂಡದಲ್ಲಿ ಪ್ರವಾಸಮಾಡಿದರು. ಅಲೆಕ್ಸಾಂಡ್ರಿಯದ ಕ್ಲೆಮೆಂಟಿಸು (ಕ್ರಿ.ಶ. ೨೦೦) ಬ್ರಾಹ್ಮಣ-ಬೌದ್ಧ ಮತವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಿತಿದ್ದನು.

⁵ Pseudo Matthew : XIII ; Proto James : VI ; St. Thomas : VI-VIII ; XIX.

⁶ An influence on the part of the Indian and presumably also Buddhist traditions on the apocryphal writings is an historical fact.—Götz : *Der Kathalik*, 1912 p. 271. Garbe: *Indien und das Christen- tum*, 1914 ; *Contributions of Buddhism to Christianity*, 1911, Chicago.

⁷ Shustery: *Outlines of Islamic Culture*. Westermark: *Pagan Survivals in Mohammedanism*.

ಸೈಂಟ್ ಜೆರೋಮನು (ಕ್ರಿ.ಶ. ೩೪೦) ಬುದ್ಧ-ಕ್ರಿಸ್ತರ ಕನ್ಯಾವೃತ್ತತ್ವ ಸಾಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವನು. ಮಾನಿಕಿ ಮತವು (ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೨೦೫) ಈಜಿಪ್ಟಿಯನ್ ಮತ್ತು ಭಾರತೀಯ ಮತಗಳ ಮೇಳನೆಯ ಫಲ. ಅಕ್ಸಿರ್ದಿಂಕಸ್ ವ್ಯಾಪಿರೈ ಎಂಬ ಹಸ್ತಲೇಖನಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದೋ ದ್ರಾವಿಡಭಾಷೆಯನ್ನು ಹೋಲುವ ಪದಗಳೂ, ಐಸಿಸ್ ದೇವತೆಯು ಗಂಗಾನದೀ ದೇವತೆಯಾದ ಮೆ ಇ ಆ (ಮಾಯಾ) ಎಂಬ ನಂಬಿಕೆಯೂ ಕಂಡುಬರುವವು.

ಕ್ರೈಸ್ತಮತ ಪ್ರಭೇದಗಳಾದ ಗ್ನಾಸ್ತಿಸಿಸಂ, ನವಪ್ಲೇಟೋನಿಸಮ್, ಪಾಲೈನ್ ಕ್ರೈಸ್ತಮತ, ಅಲೆಕ್ಸಾಂಡ್ರಿಯದ ಕ್ರೈಸ್ತಮತ ಮುಂತಾದವು ಗಳೆಲ್ಲವೂ ಭಾರತೀಯ ತತ್ವಶಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವು. ಹಿಪೋಲಿಟಸ್, ಪ್ಲೂಟಾರ್ಕ್, ಅಪೊಲೋನಿಯಸ್, ಬ್ಯಾಸಿಲ್ವಿಡೀಸ್, ವ್ಯಾಲೆಂಟಿನಸ್, ಥಿಯೋಡೋಟಸ್, ಬರ್ದಸೇನಸ್, ಪೋಸಿಡೋನಿಯಸ್, ಹೈರೋಥಿಯಸ್, ದಿಯೋನಿಸಸ್ ಎರಿಯೋಪೇಜೈಟ್, ಸ್ಯುಮಿನಿಯಸ್, ಪಾಟೆನಸ್, ಪಾರ್ಥೇರಿ, ಇಯಾಂಬ್ಲಿಕಸ್, ಪ್ರೋಕ್ಲಸ್, ಕ್ಲೆಮೆಂಟ್, ಆರಿಜನ್, ಗ್ರಿಗೊರಿ, ಆಗಪ್ಪೈನ್, ಬೈಥಿಯಸ್ ಮುಂತಾದ ಕ್ರೈಸ್ತಮತ ಪ್ರಚಾರಕರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಗಳೆಲ್ಲವೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಂದ ಬಂದುವೇ ಆಗಿವೆ.⁸

ಯೂರೋಪಿನ ಮಧ್ಯಯುಗದಲ್ಲಿ ಕೂಡ ಥಾಮಸ್ ಅಕ್ವಿನಾಸ್, ಡನ್ಸ್ ಸ್ಕಾಟಸ್, ಹ್ಯೂಗೊ, ಎಕ್ವರ್, ರಿಚರ್ಡ್, ಬೋನವೆಂಚುರ, ಆಲ್ಬರ್ಟ್ ಮಾಗ್ನಸ್, ರೆಜಿನಾಲ್ಡ್, ಎಕ್ಹಾರ್ಟ್, ಟಾಲೆರ್, ಸೈಂಟ್ ಥೆರೀಸ್, ಸೈಂಟ್ ಫ್ರಾನ್ಸಿಸ್ ಮುಂತಾದವರ ಭಕ್ತಿಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ಭಾರತೀಯ ಭಾವನೆ ಗಳೇ ಕಾರಣ. ಹದಿನಾರನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಿಂದ ಯೂರೋಪಿನ ಜನರು ಭರತ ಖಂಡಕ್ಕೆ ಬಂದು ಸಂಸ್ಕೃತದ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದಮೇಲೆ ಭಾರತೀಯ ವಾಚ್ಛಿಯದ ಪ್ರಭಾವವು ಯೂರೋಪ್ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಬಲವಾಯಿತು. ಷೋಪೆನ್‌ಹೋರ್, ಹಾರ್ಟ್‌ಮನ್, ನೀಟ್ಜ್, ಗೈಟೆ, ವಾಗ್ನರ್, ಮಿಚೆಲಿ, ಲಘಾಂತೇನ್, ಸ್ಪಿಡೆನ್‌ಬರ್ಗ್, ಎಡ್ವಿನ್ ಆರ್ನಾಲ್ಡ್, ಎಮರ್ಸನ್, ವಿಟ್‌ಮನ್, ಮೆಟರ್ಲಿಂಕ್, ಕ್ಲೆಸರ್ಲಿಂಗ್, ರೋಮೈನ್‌ರೋಲಾ, ಈಟ್ಸ್, ರಸ್ಸೆಲ್, ಅಲ್ಬ್ಡನ್ ಹಕ್ಸ್ಲೆ, ಇಷರ್‌ವುಡ್, ಲಾರೆನ್ಸ್ ಬಿನಯನ್ ಮುಂತಾದವರ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಭಾರತೀಯ ಭಾವನೆಗಳು ಕಂಡುಬರುವವು. ಇವೃತ್ತನೆಯ ಶತಾಬ್ದದ ಯೂರೋಪಿಯನ್ ಜನರಿಗೆ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ಕ್ರೈಸ್ತಮತದಲ್ಲಿ ನಂಬಿಕೆ

⁸ It is the ancient religion of the Brahmins masquerading in the clothes borrowed from the Jewish, Gnostic, Manichaeian and Neo-platonic allegories.—DEAM INGE.

ಅದೃಶ್ಯವಾಗಿ ವಿವೇಚನಾಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವರೆಲ್ಲರೂ ಅದ್ವೈತ ಮತ್ತು ಬೌದ್ಧ ಮತಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತರಾಗುತ್ತಿರುವರು.

ವಾಯವ್ಯ : ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯ ಪರ್ವತ (Takht-i-Suleiman) ಪಾಮಿರ್ ಪರ್ವತಶ್ರೇಣಿವರೆಗೂ ವೇದಯುಗದಲ್ಲಿ ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಹರಡಿದ್ದಿತೆಂದು ಹಿಂದೆ ಸೂಚಿಸಿದೆ. ಹರಪ್ಪ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಸೂಸ, ನಿನೆವೆ, ಅಸುರ (Assur), ಬವೇರು (Babylon), ಏಕವರ್ತನ (Ecbatana) ಮುಂತಾದ ಪಟ್ಟಣಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಲವಾಗಿದ್ದಿತು. ಬೌದ್ಧಮತವು ಮಧ್ಯದೇಶ (Media), ಶಕಸ್ಥಾನ (Seistan), ಬ್ರಾಹ್ಮಸ್ಥಾನ (Bamiyan) ಪ್ರಾಂತಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿದ್ದಿತೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಈಗಲೂ ಕಂಡುಬರುವ ಉನ್ನತ ಬುದ್ಧ ವಿಗ್ರಹಗಳೂ, ವಿಹಾರಗಳೂ, ಗುಹಾಲಯಗಳೂ ನಿದರ್ಶನಗಳಾಗಿವೆ. ಮಹಾ ವಂಶದಲ್ಲಿ (ಅ. ೨೯) ಪಹ್ಲವ ಭೊಗ್ಗ (ಪಾರ್ಥಿವ-ಪಲ್ಲವಭೋಗ, Parthia) ದಿಂದ ಛೇರಮಹಾದೇವನು ೪೬೦,೦೦೦ ಭಿಕ್ಷುಗಳೊಂದಿಗೆ ಸಿಂಹಳಕ್ಕೆ ಮಹಾಥೂಪ ಸಂಸ್ಕಾರ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಬಂದಿದ್ದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಅಶೋಕನು ಹಿಮಾಲಯ ಪ್ರಾಂತಕ್ಕೆ ಇಬ್ಬರು ಬೌದ್ಧಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿದ್ದನೆಂದು ಮಹಾ ವಂಶದಿಂದಲೂ ಸಾಂಚಿಶಾಸನಗಳಿಂದಲೂ ತಿಳಿದುಬರುವದು. ಪರ್ಷಿಯದೇಶದಲ್ಲಿ ಹೀನಯಾನಮತವಿದ್ದಿತೆಂದು, ಪರ್ಷಿಯ ರಾಜನ ಭಂಡಾರದಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧನ ಭಿಕ್ಷಾ ಪಾತ್ರೆ ಇದ್ದಿತೆಂದು ಯುವಾನ್ ಚವ್ವಾಂಗನು ಹೇಳಿರುವನು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೭ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ಇಮ್ಮಡಿ ಫುಲಕೇಶಿಯು ಪರ್ಷಿಯ ರಾಜನಾದ ಖುಸ್ರುವಿನ ಆಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ರಾಯಭಾರಿಗಳನ್ನೂ ನಿಯೋಗಿಗಳನ್ನೂ ಕಳುಹಿಸುತ್ತಿದ್ದನೆಂದೂ ಪರ್ಷಿಯ ರಾಯಭಾರಿಗಳೂ ಬರುತ್ತಿದ್ದರೆಂದೂ ಟಬಾರಿಯ ಪರ್ಷಿಯ ದೇಶದ ಚರಿತ್ರೆಯಿಂದಲೂ ಅಜಂತ ಚಿತ್ರಗಳಿಂದಲೂ ತಿಳಿದುಬರುವದು. ಪಾರ್ಥಿಯ ದೇಶದ ಸುವರ್ಣ ನಾಣ್ಯಗಳ ಮೇಲೆ ಬುದ್ಧ ವಿಗ್ರಹವಿದೆ. ಆಲ್ ಬೆರೂನಿಯು ಖುರಾಸಾನ್, ಪರ್ಷಿಯ, ಇರಾಕ್, ಮೊಸುಲ್, ಸಿರಿಯ ಪ್ರಾಂತಗಳಲ್ಲಿ ಬೌದ್ಧರಿದ್ದರೆಂದು ಹೇಳಿರುವನು. ಚೀನಚರಿತ್ರೆಗಳಲ್ಲಿ ಪಾರ್ಥಿಯ ರಾಜಕುಮಾರನಾದ ಅನ್ನಿ-ಕೊ ಎಂಬುವನು ಅನೇಕ ಪಾಲಿಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ಭಾಷಾಂತರಮಾಡಿದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಬಾಮಿಯಾನ್, ಸ್ವಾತಿಕಣಿವೆಗಳಲ್ಲಿ ಬೃಹದಾಕಾರದ ಬುದ್ಧ ವಿಗ್ರಹಗಳೂ ಅಜಂತಾರೀತಿಯ ಚಿತ್ರಗಳೂ ಹೇರಳವಾಗಿವೆ.

ಉತ್ತರ : ತ್ರಿವಿಷ್ಟಪ (ತಿಬೆಟ್) ದೇಶಕ್ಕೆ ಬೌದ್ಧಮತವು ಸ್ವಾಂಗ್ ತ್ಸಾಂಗ್‌ಗಾಂವೊ ಎಂಬ ರಾಜನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿತು. ಈ ರಾಜನು ಒಬ್ಬ

ಚೀಣ ರಾಜಕುಮಾರಿಯನ್ನು ನೇಪಾಳದ ರಾಜಕುಮಾರಿಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಿ ಅವರ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರದೇವ, ಶಾಸ್ತ್ರರಕ್ಷಿತ, ಪದ್ಮ ಸಂಭವ, ಕಮಲತೀಲ, ಮುಂತಾದವರನ್ನು ಆಹ್ವಾನಿಸಿ ಲಾಮಾಚಾರವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನು. ಇವನ ರಾಣಿಯರು ಚೀನತಾರಾ ಅಥವಾ ನೀಲತಾರಾ ಮತ್ತು ಶ್ವೇತತಾರಾದೇವಿಯ ರೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದರು. ತಾನ್ತ್ರಿಕಬೌದ್ಧ ಮತವೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿದ್ದಿತು. ಈಗ ಅದೃಶ್ಯವಾಗಿರುವ ಅನೇಕ ಸಂಸ್ಕೃತ ಗ್ರಂಥಗಳು ತಿಬೆಟನ್ ಭಾಷೆಗೆ ಪರಿವರ್ತಿತವಾದವು. ತಿಬೆಟನ್ ಲಿಪಿಯು ಗುಪ್ತಲಿಪಿಯ ಪ್ರಭೇದವಾಗಿದೆ. ಅಕ್ಷರಗಳಿಗೆ ಮರದ ಅಚ್ಚುಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಮುದ್ರಿಸಿರುವರು. ಟಾಂಗ್‌ಯೂರ್ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥ ಭಂಡಾರಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಅಪೂರ್ವಗ್ರಂಥಗಳು ಸಿಕ್ಕುವವು. ತಿಬೆಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ದಲಾಯ್‌ಲಾಮಾ ಎಂಬ ಮುಖ್ಯಗುರುವೇ ಸರ್ವಾಧಿಕಾರಿಯಾಗಿರುವನು. ತಿಬೆಟ್ಟಿನ ಕಲಾರೀತಿಯು ಕೂಡ ಭಾರತೀಯವಾಗಿದೆ. ಕುಚು, ತಾಮ್ರ ಮುಂತಾದ ಲೋಹಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಬೌದ್ಧ, ಶಾಕ್ತ, ಶೈವ, ವೈಷ್ಣವ ವಿಗ್ರಹಗಳು ನಾಲಂದಾ ಕಂಚು ಕೆಲಸವನ್ನು ಹೋಲುತ್ತವೆ. ರೇಷ್ಮೆವಸ್ತ್ರಗಳ ಮೇಲೆ ಬರೆದಿರುವ ಚಿತ್ರಗಳೂ ಕುಡ್ಯ ಚಿತ್ರಗಳೂ ಅಜಂತಾ ರೀತಿಯಲ್ಲಿವೆ. ಚರಿತ್ರೆಗಳಲ್ಲಿ ತಾರಾನಾಥನ ಬೌದ್ಧ ಮತದ ಚರಿತ್ರೆಯು ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಚೀಣ ತುರ್ಕಿಸ್ತಾನ, ಗೋಬಿಮರುಭೂಮಿ, ಸಿಂಕ್ಯಾಂಗ್ ಪ್ರಾಂತ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಜರ್ಮನ್, ಫ್ರೆಂಚ್, ರಷ್ಯನ್, ಸ್ವೀಡಿಷ್, ಜಪಾನೀಸ್ ವಿದ್ವಾಂಸರು (ಗ್ರುನ್‌ವೆಡೆಲ್, ಹೂಯ್, ಲಿಕಾಕ್, ರಿಗಿಲ್, ಸೈನ್‌ಹೆಡಿನ್, ಬೆರೆಸ್ಲೋವ್‌ಸ್ಕಿ, ಕ್ಲೆಮೆಂಟ್ಸ್, ಆರೆಲ್‌ಸ್ಟೀನ್, ಓಲ್ಡೆನ್‌ಬರ್ಗ್, ಗ್ರೂಯ್ಮ್, ಪೆಲ್ಲಿಯೋ, ಒಟಾನಿ, ಟೆಚಿಬನ್, ಯೊಷಿಕವ) ೧೭ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಭಾಷೆಗಳನ್ನೂ ೨೪ ಲಿಪಿಗಳನ್ನೂ ಕಂಡುಹಿಡಿದಿರುವರು. ಗ್ರುನ್‌ವೆಡೆಲನು ಇಲ್ಲಿನ ಚಿತ್ರ ಲೇಖನ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಗಾನ್ಧಾರ, ಇಂಡೋ-ಸಿಥಿಯನ್, ಪ್ರಾಚೀನತುಖಾರ, ಉಯ್ಯೂರ್, ಮತ್ತುಲಾಮಾ ಎಂಬ ಐದು ಪ್ರಭೇದಗಳಿವೆಯೆಂದು ಹೇಳುವನು. ಕ್ರಿ. ಶ. ೮ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದವರೆಗೂ ಇಲ್ಲಿ ಮುಸ್ಲಿಮರಿಗೆ ಪ್ರವೇಶವಿರಲಿಲ್ಲ. ತೊಖಾರಿಭಾಷೆಯ ಆರ್ಯರೇ ಆಳುತ್ತಿದ್ದರು. ತೂಫಾನ್ ಪ್ರಾಂತದ ಕಾರಾ ಖೋಜ ಎಂಬ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಸೋಗ್ಡಿಯನ್, ಸಿರಿಯನ್, ತುರ್ಕಿಲಿಪಿಗಳ ಸಾವಿರಾರು ಹಸ್ತ ಲೇಖನಗಳೂ, ಚೈತ್ಯಗಳೂ, ಗಾನ್ಧಾರ ರೀತಿಯ ಬುದ್ಧ ವಿಗ್ರಹಗಳೂ, ಅಜಂತ ರೀತಿಯ ಚಿತ್ರಗಳೂ ಸಿಕ್ಕಿವೆ. ಸಂಗಿಂ ಆಫಿನ್, ಮುರ್ತುಕ್, ಬಾಜಾಕ್ಲಿಕ್, ಚಿಕ್ಕನ್‌ಕೋಲ್, ಟುಯೋಕ್, ಪ್ವಿಪಂಗ್,

ಕೊಮುಲ್, ತುಂಗ್‌ಹ್ವಾಂಗ್, ತುಂಷುಕ್, ತೋಕ್ಸು, ಅಚಿಗ್ ಇಲಕ್ ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ವಿಹಾರಗಳೂ ಗ್ರಂಥಭಂಡಾರಗಳೂ ಇದ್ದವು. ಪರ್ವತ ವನ್ನು ೬೦ ಅಡಿ ಕೊರೆದು ಕೈಸ್ತಿಲ್ ಗುಹೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು. ಇವು ಗಳಲ್ಲಿ ಶುದ್ಧ ಅಜಂತರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಬೌದ್ಧಕಥೆಗಳನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಿರುವರು. ತಾಳ ಪತ್ರ, ಭೂರ್ಜಪತ್ರ ಮತ್ತು ಹಲಗೆಗಳ ಮೇಲೆ ಬ್ರಾಹ್ಮೀಲಿಪಿಯಲ್ಲಿ ಬರೆದ ಸಂಸ್ಕೃತ ಮತ್ತು ತೊಖಾರಿ ಭಾಷೆಯ ಗ್ರಂಥಗಳ ೬೨ ಕಟ್ಟುಗಳು ಸಿಕ್ಕಿವೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. ೮ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಿಂದ ಸಸೇನಿಯನ್ ರೀತಿಯು ಕಂಡುಬರುವದು.

ತುರ್ಕಿ ಸತ್ತಾನದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮರಕ್ಷ, ಕುಮಾರಜೀವ, ವೈಭಾಷಿಕ ಆರ್ಯಚಂದ್ರ ಪ್ರಜ್ಞಾರಕ್ಷಿ ತರ ಗ್ರಂಥಗಳೂ ತೂರ್ಘಾನಿನಲ್ಲಿ ಸಂಯುಕ್ತಾಗಮ, ಅಂಗುತ್ತರ ನಿಕಾಯ. ಧರ್ಮಶರೀರಸೂತ್ರ, ಸುವರ್ಣ ಪ್ರಭಾಸೋತ್ತಮ ಸೂತ್ರ, ಧರ್ಮ ಪದ, ಉದಾನ, ನಿದಾನ, ಮಹಾಮಾಯೂರೀವಿದ್ಯಾರಾಜ್ಞೀ, ಅಶ್ವಘೋಷನ ಶತಪಂಚಶತಕಸ್ತೋತ್ರ, ಐಂದ್ರವ್ಯಾಕರಣ, ಮಾಗಧೀ, ಅರ್ಧಮಾಗಧೀ, ಶಾರಸೇನಿ, ಪ್ರಾಕೃತ ಗ್ರಂಥಗಳಿಗಿಂತ ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ಮೂರು ಪ್ರಾಕೃತ ಭಾಷೆಗಳ ನಾಟಕಗಳು, ಸಂಸ್ಕೃತತಾನ್ತ್ರಿಕ ಗ್ರಂಥಗಳು,^೧ ಪ್ರಾಂತ್ಯದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಮಾಡಿದ ವರದಿಗಳೂ ಸಿಕ್ಕಿವೆ. ತುಖಾರ “ಎ” ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ೨೭ ಅಂಕ ೧ ಪ್ರವೇಶಕವಿರುವ ಮೈತ್ರೇಯಸಮಿತಿ ನಾಟಕ, ನಂದ-ಸುಂದರೀ ಕಥೆ, ಜಾತಕಕಥೆಗಳೂ ; ತುಖಾರ “ಬಿ” ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ನಂದ-ನಂದಬಲಾ ಕಥೆ ಧರ್ಮಪದದ ನಾಟಕ ರೂಪ, ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಸುಪ್ರಿಯ ನಾಟಕಗಳೂ ; ಉಯ್ಯೂರ್ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಷಟ್ಪಿಂಶದ್ಭಾಷಾ ಪ್ರವೀಣನಾದ ಧರ್ಮರಕ್ಷ ನ ಮೈತ್ರೇಯಸಮಿತಿ ನಾಟಕ, ದಶಕರ್ಮ ಬುದ್ಧಾ ವದಾನಮಾಲಾ, ಸುವರ್ಣಪ್ರಭಾಸ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥಗಳೂ : ಉತ್ತರಾರ್ಯ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಮಹಾ ಯಾನ, ಹೀನಯಾನ ಗ್ರಂಥಗಳೂ ಮೈತ್ರೇಯಸಮಿತಿ ನಾಟಕವೂ ; ಸೊಗ್ಡೀಕ್ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಪದ್ಮಚಿಂತಾಮಣೀಧಾರಿಣೀ ಸೂತ್ರ, ವಜ್ರಚ್ಛೇದಿಕಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಬೌದ್ಧಗ್ರಂಥಗಳೂ, ನೆಸ್ಪೋರಿಯನ್ ಕ್ರೈಸ್ತಮತ ಗ್ರಂಥಗಳೂ, ಮಾನಿಕೆಯನ್ ಗ್ರಂಥಗಳೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸಿಕ್ಕಿವೆ.

ಈಶಾನ್ಯ: ಚೀನ ಎಂಬ ಹೆಸರು ತ್ಸಿನ್‌ವಂಶ (ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೨೪೯-೨೨೦) ದಿಂದ ಬಂದಿತೆಂದು ಕೆಲವರೂ, ಪಿನ ಎಂಬ ಭಾಷೆಯಿಂದ ಬಂದಿತೆಂದು

^೧ ಮನ್ವ :—ತಥಾಬ್ರಹ್ಮ ಶಕ್ರಾದೀನಾಂ ಚತುರ್ಣಾಂಚ ಲೋಕಾಧಿಪತೀನಾಂ ಅಷ್ಟಾ ವಿಂಶತಿಶ್ಚ ಗನ್ಧರ್ವ ಕುಮ್ಭಾಣ್ಡ ನಾಗ ಯಕ್ಷ ಸೇನಾಧಿಪತೀನಾಂ ಪ್ರಭಾವಾಭಿವೃದ್ಧಯೇ—ಅಸ್ತು.

ಕೆಲವರೂ, ಮಲಯಭಾಷೆಯಿಂದ ಬಂದಿತೆಂದು ಇತರರೂ ಹೇಳುವರು. ಚೀನ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಭರತಖಂಡವನ್ನು ತೆನ್ನು, ಹ್ಸೀನ್-ತು, ಇನ್-ತು (ಸಿಂಧು) ಎಂದು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದೆ. ಕೌಟಿಲ್ಯನ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರ ಮಹಾಭಾರತಗಳಲ್ಲಿ ಚೀನದ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೧೨೧ರಲ್ಲಿ ಹಾನ್‌ವಂಶಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭಾರತೀಯ ಬುದ್ಧವಿಗ್ರಹಗಳು ಚೀನದೇಶವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದವು. ಹಾನ್‌ನಾಣ್ಣುವೊಂದು ಚಂದ್ರವಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬಂದಿತು. ಲಿ-ಯಾಂಗ್‌ವಂಶದ ಚರಿತ್ರೆಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಶ. ೮೫, ೧೦೫, ೧೪೭, ೧೬೭ ರಲ್ಲಿ ಭರತಖಂಡದಿಂದ ರಾಯಭಾರಿಗಳು ಬಂದಿದ್ದರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಯೂಚಿ, ಹೂಣ, ಶಕ, ಕುಷಾಣ ರಾಜರ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹದಿಂದ ಬೌದ್ಧಮತವು ಚೀನವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿತು. ಬೌದ್ಧಭಿಕ್ಷುಗಳು ವಾಯವ್ಯ ಮತ್ತು ಈಶಾನ್ಯಮಾರ್ಗಗಳನ್ನು ಸುಸರಿಸಿ ಕ್ರಿ.ಶ. ೬೪ ರಿಂದ ನಿರಂತರವಾಗಿ ಚೀನದೇಶಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರು. ತಾಮ್ರಲಿಪ್ತಿಯಿಂದ ಹೊರಟು ಜಲಮಾರ್ಗದಿಂದಲೂ ಸುಮಾತ್ರ, ಮಲಯಪರ್ಯಾಯದ್ವೀಪಗಳನ್ನು ಬಳಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರು. ಕಾಶ್ಯಪಮಾತಂಗ, ಧರ್ಮರತ್ನ, ಮಹಾಬಲ, ಧರ್ಮಫಲ ಮುಂತಾದ ಭಿಕ್ಷುಗಳು ಚೀನ ಚಕ್ರಾಧಿಪತ್ಯದ ಲೋ-ಯಾಂಗ್ ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿ ೪೩೪ ಬೌದ್ಧಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಚೀನಭಾಷೆಗೆ ತರ್ಜುಮೆ ಮಾಡಿದರು. ಸಾನ್‌ಕೊ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೨೨೧-೨೬೫) ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮಕಾಲ, ಸಂಘವರ್ಮ, ಧರ್ಮಭದ್ರ ಮುಂತಾದವರು ಉತ್ತರ ಚೀನದಲ್ಲಿಯೂ, ಲೋಕಕ್ಲೇಮ, ವಿಘ್ನ, ವೈ-ಯೂ, ಕಾಂಗ್‌ಸೆಂಗ್‌ಜೈ ಎಂಬವರು ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿಯೂ ಪರಿಶ್ರಮಮಾಡಿ ೨೫೯ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಪರಿವರ್ತಿಸಿದರು. ಪಶ್ಚಿಮ ತ್ಸೀನ್‌ಕಾಲದಲ್ಲಿ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೨೬೫-೩೧೬) ಧರ್ಮರತ್ನನು ೨೧೧, ಧರ್ಮಶಿಖನು ೧೩೩, ಅನ್-ಫ-ಕಿಯು, ಪಿಹ್‌ಫ-ಲಿ, ಪೊವ್ ಫ-ತ್ಸು ಮುಂತಾದವರು ಒಟ್ಟು ೪೪೪ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದರು. ನಾನ್‌ಕಿಂಗ್‌ನ ಪೂರ್ವತ್ಸೀನ್‌ಕಾಲದಲ್ಲಿ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೩೧೮-೪೨೦) ಶ್ರೀಮಿತ್ರ, ಧರ್ಮರತ್ನ, ಸಂಘದೇವ, ಫಾಹಿಯಾನ್ (೩೯೯-೪೧೪), ವಿಮಲಾಕ್ಷ, ಜಿತಾಮಿತ್ರ, ನಂದಿ, ಧರ್ಮಪ್ರಿಯ, ಕಾಲೋದಕ, ಧರ್ಮಬಲಿ, ಧರ್ಮೋದಧಿ, ಧರ್ಮನಂದಿ, ಕುಮಾರಬೋಧಿ, ಗೌತಮ ಸಂಘದೇವ, ಸಂಘಭೂತಿ, ಟಾಟ್ ಆನ್, ಗುಣಭದ್ರ ಮುಂತಾದವರು ಸುಮಾರು ೬೦೦ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಪರಿವರ್ತಿಸಿರುವರು.

ಕುಮಾರ ಜೀವನಕಾಲವು ಮುಖ್ಯವಾದುದು. ಇವನ ಗುರುವಾದ ಬುದ್ಧಯಶಸ್ ದೀರ್ಘಾಗಮ, ಆಕಾಶಗರ್ಭ ಮತ್ತು ಧರ್ಮಗುಪ್ತೀಯರ ವಿನಯ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಪರಿವರ್ತಿಸಿದ್ದನು. ಕುಮಾರಜೀವನು ರಾಜಪುತ್ರನಾಗಿದ್ದು

ಬೌದ್ಧ ಮತವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಮೊದಲು ತುರ್ಕಿಸ್ತಾನದಲ್ಲಿ ಬೌದ್ಧ ಮತವನ್ನು ಪ್ರಚಾರಮಾಡಿದನು. ಅನಂತರ ಕ್ರಿ.ಶ. ೪೦೧ ರಲ್ಲಿ ಚೀಣಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಚಕ್ರ ವರ್ತಿಯಾದ ಯೋ-ಚಾಂಗನಿಗೆ ಗುರುವಾಗಿದ್ದು ಕ್ರಿ.ಶ. ೪೧೩ ರಲ್ಲಿ ಗತಿಸಿದನು. ನೂರಾರು ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಸ್ವತಃ ರಚಿಸಿರುವನು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ೫೬ ಮಾತ, ಈಗ ಸಿಕ್ಕಿವೆ. ಪಂಚವಿಂಶತಿ ಸಾಹಸ್ರಿಕಾ, ದಶಸಾಹಸ್ರಿಕಾ, ಪ್ರಜ್ಞಾಪಾರಮಿತ ಹೃದಯಸೂತ್ರ, ಅಶ್ವಘೋಷನಾಗಾರ್ಜುನರ ಚರಿತ್ರೆ, ನಾಗಾರ್ಜುನನ ಮಾಧ್ಯಮಿಕ ಕಾರಿಕಾ, ಆರ್ಯದೇವನ ಶತಶಾಸ್ತ್ರ, ಹರಿ ವರ್ಮನ ಸತ್ಯಸಿದ್ಧಿಶಾಸ್ತ್ರ, ವಸುಬನ್ಧುವಿನ ಬೋಧಿಚಿತ್ತೋತ್ಪಾದನಶಾಸ್ತ್ರ, ಕುಮಾರಲಾತನ ಬ್ರಹ್ಮಚಾಲಸೂತ್ರ, ಸೂತ್ರಾಲಂಕಾರ-ಕಲ್ಪನಾಮಣಿ ತಕ, ವಿಮಲಕೀರ್ತಿ ನಿರ್ದೇಶ ಇತ್ಯಾದಿ ಅವೂರ್ವ ಗ್ರಂಥಗಳ ಭಾಷಾಂತರಗಳಿವೆ. ಕುಮಾರಜೀವನು ೮೦೦ ಮಹಾಪಂಡಿತರಿಗೆ ಅಧ್ಯಕ್ಷನಾಗಿದ್ದು ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಬರೆಯಿಸಿದನು. ಇವನ ಶಿಷ್ಯರಾದ ಸಾನ್-ಜೋ, ಸಸ್-ಜು-ಇ-ಅ ಎಂಬವರು ಕ್ರೋಡಪತ್ರಗಳನ್ನು ಬರೆದಿರುವರು.

ಲಿಯಾಂಗ್-ಪೈ ರಾಜರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪಿ ಚಿ ಮೊಂಗ್, ಪಿ ಫು ಜೆಂಗ್, ಬುದ್ಧ ವರ್ಮ, ಧರ್ಮಕ್ಷೇಮ, ಪಿ ಫು ಚಾವ್ವಾಂಗ್ ಮುಂತಾದವರು ಸುಮಾರು ನೂರು ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಪರಿವರ್ತಿಸಿದರು. ದಕ್ಷಿಣ ಚೀಣದಲ್ಲಿ ಲಿಯು-ಸುಂಗ್ ಕಾಲ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೪೨೧-೪೭೯) ದಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧಜೀವ, ಗುಣವರ್ಮ, ಗುಣಭದ್ರ, ಸಂಘ ವರ್ಮ, ಧರ್ಮಮಿತ್ರ, ಕಾಲಯಶಸ್ ಮುಂತಾದವರು ೪೬೩ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಬರೆದರು. ಚಿ (೪೭೯-೫೦೨) ಮತ್ತು ಲಿಯಾಂಗ್ (೫೦೨-೫೫೭) ರಾಜರ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿ ಸಂಘಭದ್ರ, ಧರ್ಮಕೃತಯಶಸ್, ಧರ್ಮಮತಿ, ಮನ್ದ್ರಸೇನ, ಸುಭೂತಿ, ಸಂಘಭರ, ಫೂ-ಹಿ, ಪಾವ್-ಚೆಂಗ್ ಎಂಬವರು ಸುಮಾರು ೪೪ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುವರು.

ಪರಮಾರ್ಥನ ಕಾಲವು ಮತ್ತೊಂದು ಮುಖ್ಯಘಟ್ಟ. ಉಜ್ಜಯಿನಿಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾದ ಕುಲನಾಥನೆಂಬುವನು ಬೌದ್ಧ ಮತವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಪಾಟಲೀ ಪುತ್ರದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿ ಪರಮಾರ್ಥನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದನು. ಮಗಧ ದೇಶಕ್ಕೆ ಕ್ರಿ.ಶ. ೫೩೯ ರಲ್ಲಿ ಬಂದಿದ್ದ ಚೀಣ ರಾಯಭಾರಿಗಳು ಈತನನ್ನು ತಮ್ಮ ದೇಶಕ್ಕೆ ಕರೆದು ಕೊಂಡುಹೋದರು. ನಾನ್-ಕಿಂಗಿನಲ್ಲಿ ಚೀಣ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯಾದ ಚೆನ್ ಪಾಸೀನ್ ಈತನನ್ನು ರಾಜಮರ್ಯಾದೆಗಳಿಂದ ಗೌರವಿಸಿ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಭಾಷಾಂತರಿಸಲು ಒಂದು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನು. ಪರಮಾರ್ಥನು ಎಪ್ಪತ್ತೊಂದನೆಯ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೫೬೯) ಗತಿಸುವರೆಗೂ

೭೦ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದನು. ಈಗ ೩೨ ಮಾತ್ರ ಸಿಕ್ಕಿವೆ. ಇದೇ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಪಶೂನ್ಯ ಸುಭೂತಿ ಮುಂತಾದವರೂ ಗ್ರಂಥರಚನೆ ಮಾಡಿದರು.

ವೈ ಮತ್ತೂ ಯುವಾನ್ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭಾರತೀಯ ಕಲೆಗಳು ಚೀನಾ ದೇಶದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿದವು. ಉತ್ತರ ಪಾನ್ ಸಿ ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ ೩೦,೯೦೦ ದೇವಾಲಯಗಳೂ ೪೩ ಅಡಿ ಎತ್ತರವಿರುವ ಬುದ್ಧ ವಿಗ್ರಹಗಳೂ ಇರುವವು, ಸಾವಿರಾರು ಚೀನರು ಭಿಕ್ಷುಗಳಾದರು.¹⁰ ಧರ್ಮರುಚಿ, ರತ್ನ ಮತಿ, ಬುದ್ಧ ಶಾಸ್ತ್ರ, ಬೋಧಿರುಚಿ, ಕಿ-ಕಿಯ, ಗೌತಮ ಪ್ರಜ್ಞಾರುಚಿ, ವಿಮೋಕ್ಷ ಸೇನ, ಧರ್ಮ ಬೋಧಿ ಮುಂತಾದವರು ಸುಮಾರು ನೂರು ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದರು. ಬೋಧಿವರ್ಮನು (ಕ್ರಿ.ಶ. ೫೨೦) ಧ್ಯಾನಮಾರ್ಗ (Chán or Zen) ಪ್ರವರ್ತಕನಾದನು. ಚಕ್ರವರ್ತಿಯಾದ ವು ಇವನನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸಲು ಬೋಧಿ ಧರ್ಮನು ಎಲ್ಲವೂ ಶೂನ್ಯ, ಯಾವುದೂ ಪವಿತ್ರವೂ ಅಲ್ಲ ತುಚ್ಛವೂ ಅಲ್ಲ, ಕರ್ಮಮಾಡುವದರಿಂದ ಪುಣ್ಯಫಲವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಬೋಧಿಸಿದನು. ಷೊ ಅಲಿನ್ ದೇವಾಲಯದ ಒಂದು ಬರಿಗೋಡೆಯನ್ನೇ ನೋಡುತ್ತ ಜೀವನವನ್ನೆಲ್ಲ ಕಳೆದ ನಂತೆ. ತನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಯಾವ ಗ್ರಂಥವನ್ನೂ ರಚಿಸಲಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಈ ಪಂಥವು ಜಪಾನಿನಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿತು.

ಉತ್ತರ ತ್ಸಿ, ಚೆ-ಉ, ಸು-ಇ ರಾಜರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನರೇಂದ್ರಯಶಸ್, ಜ್ಞಾನ ಭದ್ರ, ಜನಯಶಸ್, ಯಶೋಗುಪ್ತ, ಜನಗುಪ್ತ, ಧರ್ಮಜ್ಞಾನ, ವಾರಣಾಸಿ, ಎನೀತರುಚಿ, ಧರ್ಮಗುಪ್ತ ಮುಂತಾದವರು ೧೨೦ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುವರು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೫೯೪, ೫೯೭, ೬೦೨, ೬೦೫-೧೬ ರಲ್ಲಿ ೨೨೫೭ ಗ್ರಂಥಗಳ ಕ್ರೋಡಪತ್ರವು (Catalogue) ರಚಿತವಾಯಿತು. ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ, ಗಣಿತ, ಜ್ಯೋತಿಷ, ಸಾಹಿತ್ಯ, ಸಂಗೀತ, ಚಿತ್ರಕಲೆ, ನಿಘಂಟು ಗ್ರಂಥಗಳು ಚೀನದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿದವು.

ಟಾಂಗ್ ವಂಶದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೬೧೮-೯೦೭) ಪ್ರಭಾಕರಮಿತ್ರ, ಯುವಾನ್ ಚ್ಯಾಂಗ್, ಯೆನ್ ತ್ಸಾಂಗ್, ಹಿ-ಯು-ಲಿ, ಹಿ-ಯು ಚ್ಯಾನ್ ಎಂಬವರು ಭರತಖಂಡದಿಂದ ೬೫೭ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋದರು. ಯುವಾನ್ ಚ್ಯಾಂಗನು ೭೫ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಪರಿವರ್ತಿಸಿದನು. ಇದರಿಂದ ಯೋಗಾಚಾರಮತವು ಕೊರಿಯ ಜಪಾನ್ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಹರಡಿತು. ಯುವಾನ್ ಚ್ಯಾಂಗನೇ ಫ ಹಿ-ಯಂಗ್ (ಧರ್ಮಲಕ್ಷಣ)ವೆಂಬ ಪಂಥವನ್ನು

¹⁰ "Every household almost had been converted and the number of those who had taken the vows was so great that the labours of the field were frequently neglected for lack of workmen."

ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನು. ಚಕ್ರವರ್ತಿನಿಯಾದ ತೋತೀನ್ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೬೮೨-೭೦೪) ಎಂಬವಳು ಲುಂಗ್‌ಮೆನ್ ಗುಹಾಲಯಗಳನ್ನು ಸಂಘಾರಾಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸಿದಳು. ಇವಳನ್ನು ಕ್ವಾನ್‌ಯಿನ್ (ಅವಲೋಕಿತ) ದೇವತೆಯೆಂದು ಗಣಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ದಿನಾಕರ, ದೇವಪ್ರಿಯ, ರತ್ನಚಿನ್ತ, ಧರ್ಮರುಚಿ, ಶಿಕ್ಷಾ ನಂದ, ಮಿತ್ರಸೇನ, ರತ್ನಮತಿ, ಪ್ರಮತಿ ಮುಂತಾದವರನೇಕರು ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಪರಿವರ್ತಿಸಿರುವರು. ಯಿತ್ಸಿಂಗ್ (೬೩೫-೭೧೩) ಭರತಖಂಡದಲ್ಲಿ ಪ್ರವಾಸಮಾಡಿ ೫೬ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಪರಿವರ್ತಿಸಿದನು. ಸುಮಾರು ಐವತ್ತು ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ೬೩ ಚೀಣ ಭಿಕ್ಷುಗಳು ಭರತಖಂಡದ ಯಾತ್ರೆ ಮಾಡಿದರು.

ಕ್ರಿ.ಶ. ೮ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಿಂದ ತಾನ್ತ್ರಿಕ ಬೌದ್ಧ ಮತವು ಚೀಣ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿತು. ಶ್ರೀಮಿತ್ರ, ಶುಭಂಕರಸಿಂಹ, ವಜ್ರಬೋಧಿ, ಅಮೋಘವಜ್ರ ಮುಂತಾದವರು ವಜ್ರಯಾನವನ್ನು ಹರಡಿದರು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೭೩೦ ರಲ್ಲಿ ತ್ರಿಪಿಟಕಗಳ ಏಳನೆಯ ಕ್ರೋಡನೆಯಾಯಿತು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೮ ನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಿಂದ ಭಾರತೀಯರು ಚೀಣ ದೇಶಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು ಕಡಿಮೆಯಾಯಿತು. ಟಾರ್ಬರ್ ಜನರ ದಾಳಿಗಳು ಹೆಚ್ಚಿ ಚೀಣದಲ್ಲಿ ಶಾಂತಿ ಇಲ್ಲದೆ ಪ್ರವಾಸಕ್ಕೆ ತೊಂದರೆಗಳುಂಟಾದವು. ಆದರೂ ಸಿಂಹಳ, ಚೋಳದೇಶಗಳ ರಾಜರು ಆಗಾಗ ರಾಯಭಾರಿಗಳನ್ನು ಕಳುಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಯುವಾನ್-ಮಾಂಚು ವಂಶದ ಕುಬ್ಲಾಯ್ ಖಾನನು ಬೌದ್ಧ ಮತವನ್ನು ಪೋಷಿಸಿ ತ್ರಿಪಿಟಕಗಳ ಕ್ರೋಡನೆ ಭಾಷಾಂತರಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಮಿಂಗ್ ವಂಶದವರು (೧೩೯೮-೧೬೪೪) ಧ್ಯಾನಪಂಥಕ್ಕೆ (Zen) ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರೋತ್ಸಾಹ ಕೊಟ್ಟರು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೩೬೮-೯೬ ರಲ್ಲಿ ಬೌದ್ಧಗ್ರಂಥಗಳ ಹದಿಮೂರನೆಯ ಕ್ರೋಡನೆಯಾಯಿತು. ಹದಿನೇಳನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ಈ ಗ್ರಂಥಗಳು ಅಚ್ಚಾದವು. ಚೀಣದೇಶದಲ್ಲಿದ್ದ ಟಾಟ ಮತ್ತು ಕನ್‌ಪೂಷಿಯನ್ ಮತಗಳೊಡನೆ ಬೌದ್ಧ ಮತವೂ ಸೌಹಾರ್ದದಿಂದಿದ್ದಿತು. ಒಂದೇ ಮನೆತನದಲ್ಲಿ ಈ ಮೂರು ಮತಗಳ ಅನುಯಾಯಿಗಳೂ ಇರುವರು.

ಕೊರಿಯ ದೇಶಕ್ಕೆ ಬೌದ್ಧ ಮತವು ಚೀಣದಿಂದ ವ್ಯಾಪಿಸಿತು. ಕೊರಿಯ ಭಿಕ್ಷುಗಳೂ ಭರತಖಂಡಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದರು. ಆರ್ಯವರ್ಮ, ಹೈಯೆಹ್, ಹ್ವೀನ್‌ತೈ (ಸರ್ವಜ್ಞದೇವ), ಹ್ವೀನ್‌ಕೊ, ಹೈಲುನ್ (ಪ್ರಜ್ಞಾವರ್ಮ), ಬುದ್ಧಧರ್ಮ, ಸಂಘವರ್ಮ ಮುಂತಾದವರು ಕೊರಿಯಾ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುವರು. ಈಗಲೂ ಕೂಡ ಕೊರಿಯ ವಿದ್ವಾಂಸರನ್ನು ಪಂಡಿತರೆಂದು ಕರೆಯುವರು.

ಚೇಣ ಕೊರಿಯ ದೇಶಗಳಿಂದ ಬೌದ್ಧ ಮತವು ಜಪಾನಿಗೆ ಹೋಯಿತು. ಜಪಾನ್ ಚರಿತ್ರೆಯು ಬೌದ್ಧ ಮತ ಪ್ರವೇಶದೊಂದಿಗೆ ಆರಂಭವಾಯಿತೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೫೨೨ ರಿಂದ ೧೬೦೩ ವರೆಗೆ ಬೌದ್ಧ ಮತವೇ ಪ್ರಬಲ ವಾಗಿದ್ದಿತು. ಸಿನ್‌ಟೋ ಎಂಬ ಪಿತೃವೂಜೆ ಭೂತವೂಜೆಗಳನ್ನು ಶಾಂತರೀತಿ ಯಿಂದ ಬೌದ್ಧ ಮತವು ಮೂಲೆಗಟ್ಟು ಸಂಸ್ಕೃತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಯಿತು. ಸುಇಕೊ ಎಂಬ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯು (ಕ್ರಿ.ಶ. ೫೯೨-೬೨೧) ಬೌದ್ಧ ಮತವನ್ನು ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸಿದನು. ಜಪಾನ್ ಬೌದ್ಧರಲ್ಲಿ ಸೈನ್ (ಧ್ಯಾನ), ನಿಚೆರೆನ್ ಪದ್ಮ ಸಂಘ, ಸುಖಾವತೀ ಮುಂತಾದ ಪಂಗಡಗಳಿದ್ದವು.

ಷೋಗುನ್ ಆಳಿಕೆಯು ಆರಂಭವಾದ ಮೇಲೆ ಕೇವಲ ರಾಜಕೀಯವಾದ ಸಿನ್‌ಟೋ ಮತವೇ ಮುಖ್ಯವಾಯಿತು. ಆದರೆ ಬೌದ್ಧರೇ ಜಪಾನಿನ ಸ್ವದೇಶೀಯ ಕಲೆಗಳಿಗೆ ಕಾರಣರು. “ಸೋ” ಎಂಬ ಪ್ರಾಚೀನ ನಾಟಕ ಗಳು ಬೌದ್ಧ ಕಥೆಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಹುಟ್ಟಿದವು. ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ನರ ಬಳಿ ಯಲ್ಲಿರುವ ಹೊರಿಯುಜೆ ಬೌದ್ಧಾಲಯಗಳು (ಕ್ರಿ.ಶ. ೬೧೬) ಮುಖ್ಯ. ನರದಲ್ಲಿರುವ ದೊಡ್ಡ ಘಂಟೆಯನ್ನು ಕ್ರಿ.ಶ. ೭೩೨ರಲ್ಲಿ ಕಂಚನ್ನು ಎರಕ ಹೊಯ್ದು ಮಾಡಿರುವರು. ಇದರ ತೂಕ ೯ ಟನ್. ಜಪಾನಿನ ಬುದ್ಧ ಬೋಧಿಸತ್ತರ ವಿಗ್ರಹಗಳು ಭಾರತೀಯ ತತ್ವಗಳನ್ನೂ ಕೊರಿಯಾ ಕೌಶಲ್ಯ ವನ್ನೂ ಚೇಣ ಮಾತೃಕೆಗಳನ್ನೂ ಗಾನ್ಧಾರರೀತಿಯನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುವವು. ಬೃಹದಾಕಾರದ ಬುದ್ಧ ವಿಗ್ರಹಗಳನ್ನು ಕ್ರಿ.ಶ. ೭೪೭ ರಿಂದ ೧೨೫೨ ವರೆಗೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಧ್ಯಾನ (Zen) ಪಂಥವು ಕಲೆಗಳನ್ನು ಪ್ರೋಪಿಸಿತು. ಯೈಸಿನ್ ಸೋಫು (ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೬೧೮) ಎಂಬವನು ಬೌದ್ಧ ಕಥೆಗಳನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸುವದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದನು. ಷೋಗುನ್ ಅಧಿಕಾರ ಕೊನೆಗೊಂಡ ಮೇಲೆ ಮೆಯ್ಜಿ ಚಕ್ರಾಧಿಪತ್ಯದಲ್ಲಿ ಚರ್ಕವರ್ತಿಯನ್ನೇ ದೇವರಾಗಿ ಗಣಿಸುವ ಸಿನ್‌ಟೊ ಮತವು ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಮತವಾದುದರಿಂದ ಈಗ ಬೌದ್ಧ ಮತವು ಕೂಡ ಅಹಿಂಸಾತತ್ವವನ್ನು ಮರೆತು ರಾಷ್ಟ್ರೀಯಭಾವದಿಂದ ಕಲುಷಿತವಾಗಿ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯತತ್ವಕ್ಕೆ ಬೆಂಬಲ ಕೊಡುತ್ತಿದೆ.

೧೨. ಸಿಂಹಾವಲೋಕನ

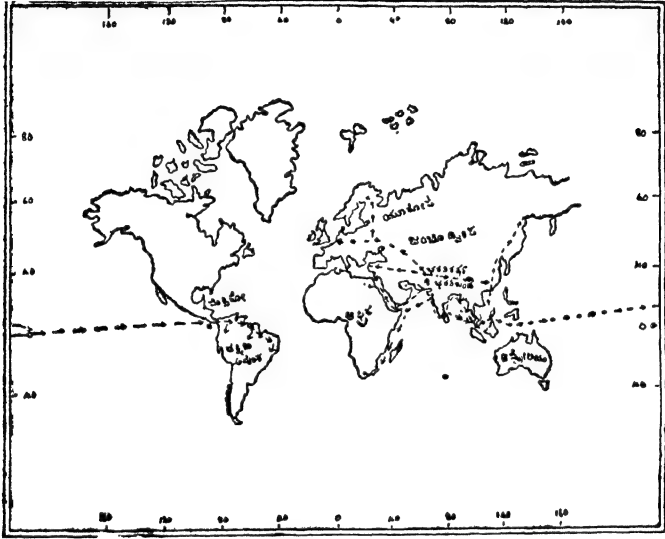
ಯ್ಯಾನು ಭೂತಿರಜಾಮೇಯ್ಯಾನನ್ನಾನಂದವಿಗ್ರಹಾ |
ಮಹದಾದಿ ಜಗನ್ಮಾಯಾಚಿತ್ರಭಿತ್ತಿಂ ನಮಾಮಿ ತಾಮ್ ||
—ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿ.

ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಮುಖ್ಯಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನೂ ಸುಮಾರು ಹತ್ತು ಸಾವಿರ ವರ್ಷದ ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ವಿವಿಧ ರೂಪಗಳಿಲ್ಲದಂತಾದ ಮಾರ್ಪಾಟುಗಳನ್ನೂ ಚಾರಿತ್ರಕದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿರುವೆವು. ಚರಿತ್ರೆಯೆಂಬ ಮಾಯಾಚಿತ್ರಭಿತ್ತಿಯ ಮೇಲೆ ಅನೇಕ ವರ್ಣಗಳಿಂದ ನಿರೂಪಿತವಾದ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ರೂಪಲೇಖಗಳನ್ನು ದಿಬ್ಬಾತ್ರ ಸೂಚಿಸಿದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ತಿರುಳನ್ನರಿದಂತಾಗಲಿಲ್ಲ. ನಿರ್ಗುಣ ನಿತ್ಯಶುದ್ಧ ಬುದ್ಧಿಮುಕ್ತ ಸ್ವಭಾವವಾದ ಆತ್ಮಕ್ಕೂ ಸಗುಣರೂಪ ಹೊಂದಿದ ರಾಜಕೀಯ, ಆರ್ಥಿಕ, ಕಲಾ, ಸಾಹಿತ್ಯ, ವಿಜ್ಞಾನ ಮುಂತಾದ ಸಂಸ್ಕಾರ ರೂಪಗಳಾದ ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗಳಿಗೂ ಮಹದ್ವೈಲಕ್ಷಣವಿದೆ. ಆತ್ಮದ ನಿಜಸ್ಥಿತಿಯು ವಾಚ್ಯನೋಲೋಕಿತವಾದ ಮೋಕ್ಷಸ್ವರೂಪ. ಬ್ರಹ್ಮಾನುಭವವು ಉತ್ಪಾದ್ಯ, ವಿಕಾರ್ಯ, ಆಪ್ಯ, ಸಂಸ್ಕಾರ್ಯಗಳೆಂಬ ಚತುರ್ವಿಧ ದ್ರವ್ಯವಿಲ್ಲ.¹ ಆದುದರಿಂದ ಆತ್ಮೈಕತ್ವ ಪ್ರತಿಪಾದನಾವಿದ್ಯೆಗೂ ಪುರುಷತನ್ತ್ರವಾದ ಚಾರಿತ್ರಕ ಪ್ರಪಂಚದ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೂ ಅವರಣೆ ವಿಕ್ಷೇಪ ರೂಪವಾದ ಮಾಯಾಶಕ್ತಿ ಪಾಡದಿಂದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕಾಗುವದು.

ಚಿದಂಶದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಪಾಡದಿಂದ ವಿಕಾಸವೂ ಅಚಿದಂಶದಲ್ಲಿ ಸಂಕೋಚವೂ ಆಗುವದರಿಂದ ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ ಮತ್ತು ಪ್ರಾತಿಭಾಸಿಕ ಸತ್ಯತ್ವವುಳ್ಳ ಪ್ರಾಕೃತ ಪ್ರಪಂಚದ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಶಕ್ತಿ ಧರ್ಮವನ್ನನುಸರಿಸಿ

¹ ಸಂಸ್ಕಾರೋ ಹಿನಾಮ ಸಂಸ್ಕಾರ್ಯಸ್ಯಗುಣಾಧಾನೇನ ವಾಸ್ಕಾತ್, ದೋಷಾಪನಯನೇನವಾ ? ನ ತಾವದ್ಗುಣಾಧಾನೇನ ಸಂಭವತಿ-ಅನಾಥೇಯಾತಿಶಯ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪ ತ್ವಾನ್ಮೋಕ್ಷಸ್ಯ | ನ್ಯಾಪಿದೋಷಾಪನಯನೇನ—ನಿತ್ಯಶುದ್ಧ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪತ್ವಾನ್ಮೋಕ್ಷಸ್ಯ | ಸ್ವಾತ್ಮಧರ್ಮ ಏವ ಸಂಸ್ಥಿರೋ ಭೂತೋಮೋಕ್ಷಃ ಕ್ರಿಯಯಾ ಆತ್ಮನಿ ಸಂಸ್ಥಿಯಮಾಣೇ ಅಭಿವ್ಯಜ್ಞತೇ ಯಥಾದರ್ಶೇ ನಿಘರ್ಷಣ ಕ್ರಿಯಯಾ ಸಂಸ್ಥಿಯಮಾಣೇ ಭಾಸ್ವರತ್ವಂ ಧರ್ಮ ಇತಿಚೇತ್—ನ ಕ್ರಿಯಾಶ್ರಯತ್ವಾನುಪಪತ್ತೇರಾತ್ಮನಃ ||—ಶಾಂಕರ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ ಭಾಷ್ಯ.

(IIInd Law of Thermodynamics) ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅಂತ ಉಳ್ಳ ಅನಂತತ್ವವನ್ನು (Finite Infinities) ಪಡೆಯುವದು. ಇಂತಹ ಅನಂತತ್ವಗಳೇ ವಿಸ್ತರಣ ಹೊಂದುತ್ತಿರುವ ಪ್ರಪಂಚದ (Expanding Universe) ಲಕ್ಷಣ,

ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಚಿತ್ರಣ.

ಇಂತಹ ಸಮವಾಯು ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ (Relativity) ದೃಶ್ಯಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಸಂಖ್ಯಾತ್ವವು ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಮಾನವನ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಪ್ರಗತಿಯನ್ನು ಶಕ್ತಿ-ಕಾಲ (Energy and Time) ರೂಪವಾಗಿ ತೋರಿಸಬಹುದು.

ಜಡವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಶಕ್ತಿಯು ಸ್ಪಂದನೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ಅಸ್ತಿ, ಭಾತಿ, ಪ್ರಿಯಂ, ನಾಮ, ರೂಪಗಳೆಂಬ ಐದು ಅಂಶಗಳಲ್ಲಿ ನಾಮ ರೂಪಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಅಭಿವ್ಯಂಜಿಸಿ ಅನಾದಿ ಕರ್ಮಜೋದಿತವಾದ ಜೀವ ಜೈತನ್ಯವು ಪ್ರಥಮ ಕಾಲಘಟ್ಟವನ್ನು ಸೇರಿದಾಗ ಒಂದು ಘಟ್ಟವನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸುವದು. ಅನಂತರ ವುನಃ ಶಕ್ತಿಜೋದನೆಯಿಂದ ಕಾಲಕ್ರಮೇಣ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಚರಿತ್ರೆಯ ಘಟ್ಟಗಳಾಗುವವು. ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಹೆಚ್ಚಾದಷ್ಟೂ

ಅಸ್ತಿ (ಸತ್), ಭಾತಿ (ಚಿತ್), ಪ್ರಿಯ (ಆನಂದ) ಎಂಬ ಅಂಶಗಳೂ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗುವವು. ಪ್ರಗತಿಸ್ತಮ್ಮನೆ ಯುಂಟಾಯಿತೆಂದು ಹೇಳಬಹುದಾದ ಚಾರಿತ್ರಕ ಯುಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ತಿರೋಧಾನವೇ ನಾಗರಿಕತೆ. ಇಂತಹ ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ ಮತ್ತು ಸಗುಣವಾದ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಖ್ಯೇಯವಾದ ಅನಂತತ್ವಗಳಿದೆಯೆಂದು ತೋರಿಸಬಹುದು.² ಇವು ಪರಸ್ಪರ ಬಿಂಬ-ಪ್ರತಿಬಿಂಬ ಸಂಬಂಧವನ್ನ ನುಸರಿಸಿವೆ (One to one correspondence). ಆದುದರಿಂದ ಕಾಲ, ದೇಶ, ಸಂಖ್ಯೆ, ಮನಸ್ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿದ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಚರಿತ್ರೆಯೂ ಅನಂತ ರೂಪಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದಾದರೂ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕ ಸತ್ಯವಾದ, ಅನುಭೂತಿಸ್ವರೂಪವಾದ ಅನಂತತ್ವಕ್ಕಿಂತಲೂ ಭಿನ್ನವಾದುದು. ಸಂಸ್ಕಾರಗಳು ಹೇಗೆ ದೇಹವೇ ಆತ್ಮವೆಂಬ ಭ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ನಿರ್ಮೂಲ ಮಾಡುವದಕ್ಕಾಗಿ ಅವಿದ್ಯಾವಂತವಿಷಯಕಗಳಾಗಿರುವವೋ, ಹೇಗೆ ಅನ್ನ, ಪ್ರಾಣ, ಮನ, ವಿಜ್ಞಾನ, ಆನಂದಮಯ ಕೋಶಗಳನ್ನು ಚಿತ್ತಶುದ್ಧಿ ದ್ವಾರಾಸಂಸ್ಕರಿಸುವವೋ ಮುಕ್ತಿಗೆ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ತೋರಿಸುವವೋ ಹಾಗೆಯೇ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳೂ ಆರಾಧ್ಯಪಕಾರಗಳಾಗಿವೆ.

ಈ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ತತ್ವವನ್ನರಿಯದೆ ಪ್ಲೀಟರ್, ಸ್ಟೆಂಗ್ಲರ್, ಕ್ರೋಚೆ, ಟಾಯನ್ಬಿ ಮುಂತಾದ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯರು ಅವ್ಯಾಪ್ತಿ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿ ದೋಷದೂಷಿತವಾದ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಸಂಸ್ಕೃತಿ-ನಾಗರಿಕತೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿರುವರು. ದೇವರು ಮಾನವನಾಗುವನೆಂಬ ಕ್ರೈಸ್ತ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗೂ ಮಾನವನೇ ದೇವರಾಗಬಹುದೆಂಬ "ಪೇಗನ್" ಸಂಸ್ಕೃತಿಗೂ ಕ್ರಿಶ್ಚಿಯಾನಿಟಿಯಲ್ಲಿ ಘರ್ಷಣೆಯುಂಟಾಗಿ ದೇವರೇ ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದುದರಿಂದ ಪ್ರಾಚೀನ ಗ್ರೀಕ್ ಮುಂತಾದ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅದೃಶ್ಯವಾದುವೆಂದೂ, ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ನಿರಾಶಾಭಾವವಿರುವದರಿಂದ ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ ನೀತಿಮಾರ್ಗವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು, ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಮುಕ್ತಿಯೇ ಧೈಯವೆಂದೂ ಪ್ರಪಂಚ ತ್ಯಾಗವೇ ಮಾರ್ಗವೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಿರುವದರಿಂದ ವಿಶ್ವದೃಷ್ಟಿಯಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಪ್ಲೀಟರ್‌ನು ಹೇಳಿರುವನು.³ ಇದು ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಅನಭಿಜ್ಞತೆಯನ್ನು

² ೧, ೨, ೩, ೪. . . . ೦೦ ; ೨, ೪, ೬, ೮. . . . ೦೦ ; ೧, ೨, ೩, ೪. . . . ೦೦ ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಂಖ್ಯೆ ಮಾಡಬಹುದಾದ ಅನಂತತ್ವ ; ಶೂನ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಒಂದಕ್ಕಿಂತ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿ ಇರಬಹುದಾದ ಅಸಂಖ್ಯೇಯವಾದ ಅನಂತತ್ವ-ಸಗುಣಬೃಹತ್ ; ಆದರೂ ಅಂತವುಳ್ಳದ್ದು. ಶೂನ್ಯಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆ ಇರಬಹುದಾದುದು ನಿರ್ಗುಣ.

³ In the consistently pessimistic theory of the universal as of the Brahmins, ethics has nothing whatever to do with the objective world. It

ತೋರಿಸುವದು. ಅದ್ವೈತದಲ್ಲಿ ವಿನಾ ಮಿಕ್ಕಾವ ಪ್ರಪಂಚದ ಮತದಲ್ಲಿಯೂ ವಿಶ್ವದೃಷ್ಟಿಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಆಯಾ ಮತಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದವರು ಮಾತ್ರ ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯರು. ಇತರರು ನಾರಕಿಗಳೆಂಬ ಭಾವವು ಅನ್ಯಮತಗಳಲ್ಲಿವೆ ಯಾದುದರಿಂದ, ಕೇವಲ ನೀತಿಯಿಂದಾಗಲೀ ಸಮಾಜ ಸೇವೆ ಮಾತ್ರದಿಂದಾಗಲೀ ವಿಶ್ವದೃಷ್ಟಿಯು ಉಂಟಾಗಲು ಅವಕಾಶವೇ ಇಲ್ಲ. ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಆವತಾರಗಳ ಮೂಲಕ ದೇವರೂ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಅಧರ್ಮವು ಹೆಚ್ಚಿದಾಗ ಚಾರಿತ್ರಕ ಪುರುಷನಾಗಿ ದುಷ್ಟರನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿ ಧರ್ಮ ಸಂಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡುವನೆಂಬ ನಂಬಿಕೆಯೂ,⁴ ಮನುಷ್ಯನೂ ಸಗುಣಬ್ರಹ್ಮ ವನ್ನಾಗಲೀ ನಿರ್ಗುಣಬ್ರಹ್ಮಸಿದ್ಧಿಯನ್ನಾಗಲೀ ಪಡೆಯಬಹುದೆಂಬ ಭಾವ ನೆಯೂ ಇರುವದರಿಂದ ನೀತಿಗೂ ಲೋಕಸಂಗ್ರಹಕ್ಕೂ ಅವಕಾಶವಿದೆ. ನಿಜವಾದ ವಿಶ್ವದೃಷ್ಟಿಯಿದೆ. ಸನ್ಯಾಸಿಗೂ ಲೋಕಸಂಗ್ರಹವು ಕರ್ತವ್ಯವಾದುದ ರಿಂದ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ಬಿಡಲಾಗದು. ಕಾಲಕ್ರಮೇಣ ಪ್ರಪಂಚವೇ ಅವನನ್ನು ಬಿಡುವದು. ಮತ್ತು ಕರ್ಮವಾದವು ನಿರಾಶಾಜನಕವೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಿಲ್ಲ. ಯಾವುದೋ ಚಾರಿತ್ರಕ ಪುರುಷನ ಮೂಲಕ ಮಾತ್ರ ಮುಕ್ತಿ ಸಿಗುವದೆಂದು ಹೇಳುವ ಮತಗಳೇ ತತ್ವತಃ ನಿರಾಶಾಜನಕವಾದುವು. ಆತ್ಮಾವಲಂಬನೆ ಯಿಂದಲೇ ಸದ್ಗತಿಯನ್ನೋ ದುರ್ಗತಿಯನ್ನೋ ಸಾಧಿಸಬಹುದೆಂಬ ಕರ್ಮ ವಾದವೇ ಎಲ್ಲ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ಸಮರ್ಪಕ.

ಸ್ವಿಂಗ್ಲರ್ ಪ್ರಪಂಚದ ಪ್ರಾಚೀನ ಮತ್ತು ಆಧುನಿಕ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ವಿಮರ್ಶಿಸಿ, ಪ್ರತಿ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗೂ ಬಾಲ್ಯ, ಯೌವನ, ಮಧ್ಯ ವಯಸ್ಸು ಮುಪ್ಪುಗಳು ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ವಸಂತ ಮುಂತಾದ ಋತುಗಳಿದ್ದಂತೆ ಇರುವ ವೆಂದೂ ನಾಗರಿಕತಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಮೇಲೆ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶವಾಗುವದೆಂದೂ ಅದಕ್ಕೆ ಯಾವ ರೀತಿಯಲ್ಲೂ ಪುನಃ ಜನ್ಮವಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಆ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಮತ್ತೊಂದು ನವ

aims solely at securing the self-perfection of the individual as this comes to pass in inner freedom and disconnection from the world and the spirit of the world.—Albert Schweitzer: *Philosophy of Civilisation*.

⁴ ಅಸತಾಂ ನಿಗ್ರಹಾರ್ಥಾಯ ಧರ್ಮಸಂರಕ್ಷಣಾಯಚ | ಅವತೀರ್ಣೋಮನುಷ್ಯಾಣಾ ಮಜಾಯತ ಯದುಕ್ಷಯೇ || ವನಪರ್ವ. ೨೭೨-೭೧ ; ಬಹ್ವೀ : ಸಂಸರಮಾಣೋವೈಯೋ ನೀರ್ವರ್ತಾಮಿ ಸತ್ತಮ | ಧರ್ಮಸಂರಕ್ಷಣಾರ್ಥಾಯ ಧರ್ಮಸಂಸ್ಥಾಪನಾಯ ಚ || ಅಶ್ವಮೇಧಪರ್ವ : ೫೪-೧೩ ; ಗೀತಾ : IV-೭.೮. ಮನವಿವ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಕಾರಣಂ ಬನ್ಧಮೋಕ್ಷಯೋಃ | ಮನು ; ಆತ್ಮೈವ ಸಂಸರತಿ ಆತ್ಮೈವ ವಿಮುಚ್ಯತೇ.—ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿ.

ಜೈತನ್ಯವುಳ್ಳ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಆಕ್ರಮಿಸುವದೆಂದೂ ಹೇಳುವನು. ಈತನ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಂತೆ ಭಾರತೀಯಸಂಸ್ಕೃತಿಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧನ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಬೆಳವಣಿಗೆ ನಿಂತು ನಾಗರಿಕತೆ ಆರಂಭವಾಯಿತು. ನಾಗರಿಕತಾ ವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಭೆಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಜರ್ವಿ ತರ್ಜರ್ವಣವೇ ನಾಗರಿಕತೆಯ ಲಕ್ಷಣ. ಅನ್ಯ ಪರಂಪರೆಯಂತೆ ಆ. ಸಂಸ್ಕೃತಿಗೆ ಮೂಲಕಾರಣವಾದ ಅದೃಷ್ಟವು (Destiny-Idea) ಪ್ರಾರಬ್ಧ ಮತ್ತು ಸಂಚಿತಕರ್ಮಕ್ಕನುವಾಗುವ ವರೆಗೂ ಚರಿತ್ರೆಯು ಮುಂದುವರೆಯುತ್ತಿದ್ದರೂ ನಿಜವಾದ ಜೀವಸತ್ತ್ವವಿಲ್ಲ.

ಸ್ವಿಂಗ್ಲಿನ್ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ಅನ್ಯತ್ರ^೬ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ಖಂಡಿಸಿರುವೆವು. ಬೌದ್ಧಮತವೇ ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಅಂತ್ಯಸ್ಥಿತಿ ಯೆಂಬುದು ಚಾರಿತ್ರಕ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನಿರಾಧಾರವಾದುದು. ಶವದಹನ, ಪ್ರತಿಕೃತಿ ಶಿಲ್ಪದ ಅಭಾವ, ಶೂನ್ಯಸಂಖ್ಯೆ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ಭಾರತೀಯ ಆತ್ಮವು ಸ್ವೃತಿಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿತೆಂದು ಊಹಿಸುವುದು ಭ್ರಾಂತಿ. ಕೇವಲ ಭೌತದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಶವದಹನ ಪದ್ಧತಿಯು ಸ್ಮರಣತತ್ತ್ವಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವೆಂದು ತೋರಿಬಂದರೂ ಅದೇ ಔರ್ಧ್ವದೇಹಿಕ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳಿಂದಲೂ ದೇವಾಲಯ ಮುಂತಾದ ಸ್ಮಾರಕಚಿಹ್ನೆಗಳಿಂದಲೂ ಸ್ಮರಣೆಯು ಕೂಡ ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಮುಖ್ಯಾಂಶವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಹೀಗೆಯೇ ಶೂನ್ಯಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಸಂಬಂಧವನ್ನೂ ಸಂಬಂಧರಾಹಿತ್ಯವನ್ನೂ ಪೂರ್ಣವನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಭಾರತೀಯರು ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆಲ್ಲ ಉಪಕಾರಮಾಡಿರು. ಆದುದರಿಂದ ಶೂನ್ಯಚಿಹ್ನೆಯು ಪ್ರಪಂಚ ಶೂನ್ಯತೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವದಿಲ್ಲ.

^೬ In the ethics of the West, everything is direction, claim to power, the will to affect the distant. "You shall", "the State shall", "Society shall." But not so in India. The Buddha for instance gives the pattern to take or leave and Epicurus offers counsel in the Classical world. Both undeniably are forms of high morale and neither contains the Will element. Transvaluation of Values is the fundamental characteristic of the beginnings of a Civilisation after a culture. In the case of India the transvaluation of the Brahman life was complete before the time of Aśoka (250 B.C.). The brain rules because the Soul abdicates. In culture men live inwards; in civilisation—consciously—in space, outwards, among "Facts." Buddhism was not a puritan movement, not a Reformation, and not a Religion but a final and purely practical world-sentiment of tired megalopolitans who had a closed culture behind them and no future before them. It was the basic feeling of the Indian civilisation—Oswald Spengler: *Decline of the West*, I. *Buddhism, Stoicism and Socialism*.

^೭ S Śrikanṭha Śāstri, *The New Era*, I. pt. 6, p. 479, 1929.

ನೈರಾತ್ಮ್ಯವಾದಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಚರಿತ್ರೆಗೆ ಕೇವಲ ಭೌತಿಕಾರ್ಥವನ್ನು (Materialistic Conception of History) ಹೇಳುವದಕ್ಕೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಚರಿತ್ರೆಯು ಜಾತಿಯುದ್ಧ (Class Conflict) ಮತ್ತು ದುರಾಕ್ರಮಣ (Exploitation) ಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ನಿದರ್ಶನವೆಂದು ಹೇಳುವ ಕೇವಲ ಆರ್ಥಿಕ ಸಮತಾವಾದಕ್ಕೆ ಯಾವ ಭಾರತೀಯ ತತ್ವದಿಂದಲೂ ಆಧಾರವು ಸಿಕ್ಕುವದಿಲ್ಲ. ನಿಜವಾದ ಸಮತಾವಾದವು ಸರ್ವಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳಿಗೂ ಶಿರೋಭೂಷಣವಾದ ಅದ್ವೈತದಲ್ಲಿಯೇ ಕಂಡುಬರುವದು.

ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕದೃಷ್ಟಿಯೇ ಪ್ರಧಾನವಾದರೂ ಭೌತಿಕವಿಷಯಗಳಿಗೂ ಉಚಿತಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಿದ್ದೇ ಇರುವದು. ಜೀವದ ಸರ್ವ ಶಕ್ತಿವಿಕಾಸವೇ ಧ್ಯೇಯ. ಭರತಖಂಡದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಚಾರಿತ್ರಕ ಯುಗದಲ್ಲಿಯೂ ತ್ಯಾಗಿಯೋಗಿಗಳಲ್ಲದೆ ಭೋಗಿಗಳೂ ಇದ್ದರು. ಸ್ವದೇಶಾಭಿಮಾನ, ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಭಾವ, ಐಕಮತ್ಯಾಕಾಂಕ್ಷೆ, ಸ್ವಾತನ್ತ್ರ್ಯಾಭಿಲಾಷೆ, ಸಮಾಜ ಸೇವೆಗಳೊಡನೆ ಸ್ಥೂಲದೃಷ್ಟಿಗೆ ವಿರೋಧವಾಗಿ ಕಂಡುಬರುವ ವಿಶ್ವದೃಷ್ಟಿ, ಪರದೇಶೀಯರೊಡನೆ ಸೌಹಾರ್ದ, ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಾಶ್ರಮವಿಧಾನ, ವ್ಯಕ್ತಿಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಗಳೆಂಬ ಭಾವಗಳೂ ಸಾಮರಸ್ಯದಿಂದಿದ್ದವು. ಅದುದರಿಂದ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಸ್ಥೈರ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದಿತು. ಭಾರತೀಯರೆಂದಿಗೂ ಕೂಪಕೂರ್ಮಗಳಂತಿರಲಿಲ್ಲ. ವಿದೇಶೀಯ ಮತ್ತು ವಿಜಾತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ನಿಸ್ಸಾರವಾದ ಅಂಶಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ ಸದ್ಗುಣಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಲು ಹಿಂತೆಗೆಯಲಿಲ್ಲ. ಇಂತಹ ಗುಣಗ್ರಹಣೆಯಿಂದ ತಮ್ಮ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಆತ್ಮಹಾನಿಯನ್ನೂ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲಿಲ್ಲ. ತಮ್ಮ ನೈಸರ್ಗಿಕ ಪ್ರತಿಭೆಯಿಂದ ಮಾರ್ಪಡಿಸಿ ಬೇರ್ಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ವ್ಯತ್ಯಾಸವೇ ಕಂಡುಬರದಂತೆ ತಮ್ಮದನ್ನಾಗಿಯೇ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು. ಇದರಿಂದ ಭಾರತೀಯ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವು ವಿಕಾಸಹೊಂದಿತೇ ಹೊರತು ವಿನಾಶಹೊಂದಲಿಲ್ಲ. ಇಂತಹ ಅಪೂರ್ವ ಜೈತನ್ಯವು ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಲ್ಲಿರುವದರಿಂದಲೇ ಆಧುನಿಕ ವಾಶಾತ್ಮಕ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಾಕಾಂಕ್ಷೆ, ನಿರಂಕುಶಪ್ರಭುತ್ವ, ಬಂಡವಾಳಶಾಹಿ, ಘೋರಯುದ್ಧಗಳು, ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪರಾಜ್ಞಾತೆ, ಆರ್ಥಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಉಚ್ಚನೀಚಭಾವ, ಜಾತಿಯೆಂಬ ದುರಹಂಕಾರ, ಕಲಾಸಾಹಿತ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಬಂಜೆತನ, ವಿಜ್ಞಾನದ ದುರುಪಯೋಗ ಮುಂತಾದ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ನಾಶವಾಗುತ್ತಿದ್ದರೂ ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ರೂಪಭೇದ ಹೊಂದಿದರೂ ವಸ್ತುತಃ ಅಚ್ಚಳಿಯದೆ ನಿಂತಿದೆ.

వేదయుగదల్లియే భారతీయరు తమ్మ సంస్కృతియ విశిష్టగుణ వాద విశ్వదృష్టి (Weltanschauung) యన్ను జేందిద్దరు. అనంతర ఘోష సంస్కృతియ కాలదల్లి ఈ దృష్టియు పరదేశగళ్లి ఘోష లారంభవాయిత. టుపనిషద్దుగదల్లి ఆత్మబ్రహ్మకృ తత్వదల్లి ఈ దృష్టియు గర్భితవాయిత. పురాణ మత్తు బౌద్ధయుగగళ్లి జాతి యత్యు సృదేశాభిమానపు సమస్త మానవ జాత్యుద్ధారమాడ బేకంబ అభిలాషేయు అశోకన ధర్మప్రచారకాయు బృహద్భారత స్థాపనాకాయుగగళ్లి మూర్తిమత్తాదవు. అనంతర అన్యమతీయర దాళిగళిగే కేంజ ముందే శ్రీ శంకరాచార్యుర ఆత్మకత్వవిద్యా బోధధనేయల్లి భారతీయ సంస్కృతియ పరాకాష్ఠరూపపు కండు బరువదు. ఆదుదరింద వేదయుగదింద ఆరంభిసి క్రీస్తు శక ౯ నేయ శతాబ్ద దవరేగూ భరతఖండద జరిత్రేయల్లి సంస్కృతి దశేయందు ఘోష బరువదు. అనంతర రాజకీయ పారతంత్ర్యదింద ఆత్మ పూ సంకుచిత వాగుత్త బందితు. తారతమ్య భావపు బళియితు. అదువరేగూ ఒందే కుటుంబదల్లి ప్రతియోబ్ధరూ తమగే రుజిసిద జ్యేన, బౌద్ధ, శ్రీవ, వృష్ణవ, శాక్త ముంతాద మతగళల్లావుదన్నాదరూ అనుసరిసలు స్వాతంత్ర్య పడేదిద్దరు. నాగరికతేయ దశేయ ఆరంభవాదమేలే జాతివృష్ణ మతవృష్ణగళు ఘోషాదవు. వర్ణవ్యస్థేయు వ్యక్తిగే శృంఖలియాయిత. స్త్రీయర స్థానమానగళు కడమేయదవు. అల్పాయుగళూ, అల్పజ్ఞానిగళూ దురహంకార అజ్ఞాన అలస్యగళింద ప్రేరితరాగి సమాజద స్వాతంత్ర్యవన్ను వ్యక్తిస్వాతంత్ర్యవన్ను దేశద స్వాతంత్ర్యవన్ను నాశమాడలు తోడగిదరు. వృష్ణవ స్వేచ్ఛగళు ఘోషే ఘోష భారతీయ సంస్కృతిగే తళవదియద ఆత్మకత్వభావవన్ను కలవరు మహాపురుషరు పోషిసికేండు కాపాడికేండు బందుదరింద పునః ౧౯ నేయ శతాబ్దదల్లి నవజ్యే తన్యపు వ్యక్తవాగి భారతీయ సంస్కృతియు ఈగ విశ్వసంస్కృతి యాగుత్తిదే.

సంస్కృతియ ఒరేగల్లు జీవన. సామాన్యజన జీవనదల్లి విశేష ప్రేరణేయిల్లదే పడజవాగి కండు బరువ గుణావగుణగళింద సంస్కృతియ అస్తిత్వవన్ను నిర్ధరిసబేకు, కాయరూపదల్లి సంకుచిత

ವಾಗಿಯೂ ಕಾರಣರೂಪದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿಯೂ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಕಂಡು ಬಂದರೂ ಇತರ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳನ್ನೂ ಆಯಾ ದೇಶಗಳ ಜನರ ನಿತ್ಯ ಜೀವನ ತತ್ವಗಳನ್ನೂ ನಿಷ್ಕೃತವಾಗಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ಪುಲಾಕನಾನ್ವಯದಂತೆ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿದರೆ ಭರತಖಂಡದ ನಿರಕ್ಷರ ಕುಕ್ಕಿ ಗಳೂ ಕೂಡ ಉತ್ತಮಸಂಸ್ಕೃತಿ ಹೊಂದಿರುವರೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ದಯಾ, ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯ, ಧರ್ಮಬುದ್ಧಿ, ತಾಳ್ಮೆ, ಪಾಪ ಭೀತಿ, ತುಷ್ಟಿ, ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಚಿಂತೆ ಮುಂತಾದ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಲಕ್ಷಣಗಳು ವಿದೇಶೀಯರಲ್ಲಿ ಕೂಡ ಕೆಲವರಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವದು. ಆದರೆ ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಂಚದ ಐದನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗವಾದ ಭಾರತೀಯ ಜನರಲ್ಲಿಯೇ ಈ ಗುಣಗಳು ಅಧಿಕವಾಗಿವೆಯೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಬೇಕು. ಇದು ಕೇವಲ ಆತ್ಮಪ್ರಶಂಸಾವಾಕ್ಯವಲ್ಲ. ಅನುಭವಪೂರ್ವಕವಾದುದು. ವೇದಯುಗದಿಂದಲೂ ಭಾರತೀಯರ ಅಭಿಲಾಷೆಯೇನೆಂಬುದು ಈ ರಾಷ್ಟ್ರಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುವದು.

ಆ ಬ್ರಹ್ಮನ್ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋ ಬ್ರಹ್ಮ ವರ್ಚಸೀ ಜಾಯತಾಮ್ | ಆಸ್ಮಿ ನ್ರಾಷ್ಟ್ರೇ ರಾಜನ್ಯ ಇಷ್ಯಂತೋ ಮಹಾರಥೋ ಜಾಯತಾಮ್ | ದೋಗ್ಧ್ರೀ ಧೇನುರ್ವೋ ಧಾನ್ಯಾಽನ್ವಾನಾಶುಸ್ತಪ್ತಿಃ ಪುರನಿ ಯೋಷಾ ಜಿಷ್ಣು ರಥೇ ಸ್ವಾಸ್ತಭೇಯೋ ಯುವಾಽಸ್ಯ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ವೀರೋ ಜಾಯತಾಮ್ | ನಿಕಾಮೇ ನಿಕಾಮೇನಃ ಸರ್ವಸ್ಮೋ ವರ್ಷತು ಫಲಿನ್ಯೋ ಓಷಧಯಃ ಪಚ್ಯಂತಾಮ್ | ಯೋಗಕ್ಷೇಮೋನಃ ಕಲ್ಪತಾಮ್ ||

(ತೈತ್ತಿರೀಯಸಂಹಿತಾ : VII, ೫.೧೮-೪೪).

ನಮ್ಮ ರಾಷ್ಟ್ರದಲ್ಲಿ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಚಿಂತನಾಪರರಾದವರು ಬ್ರಹ್ಮಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆಯಲಿ. ರಾಜಕೀಯ ಪದ್ಧತಿಗಳು ಯಾವಾಗಲೂ ಧರ್ಮರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡಲು ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದಿರಲಿ. ಸಸ್ಯಸಂಪತ್ತು ಪಶುಸಂಪತ್ತು ಇತೋಪ್ಯಧಿಕವಾಗಲಿ. ನಮ್ಮ ದೇಶದ ಯುವತಿಯರು ಉತ್ತಮ ಗೃಹಿಣಿಯಾಗಿರಲಿ. ನಮ್ಮ ವೀರ ಯುವಕರು ಸಭೆಗಳಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ದೇಹಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವ ರಾಗಲಿ. ಕ್ಷಾಮಾಡಾಮರಗಳಿಲ್ಲದಂತೆ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಸುಭಿಕ್ಷವುಂಟಾಗಲಿ. ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಯೋಗ (ಐಕಮತ್ಯ) ಕ್ಷೇಮಗಳುಂಟಾಗಲಿ."

ಭಾರತೀಯರು ನವಶಿಲಾಯುಗ ವೇದಯುಗಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಆರಂಭವಾದ ಹತ್ತುಸಾವಿರ ವರ್ಷಗಳ ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಕಾಪಾಡುವದಕ್ಕಾಗಿ, ಧರ್ಮವನ್ನು ಪ್ರಚಾರಮಾಡುವದಕ್ಕಾಗಿ, ಅತ್ಯುತ್ತಮ ರೀತಿಯ ಸಮಾಜ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮತ್ತು ಸೇವೆಗಾಗಿ, ಕಲಾಪಿಜ್ಞಾನ ಪೋಷಣೆಗಾಗಿ, ಆರ್ಥಿಕಸ್ಥಿತಿ ಯನ್ನು ಉತ್ತಮಗೊಳಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಅನೇಕ ಪ್ರಯತ್ನಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಅನ್ಯಾಯ, ಅಸಮರ್ಪಕ, ಆತ್ಮಘಾತಕವೆಂದು ತೋರಿಬಂದ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗಳನ್ನು

ನಿದರ್ಶಕೀ ಣ್ಯವಾಗಿ ನಿರಾಕರಿಸಿ ಕೊನೆಗೆ ಸತ್ಯ ಮತ್ತು ಅಹಿಂಸಾತತ್ವಗಳೇ ವ್ಯಕ್ತಿ, ಸಮಾಜ ಮತ್ತು ದೇಶದ ಕ್ಷೇಮಕ್ಕೂ ವಿಶ್ವಶಾಂತಿಗೂ ಗತಿಯೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಿರುವರು. ಈ ರಹಸ್ಯ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯರು ಗ್ರಹಿಸದಿರುವದರಿಂದಲೇ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಹೃದಯವಿದ್ರಾವಕವಾದ ಕರುಣಾಜನಕವಾದ ಅವಸ್ಥೆಯು ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಉಂಟಾಗಿದೆ. ಮೂರುಸಾವಿರ ವರ್ಷ ಹಿಂದೆಯೇ ಧರ್ಮಕ್ಷೇತ್ರವಾದ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಸ್ಪರ್ಧೆಯುಂಟಾದಾಗ, ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಸತ್ವಪರೀಕ್ಷೆ ನಡೆದಾಗ, ಮಹಾಜ್ಞಾನಿಗಳೂ, ಭಕ್ತಾಗ್ರೀಸರೂ, ಆಜನ್ಮ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯೆಯಿಂದ ಮೃತ್ಯುವನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟಿ ಇಚ್ಛಾಮರಣವುಳ್ಳವರೂ ಆದ ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯರು ಶರಪಂಜರದಲ್ಲಿ ಪವಡಿಸಿ ಭಗವಾನ್ ಸಹಸ್ರರಶ್ಮಿಯು ಉತ್ತರಾಭಿಮುಖನಾಗಲು, ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿಯೇ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿ, ತಮ್ಮ ನಿಯಾಣಕ್ಕೆ ಅನುಜ್ಞೆ ಪಡೆದು, ತಮ್ಮ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲೂ ಇದ್ದ ಕೌರವಪಾಣ್ಡವಾದಿ ಭರತವಂಶೀಯರಿಗೇ ಅಲ್ಲದೆ ಭಾವೀಭಾರತೀಯರಿಗೂ ತಮ್ಮ ಜೀವನ, ಜ್ಞಾನ, ಭಕ್ತಿ, ಯೋಗಾನುಭವ ಸಿದ್ಧವಾದ ಸತ್ಯ ಮತ್ತು ಅಹಿಂಸೆಯೆಂಬ ತತ್ವವನ್ನೇ ಅಂತ್ಯಸಂದೇಶವಾಗಿ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ಪರಮಪದವಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದರು.

ಸತ್ಯೇಷು ಯತಿತವ್ಯಂವಃ ಸತ್ಯಂಹಿ ಪರಮಂಬಲಮ್ |

ಆನ್ಯಶಂಸಸ್ಯಪರೈರ್ಭಾವ್ಯಂ ಸದೈವನಿಯತಾತ್ಮಭಿಃ ||

ತಸ್ಮಾ ಜ್ಞಾಗೃತ ! ಜಾಗೃತ !!

ಇತಿ ಸರ್ವಂಶಿವಮ್

ಅಧಾರ ಗ್ರಂಥಗಳು

ಅಧ್ಯಾಯ

೧. Oswald Spengler: *The Decline of the West*, 2 Vols.
,, *The Hour of the Decision*.
Hermann Keyserling: *The Travel Diary of a Philosopher*.
Albert Schweitzer: *The Philosophy of Civilisation*.
,, *Unsterblichkeit*.
,, *Problems of Personal Life*, 1934.
Croce: *History as the Story of Liberty*, 1939.
Thorndike: *History of Civilisation*.
Toynbee: *Study of History*, 6 Vols.
Will Durant: *History of Civilisation*, Vol. I, Our Oriental Heritage.
R. K. Mukherji: *Hindu Civilisation*.
C. E. M. Joad: *Indian Civilisation*.
S. V. Venkatesvara: *Indian Culture Through the Ages*, 2 Vols.
S. Srikantha Sastri: *Oswald Spengler on Indian Culture*,
New. Era. 1929
Cultural Heritage of India, 3 Vols.,
1936.
೨. Ball: *Economic Geology of India*.
Wadia: *Geology of India*.
M. S. Krishnan: *Geology of India and Burma*, 1949. *The Ethnographic Survey of India*.
Anantakrishna Iyer: *Mysore Castes and Tribes*, Vol. I.
Panchanan Mitra: *Prehistoric India*.
Grierson: *The Linguistic Survey of India*.
S. K. Chatterji: *Indian Languages*.
P. W. Schmidt: *Sprachfamilien und Sprachen Kreise der Erde*, 2 Vols. 1929.
All India Census Reports, 1931, 1941.
Cambridge History of India, Vol. I.

ಅಧ್ಯಾಯ

೩. P. T. Srinivasa Iyengar: *The Stone Age in India*.
 T. C. Hodson: *On Indian Primitive Culture*.
 Oppert: *The Original Inhabitants of Bharata Varsha*.
 Von Heine-Geldern: *Urheimat und früheste Wanderungen der Austronesier*, 1932.
 Marshall: *Mohenjodaro and Indus Civilisation*, 1932.
 Mackay: *Further Excavations at Mohenjodaro*, 1940.
 „ *Indus Civilisation*.
 M. S. Vats: *Excavations at Harappa*, 1940.
 Stuart Piggott: *Prehistoric India to 1000 B.C.*, 1950.
 S. Srikantha Sastri: *Proto-Indic Religion*, 1940.
 „ ಸೈನ್ಯವ ಸಂಸ್ಕೃತಿ. ಕ. ಸಾ. ಪ. ಪ., ೧೯೩೪
 „ ಪ್ರಾಚೀನ ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿ. ಪ್ರಬುದ್ಧ
 ಕರ್ಣಾಟಕ, ೧೯೩೮.
 „ Proto-Indian Ceramics, *I.H.Q.*, 1940
 „ ಚಾನ್ಯ ದಾರೊ. ವಿಚಾರವಾಹಿನಿ I, ೧, ೧೯೩೯.
 „ Hiero-glyphic Hittite and Proto-Indic
 Scripts: *Bhāraīya Vidyā*, IV-I,
 Nov. 1942.
 „ Hydro-Selenic Culture: *Man in
 India*, 1941.
 „ Studies in Indus Scripts. *Q. J.M.S.*,
 1934.
 ೪. Winternitz: *History of Indian Literature*, 3 Vols.
 P. V. Kane: *History of the Dharma Śāstra*, Vol. I, 1930;
 Vol. II, 1941.
 Macdonell and Keith: *Vedic Index*.
 Hume: *The Ten Principal Upaniṣads*.
 Muirs: *Original Saṃskṛt Texts*.
 Rangacharya: *Pre-Mussalmān India*, Vol. I
 Sukthankar: *Prolegomena to the Mahābhārata*.
 „ *Bhandarkar Institute Ed. Mahābhārata*.
 Jacobi: *Das Rāmāyaṇa*.

ಅಧ್ಯಾಯ

Farquhar : *An Outline of the Religious Literature of India*, 1920.

Sri Charles Eliot : *Hinduism and Buddhism*, 3 Vols., 1921.

M. M. Ananthakrishna Sastri : *Bhagavad Gitā*, 1942.

೫. S. Radhakrishnan : *Indian Philosophy*, II Vols., 1923, 1927.

Dasgupta : *Indian Philosophy*, 6 Vols.

M. Hiriyanna : *An Outline of Indian Philosophy*, 1932.

„ *Essentials of Indian Philosophy*, 1950.

P. S. Sivaswami Iyer : *Evolution of Hindu Moral Ideals*, 1935.

R. G. Bhandarkar : *Vaishnavism, Śaivism*, 1913.

Max Muller : *Six Systems of Indian Philosophy*, 1899.

Keith : *Indian Logic and Atomism*, 1921.

„ *The Sankhya System*, 1918.

„ *Karma Mīmāṃsa*, 1921.

Ganganatha Jha : *Pūrva Mīmāṃsa in its Sources*, 1942.

„ *Śaṅkarācārya's Work for the Upliftment of Humanity*.

Cowell and Gough : *Sarva Darśana Saṁgraha Tr.*, 1908.

Avalon : *Śakti and Śākta*, 1929.

„ *Serpent Power*, 1919.

„ *Principles of Tantra*, 2 Vols.

„ *Ed. Tāntrik Texts*.

Dvivedi : *Yoga Sūtras of Patanjali*, 1930.

Viresvarananda : *Brahma Sūtras*, 1936.

Thibaut : *Vēdānta Sūtras*, S.B.E., 1896, 1904.

Tcherbatsky : *Buddhist Logic*, 2 Vols.

D. Bannerji : *The Nyāya Theory of Knowledge*, 1940.

Mrs. Sinclair : *Outlines of Jainism*.

Jaini : *Jainism*.

S. Srikantha Sastri : *Jaina Epistemology. Jaina Vidyā*, 1941.

„ *Introduction to Śrī Bhāgavata*
(Kannada), 1933.

ಅಧ್ಯಾಯ

S. Srikantha Sastri: *The Viśeṣābhēda Theory*. Thomas
Fest Schrift, 1938.

„ *Logical System of Madhvacārya*, Kane
Festschrift, 1941.

„ *The Age of Saṃkara*, VIII. Or. Confe-
rence, 1935.

„ Sri Saṃkara in Cambodia, *I.H.Q.*
June, 1942.

S. Suryanarayana Sastri: *Śrī Saṃkarācārya*, 1943.

„ *Śivādvaita of Śrīkaṇṭha*.

„ *Tr. Vivaraṇa Pramēya*
Samgraha, 1943.

Jung and Wilhelm: *Psychology of the Maṇḍala*.

Jung: *Psychology and Religion*, 1936.

Hooker: *Hymns of the Alvars*, 1929.

Kingsbury and Phillips: *Hymns of the Tamil Śaivite*
Saints, 1921.

Rajagopalacarya: *Vaiṣṇavite Reformers of India*.

Govindacarya Svami: *Life of Rāmānuja*, 1900.

C. R. Srinivasa Iyengar: *Life of Rāmānujācārya*.

P. N. Srinivasacarya: *Philosophy of Viśiṣṭādvaita*, 1943.

„ *Philosophy of Bhēdābheda*.

„ *The Gita*.

Padmanabhačarya: *Life and Teachings of Śrī Madhva*.

Nagaraja Sarma: *Reign of Realism in Indian Philosophy*.

L. Srinivasacarya: ಹಿಂದೂದರ್ಶನ ಸಾರ.

Nalla Svami Pillai: *Studies in Śaiva Siddhānta*, 1911.

Violet Paranjyoti: *Śaiva Siddhānta in Meykanda Śāstra*.

Ananthakrsna Sastri: *Pāśupata Sūtras*, Tr. S. S. 1940.

Sripati Pandita: *Śrīkara Bhāṣya*. ed. Hayavadana Rao.

Nandimath: *Vīra Śaivism*.

S. Srikantha Sastri: ಬಸವೇಶ್ವರ. ಕ. ಸಾ. ಪ. ಪ. ೧೯೩೮.

„ ಬಿಜ್ಜ ೪, ಶಿವಾನುಭವ Oct. 1939.

ಅಧ್ಯಾಯ

- S. Srikantha Sastri: *The Date of Śrīkara Bhāṣya*,
An. B.O.R.I., 1938.
- „ *Advaitācāryas of 12th and 13th*
Centuries—1.H.Q. 1938.
- Mahadevan: *Philosophy of Advāita according to Vidyāranya*.
- S. K. Das: *History of Vaiṣṇava Movement in Bengal*.
- Parekh: *Vallabhācārya and his Teachings*.
- Keay: *Kabir and His Followers*.
- Macnicol: *Psalms of the Marātha Saints*, 1919.
- Keay: *Hindi Literature*.
- Sen: *History of the Bengālī Literature*.
- Thompson and Spencer: *Bangālī Religious Relics—Śākta*.
- Payne: *The Śāktas of Bengal*, 1933.
- Jogendra Singh: *Guru Nānak*.
- Shustery: *Outlines of Islamic Culture*. 2 Vols.
- Ram Mohan Roy: *Centenary Volume*, 1933.
- Sivanatha Sastri: *History of Brahma Samaj*, 1911-12.
- Karve: *Ranade—The Prophet of Liberated India*, 1942.
- Kelkar: *The Life and Times of Tilak*, 1928.
- Dayananda: *Commemoration Volume*, 1933.
- Lajpat Rai: *Ārya Samaj*, 1915.
- Jina Raja Das: *Golden Book of the Theosophical Society*,
1925.
- Max Muller: *Rāmakrishna, His Life and Sayings*, 1910.
- „ *Gospel of Śrī Rāmākṣṇa*, 1944.
- Romain Rolland: *Prophets of New India*, 1930.
- Aurobindo: *Life Divine*, 2 Vols., 1939-40
- Romain Rolland: *Mahātma Gāndhi*, 1932.
- P. Sita Ramayya: *Gāndhi and Gandhism*, 2 Vols., 1942.
- Joad: *The Counter Attack from the East*, 1933.
- S. Radhakrishnan: *Eastern Religions and Western*
Philosophy.
- P. V. Kane: *History of Dharma Śāstra*.
- O. Malley: *Indian Social Heritage*.

ಅಧ್ಯಾಯ

- S. Srikantha Sastri: *Campanology in India* „
Sep. 15, 1935.
„ *The Glories of Karnāṭaka*. United
Karnataka, 1938.
೧೦. Vincent Smith: *History of the Fine Arts in India and Ceylon*.
Havell: *Ideals of Indian Art*.
„ *Indian Architecture*.
Fergusson; *History of Indian Architecture*.
Anand Coomara Swami: *Indian and Indonesian Art*.
„ *Abhinaya Darpaṇa*.
Percy Brown: *Indian Architecture*.
„ *Indian Painting*.
P. K. Acharya: *Māna Sāra*, 12 Vols.
Gopinatha Rao: *Indian Iconography*.
S. Srikantha Sastri: *Iconography of Sri Vidyārṇava*
Tantra.
„ *The Gōṇḍali Dance*, Bh. Iti. Sam
Mandal, 1939.
„ *Mimetic Arts in Mysore*, 1938.
„ *Evolution of Karnāṭaka Music*.
Hindu, 1926.
- Hauer: *Symbole und Erfahrung des Selbstes in der Indo-*
Arischen Mystik, 1935.
- H. Krishna Sastri: *South Indian Gods and Goddesses*.
Stella Kramrisch: *Indian Sculpture*.
B. Venkoba Rao: ಮೈಸೂರು ವಾಸ್ತು ಶಿಲ್ಪ.
Fox Strangways: *Music of Hindustan*.
Popley: *Indian Music*.
Projesh Bannerjea: *Dances of India*.
„ *Folk Dance of India*.
B. N. Seal: *Positive Sciences of the Hindus*.
P. C. Roy: *History of Hindu Chemistry*.
Datta: *History of Indian Mathematics*.

ಅಧ್ಯಾಯ

- P. N. Basu : *Kāma Sūtras of Vātsyāyāna*.
 „ *The Art of Love*.
 Chakaldar : *Studies in the Kāma Sūtras of Vatsyāyana*.
 Ramakrishna Commemoration Volumes.
 Zimmer : *Kunstform und yoga in Indischen Kultbild*, 1926.
೧೦. S. Radhakrishnan : *Eastern Religions and Western Philosophy*.
 Pavel Poucha : *Indian Literature in Central Asia*. Ar. Or.
 II, p. 27-
 Moens : *Tijdschrift van het Koninklijk Bataviasch
 Genootschap*, Vol. 78, p. 317.
 U. N. Ghoshal : *Bibliography of Greater India*, 1942.
 „ *Ancient Indian Culture in Afghanistan*
 R. C. Majumdar : *Indian colonies in the far East, Champa*.
 „ *Suvarna Dvipa*.
 „ *Greater India*.
 P. N. Bose : *Indian Colony of Siam*.
 P. K. Mukherji : *Indian Literature in China and the far
 East*.
 B. R. Chatterji : *Indian Culture in Java, Bali and Sumātra*.
 H. B. Sarkar : *Indian Influence on the Literature of Java,
 and Bali*.
 Divan Chaman Lal : *Hindu America*.
 Krom and Van Erp : *Barabudur*.
೧೧. S. Srikantha Sastri : *Culture History, Hindu*, Ap. 3, 1935.
 S. Srikantha Sastri : *The Hindu View of History, Twentieth
 Century*, 1936.

ತಪ್ಪು-ಒಪ್ಪು

ಪುಟ	ಪಂಕ್ತಿ	ತಪ್ಪು	ಒಪ್ಪು
೧	೩	ಭೂಮಿ	ಭೂಮಿ
	೪	ಸುರತ್ಪಾತ್	ಸುರತ್ಪಾತ್
೨	೧೮	ಅಧಕ್ಷ	ಅಧ್ಯಕ್ಷ
೯	೨೬	ಮ್ಲೇಚ್ಛಿ	ಮ್ಲೇಚ್ಛಿ
೧೦	೧	ಅಗ್ರೀಧ್ರ	ಅಗ್ರೀಧ್ರ
	ಕೊನೆ	ಚತುಷ್ಪಾದೋ	ಚತುಷ್ಪಾದೋ
೧೧	೮	ಸಹಸ್ರಾರು	ಸಹಸ್ರಾರ
	೨೬	ಎಕಿನೋ	ಎಕಿನೋ
	೨೭	ಡೆರ್ಮೇಟಿ	ಡೆರ್ಮೇಟಿ
೧೨	೧೬	ಪ್ಲೀಸ್ಟೊಸೀನ್	ಪ್ಲೀಸ್ಟೊಸೀನ್
೧೩	೨೧	ಸಿಕ್ಕಿಲ್ಲ	ಸಿಕ್ಕಿಲ್ಲ
೧೬	೧೨	ಪ್ರಾತ್ರ	ಪಾತ್ರ
೧೮	೭	ಖೇರವಾರಿ	ಖೇರವಾರಿ
	೩೦	ಒರವನ್	ಒರವನ್
೧೯	೯	ಕಾರ್ಲಿಲ್	ಕಾರ್ಲಿಲ್
	೨೩	ಪುಡಿವ	ಪಡಿವ
೨೦	೬	ಸ್ವರ್ಣ	ಸ್ವರ್ಣ
	೨೫	ಸ್ವಲ್ಪ	ಸ್ವಲ್ಪ
೨೩	೨	ಮರುದ್ವೈಧಾ	ಮರುದ್ವೈಧಾ
೨೪	೮	ಬಹುಳ	ಬಹುಳ
೨೮	೧೩	ಅಸ್ತವತುಮಜಸ್	ಅಸ್ತವತುಮಜಸ್
	೧೫	ಹರ್ಷ	ಹರ್ಷ
	೨೧	ಹೈಕ್	ಹೈಕ್
	೨೭	ಹೆಟ್ಟಿಂಗ್	ಹೆಟ್ಟಿಂಗ್
೩೦	೬	ಊಹಿಸುವರ.	ಊಹಿಸುವರು.
	೧೩	ತೌರುವನೆ	ತೌರುಮನೆ

ಪುಟ	ಪಂಕ್ತಿ	ತಪ್ಪು	ಒಪ್ಪು
೩೧	೩೦	O. R.	Or.
೩೩	೧೧	similarly.	similarly,
೩೫	೫	ಕ್ವಾ	ಕ್ವಾ
೩೬	೨	ಗುಡ್ಡಗಳಲ್ಲಿ	ಗುಡ್ಡಗಳಲ್ಲಿ
೩೭	೨	ಹಿಡಿಯುತ್ತಿರುವರು	ಹಿಡಿಯುತ್ತಿರುವರು.
೩೯	೨೪	ಅಗ್ರಾಟ್	ಅಗ್ರಾಬ್
೪೦	೧೬	ಬಹಳ	ಬಹುಳ
೫೧	೪	ಪುರಾಣಾ	ಪುರಾಣಾ
	೨೫	ವಾಙ್ಮಯ	ವಾಙ್ಮಯ
೫೩	೧೦	ಸಿಮೇಲಿಯ	ಸಿಮೇಲಿಯ
೬೦	೮	ಯಜ್ವನ್	ಯಜ್ವನ್
೬೧	೪	ನಡವೇ	ನಡುವೇ
೬೪	೧೮	ಕಾಷೀತಕೀ	ಕಾಷೀತಕೀ
೬೫	೨೮	ನಾಥಿ	ನಾಥಿ
೬೬	೧೬	ದ್ವವತಿ	ದ್ವವತಿ
೬೭	೧೮	ಧರ್ಮೇ	ಧರ್ಮೇ
೬೮	೪	ಮನುಷ್ಯರು, ಪಿತೃಗಳು, ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳ	ದೇವತೆಗಳು ಪಿತೃಗಳು ಮತ್ತು ಮನುಷ್ಯರ
,,	೧೪	ಧರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು.	ಧರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು.
೭೪	೧೨	ಉತ್ತಮಕರ	ಉತ್ತಮತರ
,,	೨೮	ಪೃಥ್ವೀಂ	ಪೃಥ್ವೀಂ
,,	೨೯	ಆಪೋ	ಆಪೋ
೭೬	೯	ಕ್ರೋಧೀ	ಕ್ರೋಧೀ
,,	೨೭	ದ್ಧರ್ಮಂ	ದ್ಧರ್ಮಂ
೭೭	೨೩	ಆಶ್ವ	ಆಶ್ವ
೭೮	೨೬	ತ್ವಗ	ತ್ವಗ
,,	೨೯	ಗಂಗಾ	ಗಂಗಾಂ
೭೯	೨೪	ಕರ್ಣಾಟಕ	ಕರ್ಣಾಟಕ
೮೦	೨೨	ಸರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ	ಸರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ

ಪುಟ	ಪಂಕ್ತಿ	ತಪ್ಪು	ಒಪ್ಪು
೮೩	೧೯	ತ್ವಂ	ತ್ವಂ
೮೪	೧೨	ಸಿಲ್ವೈನ್	ಸಿಲ್ವೈನ್
೮೫	೧೩	ಬೌದ್ಧರೂ	ಬೌದ್ಧರೂ
,,	೨೫	threatened	threatened
೮೬	೨೪	ಅಧರ್ಮಣ	ಅಧರ್ಮಣ
೯೨	೨೯	ಸ್ವಿಹ	ಸ್ವಿಹ
,,	೩೦	ಕ್ವಚಿತ್	ಕ್ವಚಿತ್
೯೩	೪	HL.	HL.
೯೪	೧೨	ಕ್ರೋಧೀ	ಕ್ರೋಧೀ
,,	೧೬	ಸಂಘವನ್ನನುಕರಿಸಿ	ಸಂಘವನ್ನು ಕರಿಸಿ
೯೫	೧೧	ಅಟ್ಟ	ಅಟ್ಟ
೯೬	೨೬	ತತ್ತ್ವ	ತತ್ತ್ವ
೧೦೦	೧೭	ಬೌಧ್ಧ	ಬೌಧ್ಧ
,,	೨೯	ದ್ವೀಪೇಷು	ದ್ವೀಪೇಷು
೧೦೧	೨೬-೨೮	(ಬದಲು)	ಋಷಭ, ಅಜಿತ, ಶಂಭವ, ಅಭಿನಂದನ, ಸುಮತಿ, ಪದ್ಮಪ್ರಭ, ಸುಪಾರ್ಶ್ವ, ಚಂದ್ರಪ್ರಭ, ಪುಷ್ಪದಂತ, ಶೀತಲ, ಶ್ರೀಯಾಂಸ, ವಾಸುಪುಷ್ಪ, ವಿಮಲ, ಅನಂತ, ಧರ್ಮ, ಶಾಂತಿ, ಕುಂಠು, ಅರ, ಮಲ್ಲಿ, ನಮಿ, ನೇಮಿ, ಪಾರ್ಶ್ವ, ಮಹಾವೀರ.
೧೦೨	೨೩	ಸಮುದ್ಭವ :	ಸಮುದ್ಭವ :
,,	೨೭	ಸಿದ್ಧ ;	ಸಿದ್ಧ :
೧೦೩	೨೦	೩ ಧೀಪರ್ಯಯಜ್ಞ ,	ಧೀಪರ್ಯಯಜ್ಞ . ೩
೧೦೪	೨೯	ಪಂಥ	ಪಂಥ
,,	೩೦	ಧವಳ	“ ಜಯಧವಳ ಮಹಾಧವಳ ”—Omit.
೧೦೫	೨೭	ಜಯಸಿಂಹರಾಜ	ಜಯಸಿಂಹರಾಜ
೧೧೧	೧೩	ಬಹಳ	ಬಹುಳ
,,	೨೫	ನಿಯಮ, ಪ್ರಾಣಾಯಾಮ,	ನಿಯಮ, ಆಸನ, ಪ್ರಾಣಾಯಾಮ,

ಪುಟ	ಪಂಕ್ತಿ	ತಪ್ಪು	ಒಪ್ಪು
೧೧೭	೨೬	ವಾಸನಾಮ್	ವಾಸನಾಮ್
"	೨೭	ಪರಮಾನ್‌ಐನ್	ಪರಮಾಣುನ್
೧೧೯	೩೭	67	37
೧೨೧	೨೪	ಪ್ರಕಾಶತ್ವಂ	ಪ್ರಕಾಶತ್ವಂ
"	೨೮	ಮನ್ದಕಾರಸ್ಯ	ಮನ್ದಕಾರಸ್ಯ
೧೨೨	೨೬	ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳು	ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು
೧೨೭	೨೫	ಮಣ್ಣರ	ಮಣ್ಣನರ
"	೩೦	ಹರ್ಷ	ಶ್ರೀಹರ್ಷ
೧೨೯	೨೩	ತ್ವಮಗ್ನೀ	ತ್ವಮಗ್ನೀ
೧೪೫	೫	ಆನ್ಧ್ರ	ಆನ್ಧ್ರ
೧೫೫	೭	ಉಚ್ಚಿಷ್ಟ	ಉಚ್ಚಿಷ್ಟ
೧೫೭	೧೯	Resurrection	Resurrection
೧೬೨	೧೭	೦	೦
೧೮೦	೨೭	ಸ್ಯೇಶ:	ಸ್ಯೇಶ!
೧೮೨	೪	ಸಾ	ಸಾ
"	೨೪	ಚೌ	ಬೌ
೧೯೭	೨೫	ಯಾಜ.	ಯಾಜ್ಞ.
೨೦೦	೨೭	ಗಿರಿಜೆಯ	ಗಿರಿಜೆಯ
"	೩೧	ಶ್ರೀ "ಚಾಮುಂಡೇಶ್ವರೀ"	"ಶ್ರೀ ಚಾಮುಂಡೇಶ್ವರೀ"
೨೦೨	೧೨	ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನನಾಗಿ	ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿ
"	೧೬	ಉತ್ತರಾ	ಉತ್ತರ
"	೨೭	ಭ್ರಾಜತೇನ	ಭ್ರಾಜತೇ ನ
೨೦೩	೨೯	ಯೋರಣಿ	ಯೋರಣಿ
೨೦೪	೧೪	ಗೃ	ಗೃ
"	೨೦	ಪ್ರಮದಃ >	ಪ್ರಮದಃ.
೨೦೫	೩೧	ಶ್ಚಾನ್ಯೈಃ	ಶ್ಚಾನ್ಯೈಃ
೨೦೯	೨೦	ತ್ತಿದ್ದರು,	ತ್ತಿದ್ದರು.
೨೧೦	೨೨	ಯನ್	ಯನ್
೨೧೫	೧	ಕ್ವಾಮ	ಕ್ವಾಮ

ಪುಟ	ಪಂಕ್ತಿ	ತಪ್ಪು	ಒಪ್ಪು
,,	೭	ಅದ್ಭುತ	ಅದ್ಭುತ
೨೧೭	೮	ಕಲ್ಯಾಣ	ಕಲ್ಯಾಣ
,,	೧೯	ಹಿಪ್ಪಾಲಿಸ್	ಹಿಪ್ಪಾಲಿಸ್
,,	೨೨	ಕ್ಯಾರ್‌ಕೆಲ್ಲ	ಕ್ಯಾರ್‌ಕೆಲ್ಲ
೨೨೦	೩೧	E. C. VII ?	E. C. VIII.
೨೨೧	೧೮	ನಜಿದು	ನಜಿದು
೨೨೪	೨೦	ಬಹಳ	ಬಹುಳ
೨೨೯	೨೫	ತ್ವಾತ್	ತ್ವಾತ್
೨೩೧	೨೦	ದ್ವವಾನ್	ದ್ವವಾನ್
೨೩೭	೨೨	ಬೇಕು,	ಬೇಕು.
,,	೨೮	ಬೇಕು,	ಬೇಕು.
೨೪೧	೧೧	ಲಿಲ್ಲ,	ಲಿಲ್ಲ.
,,	೧೭	ತರು,	ತರು.
೨೪೫	೧೨	ರಾಘವನನ್ನಿ	ರಾಘವನನ್ನಿ
೨೪೮	೮	ಡಬೀರ್‌ನಿಕವಿ	ಡಬೀರ್ ಕವಿ
೨೪೯	೨೪	ನಿರ್ಧರಿಸಿದೆ,	ನಿರ್ಧರಿಸಿದೆ.
೨೫೩	೩	ಶ್ರೀನಾಥ	ಶ್ರೀನಾಥ
೨೫೪	೧	ವಾಹರ್ನವಮಿ	ಮಹರ್ನವಮಿ
೨೫೫	೧೦	ಲಕಾರ	ಲ (ಳ)ಕಾರ
,,	೧೧	ಕ-ಲ	ಕ-ಲ (ಳ)
೨೫೭	೬-೮ (ಬದಲು)		C D E F G A B C ಸ ರಿ ಗ ಮ ಪ ಧ ನಿ ಸ = ಖರಹರಪ್ರಿಯ — — — — — (ಅಹೋಬಲ) ಇ ೨ ೪ ೪ ಇ ೨ ೪ ಸ ರಿ ಗ ಮ ಪ ಧ ನಿ ಸ — — — — — = ಶಂಕರಾಭರಣ ೪ ಇ ೨ ೪ ೪ ಇ ೨
೨೬೨	೨೨	ದಾನಿ	ಧಾನಿ
೨೬೪	೧೯	ಮೂಲ	ಮಾಲ
೨೬೭	೨	ಗುಲುಬಿ	ಗುಲಾಬಿ
೨೬೯	೨೦	ತಮಿಳ	ತಮಿಳು

ಪುಟ	ಪಂಕ್ತಿ	ತಪ್ಪು	ಒಪ್ಪು
೨೭೧	೧೦	೨೪೪೩೨,೪೨	೨೪೪೩,೨೪೩
,,	೨೫	ಮುಟಿವಂ,	ಮುಟಿವು,
೨೭೨	೨೨	ಕಥಕ್ಕಟಿ	ಕಥಕ್ಕಟಿ
೨೭೮	೯	“ ಕಡಿತ	“ ಕಡಿತ ”
೨೭೯	೧	ಗದುಗು	ಗದಗು
,,	೧೮	ಘಟ್ಟತ	ಘಟ್ಟತ
೨೮೨	೧೦	ಉದ್ದೇಶ.	ಉದ್ದೇಶ
೨೮೫	೧೪	ನಾಗರೀತಿ	ನಾಗರೀ ರೀತಿ
,,	೨೪	ತಶ್ರ	ತಾಶ್ರ
೩೨೪	೧೧	ಪ್ರಾ	ಪಾ
೩೩೧	೭	ನಿಚಿರೆನ್ ಪದ್ಧ	ನಿಚಿರೆನ್, ಪದ್ಧ

